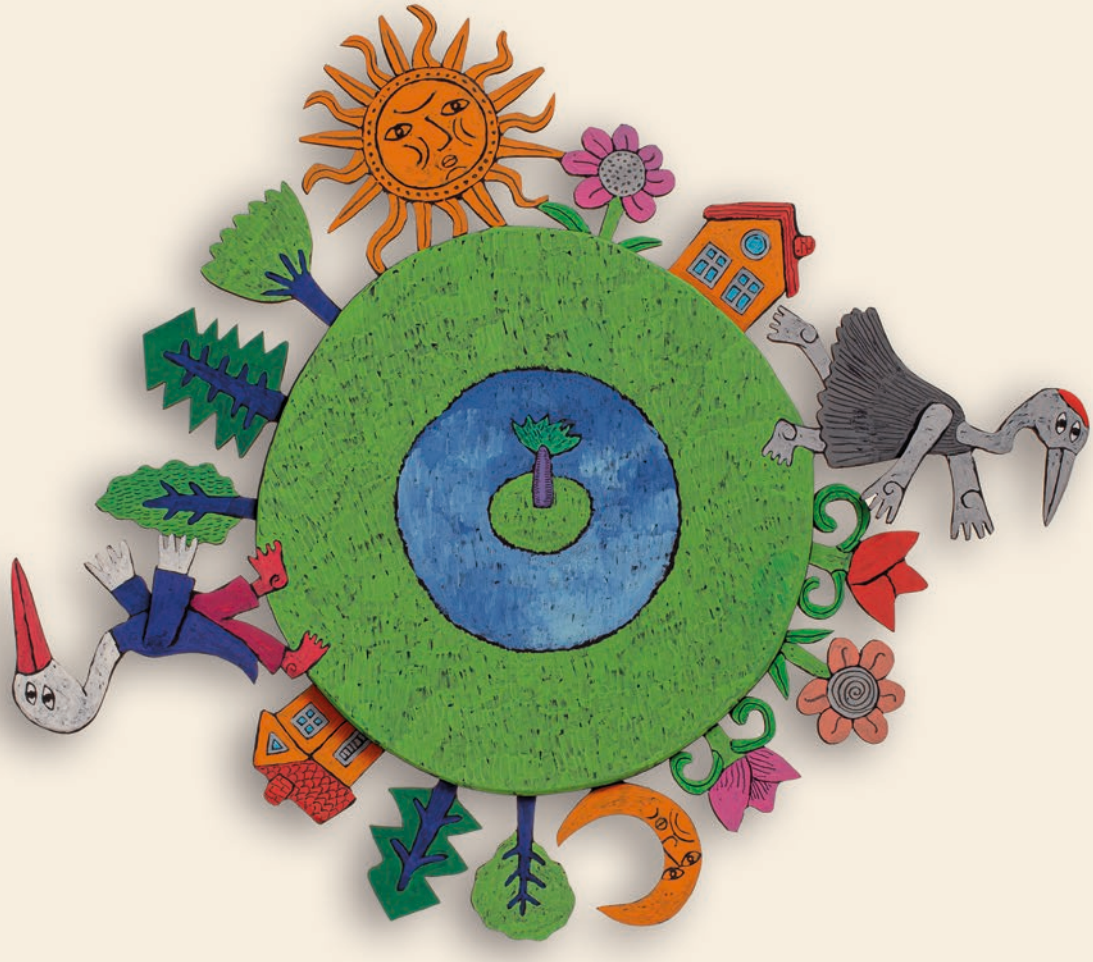
Mokomės skaityti lietuviškai

Lietuvių literatūros tekstų rinktinė vaikams ir paaugliams,
besimokantiems lietuvių kalbos

Mokomės skaityti lietuviškai

Lietuvių literatūros tekstų rinktinė vaikams ir paaugliams, besimokantiems lietuvių kalbos

Sudarė:
Salomėja Bandoriūtė-Leikienė
Jurga Trimonytė-Bikelienė
Irena Baltakienė

Iliustracijas piešė:
Marius Jonutis

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS
2023

Rinktinės leidimą parėmė
Valstybinė lietuvių kalbos komisija pagal lituanistikos sklaidos projektą,
lietuvių kalbos prestižo stiprinimo programą.

Recenzentai
Dr. Tatjana Vologdina (Vroclavo universitetas (Lenkija))
Doc. dr. Alyona Shyba (Černivcų Jurijaus Fedkovičiaus nacionalinis universitetas (Ukraina))

Projekto vadovė dr. Salomėja Bandoriūtė-Leikienė
Redaktorė Lina Steponavičiūtė
Maketuotojas Rokas Gelažius

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023
ISBN 978-609-425-377-5

PRATARMĖ

Lietuvių literatūros tekstų rinktinė „Mokomės skaityti lietuviškai“ skirta Lietuvoje gyvenantiems ir lietuvių kalbos besimokantiems vaikams ir paaugliams – užsieniečiams bei svetur gyvenantiems lietuviams. Ši pakankamai didelės apimties lietuvių literatūros skaitinių rinktinė su tekstų suvokimo klausimais ir įvairiomis kūrybinėmis užduotimis yra puikus įrankis Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų mokytojams ir mokiniams, lituanistinių mokyklų užsienyje mokytojams ir mokiniams, Baltistikos centrų dėstytojams, kurie dirba įvairiuose pasaulio universitetuose, studentams ir plačiajai visuomenei.

Nemokama skaitmeninė lietuvių literatūros tekstų rinktinė sprendžia mokymo priemonių prieinamumo problemą, sudaro vienodas mokymo / mokymosi sąlygas ir suteikia galimybę naudotis lietuvių literatūros ir tautosakos kūriniais, taip pat sprendžia ir metodinės medžiagos stygiaus problemas. Tokio pobūdžio rinktinė iki šiol publikuota nebuvo, ji atveria galimybes naudotis literatūros kūriniais (skaityti, atlikti literatūrines užduotis), suteikti papildomą medžiagą mokantiems ir besimokantiems lietuvių kalbos. Tai patrauklus mokymosi įrankis, labai reikalingas mokytojams, mokiniams, dėstytojams, studentams ir plačiajai visuomenei. Nuo šiol jis nemokamai prieinamas Lietuvoje ir užsienio šalyse.

Besikeičianti situacija pasaulyje paskutiniu metu diktuoja tam tikrą poreikį, daugėja karo pabėgėlių, emigrantų ir kitų asmenų, kurie nori mokytis kalbų. Šios rinktinės tekstai adaptuoti (pritaikyti šiuolaikiniams skaitytojams), sudėlioti pagal sudėtingumą – nuo lengvesnio, sudėtingesnio kryptimi. Atsižvelgiant į aktualumą, pateikti tekstai atspindi Lietuvos literatūrinę dabartį, neužmirštant senųjų klasikos kūrinių, kurie svarbūs skaitytojui ir šiandien. Elektroninis leidinys besimokančiajam padės susipažinti ne tik su lietuvių literatūra, tautosaka, bet ir Lietuvos istorija, kultūra.

Lietuvių literatūros tekstų rinktinę sudaro keli segmentai – tautosakos (sakmės, pasakos, padavimai); dainuojamojo folkloro (sutartinės, lopšinės, partizanų dainos, kitos lietuvių liaudies dainos); poezijos; prozos; dramų tekstų ir kirčiuotų tekstų dalys. Į Lietuvių literatūros tekstų rinktinę įtraukti septyni kirčiuoti tekstai, supažindinantys su lietuvių kalbos kirčiavimo ypatumais. Lietuvių kalbos besimokančiam užsieniečiui sunkiau sekasi taisyklingai kirčiuoti, todėl ši knygos dalis pirmiausia skiriama tiems, kurie nori lavintis taisyklingo žodžių ir jų formų kirčiavimo įgūdžius. Rinktinės pabaigoje

galima rasti pagalbininką – žodynėlį, kuriame aiškinamos lietuvių tarmių, rečiau vartojamų ar archajiškų žodžių reikšmės.

Lietuvių literatūros tekstų rinktinėje pateikiami ne tik tekstai, bet ir papildomos užduotys, kuriomis galima naudotis tiek mokytojui ar dėstytojui, tiek besimokančiajam savarankiškai. Kiekvieno kūrinio ar kelių kūrinių pabaigoje pateikiamos teksto suvokimo užduotys, gilinančios lietuvių kalbos žinias, turtinančios skaitytojo žodyną ir lietuvių literatūros kūriniais supažindinančios su kultūrinėmis realijomis, plečiančiomis kultūrinį, istorinį kontekstą, informaciją apie Lietuvą. Tekstams suformuluoti klausimai ir užduotys yra skirti gilesniam jo supratimui, sudominimui, pastabumui, savarankiškam mąstymui lavinti bei lietuvių kalbos vartojimo įgūdžiams ugdyti.

Tokia leidinio struktūra siekiama, kad pateikiama medžiaga būtų lengvai pritaikoma praktiškai, taptų ne tik lietuvių literatūros ir tautosakos šaltiniu, bet ir pagalbine medžiaga mokytojams, dėstytojams, mokantiems lietuvių kalbos. Lietuvių literatūros tekstų rinktinės vaikams ir paaugliams „Mokomės skaityti lietuviškai“ sudarytojai tikisi, kad, atliekant užduotis kartu su mokytoju (-a), kils diskusijų, samprotavimų, netikėtų įžvalgų, padėsiančių geriau suvokti kūrinius bei palengvinsiančių lietuvių kalbos mokymąsi. Vienos rinktinėje esančios užduotys skatina savarankišką skaitymą, kitos – bendradarbiavimą su bendraklasiais.

Lietuvių literatūros tekstų rinktinė vaikams ir paaugliams „Mokomės skaityti lietuviškai“ parengta Lietuvių literatūros ir tautosakos institute pagal Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) iš dalies finansuojamą lituanistinės sklaidos projektą, lietuvių kalbos prestižo stiprinimo programą.

Už pagalbą įgyvendinant šį projektą ir rengiant šį leidinį nuoširdžiai dėkojame VLKK atstovams. Už pateiktas pastabas ir vertingus patarimus atskiros padėkos nusipelno ir elektroninio leidinio recenzentės: doc. dr. Alyona Shyba (Černivcų Jurijaus Fedkovičiaus nacionalinis universitetas (Ukraina)), dr. Tatjana Vologdina (Vroclavo universitetas (Lenkija)). Dėkojame už iliustracijas dailininkui Mariui Jonučiui, maketuotojui Rokui Gelažiui, kalbos redaktorei Linai Steponavičiūtei.

Tikimasi, kad rinktine bus naudojamasi kūrybiškai. Malonių skaitymo akimirkų!

Sudarytojų vardu –

Salomėja Bandoriūtė-Leikienė
Jurga Trimonytė-Bikelienė

Turinys

PRATARMĖ 1

TAUTOSAKA 10

LIETUVIŲ SAKMĖS 11

PAPARČIO ŽIEDAS 11

LAUMIUKAS 12

LAUMIŲ PYRAGAI 12

LAIMĖS IR KŪDIKIS 14

LAUMIŲ DOVANOS 14

PERKŪNO IR VELNIO NESANTAIKA 15

RAGANŲ KILMĖ 15

IŠPERĖTAS AITVARAS 16

ŽMOGAUS ATSIRADIMAS 17

KAIP ATSIRADO ŽEMĖ 17

KODĖL KURMIS AKLAS 18

KODĖL ŠUO LOJA 18

SAULĖ, MĖNULIS IR ŽEMĖ 19

VĖJAS, LIETUS IR SAULĖ 19

ŽMOGAUS LIGOS 20

SAULĖ, VĖJAS IR ŽIEMA 20

ŽMOGAUS METAI 22

PADAVIMAI 24

APIE VILNIAUS ĮKŪRIMĄ 24

ČIČINSKO KALNAS 26

ŠATRIJOS KALNAS 27

PLATELIŲ EŽERO ATSIRADIMAS 27

VAIŽGANTAS 29

VILNIAUS PILIES PASAKA 29

LIETUVIŲ PASAKOS 33

VILKAS IR SIUVĖJAS 33

VILKAS SVEČIUOSE 34

ŠUNS IR VILKO BIČIULYSTĖ 36

VILKO IR LAPĖS DRAUGYSTĖ 37

VILKAS IR AVINĖLIS 39

OŽKELĖ IR VILKAS 40
VILKO GIEDOJIMAS 41
VILKAS IR DUONA 44
LAPĖS ROGUTĖS 45
LAPĖ 47
KAIP LAPĖ VILKĄ APGAVO 47
VILKAS IR LAPĖ VESTUVĖSE 48
APIE KATINĄ IR LAPĘ 50
GAIDYS IR KATINĖLIS 52
DANGUS GRIŪVA 56
LAPĖ IR STRAZDELIS 58
VARNAS IR LAPĖ 59
LAPĖ IR GERVĖ 59
LIŪTAS, ARKLYS IR VILKAS 62
LIŪTAS, MEŠKA IR ŽMOGUS 63
ŽMOGUS, MEŠKA IR LAPĖ 65
GUDRI MERGINA 68
GAILESTINGAS SŪNUS 70
KAIP ŽMOGUS SAVO DALIĄ RADO 73
NAŠLAITĖ ELENYTĖ IR JONIUKAS AVINUKAS 79
EGLĖ ŽALČIŲ KARALIENĖ 82
APIE DVYLIKA BROLIŲ, JUODVARNIAIS LAKSTANČIŲ 89
MARTI IŠ JAUJOS* 96
VARPAS VAŠKO BOKŠTE 98
DAINUOJAMASIS FOLKLORAS 104
SUTARTINĖS 104
TRYS, TRYS, KETURIAS BROLALIŲ KLĖTYS 104
SAULIULĖ TEKĖJA 105
LIETUVIŲ LIAUDIES DAINOS 109
OI TU, ZUIKELI, LELIUMAI* 109
SAULELE, MOTULE, UŽTEKĖK, UŽTEKĖK 109
AŠ PADAINUOSIU 110
OI, ŽYDĖK, ŽYDĖK 111
LOPŠINĖS 113
PARTIZANŲ DAINOS 115
OI, KO NUSIŽVENGEI 115

PALINKO LIEPA ŠALIA KELIO 116
AŠ VERKIAU PARIMUS 117
EI TU, STRAZDE, STRAZDUŽI 117

POEZIJA 120
VYTĖ NEMUNĖLIS (BERNARDAS BRAZDŽIONIS, 1907–2002) 121
Į MOKYKLĄ 121
DVIRATUKAS 122
GIMTINĖ 123
MEŠKIUKAS RUDNOSIUKAS 124
ALMA KAROSAITĖ (1945–2014) 133
RAINIŲ MOKYKLA 133
ŽIEMUŽĖS PRADŽIA 134
KOVAS, BALANDIS, GEGUŽĖ 134
JUOZAS ERLICKAS (g. 1953) 135
KAI SKAUDA DANTYS 135
BIJAU VARLĖS 137
KAI UŽPUOLA GRIPAS 139
AKIŲ DEBESĖLIAI 140
JUODOSIOS AVELĖS 141
JANINA DEGUTYTĖ (1928–1990) 143
BITĖ 143
ŽEMUOGĖ 144
SNIEGENA 145
VYTURYS 145
MARTYNAS VAINILAITIS (1933–2006) 147
SNIEGO SENIS 147
VIOLETA PALČINSKAITĖ (g. 1943) 148
PŪSTI Į VIENĄ DŪDĄ 148
MOKI ŽODĮ, ŽINAI KELIĄ 149
KĄ PASĖSI, TĄ IR PJAUSI 150
ANZELMAS MATUTIS (ANZELMAS MATULEVIČIUS, 1923–1985) 153
ŽIEMOS PIRKELĖ 153
DVEJETŲ KARALIUS 154
MAMYTEI 155

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS (1930–2011) 156
TAI GRAŽIAI MANE AUGINO 156
SAPNAS 157
VAIKŲ ŽEMĖ 158
VAŽIAVO ŽIEMA LEDO TILTU 159
GRYBŲ KARAS 160
VORO VESTUVĖS 172
SALOMĖJA NĖRIS (SALOMĖJA BAČINSKAITĖ-BUČIENĖ, 1904–1945) 180
SENELĖS PASAKA 180
VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS (1893–1967) 182
PUMPURĖLIS 182
MAIRONIS (JONAS MAČIULIS, 1862–1932) 183
PAVASARIS 183
VINCAS KUDIRKA (1858–1899) 185
TAUTIŠKA GIESMĖ 185
JURGIS ZAUERVEINAS (1831–1904) 186
LIETUVIAIS ESAME MES GIMĘ 186
JONAS AISTIS (JONAS ALEKSANDRAVIČIUS, 1904–1973) 187
PEIZAŽAS 187
BERNARDAS BRAZDŽIONIS (1907–2002) 188
MOTINAI 188
VAIKAI 189
ŠAUKIU AŠ TAUTĄ 190
KAZYS BRADŪNAS (1917–2009) 192
POKARIO KŪDIKYSTĖ 192
DUONA 193
HENRIKAS RADAUSKAS (1910–1970) 194
AFRODITĖ IR NARCIZAS 194
JUDITA VAIČIŪNAITĖ (1937–2001) 195
ORFĖJAS IR EURIDIKĖ 195
MARCELIJUS MARTINAITIS (1936–2013) 199
IKARAS IR ARTOJAS 199
KAZYS BRADŪNAS (1917–2009) 200
ODISĖJAS BUVO NEKANTRUS 200
JANINA DEGUTYTĖ (1928–1990) 201
ANTIGONĖ 201

PROZA 203
SELEMONAS PALTANAVIČIUS (g. 1956) 204
PASPIRTUKAS DVIEM 204
TIE NAMAI NAMUČIAI 206
JONAS BILIŪNAS (1879–1907) 209
KLIUDŽIAU 209
JONIUKAS 211
KOTRYNA ZYLĖ (g. 1986) 218
Ištrauka iš nelabai baisių istorijų knygos „SIELA SUMUŠTINIŲ DĖŽUTĖJE“ 218
Ištraukos iš žinyno apie lietuviškų mitinių būtybių kasdienybę „DIDŽIOJI BŪTYBIŲ KNYGA“ 224
BITĖ VILIMAITĖ (1943–2014) 230
KADA PIEŠIME PERLINĘ VIŠTELĘ? 230
VYTAUTĖ ŽILINSKAITĖ (g. 1930) 233
ROBOTAS IR PETELIŠKĖ 233
VILĖ VĖL (VILIJA TERLECKAITĖ-DAILIDIENĖ, g. 1953) 240
KAIP MES IŠGARSĖJOME 240
JANINA DEGUTYTĖ (1928–1990) 256
ŠALTINĖLIS 256
JULIUS KAUPAS (1920–1964) 261
DAKTARAS KRIPŠTUKAS PRAGARE 261
STIRNIUKAS 268
LAURA SINTIJA ČERNIAUSKAITĖ (g. 1976) 273
Ištraukos iš apysakos „ŽIEMA, KAI GIMĖ PAŠIAUŠTAPLUNKSNIS“ 273
MŪSŲ MOKYTOJA 286
BUVO 295
KRISTINA GUDONYTĖ (1949–2023) 297
Ištrauka iš romano „IDA IŠ ŠEŠĖLIŲ SODO“ 297
ŠATRIJOS RAGANA (MARIJA PEČKAUSKAITĖ, 1877–1930) 308
IRKOS TRAGEDIJA (ištrauka) 308
SAULIUS ŠALTENIS (g. 1945) 312
ATOSTOGOS (ištrauka) 312
KAZYS BORUTA (1905–1965) 330
Ištraukos iš poetinio romano „BALTARAGIO MALŪNAS“ 330

JUOZAS GRUŠAS (1901–1986) 350
MERGAITĖ IR VIENIŠAS ŽMOGUS 350
LINKSMA NOVELĖ APIE KULTŪRINGĄ BURMISTRĄ 355
VYTAUTAS V. LANDSBERGIS (g. 1962) 364
Ištraukos iš pasakojimų ir anekdotų knygos „RUDNOSIUKO ISTORIJOS“ 364
PRAKALBA Į JAUNĄJĮ SKAITYTOJĄ 364
Ištraukos iš magiškos knygos „IŠ GYVENIMO LAUMIŲ“ 388
JUSTINAS ŽILINSKAS (g. 1974) 398
Ištrauka iš neįprastų kelionių laiku knygos „MANO VILNIUS MANO“ 398
Ištrauka iš maginės fantastikos knygos „GUGIS – GIRIŲ KAUKAS IR ŽMONIŲ DRAUGAS“ 401
JURGA IVANAUSKAITĖ (1961–2007) 430
KONCERTAS NR. 1 430
IEVA SIMONAITYTĖ (1897–1978) 441
Ištrauka iš romano „AUKŠTUJŲ ŠIMONIŲ LIKIMAS“ 441
VAIŽGANTAS (JUOZAS TUMAS, 1869–1933) 451
Ištraukos iš apysakos „DĖDĖS IR DĖDIENĖS“ 451
ŽEMAITĖ (JULIJA BENIUŠEVIČIŪTĖ-ŽYMANTIENĖ, 1845–1921) 496
MARTI 496
VYDŪNAS (VILHELMAS STOROSTA, 1868–1953) 525
Ištrauka iš knygos „SEPTYNI ŠIMTMEČIAI VOKIEČIŲ IR LIETUVIŲ SANTYKIŲ“ 525

DRAMOS 528
JUSTINAS MARCINKEVIČIUS (1930–2011) 529
Draminė trilogija „Mindaugas, Mažvydas, Katedra“ 529
MINDAUGAS (ištrauka) 529
MAŽVYDAS (ištrauka) 547
KATEDRA (ištrauka) 556
MARCELIJUS MARTINAITIS (1936–2013) 561
PELENŲ ANTELĖ (ištrauka) 561

KIRČIUOTI TEKSTAI 568
IŠ LIETUVOS METRAŠČIŲ 569
APIE GEDIMINO SAPNĄ IR VILNIAUS ĮKŪRIMĄ 569

ALDONA RUSECKAITĖ (g. 1950). 571
Ištrauka iš romano „Šešėlis JMM. Maironio gyvenimo meniniai biografiniai etiudai“ 571
BRONIUS RADZEVIČIUS (1940–1980) 575
SPINDULYS 575
JURGIS SAVICKIS (1890–1952) 581
VAGIS 581
JUOZAS GRUŠAS (1901–1986) 584
UŽ SAULĘ GRAŽESNIS 584
IGNAS ŠEINIUS (1889–1959) 595
Ištraukos iš romano **„**KUPRELIS**“** 595
VINCAS KRĖVĖ (VINCAS MICKEVIČIUS, 1882–1954) 599
DAINA APIE ARĄ 599

Žodynėlis 604
Summary 632

TAUTOSAKA

LIETUVIŲ SAKMĖS

PAPARČIO ŽIEDAS

Vienas bernaitis augino savo darže papartį ir kiekvieną šv. Jono naktį laukdavo jo pražystant. Bet niekada jam nepasisekdavo išsaugoti žiedo – velnias vis pirma jo pagriebdavo žiedą. Viena moterėlė jam patarė, kad iš vakaro pasitiestų baltą skarelę ties paparčiu, užsidegtų žvakę ir atsisėdęs niekur daugiau nežiūrėtų – tik į paparčio viršūnę.

Kai tik atėjo šv. Jono naktis, bernaitis tuoj užsidegė po puodu žvakę, ties paparčiu pasitiesė baltą skarelę ir sėdi, žiūrėdamas į papartį. Papartis buvo prie pat gryčios. Tuoj pradėjo baidyti visokios baidyklės: tai šunys, iškišę dantis, lenda, tai gyvatės šliaužia, ir driežai aplink vyniojasi. Tai vėl meška per jį maurodama eina! Bet bernaitis, atmindamas moters patarimą, niekur nežvilgtelėjo, ir baidyklės, matydamos, kad šis jų nebijo, tuoj išnykdavo ir dar baisesnės atsirasdavo. Štai pamatė, kad didelis juodas katinas nusirepečkena iš palėpės per sąsparą* ir šoka tiesiai į puodą, pastatytą ant žvakės. Bernaitis užsimojo ant jo ir suriko:

– Škac, tolyn!

Tuomet, kai jis į katiną grįžtelėjo, papartis pražydo, ir žiedas nuriedėjo ant patiestos skarelės, kurį pelėda prišokusi pagriebė ir nusinešė. Tada nusikvatojo visokiais balsais, nusijuokė visuose kraštuose, o bernaitis ir vėl liko be paparčio žiedo.

Klausimai ir užduotys

1. Ar esate matę žydintį papartį, koks jo žiedas?
2. Kodėl bernaitis taip tikisi išvysti papartį žydint šv. Jono naktį?
3. Kada būna šv. Jono naktis, dar vadinama *Joninėmis*? Ar švenčiate šią šventę?
4. Išvardykite, kokios *baidyklės* bandė sutrikdyti paparčio žiedo belaukiantį vaikiną? Kas galų gale jį išblaškė?
5. Ar žinote šių žodžių reikšmes: *gryčia, troba, lūšna, duba, šlajus, stuba*?

LAUMIUKAS

Senų senovėj laumės apmainydavo vaikus. Sykį vienai moteriškei apmainė vaiką: laumė savo paliko, o moteriškės nusinešė. Tie žmonės apie tą mainą nieko nežinojo. Tas paliktas vaikas užaugo iki dvidešimties metų, o vis nieko nešnekėjo.

Sykį nakvojo elgeta, tai motina nusiskundė, kad vaikas nešneka. O tas elgeta sako:

– Galgi jis laumiukas? Galėtumėt šitaip pamėginti: prikirskite ąžuolinių malkų, sukurkite vidury trobos ugnį, tada sumuškite keliolika kiaušinių, apstatykite aplink ugnį, o jį priešais pasodinkite ir žiūrėkite, kas bus – jei laumiukas bus, tai prašnekės.

Kai tik viską parengė, jį pasodino priešais. Tas vaikas tuoj pradėjo kalbėti, sako:

– Tas ąžuolas turi šimtą metų, o aš už jį penkis kartus senesnis ir dar tokių dyvų* nemačiau, kas čia padaryta!

Dar pažiūrėjo į tą ugnį ir prapuolė jiems iš akių.

LAUMIŲ PYRAGAI

Laumė ėjo į vestuves ir nešėsi baltą maišelį su pyragais. Ir, beeidama keliu, susitiko su tokiu jaunu vaikinu. Jiedu ėjo per apsėtus laukus. Tas ėmęs jos klausinėti, į kokius javus laumė negalinti įeiti: ar į rugius, ar į kviečius, ar į miežius. Laumė vis sakanti: „Gal.“ Tada jis klausia:

– Ogi į linus ar gali?

Laumė:

– Į linus tai negaliu!

Tas vaikis sako:

– Ogi gal jie prakeikti?

Laumė atsakanti:

– Tas nekas, šuns balsas neis į dangų.

Jaunuolis mato, kad jau netoli linų laukas, ir prašo laumės:

– Duok, tamsta, man, aš maišelį panešiu.

Laumė ir padavė jam maišelį. Šis, priėjęs prie linų lauko, strykt ir įšokęs. Atsisėdo ir valgo pyragus iš to maišelio. Ta laumė, šalia lauko bėgiodama, šaukia:

– *Nu keikt, nu keikt!*

Tas valgydamas sako:

– *Keik, keik, laumait!* Juk pati sakei, kad šuns balsas neis į dangų.

Tada laumė sako:

– Ėsk, ėsk, tik maišelį atiduok!

Vaikinas, pyragus suvalgęs, maišelį išmetė laukan. Toji tuščią maišelį pasigriebė ir nulėkė sau.

LAIMĖS IR KŪDIKIS

Kitą kartą buvusios laimės. Tai jos kiekvieną žmogų, tuoj užgimusį, palaimindavusios. Kartais, kūdikiui užgimus, išgirsdavę po langu balsą:

– Tegu bus toks, kokia aš dabar esu!

O tos laimės kasdien mainydavusios: vienądien turtinga, kitądien vidutinė, dar kitądien visai nieko neturėdavusi. Tai tas žmogus tokiu ir būdavęs lig numirštąs, kokia būdama laimė jį palaimindavusi. Todėl ir dabar sakoma:

– Taip laimė lėmė!

Arba:

– Kiekvienam yra laimė duota, bet ne visi gali ją atrasti.

LAUMIŲ DOVANOS

Viena moteris žinojo, kad jų pirtin ateina laumės praustis. „Tai ką gi, tegul prausiasi, – galvoja, – juk ir jos šiokie tokie sutvėrimai.“ Ir vis, kada tik pirtį kūrendavo, palikdavo laumėms karšto vandens. Dar ir vantų padėdavo. Laumės, matyt, suprato, kad visa tai joms tyčia. Ir atsilygino tai moteriškei. Ta moteris pradėjo rast palikta pirty tai drobės stuomenį*, tai rankoves, tai rankšluostį – ir vis tokio darbo, kad net miela žiūrėti!

PERKŪNO IR VELNIO NESANTAIKA

Perkūnas turėjo daug akmenų krūvoje, bet velnias pavogė vieną akmenį. Pavogtą akmenį įdėjo į savo gryčios* pamatus, nes jam, statant gryčią, vieno buvo pritrūkę. Perkūnas, sužinojęs, kad velnias pavogė vieną akmenį, užpyko ir dabar muša, kur tik pamato. Perkūnas kai kada velnią nutveria ant akmens sėdintį, medyje tupintį, vandeniu plaukiantį. Velnias stengiasi atsitūpti ant aukštesnio akmens ar aukštesnio medžio. Todėl žmogui nereikia stoti po aukštesniu medžiu, nes ten velnias tupės. Velnias tupi aukščiau, kad geriau pamatytų Perkūną.

RAGANŲ KILMĖ

Viena moteris išėjo į mišką grybauti ir išsinešė su savimi naują kraitį*. Jai begrybaujant, pradėjo labai lyti. Tada ji nusivilko visus rūbus ir paslėpė po kraičiu. Pati pastovėjo po medžiu, kol nustojo lyti. Paskui sausais rūbais apsivilko ir vėl grybauja. Begrybaudama susitinka velnią. Velnias klausia:

– Ar grybavai per lietų?

Ji sako:

– Grybavau.

Tada velnias vėl klausia:

– Kaip tavęs nesulijo?

Moteris ir sako:

– Žinau tokią paslaptį, kad ant manęs nelyja.

Tada velnias pradėjo prašyti tos moters pasakyti tą paslaptį. Moteris sutiko pasakyti tik tada, kai jis pasakys savo velniškas galybes. Velnias papasakojo viską, ką tik žinojo.

Tada moteris sužinojo, kaip reikia žmones apkerėti ir kaip vėl išgydyti.

Moteris sako:

– Kai eisi į mišką, vis turėk naują kraitį. Kai pradės lyti, apdengsi rūbus ir nesulis.

Tada velnias nusispjovė ir nulėkdamas surėkė:

– Eik tu su savo žiniom!

O moteris nuo to laiko ir tapo ragana.

IŠPERĖTAS AITVARAS

Vienas devyniolikos metų bernas niekur, būdavo, neina. Mama vieną kartą užsispyrusi pradėjo varyti jį į pirtį praustis.

– Kas tau yra, kad tu niekur neini?

Ir užsipuolusi išvarė jį į pirtį.

Pamatė, kad jis kažką išsiėmė iš pažasties, suvyniojo, suvyniojo, paskui papūtė ir išėjo. Mama neiškentė ir pažiūrėjo, kas ten, ir pamatė – kiaušinis jau prasikalęs, galva kyšo.

Kai bernas parėjo iš pirties, mama tuoj pradėjo bartis:

– Kokį tu čia velnią peri?

O jis sako:

– Tylėk, tu nežinai, kas čia bus. Bene tu nenori būti turtinga?

Paskui, kai jis išperėjo aitvarą, tai turtas pradėjo iš visų pusių plaukte plaukti: kumelės tvartuose žvengia, galvijai sveiki. Ir liko jie turtingi.

Senovės žmonės sakydavo, kad seniau daug kas turėjo aitvarus.

Klausimai ir užduotys

1. Kokios mitinės būtybės sutinkamos Jūsų kultūros tautosakoje?
2. Ar šiandien vis dar gąsdinami maži vaikai velniais, raganomis, kitais baubais Jūsų kultūroje?
3. Kokie velnio ir Perkūno santykiai? Gal žinote, kokie jo santykiai tautosakoje ir literatūroje su žmogumi?
4. Kaip manote, kas yra *laumė*? Ar Jūsų kultūroje yra panašių personažų?
5. Remdamiesi tik šiomis skaitytomis sakmėmis, pamėginkite aprašyti laumės išvaizdą. Vėliau kartu su mokytoju (-a) paieškokite informacijos apie šias mitines būtybes ir palyginkite savo ir tautosakos interpretacijas.
6. Kokia žodžio *aitvaras* reikšmė? Šiuolaikinėje kalboje šio žodžio pirminė reikšmė:

Kaip manote, aitvaras – gera ar pikta būtybė?

7. Tai ką gi, pasak lietuvių tautosakos, reikia daryti, kad būtum sėkmingas ir turtingas?
8. Darbas grupėmis. Velnias lietuvių tautosakoje dar vadinamas: *kipšu*, *kipšiuku*, *nelabuoju*, *belzebubu*, *velniūkščiu*, *ponaičiuku*, *vokietuku*, *kupriuku* ir t. t. Pasvarstykite, kodėl jam suteikiami būtent tokie *vardai*? Sukurkite daugiau pavadinimų velniui.
9. Kotryna Zylė – jaunosios kartos lietuvių rašytoja, gebanti interpretuoti lietuvių tautosaką ir ją pateikti šiuolaikiškai. Perskaitykite K. Zylės aprašytus velnią, laumes ir aitvarus ir raskite skirtumų šiuolaikinėje ir tautosakos interpretacijose.

ŽMOGAUS ATSIRADIMAS

Labai senais laikais, kai dar žmonių ant žemės nebuvo, gyveno vienas ponas Dievas, visų karalių karalius. Bet tada jis dirbo visus prastus darbus, kaip ir mes kad dirbame.

Kartą Dievas plovė paišiną veidą, nes krosnį bekūrendamas buvo susitepęs. Jam besiprausiant, vienas lašas vandens nukrito žemėn. Tas vandens lašas, nukritęs žemėn, pavirto žmogumi.

Taip ir atsirado pirmasis žmogus.

KAIP ATSIRADO ŽEMĖ

Nebuvo nieko, tik vanduo. Tais vandenimis yrėsi mažas laivelis, kuriame sėdėjo Dievas, o velnias yrė. Pagaliau juodu nutarė pasilsėti, tiktai nėra kur. Tada ir sako Dievas velniui:

– Nerkis į dugną ir iškelk iš ten saują žemių.

Velnias murkt į gelmę. Po valandos iškilo, atgniaužė kumštį, o ten nieko – vanduo viską buvo išplovęs iš delno. Murktelėjo kitą kartą – vėl nieko. Murktelėjo trečią kartą. Šį kartą Dievas apžiūrėjo velnio plaštaką, pirštus. Tik po nagais buvo neišplauta truputėlis dumblo. Dievas iškrapštė velnio panages, sulipdė iš tų trupinėlių grumstelį ir, padaręs mažą salelytę, padėjo ją ant vandens.

Prie jos prisiyrė su laiveliu. Dievas išlipo ant salelės, atsigulė ir užmigo. O velnias miegoti negali. Kaip čia nusikračius tuo Dievu, – vis galvojo jisai. Tada jau vienas liktų viešpačiu pasaulyje. Ir nutarė Dievą prigirdyti. Nutvėręs jį miegantį, ėmė tempti prie kranto už kojų. Bet krantas vis tolyn ir tolyn slenka. Tada velnias ėmė tempti priešingon pusėn į kitą krantą. Bet ir tasai tolo ir plėtėsi. Taip velnias tąsė miegantį Dievą už kojų po salą ir pagaliau pastebėjo, kad sala jau nebe sala, o be galo be krašto didelis žemės plotas. Pagaliau nubudo Dievas ir, pamatęs velnio piktus kėslus, nugramzdino jį pragaran, o žemėn paleido gyventi žmogų.

KODĖL KURMIS AKLAS

Vieną dieną Dievas įsakė visiems žvėrims eiti tiesti kelių. Visi žvėrys susirinko, ištisą dieną dirbo. Tik vienas kurmis neatėjo. Tada Dievas nuėjo pas kurmį ir klausia:

– Tai ko, kurmi, į darbą neatėjai?

– Tai kad aš blogai matau ir įsakymo perskaityti negalėjau, – pamelavo kurmis, nors tada ne blogiau už kitus žvėris matė.

Supyko Dievas ir sako:

– Kadangi tu meluoji, tai nuo šios dienos iš viso nematysi.

Nuo tada kurmis vis po žeme rausiasi ir nieko nebemato.

KODĖL ŠUO LOJA

Kartą Dievas, kurdamas gyvulius, suteikė jiems balsą. Tik vienas šuo liko be balso ir nuėjo pas Dievą skųstis, kodėl visi gyvuliai turi balsą, o jis neturi. Dievas jam tarė:

– Tu visados turėsi loti, bet tik tada, kai išgirsi, kad kas kitas balsą pakelia.

Dabar šuo, kai tiktai išgirsta, kad kas nors sukruta ar žmogus kokį balsą pakelia, tuojau ir pradeda loti.

SAULĖ, MĖNULIS IR ŽEMĖ

Gyveno danguje Saulė ir Mėnulis. Jie turėjo dukrelę Žemę, kurią labai mylėjo. Kartą jie susipyko. Tada Saulė nutarė, kad ji viena saugos Žemę. Bet Mėnulis nesutiko ir padavė ją į teismą. Teisėjas Perkūnas bylą išsprendė šitaip: Saulė, kaip motina, Žemelę saugos dieną, o Mėnulis tėvelis naktį; jam dar padės jo seselės Žvaigždės. Nuo to laiko saulė šviečia tik dieną, o mėnulis ir žvaigždės – tik naktį.

VĖJAS, LIETUS IR SAULĖ

Gyveno du seniai ir turėjo daug žemės. Kartą jie susipyko dėl ežios*, skiriančios jų daržus. Ir pradėjo bartis. Vienas senis bardamasis pūtė vėją, o antrasis šnypštė vandenį. Supyko saulė ant šių senių už tokį jų barnį ir nustojo šviesti.

Ir dabar visada, kada tik šie seniai pradeda bartis, saulė pasislepia už debesų, o tada pučia vėjas ir lyja lietus.

ŽMOGAUS LIGOS

Viską sukūręs, Dievas pamanė sau: „Reikia žmogų nulipdyti iš gryno molio.“ Kai jau nulipdė, tiktai laukė, kol sustings ir sudžius molis. Tai dabar, kur buvęs, kur nebuvęs, Liucius atėjo. Atėjęs visą nulipdyto žmogaus molį subadė, pirštu susmaigė. Ir pats pasitraukė. O Dievas, radęs, kad taip padaryta, pasikvietė jį ir klausia:

– Ką tu čia dabar padarei?

Velnias atsako:

– Vai, Dieve, aš gerai padariau, nes kad jis, žmogus, sveikas gyvens pasaulyje, tai tave visiškai užmirš.

O Dievas sako:

– Kaip tai gali būti?

– Taip yra: kiek čia yra mano subadymų, tai jis turės tiek ligų, sopulių, vargų ir bėdų. O per savo kentėjimus prisimins tave.

Dievas liepė Liuciui užlipdyti subadymus ir užteplioti, kad būtų dailu kaip buvo. Bet tas Liucius lygindamas tik paviršių užtepliojo, o visą nešvarumą, skyles iš viršaus į vidų suglostė.

Taip ir šiandien yra: vidury kūno nešvarumų šiek tiek užlyginta, bet ligų daugiausia yra kūno viduriuose, kur subadytos vietos buvo.

SAULĖ, VĖJAS IR ŽIEMA

Ėjo sykį vienas žmogus pro kryžių. Žiūri – po juo sėdi trys vyrai: vienas buvo labai raudonas, antras – labai baltas, o trečias – nei šioks, nei toks, storalūpis. Pamatęs juos, žmogus išsigando, pakėlė kepurę prieš kryžių ir greitai nuėjo. Atsisukęs žiūri, kad jį vejasi tie trys žmonės. Prisiviję klausia:

– Prieš kurį tu nusiėmei kepurę?

Žmogus labai bijojo ten buvusio storalūpio, todėl sako:

– Prieš tą storalūpį.

Raudonasis jam sako:

– Žinok, žmogau, kai ateis vasara, aš tave sudeginsiu – aš esu saulė!

Storalūpis atsako:

– Nebijok, žmogau, aš esu vėjas: papūsiu šaltu vėju – ir tu nebijosi to karščio.

Tada jam sako tas baltasis žmogus:

– Ir aš tau atkeršysiu. Aš esu žiema, aš tave sušaldysiu!

– Nebijok, – sako jam tas storalūpis, – aš pradėsiu pūsti šiltu vėju – tai ir sniegas pradės tirpti. Džiaukis, žmogau, kad pataikei kepurę nusiimti, – dar pasakė ir nuėjo vėl sau.

O žmogus smagus nuėjo savo keliu.

ŽMOGAUS METAI

Vieną kartą Dievas sukūrė žmogų ir gyvulius. Paskirstęs amžių po keturiasdešimt metų – žmogui, šuniui, beždžionei.

Dievas pasikvietė arklį ir klausia:

– Daviau tau keturiasdešimt metų amžiaus. Ar bus gerai?

Arklys pagalvojęs atsakė:

– Tiek daug metų nenoriu. Ir taip įkyrės būti plakamam. Užteks man dvidešimt metų.

Dievas jam paskyrė dvidešimt metų. Dvidešimt metų jam liko.

Paskui pasikvietė šunį ir klausia:

– Duodu tau keturiasdešimt metų. Ar bus gerai?

Šuo pagalvojęs atsakė:

– Tiek daug metų nenoriu. Įkyrės man šaltį, alkį kęsti, žmonėms vergauti. Užteks man ir dvidešimt metų.

Dvidešimt metų ir vėl liko. Dievas jau turi keturiasdešimt likusių metų.

Dievas pasikvietė beždžionę ir klausia:

– Skiriu tau keturiasdešimt metų. Ar būsi patenkinta?

Ji pagalvojusi atsakė:

– Tiek daug metų ant žemės gyventi nenoriu. Užteks man ir perpus – dvidešimt metų.

Dievui jau liko šešiasdešimt metų. Jis pasikvietė žmogų ir klausia:

– Skiriu tau keturiasdešimt metų. Ar būsi patenkintas?

Žmogus atsakė:

– Būsiu.

Dievas jo klausia:

– Gal nori dar dvidešimt metų?

– Pridėk.

Dievas jam pridėjo likusius arklio metus. Žmogus dar labiau patenkintas. Dievas, pastebėjęs, kad žmogus nori turėti kuo daugiau metų, ir sako:

– Imk dar dvidešimt metų.

Žmogus sutiko su džiaugsmu ir tuos paimti. Dievas atidavė jam likusius šuns metus.

– Gal dar nori dvidešimt metų?

– Pridėk ir tuos.

Dievas jam pridėjo likusius beždžionės metus.

Taigi žmogus per amžių gyvena visokius metus. Lig keturiasdešimties metų gyvena kaip žmogus: dirba, pasilinksmina, pasivažinėja, linksmai pagyvena su žmonėmis. Pabaigęs keturiasdešimt gyvenimo metų, toliau gyvena arklio metus. Neberūpi jam jokie pasilinksminimai. Tik dirba ir dirba. Ir taip dirba iki šešiasdešimties metų, kol jėgų turi. Nuo šešiasdešimties metų žmogui baigiasi jėgos. Tada jis pradeda gyventi šuns amžių. Dirbti nebegali, o atsisėdęs loja ir loja tartum šuo, tuo vesdamas jaunesnius iš kantrybės. Ir taip amžių pragyvena iki aštuoniasdešimties metų. Kai jau baigia aštuoniasdešimt metų, gyvena kaip beždžionė. Nebemoka su žmogumi kalbėtis, kur eiti, kur dėtis.

Ir taip žmogus baigia savo gyvenimą.

Klausimai ir užduotys

1. Sakmė – pasakojamosios tautosakos mažos apimties fantastinis kūrinys, kuriame aiškinama pasaulio ir gamtos reiškinių kilmė, vaizduojamas žmogaus susidūrimas su mitinėmis būtybėmis. Kaip manote, kokia sakmių funkcija buvo anksčiau ir kokia dabar?
2. Kokias mitines būtybes arba personifikuotus personažus randate perskaitytose sakmėse? Išvardykite.
3. Kokius objektus ar reiškinius aiškina sakmės Jūsų kultūroje?
4. Skaitytose sakmėse suraskite tiesioginę kalbą.
5. Darbas grupėmis:
   a) įminkite mįsles:
      Už velnią piktesnis, už žirnį mažesnis.
      Dega visą dieną, bet nesudega.
      Vidur prūdo – kraštas plūdo.
      Vienas piemuo tūkstančiui piemenų šypsosi.
   b) sukurkite savo sakmę, aiškinančią kokį nors gamtos reiškinį, pvz.: lietų, debesis, metų laiką ir pan.
6. Sudarę planą, papasakokite sakmę.

PADAVIMAI

APIE VILNIAUS ĮKŪRIMĄ

Didysis kunigaikštis Gediminas išjojo už keturių mylių nuo Trakų medžioti. Ir rado prie Vilnios upės gražų kalną, ant kurio sutiko didžiulį žvėrį – taurą. Ir nukovė jį ant to kalno, kurį dabar Tauro kalnu vadina. Kadangi jau buvo labai vėlu į Trakus joti, jis sustojo Šventaragio slėnyje, kur mirusiųjų lietuvių kunigaikščių kūnus degindavo, ir nakvojo ten. Miegodamas jis sapnavo, kad ant kalno, kurį Kreivuoju vadindavo, stovi didžiulis geležinis vilkas, o jame tarytum šimtas vilkų staugia. Kunigaikštis pabudo iš miego ir sako savo žyniui, vardu Lizdeika (jis rastas erelio lizde ir buvo kunigaikščio Gedimino vyriausiasis žynys, pagonių kunigas):

– Sapnavau, girdi, stebuklingą sapną!

Ir apsakė jam viską, ką matė sapne. Lizdeika sako:

– Šviesiausiasis kunigaikšti, geležinis vilkas reiškia, kad čia bus sostinės miestas. O kad jo viduje staugia – tai jo garbė sklis po visą pasaulį.

Didysis kunigaikštis Gediminas rytą nebeišjojo, bet išsiuntė ieškoti žmonių. Jis įkūrė vieną pilį, žemutinę, Šventaragyje, o kitą – ant Kreivojo kalno. Ir pavadino tą miestą Vilniumi. Pastatęs miestą, perkėlė savo sostinę iš Trakų į Vilnių.

Klausimai ir užduotys

1. Kur išjojo kunigaikštis Gediminas? Ką jis išvydo?
2. Ar kūrinio tekstas rimuotas? Iš ko sprendžiate?
3. Kaip kūrinyje apibūdinama aplinka, gamta?
4. Su kuo medžioja kunigaikštis?
5. Ką medžioja kunigaikštis?
6. Ką sapnuoja Gediminas?
7. Kuo baigiasi legenda?
8. Gal galite papasakoti savo gimtojo miesto legendą?

9. Darbas grupėmis:
   a) jei gyvenate ne Vilniuje, virtualiai *pasivaikščiokite* kartu su mokytoju (-a) ar savarankiškai po šį miestą (pvz., naudodami *Google Maps* programėlę). Grupėse aptarkite, kas Jums labiausiai asocijuojasi su Vilniumi, ir nupieškite atsakymą.
   b) gyvenantiems Vilniuje: nupieškite ar papasakokite apie Vilniaus mikrorajoną, kuriame gyvenate, kuo jis Jums patinka / nepatinka?

ČIČINSKO KALNAS

Kur dabar Čičinsko kalnas, seniau buvo bala Vešeta. Ta bala priklausė dideliam ponui Čičinskui. Jis buvo nedoras, savo žmones labai kankindavo. Kartą Čičinskas užsigeidė pastatyti rūmus toje baloje ir liepė savo baudžiauninkams rieškutėmis* sunešti žemių kalną. Žmonės sunešė didelį kalną, ant kurio Čičinskas pasistatė didelius gražius rūmus.

Siekdamas praskaidrinti savo dienas tas ponas Čičinskas liepdavo žmogui įlipti į medį ir kukuoti, kol jis į jį šaudydavo. Be to, turėjo daugybę šunų. Būdavo, paima iš maitinančios moteriškės kūdikį, užkiša už suolo, sutreškia, o šuniuką liepia žindyti. Čičinskas raitas įjodavo į bažnyčią ir nuo žvakės prie altoriaus užsidegdavo papirosą. Vieną šv. Kalėdų rytą Čičinskas jojo į bažnyčią. Prieš išjodamas susibarė su pačia ir tarė jai:

– Kad tu nueitum skradžiai žemę!

Pati jam atsakė:

– O kad tave perkūnas šiandien nutrenktų!

Kai jis jojo į bažnyčią, perkūnas jį pykšt ir užmušė. Dvaras ėmė skęsti ir skendo septynerius metus. Visus tuos septynerius metus žmonės girdėdavo gaidžius giedant, jaučius baubiant. Toje vietoje, kur buvo rūmai, dabar yra dvi kūdros.

Kai Čičinską perkūnas užmušė, jį norėjo palaidoti, bet žemė nelaikė, vis išmesdavo ant viršaus. Tik po daugelio metų tą nedorą poną užkasė.

ŠATRIJOS KALNAS

Liaudis pasakoja, kad nuo Šatrijos kalno viršūnės atsiskleidžia toks platus regimasis plotas, jog dvylika bažnyčių (poetiškas lietuvių posakis) esą galima pamatyti. Aš betgi, kad ir turėdamas gerą žiūroną, mačiau vos keletą ir tai tik artimiausiųjų. Liaudies padavimuose šis kalnas turi itin svarbią reikšmę. Čia, sako, esanti palaidota Jauterytė, milžino Alcio žmona; čia kadaise švento Jono naktį iš viso krašto sulėkdavusios raganos į puotą. Mano senas vežėjas, kuklus ir naiviai viskuo tikintis, dar neprivažiavus Šatrijos kalno, papasakojo man atsitikimą, kaip vienas drąsus vaikinas, užsigeidęs sužinoti, kas ant to kalno dedasi, nuėjo švento Jono naktį į raganų puotą. Rado ten prisirinkus daugybę moterų ir vyrų, apsirengusių vokiškais rūbais, su skrybėlėmis, iš kurių kyšojo dideli ragai. Grojo nuostabiai graži muzika, visokiausi gėrimai upeliais tekėjo, o visi susirinkusieji šoko iki kol nukrisdavo. Vaikinas buvo labai gerai priimtas: jį pasodino į deimantinį sostą, vaišino geriausiais vynais iš aukso taurių, davė jam kelias saujas pinigų, kuriuos jis tuoj susidėjo į kišenes, ir primygtinai prašė gerti ir būti linksmam. Ta puota truko turbūt keletą valandų. Tik šit gaidys užgiedojo, ir viskas išnyko. Vaikinas liko ant kalno vienas, o kai geriau įsižiūrėjo, pamatė, kad deimantinis sostas, į kurį vokiečių buvo pasodintas, – tik supuvęs kelmas, anoji aukso taurė – iškirmijusi numirėlio kaukolė, kuri dabar vaipėsi geltonais dantimis, o tas, ką jis laikė brangiu nuostabaus skonio vynu, buvo... Bet jūs patys numanot, kas ten buvo. Kiša ranką į kišenę, o ten vietoj pinigų – skiedros.

PLATELIŲ EŽERO ATSIRADIMAS

Senų senovėje Platelių ežeras kartu su žuvimis ir vėžiais „perėjęs“ debesies pavidalu. Šis debesis slinko nuo Darbėnų per Salantus ir Notėnus. Slinkdamas padange, jis išmetė ant žemės daugybę žuvų, kuriomis gyventojai ilgą laiką maitinosi. Iki to laiko tas ežeras buvęs Darbėnų apylinkėje. Dabar buvusio ežero vietoje esanti vien baigianti išdžiūti pelkė.

Toje vietoje, kur dabar tyvuliuoja Platelių ežeras, per daubos vidurį tekėjusi upė. Paupyje buvusios geros pievos, derlinga žemė, o kitur – di-

delės ir nepraeinamos pelkės. Apie Pilę buvęs kaimas ar miestas, taip pat balos, priaugusios krūmokšnių. Kai ežeras „parėjęs“, – po vandeniu liko beveik visi gyventojai. Tie žmonės, kurie išsigelbėjo, ežero pakrantėje įkūrė naują gyvenvietę, o senąją jiems beprimindavo tik saloje buvusios bažnyčios bokštai.

Klausimai ir užduotys

1. Kaip Čičinskas skriausdavo savo baudžiauninkus, ką jiems liepdavo daryti?
2. Raskite „Čičinsko kalno“ padavimo tekste esančius daiktavardžius.
3. Ar žinote, kokia šių Čičinsko žmonos ir Čičinsko paliepimų funkcija? Paaiškinkite:
   Kad tu nueitum skradžiai žemę!
   Kad tave perkūnas šiandien nutrenktų!
4. Kaip raganos ir velniai apgavo smalsų žmogų ant „Šatrijos kalno“? Išvardykite, kuo pavirto *deimantinis sostas*, *taurė vyno*, *auksiniai pinigai*.
5. Išrinkite visus „Šatrijos kalno“ padavime „Šatrijos kalnas“ esančius būdvardžius ir suskirstykite juos pagal teigiamą ir neigiamą atspalvį.
6. Darbas grupėmis:
   a) palyginkite „Čičinsko kalno“, „Šatrijos kalno“ ir „Platelių ežero atsiradimo“ padavimus: kokių panašumų ir skirtumų juose randate?
   b) pasvarstykite, kodėl būtent šie gamtos reiškiniai yra apipinti legendomis?

VAIŽGANTAS

VILNIAUS PILIES PASAKA

Didysis Lietuvos kunigaikštis sumanė pastatyti tokią tvirtą pilį, kad jokie priešai negalėtų jos užgrobti. Sumanyta – padaryta: toks buvo kunigaikštis. Išsirinko labai gražius Panerių kalnus ir ant aukščiausiojo ėmė vežti didžiausias tašytas uolas ir degtas plytas. Vargo buvo neišsakomai daug. Į vieną vežimą reikėjo pajungti dešimtis jungų jaučių.

Pagaliau visa medžiaga paruošta. Pamatai padėti, raudonomis žiotimis juosiasi plačiausi grioviai. Prie pat jų krašto stūkso kalnai akmenų, belaukiančių tik valandos, kuomet nuriedės gilyn ir prisiims visą statomųjų mūrų sunkybę. O tarp jų vienas milžinas akmuo, turėsiantis gulti į pat kertę*.

Vilniaus pilis turėsianti būti dar niekur neregėto stiprumo, nes teks ginti visą didžiojo kunigaikščio šeimą. Ir ne tik kunigaikščių gyvybę – gins viso krašto laisvę ir šlovę.

Gražus kraštas tie Paneriai: kalnais kuprotas, upėmis gembėtas*, miškais pasišiaušęs. Jo negalėjo nepastebėti kunigaikščiai, garsūs karžygiai.

Didžiojo akmens į kertę padėti atjojo patsai kunigaikštis, būrio dvasininkų, pačių prašmatniųjų kunigų – vaidilų, žynių ir burtininkų – lydimas.

Ir tarė kunigaikštis kunigams:

– Galingųjų Lietuvos dievų tarnai, jų valios ir norų aiškintojai, kvapaus gintaro ir riebiųjų gyvulių aukotojai, pasakykite dabar, kas plačioje mano kunigaikštystėje visų labiausiai patiktų jiems, ką reikėtų atnešti, kad jie per amžius globotų tuos mūrus ir darytų juos Lietuvos priešininkams neįkandamus.

Sunkiomis, giliomis mintimis apsiniaukė seniausiųjų ir gudriausiųjų kunigų galvos. Susiraukė išmintingosios kaktos, užsimerkė akylosios akys. Giliai galvoja, iš ugnies buria, tariasi, atsimena senų senolių papročius.

Pagaliau atsako savo viešpačiui:

– Didis Lietuvos valdove! Tu pats esi dievų išrinktasis, jų tarnas. Ir pats gali žinoti jų norus. Bet jei mūsų klausi, tai žinok: Lietuvos dievams visų maloniausia auka būtų, jei rastųsi tokia lietuvė motina, kuri pirmutinį ir vienintelį savo sūnelį gera valia gyvą padėtų po šituo didžiuoju kertės akmeniu.

Nustebo Lietuvos valdovas. Nustebo ir visi jo dvariškiai. Taip, tikrai. Tai būtų brangiausia auka. Tik iš kur ją gauti? Nuo pat pasaulio pradžios dar nebuvo girdėta apie tokią auką.

Vis dėlto valdovas liepia visiems burtininkams ir kitiems mažiesiems dvasininkams apeiti visą Lietuvą klausinėjant, ar neatsiras tokia tėvynės mylėtoja, taip nekenčianti jos priešininkų, ir kuri sutiktų net tokią savo kraujo ir savo širdies auką dievams dovanoti.

Neilgai teko kunigams klajoti. Vokiečių Lietuvoje taip nekęsta, jog jau trečią dieną kunigai rado tokią lietuvę motiną našlę.

Atvedė ji savo vienintelį sūnų jaunikaitį, kuris buvo ne tik gražus ir motinai geras, bet dar ir išmintingas.

Nesipriešino jisai motinos ar kunigų skelbiamai dievų valiai; tiktai norėjo ištirti, ar tokia yra dievų valia.

Ir paprašė kunigaikščio, kad jam leistų triskart paklausti kunigų: jei jie atsakys tinkamai, tai bus neabejotinas ženklas, jog dievų valią tikrai žino; jeigu atsakys netinkamai, bus tai ženklas, jog tik savo prasimanymus skelbia.

Kunigaikščiui sutikus, jaunikaitis paklausė kunigų:

– Kas yra visame pasaulyje už viską saldesnis, už viską lengvesnis ir už viską kietesnis?

Neilgai galvoję, kunigai atsakė:

– Visų saldžiausias pasaulyje – laukinių bičių korys, visų lengviausias, žinoma, – laukinio paukščio pūkelis, o visų kiečiausias – kunigaikščio kardo plienas, kuriuo jis, sudrožęs raiteliui per galvą, gali jį per pusę perkirsti lig pat balno.

– Netiesa! – drąsiai atsakė išmintingas jaunikaitis. – Aš žinau daiktų dar saldesnių, dar lengvesnių, dar kietesnių.

– Na jau, tik ką?

– Gi motinos pienas kūdikiui už medų saldesnis, kūdikis ant motinos rankų už pūkelį lengvesnis, gi mano motinos širdis už plieną kietesnė, jei neplyšta, atiduodant mane taip baisiai nukankinti.

Ir sutiko kunigaikštis su visais savo dvariškiais ir susirinkusiais žmonėmis, jog išminties vyras tiesą pasakė; jog Lietuvos dievai tokios aukos nenori. Ir liepė jaunikaitį paleisti.

Ir vėl įsakė kunigaikštis kunigams teirautis, kokios aukos Lietuvos dievai reikalauja, kad jos sostinė būtų nesugriaunama. Kas iš visų Lietuvos turtų būtų dievams visų maloniausias?

Ir vėl apsiniaukė giliu rūpesčiu visų kunigų veidai. Vėl jie galvoja, buria, aukas degina, senų senolių papročius atsimena. Tris dienas, tris naktis nevalgę, nemigę, pagaliau atsakė savo viešpačiui:

– Didis Lietuvos valdove! Maloniausia Lietuvos dievams auka štai kada bus: jei pagal senovės paprotį po kertės akmeniu turėtų gultis jaunikaitis, tai aišku, kad po tuo pat akmeniu turi gultis ir mergaitė, tokia pat graži ir nieko pikto negalvojanti; mat, toks yra senų seniausias ne tik lietuvių, bet ir kaimynų paprotys, kad, norint pastatyti stiprų mūrą, reikia po juo užkasti gyvą žmogų.

Ir įsakė kunigaikštis burtininkams ir kitiems mažiesiems kunigams surasti pačią nekalčiausiąją mergaitę visoje Lietuvoje ir atvesti į Vilnių, kad taptų dievams auka už visos tėvynės laimę ir laisvę.

Neilgai teko kunigams klajoti. Lietuvoje mergaitės beveik visos buvo gražios ir nekaltos. Bet ta, kurią atvedė, gražumu buvo lygi Lietuvos laukų

žiedui; jos akelės žydrumu buvo lygios Trakų ežero gelmėms. Ir, matėsi, pikto nieko negalvojanti.

Baltais sužadėtinės rūbeliais, žaliu rūtų vainikėliu ant galvelės, laukinių žiedų glėbiu mažutėse rankytėse, šypsodamasi ir vien tik savo apdaru ir gėlytėmis džiaugdamasi, ji ramiai sau atsistojo griovio gilumoje, kur turėjo nuriedėti anoji didžioji kertės uola, lyg visai nenuvokdama, jog jai kas gali atsitikti.

Visų širdis į save palenkė. Visi sudrebėjo ją užjausdami. Bet ką padarysi, jei tai tokia pačių Lietuvos dievų valia.

Kapų tyloje, visi akis žemyn nuleidę, labai skubėdami, šimtu rankų apsivijo uolą ir stūmė ją į griovį, kad tik greičiau nutiktų tai, kas neišvengiama. Ir visi apmirė ir nustėro.

Kunigaikštis neištvėrė, šoko prie krašto, žvilgterėjo žemyn ir, visas veidu nušvitęs, linksmai sušuko:

– Visų maloniausią auką Lietuvos dievai patys sau išsirinko!

Griovyje, šalia uolos, stovėjo gyva lietuvaitė. Kaip ir pirma, švietė nekaltu nerūpestingumu. Tik akelėse spindėjo du deimantai – dvi ašarėlės, kad akmuo krisdamas išmušė iš jos rankų visus kvepiančius žiedelius ir ant jų atsigulė.

Klausimai ir užduotys

1. Kokį klausimą kunigaikštis uždavė savo žyniams ir ką žyniai jam atsakė?
2. Kaip aprašomi tvirtovei aukojami žmonės: vaikinas ir mergina? Suraskite šias vietas tekste ir palyginkite.
3. Apibendrinkite, apie ką trys kunigaikščio žyniams užduotos mįslės?
4. Palyginkite Vaižganto pasaką apie Vilniaus pilį ir padavimą apie Vilniaus įkūrimą: kokių panašumų ir skirtumų randate?
5. Kas yra *pamatai*, *perkasai*, *mūrai*, *kertė*?
6. Papasakokite, kaip statomi namai: koks statybų procesas, kokios priemonės ir medžiagos naudojamos?
7. Papasakokite, kokiame būste Jūs patys gyvenate (name ar bute). Kas Jums labiau patinka ar patiktų – gyventi individualiame name ar daugiabutyje?
8. Nupieškite namą ar butą ir parašykite šalia jo *dalių* pavadinimus.

LIETUVIŲ PASAKOS

VILKAS IR SIUVĖJAS

Ėjo siuvėjas per mišką ir susitiko alkaną vilką. Vilkas jam tarė:

– Dabar gulkis, aš tave suėsiu!

Siuvėjas pradėjo atsiprašinėti ir įkalbinėti jo neėsti, nes į vilko pilvą netilps. Vilkas liepė paimti centimetrą ir išmatuoti: tilps jis ar ne. Siuvėjas išsiėmė iš kišenės centimetrą ir ėmė vilką matuoti. Bematuodamas kapt ir nustvėrė už uodegos. Apsivyniojo apie ranką, išsitraukė iš užančio* lygintuvą ir ėmė juo vilką mušti per nugarą, per šonus ir kur tik papuola. Vilkas kaukė, staugė, šokinėjo, bet niekaip ištrūkti negalėjo. Matydamas, kad šitaip gali ir pabaiga ateiti, ėmė prašyti siuvėjo:

– Palauk, susimildamas, nebemušk manęs. Jeigu tau mano uodega reikalinga, tai pasiimk ją sau, o mane paleisk gyvą. Aš tau nieko nebedarysiu!..

Siuvėjas paėmė žirkles, čekš nukirpo vilkui uodegą ir paleido jį. Vilkas nubėgo į girią, baisiai sustaugė ir sušaukė vilkų pasitarimą. Subėgo vilkų

didelė daugybė. Šitas vilkas papasakojo, kaip jį siuvėjas apjuokė*, primušė ir dar uodegą nukirpo. Vilkai vienu balsu sutarė bėgti, pavyti siuvėją ir sudraskyti. Pasileido paskui jį visi.

Siuvėjas, išvydęs atūžiantį pulką vilkų kaip debesį, mato, kad nėra ką daryti. Tuoj greitai įlipo į eglę. Subėgo vilkai ir tariasi, kaip nuo tos eglės siuvėją nuimti. Vienas vilkas ir sako:

– Palauk! Mes jį nusiimsim. Stok tu, beuodegi, apačioje, o mes sulipsime vienas ant kito ir jį pasieksim.

Siuvėjas tai išgirdęs labai persigando ir, matydamas, kaip vilkai lipa vienas ant kito ir jau visiškai nebetoli, tuoj griebs jį už kojų, suriko:

– Na, lipkit lipkit! Kam teks, kam neteks, o jau šitam beuodegiui tai teks!..

Beuodegis, kai tik tai išgirdo, tuoj šoko iš apačios, ir visi vilkai nugarmėjo žemyn. Pusė vilkų užsimušė, o kiti po girią išsibėgiojo. Siuvėjas nulipo nuo eglės ir laimingai nuėjo savo keliu.

VILKAS SVEČIUOSE

Mažoje trobelėje pagiry gyveno bobutė, ant kurios vis pykdavo vilkas, kad ji niekada nekviečia jo į svečius.

– Gerai, – sako bobutė, – ateik už savaitės, aš tau išvirsiu kietonėlį*, sūronėlį* ir minkštonėlį*.

Vilkas džiaugėsi, kad bus gera puota, paskui nucimpino į girią. Tuoj ir atėjo puotos laikas. Bobutė kieta virve užrišo duris – taip darė dėl to, kad bijojo vilko. Gerai pasūdė barščius, minkštai paklojo patalą, o pati užsilipo ant aukšto. Vilkas gražiai išsimaudė, pasipuošė ir atėjo. Nori atidaryti duris, palaukęs pradėjo šaukti:

– Bobut bobut, atidaryk duris! Kur tavo kietonėlis?

Bobutė atsakė:

– Mano durys kieta virve uždarytos.

– O kur tavo sūronėlis?

– Mano puodelis sūriai pasūdytas.

Vėl vilkas paklausė, kur minkštonėlis.

– Mano patalėlis minkštai paklotas.

Vilkas norėtų pradėti linksmintis, bet pro niekur negali įlįsti. Galiausiai išmušė langą ir įlindo. O toje trobelėje buvo žąsinas, kuris, išskėtęs sparnus, pradėjo girksėti, gaidys tupėjo ant kartelės ir užgiedojo, o katinas, pastatęs uodegą, tupėjo ant krosnies. Vilkas, visų jų išsigandęs, pabėgo.

Pamatė jį tokį išsigandusį kitas vilkas ir klausia:

– Kur bėgi, bičiuli?

– Duok ramybę... – atsakė. – Matai, taip ten buvo: ta bobutė, kuri čia netoli gyvena, pakvietė mane į puotą. Toji bjaurybė norėjo mane apgauti, visa laimė, kad pabėgau. Kai tik įėjau į vidų, pamačiau kareivį su kardu, kitas kareivis tupėjo aukštai ir jau kvietė daugiau savo draugužių. Ant krosnies sėdėjo dar vienas su ilgu durtuvu. Jei tik būčiau užtrukęs nors pusvalandį, gyvas jau būčiau iš ten neišėjęs.

Klausimai ir užduotys

1. Perskaitykite ir palyginkite pasakas „Vilkas ir siuvėjas“ ir „Vilkas svečiuose“. Pildykite lentelę ir aptarkite rezultatus su mokytoju (-a):

	„Vilkas ir siuvėjas“	**„Vilkas svečiuose“**
Pasakos veikėjai		
Pasakos erdvė		
Pasakos gudruolis		
Pasakos nugalėtojas		
Išvardykite, kurie pasakoje esantys žodžiai Jums nesuprantami ar keistai skambantys.		

2. Padiskutuokite klasėje, kodėl vilkas pasakose niekada nelaimi, kokią žmogaus ydą ar ydas jis iliustruoja?

ŠUNS IR VILKO BIČIULYSTĖ

Šeimininkas turėjo gerą šunį ir gerai šėrė, iki kol šuo paseno. Tada išvarė lauk sakydamas:

– Eik sau, vilko išpera*, niekam tu nebetinki!

Šuo, išvarytas iš namų, bėgo per lauką ir sutiko vilką. Vilkas klausia šuns:

– Kur, drauguži, toks nuliūdęs eini?

Šuo pasiskundė vilkui, kad šeimininkas jo daugiau nemyli ir nebešeria.

– Kai buvau jaunas ir stiprus, kai galėjau tarnauti, tai buvau geras, paklusnus ir žiemą, ant pusnies gulėdamas, saugojau jo namus, o dabar nebegaliu to daryti, tai išvarė mane iš namų.

Vilkas, išklausęs šuns skundo, sako:

– Cit, tu tik manęs neužmiršk, – aš padarysiu taip, kad kaip mylėjo tave šeimininkas, tai taip ir vėl mylės. Grįžk, drauguži, namo. Kai varys tave iš namų, vis dairykis netoli kur pakraščiais. O kai šeimininkas su šeimininke ir vaikais eis į lauką rugių pjauti, ir tu išeik, ir būk netoli jų. O aš jų vaiką patykojęs stversiu ir nešiuosi. Jie tave pjudys*. Tai tu, paviję mane, vaiką atimsi. Už tai jie tave vėl pradės mylėti.

Po to suokalbio jie ir išsiskyrė. Šuo parbėgo namo. Rytojaus dieną eina šeimininkas rugių pjauti su visa šeimyna, su vaikais. Ir šuo išsekė. Šeimininkas pradėjo rugius pjauti, o vaikai pievoj žaidė, šuo netoli gulėjo. Atbėgo iš miško vilkas, pagriebė vaiką ir nešasi. Pamatė tėvai – pradėjo vytis, šuniu pjudyti. Vilkas į mišką – ir šuo iš paskos. Ir atėmė vaiką, atnešė tėvams. Nuo to laiko jie pradėjo šunį mylėti dar labiau negu pirma.

Po to įvykio šeimininkas pradėjo ruošti puotą, pasikvietė svečių. Šuo sužinojo, kad bus puota, nubėgęs į mišką pasikvietė vilką. Pavakarį įsmuko abudu į trobą tarp žmonių, palindo po stalu. Šuo čiupo butelį degtinės ir pavaišino vilką. Neilgai trukus, vilką apėmė linksmybė:

– Giedosiu.

– Oje, susimildamas, negiedok, mus išvarys!

Vėl kiek pabuvus vilkas sako:

– Neiškęsiu – giedosiu.

– Susimildamas, vilke, negiedok.

Vilkas kentė, kentė ir nebeiškentė – užgiedojo:

– Aū, aū!

Tuoj visi svečiai:

– Kas čia, kas čia?

Paėmė žarsteklius ir išvarė juos abudu iš trobos, išvijo lauk. Nuo tada ir pasibaigė judviejų giminystė.

VILKO IR LAPĖS DRAUGYSTĖ

Vilkas, baisiausiai išalkęs, sutiko lapę.

– Drauguže, dabar tave suėsiu, mano alkis labai didelis.

Lapė meldė, kad jos pasigailėtų, neėstų, mat ji žinanti, kaip žuvies parūpinti.

– Neseniai vežimas pro šalį važiavo. Jam už akių užbėgusi, numesiu žuvų, o tu, paskui sekdamas, jas surankiok. Bet ir man kelias palik, aš žuvis labai mėgstu.

Lapė, už akių užbėgusi, išsitiesė šalia kelio išsišiepusi, neva negyva, net musės po jos snukį pradėjo vaikščioti. Žvejys, ją pamatęs, sustojo ir, nulipęs nuo vežimo, pirmiau už uodegos nutvėręs apvertė apžiūrėti, ar antrasis šonas nenuplikęs. Nudžiugęs į galą vežimo lapę numetė. Lapė, jam atgal nesigręžiojant, vis po vieną žuvį lauk mėtė, kol nusprendė, kad jau užteks. Tada ir pati iš vežimo iššoko.

Bet vilkas jai nė vienos žuvies nebuvo palikęs, visas pats surijo. Lapė supykusi žadėjo jam už tai atsilyginti. Vilkas pasakė:

– Žuvis ne mėsa. Jei dar mėsos kur gaučiau, tai nebūtų per daug.

Lapė atsakė:

– Žinau dar vienam tvarte porą avių, bevištinėdama užėjau. Bet įlįst ten ankšta. Jei nori, eikim drauge.

Vilkas paklausė, o ši, jį nuvedusi prie valstiečio tvarto, parodė skylę ir liepė lįsti pro ją, tik ne per godžiai ėsti, nes sprukdamas neįtalpins pilvo. Vilkas, tarp avių įsisukęs, plėšė, draskė, ėdė, kad net viskas treškėjo, o kai norėjo išlįsti, netilpo, įstrigo. Gudrioji lapelė šunis sukėlė, ir valstietis su

bernais atbėgę mušė vilkui per nugarą, kur tik sugriebdami. Vos ne vos ištrūkęs, vilkas pabėgo į girią. Lapė jo klausia, ar jam dar neužtenka.

– Pylos tai taip, bet mėsos nelabai, – atsakė šis kasydamasis nugarą.

– Eisim tada pas kitą gyventoją. Jei kiauliena patinka, žinau, kur kas ne per seniai kiaulę skerdė.

Ten ji mokė vilką pro langelį į rūsį įlįsti, tik ne per godžiai pilvą prikimšti. O vilkas, besotis, rijo, kol beveik plyšo, abiejose pilvo pusėse net gumbai iškilo. Lapei paraginus, jau norėdamas išlįsti, vėl įstrigo. Jam besibrazdinant, žmones išgirdę subėgo ir vilko kailį iškaršė. Vos išsprūdo. Bet ir to negana. Lapė nusivedė jį ant užšalusio ežero, uodegėlę įkišusi vėžinėti mokė. Vilkui ilgai eketėj uodegą belaikant, ir įšalo ta uodega. Žmonės subėgę vėl jį primušė, ir, be uodegos vos gyvas ištrūkęs, jokios draugystės su lape daugiau nenorėjo. Nuo to laiko vienas kito ir nekenčia.

Klausimai ir užduotys

1. Palyginkite abi pasakas apie draugystę, atsakydami į šiuos klausimus:
   a) ar šuns ir vilko, lapės ir vilko draugystė Jums atrodo tikra?
   b) kas šiose pasakose labiausiai nukenčia ir kodėl?
2. Koks skirtumas tarp žodžių *draugystė* ir *bičiulystė*, *draugas* ir *bičiulis*?
3. Atraskite pasakose būdvardžius, kuriais apibūdinamas vilkas.
4. Darbas grupėmis:
   Pasvarstykite, kas yra *tikra draugystė*? Surašykite žodžius, kurie Jums asocijuojasi su draugyste.

VILKAS IR AVINĖLIS

Vilkas, sutikęs avinėlį, sako:

– Aš tave sudraskysiu.

Avinėlis sako:

– Kam gi tu mane draskysi? Geriau pakalnėj atsistok ir plačiai išsižiok, užsimerk, o aš ant kalno užsilipsiu. Kai šoksiu tau tiesiai į gerklę, tai nei man skaudės, nei tu manęs gailėsi.

Vilkas avinėlio paklausė: atsistojo, išsižiojo, užsimerkė. Avinas, nuo kalno pasišokdamas, kaip davė vilkui į kaktą – vilkas tuoj ant šono bic ir nuvirto. Avinas nubėgo pas avis, o vilkas atsibudo ir nebežino, kas nutiko, kur tas avinėlis pradingo.

OŽKELĖ IR VILKAS

Ožkelė miške buvo pasistačiusi trobelę. Išeidama ieškoti maisto, liepdavo savo vaikams dureles užsidaryti ir sakydavo:

– Kai aš parėjusi imsiu sakyt:
Atidarot darot, vaikeliai, dureles:
Mano pilni rageliai šieno, šieno,
Pilni speneliai pieno, pieno! –
Tai jūs man ir atidarykit.

Ji vis taip parėjusi prie durų pašaukdavo – tie jos vaikeliai jai ir atidarydavo dureles.

Ir vilkas tai išgirdo. Kai ta ožkelė išėjo ieškoti maisto, jis, priėjęs prie durelių, sako (storai):

Atidarot darot, vaikeliai, dureles:
Mano pilni rageliai šieno, šieno,
Pilni speneliai pieno, pieno!

Tie vaikeliai suprato, kad tai ne jų motinėlė. Sako:

– Ne taip mūsų motinėlė sako, ne. Mūsų motinėlė laibai*, gražiai.

Tai tas vilkas nuėjo į kalvą pas kalvį, pasiplonino liežuvį ir, vėl atėjęs prie tų durelių, taip pat ėmė sakyti laibai:

Atidarot darot, vaikeliai, dureles:
Mano pilni rageliai šieno, šieno,
Pilni speneliai pieno, pieno.

Tie vaikeliai ir nepagalvojo, kad čia ne jų motinėlė, nesuprato ir įsileido vilką į grytelę. Vilkas tuos ožkelius ir prarijo. Parėjusi ožkelė rado atidarytas dureles, o jos vaikelių – nė vieno. Ką ji dabar darysianti!

Pasvarsčiusi, kad tas vilkas vėl pas ją ateis, ėmė tokią košę virti: pridėjo smalos, sakų, deguto ir verda. O kitam puodely košę virė vienam piene. Tas vilkas atėjęs ir klausia:

– Ką čia tu, ožkele, tokį gardų verdi?

Ožkelė sako:

– Košelę, košelę!

Vilkas sako:

– Ar neduotum ir man paskanauti?

– Duosiu, duosiu – įkišk pro plyšį liežuvį.

Vilkas ir įkišo. Ožkelė ir užpylė tos gardžiosios. Vilkas sako:

– Oi, kad gardi! Ar neduotum man jos daugiau?

Ožkelė sako:

– Duosiu, duosiu, tiktai ateik į vidų, atsigulk aukštielninkas, užsimerk, išsižiok – aš tau supilsiu visą į gerklę.

Tas vilkas įėjo, atsigulė, užsimerkė, išsižiojo. Ožkelė greitai su visu katilėliu jam į gerklę viską suvertė – išplikė gerklę ir akis apipylė. Tas vilkas atsikėlęs nieko nebemato ir išplikusia gerkle niekur nieko nebegali. Na, ta ožkelė, jį ragais daužydama, ėmė bartis:

– Kam tu prarijai mano vaikelius! Iššik juodą, iššik baltą, iššik juodą, iššik baltą!

Tas vilkas ir iššiko.

Tiek.

VILKO GIEDOJIMAS

Pamiškėj gyveno seneliukas ir senelytė mažoje grytelėje. Turėjo penketą avelių, dukrelę smuklininkę ir vištelę rudagurklę. Ateidavo vilkas pas senelius pagiedoti:

Gyvena senelis su senele,
Abu geri.
Turi avelių penketėlį
Ir dukrelę smuklininkę,
Ir vištelę rudagurklę.

Senelis sako senelei: „Kas čia bus, senele, jei vilkas taip gražiai gieda, reikia jam kai ką duoti.“ Abudu susitarę davė jam avelę. Vilkas nusinešė ją į mišką, suėdė, atbėgo ir vėl gieda:

Gyvena senelis su senele,
Abu geri.
Turi avelių ketvertėlį
Ir dukrelę smuklininkę,
Ir vištelę rudagurklę.

Tada seneliai davė jam ir antrą avelę už gražų giedojimą. Vilkas nusinešė ją į mišką, suėdė ir vėl atbėgęs gieda:

Gyvena senelis su senele,
Abu geri.
Turi avelių trejetėlį
Ir dukrelę smuklininkę,
Ir vištelę rudagurklę.

Vėl seniai davė trečią avelę. Vilkas nusinešė ją į mišką, suėdė, atbėgęs ir vėl gieda:

Gyvena senelis su senele,
Abu geri.
Turi avelių dvejetėlį
Ir dukrelę smuklininkę,
Ir vištelę rudagurklę.

Tada seniai davė ketvirtą avelę. Vilkas nusinešė ją į mišką, suėdė, atbėgęs ir vėl gieda:

Gyvena senelis su senele,
Abu geri.
Turi avelę vientulėlę
Ir dukrelę smuklininkę,
Ir vištelę rudagurklę.

Ir seniai atidavė paskutinę avelę. Vilkas nusinešė ją į mišką, suėdė, atbėga ir vėl gieda:

Gyvena senelis su senele,
Abu geri.
Turi dukrelę smuklininkę
Ir vištelę rudagurklę.

Seneliai, nors labai gailėjo vištos, bet už gražų giedojimą atidavė. Vilkas nusinešė ją į mišką, suėdė, atbėgo ir vėl gieda:

Gyvena senelis su senele,
Abu geri,
Turi dukrelę smuklininkę.

Seneliai, nebeturėdami ką duoti, atidavė dukrelę smuklininkę. Vilkas nusinešė ją į mišką, suėdė, atbėgo ir vėl gieda:

Gyvena senelis su senele,
Abu geri.

– Bobut, kas dabar bus, eik ir tu pas vilką, ką gi padarysi, taip gražiai gieda.

Senelė išėjo, vilkas nusinešė ją į mišką, suėdė ir vėl atbėgęs gieda. Tada senelis sako: „Reikia ir man eiti pas vilką, taip gražiai gieda.“ Vilkas nusinešęs jį į mišką suėdė, atbėgo, giedojo giedojo, pavargo, niekas nieko nedavė, ir nukiūtino į mišką.

Klausimai ir užduotys

1. Perskaitykite pasakas „Vilkas ir avinėlis“, „Ožkelė ir vilkas“, „Vilko giedojimas“ ir trumpai atpasakokite jų turinį.
2. Išrinkite tekstuose esančius *deminutyvus* ir kartu su mokytoju (-a) panagrinėkite jų darybą.
3. Darbas grupėmis:
   a) papasakokite, kas Jums sekdavo, skaitydavo pasakas?
   b) kokias pasakas sekdavo Jums? Papasakokite trumpai jų turinį;
   c) kokios pasakos labiau patinka: kai pagrindinis veikėjas yra žmogus ar žvėris? Kodėl?

VILKAS IR DUONA

Girioje vilkas, susitikęs žmogų, sako:
– Duok man duonos.
Žmogus davė. Vilkui patiko duona. Sako:
– Ir aš norėčiau kepti, bet kaip ją padaryti?
Žmogus pradėjo vilką mokyti, kaip padaryti duoną.
– Pirmiausia, – sako, – reikia žemę išarti...
Vilkas jam sako:
– O kai žemę išari, ar jau gali valgyti?
– Ne. Reikia pasėti rugius.
– O kai pasėji, ar tada jau gali valgyti?
– Ne. Reikia leisti užaugti.
– O kai užauga, ar gali valgyti?
– Ne. Reikia nukirsti.
– O kai nukerti, ar gali valgyti?
– Ne. Reikia iškulti.
– O kai iškuli, ar gali valgyti?
– Ne. Reikia sumalti.
– O kai sumali, ar gali valgyti?
– Ne. Reikia iškepti...
– O kai iškepi, ar gali valgyti?
– Tada jau gali! – tarė žmogus.

Vilkas pasvarstęs pasvarstęs, kad taip daug darbo, sako:

– Verčiau nekepsiu. Kaip ligi šiolei apsiėjau be duonos, tai taip ir toliau apsieisiu.

Klausimai ir užduotys

1. Išvardykite veiksmus, kuriuos reikia atlikti, norint išsikepti duonos.
2. Vilkas šioje pasakoje godus ar tinginys? Kodėl taip manote?
3. Pasikalbėkite klasėje apie juodą lietuvišką duoną: ar esate jos ragavę; ar ji Jums patinka; kuo ji skiriasi nuo duonos, kuri kepama Jūsų šalyje; su kuo dažniausiai lietuviai valgo duoną, o su kuo ragaujate Jūs?
4. Darbas grupėmis:
   Ar vilkas lietuvių liaudies pasakose Jums atrodo godus? Pasvarstykite apie godumą ne tik pasakose, bet ir realiame gyvenime: sukurkite ir suvaidinkite ar aprašykite situaciją, kurioje būtų pasakojama apie godumą.

LAPĖS ROGUTĖS

Vieną kartą buvo gudri laputė. Ji pamatė ganant bandą. Paėmė molio ir eina prie piemenų. Ir sako:

– Mainykim aviuką į blynus. Tebus blynai! – ir krėtė visiems molio į akis.

Piemenys norėjo lapę vytis, bet kol akis prasikrapštė, tai lapė su aviuku jau buvo krūmuose. Kiek pasivedusi aviuką, ji pamatė malkakirčių* rogutes. Įsikinkė aviuką ir važiuoja. Ateina vilkas. Pamatęs važiuojančią lapę prašo:

– Leisk, kūmute*, nors vieną kojelę įsikelti.

Lapė leido. Vilkas eina trimis kojomis ir prašo:

– Leisk nors kitą kojelę.

Lapė sako:

– Dar sulaužysi rogutes.

Vilkas vėl prašo:

– Leisk antrą kojelę įsikelti.

Lapė sutiko. Vilkas įsikėlė antrą kojelę. Po kiek laiko prašo, kad leistų ir trečią koją įsikelti. Bet lapė nesutiko. Po ilgo prašymo tesutiko. Neilgai laukęs vilkas prašo, kad lapė leistų jam ir ketvirtą kojelę įsikelti. Lapė tik po ilgo prašymo sutiko. Bet tik jis įsikėlė ketvirtą kojelę, rogutės triokšt ir

sulūžo. Lapė nuėjo ieškoti medžiagos rogutėms taisyti. Vilkas to ir telaukė. Tuoj už aviuko. Papjovė, žolės prikimšo, pastatė ir laukia lapės. Kai lapė, pataisiusi rogutes, sėdo važiuoti ir pradėjo raginti „škiur bar bar, škiur bar bar“, aviukas nė iš vietos. Lapė pastebėjo po pilvu žolę. Truktelėjo ir iškrito visa žolė. Tada ėmė barti vilką:

– Dabar tu mane veši.

Pasikinkė ir važiuoja. Visi žvėreliai iš kelio traukiasi, mat bijo vilko. Pagaliau nusibodo vilkui lapę vežioti. Kai tik važiavo pro eketę, ir užvažiavo ant jos, norėdamas lapę nuskandinti. Bet lapė nušoko nuo rogučių ir rogutės įkrito į eketę. Lapė nubėgo į savo olą.

Rytojaus dieną lapė ėmė rėkti:

– Vyrai, moterys, vilkas eketę priteršė, vilkas eketę priteršė!

Sulėkė viso kaimo žmonės vilko mušti, o lapė nubėgusi į kaimą prisivogė dešrų, kumpių, taip pat ir vištų, ir parsinešė į savo olą.

LAPĖ

Buvo diedukas ir bobutė. Jiems ruošiantis kūrenti krosnį diedukas sako:

– Važiuoju žuvų.

Nuvažiavo jis žuvų, iškratė tuos bučius*. Prigaudė daug žuvų. Važiuoja jis su tomis žuvimis, o lapė taip nori ėsti, taip nori, kad nė kalbos nėra. Atsistojo ant kelio, jau ir atsigulė, guli kaip nugaišusi. Diedukas išlindo – už šitos lapės, ir nusviedė ją į vežimą ant žuvų. Sėdi priekyje, arklį vadelioja, o į lapę nė nežiūri. O ta lapė išsvaidė iš vežimo visas žuvis, išsvaidė išsvaidė, pati iššoko ir nulėkė.

Atvažiavo diedukas pas bobutę, sako:

– Na, bobute, ir žuvų atvežiau tau, – sako, – ir lapės kailio apykaklė bus!

O! Bobutė jau tokia linksma lauk išlėkė – nėra nei žuvų, nei apykaklės. Sako:

– O kur ta apykaklė?

– Ogi vežime.

– Nieko, – sako, – nėra, nei žuvų, nei nieko.

Tas diedukas išlėkė, pažiūrėjo – nėra nei žuvų, nei nieko, nei apykaklės. Apgavo lapė diedukа.

Na, ir viskas.

KAIP LAPĖ VILKĄ APGAVO

Na, eina dabar vilkas per mišką.

– Aū, – sako, – neturiu ko valgyti!

Hm! Eina, susitinka lapę.

– Hm, – sako, – vilkeli... Aš žinau, kur daug vištų. Eikim.

Na gerai. Eina juodu šnekučiuodamiesi. Priėjo tokį didelį ūkininką, lapė sako:

– Tu palauk truputį. Aš bėgsiu pažiūrėti, ar neatsikėlę kartais šeimininkai, ar šunys nepalaidi.

Gerai, tas vilkas sėdi. O toji žinojo, kad yra atidaryti rūsiai, kad tušti. Tuojau prilaužė prilaužė eglišakių, virbų visokių, užkrovė užkrovė, tada sako:

– Na, eikime eikime drauge!

Lapė šen ten vienu šonu, o vilkas kaip ėjo, tai taip į rūsį lapatai ir įgarmėjo. Tas kaukia rūsy, o toji juokiasi:

– Ha, ha, ha! – sako, – kaip gerai, taigi užmuš, užmuš!

Ji nubėgo pas ūkininkus ir šaukia:

– Bėkit, – sako, – vilkas yra duobėje! Bėkit!

Sukilo ūkininkai. Visi su šakėmis, su kirviais, su kastuvais. O lapė tuo tarpu į ūkininko vištas įsisuko, visas išpjovė ir į mišką nusinešė. Jau dabar viskas.

VILKAS IR LAPĖ VESTUVĖSE

Šventė žmonės vestuves ten netoli, palei medžius. Ir buvo jau vakaras, sutemę. Na, ir bėga vilkas su lape, labai jiems kvepėjo tie visokie kepsniai, visa. Jie sako:

– Užbėgsim.

Šovė jiems į galvą užbėgti. Užbėgo ir ėda ten kamaroj. Kai tik užėjo žmonės, rado ten vilką – vilkas didžiausias, – tai tuoj už tvoros statinių, kas už kočėlo, kas už žarsteklio, ir ėmė viskuo tą vilką mušti. Vilkas staugdamas kuo greičiausiai iš kamaros pabėgo. O lapė, kadangi gudri, tai puodą ant savęs užsivožė. Na, ir išsitepė koše, apsilipdė visa. Kai tik žmonės išėjo, puodą nusivertė ir išbėgo iš kamaros. Vilkas sutiko tą lapę, dejuoja ir sako:

– Kūmute, kūmute, o ko tu taip visa koše apsilipdžiusi, tokia baisi?

O toji sako:

– Kūmuti*, kūmuti, aš neapsilipdžiusi, mano smegenys iš galvos lenda.

Tai vilkas ir sako:

– Tai sėskis man ant pečių, aš gal tave panešiu.

Ir atsisėdo lapė, eina jiedu, o lapė vis juokiasi:

– Nemušta, o vilkas muštas.

Eina ir lapė vėl sako:

– Muštas nemuštą neša, muštas nemuštą neša.

O vilkas, kadangi kvailas, tai nesusivokęs taip ir nunešė lapę į mišką. Lapė juokiasi, sako:

– Tu kvailas, todėl tu primuštas, o mane sveiką neši. Aš pasislėpiau po puodu, apsilipdžiau visa, o tu manai, kad aš ligonė, ir neši mane.

Klausimai ir užduotys

1. Palyginkite pasakas, atsakydami į klausimus lentelėje:

	„Lapės rogutės“	**„Lapė“**	**„Kaip lapė vilką apgavo“**	**„Vilkas ir lapė vestuvėse“**
Apibūdinkite lapės personažą trimis žodžiais				
Apibūdinkite vilko / žmogaus personažą trimis žodžiais				
Pasakos veiksmo užuomazga				
Veiksmo kulminacija				
Veiksmo atomazga				

2. Kuri iš perskaitytų pasakų patiko / nepatiko labiausiai? Kodėl?
3. Darbas grupėmis:
   a) Lietuvių kalbos žodyne raskite žodžio *gudrus* sinonimus;
   b) pasvarstykite, gudrumas yra teigiamas ar neigiamas bruožas?
   c) aptarkite, kokie stereotipiniai bruožai būna priskiriami pasakose personifikuotiems gyvūnams, išvardykite juos. Kaip manote, kodėl kiekvienam konkrečiam gyvūnui yra priskiriamas būtent tas bruožas?

APIE KATINĄ IR LAPĘ

Buvo toks žmogus ir turėjo tokį išdykusį katiną, kad per tą katiną niekur negalėjo pakabinti lašinių: tas, būdavo, visur juos pasiekia. O pelių gaudyti neina. Tai tas žmogus įkišo katiną į krepšį, nunešė į girią ir paleido. Katinas, pasimedžiojęs miške paukštukų mėsos, nubėgęs užlipo ant eigulio miško trobelės ir guli. Kai tik išalksta, vėl eina į girią.

Bet sykį sutiko lapę. Lapė, pamačiusi nepažįstamą žvėrį, išsigandusi klausia:

– Kas tu toks?

Tasai sako:

– Aš esu katinas, atsiųstas iš Sibiro girių pas jus už burmistrą.

Lapė įsidrąsinusi toliau klausinėja:

– Ar tu dar nevedęs?

– Dar jaunikis.

– O aš, laputė, – mergina. Tai gal mudu susituoktumėme?

Katinas sako:

– Galim.

Ir tuoj jiedu iškėlė vestuves ir susituokė. Po vestuvių lapė paliko katiną oloje, o pati išėjo jaunam vyrui maisto ieškoti. Sutiko vilką. Vilkas sako:

– Lapute, sesute, kur tu buvai? Aš visas olas išieškojau, o tavęs niekur neradau.

– Ar tu negirdėjai, kad čia yra atsiųstas iš Sibiro katinas burmistru mūsų girioms, o aš jau esu jo pati?

Vilkas sako:

– Ar negalėčiau aš jo pamatyti?

– Jis labai piktas, gali tave suėsti! Eik, atnešk jam dovanų aviną, tai gal pamatysi. Tik kai atneši, tai aviną padėk, o pats bėk kuo toliau.

Toliau eidama lapė sutiko mešką. Meška sako:

– Kur tu buvai, kad aš tavęs niekur negalėjau rasti?

– Ar tu negirdėjai, kad čia yra atsiųstas iš Sibiro girių katinas už burmistrą, o mane paėmė sau už pačią?

– O ar aš negalėčiau jo pamatyti?

– Jis labai smarkus, gali tave sudraskyti! Eik ir atnešk jam dovanų bulių, o atnešęs padėk ir pats pasitrauk, tai tu jį pamatysi.

Taip tas meškinas atnešė bulių, nudyręs odą padėjo. O vilkas atnešė aviną, nulupęs odą irgi padėjo. Bet burmistras neateina paimti dovanų. Atbėga zuikis. Sako meška:

– Tu greičiausias – bėk, pašauk burmistrą, tegu ateina paimti mūsų dovanų.

Zuikis nubėgo pašaukti. O vilkas sako:

– O kur aš pasislėpsiu?

Meška sako:

– Aš tave paslėpsiu.

Vilkas atsigulė krūme, meška uždengė vilką sausais lapais, o pati įlipo į eglę, į pačią viršūnę, žiūrės, kas gi čia bus, kai ateis burmistras. Zuikis nubėgęs pašaukė katiną su lape. O kai atbėgo katinas, meška sako:

– Bet koks mažas!

Katinas tuoj šoko ant to buliaus, plaukus ir uodegą pastatęs ėmė niurnėdamas mėsą graužti. O kai katinas taip niurna, tai meškai girdisi: „Mažai.“ Sako meška:

– Kas čia bus? Kai jis suės tą mėsą, o bus mažai, tai dar ir mus suės...

Vilkas neiškęsdamas koja krapšto lapus nuo akies, kad galėtų nors kiek pamatyti, kas čia darosi.

O katinas pamatė, kad kruta lapai, – kaip šoks ant vilko manydamas, kad pelė, – tas vilkas persigandęs ėmė bėgti! Pabėgėjęs truputį, pastipo. O katinas, išsigandęs vilko, tiesiog šoko į tą medį, kur meška, palipo aukštyn. Pamatė meška, kad jau atlipa pas ją, – kur jai dėtis? Šoko į kitą medį – ta nukrito ant žemės ir užsimušė. Katinas su lape pasirūpino mėsos visai žiemai.

Klausimai ir užduotys

1. Ar žinote, koks skirtumas tarp *žvėrių*, *gyvulių* ir *gyvūnų*? Kas yra *miškas, šilas, giria?*
2. Išvardykite, kokie gyvūnai gyvena miške ir ūkyje?
3. Kaip charakterizuotumėte pasakos „Apie katiną ir lapę“ pagrindinius veikėjus? Kokių panašumų ar skirtumų pastebėjote?
4. Ar namuose turite augintinį? Papasakokite ir nupieškite jį, pristatykite draugams.

GAIDYS IR KATINĖLIS

Kitą kartą gyveno miške gaidys ir katinėlis. Tas katinėlis vis išbėgdavo į mišką medžioti, o gaidys namie būdavo. Katinėlis gaidžiui prisakė, kad jis niekur neitų ir nieko neklausytų.

Vieną kartą atėjo lapė pas gaidį, kai to katinėlio nebuvo namie. Gaidys tupėjo ant krosnies, – ta lapė ir ėmusi grūdus barstyti, šaukti:

– Put put put, miežių lest!

Gaidys, nuo krosnies nušokęs, ėmė lesti. Tuoj lapė jį sugavusi nešasi. Tas gaidys nešamas rėkia:

– Katinėl brolužėl!

Neša mane lapė per aukštus kalnus,

Per gilias pakalnes,

Per žalias girias,

Per tankius krūmus krūmynus!

Katinėl brolužėl!

Tas katinėlis dar netoli buvo nuėjęs – tuoj išgirdo, atbėgo ir atėmė gaidelį. Parnešęs namo ir vėl sako: „Tu būk sau ant krosnies, tupėk ir nieko neklausyk!“

Kitą dieną ir vėl lapė jau čia. Ir vėl grūdus barstydama šaukia:

– Put put, miežių lest, put put, rugių lest!

Tas gaidys jos neklauso. Bet lapė vis barsto ir šaukia – gaidys ir vėl, nušokęs nuo krosnies, ėmė lesti. Ta lapė ir vėl kapt sugavusi jį nešasi. Gaidys ir vėl rėkia:

– Katinėl brolužėl!

Neša mane lapė per aukštus kalnus,

Per gilias pakalnes,

Per žalias girias,

Per tankius krūmus krūmynus!

Katinėl brolužėl!

Taip gaidys vis rėkė ir rėkė. O tas katinėlis jau toli buvo nuėjęs, negreitai išgirdo. Kai išgirdo, jau kad ėmė bėgti, kad bėgti – arti lapės namų pasivijo. Pailsęs atėmė gaidį ir bardamasis namo parsinešė. Ir taip prisakė,

taip prisakė, kad niekada nieko daugiau neklausytų, kad ir kas kaip vilios, tupėtų sau ant krosnies, ir gana.

Šit ir vėl po kiek laiko lapė trečią kartą atbėgusi, vėl grūdus barstydama šaukia:

– Put put, miežių lest, put put, kviečių lest.

Tas gaidelis neklauso ir neklauso. Bet per ilgą šaukimą jis tų kviečių užsinorėjo – nušokęs nuo krosnies ir ėmė juos lesti. Ta lapė ir vėl capt jį nusitvėrusi nešasi. Gaidys vėl šaukia, rėkia:

– Katinėl brolužėl!

Neša mane lapė per aukštus kalnus,
Per gilias pakalnes,
Per žalias girias,
Per tankius krūmus krūmynus!
Katinėl brolužėl!

Gaidys rėkė, šaukė, bet niekas jo nebeišgelbėjo. Tas katinėlis labai toli buvo nubėgęs medžioti. Lapė gaidelį parsinešė namo, pririšo prie girnų ir pristatė malt kviečių.

Katinėlis pareina namo ir neberanda savo gaidžio. Tad apsirengė ubago drabužiais: su pintine, su lazda, pasiėmė didelį geležinį kūjį, nuėjo prie tos lapės namų, išsikasė duobę, atsisėdo ir gieda:

Lapė nabagutė
Su penketu vaikelių,
Gaidelis šeštasis,
Prie girnelių pristatytas,
Žalius kviečius bemaląs.

Ta lapė neturėjo laiko – kepė pyragus, tad, padavusi džiūvėsėlį savo vaikui, sako:

– Še, nešk, matai, koks ten ubagėlis taip gražiai gieda.

Tas laputis išnešė, padavė džiūvėsėlį – katinėlis jam su kūju taukšt per galvą, užmušęs, įmetęs į duobę ir vėl gieda:

Lapė nabagutė
Su ketvertu vaikelių,
Gaidelis penktasis,
Prie girnelių pristatytas,
Žalius kviečius bemaląs.

Ta lapė, kepdama pyragus, galvoja: „Neturiu laiko.“ O tas ubagėlis taip gražiai vis gieda... Ji ir antram vaikui padavė džiūvėsėlį ir sako:

– Še, nešk tam ubagėliui.

Antrasis išnešė, padavė džiūvėsėlį – ir tam su kūju per galvą, ir tą katinėlis užmušęs, įmetęs į duobę ir vėl gieda:

Lapė nabagutė
Su trejetu vaikelių,
Gaidelis ketvirtasis,
Prie girnelių pristatytas,
Žalius kviečius bemaląs.

Ta lapė sako:

– Ai, kad aš neturiu laiko, eičiau pas tą ubagėlį. Še, imk džiūvėsėlį, – duoda trečiam vaikui, – tas ubagėlis taip gražiai gieda, nešk tu jam.

Tas vaikas jam išnešė, padavė džiūvėsėlį – ir tam su kūju per galvą katinėlis taukš, užmušęs, įmetęs į duobę ir savo giesmę gieda:

Lapė nabagutė
Su dvejetu vaikelių,
Gaidelis trečiasis,
Prie girnelių pristatytas,
Žalius kviečius bemaląs.

Ta lapė ketvirtam savo vaikui padavė džiūvėsėlį:

– Še, nešk tam ubagėliui – taip gražiai jis gieda.

Tas išnešė, padavė džiūvėsėlį – ir tam katinėlis su kūju pupt per galvą, užmušęs, įmetęs į duobę ir vėl gieda:

Lapė nabagutė
Su vienu vaikeliu,
Gaidelis antrasis,
Prie girnelių pristatytas,
Žalius kviečius bemaląs.

Lapė ir tam paskutiniam savo vaikui padavusi džiūvėsėlį sako:

– Mat, anie užsižiopsojo, užsiklausė to ubagėlio – nešk, paduok ir visus į gryčią įvaryk.

Ir tas išnešė, padavė džiūvėsėlį – ir tam katinėlis su kūju paukš per galvą, užmušęs, įmetęs į duobę ir vėl gieda:

Lapė nabagutė
Be vaikelių viena pati,
Gaidelis vienas,
Prie girnelių pristatytas,
Žalius kviečius bemaląs.

Lapė, iškepusi pyragus, pasiėmusi kepalėlį, jau bėgsianti pas tą ubagėlį pasiklausyti, kaip jis taip gražiai gieda, vaikus įsivarys į vidų – ko jie taip ilgai trunka, gaišta, neateina. Lapei išėjus – jis ir lapei su kūju per galvą džiupt, užmušęs, įmetęs į duobę užkasė. Įėjęs į vidų, gaidį nuo girnų atsirišo ir parsivedė namo.

Klausimai ir užduotys

1. Kur vyksta pasakos „Gaidys ir katinėlis“ veiksmas?
2. Kas pagrindinis šios pasakos veikėjas? Apibūdinkite jį.
3. Kaip manote, kodėl katinas ir gaidys yra vadinami mažybine forma (deminutyvais)?
4. Kas šioje pasakoje yra priešininkai?
5. Kaip pagrindinis šios pasakos veikėjas įveikia sunkumus?
6. Pasvarstykite, ar ši pasaka baigiasi laimingai? Aptarkite savo pasvarstymus kartu su draugais klasėje.

DANGUS GRIŪVA

Vieną dieną senas katinas, išėjęs iš namų pelinėti*, po kopūstus landžioja, o jam belandžiojant kopūsto lapas ant uodegos galo užkrito. Katinas išsigandęs nusprendė: „Dangus griūva, reiks bėgti“, – ir leidosi į kojas. Per kiemą bėgdamas, šunį šalia tįsantį pamatęs, pradėjo šaukti:

– Bėkim! Dangus griūva! Dangus griūva!

Šuo klausia:

– O kas tau pasakė?

Šis atsakė:

– Man kopūstų tarplysviu beslenkant, jau apskrita atplaiša ant uodegos užkrito.

Šuo persigandęs bėga drauge. Prie vartų gaidį, sliekus rankiojantį, sutikę šaukia:

– Bėkim! Dangus griūva! Dangus griūva!

Gaidys dar klausia:

– O kas jums pasakė?

Katinas bėgdamas atsakė:

– Man jau skivytas* ant uodegos užkrito, tik skubėkim!

Ir gaidys persigandęs su jais abiem drauge bėga. Tie trys arklį sutikę šaukia:

– Bėkim! Dangus griūva! Dangus griūva!

Arklys klausia:

– O kas jums sakė?

Katinas išsigandęs atsakė:

– Man jau skivytas ant uodegos užkrito.

Ir arklys išsigandęs drauge į girią bėga. Girioje sutikę mešką šaukia:

– Kur būsim? Dangus griūva!

Bet toji klausia:

– O kas tai išgalvojo?

Katinas atsakė:

– Man kopūstuose beslankiojant skivytas ant uodegos užkrito.

– O didelis buvo? – klausia meška.

– Toks kaip gaidžio sparnas!

Meška pamokė:

– Tu, kvaily, tik grįžk namo, tai bene kopūsto lapas buvo!

– Taip, – atsakė katinas, – gali būti ir tiesa. Tai dabar galėsim be baimės sugrįžti.

Taip visi, be reikalo suerzinti, parbėgo namo.

Klausimai ir užduotys

1. Kokie gyvūnai / žvėrys yra šios pasakos veikėjai? Išvardykite.
2. Koks pasakos „Dangus griūva“ moralas, t. y. pamoka?
3. Ką reiškia posakis: *dangus griūva, pasaulio pabaiga, šakės...* Pasakykite atitikmenų, panašių posakių savo kalba.
4. Suraskite lentelėje, kokį garsą skleidžia gyvūnai:

Gyvūnas	Kaip vadinama jo „kalba“	Suraskite kiekvienam gyvūnui tinkamą garsą
Šuo	Loja	Bzzz
Katė	Miaukia	Au au
Gaidys	Gieda	Zzzz
Varna	Kranksi	Kakarieku
Arklys	Žvengia	Miau
Karvė	Mūkia	Mūūūū
Avis	Bliauna	Iga ga
Ožka	Mekena	Kar kar
Musė	Zyzia	Meee
Bitė	Zyzia	Beee

LAPĖ IR STRAZDELIS

Vidury miško eglelėje strazdelis susikrovė sau lizdelį ir sudėjo penkis kiaušinėlius, o iš jų išperėjo penkis strazdžiukus. Atbėga lapė ir sako:

– Strazdel strazdel, veskis iš medžio vaikelius, kirsiu eglelę.

– Lape, nekirsk, – prašo strazdelis.

– Mesk man vieną vaikelį, tai nekirsiu, – atsako lapė.

Strazdelis išmetė vieną vaikelį, o lapė sugriebė ir nusinešė. Paskui atbėgo ir vėl pradėjo gundyti strazdelį, ir jis jai išmetė kitą vaikelį. Taip strazdelis išmetė visus vaikelius, liko tik vienas.

Nusinešus lapei ketvirtą vaikelį, strazdelis labai gailiai verkė, nes iš penkių beliko tik tas vienas vaikelis.

Atskrido varnelė ir klausia jo:

– Strazdel strazdel, ko gi tu taip verki?

– Kaipgi neverkti, – atsako strazdelis, – kad lapė baigia mano vaikelius išsinešti!

– O kam gi tu jai duodi? – klausia varnelė.

– Taigi ji sako: „Jeigu neduosi, tai eglelę kirsiu.“

– Tu jai taip atsakyk: „Kirsk sau. Bet su kuo gi tu kirsi?“

Tai pasakiusi varnelė nuskrido.

Atbėgo lapė ir sako:

– Strazdel strazdel, veskis vaikelius, kirsiu eglelę.

– Kirsk sau, – sako strazdelis. – Pažiūrėsiu, su kuo gi tu nukirsi.

Lapė – pliaukš pliaukš, sudavė keletą kartų uodega per medį, bet, matydama, kad strazdelis nebijo, paklausė jo, kas pamokė.

– Varnelė, gera žmonelė, – atsakė strazdelis.

Supyko lapė ant varnos ir nusprendė jai nedovanoti. Nubėgo į pamiškę, kur varnos skraidydavo, ir atsigulė aukštielninka, apsimetusi negyva. Pamačiusi negyvą žvėrį, varna tuojau atskrido ir ėmė kapoti. Tada lapė ją capt, nutvėrė ir jau ketina suėsti. Bet varnelė pradėjo prašyti sakydama:

– Ką darysi, tą daryk, tik nedaryk taip, kaip senelis bobutei darė.

– O kaipgi jis darė? – klausia lapė.

– Ogi paėmė krepšį be dugno, įdėjo į jį bobutę ir pradėjo vežioti be sustojimo, kol kaulai subyrėjo.

Lapė, norėdama išbarstyti varnai kaulus, įsodino ją į krepšį be dugno, iš kurio varna kaipmat ir išskrido.

VARNAS IR LAPĖ

Varnas, kaip visiems yra žinoma, dažnai ima tai, ko pats nepadėjo. Vieną kartą rado džiūstantį sūrį, sukabino jį nagais, įsidėjo į snapą ir nulėkė į girią. Girioje, eglėje, atsitūpęs dairėsi, ar aplink jį ramu ir ar galės be baimės papusryčiauti.

Tuo tarpu pro šalį bėgo lapė. Suuodė ji kmynų kvapą, pakėlė akis aukštyn, žiūri – medyje tupi varnas su sūriu ir rengiasi pusryčiauti. Laputė apsilaižė ir, šluodama uodega, nenuleisdama akių, prisiartino prie medžio.

– Labas rytas, varneli! Koks tu visas gražus, kaip žvilga tavo plunksnos, o kokia tavo galva išmintinga! Tavo snapelis kaip nutekintas, akys kaip danguje žvaigždelės. Nėra gražesnio už tave paukščio pasaulyje. Jei ir tavo balselis toks gražus, tai tikrai esi paukščių karalius!

Varnas, girdėdamas tokias pagyras, pasikėlė į puikybę ir, norėdamas parodyti savo skardų balsą, pravėrė snapą ir gergždžiančiu balsu krankтelėjo. Sūris iškrito ir laputė jį stvėrusi dingo krūmuose. „Gali dabar būti kad ir paukščių caru, man vis tas pat!“ – pamanė šveisdama sūrį.

LAPĖ IR GERVĖ

Susitiko lapė su gerve. Lapė gervei sako:

– Ateik, gervele, pas mane į svečius, aš iš medžio padarysiu sulos, padarysiu giros, o iš beržo tošies išvirsiu košės.

Gervė sutiko:

– Kaip aš tave surasiu?

Lapė sako:

– Ogi tai jau lengvai rasi, kur aš gyvenu. Už kalno – tenai yra mano namai – tai tenai eik.

Gervė nuėjo, vaikšto, vaikšto, vaikšto, vaikšto – nieko nėra. Išeina lapė iš urvo ir sako:

– Ai, kūmutėle, atėjai jau, na, tai prašom, prašom į vidų.

Lapė įpylė gervei į lėkštę giros vaišintis. Ir košės į lėkštę įkrėtė. Gervė vaišinasi, vaišinasi – nieko nepakabina. O lapė klausia:

– Nagi, gervele, viešnele, ar patinka mano vaišės?

– Labai patinka, labai skanu.

– Taigi, prašom, prašom vaišintis.

Gervė, nieko nepakabindama, sako:

– Ačiū, prisivaišinau... Tai dabar pas mane prašom, lapute, į svečius. Padarysiu aš vaišių, pakvietė. – Tiktai jau per balas reikės eiti.

Lapė ir ėjo per balas. Sušlapo visa. Nuėjo, gervė ją ir vaišina: pripylė ąsotį giros. Padavė tą ąsotį. Tai lapė kiša kiša snukį ir giros nepasiekia. Gervė klausia:

– Tai kaip patinka mano vaišės?

– Labai patinka, skanu.

– Tai vaišinkis, vaišinkis.

Lapė sako:

– Ačiū ačiū, prisivaišinau... Kaip dabar man namo pareiti?

O gervė sako:

– Aš dabar skubu, man reikia skristi.

Lapė sako:

– Bet kad aš sušlapau visa, kaipgi būsiu šlapia. Kad tu mane pamokytum skristi, tai perskrisčiau per balas.

– Na, gerai, – sako gervė, – pamokysiu.

Kai jos pakilo aukštyn, gervė sako:

– Lapute, lapute, saugokis, nesileisk žemyn, nes čia yra akėčios ir kelmas.

Pakėlė gervė ją aukštai:

– Skraidyk, skraidyk.

O toji lapė:

– Lekiu, lekiu.

– Nelėk, nelėk, skraidyk, skraidyk, nes čia yra akėčios ir kelmas.

Tai kaip lėkė lapė, susimušė šoną ir galvą į kelmą.

Gervė nusileido, sako:

– Lapute, kaip sekėsi, patiko skraidyti?

Lapė sako:

– Ogi labai gerai patiko skraidyti, tik kad šoną susimušiau.

– Betgi aš sakiau „atsargiai“, nes čia yra akėčios ir kelmas.

Ir pasibaigė viskas.

Klausimai ir užduotys

1. Perskaitę tris pasakas, palyginkite: kokių panašumų randate tarp paukščių personažų: strazdo, varno ir gervės?
2. Kas perskaitytose pasakose gudresnė: lapė ar varna?
3. Kokius paukščių pavadinimus lietuviškai žinote?
   Apsilankykite Ventės Rago elektroninėje svetainėje www.vros.lt, pasižiūrėkite, kiek kurią dieną sužieduota paukščių.
4. Darbas grupėmis:
   Pasirinkite vieną Ventės Rago ornitologijos centro sužieduoto paukščio rūšį, paieškokite informacijos apie ją ir pristatykite draugams.

LIŪTAS, ARKLYS IR VILKAS

Kitą kartą liūtas, eidamas per ganyklas, sutiko arklį. Klausia jo:

– Kuo tu užsiimi, ką dirbi?

Arklys atsakė:

– Aš pas žmones gyvenu ir visus sunkiausius darbus dirbu. Ko žmonės negali padaryti, tai aš padirbu. Ariu, akėju žemę, vežu vežimus ir viską, ką tik reikia padaryti, aš padarau.

Liūtas sako:

– Na, gerai. Jei tu esi toks stiprus, ar gali padaryti taip, kaip aš?

Paėmė nuo žemės akmenį ir spaudžia, ir teka skystimai iš to akmens. Arklys sako:

– Aš taip negaliu, bet aš galiu kitaip.

O buvo arklys pakaustytas – priėjo prie akmens, davė su koja kelis kartus – ir iš to akmens kibirkštys išlėkė. Liūtas sako:

– Ėhė, tai tu ir už mane tvirtesnis!

Ir nuėjo. Paėjo tas liūtas toliau į krūmus ir susitiko vilką. Klausia vilko:

– Kuo tu užsiimi?

Vilkas sako:

– Aš arklius ar kitus gyvulius pjaunu...

Liūtas sako:

– Na, gerai – eik ir papjauk aną arklį, kur ganyklose ėda.

Vilkas klausia:

– Kur, kur? Parodyk, kur jis yra.

Liūtas, vilką per pusę paėmęs, pakėlė ir rodo:

– Štai, va – čia netoli ėda.

Vilkas ir nuleido galvą – nuleipo perspaustas!

Liūtas nusijuokė ir sako:

– Melagis, rupūžė! Ką tu arkliui gali padaryti?.. Arkliui iš po kojų ugnys laksto – arklys ir už mane tvirtesnis.

Klausimai ir užduotys

1. Kuo skiriasi *arklys* nuo *žirgo*?
2. Senovės lietuviai žodį *mirti* taikė žmogui, bitei ir arkliui. Kaip manote, kodėl?
3. Kokia pasakos „Liūtas, arklys ir vilkas“ pagrindinė mintis?
4. Įminkite mįsles:
   Mėsos stirta, geležim paspirta.
   Du bėga, du veja, du žiūri, du klauso, šeši šimtai paskui švilpia.
   Aštuonios kojos, trys galvos, o viena uodega.
5. Jei esate Lietuvoje, aplankykite Arklio muziejų. Jei užsienyje – panaršykite Arklio muziejaus interneto svetainėje arkliomuziejus.lt

LIŪTAS, MEŠKA IR ŽMOGUS

Senis liūtas mirdamas pasakė savo vaikui:

– Tu esi tvirtas, gali nieko daugiau nebijoti, tik žmogaus.

Vaikas klausia:

– Tai ar žmogus už liūtą tvirtesnis?

Senis atsakė:

– Ne tvirtesnis, bet ko negali savo jėgomis, tai su prietaisais padaro – žmogus turi proto.

Tas senis liūtas jau silpnas, ir vaikui reikia eiti maisto pačiam ieškotis.

Vieną kartą jis susitiko mešką, ir ėmę jiedu ristis. Liūtukas mešką priveikė. Meška sakanti:

– Gerai, tu mane priveikei, bet kad tu su žmogumi susitiktum, tai jis tave nugalėtų.

Jaunas liūtas, girdėdamas mešką apie žmogų šnekant, sako:

– Tai aš tą kalbą jau antrą kartą girdžiu. Mano tėvas mirdamas man taip sakė, ir tu dabar taip pat kalbi – tai ar tu pažįsti žmogų?

Meška sako:

– Oje, žinau ir gerai pažįstu.

Liūtukas sako:

– Na, tai tu man jį parodyk.

Meška sako:

– Eime, parodysiu.

Nuėjo jiedu prie vieškelio, sutūpė už krūmų ir žiūri. Eina keliu toks mažas vaikas – piemenėlis. Klausia liūtas:

– Čia bene žmogus eina?

Meška sako:

– Ne. Gal jis ir bus kada žmogus, bet dabar tiktai piemuo.

Po valandos eina toks seniukas – ubagėlis. Tas liūtas vėl klausia meškos:

– Ten bene žmogus eina?

Meška sako:

– Ne. Gal jis ir buvo kada žmogus, bet dabar jau tik – ubagas.

Neilgai trukus atjoja raitas apsiginklavęs kareivis. Liūtas klausia:

– O tai tas bene žmogus?

Meška sako:

– Taip, taip – tas yra žmogus. Matai, kad jis arklį į tarpukojį įsispraudęs nešasi.

Liūtas tuojau priešais tą žmogų ir eina. Žmogus tam iš šautuvo – paukš, iš antro šautuvo – paukš, paukš! Dar arčiau liūtas eina. Tuoj žmogus, išsitraukęs kardą, ėmė kapoti – suskaldė galvą ir ausis nukapojo! Ir, palikęs liūtą bedrybsantį, nujojo sau. Liūtukas atsipeikėjęs ir sako meškai:

– Teisybę mano tėvas ir tu sakė – nėra ko su žmogumi prasidėti: kol spjaudėsi – spjaudėsi, o kai ėmė laižyti, tai ir ausis nulaižė...

Tiek.

ŽMOGUS, MEŠKA IR LAPĖ

Vienąsyk susigiminiavo žmogus su meška. Pasisodino jiedu ropę. Meška sako:

– Tu, žmogau, imsi šaknis, o man bus viršūnės.

Susitarė. Kai ropė užaugo, meška paėmė lapus, o žmogui liko ropė. Pamatė meška, kad jau apsigavo, sako žmogui:

– Kai kitąsyk sėsim kokius javus, tai man jau bus šaknys, o tau viršūnės.

Žmogus sutiko. Pasėjo jiedu kviečių. Tie kviečiai užaugo, žmogus paėmė kviečius, o meška išsirovė šaknis. Tas žmogus kviečius išsikūlė, sumalė, prikepė pyragų, o meška mato, kad jau antrąsyk apsigavo. Supyko ant žmogaus ir sako:

– Aš tave suėsiu, kad mane apgavai.

Eina žmogus ir verkia. Sutiko lapę. Lapė klausia:
– Ko tu verki?
Žmogus sako:
– Meška nori mane suėsti.
Lapė sako:
– Neės ji tavęs. Tu čia pastovėk, o aš bėgsiu į girią.
Už valandos išbėgo iš girios, sako:
– Ar nėra meškos vilkams sudraskyti?
O meška tai išgirdusi sako žmogui:
– Sakyk, kad nėra.
Tas žmogus sako:
– Nėra.
O lapė sako:
– O kas ten guli už vežimo?
O meška tyliai sako:
– Sakyk, kad trinka*.
Žmogus sako:
– Trinka.
O toji lapė sako:
– Jei būtų trinka, tai būtų ant vežimo.
O pati lapė nubėgo į krūmus. Meška sako:
– Tu mane surišk ir įdėk į vežimą.
Tas žmogus taip ir padarė. Išbėgo lapė iš girios ir klausia:
– Žmogau, ar nėra čia meškos vilkams sudraskyti?
O meška sako tyliai žmogui:
– Sakyk, kad nėra.
Tas žmogus sako:
– Nėra.
– O kas ten vežime?
Žmogus sako:
– Trinka.
– Kad būtų trinka, tai būtų kirvis įkirstas.
O toji meška sako tyliai žmogui:

– Tu įkirsk į mane kirvį.

Žmogus kaip kirto kirviu į mešką – toji tuoj ir pastipo. O lapė klausia žmogaus:

– Ką tu man duosi už gerą darbą?

– Aš tau duosiu porą baltų vištų.

O tas žmogus turėjo maiše porą baltų šunų. Padavė su maišu, sako:

– Tik nežiūrėk.

Toji lapė, nuvilkusi maišą toliau, atsirišo pažiūrėti, ar riebios vištos. Kai tik atrišo, tie du tuoj iš maišo prie tos lapės. Toji mato, kad nieko gero, – ėmė bėgti, šunys – vytis. Bet ji pabėgo nuo šunų, palindo po kelmu į olą. Dabar ji šnekasi su savimi:

– Jūs, ausys, ką jūs darėte?

– Mes vis gerai klausėmės.

– O jūs, akelės, ką darėte?

– Mes gerai žiūrėjome, kad galėtume pabėgti.

– O jūs, kojelės, ką darėte?

– Mes bėgome, kad tik pabėgtume nuo šunų.

– O tu, uodega, ką darei?

– Aš vis maišiau, kad tik šunys pagautų.

– Ar tai tu šitaip man tarnavai?! Griebkit, šunys, uodegą!

Iškišo lapė uodegą, o šunys pagriebė uodegą ir sudraskė lapę.

Klausimai ir užduotys

1. Apibūdinkite meškos personažą pasakose „Liūtas, meška ir žmogus“ ir „Žmogus, meška ir lapė“.
2. Kokie stereotipiniai bruožai pasakose dažniausiai taikomi žmogaus personažui?
3. Įsivaizduokite, kad esate pasakos „Liūtas, meška ir žmogus“ veikėjas – žmogus. Kaip pasielgtumėte Jūs?

GUDRI MERGINA

Kartą karalius užminė mįslę:

– Kas yra mieliausias, kas yra greičiausias ir kas yra riebiausias?

Ir pažadėjo karalius šešis tūkstančius auksinių tam, kas įmins šią mįslę. Galvojo visi, galvojo, bet niekas neįminė.

Toje šalyje vienas vargšas turėjo išmintingą dukterį. Duktė, išgirdusi tokią mįslę, ir sako tėvui:

– Nueik, tėveli, pas karalių ir sakyk: visų mieliausia yra sveikata, visų greičiausia – mintis ir visų riebiausia yra žemė.

Vargšas, nuėjęs pas karalių, taip ir pasakė.

– Kas taip, seneli, sugalvojo? – nustebęs jo klausia karalius.

– Mano duktė, – atsakė vargšas.

O karaliaus šykštaus būta. Jis dabar galvoja, ką čia padarius, kad liktų jam tie šeši tūkstančiai, ir sako:

– Tegul tavo duktė man išaudžia iš vieno valakno* linų šimtą pusstukių* drobės , tada gaus pinigus, o jei ne – bus nubausta.

Grįžta namo senelis verkdamas ir viską papasakoja dukteriai. Duktė ir sako tėvui:

– Neraudok, tėveli! Štai ištrauksime kelis šluotražius, sulaužysime juos ir nusiųsime karaliui, tegu jis padaro tai drobei austi stakles.

Nuneša vargšas karaliui sulaužytus šluotražius ir prašo padaryti stakles tai drobei austi. Karalius pažiūrėjo pažiūrėjo ir sako, kad iš tokių šipulių negalima padaryti staklių. Tada jam vargšas atsakė:

– Karaliau, tai negalima ir iš vieno valakno tiek daug drobės išausti.

Dabar karalius paduoda vargšui išvirtus kiaušinius ir sako:

– Nešk, seneli, savo dukteriai, tegul ji išperina viščiukus. Kitaip bus blogai.

Eina vargšas namo ir verkia. Parėjęs viską papasakojo dukteriai. Duktė ir vėl sako tėvui:

– Nesirūpink, tėveli, viskas bus gerai.

Ji paėmė miežių, papylė į krosnį, sudžiovino ir sako:

– Nunešk, tėveli, šituos miežius karaliui. Tegul jis juos išaugina ir padaro kruopų viščiukams lesinti.

Vargšas vėl nuėjo pas karalių ir viską pasakė. Karalius išgirdęs sušuko:

– Argi džiovinti miežiai dygsta?

– Tai ir iš virtų kiaušinių viščiukai neskyla, – atsakė vargšas.

Mato karalius sutikęs gudrią merginą, dar pagalvojo ir tarė:

– Pasakyk savo dukteriai, kad ji ateitų pas mane nei važiuota, nei raita, nei pėsčia ir būtų nei apsirėdžiusi*, nei nuoga, ir atsineštų nei turinti, nei neturinti.

Tada toji vargšo duktė pagavo kiškį ir karvelį, apsisupo tinklu, užsisėdo ant ožio ir nubildėjo pas karalių. Karalius pamatė atjojant to vargšo dukterį ir paleido visus šunis, kad ją sudraskytų ir liktų jam visi pinigai. Mergina, pamačiusi atbėgant šunis, tuojau paleido kiškį, tie ir nusivijo jį per laukus.

Ir taip atėjo ji pas karalių nei raita, nei pėsčia, nei važiuota, nei nuoga, nei apsirėdžiusi. Dar padavė karaliui karvelį, bet tas ėmė ir ištrūko. Tada ji ir sako:

– Aš atnešiau karaliui nei turinti, nei neturinti.

Ir turėjo karalius atiduoti tuos šešis tūkstančius tai merginai. Taip mergina ir aplošė karalių.

Klausimai ir užduotys

1. Išvardykite, kokias užduotis karalius davė vargšo dukrai.
2. Mergina gudrumu įveikia karalių, atsakiusi į visas jo užmintas mįsles ir atlikusi visas duotas užduotis, bet karalius šykštus ir netesintis pažado. Koks tas pažadas?
3. Įminkite šias mįsles:
   Auksu mesta, sidabru austa, deimanto peiliu rėžta.
   Be rankų, be kojų, o gražiai piešia.
   Dega visą dieną, bet nesudega.
   Ėjo pana per pievą, pametė perlų karolius, mėnuo rado, saulė surinko.
   Daug broliukų vienam lopšy supasi.
   Kojytė žalia, galvytė raudona.
   Ne karalius, o karūną nešioja.
   Rudenį gimęs, žiemą miegojęs, vasarą augęs ir miręs.
   Gardus, saldus, lėkštėn nepadedamas.
   Be dūšios, be kvapo, o teisybę sako.
4. Darbas grupėmis:
   Susiskirstykite į grupes ir sukurkite po tris mįsles – daugiausia teisingai atsakiusi grupė laimi.

GAILESTINGAS SŪNUS

Seniau buvo toks karaliaus įsakymas, kad šimtamečius senelius nebekaršintų*, bet išvežtų kur pamiškėn ar pabalin* ir paliktų tenai mirti. Vienas sūnus įsodino į ratelius savo seną tėvą ir išvežė. Paskui jį sekė ir jo vaikas. Pastūmė senį nuo kalno su rateliais ir eina namo. Vaikas ėmė šaukti:

– Tėte, kam palieki ratelius?

– Tai kad daugiau jų nebereiks.

– O kai tu, tėve, pasensi, su kuo gi aš tave išvešiu?

Tada sugrįžo sūnus, pasiėmė savo seną tėvą ir vėl parsivežė namo. Bijojo, kad kas nesužinotų, tai laikė jį slaptai jaujoje.

Užėjo labai blogi metai. Sūnus nuėjo jaujon ir skundžiasi tėvui:

– Tėveli, kas bus, – labai blogi metai ištiko, nebėra nei duonos, nei sėklos. Aš tave gyvą palikau, sakyk dabar, ką daryti?

– Nuplėšk, vaikeli, kūtės* stogą, – aš jį, jaunas būdamas, darbymety nekultais rugiais apdengiau, – iškūlęs susipilk su visais pelais maišan, sėsk ant greito arklio, lėk, kiek arklys išgali, per pūdymą ir abiem rankom sėk į visas šalis.

Sūnus taip ir padarė, užsėjo kelis šniūrus*. Atėjo ruduo, niekas nedygsta. Nuėjo pas tėvą į jaują ir sako:

– Mielas tėveli, viską taip padariau, kaip liepei, bet kad niekas nedygsta.

– Bus gerai. Nueik, vaike, naktį į lauką, pridėk galvą prie žemės ir klausyk, ką rugeliai kalbės.

Nuėjęs paklausyti, girdi, kaip rugeliai vienas kitą šaukia: „Ū ū ū!“

– Ką gi girdėjai? – klausia tėvas.

– Ogi vienoj kertėj suūkavo, kitoj.

– Gerai bus, vaikeli.

Pavasariop eina jis laukų lankyti. Juodas laukas, niekas nedygsta. Ir vėl liepia tėvas eiti naktį pasiklausyti. Jis, pridėjęs ausį prie žemės, girdi, kaip rugeliai kalba:

– Pasitrauk, pasitrauk, leisk mane!

Parėjęs namo, apsakė tėvui.

– Tai viskas, vaike, bus gerai.

Atėjo laikas – rugiai sudygo, o apie vidurvasarį – jau liemuo liemenį plaka. Kaip siena stovi. Ogi varpos – vos sauja apimsi.

Buvo badas, žmonės siuntė karaliui prašymus. Išvažiavo karalius pasitikrinti. Važiuoja per laukus, niekur nėra rugių, tik vienoj vietoj žiūri – stovi trys šniūrai kaip siena. Liepia pašaukti tą ūkininką.

– Sakyk, iš kur gavai sėklai grūdų? Visoj mano karalystėj nėra kito tokio lauko. Sakyk teisybę.

Žmogus ir šiaip, ir taip sukasi: nėra ką daryti – prisipažino, kad seną tėvą laiko ir kad tai jis patarė.

– Kad jau tavo tėvas toks gudrus, atvesk jį čia, – liepė karalius.

Ir atvedė senelį pas karalių.

– Sakyk, seni, jei toks gudrus esi, kada gi tu mirsi?

– Paskutinę šių metų dieną, ponuli.

– O kada aš mirsiu?

– Velykų pirmą dieną, ponuli.

– Ar jau nėra išsigelbėjimo?

– Man jau nėra, o karalius gali išsigelbėti, tik reikės eiti vogti.

Nusijuokė karalius ir liepė toliau važiuoti. Tačiau ir parvažiavus namo, vis jam neišeina iš galvos senelio pranašavimas.

Atėjo nauji metai. Nusiuntė karalius savo tarnus pažiūrėti, ar tas senis dar gyvas. Pasiuntiniai pranešė:

– Prašom į šermenis*, senelis vakar mirė.

Karalius visiškai susirūpino: kuo arčiau Velykos, tuo jam darosi neramiau. Karalius negali užmigti iš rūpesčio. Naktį prieš Velykas atsikėlęs apsirengė prastais drabužiais ir išėjo į miestą. Atėjęs prie tvoros, girdi – kažin kas atšliaužia.

– Kas tu? – klausia karalius, pamatęs valkatą.

– Kas tu, tas ir aš.

– Tai mes dabar būsime draugai.

– O kur mes eisime vogti?

– Na kad ir pas karalių, aš žinau jo rūmus.

Gerai. Priėjo karaliaus rūmus, pačiuose viršutiniuose languose, kur jo ponai gyvena, šviesu. Tas vagis ir sako:

– Lipk paklausyti, ką tie ponai šneka.

– Kad aš nemoku siena lipti.

Vagis sudrožė karaliui per ausį:

– Koks tu vagis, kad nemoki siena lipti!

Tas vagis užmovė ant rankų ir kojų geležinius pirštus, užsilipęs pasiklausė ir sugrįžęs sako:

– Nori karalių nužudyti. Rytoj bus didelė puota, pasikvies karalių ir paduos jam vyno taurę su nuodais.

Vagis vėl užlipo siena ir išsinešė dvi skryneles aukso.

– Šit, kad pasisekė, tai pasisekė.

Nuėjo galan miesto į tokią mažą trobelę dalytis pinigų. Karalius, kaip pradžiamokslis, daug neėmė. Grįždamas karalius visur pakelėse ant tvorų ir ant medžių rašė kryželius – taip nužymėjo kelią nuo tos trobelės iki savo rūmų.

Rytą kviečia ponai karalių į puotą. Karalius apstatė tuos namus kariuomene. Padavė karaliui vyriausias tarėjas taurę vyno.

– Kiekvienas, kas vaišina svečią, pirma pats užgeria, o tik tada pripila svečiui. Pirma pats išgerk, – paliepė karalius.

Ir kiti jam pritarė. Nėra ką daryti, reikia gerti. Kai tik išgėrė, tuoj ir nuvirto vietoje negyvas. Tada karalius pakvietė savo kariuomenę ir įsakė visus ponus, kurie jį ten kvietė, suimti.

Pasišaukė karalius ir tą vagį, gausiai jį apdovanojo, jis vedė ir laimingai gyveno – nebereikėjo daugiau vogti.

Išleido karalius įsakymą, kad ir senelių daugiau nebežudytų: „Jaunieji tebūnie darbui dirbti, o seniai patarimams duoti“, – pasakė karalius.

Klausimai ir užduotys

1. Trumpai atpasakokite pasakos „Gailestingas sūnus“ turinį.
2. Kas ką šioje pasakoje išgelbėjo?
3. Koks pasakos moralas?
4. Kaip manote, kokia vertybė šioje pasakoje yra svarbiausia?
5. Pasakoje „Gailestingas sūnus“ yra aprašoma rugių sėja, atpasakokite ją.
6. Vagystė šioje pasakoje yra pateisinama, kaip manote, kodėl?

KAIP ŽMOGUS SAVO DALIĄ RADO

Buvo toks žmogus, jis turėjo sūnų ir dukterį. Tėvams mirus, liko jiedu vieni. Tam sūnui niekas nesisekė – jis pats žinojo, kad neturi dalios, o dukteriai viskas klojosi kuo geriausiai. Sykį ji sako savo broliui:

– Vesk moterį ir gyvenk.

– Tu matai, kad man niekas nesiseka, – atsakė brolis, – ką gelbės, kad aš vedęs namus pragaišinsiu. Geriau tu imk vyrą ir gyvenk, o aš prie tavęs būsiu.

Sesuo sutiko ir paėmė sau vyrą, o broliui vis duoda po kelis skatikus, ir tas šiaip taip gyvena. Bet sykį sako toji sesuo savo vyrui:

– Mes jam tik pinigus vis dalijam. Geriau pasėkim jam lauką miežių, tai jis galės parduoti, tegul pats žinosi.

Pasėjo jam lauką miežių. Tie miežiai gražiai auga, ir sesuo sako broliui:

– Tu sakei, kad dalios neturi, o dabar tavo miežiai gražesni už mano.

– Dar pažiūrėsim, visaip gali būti.

Miežiai užaugo, bet užėjo ledai ir išmušė juos, su žeme sulygino. Dabar sako brolis:

– Jau matau, kad man čia ne gyvenimas! Eisiu, ar aš kur sau laimės nerasiu.

Tuoj atsisveikino ir išėjo. Nuėjo į tokį dvarą, klausia:

– Ar čia nereikia berno?

– Bernus turiu visus, – sako to dvaro ponas, – tik reikia piemens avims ganyti.

– Na, tai liksiu už piemenį.

– Gerai, gali būti.

Paženklino ponas tris avis ir sako:

– Algos tau skiriu šitas avis. Kai išbūsi, gražiai ganysi, tos trys avys bus tavo.

Rytą jis išginė avis į pagirį. Atbėgo vilkas, kaip tyčia, atsiskyrė tas jo avis ir nusivarė į girią. Jau jis mato, kad ir čia nėra jam dalios, paliko avis ir nuėjo.

Ėjo ėjo, priėjo girią. Jau ir sutemo, bet žiūri – spingso girioj žiburėlis. Nuėjo ten, rado trobelėj sėdintį tokį senuką. Tas senukas buvo atsiskyrėlis, išgyvenęs toje girioje keturias dešimtis metų. Pamatęs vyrą, klausia:

– Iš kur tu čia atsiradai?

– Aš neturiu jokios dalios, – atsakė tas, – tai einu, ar kur sau laimės nerasiu.

– Gerai, – sako senukas, – galėsi čia būti pas mane: kai aš kur eisiu, tu man nors valgyti išvirsi, parneši vandens iš kūdros.

Rytą senukas išėjo, o jis nuėjo į kūdrą vandens. Tuo metu atlėkė trys gulbės, pasidėjo sparnus, nusimetė plunksnas, pavirto mergaitėmis ir maudosi. Dvi jam ne taip patiko, bet trečia, jauniausioji, tokia graži, kad jis negali atsižiūrėti. Žiūrėjo į jas, žiūrėjo, kol jos išsimaudė, o kai jos nulėkė, tai ir jis, vandens pasisėmęs, namo parėjo. Tuo sykiu jau pareina ir tas senukas, klausia:

– Kodėl valgyti neišvirei?

– Nepratęs, ilgai neradau vandens, tai ir susivėlinau.

O tas atsiskyrėlis sako:

– Tu man sakyk teisybę, tai aš galbūt tau padėsiu.

Jis pasisakė, ką matęs. Tada senukas jį pamokė:

– Nueik ir atsisėsk krūme, o kai atlėks tos gulbės, kai pasidės jauniausioji plunksnas, tu pavok ir jai neduok, parsivesk ją pas mane.

Jis nuėjo prie kūdros, atsisėdo krūme. Kai atlėkė gulbės, jis pavogė jauniausiosios plunksnas. Dvi vyresniosios išsimaudė pirma, apsirengė ir nulėkė, o jauniausioji paskui išlipo iš vandens – neberanda plunksnų.

Jis sako:

– Eik šen, aš turiu tavo plunksnas.

Toji prašo atiduoti.

– Aš tau plunksnų neduosiu, – sako jis. – Eime čia į tokią trobelę.

Ką tai mergaitei daryti – eina paskui jį. Atėjo pas senuką, tas paėmė jos plunksnas, įmetė į krosnį ir sudegino. Paskui sako:

– Galite dabar kartu gyventi: tu neturi dalios, o ji turi dalią, tai jūs būsite laimingi.

Davė jiems senukas pinigų kelionei, jie atsisveikino ir išėjo. Atėjo į tokį miestą, susirado kambarį, ir dabar pati* sako:

– Eik į krautuvę, nupirk rankšluostį ir šilkų, parnešk man.

Jis tuoj nuėjęs nupirko ir parnešė. Pati siuvo dvi dienas rankšluostį, o paskui sako jam:

– Dabar nešk tą rankšluostį pirkliui, o kai klaus, kiek nori, tai sakyk: „Neklausk, kiek noriu, tik mokėk pinigus, arba nešu kitam.“

Nunešė pirkliui. Pirklys, pamatęs neapsakomo gražumo rankšluostį, klausia:

– Kiek nori už tokį rankšluostį?

– Tu neklausk, kiek noriu, tik mokėk pinigus, arba nešu jį kitam.

Pirklys tuoj paėmė tris šimtus auksinių ir užmokėjo. Parnešė tuos pinigus namo, o pati vėl jam sako:

– Eik, nupirk užtiesalą ir šilkų.

Tas nuėjęs nupirko užtiesalą ir šilkų už šimtą auksinių. Pati siuvo tą užtiesalą aštuonias dienas, o kai jau išsiuvinėjo visokiomis gėlėmis, liepė nešti pirkliui ir parduoti. Nunešė turtingiausiam to miesto pirkliui, sako:

– Pirk užtiesalą.

– Aš neturiu tiek turto, kad galėčiau tokį užtiesalą nupirkti. Nešk tu jį mano broliui, gal anas nupirks.

Nunešė broliui. Tas pamatęs sako:

– Aš neturiu tiek turto, kad galėčiau pirkti. Nešk kitam mano broliui, jis turi daug laivų ir visą miestą, tai gal tas nupirks.

Nunešė tam broliui. Šis, pamatęs užtiesalą, tuoj davė maišą raudonųjų, porą arklių su karieta, dar užrašė jam pusę miesto. Parvažiavo jis pas savo pačią ir sako:

– Na, širdele, jau iš čia keliausim: štai turiu raštus – man pusę miesto užrašė. Ten paimsim kuo geriausią namą ir ramiai gyvensim.

Sėdo abudu į karietą ir nuvažiavo į tą miestą. Ten važinėja ir žiūrinėja, kur jiems būtų geriausia gyventi. Užėjo į gražiausią namą ir sako ten gyvenančiam pirkliui:

– Tuojau išeik iš namo: aš čia gyvensiu.

– O kas tu per vienas, kad norėtum čia gyventi?

– Čia mano pusė miesto – štai raštai!

Na, jau tam pirkliui reikia išeiti, bet išeidamas jis sako:

– Palauk, aš tau įtaisysiu juoką!

Nuėjo pirklys pas karalių ir sako jam:

– Čia atkeliavo toks pusės miesto valdovas, labai gražią pačią turi, tai tu jį pašalink, o jo pati tau teks.

Karalius paėmė vieną savo generolą ir atvažiavo pas jį. Sako karalius:

– Tu toks turtingas, tau viskas būtų gerai, tik tu garbės neturi. Aš tave padarysiu savo dvaro tiekėju, tai turėsi ir garbę, bet pirma pasirašyk, kad būsi tiekėjas.

O pati jam sako:

– Tu nesirašyk, nes paskui verksi.

Bet jis, garbės norėdamas, pačios neklausė ir pasirašė, o kai pasirašė, sako jam karalius:

– Rytoj atvažiuosi pas mane.

Rytojaus dieną nuvažiavo pas karalių, o tas, generolo pamokytas, sako:

– Kad pasirašei tiekti, tai rytoj ant šito kalno pagauk man žuvų ir pagamink pietus, o jei ne, tai tau galvą nukirsiu.

Dabar jis galvoja, kas čia bus, kaip ant tokio kalno gali pagauti žuvų. Parvažiavo pas pačią ir skundžiasi:

– Man karalius šiandien liepė, kad aš rytoj jam pagaučiau ant kalno žuvų ir pietums pagaminčiau.

Pati jam sako:

– O ką, matai, tu manęs neklausei: aš tau sakiau, kad nepasirašyk.

Davė jam pati tokią skepetaitę ir patarė:

– Kai rytoj nuvažiuosi, tai sakyk karaliui, kad per vieną valandą numegztų šilkų tinklą. Su tuo tinklu nueisi ant kalno ir mostelėsi skepetaite, tai pasidarys ežeras. Tame ežere su tinklu pagausi žuvų ir patieksi karaliui pietums.

Nuvažiavo jis pas karalių ir sako:

– Kad per vieną valandą man numegztum šilkų tinklą.

Karalius tuoj prisakė savo kareiviams, kad megztų tinklą, ir tie per pusę valandos numezgė. Jis nuėjo ant kalno, mostelėjo skepetaite, ir pasidarė ežeras. Tada su tuo tinklu pagavo daugybę žuvų. Tuoj paėmė, kiek reikėjo, ir pagamino pietums.

Po pietų tas generolas sako karaliui, kad jam kitą darbą skirtų.

Karalius paliepė:

– Rytoj nutiesi jūroje tiltą ir ten pagaminsi pietus, o jei ne, tau galvą nukirsiu.

Parvažiavo jis pas pačią ir vėl skundžiasi: naktį miegoti negali, rūpinasi, kaip čia bus. Rytą pati sako:

– Imk šitą skepetaitę, nuvažiuok prie jūros, mostelėk, ir bus kaip reikia.

Kai jis taip padarė, atsirado ant vandenų ilgiausias tiltas. Ten virėjai, tarnai tik laksto, ir viskas parengta karaliui pietums. Karalius atvažiavęs pavalgė, o po pietų sako generolui:

– Matai, kaip negali nekalto žmogaus pražudyti.

– Kad ne taip, tai taip jį pražudysim, – atsakė generolas. – Tegu jis eina į pragarą pažiūrėti, ką karaliaus tėvai veikia, ir tegul parneša kokį ženklą.

Karalius tuoj paliepė:

– Rytoj nueik į pragarą, pažiūrėk, ką mano tėvas ir motina ten veikia, ir kokį nors ženklą man parnešk.

Vėl jis parvažiavo pas pačią ir viską jai pasisakė. Pati jam patarė:

– Tu vienas neik, tegul karalius siunčia į pragarą ir tą generolą.

Nuėjo jis pas karalių ir sako:

– Aš vienas neisiu, leisk ir generolui su manimi eiti.

Ką darys karalius – leido. Nukeliavo abu su generolu į pragarą. Žiūri – karaliaus tėvą pasikinkę, velniai malkas veža. Dabar jis norėtų su juo pasišnekėti, bet velniai neleidžia jo iš plėškių* nė vienai minutei. Tada jis sako tiems velniams:

– Aš turiu mainą*, kad taip jo nepaleidžiate.

– Kad turi mainą, tai gerai.

Tuoj tą generolą pakinkė, o karalių paleido pasišnekėti. Jie pasišnekėjo, ir sako tas žmogus:

– Duok tu man kokį ženklą, kad aš su tavimi šnekėjau.

Karalius perlaužė savo žiedą ir pusę jam atidavė.

Kol jiedu šnekėjo, velniai tam generolui vežime su bizūnais per pečius liejo. Paskui paleido generolą, o karalių vėl pakinkė.

Dabar žmogus nori pašnekėti su karaliene, bet velniai ją smalos katile virina ir neleidžia. Jis sako:

– Aš turiu mainą.

– Kad duosi mainą, tai galėsi šnekėti.

Velniai tuoj pagriebė generolą, įmetė į katilą ir virina smaloj. O žmogus pasišnekėjo su karaliene, ir karalienė jam davė pusę žiedo.

Paskui velniai paleido generolą, visą smaluotą. Išėjo jiedu iš pragaro ir parkeliavo pas karalių. Tas klausia:

– Ar buvot pragare?

– Buvom.

– O ką veikia tėvas ir motina?

– Tėvą pasikinkę, velniai malkas pragare veža, o močia verda smalos katile. Te tau jų žiedų puses.

Klausia karalius:

– O kur generolą palikai?

– Stovi už durų.

Pažiūri karalius – stovi tas už durų vos gyvas, visas smaluotas! Sako jam:

– Matai, kaip nekalto žmogaus negali pražudyti.

Generolas, truputį prasiblaivęs, sako karaliui:

– Mes jį vis tiek pražudysim. Siųsk jį į tokią žemę, ten ant kalno yra du žiedai, tai tegul eina jų parnešti, o iš ten dar nė vienas negrįžo, ir jis negrįš.

Karaliui tas jo patarimas patiko, ir jis liepė savo tiekėjui atnešti nuo kalno tuos žiedus.

Parėjo jis pas pačią ir verkia:

– Jau dabar tai paskutinį darbą davė. Liepė eiti į tokią žemę, nuo tokio kalno parnešti du žiedus.

Sako jam pati:

– Matai, kaip tu manęs neklausei, o dabar verki. Bet aš tau parašysiu laišką, eik pas mano seserį, gal ji tau padės.

Paėmė jis laišką ir eina. Nuėjo pas jos seserį, padavė tą laišką. Toji pamatė, kad laiškas nuo jauniausios sesers, ir sako:

– Sveikas drūtas, svainuti! Kaip laikaisi? Kaip sekasi seseriai?

– Mums viskas gerai, tik karalius mane kankina. Dabar liepė eiti ant tokio kalno ir parnešti du žiedus. Ar tu, svainute, negali man pagelbėti?

– Aš nieko negaliu, bet duosiu tau laišką, ir eik pas mūsų vyriausią seserį, gal ji padės.

Atsisveikino jis, paėmė laišką ir eina. Nuėjo pas vyriausią seserį; toji, laišką perskaičiusi, sako:

– Šiandien negaliu prieiti, žiūrėsime rytoj.

Rytojaus dieną sesuo nulėkė ant to kalno, sparnus apsvilo, bet žiedus parnešė.

– Imk žiedus, parnešęs vieną užmauk karaliui, o kitą – generolui.

Jis padėkojo, atsisveikino ir iškeliavo. Parėjęs vieną žiedą užmovė ant pirštо karaliui, kitą – generolui. Kai tik užmovė, jie abu pradėjo degti ir sudegė į pelenus. Dabar jis grįžo pas savo mylimą pačią ir toliau ramiai sau gyveno.

Klausimai ir užduotys

1. Pabraukite pasakoje „Kaip žmogus savo dalią rado“ tiesioginę kalbą.
2. Kaip manote, kas ta mergina, į gulbę pavirstanti? Kokia mitinė būtybė tai galėtų būti?
3. Kas yra *dalia*?
4. Žmogus, kuris *neturėjo dalios,* pasakoje vis gauna užduočių – raskite jas visas ir išvardykite.
5. Pasvarstykite, kodėl žmogus apskritai pateko į tokią situaciją, kad karaliui šitiek sudėtingų užduočių atlikti turėjo?
6. Kas šioje pasakoje yra tikrasis situacijos gelbėtojas?
7. Kokį vaidmenį pasakoje atlieka senukas iš namelio miške?
8. Karaliai, ponai – dažniausiai tautosakoje apibūdinami kaip blogi žmonės. Kaip manote, kodėl susiformavo toks jų paveikslas?

NAŠLAITĖ ELENYTĖ IR JONIUKAS AVINUKAS

Buvo brolis Joniukas ir sesuo Elenytė. Tėvai numirė, ir juodu išėjo iš namų laimės ieškoti. Buvo vasara, saulė kaitino. Joniukas ištroško, norėtų gerti, bet upelio nebuvo arti. Eidamas keliu, jis pamatė smėly išmygtą arklio pėdą, pilną vandens, ir sako seseriai:

– Elenyte, taip noriu gerti! Aš išgersiu iš tos pėdos vandenį.

Bet sesuo atsakė:

– Negerk, broliuk, kumeliuku pavirsi.

Nuėjo toliau. Joniukas pamatė jaučio pėdą, pilną vandens, ir panorėjo išgerti vandenį, bet Elenytė vėl pasakė:

– Negerk to vandens, jaučiuku pavirsi.

Nuėjo toliau. Joniukas trokšta, nebepaeina. Jis pamatė smėly avinuko pėdą ir, nebeklausdamas sesers, išgėrė iš jos vandenį. Sesuo tik pamatė, kad brolio nebėra, dar apsidairė ir pamatė brolio vietoje avinuką. Ji ilgai verkė, apsikabinusi avinuką, bet tas verksmas nieko negelbėjo: brolis pasiliko avinuku.

Eina ji toliau avinuku vedina. Apie vakarą priėjo karaliaus rūmus. Į kiemą bijojo eiti, nes ten buvo piktų šunų; užlipo ant kaugės* šieno, užsikėlė avinuką ir užmigo. Rytą karalius, pamatęs ką gulint ant šieno, išsiuntė tarnus, kad nuėję pasižiūrėtų, kas ten yra. Tarnai atvedė ją. Karalius supratęs, kad ji yra našlaitė, ryžosi ją užauginti. Ir taip ji pasiliko karaliaus rūmuose.

Po kiek laiko karalius užsimanė pjauti avinuką. Mergytė prašo karaliaus, kad to avinuko nepjautų, nes tas avinukas esąs jos brolis. Karalius iš pradžių nenorėjo tikėti, bet paskui paklausė jos ir paliko jai avinuką.

Praėjo keleri metai, Elenytė užaugo. Buvo liekna, graži, gera mergelė. Karaliui ji labai patiko, ir jis vedė ją. Bet ten pat gyveno laumė ragana, kuri baisiai norėjo, kad ją vestų karalius. Toji ragana dabar Elenytei labai pavydėjo: žūtbūt ryžosi jai galą padaryti.

Vieną kartą Elena ėjo maudytis. Laumė ragana stūmė ją vandenin, o pati apsitaisė jos rūbais ir nuėjo į karaliaus rūmus, norėdama užimti karalienės vietą. Elena, įstumta į vandenį, neprigėrė, bet pavirto aukso kuoja. Laumė, nuėjusi į rūmus, apsimetė ligone. Ji atsigulė ir tarė karaliui:

– Kaip man įgriso tas avinas! Liepk jį, susimildamas, papjauti.

Karalius nusigando, sako:

– Ar tu kliedi? Tu nori avinuką papjauti! Tu juk visados sakydavai, kad čia tavo brolis Joniukas, ir jį taip globojai, mylėjai!

Laumė ragana atsakė:

– Aš tuomet kvaila buvau... Aš tyčia taip sakiau... Argi avinas bus mano brolis? Aš dabar sergu, jei to avino mėsos negausiu, – numirsiu.

Karalius jai sako, kad šiaip jau avieną valgytų, bet laumė vis sakosi negyvensianti, jei karalius to avino nepapjausiąs. Karalius labai gailėjo

avinuko ir nepjovė. Tik jam labai keista buvo, kad jo pati, kuri avinuką taip mylėjo, nori jo mėsos pavalgyti. Avinukas suprato, kad laumė nori jį pjauti; nuėjo ant krašto ežero, kuriame buvo jo prigėrusi sesuo, ir taip ėmė dainuoti:

Elena sese, Elenyte, Elenyte!
Žada ponulis mane pjauti, mane pjauti.
Jau visi tarnai peilius galanda,
Dvaro mergelės geldas mazgoja,
Laumė ragana mėselės geidžia.

Elenytė iš ežero atsiliepė:

Avine broli, avinėli, avinėli!
Pasakyk ponuliui karaliūnui, karaliūnui:
Tegul sušaukia visą sodžių,
Tegul numezga šilko tinklą,
Tegul pagauna aukso kuoją.

Tarnai, išgirdę avinuką dainuojant ir žuvelę jam iš vandens atsakant, papasakojo, ką girdėję, karaliui. Karalius rytojaus dieną atėjo ant ežero krašto ir palindo po krūmu, kad jo avinėlis nematytų.

Avinukas vėl atėjo ant ežero krašto ir vėl dainuoja:

Elena sese, Elenyte, Elenyte!
Žada ponulis mane pjauti, mane pjauti.
Jau visi tarnai peilius galanda,
Dvaro mergelės geldas mazgoja,
Laumė ragana mėselės geidžia.

O sesuo jam iš vandens vėl atsakė. Karalius visa girdėjo: parėjęs namo, sušaukė visą sodžių ir liepė dirbti šilko tinklą. Numezgus tinklą, tuoj liepė pagauti kuoją. Kuoja, ištraukta iš vandens, ir avinukas tuoj pavirto žmonėmis. Karalius pažino savo tikrąją pačią, tuoj suprato, kad laumė ragana ją buvo prigirdžiusi, norėdama užimti jos vietą, ir liepė ją užmušti, o pats su Elena ir Jonu pasiliko gyventi rūmuose ir gyveno labai labai laimingai.

Klausimai ir užduotys

1. Palyginkite pasakų „Našlaitė Elenytė ir Joniukas avinukas“ ir „Apie dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“ seserų ir brolių herojus. Kokių panašumų ir skirtumų randate?
2. Pasakoje „Našlaitė Elenytė ir Joniukas avinukas“ valdovo personažas yra kitoks, nei įprasta pasakose. Apibūdinkite jį.
3. Pasakose dažnai sutinkamos raganos, bet šioje pasakoje ragana dar blogesnė – kaip ji pavadinama?
4. Ar žinote, kas yra *kuoja*?
5. Darbas grupėmis:
   Susiskirstykite į grupes ir paieškokite informacijos, kokios žuvys gyvena Lietuvos ežeruose ir upėse – daugiausia žuvų pavadinimų išvardijusi grupė laimi.

EGLĖ ŽALČIŲ KARALIENĖ

Kažin kada labai seniai, neatmenamais laikais, buvo tėvas ir motina. Juodu turėjo dvylika sūnų ir tris dukteris, kurių jauniausioji buvo vardu Eglė.

Vieną vasaros vakarą visos trys seserys išėjo į marias maudytis. Prisipūškinusios ir išsipraususios išlipo į krantą apsirengti. Ogi jauniausioji žiūri – jos marškinių rankovėje žaltys įsirangęs! Krūptelėjo mergaitė ir pasitraukė į šalį, o vyriausioji, pagriebusi pagaikštį, šoko varyti žalčio. Tuo tarpu žaltys prašneko į Eglę žmogaus kalba:

– Duok, Eglute, žodį, jog tekėsi už manęs, tai pats geruoju išlįsiu.

Eglė pradėjo verkti: kaip ji galinti tekėti už žalčio!

– Atiduok, – sako, – mano marškinius ir keliauk sau, iš kur atvykęs!

Bet žaltys nenusileidžia.

– Duok, – sako, – žodį, jog tekėsi už manęs, tai išlįsiu.

Ką darys mergaitė? Ir geruoju žalčio prašė, ir seserų pagalbos šaukėsi, o galų gale, nieko nepadarius, turėjo duoti žodį: ėmė ir pasižadėjo tekėti už žalčio. Tada žaltys išlindo iš marškinių ir prapuolė mariose. O Eglė parėjo su seserimis namo.

Namie jos papasakojo tėvams visą atsitikimą pamaryje, ir tėvai labai susirūpino, nes nežinojo, kas gali daugiau atsitikti.

Po trijų dienų žiūri – visas pulkas žalčių atšliaužia į kiemą. Persigando visi ir tik dairosi. O žalčiai – vieni ant vartų užsikarstė, kiti ant statinių ir medžių šakų apsivyniojo. Piršliai nuėjo tiesiai į vidų pasikalbėti su tėvais ir nuotaka.

Bet Eglės tėvai ir seserys, kai pamatė tokią daugybę žalčių ir suprato, kas čia yra, nusiuntė Eglę į svirną* ir liepė nesirodyti – sakė, jog be jos nusikratysią nelauktų svečių.

Eglė nubėgo į svirną, pasiėmė varpstę ir ėmė verpti linus. Verpia, skubina, širdį ramina, bet vis tiek baugu ir graudu jai, ašaros iš akių lyte lyja...

Tuo tarpu piršliai troboje tariasi. Tėvai jokiu būdu nesutinka leisti už žalčio dukters. O tie sako:

– Turite leisti: jau pažadėta.

Pagaliau matydami, kad piršlių neperkalbės, tėvai liepė atnešti baltą balandį ir padavė piršliams.

– Tekite* jau, – sako, – ką dabar darysi, imkite mūsų dukrelę.

Piršliai paėmė balandį ir iškeliavo. Bet pakeliui gegužė jiems kukuoja:

– Kukū! Kukū! Prigavo jus:

Čia ne martelė – balta balandėlė.

Kukū! Kukū! Prigavo jus!

Ir iškukavo, kur nuotaka.

Žalčiai sugrįžo atgal, paleido balandį ir reikalauja marčios:

– Čia ne mūsų martelė,

Čia balta balandėlė.

Mūsų martelė aukštam svirnely

Linelius verpia ir graudžiai verkia.

Dabar tėvai liepė atnešti jiems baltą antį. Tą pasiėmę žalčiai vėl iškeliavo. Bet kai važiavo per girią, gegužė jiems pakukavo:

– Kukū! Kukū! Prigavo jus:

Čia ne martelė – balta antelė.

Kukū! Kukū! Prigavo jus!

Žalčiai vėl sugrįžo, išmetė antį ir pareikalavo marčios:

– Čia ne mūsų martelė,
Čia baltoji antelė.
Mūsų martelė aukštam svirnely
Linelius verpia ir graudžiai verkia.

Dabar tėvai davė jiems baltą žąsį. Bet gegužė pakeliui ir šį kartą visą teisybę iškukavo. Žalčiai sugrįžo, išmetė žąsį ir rūsčiai pareikalavo atiduoti jiems tikrąją nuotaką.

Tada tėvai pamatė, kad niekaip neišsaugos dukters, ėmė ir išleido už žalčio visų jauniausiąją, visų gražiausiąją ir mylimiausiąją savo dukrelę...

Žalčiai, gavę marčią, tuojau iššliaužė iš kiemo ir daugiau nebegrįžo. Namiškiai apverkė, apraudojo savo Eglelę tardami, jog tiesiai į prapultį ją išleido. Eglė taip pat verkdama ir skaudančia širdimi išėjo.

Netrukus ji su tuo visu žalčių knibždynu nuvyko į pamarį ir su baime žiūri į vandenį. Ogi staiga susiūbavo subangavo marios, ir iš gelmės pasirodė – ne baisus žaltys, bet gražus jaunikaitis, vandenų karalaitis. Išėjęs iš marių pasisveikino su Egle ir pasisakė, kad esąs tas pats žaltys, kuris jai besimaudant buvo įlindęs į jos marškinių rankovę.

Tuojau, žalčiui davus ženklą, prasiskyrė marių vanduo, ir jie visi nusileido į dugną, po mariomis, kur buvo gintarais ir visokiomis brangenybėmis išpuošti žalčio rūmai. Čia jie iškėlė puikias vestuves ir tris savaites valgė, gėrė, linksminosi...

Eglė nurimo. Jai net smagu ir linksma buvo gyventi žalčio rūmuose, kur turėjo didžiausią laisvę laisvužę ir visokių gėrybių. Ir visai užmiršo ji apie savo tėviškę...

Praėjo devyneri metai. Eglė jau susilaukė trijų sūnų, kurių vyriausiasis buvo vardu Ąžuolas, antrasis – Uosis, trečiasis – Beržas, ir vienos dukrelės, kuri vadinosi Drebulė. Ši buvo jauniausia.

Vieną sykį vyriausiasis sūnus bežaisdamas paklausė Eglės:

– Mamyte, kur gyvena tavo tėvai? Kodėl mes ten nenueinam?

Tada ji atsiminė savo tėvus, brolius, seseris ir visą savo giminę: kažin kaip jie ten gyvena, ar gyvi, o gal jau kurie ir mirę?..

Ir įsigeidė ji į tėviškę: tiek metų ten nebuvusi, savųjų nemačiusi, labai jų išsiilgusi. Prašosi vyro, kad leistų. Bet tas geruoju nesutinka.

– Galėsi eiti, – sako jis. – Bet pirmiau reikia štai suverpti kuodelį šilkų.

Ir padavė jai varpstę su šilkais.

Žaltienė tuojau įkibo į šilkus ir kelias dienas iš eilės verpė. Verpė, verpė, o šilkų kuodelis vis toks ir toks, nė kiek nemažėja. Mato, kad čia kas nors negerai: kuodas tikriausiai užkerėtas, nė nenorėk jo suverpti.

Nieko negalėdama padaryti, eina pas vieną žiniuonę ir prašo:

– Močiute širdele, pasakyk pamokyk, kaip man šilkų kuodelį suverpti. Aš viena nieko nepadarau.

Senė išklausė Eglės ir pasakė:

– Pasikurk krosnį duonai kepti ir įmesk tą kuodą į ugnį. Kitaip niekada nepabaigsi jo verpti.

Eglė taip ir padarė: pasikūrė krosnį ir įmetė kuodelį. O kai sudegė šilkai, pamatė kaip kultuvę* pamatinę besirangant ugnyje!

Dabar ji suprato, kodėl negalėjo suverpti to kuodelio: pamatinė iš savęs leido šilkus.

Taip baigusi verpimą, Eglė vėl prašo vyro, kad leistų pas tėvus paviešėti bent kelias dienas. Žaltys ištraukė iš pasuolės geležines kurpes ir sako:

– Štai dar suavėk* šias kurpes.

Apsiavė ji tas kurpes ir vaikščioja. Vaikščioja, vaikščioja, brūžina, brūžina kur tik prigriebdama, į plytas ir akmenis, o kurpės storos ir storos, visai nedyla – mato, kad nieko nebus, visam amžiui jų užteks.

Eina vėl pas tą žiniuonę prašyti patarimo. O žiniuonė sako:

– Nusinešk tas kurpes pas kalvį ir paprašyk pagruzdinti žaizdre*.

Eglė taip ir padarė. Kurpės gerai pagruzdo, ir ji per tris dienas jas sudėvėjo.

Dabar vėl prašosi vyro, kad leistų ją tėvų aplankyti. Vyras sako:

– Gerai, galėsi eiti. Bet kaip tu eisi tuščiomis rankomis? Išsikepk pyrago brolių ir giminių vaikams.

O pats jau anksčiau liepė paslėpti visus indus, visus rykus*, kad ji negalėtų išsikepti pyrago. Eglė, žinoma, graibosi šen, graibosi ten – nėra kaip parsinešti vandens be kibiro ir įsimaišyti ragaišio be rykų.

Ir vėl eina pas tą žiniuonę. O žiniuonė sako:

– Paimk raugo, likusio nuo duonos maišymo, išglaistyk juo rėtį, pasisemk tuo rėčiu vandens ir įsimaišyk jame ragaišį.

Žaltienė taip ir padarė. Išsikepė ragaišio ir pasirengė į kelionę.

Dabar jau žaltys turėjo leisti. Eglė atsisveikino su vyru ir namiškiais, pasiėmė vaikus ir keliauja.

Žaltys išėjo palydėti. Išvedęs juos į marių krantą ir įsakęs viešėti tėviškėje tiktai devynias dienas, tarė žmonai:

– Kai grįši, tai eik viena su vaikais, be palydovų. O kai ateisi prie marių, tai šauk mane dainuodama:

Žilvine, Žilvinėli!
Jei tu gyvas, pieno puta,
Jei negyvas, kraujo puta!

– Ir jeigu, – sako, – pamatysi ant marių atplaukiant pieno putą, tai žinok, kad aš dar gyvas, o jei kraujo putą, tai manęs jau nebėra gyvo. O jūs, vaikai, žiūrėkit, neprasitarkite niekam, kaip mane šaukti.

Taip pasakęs, dar kartą atsisveikino su vaikais ir žmona ir linkėjo jiems, paviešėjus pas tėvus, laimingai sugrįžti atgal.

Kai Eglė su vaikais atvyko į tėviškę, radosi ten neapsakoma linksmybė. Visi jos artimi ir tolimi kaimynai ir giminės susirinko jos pasveikinti ir pažiūrėti ir vienas kito klausinėjo, kaip ji ten gyvena su žalčiais, ar gražu, ar linksma esą pas juos. Ir negalėjo jie atsigėrėti ir atsistebėti jos pasakojimais. Visi ją vaišino, meilias kalbas kalbėjo – ji nė nepajuto, kaip prašoko tos devynios dienos.

Per tą viešėjimo laiką jos broliai, tėvai ir seserys galvojo, kaip ją namie sulaikyti, nenorėjo daugiau jos į žalčio karalystę išleisti. Tokia tolybė ir gilybė: nei nueiti, nei pasiekti, nei žodelio pasakyti...

Ir sutarė broliai iškvosti* iš vaikų, kaip jų motina, sugrįžusi prie marių, šauks savo vyrą, o paskui patiems nueiti į pamarį, pasišaukti žaltį ir padaryti jam galą...

Vieną naktį Eglės broliai išjojo į girią arklių ganyti, išsivedė su savimi ir vyriausiąjį jos sūnų Ąžuolą. Paleidę arklius, suėjo į tankumyną, susikūrė aikštelėje ugnį ir ėmė šnekučiuotis, o paskui kalbinti vaiką ir visaip jį klausinėti, kuo vardu jo tėvas ir kaip motina jį šauksianti, kai grįšianti namo. Vaikas atsakė, kad nežinąs. Tada jie pradėjo jam grasinti ir baisiai jį gąsdinti, o paskui ir rykštėmis nuplakė. Bet jis neišdavė tėvo šūkio.

– Nežinau, – sako, ir gana.

Kai rytą jie parėjo namo, vaiko akutės buvo užverktos. Motina paklausė:

– Vaikeli, kodėl tavo akys raudonos?

– Nesirūpink, motinėle, – atsakė vaikas, – mes sėdėjome prie ugnies, o malkos buvo sakingos, tai vėjas man ir įpūtė dūmų į akis.

Antrą ir trečią naktį išsivedė jie į girią kitus du Eglės sūnus – Uosį ir Beržą – ir taip pat vertė juos pasakyti, kuo vardu jų tėvas ir kaip motina šauksianti jį, kai grįždama namo ateisianti prie marių. Bet ir šitie Eglės vaikai nieko jiems nepasakė, nors taip pat rykščių gavo.

Ketvirtą naktį Eglės broliai išsivedė į girią jos dukrelę Drebulę. Ta iš pradžių taip pat sakėsi nežinanti, kaip motina šauksianti tėvą, bet kai dėdės prigrasino jai ir išsitraukė iš po skvernų* rykštes, tai išsigandusi viską ir pasakė.

Rytui beaušt ant Eglės broliai parėjo namo, pasiėmė dalgius ir išėjo niekam nematant į pamarį. Ant marių kranto jauniausiasis brolis turėjo apsimesti Egle. Jis išdainavo žalčio šūkį, ir išplaukė pieno puta, o kai išėjo iš tos putos žaltys, jie visi dvylika supuolę ėmė ir užkapojo jį dalgiais. Paskui grįžo namo, pakabino dalgius, ir viskas.

Eglei kažin kas knykt į širdį: ar geruoju broliai taip anksti dalgiais žvangina? Tuojau ji ėmė ruoštis – eisianti namo. Atsisveikino su tėvais ir visa gimine, pasiėmė vaikus ir išėjo.

Nuėjus į pamarį, sustojo, žiūri – marios ramios ramutėlės. Ir pradėjo šaukti, kaip buvo įsakyta:

Žilvine, Žilvinėli!
Jei tu gyvas, pieno puta,
Jei negyvas, kraujo puta!

Sutvisko sujudo marios iš pat dugno, ir Eglė pamatė – atplaukia atliūliuoja su vilnimis kraujo puta! Ir išgirdo iš marių gelmės savo vyro balsą:

Mūsų dukrelė, mūsų mažiausia
Neištesėjo.
Tavo broleliai plieno dalgeliais mane nukirto.
Sudieu, Eglele,
Sudieu, vaikeliai, –
Daugiau nepasimatysim...

Susigraudino Eglė, atsisuko į vaikus ir rankas graižyda balsu pravirko:

– Mano dukrele, mano jaunoji, kad tu pavirstum į drebulėlę, kad tu drebėtum dieną naktelę, kad tau išpraustų lietus burnelę, kad iššukuotų vėjas galvelę... O jūs, sūneliai, mano brangieji, tapkite nuo šiolei tvirtais medeliais: tu, pats vyriausias – tai ąžuolėlis, o tu, antrasis – uosio medelis, pats jaunesnysis – baltas berželis. Aš, visų jūsų gimdytojėlė, aš, visų jūsų augintojėlė, su jumis per amžius – žalia eglelė...

Kaip ji ištarė, taip ir įvyko: visi trys Eglės sūnūs pavirto tvirtais medžiais, o Drebulė – visiems žinoma drebule. Ąžuolas, uosis, beržas ir dabar tebėra tvirčiausi mūsų medžiai, o drebulė ir šiandien mažiausio vėjelio pučiama dreba. Eglė amžinai žaliuoja, amžinai graži, savo tiesiu liemeniu ir viena vienintele viršūnėle, išbėgusia į viršų.

Klausimai ir užduotys

1. Kokių medžių pavadinimų randate pasakoje „Eglė žalčių karalienė“? Kokių dar spygliuočių ir lapuočių medžių pavadinimų lietuvių kalba žinote? Išvardykite.
2. Magiškas skaičius pasakoje „Eglė žalčių karalienė“. Atraskite, kas pasakoje daroma po tris kartus.
3. Lietuvių mitologijoje žaltys buvo laikomas gerąja namų dvasia, globėju. Pavyzdžiui, į namus, kuriuose gyvena žaltys, netrenkia žaibas, aplenkia ligos, geriau sekasi ūkyje. Papasakokite, ką žinote apie šiuos roplius: kur jie gyvena, kaip atrodo, ar esate matę tikrą žaltį, kuo jie maitinasi? Ar šis gyvūnas Jums kelia baimę?
4. Darbas grupėmis:
   Pasakoje labai daug melo – meluoja kiekvienas personažas. Pasvarstykite, kas šioje pasakoje pats didžiausias melagis?

APIE DVYLIKA BROLIŲ, JUODVARNIAIS LAKSTANČIŲ

Vieno pono numirė pati ir paliko dvylika sūnų ir mažą dukrelę. Netrukus tėvas pamylėjo kitą merginą, raganą. Ta sako:

– Duktė tegul bus, bet savo sūnus visus sudegink ir, supylęs jų pelenus į popierius, atsiųsk man, tada už tavęs eisiu.

Tėvas mąstė šiaip, mąstė taip, nebežino, ką čia daryti. Ir pasisakė vienam savo tarnui. Tas jam sako:

– Ko čia, pone, taip rūpiniesi? Juk tamstos dvare yra didelių šunų. Dvylika tų sudeginsi, pelenus supilstysi į popierius, padėsi antspaudus ir nusiųsi jai – bene ji permanys? O po vestuvių – kad ir ras, nebe ką jiems padarys.

Ponas taip ir padarė: sudegino dvylika šunų, pelenus jų supylė į popierius, prispaudė ant popierių antspaudus ir nusiuntė raganai. Ta apžiūrėjo visus popierėlius, apuostė, ir tinka – teka už jo.

Po vestuvių, kai parvažiavo į dvarą, ragana uosto – šniukšt šniukšt, pagaliau sako:

– Kas čia dvokia? Kad tie visi, kas čia yra nereikalingi, juodvarniais išlėktų!

O jos posūnių būta tuokart rūsyje po vyro rūmais. Tuoj visi vienas po kito strikt ant lango ir išlėkė sau.

Toliau gyveno rūmuose tik ponas su savo ragana. Prie jų augo dukrelė, kuriai ilgai niekas nieko nesakė apie brolius: mat tas ponas buvo užgynęs* dvariškiams pasakoti, kad ji turėjo brolių, ir kad pamotė ragana taip juos išvaikė.

Vieną kartą – mergaitė buvo jau dvylikos metų – dvariškiai ėmė šnekėtis:

– Argi mirusios ponios tebuvo ta viena dukrelė?

Vienas jų atsakė:

– Ką čia bešnekėti! Buvo sūnų dvylika, bet kai ponas vedė raganą, tai ji visus juos užkeikė, ir išlėkė visi juodvarniais!

Mergelė, išgirdusi dvariškių kalbą, ėmė rengtis į kelionę savo brolių ieškoti. Pasisiūdė* dvylika marškinių, dvylika kelnių, dvylika paklodžių, dvylika užvalkčių* ir išėjo, susirišusi visus tuos daiktus ryšelyje.

Ėjo, ėjo per laukus, per miškus. Ką tik sutinka, vis klausia apie savo brolius, juodvarniais lakstančius, bet niekas nieko jai nepasako. Beeidama per didelę girią, užėjo atsiskyrėlį. Pas tą įėjusi, klausia, ar nėra kur matęs jos brolių, juodvarniais lakstančių. Atsiskyrėlis jai sako:

– Nemačiau, bet aš turiu galios ant visų debesų. Pergulėk čia pas mane, rytoj sušauksiu visus debesis, gal tie bus matę.

Ryto metą atsiskyrėlis sušaukė debesis. Kai sugulė debesys apie jo trobelę, taip tamsu pasidarė, lyg juoda naktis būtų. Išėjo atsiskyrėlis laukan ir klausia debesų:

– Ar nematėte kur dvylikos brolių, juodvarniais lakstančių?

Debesys atsakė, kad niekur nė vienas nėra matęs, ir išsiskirstė į visus kraštus. Tada atsiskyrėlis jai sako:

– Gal tavo brolių nebėra nė gyvų... Bet gal dar kur rasi... Kai eisi šiandien per girią, vakarop užeisi mano brolį, taip pat atsiskyrėlį. Jis turi galios ant visų vėjų, tai vėjų paklaus, gal tie bus kur užpūtę tavo brolius.

Ir išėjo mergaitė. Eina, eina per girią ir priėjo vakarop kitą atsiskyrėlį. Įėjo ir to pasiklausti, ar nematė, negirdėjo jos brolių, juodvarniais lakstančių. Tas sako:

– Aš nieko nežinau, bet pernakvok pas mane. Rytoj rytą sušauksiu visus vėjus, jei tie bus kur užpūtę, tai ir tau pasakys.

Ryto metą atsiskyrėlis sušaukė visus vėjus. Tie supūtė, suūžė, sušniokštė. Visus išklausinėjo, ir visi atsakė, kad nė vienas nežinąs, nė vienas niekur neužėjęs, nė vienas niekur nematęs. Tada atsiskyrėlis jai sako:

– Gal jų nebėra nė gyvų, kad nė vienas vėjas niekur nėra užpūtęs. Bet neprarask vilties. Kai eisi šiandien per girią, rasi mūsų trečiąjį brolį, kuris turi galios ant visų paukščių. Jei yra kur tavo broliai, tai gal koks paukštis bus juos užėjęs.

Mergaitė vėl išėjo. Visą dieną ėjo ir apie vakarą rado trečiąjį atsiskyrėlį. Tas jai taip pasakė:

– Pernakvok pas mane, aš rytoj sušauksiu visus paukščius. Tai jie, jei bus kur užėję, tau pasakys.

Ryto metą atsiskyrėlis sušaukė visus paukščius. Tai kad prilėkė didelių, mažų, visokių! Išėjo atsiskyrėlis ir klausinėja visų. Tie atsakė, kad nė vienas niekur nematęs, nė vienas nieko nežinąs. Atsiskyrėlis pulkų pulkus atleido, ir visi išsiskirstė.

Pagaliau, kur buvęs, kur nebuvęs, atlekia šlubas erelis. Atsiskyrėlis ant jo sušuko:

– Kodėl tu nesiskubinai, ko delsei?

Erelis atsakė:

– Man koją šaulys peršovė, labai skauda, negalėjau greitai atlėkti.

Atsiskyrėlis klausia erelio:

– Ar nesi matęs kur dvylikos brolių, juodvarniais lakstančių?

Erelis atsakė:

– Mačiau ir žinau. Jie per dienas juodvarniais lakioja, o naktį žmonėmis kalne gyvena.

Tada atsiskyrėlis davė mergelei dvylika smaigtelių ir liepė, kai lips į kalną, juos vis smaigstyti ir ant jų stotis, paskui vėl iš apačios traukti ir į viršų smeigti.

– Tiktai, – sako jis, – saugokis, kad nė vienas smaigtelis tau iš rankų neiškristų. Jei nors vienas iškris, tai ir nebegalėsi ant kalno užlipti.

O ereliui prisakė:

– Tu žiūrėk, kad ji nenukristų ir neužsimuštų!

Ir išėjo mergelė su ereliu, paplasta lekiančiu. Nuėjo prie kalno. Tas kalnas buvo toks aukštas, net už debesis aukštesnis. Ėmė mergelė savo smaigtelius į kalną smaigstyti ir lipti aukštyn. Ji smaigstė smaigstė, kaišiojo kaišiojo, gal kokį pusvarstį* nusmaigstė ir būtų užlipusi, tik vienas smaigtelis iškrito. Bežiūrėdama į krintantį smaigtelį, ėmė ir pati kristi. Erelis, tupėdamas pakalnėje, pamatė ją bekrintančią – tuoj pakilo nuo žemės, kapt su sveikąja koja jai už ryšelio, vis aukštyn, aukštyn – užnešė labai aukštai už debesų, prie didelio urvo. Tada paleido ir sako:

– Štai tas urvas, į kurį jie vakare parlėkę sulenda. Tu čia įėjusi rasi dvylika lovų, jas apdangstyk paklodėmis, visus priegalvius apvalkstyk užvalk-

čiais ir kiekvienam ant lovos padėk marškinius, kelnes. Prie kiekvienos lovos rasi po staliuką, ant kurio bus padėta po kepalėlį duonos. Nuo tų kepalėlių galėsi po riekelę atsiriekti ir suvalgyti. Prie durų rasi mažiausiojo brolio lovelę, – po ja palindusi, galėsi pernakvoti.

Erelis, viską jai pasakęs, nulėkė sau, o ji įlindo į urvą. Tenai rado viską taip, kaip buvo išpasakojęs erelis. Mergaitė apdangstė lovas paklodėmis, apvalkstė priegalvius užvalkčiais, kiekvienam ant lovos padėjo kelnes ir marškinius, pavalgė nuo kiekvieno kepalėlio atsiriekdama po riekelę ir, palindusi po mažojo brolio lova, atsigulė.

Atėjus vakarui tuoj ir išgirdo: juodvarniai sukranksėjo, nusileidę pavirto žmonėmis ir suėjo į vidų. Visi džiaugėsi, kad pataisytos lovos ir padėti visiems marškiniai su kelnėmis. Visi apsitaisė, eina valgyti – žiūri, kad jų duona nuraikyta. Vyresnysis sako:

– Lovas ir mus pačius aptaisė, bet kad duonos trūksta, tai negerai. Na, bet ką padarysi!

Pernakvojo, rytą atsikėlė, išėjo, sukranksėjo ir nulėkė sau. Atsikėlė ir sesuo iš palovio, vaikščioja po vidų, laukia. Išėjo laukan – ant kalno visur miela, gražu. Vakarop vėl ėmė norėti valgyti. Eina prie staliukų – taip pat besą kepalėliai duonos. Ši po riekelę atsiriekdama pavalgė, vėl palindo po mažojo brolio lovele ir atsigulė.

Vakare ir vėl ėmė juodvarniai kranksėti, ir suėjo į vidų visi broliai. Vyresnysis sako:

– Matai, ir vėl duona nuvalgyta. Jau kas nors negeras pas mus yra įsimetęs. Dabar dar nieko nedarysiu, bet jei trečią dieną taip bus, tai nors visą kalną sugriausiu, bet turėsiu rasti, kas čia mums taip daro.

Mergaitė gulėdama nusigando, galvoja, kas čia bus. Nebeiškentusi ėmė savo jaunesnįjį brolį budinti ir truktelėjo jį už kojos. Tas klausia:

– Kas čia?

Ši tylomis atsakė:

– Aš, broleli, jūsų sesuo. Atėjau, suradau jus, bet kad brolis pyksta, barasi, ką aš dabar darysiu?

Brolis sako:

– Na, ką dabar darysi? Būk kaip buvusi, rytoj pamatysime.

Rytą sukilo visi broliai, jau taisosi eiti laukan, mažasis ir ėmė sakyti:

– Na, brolau, vakar žadėjai ardyti, versti kalną. Jei rastum kokį giminaitį ar seserį, ką gi tada darytum?

Vyresnysis brolis sako:

– Matau, kad tu jau žinai, kas čia yra! Na, tai pasakyk, kas.

Šis, atidengęs paklodę, sako:

– Lįsk, sesele, laukan, kaip jau bus, taip.

Tada vyresnysis brolis sako:

– Kad tu būtum iškentusi namie dar vienus metus, tai būtum mūsų sulaukusi, o dabar, sesele, reikės mums ir tau vargti vėl dvylika metų. Jei iškentėsi niekur nieko nešnekėjusi per tiek metų, tai dar pasimatysime.

Taip pasakęs, liepė sėstis jam ant nugaros, ir visi, pavirtę juodvarniais, nulėkė. Juodvarnis nunešė seserį į didelę girią, pasodino eglės viršūnėje, atsisveikino ir paliko. Mergaitė ilgai ten sėdėjo, net jos drabužiai visai suplyšo!

Vieną kartą į tą girią atėjo medžioti karalaitis su savo dvariškiais. Tuoj ėmė loti šunys, žiūrėdami į tą medį, kur ji sėdi. Apstojo šauliai ir varovai, mato – sėdi medyje žmogus. Ir šiaip kalbina, ir taip kalbina – nieko nesako. Atėjo ir pats karalaitis, kalbina, bet mergaitė kaip nieko, taip nieko neatsako. Šaukia lipti žemyn, gąsdina nušausią, bet ji vis tyli ir tyli. Tada karalaitis savo tarnui sako:

– Lipk ir iškelk iš medžio, pamatysime, kas gi ten yra.

Tas įlipo. Mergaitė rodo, tartum norėdama pasakyti esanti be drabužių. Tarnas, nulipęs žemėn, pasakė karalaičiui, kad medyje esanti jauna, graži moteriškė, tiktai be drabužių. Įkėlė mergaitei drabužius, ir ji išlipo iš medžio. Karalaičiui mergelė taip patiko, kad kitos jis niekados nebenorėjo nė matyti. Parsivedęs namo, pasisakė savo tėvams, kad norįs ją vesti. Tėvai nenorėjo leisti, kad ji nieko nekalba. Bet jis sako:

– Gal ji kokia pakūtninkė*? Kaip išsipakūtavos*, ir pradės kalbėti.

Tėvai ir leido. Tad karalaitis vedė dvylikos brolių seselę.

Po kokių metų juodu susilaukė sūnaus, bet karalaičio tuokart nebuvo namie, o prie karalienės buvo parvežta jos pamotė, ta pati ragana, kuri jos taip nekentė. Toji ragana vaikelį išmetė laukan ir, pagriebusi kur šuniuką, rodo visiems:

– Žiūrėkite, koks jos vaikas!

Tada karalaičio tėvai sako:

– Jau kad ji būtų geras žmogus, tai ir kalbėtų... Kas žino, kas ji tokia yra. Gerai mes jam sakėme, kad neimtų jos.

Parašė jos vyrui raštą, kad taip ir taip, gimęs toks ir toks, ką reikia karalienei daryti? Tada karalaitis parašė, kad nieko jai nedarytų, kol jis namo grįš: jis pats žinosiąs, ką daryti. Parvykęs jis nieko nebežino: jam taip graži, taip graži, taip patinka, kad jam nė į galvą neateina mintis ją nužudyti.

Ir vėl jisai gyvena su ja. Pagyvenus kokius metus, gimė jiems kitas sūnus. Karalaičio taip pat nebuvo namie, ir vėl jos pamotė ragana vaikelį išmetė laukan, pagriebė kačiuką ir rodo visiems:

– Žiūrėkite, kas dabar!

Visi stebėjosi, ir tėvai parašė sūnui laišką. Sūnus vėl atsakė, kad niekas jai nieko nedarytų be jo paties. Sugrįžęs namo, karalaitis ir vėl nieko nedaro: pati labai graži, patinka jam. Sako tėvams, kad toliau žiūrėsiąs, kas bus.

Po kiek laiko, karalaičiui nesant namie, gimsta trečias sūnus. Ta pati ragana pamotė vėl išmeta sūnų laukan ir rodo visiems šuniuką. Tėvai nekantrauja, rašo jam kuo greičiau grįžti namo ir daryti jai šiokį ar tokį galą. Karalaitis parvyko namo, bet jam labai gaila žudyti savo pačią. Nebežinodamas, ką reikia daryti, jis sako:

– Žinokitės, darykite, kaip jūs norite. Aš nė pats nebežinau, kuo ji kalta, kas ji tokia yra.

Teisėjai apkaltino ją ir nuteisė kaip raganą sudeginti. Tad sukrovė didelį laužą ir uždegė, bet užėjo smarkus lietus ir užlijo ugnį. Na, ir vėl jie liepė privežti sausų medžių. O jau visai baigiasi dvyliktieji metai – tiktai vienos valandos tereikia, tuoj atskris jos broliai. Kai tik ėmė iš naujo kurti ugnį ir pradėjo laužas degti, štai atlekia dvylika juodvarnių, atlekia ir leidžiasi. Tuoj nusileido pirmasis, virto žmogumi ir vedasi už rankos trejų metų sūnelį. Nusileido antrasis ir nešasi sūnelį antrų metų. Trečiasis nusileidęs nešasi mažutį, dar vystykluose, ką tik gimusį vaikelį. Tuoj visi broliai sušuko:

– Ką jūs darote? Kodėl nekaltą mūsų seserį norite nužudyti? Meskite į ugnį pamotę raganą! Štai mūsų sesers sūneliai!

Beregint pamotę raganą užritino ant ugnies. O broliai pasisveikino su savo seseria ir karalaičiu. Ir visiems jie pasakė, kad ragana ką tik gimusius vaikučius išmetusi laukan, tad jie tuoj pasiėmę ir auginę.

Karalius iškėlė didelį pokylį. Ir aš ten buvau, ir aš daug mačiau. Ir aš ten valgiau ir gėriau, per barzdą varvėjo, burnoj neturėjau.

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl 12 brolių pavirto juodvarniais?
2. Kaip manote, kodėl sesuo, keliaudama ieškoti brolių, pasiuvo jiems drabužius ir patalynės užvalkalus?
3. Kokių skaičių randate šioje pasakoje?
4. Kas galėtų būti tie atsiskyrėliai, kurie padėjo brolių ieškančiai seseriai?
5. Kas šioje pasakoje Jums atrodo teisingiausiai pasielgęs, koks personažas?
6. Ar pasaka baigiasi laimingai? Ar skriaudėjai sulaukia atpildo? Ar visada pasakos baigiasi laimingai?

MARTI IŠ JAUJOS*

Kartą susirinko bernai į vakaronę*, ir vienas ėmė girtis, jog jis nieko nebijo:

– Aš nieko nebijau, visur galiu nueiti, kas tik kur paprašys.

Kiti sako:

– Na, jeigu tu toks drąsuolis, tai nueik į jaują ir atnešk nuo krosnies paėmęs kailinius.

– Gerai, bet už tai man pastatysit butelį degtinės.

Gerai. Jie susiderėjo, ir drąsus bernas nuėjo į jaują. Pasiėmė kailinius ir eina į lauką. Tik prie durų kapt ir pagavo jį šalta ranka už krūtinės. Bernas labai išsigando.

– Jei nori gyvas likti, prižadėk mane vesti.

Ką darys, prižadėjo.

– Tik niekam nieko nesakyk ir ruošk vestuves. Jei norėsi ko paklausti, ateik pas mane į jaują.

Parnešė bernas kailinius ir nei degtinės negėręs parėjo namo. Klaiku, nežino, ką daryti. Kitą naktį atėjo kažkas prie jo lango ir šaukia:

– Jonai, juk tu žadėjai mane vesti, kodėl nesiruoši vestuvėms ir pas mane neateini?

Jis nieko neatsakė, dreba ir tyli...

Ji atėjo kitą ir trečią naktį, vis taip pat šaukia. Ką darys, reikia ruoštis vestuvėms.

Pakvietė gimines ir kaimynus, padarė alaus ir prikepė pyragų. Kviečia svotus, bet pamergių nekviečia. Taip buvo liepusi jo pana. Žmonės pradėjo juoktis ir vadinti jį kvailiu. Ruošia vestuves, o mergos neturi.

Suvažiavo svečiai. Atėjo nakties dvylikta valanda. Bernas ėmė kinkyti arklius. Labai daug arklių pakinkė. Privažiavę prie jaujos, žiūri – per plyšius visa jauja šviesi. Vidury jaujos stovi viena skrynia šilkų, kita aukso, ir pamergės rengia gražiausią paną vestuviniais rūbais.

Atsidarė durys, ir išėjo jaunoji visa spindinčiais rūbais. Keturios dešimtys pamergių ėjo iš paskos. Prie jaujos durų pasirodė geležinė skrynia su auksu, tokia didelė, kad vos keturios dešimtys vyrų įkėlė į ratus. Visi susėdo ir nuvažiavo į bažnyčią.

Pirmiausia paną pakrikštijo, o tada ir ištekino*. Du levai* su geležiniais kardais kapojo bažnyčios sieną ir šaukė:

– Tai tavo laimė, – mūsų nelaimė. Tau dabar nebereikės jaujoje po pečiumi kepti.

Po bažnytinės ceremonijos pamerges nuvežė į jaują. Jos išlipo iš ratų, suėjo į vidų, ir durys užsidarė. Kiti sugrįžo į jaunikio namus. Ten gėrė, siautė, visiems labai linksma buvo. Kitą dieną žmona sako savo vyrui:

– Pasisvečiavome pas tavo tėvus, dabar važiuokime pas mano tėvus.

Išvažiavo, ilgai keliavę, rado pamiškėje mažą trobelę. Įėję į vidų, rado senus senelius. Jaunamartė ir klausia:

– Argi jūs, seneliai, neturite vaikų?

– Turime vieną dukterį, bet ji labai nesveika, jau dvidešimties metų, bet dar vis kaip kelių metų vaikas lopšy tebeguli. Kiek mes turto padėjome, visaip gydėme, nusigyvenome visai, o ji vis kaip maža verkia.

– Eikime pažiūrėti, kokį jūs ten žvėrelį auginate.

Kai įėjo į tą kambarį, vaikas tuoj atsisėdo lopšy ir žiūri akis išvertęs. Jaunoji paėmė vaiką iš lopšio, padėjo ant kaladės ir kirviu nukirto galvą. Seneliai suriko iš baimės, bet žiūri ir savo akimis netiki. Vietoj dukters guli medžio kelmas. Tada jaunoji tarė:

– Tėveliai, aš esu jūsų tikroji duktė. Kai dar buvau nekrikštyta, mane pavogė laumės, išnešė į jaują, o į lopšį padėjo savo vaiką. Aš augau jaujoje, ir tie pinigai, kuriuos išleisdavote laumikei gydyti, man sugrįždavo. Dabar aš turiu jų pilną skrynią. O šis tai – mano vyras, kuris mane išgelbėjo.

Visi buvo labai laimingi ir gražiai gyveno.

Klausimai ir užduotys

1. Kaip jaunuolis pasakoje ruošiasi vestuvėms? Išvardykite, kas daroma.
2. Kas yra *jauja*, *klėtis*, *svirnas*, *daržinė*, *tvartas*, *kluonas* ar *klojimas*, *ledainė*, *išvietė*, *pirtis*, *šulinys*?
3. Papasakokite apie vestuvių papročius savo kultūroje.
4. Darbas grupėmis:
   Paieškokite informacijos, kaip vykdavo / vyksta tradicinės lietuviškos vestuvės, ir parenkite pristatymą ar vaidinimą savo bendraklasiams / draugams.

VARPAS VAŠKO BOKŠTE

Kitados vienas karalius turėjo tris sūnus. Kartą jis ir sako:

– Mano vaikeliai, aš jau senas, todėl noriu, dar gyvas būdamas, vieną iš jūsų paskirti savo įpėdiniu, tik nesugalvoju kurį. Eikite visi į mišką pauogauti. Kuris pririnksite gražiausių uogų, tam atiteks sostas po mano galvos.

Vieną gražią dieną karalaičiai ir išėjo į mišką uogauti. Vyresnieji broliai vis pašnibždomis tarėsi, kaip tėvo sostą paveldėti, o jaunėlis pririnko daug gražių uogų ir atsigulė pailsėti po plačiašakiu ąžuolu. Čia jį ir rado broliai. Jie tyliai prisėlino prie jo, užpuolę išdūrė akis, o uogas nunešė tėvui sakydami:

– Tėve, padarėme, kaip norėjai. Štai tau uogos, mūsų abiejų darbas.

– O kur jūsų brolis? – paklausė karalius.

– Mes nežinome, kur tas kvailiukas pasidėjo, – atsakė sūnūs. – Gal paklydo? Tuojau išsiųsime tarnus jo ieškoti.

Tėvas jais patikėjo ir jaunėliu nebesirūpino.

Aklas karalaitis nebegalėjo pareiti namo. Vakare jis įlipo į ąžuolą, po kuriuo broliai jam išdūrė akis, ir šakose susiruošė nakvoti. Rytą jis nusiminęs leidosi į kelionę.

Ėjo ėjo ir užsinorėjo valgyti, tik neturėjo ko. Vienur truputį prisėdo, ir jį apspito vabalėliai. Karalaitis keletą pagavo ir klausia:

– Kas čia?

– Tai mes, skruzdėlės, – atsiliepė silpnučiai balseliai.

– Aš jus valgysiu, labai esu išalkęs,– tarė karalaitis.

– Nevalgyk mūsų, nevalgyk, – ėmė prašyti skruzdėlės. – Paleisk. Mes padėsime tau, kai reikės.

Karalaitis paleido skruzdėles.

Kitur apie karalaitį suzvimbė daug bičių. Jis griebė rankomis ir pagavo jų pilną saują.

– Kas čia? – paklausė jis.

– Mes, bitės.

– Aš jus valgysiu, labai jau alkanas esu.

– Nevalgyk mūsų, nevalgyk! – prašė bitės. – Paleisk. Mes padėsime tau, kai reikės.

Karalaitis paleido bites.

Netrukus jis priėjo medį, kur kvarksėjo jauni paukščiai.

– Kas šitame medyje taip kvarksi? – paklausė karalaitis.

– Tai mūsų vaikai lizde, – atsiliepė senės varnos.

– Aš juos valgysiu.

– Nevalgyk mūsų vaikų, nevalgyk, – ėmė prašyti varnos. – Mes padėsime tau, kai reikės.

Karalaitis prašomas paliko varniukus.

Toliau jis išgirdo kažką sunkiai einant.

– Kas čia eina? – klausia jis.

– Tai aš, senas lokys, – atsiliepė storas balsas.

– Aš tave, loky, pjausiu ir valgysiu, esu labai alkanas, vos bepaeinu, – tarė karalaitis.

– Nei tu pjauk, nei tu valgyk, vis tiek neįveiksi, – atsakė lokys. – Geriau sėsk ant manęs, nunešiu kur reikia.

Karalaitis atsisėdo ant lokio ir joja. Priėjo lokys upelį ir sako:

– Čia čiurlena upelis. Pasiplauk savo akis jo vandeniu.

Karalaitis pasiplovė akis ir truputį praregėjo.

Toliau lokys sustojo prie kito upelio.

– Čia, – sako, – kitas upelis. Pasiplauk savo akis.

Karalaitis vėl pasiplovė akis ir geriau praregėjo.

Dar toliau sustojo lokys ir sako:

– Čia yra trečias upelis. Pasiplauk savo akis.

Karalaitis pasiplovė akis ir jau visai gerai matė. Tada lokys tarė:

– Tu jau vėl turi akis. Daugiau aš tau nebereikalingas.

Karalaitis padėkojo lokiui ir grįžo namo.

Broliai iš pradžių išsigando, kad jaunėlis jų darbų tėvui nepapasakotų, o paskui, įsidrąsinę, ėmė tėvui šnibždėti, esą jaunėlis visai apkvaišęs bevalkataudamas, gėdą jų dvarui užtraukęs*. Supyko karalius ir išvarė jaunėlį paukščių ganyti.

Karalaitis ganė žąsis. Vieną kartą broliai išgirdo žąsiaganį dainuojant dainelę apie skruzdėles. Pasiklausę jie nuėjo pas tėvą ir melsdami sako:

– Mūsų kvailiukas tyčiojasi iš tavęs. Jis dainuoja esąs protingesnis ir galingesnis už tave, galįs per vieną naktį iškirsti penkias dešimtis beržų miške, medžius suvežti į vieną vietą, supjaustyti, suskaldyti ir sukrauti. Neleisk, tėve, iš savęs žąsiaganiui tyčiotis!

Karalius suraukė antakius, pasišaukė žąsiaganį ir sušuko:

– Tu iš manęs tyčiojiesi? Jeigu taip, tai šiąnakt vienas iškirsi penkias dešimtis beržų, medžius suveši į vieną vietą, supjaustysi, suskaldysi ir sukrausi. Jeigu nepadarysi, galvos neteksi.

Nuėjo žąsiaganis į daržinę ir atsigulė ant šiaudų. Kur buvus, kur nebuvus prirėpliojo skruzdėlė ir klausia:

– Ko liūdi, berneli?

– Blogai, skruzdėlėle, – atsako žąsiaganis ir papasakojo savo bėdą.

– Nebijok, – tarė skruzdėlė. – Eik ramus gulti. Rytoj rasi viską padaryta, kaip karaliaus įsakyta. Aš esu viena iš tų skruzdėlių, kurių tu nelietei alkanas būdamas. Mes padėsime tau šią sunkią naktį.

Žąsiaganis mostelėjo ranka ir nuėjo gulti pagalvojęs: „Vis tiek rytoj bus man galas.“

Skruzdėlė pasitelkė* daugybę kitų, ir visos puolė dirbti: vienos vertė medžius, kitos gabeno į daiktą, trečios pjaustė ir skaldė, ketvirtos krovė į krūvas, penktos valė skynimą*. Ligi saulė užtekėjo, buvo padaryta, kas reikėjo padaryti.

Supyko broliai, kad nepasisekė jiems sumanymas, ir žąsiaganiui liepė kalakutus ganyti.

Kitą kartą jie vėl išgirdo piemenį dainuojant, nuėjo pas tėvą ir meluodami sako:

– Tėve, mūsų kalakutganis iš tavęs tyčiojasi. Jis dainuoja esąs protingesnis ir galingesnis už tave, galįs per vieną naktį pastatyti iš vaško gražų bokštą prieš mūsų rūmus. Neleisk, tėve, iš savęs kalakutganiui tyčiotis!

Karalius pasišaukė kalakutganį ir sušuko:

– Tu iš manęs tebesityčioji?! Jeigu taip, tai šiąnakt vienas pastatysi iš vaško bokštą prieš mano rūmus. Jeigu nepastatysi, savo galva atsakysi.

Nuėjo kalakutganis į daržinę ir atsigulė ant šiaudų. Kur buvus bzzz atzvimbė bitė ir klausia:

– Ko liūdi, berneli?

– Blogai, bitele, – atsakė kalakutganis ir papasakojo savo bėdą.

– Nebijok, – tarė bitė. – Eik ramus gulti. Rytoj rasi pastatytą bokštą. Aš esu viena iš tų bičių, kurių tu nevalgei alkanas būdamas. Mes padėsime tau šią sunkią naktį.

Bitė pasitelkė daugybę kitų, ir visos puolė dirbti: vienos nešė vašką, kitos statė bokštą. Ligi saulė užtekėjo, bokštas buvo pastatytas toks gražus, kokio niekas niekur nebuvo matęs.

Nepatiko broliams, kad ir šį kartą nepasisekė jiems, ir kalakutganiui liepė vištas ganyti.

Vištaganis jau nedainavo – bijojo brolių naujų pinklių*. Tačiau jie nuėjo pas tėvą ir meluodami sako:

– Tėve, mūsų vištaganis iš tavęs dar tebesityčioja. Jis dainuoja esąs protingesnis ir galingesnis už tave, galįs per vieną naktį padaryti iš vaško bokštą ir įkelti tokį varpą, kurio skambėjimą girdėtų visa mūsų šalis. Neleisk, tėve, iš savęs vištaganiui tyčiotis!

Karalius pasišaukė vištaganį ir sušuko:

–Tu iš manęs vis dar tebesityčioji?! Jeigu taip, tai šiąnakt vienas padarysi iš vaško bokštą ir įkelsi tokį varpą, kurio skambėjimą girdėtų visa mano šalis. Jeigu nepadarysi, savo galva atsakysi.

Nuėjo vištaganis į daržinę ir atsigulė ant šiaudų. Kur buvus atskrido varna ir klausia:

– Kvar kvar, ko liūdi, vyreli?

– Blogai, varnele, – atsakė vištaganis ir papasakojo savo bėdą.

– Nebijok, – atsakė varna. – Eik ramus gulti. Rytoj rasi bokšte varpą, kurio balsą išgirs visa šalis. Aš esu toji varna, kurios vaikų nevalgei alkanas būdamas. Padėsiu tau šią sunkią naktį.

Netrukus varna pasitelkė daugybę kitų. Visos nuskrido į tokį miestą, kur aikštėje gulėjo varpas, sukibusios paėmė jį ir atnešusios įkėlė į vaško bokštą.

Rytą nuėjo karalius su sūnumis ir dvariškiais prie bokšto. Karalius įsakė vištaganiui paskambinti. Vištaganis paėmė virvę ir palengva įsiūbavo varpą – varpas sugaudė garsiu ir graudžiu balsu, tarsi pasakodamas visai šaliai apie neteisybę ir vargą. Abu broliai išgirdo varpo gausme savo nedorybes, kaip jiedu akis jaunėliui buvo išdūrę, karalius išgirdo apie jaunėlio sūnaus skriaudą, sudrebėjo jų širdys ir plyšo iš siaubo ir baimės. O jaunėlis stengėsi taip gyventi ir savo kraštą valdyti, kad varpo gausmo nereikėtų baimintis.

Klausimai ir užduotys

1. Kas tas *žąsiaganis*, *kalakutganis*, *vištaganis*?
2. Kokių gyvūnų yra pasakoje „Varpas vaško bokšte“?
3. Ar žinote, kaip lietuvių kalboje įvardijami šių gyvūnų skleidžiami garsai: šuns, katės, gaidžio, varnos, arklio, karvės, avies, ožkos, musės, bitės?
4. Kokie šeimos nariai veikia skaitytoje pasakoje? Kokių šeimos narių pavadinimų dar žinote?
5. Ar žinote, ką reiškia frazeologizmas „širdis plyšta“?
6. Kaip manote, ką reiškia metaforos: *širdies dama*, *širdies skausmas*, *išlieti širdį*, *minkšta širdis*, *laisva širdis*, *širdis apsãlo*, *širdis atsileido*, *širdį atiduoti*, *širdį įdėti*?

DAINUOJAMASIS FOLKLORAS

SUTARTINĖS

Tai ypatingos ir seniausios lietuvių liaudies daugiabalsės polifoninės dainos. Vienu metu jas atlieka 2, 3 ar 4 dainininkės ar jų grupės, kartu skamba ne tik skirtingos melodijos, bet ir tekstai.

Svarbiausias jų bruožas – sinkopinis ritmas, sekundiniai sąskambiai, siauras melodijos diapazonas. Tekstuose – mažai žodžių, bet daug garsažodinių priedainių*: lylia lyliute, ratil ratilėlis, dauno lylio čiūto, trap trapu lingo, trepu treputėla, jatuta jatutėla, lingo rito tatato, dobilio, uosilio, sodauto* ir daug kitų.

Kartais buvo šokamos nesudėtingais žingsneliais – vaikštinėjant ratu, sukantis susikibus rankomis, trepsint, linkčiojant galvą. Sutartinės buvo dainuojamos įvairiomis progomis, taigi yra įvairių žanrų sutartinių – darbo, vestuvinių, karinių.

Sutartinės įtrauktos į UNESCO saugomo paveldo sąrašą.

TRYS, TRYS, KETURIAS BROLALIŲ KLĖTYS

Trys, trys, keturias
Brolalių klėtys.
Tu, dobil pinkialapi,
Dabilėl pinkialapi.

Visas tris, keturias
Grūdelių pilnas,
Tu, dobil pinkialapi,
Dabilėl pinkialapi.

– Raiks tau, martela,
Tie grūdelė malti.
Tu, dobil pinkialapi,
Dabilėl pinkialapi.

– Duok, Dievi, malti,
Bil tik neišalkti.
Tu, dobil pinkialapi,
Dabilėl pinkialapi.
Ū-ū-ū!

SAULIULĖ TEKĖJA

Sauliulė tekėja,
Ciutelė lylia,
Ana puse Vilniaus,
Ciutelė lylia.
Ne sauliulė teka,
Ciutelė lylia.
Tin sesiulė eina,
Ciutelė lylia.
Tin sesiulė eina,
Ciutelė lylia,
Gailaliai verkdama,
Ciutelė lylia.
Motutį keldama,
Ciutelė lylia.
– Kelies, mano motula,
Ciutelė lylia.
Ko tu ilgai miegi,
Ciutelė lylia?
Ko tu ilgai miegi,
Ciutelė lylia,
Tu nežinai nieko,
Ciutelė lylia.
Pilnas dvaras raitelių,
Ciutelė lylia.
Raitelių prijojo,
Ciutelė lylia.
Atasakai, motula,
Ciutelė lylia,
Šituos mudrus raitelius,
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.

Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciutelė lylia.
– Kaip aš galiu, dukrela,
Ciutelė lylia,
Raitus atsakyti,
Ciutelė lylia?
Raitus atsakyti,

Ciutelė lylia,
Bėdų atkalbėti,
Ciutelė lylia?
Dvejus trejus metelius,
Ciutelė lylia,
Už stalą sėdėjau,
Ciutelė lylia.
Už stalą sedėjau,
Ciutelė lylia,
Alų midų gėriau,
Ciutelė lylia.
Alų midų gėriau,
Ciutelė lylia,
Dukrelį žadėjau,
Ciutelė lylia.
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė.

Ciuta lylia.
Ciutelė, ciutelė,
Ciuta lylia.

Klausimai ir užduotys

1. Palyginkite sutartinių „Trys, trys, keturias brolalių klėtys“ ir „Saulilulė tekėja“ turinį:

	„Trys, trys, keturias brolalių klėtys“	**„Saulilulė tekėja“**
Apie ką dainuojama sutartinėje?		
Sutartinė – linksmo ar liūdno turinio kūrinys?		
Kiek atsikartojančių garsažodinių priedainių sutartinėje?		
Kaip manote, kas labiausiai tikėtinas, sutartinės kūrėjas / dainininkas (vyras, moteris; dukra, mama; ištekėjusi moteris ir ne; ir pan.)?		

2. Kuri sutartinė Jums patiko labiau ir kodėl?
   Pasiklausykite šio ar kito žinomiausios Lietuvoje sutartinių giedotojų grupės „Trys keturiose“ garso įrašo: Trys Keturiose – Dūno, dūno upė – „YouTube“:
   a) aptarkite, kas Jums labiausiai „Trys keturiose“ įraše patinka, kas atrodo keista?
   b) pasižiūrėkite Kupiškio krašto sutartinių atlikėjų vaizdo įrašą: Lithuanian folk glee | Kupiškio sutartinės – Gegutyta sodi, sodely kukovo (Kupkėmis) – „YouTube“. Kaip manote, kodėl atlikėjos ne tik dainuoja, bet ir lėtai ritmiškai šoka?

LIETUVIŲ LIAUDIES DAINOS

OI TU, ZUIKELI, LELIUMAI*

Oi tu, zuikeli, leliumai,
Tu trumpakoji, leliumai.
Užpuls tavi, leliumai,
Šalta žiemelė, leliumai.
Šalta žiemelė, leliumai,
Ir gilus sniegas, leliumai.
Nušaus tavi, leliumai,
Jaunas strielčiukaitis*, leliumai.
Nuims tavo, leliumai,
Šiltus kailinaičius, leliumai.

SAULELE, MOTULE, UŽTEKĖK, UŽTEKĖK

Saulele, motule,
Užtekėk, užtekėk.
Mes, maži piemenukai,
Mūsų trumpi kailinukai,
Mumi* labai šalta, šalta.

Klausimai ir užduotys

1. Ar žinote, ką reiškia: *leliumai*, *dobylio*, *oi lylia lylia*?
2. Kokia šių abiejų lietuvių liaudies dainų tema? Ko labiausiai bijo *zuikelis* ir *piemenėliai*?
3. Atraskite visus mažybinės formos žodžius (deminutyvus) dainose. Kaip manote, kodėl jos yra vartojamos?
   Pasiklausykite lietuvių liaudies dainelių rinkinyje *Tilidūda* esančią dainą „Žvirblio puota“: https://www.youtube.com/watch?v=0A-e_3Zc9knA. Kokį priedainį girdite šioje dainelėje?

AŠ PADAINUOSIU

Aš padainuosiu
Dainų dainelę,
Aš dainų bernužėlis;

Aš atdarysiu
Dainų skrynelę,
Paleisiu į liustelį*.

Akmuo be kraujo,
Vanduo be sparnų,
Papartis be žiedelių;

Aš bernužėlis,
Aš jaunas bernelis
Be jaunos mergužėlės.

Parduosiu žirgą
Ir tymą balną,
Samdysiu audėjėlę.

Ir atsisakė
Jauna mergelė,
Po svirną vaikščiodama:

– Neparduok žirgo,
Nei tymo balno,
Aš būsiu audėjėlė.

***

Aš padainuosiu
Dainų dainelę,
Aš dainų mergužėlė.

Aš atdarysiu
Dainų skrynelę,
Paleisiu į liustelį.

Akmuo be kraujo,
Vanduo be sparnų,
Papartis be žiedelių.

Aš mergužėlė,
Aš vargdienėlė
Be jauno bernužėlio.

Parduosiu žiedą
Ir vainikėlį,
Samdysiu artojėlį.

Ir atsisakė
Jaunas bernelis,
Po stainę* vaikščiodamas:

– Neparduok žiedo,
Nei vainikėlio,
Aš būsiu artojėlis.

Klausimai ir užduotys

1. Kas yra dainos „Aš padainuosiu“ dainuotojas?
2. Atpasakokite trumpai dainos „Aš padainuosiu“ siužetą.
3. Kaip manote, kokiomis progomis ar aplinkybėmis buvo dainuojama ši lietuvių liaudies daina?
4. Nuo 1974 m. Lietuvoje yra rengiamas tokiu pat pavadinimu vaikų dainų konkursas „Dainų dainelė“, kuriame dalyvauja vaikai nuo 3 iki 19 metų. Šis konkursas į profesionalią muziką atvedė ne vieną Lietuvos dainininką.
   Pasižiūrėkite šiandien pasaulyje žinomos lietuvės dirigentės Mirgos Gražinytės 1996 m. pasirodymą „Dainų dainelėje“: Dainų dainelė I Mirga Gražinytė „Gera būtų“ (1996) – „YouTube“.
   Ar panašių dainų / šokių konkursų yra ir Jūsų šalyje? Papasakokite apie juos.

OI, ŽYDĖK, ŽYDĖK

– Oi, žydėk, žydėk,
Sausa obelėle,
Oi, žydėk, žydėk,
Sausa be lapelių.
– Oi, kaip man žydėt,
Sausai obelėlei,
Oi, kaip man žydėt,
Sausai be lapelių?
Kas man išsprogins
Žaliuosius lapelius,
Oi, kas man sukraus
Raudonus žiedelius?
– Vėjelis supūs
Žaliuosius lapelius,
Saulutė sukraus
Raudonus žiedelius.

– Oi, tekėk, tekėk,
Jauna mergužėle,
Oi, tekėk, tekėk,
Jauna be tėvelių.
– Oi, kaip man tekėt
Jaunai mergužėlei,
Oi, kaip man tekėt
Jaunai be tėvelių.
Oi, kas man gi duos
Didį pasogėlį*,
Oi, kas man sukraus
Didelį kraitelį?
– Mėnulis duos
Didį pasogėlį,
Saulutė sukraus
Didelį kraitelį.

Klausimai ir užduotys

1. Kas yra dainos „Oi, žydėk, žydėk“ dainuotojas?
2. Kaip manote, kokiomis aplinkybėmis ar progomis buvo dainuojama ši daina?
3. Suraskite jaunos merginos ir obels palyginimų dainoje „Oi, žydėk, žydėk“.
4. Papasakokite, koks yra medžio gyvenimo ciklas, t. y. kaip medis keičiasi rudenį, žiemą, pavasarį ir vasarą?
5. Kaip manote, kodėl jaunos merginos gyvenimas yra lyginamas su obelimi?
6. Kokią simboliką įžvelgiate šioje dainoje?

LOPŠINĖS

***

Aa apa pa, zuikis vaiką lingava,
Aa apa pa, belinguodams užsnūda,
Aa apa pa, nuo kreslelio nukrita,
Aa apa pa, katins nosį nukanda.

***

Čiūčia liūlia, mik, vaikeli, šilko pataluos,
Čiūčia liūlia, karalių pasaką sapnuok.
Čiūčia liūlia, mik, vaikeli, merki akeles,
Čiūčia liūlia, sapne skaičiuoki žvaigždeles.

***

Kai tik vaikelis liūlia liūlia,
Kai tik užmiega jis ramiai,
Ar saulė šypsos, ar mėnulis,
Mes galim šokt ir dūkt linksmai.

Kai tik vaikelis liūlia liūlia,
Kai tik užmiega jis ramiai,
Ar saulė šypsos, ar mėnulis,
Mes galim šokt ir dūkt linksmai.

***

Pelel, pelel, nešk miegelį
Po mažyčio pagalvėle
Saldų miegelį.

Kad katelė nepajustų,
Mažytėlė nepabustų,
Kad saldžiai miegotų.

Katelės peliuoja,
Pelelės gainioja.
Kai pelelė šmikšt pataukšt,
Nė katelė nesugaus.

Jau vakarėlis atėjo,
Jau saulužėlė užmigo.
Greitai mėnuo patekės (2 k.)
Ir žvaigždelės sužibės. (2 k.)

***

Aa aa pupa,
Kas tą pupą supa?
Supa tėtis ir mama,
Ir katytė murzina...

Aa aa pupa,
Kas tą pupą supa?
Supa mama, tėvelis
Ir vyresnis brolelis.
Tai kiškelis beuodegis
Šitą pupą supa.

Klausimai ir užduotys

1. Perskaitykite visas lopšines. Kuri Jums patinka labiausiai ir kodėl?
2. Kas šių lopšinių veikėjai? Išvardykite juos.
3. Išrinkite visus lopšinėse esančius priedainius.
   Pasiklausykite ir pasižiūrėkite lietuvių liaudies lopšinės „Šarkele, varnele“ įrašo: https://www.youtube.com/watch?v=SVBXDyGHNSc
   Kaip manote, kodėl lopšinėje tiek daug pasikartojimų ir toks lėtas siužeto vystymasis?
4. Ar Jums dainuodavo lopšines, gal pamenate kokias? O gal Jūs patys dainuojate jas? Papasakokite plačiau.

PARTIZANŲ DAINOS

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje Lietuvoje prasidėjo dvylika metų trukęs partizaninis karas. Partizanai Lietuvoje kariavo prieš sovietų Rusijos kariuomenę, nacių ir SSRS okupaciją. Vyrai ir moterys savanoriškai kovojo už tėvynės laisvę. Partizanai, dar vadinami *miško broliais*, suformavo partizaninių dainų tradiciją.

OI, KO NUSIŽVENGEI

Oi, ko nusižvengei,
Juodbėras žirgeli,
Ko dairais aplinkui
Į dulkėtą kelią? (2x2)

Tas kelias į Vilnių,
Gedimino pilį,
Ten, kur mūsų broliai
Vargsta už tėvynę. (2x2)

Oi, nežvenk, žirgeli,
Dar ne laikas joti,
Duok man jaunam augti
Jėgomis ir protu. (2x2)

O kai aš užaugsiu,
Tai narsiai kariausiu,
Gedimino pily
Vėliavą iškelsiu. (2x2)

Gedimino pily
Vėliavą iškelsiu
Ir prie Aušros Vartų
Karštai pasimelsiu. (2x2)

Ir prie Aušros Vartų
Karštai pasimelsiu,
Dievui ir tėvynei
Žemai nusilenksiu. (2x2)

Dieve visagali,
Laimink mūsų šalį,
Tėvą ir motulę,
Ir mažą sesulę. (2x2)

PALINKO LIEPA ŠALIA KELIO

Palinko liepa šalia kelio,
Pravirko motina sena:
– Sūneli, tėvynė tave šaukia,
Ir vėl bus laisva Lietuva. (2x2)

O jeigu teks man iškeliauti
Iš šios žemelės mylimos,
Mergaite, tu manęs neliūdėki:
Aš vėl sugrįšiu pas tave. (2x2)

O jeigu žūsiu už tėvynę
Nuo priešo budelio rankos,
Mergaite, ir mirdamas kartosiu:
Myliu tėvynę ir tave. (2x2)

Laukais pavasaris jau eina,
Lakštutė čiulba vakarais.
Mergaite, papuošk karžygio kapą
Baltais akacijų žiedais. (2x2)

– Močiute, leisk man prisiskinti
Baltų akacijų žiedų:
Papuošiu aš mylimojo kapą,
Kad jam ilsėtis būt ramu. (2x2)

AŠ VERKIAU PARIMUS

Aš verkiau parimus tarpvartėj darželio,
Kai, paspaudęs ranką, tyliai išėjai.
Ašarom sidabro verkė rūtos žalios,
Verkė ūkanose skęsdami laukai. (2x2)

Kas paklaus, kodėl tau ašaros taip rieda,
Kas man, ravint rūtas, „Padėk Diev“ sakys?
Kas akis manąsias atras lino žiede,
Kas, o kas, o kas gi širdį nuramins? (2x2)

Tyliai mėto šeivą* staklės ąžuolinės,
Tiesias plonos gijos taip margai margai.
Rankšluostin įausiu: „Lietuva tėvyne,
Tu didvyrių žemė, mes tavo vaikai.“ (2x2)

O kai mūs žemelė bus nuo kraujo soti,
Ir kada sugrįši tu su žirgeliu,
Atnešiu vandens tau moliniam ąsoty,
Duosiu nusišluostyt rankšluosčiu dailiu. (2x2)

EI TU, STRAZDE, STRAZDUŽI

– Ei tu, strazde, strazduži,
Tu raibasis paukštuži,
Ko rykavai* lazdynų krūmely?

Ar lazdyną auginai,
Ar riešutą brandinai,
Ar kalnely uogeles sirpinai?

– Nei lazdyną auginau,
Nei riešutą brandinau,
Nei kalnely uogeles sirpinau.

Aš lizdelį sukroviau,
Pautužėlius* sudėjau,
Aš strazdužėlius gražius išperėjau.

Ir atlėkė vanagas,
Tas pilkasis paukštelis,
Ir išdraskė mūrinį lizdelį.

Ir išdraskė lizdelį,
Ir išnešė vaikelius,
Likau senas aš biednas* strazdelis.

– Ei tu, motuš, motuše,
Ei tu, mano senoji,
Ko dūsauji aukštame svirnely?

Ar skryneles vožinai*,
Ar drobeles vėdinai,
Ar dukrelę kitam pažadėjai?

– Nei skryneles vožinau,
Nei drobeles vėdinau,
Nei dukrelę kitam pažadėjau.

Mandierėlę* aš siuvau,
Marškinėlius surinkau,
Reiks man leisti sūnelį į vaiską*.

– Ei tu, broli, broleli,
Ei tu, mano jaunasis,
Ko rymojai žirgelių stainelėj*?

Ar žirgelį mudrinai*,
Ar sukneles vėdinai,
Ar mergelę kiemely auginai?

– Tai žirgelį mudrinau,
Tai sukneles vėdinau
Ir kardelį šviesiai nusišveičiau.

Šviesiai kardą nušveičiau,
Kardužėlį nušveičiau,
Reiks man joti į didį vaiskelį.

Klausimai ir užduotys

1. Paanalizuokite šias dainas užpildydami lentelę:

	„Oi, ko nusižvengei“	**„Palinko liepa šalia kelio“**	**„Aš verkiau parimus“**	**„Ei tu, strazde, strazduži“**
Dainos lyrinis subjektas				
Kokiais žodžiais aprašomas liūdesys?				

2. Pasvarstykite, kodėl dainavimas buvo toks svarbus susidūrus su gyvenimo išbandymais, kaip šiuo atveju, partizanams?
3. Apsilankykite interneto svetainėje www.partizanai.org ir paskaitykite daugiau apie partizanus. Remdamiesi svetainėje randama informacija, pasirinkite vieną istorinę asmenybę ir parašykite neilgą rašinį apie ją.
4. Kaip manote, kodėl laisvės kovos yra svarbios ne tik savo laisvę ginantiems, bet ir visai pasaulio bendruomenei?

POEZIJA

VYTĖ NEMUNĖLIS
(BERNARDAS BRAZDŽIONIS, 1907–2002)

Į MOKYKLĄ

Dzin dzin dzin skambutis.
Į mokyklą šaukia,
Vieškeliais keleliais
Jon vaikučiai plaukia.

Smagūs ir linksmučiai
Su krepšeliais žengia,
Tartum baltos žąsys
Skrenda per padangę.

Rytmečio saulytė
Šypsosi ir šviečia,
O mokyklos durys
„Prašom klasėn“ – kviečia.

Prašom – čia rašysim,
Prašom – čia skaičiuosim,
Pertraukos sulaukę,
Žaisim ir dainuosim.

Čia mes su Kolumbu
Per marias keliausim,
Afrikoj matysim,
Kaip gyvena strausai*.

Čia tėvynės savo
Praeitį regėsim.
Su krivių krivaičiais*
Čia pasikalbėsim...

Dzin dzin dzin skambutis.
Į mokyklą šaukia,
Vieškeliais keleliais
Jon vaikučiai plaukia.

Klausimai ir užduotys

1. „Dzin dzin dzin“ – kviečia mokykla visus vaikus. Išvardykite, ko mokysis vaikai mokykloje?
2. Išvardykite eilėraštyje esančius būsimojo laiko veiksmažodžius.
3. Kokia eilėraščio „Į mokyklą“ nuotaika?
4. Lietuvoje mokslo metai prasideda rugsėjo mėnesio 1-ąją dieną. Naujų mokslo metų pradžia Lietuvoje yra didelė šventė: po vasaros susitinka mokyklos draugai, mokytojai kolegos, džiaugsmingai žengiama į pirmą, paskutinę (12-ą) ar gimnazines klases. Papasakokite, kada ir kaip prasideda mokslo metai Jūsų šalyje?

DVIRATUKAS

Aš turėjau dviratuką –
Vienas ratas nesisuko:
Per kiemelį važiavau,
Penkis kiškius sugavau.

Vienas kiškis ant kaktelės,
Kitas kiškis ant noselės...
Man kiškelis: „Sveikas drūts!“
Aš ant kiškio tuoj būc... būc...

Na palaukit, kitą dieną
Nesugausiu jau nė vieno –
Dviratuką sutaisys,
Visi kiškiai išlakstys.

Klausimai ir užduotys

1. Ką reiškia pasakymas „pagauti kiškį / zuikį“?
2. Kodėl buvo „pagautas kiškis“?
3. Išvardykite, kokius mažybinės formos žodžius (deminutyvus) randate eilėraštyje? Kaip manote, kodėl jie čia vartojami?
4. Kokius dviračių ar vienračių judėjimo priemonių lietuvių kalba pavadinimus žinote? Išvardykite ir papasakokite, kuri Jums labiausiai patinka.

GIMTINĖ

Smėlėti takeliai,
Pušelė žalia,
Gimtieji žodeliai,
Tėveliai šalia.

Mamytės lopšinė
Užmiegant tyli,
Tai mano gimtinė –
Brangiausia šalis.

Klausimai ir užduotys

1. Kaip eilėraštyje „Gimtinė“ aprašomas kraštovaizdis?
2. Kaip manote, kokia Lietuvos dalis turima mintyje?
3. Ar kraštovaizdis, vaizduojamas eilėraštyje apie Lietuvą, yra tipiškas? Palyginkite su kitais eilėraščiais (pvz., Justino Marcinkevičiaus „Tai gražiai mane augino“).
4. Kas yra šio eilėraščio lyrinis subjektas? Atsiribokite nuo informacijos apie eilėraščio autorių ir pafantazuokite atsakydami į šį klausimą.

MEŠKIUKAS RUDNOSIUKAS

Eiliuota pasaka

Ten miške, kur eglės ošia,
Po pušim sena, sena
Buvo meškinas Rudnosis,
Rudnosienė – jo žmona.

Ir turėjo jie meškiuką, –
Rudnosiuką, kaip ir jie, –
Buvo jis dar be kelnyčių
Ir bėgiojo tik namie.

Vakare, kai tėtis grįžta,
Kai visa šeima namuos,
Sėdi jis šiltam namely,
Klauso pasakų mamos.

Nors už durų švilpia vėjas,
Staugia vilkas už langų, –
Rudnosiukui su tėveliais
Šilta, gera ir smagu.

Šliumpu pumpu, šliumpu pumpu
Rudanosis takeliu –
Reiks miške jam apžiūrėti
Šimtą bičių avilių.

Kad linksmiau būt iškeliauti,
Palydės jį ir mama,
Rudnosiuką linksmučiuką
Sau ant rankų nešdama.

– Tėti, – sako Rudnosiukas, –
Daug medaus prikopinėk.
Bitė jei norės įgelti,
Šok iš medžio, bėk ir rėk!

– Kam man bėgti, kam man rėkti,
Man bitelė neįgels:
Stori mano kailinėliai –
Kur tik lįs, ten įsivels.

Iš medučio bus midučio,
Bus saldainių daug skanių, –
Pavaišinsim daug svetelių,
Daug žvėrelių giminių.

Pavaišinsim vilką pilką,
Šarką tarką, žvirbliukus,
Pavaišinsim, apdalinsim
Ir gerus žmonių vaikus.

Nepasisekė Rudnosiui
Pas pilkąsias biteles:
Pusę žando jam sukando
Ir subadė rankeles...

Vos įlindo jis į drevę,
Vos tik ims medaus ieškot,
„Tuk tuk tuk“, – kažin koks kalvis
Kad pradės akin kapot.

Kad pradės kažkas į žandą
Kaip su adatom badyt, –
Nesuspėjo Rudanosis
Nė „labryt“ jam pasakyt.

Nesuspėjo Rudanosis
Nė „sudie“ gerai ištart,
Kaip jį šimtas bitinėlių
Ant šakos pradėjo kart...

Bet kiškelis daktarėlis
Bėgo gydyt žvirbliukus –
Ir pamatė jis Rudnosį
Kabalduojant* ant šakos.

Ranką, žandą jam aprišo,
Jodu patepė storai,
O Rudnosis tarė: „Ačiū,
Ačiū šimtąkart tikrai...“

– Iš medaus nevirsi košės,
Iš medaus nebus dešros, –
Tarė meškinas Rudnosis,
Išsikapstęs iš ligos.

Tris savaites išgulėjo,
Raiščių raiščiai ant akių,
O kiek karščio jis turėjo!
Šimtą dešimt be penkių!

Riešutėliais tik maitinos,
Voverytės atneštais,
Cukrumi apibarstytais,
Saldžiam piene išvirtais.

Mat, visas bites pardavęs,
Susikrapštęs pinigų,
Pirko ožką jis iš vilko –
Seną, žilą, be ragų...

O ožkelė!.. Blogo žodžio
Negali žmogus sakyt:
Duoda pieno Rudnosienei
Po du puslitrius kasryt.

Piene verda baravykai
Ir košelė avižų,
Pieną maukia Rudnosiukas,
Net žiūrėt į jį gražu!

Pažadėjo Rudnosiukui
Kartą grybų košės duot –
„Eik, – jis prašo Rudnosienę, –
Eik, mamyt, man pagrybuot...“

Ir atsakė jam mamytė:
– Vaike, niekų neplepėk.
Ne „grybuoja“, o „grybauja“, –
Taip, kaip reikia, taip kalbėk.

Šieną pjauna, morkas rauna,
Bulves kasa... – tai žinok...
O kol aš iš miško grįšiu,
Niekur neik, namus dabok*!

Pilnas miškas kiškių piškių,
Pilnas varnų, vanagų, –
Jei nenori, kad pagriebtų,
Nekišk nosies iš namų!

– Tai mamyte, – Rudnosiukas
Tarė, – neik tu, negrybauk,
Tu krepšelin kiškį piškį,
Varną, vanagą pagauk.

– Ne, kalbėjo Rudnosienė,
Dar sustojus tarpdury, –
Varnos, vanagai teskraido, –
Mums ir grybai bus geri.

Kas ten rauda vidur girios,
Kas ten verkia: „Hu hu hu...“?
Net zylelės nusiminę
Ir geneliui net graudu...

Ar ten briedžiai taip vaitoja,
Ar ten lapės, ar vilkai,
Ar kokie šeši sustoję
Kaukia negeri vaikai?..

Ne, ne briedžiai, ne vilkeliai,
Ne kokie vaikai šeši, –
Tai meškiukas Rudnosiukas,
Jį pažįstam mes visi.

Tai meškiukas taip dūduoja
Ant storųjų: „Hu hu hū...“
Rudnosiukas aimanuoja
Ant laibųjų: „Ai, baugu...“

„Niekur neik“, – mamytė sakė,
O aš jos nepaklausiau...
Jei namo nebesugrįšiu,
Oi, dar gali būt baisiau...

– Meškiau, – tarė voverytė, –
Cit, pakaks, nebedūduok,
Aš žinau, kur gyveni tu,
Na, eime, tik ranką duok!

Pilną krepšį baravykų
Rado girioje mama.
– Visai žiemai pridžiovinsim, –
Tarė sūnui ji linksma.

O meškiukas Rudnosiukas:
– Nedžiovinkim, – sako: – Ne!
Kumpiai, dešros ir ožiukai
Tegu smilksta kamine.

Tie „ožiukai“, kur dviem kojom,
Kur bėgioja be ragų,
Tie „ožiukai“, kur kankina
Daug neklaužadų vaikų.

Kai pasvils jų ilgos barzdos,
Kai pabliaus jie: „Me ke ke“,
Kiek tik kojos neša, maus jie
Pasislėps kur nors miške.

Baravyką pasodinkim
Kur kamputy ant grindų, –
Gal pernakt išaugs iš vieno
Man baravykiukai du...

Ėmė juoktis Rudnosienė:
– Pats grybukas tu esi!..
Kai tave aš pasodinsiu,
Man meškiukai Rudnosiukai
Gal išaugs kokie šeši?..

Grįžo meškinas iš girios,
Atsisėdo pailsėt, –
O už lango kažkas kranksi,
Kažkas burba sau, girdėt:

„Kur gyvena ta Rudnosių
Meškinų visa šeima, –
Tas meškiukas Rudnosiukas
Ir jo tėtis su mama?..“

– O iš kur atkeliavai tu
Ir koks paukštis tu esi?
Prašom sėst kur nors ant lango,
Ką snape čionai neši?

– Laba diena, – tarė varnas
Jau nudžiugusiu balsu. –
Esu mokytojo tarnas,
Tamstai laišką jo nešu.

– Iš tikrųjų! Ką galėtų
Man tame laiške rašyt?.. –
Ir pradėjo Rudanosis
Pamažu šiaip taip skaityt:

„Nuo pir-mos die-nos rugsėjo
Pirmą skyrių atdarau*,
Savo sūnų Rudnosiuką
Man atvežti įsakau!“

Dar visi viščiukai miega,
Kas ten skuba takučiu?
Šviečia mėlynos kelnytės
Ir krepšelis ant pečių.

Tai pradėjo Rudnosiukas
Į mokyklą bėgt kasryt,
Su kitais draugais meškiukais
A B C rimtai skaityt.

Niekad klasėj nesibels jis,
Su draugais vilkais nestaugs, –
Iš meškiuko Rudnosiuko
Tikras meškinas išaugs!

O gerumas! O gudrumas!
Negali atsistebėt.
Ir su mokytoju moka
Jis gražiai pasikalbėt.

Sako: „Mokytojau, kalba
Mano skyriaus mokiniai,
Kad skaityti jums nereikia –
Skaito jūsų akiniai...

Bet jei aš juos užsidėčiau,
Ar skaitytų už mane?“
– Kol raidžių dar nepažįsti, –
Tarė mokytojas: – Ne!

Vakare, kai tėtis miega,
Kai visa šeima namuos,
Eina gult ir Rudnosiukas –
Ir šiltoj, minkštoj lovelėj
Klauso pasakų mamos.

Klauso pasakų ausytės,
Mato akys pro miegus:
Skrenda skrenda angelėliai,
Nešdami vaikams sapnus...

Klausimai ir užduotys

1. Kokias priesagas naudodamas, poetas sukuria meškinų šeimos narių pavadinimus (meškino tėčio, meškos mamos ir meškiuko sūnaus)?
2. Kokie gyvūnai minimi šioje poemoje? Išvardykite juos.
3. Kokie skanėstai išvardyti šioje poemoje?
4. Ką Jūsų tautos literatūroje ir tautosakos kūriniuose mėgsta valgyti meškos?
5. Kaip manote, kokio amžiaus yra meškiukas Rudnosiukas?
6. Ar žinote, ką reiškia *šliumpu pumpu*? Kaip manote, ką reiškia šie ištiktukai: *triokšt keberiokšt*, *trinkt, švyst*, *pliumpt*, *tra lia lia*, *krepšt*, *liuokt liuokt, strykt, bumpt*?
7. Apie ką kalbama šioje ištraukoje: „Tie „ožiukai“, kur dviem kojom / Kur bėgioja be ragų, / Tie „ožiukai“, kur kankina / Daug neklaužadų vaikų.“? Kaip Jūsų tautoje sakoma, kai vaikai neklauso vyresniųjų?

ALMA KAROSAITĖ (1945–2014)

RAINIŲ MOKYKLA

Per rugsėjo tirštą miglą
Ėjo rainiai į mokyklą
Uodegytėm išriestom
Ir akytėm išplėstom.
Mokykla jų netoli –
Artimiausiam sandėly...

Mokė katinas vaikus.
Mokslas rimtas ir sunkus:
Apie didelius rūsius,
Apie katinus garsius,
Apie grūdus ir aruodą*,
Apie priešų urvą juodą...

Baigęs mokslus sandėly
Būt specialistu gali,
Nes išduoda tau knygelę,
Kad gerai pažįsti pelę.

Klausimai ir užduotys

1. Ko mokosi katinai savo mokykloje?
2. Murkė, Pūkis, Rainis, Pilkis – katinų vardai. Koks bendras bruožas sieja šiuos vardus?
3. Kokių katinų vardų dar žinote?
4. Sakoma, kad katinas visur vaikšto vienas. Kaip šis posakis atsispindi A. Karosaitės eilėraštyje?
5. Šuo, katė ar pelė – kuris gyvūnėlis Jums labiausiai patinka ir kodėl?

ŽIEMUŽĖS PRADŽIA

Oi, kaip čia gražiai pašalę...
Jau žiemužė. Tra ha ha!
Lekia zuikis – ir pušelę
Brūkšteli uodegėle!

Sniego nestorai paklota...
Staltiesė balta, švari.
Kaip lakstyt po vilko plotą,
Zuiki, tu drąsos turi?!

KOVAS, BALANDIS, GEGUŽĖ

Pirmą balos dar užšąla.
Antras mėgsta linksmą melą.
Trečias – su šimtais žiedų –
Dar gražesnis už tuos du!
Kokį mėnesį renkies?
Antrąjį? Meluot reikės!

Klausimai ir užduotys

1. Kaip eilėraštyje „Žiemužės pradžia“ kuriamas gamtovaizdis?
2. Kaip manote, koks paros laikas turimas mintyje eilėraštyje „Žiemužės pradžia“ ir kodėl būtent toks?
3. Išvardykite visus metų mėnesių pavadinimus. Kuris Jums patinka labiausiai?
4. Kaip A. Karosaitė trumpai apibūdina kovo, balandžio ir gegužės mėnesius?
5. Kodėl antrąjį pavasario mėnesį reikės meluoti?
6. Palyginkite eilėraščius „Žiemužės pradžia“ ir „Kovas, balandis, gegužė“: kokie metų laikų pagrindiniai bruožai išskiriami; ar abiejuose eilėraščiuose yra veikėjai; kam viename ir kitame eilėraštyje poetė užduoda tiesioginius klausimus?

JUOZAS ERLICKAS (g. 1953)

KAI SKAUDA DANTYS

Aš labai pavydžiu vištai –
Jai nereikia pas dantistą,
Nesportuoja, o sveika...
Duot per snapą jai, ar ką?
Bet – už ką?

Ta vištelė gero būdo –
Akmenis, kiečiausius grūdus
Ryja be jokių dantų! –
Kam man trisdešimt ir du?

Be dantų gyvena sliekas,
Sraigė be dantų – ir nieko!
Pažiūrėk tik, kai palyja,
Kiek salotų ji suryja!..

Nesiskundžia dantimis
Nei kačiukas, nei grėblys,
Ir seneliui ant lentynos
Jų neskauda – plastmasiniai.

Ak, kaip būtų man smagu,
Jei aš būčiau su snapu!
Tik nebūčiau gandras, nes
Reiktų ryti man varles.

Galą gausiu gal iš baimės
Poliklinikos kamputy...
Tai vis prakeikti saldainiai –
Kad jų fabrikas sugriūtų!

Klausinėju tik kitų –
Ką daryti, ką daryti? –
Neturiu aš tiek dantų,
Kiek man skauda iš pat ryto...

Patarė geri draugai:
„Eik. Nėra ten ko bijoti.
Viskas pasibaigs gerai,
Tik svarbu neišsižioti, –

Ko prašytų, ką kalbėtų –
Neištark pirmos raidės tu...“
Ką tai reiškia – supratau
Tik tada, kai nuėjau.

Ant lentynos replės guli,
Vaikščioja balta tetulė,
Rodos, šypsos, kalba taikiai,
Bet matau, ką rankoj laiko.

Tai pabaisa geležinė,
Nežinau, kaip ji vadinas,
Bet jaučiu – jei išsižiosiu,
Tučtuojau gerklėn įšoks ji!..

Meiliai šypsosi teta:
„Pasakyk, vaikeli, a-a...“
Nesakau, tyliu, – tik leptelk –
Stryktels nuo lentynos replės...

Šypsosi tetulė vėlei:
„Juk tu moki abėcėlę!
Na, kokia pirma raidė?“
Aš dantis sukandu: „B“.

„Ne, ne B, o A, vaikeli“, –
Sako ji ir ranką kelia...
Kaip pro langą išskridau –
Be sparnų – aš nežinau...

Tik stebiuos namo parėjęs –
Skauda dantys kaip skaudėję,
Poliklinikoj buvau –
Anei kiek nepasveikau!

Tai patarkit, ką daryti –
Nieko negaliu praryti...

Klausimai ir užduotys

1. Savais žodžiais papasakokite J. Erlicko eilėraščio „Kai skauda dantys“ turinį.
2. Eilėraštyje pasakojama apie vaiko vizitą pas stomatologą. Raskite žodžius, kurie aprašo stomatologo kabinetą, įrankius.
3. Kam pavydi eilėraščio veikėjas ir kodėl?
4. Kodėl eilėraščio veikėjui pradėjo skaudėti dantis? Ar jis teisus?
5. Ką reikia daryti, kad neskaudėtų dantų?

BIJAU VARLĖS

Aš labai bijau varlės,
Tiek mažos, tiek didelės.
Gal ta baimė neprotinga,
Bet varlė man – nepatinka...

Nebraidau basom po rasą,
Jeigu norite – už drąsą
Galit dvejetą rašyt,
Bet varlė man – negraži!

Bet – iš baimės nors drebu,
Šiaip jau varlę aš gerbiu, –
Į mane kai pasižiūri,
Aš matau, kad proto turi.

Sako – ji labai naudinga:
Čiumpa vabalą už kinkos*
Ir, prarijus tą kenkėją,
Žemės ūkį pakylėja...

Gal ir pakylės, gal – ne,
Bet džiaugiuos, kad ji mažytė –
Būtų didelė – mane
Patį pirmąjį prarytų...

Pažymių knygelėj trys jau
2, 2, 2 – dėl to baugu man, –
Juk varlė, mane prarijus,
Pakylėtų pažangumą!..

Klausimai ir užduotys

1. Išvardykite eilėraštyje „Bijau varlės“ būdvardžius, kurie apibūdina varlę.
2. Koks skirtumas tarp *varlės* ir *rupūžės*?
3. Kaip suprantate šį eilėraščio posmelį, ką norima pasakyti:
   Sako – ji labai naudinga:
   Čiumpa vabalą už kinkos
   Ir, prarijus tą kenkėją,
   Žemės ūkį pakylėja...
4. Kokia šio eilėraščio nuotaika? Ar aprašoma baimė Jums atrodo juokinga?
5. Pasikalbėkite klasėje apie baimes. Ko Jūs bijote? Kodėl? Kaip manote, ar bijoti yra normalu? Kam iš viso reikalinga baimė?

KAI UŽPUOLA GRIPAS

Nors esu narsuolis Grigas,
Bet mane užpuolė Gripas –
Toks galingas kaip tvirtovė,
Lovon jis mane pargriovė.

Lovoj neblogai gulėti,
Lepina mama ir tėtis,
Manų košėm nekankina –
Neša apelsiną.

Apelsiną vieną, kitą,
Šokolado plačią plytą –
Šokoladą, marmeladą –
Nenumirsiu gal iš bado...

Šokoladą – šokoluoju,
Marmeladą – marmeluoju
Ir truputį pameluoju,
Kad pasveikęs sirguliuoju.

Klausimai ir užduotys

1. Kas užpuolė narsuolį Grigą? Papasakokite plačiau apie gripą.
2. Kokių ligų pavadinimų lietuviškai dar žinote?
3. Kaip reikia elgtis susirgus?
4. Kaip Grigą lepina mama ir tėtis?
5. Ką galėtų reikšti žodžiai *šokoluoju* ir *marmeluoju*? Ar tai vartotini žodžiai?

AKIŲ DEBESĖLIAI

Balti tartum Baltijos smėlis,
Skaidrūs kaip ryto rasa,
Plaukioja sau debesėliai
Tartum danguj – akyse.

Tik, jei užgauna širdelę
Žodžiai, pikti tartum šunys –
Du debesėliai, broleliai,
Tamsūs, kaip vakaras, būna.

Ir iš tokių debesėlių
Pliūpteli šiltas lietus, –
Susigeria tartum į smėlį,
Į vaikiškus tavo metus...

Klausimai ir užduotys

1. Apie ką pasakoja J. Erlicko eilėraštis „Akių debesėliai“?
2. Kaip suprantate, ką simbolizuoja metaforos: *akių debesėliai* ir *šiltas lietus*?
3. Pasvarstykite, ką norima pasakyti šiais eilėraščio žodžiais: „Susigeria tartum į smėlį, / Į vaikiškus tavo metus...“
4. Darbas grupėmis:
   Pasikalbėkite su draugais ir surašykite situacijas, kada žmogus verkia. Ar vaikai verkia daugiau nei suaugusieji? Kaip manote, kodėl?
5. Įminkite šias mįsles:
   Dvi sesės kartu gula, kartu kelia, viena kitos nemato.
   Dvi žvaigždelės, kur pagalvoja, ten nueina.
   Nelytu, nesnigtu nusiprausė, neaustu, neverptu nusišluostė.
   Dvi piemenės dvaro šimtus avių į gardus suvaro.

JUODOSIOS AVELĖS

Baltos lankos, juodos avys –
Kas išmano, tas jas gano...
Aš, lankon ton atkeliavęs:
– Šen, – šaukiu, – avelės mano!..

Bet avelės ima bliauti,
Laksto, sukasi ratu.
Negaliu aš jų pagauti –
Pabandyk gal tu.

Būrį tų juodų avelių
Jei mokėsi prijaukinti,
Suskambės miela dainelė –
Šilta bus net sniegui krintant.

Apie saulę, apie gėlę,
Apie katiną iš cirko...
Rasa kėlė pasagėlę,
Pasagėlė – žirgą...

Apie mamą ir tėvelį,
Tuos, kurie kalnely guli...
Apie tai, kaip du gaideliai
Baltus žirnius kūlė*...

Jei dainelės klausos gėlės,
Jeigu ją drugeliai vaikos –
Tu avelių piemenėlis,
Strazdo mažas vaikas...

Klausimai ir užduotys

1. Eilėraštis yra tarsi mįslė. Įminkite mįslę: *Balti laukai – juodos avys, kas išmano – tas jas gano*. Kas tie *balti laukai* ir *juodos avys* mįslėje ir eilėraštyje?
2. Apie ką, anot eilėraščio autoriaus, sužinosi, mokėdamas skaityti?
3. Kaip išmokstama skaityti, ar tai sunku, sudėtinga? Papasakokite savais žodžiais.
4. Kaip manote, kodėl rašoma, kad išmokus skaityti „Šilta bus net sniegui krintant“?
5. Ar Jums patinka skaityti knygas? Parašykite laisvos formos trumpą rašinį apie savo mėgstamiausią knygą.

JANINA DEGUTYTĖ (1928–1990)

BITĖ

Kas ten skraido visą dieną,
Pailsėt negali.
Su dryžuotu sijonėliu
Ir plonais sparneliais.

Kas ten šnabžda raudongalviui
Dobilui į ausį?
Kas ten saulės spindulėliais
Sau burnelę prausia?

Tai bitutė triūsia, pluša
Tarp margų gėlelių –
Su dryžuotu sijonėliu
Ir plonais sparneliais.

Bitė renka saldų medų
Po geltoną lašą.
O kokiam gi ąsotėly
Bitė medų neša?

Klausimai ir užduotys

1. Kaip atrodo bitė? Koks skirtumas tarp bitės, širšės, kamanės, vapsvos?
2. Bitė yra labai darbštus vabzdys. Lietuviai sako: *darbštus kaip bitė*. Ar galite įvardyti dar bent vieną tokį darbštų vabzdį?
3. Bitės neša medų, o kokių bičių produktų dar žinote?
4. Ar žinote, kas sieja bites ir ekologiją?
5. Patyriminis ugdymas:
   Jei netoli yra bitininkas, aplankykite jį su visa klase ir susipažinkite su jo amatu. Jei tokios galimybės nėra, paieškokite informacijos apie bitininkystę internete ir parenkite projektus, dirbdami grupėmis.

ŽEMUOGĖ

Baltą žiedą pakėlei mažytį –
Gyvą snaigę, pamestą pusnyne.
Žaluma visas šlaitas užtvino.
Tiktai tavo sniegelis švyti.

Gersi saulę kaip motinos pieną,
Baltą galvą į vėją pakelsi.
Ir klausysi pro mėnesieną
Žemės dainuojančio balso.

Baltą žiedą – kaip šydą – numesi,
Žemės kvapą ir medų ištiesi.
Uogą – širdį sklidiną, drąsią –
Tu prie kojų kam nors padėsi.

Klausimai ir užduotys

1. Pabraukite eilėraštyje esančius mišriuosius dvigarsius.
2. Ar Jums patinka uogauti? Kur galima uogauti? Užpildykite lentelę apie uogas:

Uogos, augančios miškuose	
Uogos, augančios daržuose	
Uogos, augančios ant krūmų	
Uogos, augančios ant medžių	
Uogos, augančios ant kerų	

3. Ką galima pagaminti iš uogų? Ar žinote, koks skirtumas tarp uogienės, džemo ir marmelado?
4. Kurios uogos Jums skaniausios ir kaip mėgstate jas valgyti (su cukrumi, su pienu, šaldytas ir pan.)?

SNIEGENA

Sniegena, sniegenėle,
Vai kas tau pasiuvo
Tokią raudoną prijuostėlę?
Kaip šermukšnio uogą,
Kaip rožės lapelį,
Kaip aušros spindulėlį?

VYTURYS

Spinduliai per lauką bėga
Ir sutirpdo baltą sniegą.
Žiemkentėli*, pabudai?
Ant pečių šalti ledai.

Žiemkentėlis ledą kala,
O rankelės žalios šąla.
– Vyturėli, negaliu.
Eikš, paskambink varpeliu.

Vyturėlis nuskambėjo,
Piktas ledas subyrėjo.
– Vyturėli, ačiū tau,
Aš saulelę jau matau.

Uždainavo žiemkentėlis,
Petelius žalius iškėlęs.
Saulė šildo ugnele,
Vyturėlis – giesmele.

Klausimai ir užduotys

1. Išskiemenuokite eilėraštį „Sniegena“.
2. Ar žinote, kaip atrodo sniegena? Kaip manote, kodėl šio paukštelio pavadinimas būtent toks?
3. Perskaitykite eilėraštį „Vyturys“, koks metų laikas čia aprašomas?
4. Ar žinote, kaip atrodo vyturys?
5. Pasikalbėkite apie paukščius:
   a) dalis Lietuvoje gyvenančių paukščių rudenį išskrenda į šiltuosius kraštus. Ar žinote, kokie paukščiai išskrenda, o kurie lieka?
   b) kuo maitinasi žiemą likę paukščiai?
   c) išvardykite, kokius miesto ir miško paukščius žinote.

MARTYNAS VAINILAITIS (1933–2006)

SNIEGO SENIS

Mes nulipdėm sniego senį,
Sniego senį – Besmegenį.

Na, o Senis Besmegenis –
Nesmagu, vaikai, be senės!

Mes nulipdėm seniui senę,
Kaip ir senis – Besmegenę,

Na o Senė Besmegenė
Sau anūkų užsimanė.

Mes papustėm delniukus
Ir nulipdėm anūkus.

Klausimai ir užduotys

1. Pagalvokite, kodėl iš sniego nulipdytas žmogutis yra vadinamas *besmegeniu*?
2. Kokius šeimos narių pavadinimus randate eilėraštyje „Senis besmegenis“?
3. Pasikalbėkite apie sniegą:
   a) koks sniegas būna, koks tinkamas besmegeniams lipdyti?
   b) ar žinote, kada sakoma „sniegas girgžda“?
   c) nupieškite snaigę ir papasakokite, iš kur jos atsiranda.

VIOLETA PALČINSKAITĖ (g. 1943)

PŪSTI Į VIENĄ DŪDĄ

Kad ir kaip juokinga būtų,
Bandom pūst į vieną dūdą.
Ar tikrai pritrūko dūdų.
Kad į vieną –
Mes abudu?

Bet dūda yra dūda.
Išmušė ta valanda.
Kai abu pradėjom pūsti.
Nejučia pradėjom dusti.
Pūsti tuo pačiu metu
Dviem –
Labai nepatogu.

Netgi jei nepatogu,
Būt išvien – labai smagu.
Kai yra tokia darna,
Dūdos ir vienos gana.

Silpnavaliai mes nebūsim,
Pūsim, pūsim, kol nugriūsim.

Kai daina iš-si-dū-da-vo,
Kiemo choras šaukė:
„Bravo!“

Ką tai reiškia? –
Klausia Raimas.
Pats atsako:
SUTARIMAS.

MOKI ŽODĮ, ŽINAI KELIĄ

Mes atvykom į Paryžių.
Gidė tarė:
– Tuoj sugrįšiu.
Kai negrįžo ji TUOJAU,
Aš už kampo nuėjau.

Tiek grožybių ten išvydau...
Tol ėjau, kol
PASIKLYDAU.

Bet prisiminiau dainelę:
Moki žodį,
Žinai kelią.

Sustabdžiau garbingą ponią
Ir kreipiaus
Labai maloniai.
Pasakiau:
– PARDON, MADAM,
Gal padėtumėte man?
Kaip surasti
Triumfo arką?
Ten manęs kraštiečiai verkia...

– Taip, MERSI,
Jau supratau.
Jau iš tolo ją matau,
Tad esu saugus dabar.
Ačiū.
Ir – O REVUAR!

KĄ PASĖSI, TĄ IR PJAUSI

Šarka čirškia man į ausį:
Ką pasėsi,
Tą ir pjausi.

Sėjau morką,
Kilo noras,
Kad išaugtų
Pomidoras.
Neišaugo.
Ką darysi.
Morkai juk neįsakysi.

Na, o jei pasėčiau
PYKTĮ?
Kiek galėtų jo išdygti?

PYKTIS
Tarp gerų draugų...
Tiesą sakant,
Nesmagu.

Bet staiga
Prieš kitą sėją
Kilo man
Puiki idėja.

Sumaniau
Pasėti
VILTĮ.
Kad netektų nusivilti
Tiems, kurie VILTIES neteko:
Gal susirgo,
Gal išseko...

Nebesėsiu
Nieko kito.
Geros mintys, sako,
Gydo!

Tūkstančiai gerų minčių!
Jas visas
Aš JUMS siunčiu.

Klausimai ir užduotys

1. Patarlė – tai trumpas posakis, kuriuo reiškiama liaudies išmintis. Gal galite vieną kitą savo liaudies patarlę išversti į lietuvių kalbą ar trumpai papasakoti jos / jų turinį? Ar pastebite, kad vartojate jas savo kalboje?
2. Kaip V. Palčinskaitė pateikia patarles: perkeltine ar tiesiogine reikšme? Kaip manote, kodėl taip daroma?
3. Suraskite teisingą patarlės pabaigą:

Patarlės pradžia		Patarlės pabaiga
Mažiau kalbėk,		kas auksu žiba.
Davė Dievas dantis,		o pro kitą išėjo.
Duoda – imk,		o dvi – dar geriau
Du zuikius vydamas,		duos ir duonos.
Nuo vilko bėgo,		dideli vaikai – dideli vargai.
Viena galva gerai,		nesakyk „op“.
Pro vieną ausį įėjo,		o vaisiai saldūs.
Nekask kitam duobės,		daugiau klausyk.
Neperšokęs griovio,		ten trečias laimi.
Nesidžiauk radęs,		ką gali padaryti šiandien.
Moki žodį,		ant meškos užpuolė.
Maži vaikai – maži vargai,		neverk pametęs.
Ne viskas auksas,		žinai kelią.
Neatidėliok rytdienai,		nes pats įkrisi.
Kaip pasiklosi,		taip miegosi.
Mokslo šaknys karčios,		duonos neprašai.
Kur du pešasi,		nei vieno nepagausi.
Jei skaitai, rašai –		muša – bėk.

4. Kokius žvėris randate šiose patarlėse? Kaip manote, kodėl pasirinkti būtent tokie žvėrys?
5. Kaip manote, kokia patarlių funkcija? Kodėl jos vis dar vartojamos šiuolaikinėje kalboje? Gal jos nebereikalingos?
6. Kuri iš aptartų lietuvių liaudies patarlių Jums patiko labiausiai? Kodėl?

ANZELMAS MATUTIS (ANZELMAS MATULEVIČIUS, 1923–1985)

ŽIEMOS PIRKELĖ

Rikiuojasi pušelės
Palaukėj ties giria,
O jų šakelės žalios
Su sniego kepure.

Pirkutė
Baltu stogu –
Dengta
Švelnia vata...

Po stogu
Daug kiškiukų,
Stirnelė
Apsnigta...

Rikiuojasi pušelės
Palaukėj ties giria.
Balta, šilta pirkelė
Su sniego kepure.

Klausimai ir užduotys

1. Pabraukite eilėraštyje esančius mišriuosius dvigarsius.
2. Kokia nuotaika kuriama A. Matučio eilėraštyje „Žiemos pirkelė“? Ar norėtumėte dabar atsidurti toje pirkelėje? Kodėl?
3. Išvardykite eilėraštyje esančius deminutyvus.
4. Su kuo eilėraštyje lyginamas sniegas?

DVEJETŲ KARALIUS

Kas čia vaipos, kraipos klasėj?
Kas išpynė kasą Stasei?
Kas per pamoką neklausė
Ir tik žvalgės lyg kaliausė?

Kas? Padauža Valius –
Dvejetų karalius.

Kas į kiemą iššokavo
Ir pirmoką pasigavo?
Kas pakišęs draugui koją,
„Ki ki ki“ linksmai kvatoja?

Kas? Padauža Valius –
Dvejetų karalius.

Kas namie senelei sako:
– Pasitrauki man nuo tako?
– Mama, duokš greičiau pietus!
– Roma, nuvalyk batus!

Kas? Padauža Valius –
Dvejetų karalius.

O toliau jau patys žinot.
Kas penktojoj antrametis,
Kas raudojo, kas kriuksėjo
Šįmet pirmąją rugsėjo.

Ogi mūsų Valius –
Dvejetų karalius.

Klausimai ir užduotys

1. Kokias išdaigas krečia Valius eilėraštyje „Dvejetų karalius“?
2. Kas nutinka tiems vaikams, kurie mokosi vien dvejetais?
3. Lietuvos švietimo sistemoje galioja dešimtbalė vertinimo sistema, t. y. 10 yra aukščiausias balas, o 2 ir 1 – žemiausi. Kokios vertinimo sistemos galioja Jūsų šalyje? Papasakokite.
4. A. Matučio sukurtas personažas Valius yra: *padauža*, *neklaužada*, *išdaigininkas*, *pokštininkas*, *nenuorama*. Ar visų šių žodžių reikšmes žinote? Išsiaiškinkite.

MAMYTEI

Tu šviesi kaip saulė,
Kaip rytų aušra.
Už tave pasauly
Geresnės nėra.

Tau karšta saulytė
Siunčia spindulių...
Dar karščiau, mamyte,
Aš tave myliu.

Mama, mano mama,
Aš tave myliu! –
Tau vėjelis šlama
Tarp margų gėlių.

Klausimai ir užduotys

1. Kaip manote, kodėl mama yra lyginama su saule ir rytų aušra?
2. Šį A. Matučio eilėraštį Motinos dienos proga dažnai deklamuoja maži vaikai. Ar Jūsų šalyje yra įprasta, kad maži vaikai mokosi eilėraščių?
3. Kokia šio eilėraščio nuotaika? Jei reiktų nupiešti iliustraciją šiam eilėraščiui, kokia ji būtų (papasakokite arba nupieškite)?
4. Lietuvoje Motinos dieną minime pirmąjį gegužės mėnesio sekmadienį, o kada Jūsų šalyje minima Motinos diena?

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS (1930–2011)

TAI GRAŽIAI MANE AUGINO

Tai gražiai mane augino
Laukas, pieva, kelias, upė,
Tai gražiai už rankos vedė
Vasaros diena ilga.
Tai gražiai lingavo girios,
Uogų ir gegučių pilnos,
Tai gražiai saulutė leidos,
Atilsėlį* nešdama.
Tai gražiai skambėjo žodžiai:
Laukas, pieva, kelias, upė.
Tai gražiai iš jų išaugo
Vienas žodis – LIETUVA!

Klausimai ir užduotys

1. Koks kraštovaizdis vaizduojamas šiame eilėraštyje?
2. Kaip suprantate šią ištrauką: „Tai gražiai mane augino / Laukas, pieva, kelias, upė“?
3. Kokia šio Just. Marcinkevičiaus eilėraščio nuotaika?
4. Kas šio eilėraščio lyrinis subjektas? Pasvarstykite, kokio amžiaus žmogus tai galėtų būti?
   Paklausykite lietuvių dainininkų Gyčio Paškevičiaus ir Nedos Malūnavičiūtės atliekamos dainos pagal šį Just. Marcinkevičiaus eilėraštį: Gytis Paškevičius ir Neda – Tai Gražiai Gražiai (*Official Lyric Video*) – „YouTube“.
   Kaip manote, kaip eilėraštį lengviau įsiminti – deklamuojant ar dainuojant? Kodėl?

SAPNAS

Sapnavau, sapnavau,
Kad Mėnulyje buvau.
– Ką gi tu matei Mėnuly?

– Ten saldainių krūvos guli,
Plaukia upės limonado,
Stovi kalnas Šokolado.

O ledų, o ledų –
Vos gali paeit – slidu!
Puoliau valgyt ir laižyti,
Net širdis apsalo...
Bet pažadino mamytė:
– Pusryčiai ant stalo.

Sapnavau, sapnavau,
Kad Mėnulyje buvau.
Va saldainių popierėliai
Kišenėlėj šnara.
– Mama, kam mane prikėlei?
Kaip Mėnuly gera!

Man mamytė veidą prausia
Ir šypsodamasi klausia:
– Ar tik tu nėjai į spintą,
Kur saldainiai guli?
Šiandien spinta užrakinta,
Skrisk sau į Mėnulį.

Va tai tau, va tai tau,
Iš Mėnulio nukritau.

Klausimai ir užduotys

1. Išvardykite, kokie skanėstai minimi eilėraštyje „Sapnas“?
2. Kaip manote, kodėl vaikas sapnavo saldumynų pilną mėnulį?
3. Ką reiškia žodžiai: *šnarėti*, *čežėti*, *šiugždėti*, *šlamėti*, *šiuršenti*? Klasėje pamėginkite *pašnarėti*.
4. Ar mėgstate valgyti saldumynus? Kokie desertai Jums patinka labiausiai? Papasakokite.
5. Ar žinote, kas yra *šakotis*? Internete paieškokite informacijos, kaip kepamas lietuviškas šakotis, ir pasikalbėkite apie tai klasėje.
6. Ar žinote, kaip gaminamas desertas *Tinginys*? Užrašykite *Tinginio* receptą (kokie ingredientai reikalingi, kokia gaminimo eiga). Jei recepto nežinote, paieškokite internete ir pabandykite pasigaminti namuose šį skanėstą.

VAIKŲ ŽEMĖ

Išdykauja, žaidžia, liūdi, siaučia,
Nesvarstydami – kodėl ir kam.
Jeigu šita žemė kam priklauso,
Tai pirmiausia, žinoma, vaikams.

Mes gi esam tie, kurie jų laukia,
Laukdavo ir lauks visais laikais.
Tik su jais mes esame suaugę,
O vieni mes irgi kaip vaikai.

Klausimai ir užduotys

1. Ar žinote, koks skirtumas tarp žodžių *žemė* ir *pasaulis*?
2. Pasvarstykite, kodėl autorius teigia, kad „ši žemė priklauso vaikams“?
3. Kaip manote, kas šio eilėraščio lyrinis subjektas ir kas galėtų būti adresatas? Ar tai eilėraštis vaikams apie vaikus?

4. Šį Just. Marcinkevičiaus eilėraštį Lietuvoje labai dažnai užrašo atvirukuose kaip sveikinimą konkrečioms progoms. Kaip manote, kokioms progoms šios eilės tinkamos?
„Vaikų žemė“ – taip pavadinta ir viena populiariausių neformaliojo ugdymo programų Lietuvoje, kurios tikslas yra skatinti vaikus domėtis literatūra ir ją skaityti. Daugiau apie jos veiklas (renginius, stovyklas ir pan.) galite paskaityti www.vaikuzeme.lt.

VAŽIAVO ŽIEMA LEDO TILTU

Važiavo žiema ledo tiltu
Ir vežėsi pusmaišį miltų.
Galvojo: „Bus kaip iš rago
Sausainių, riestainių, pyrago.

Sėdėsiu viena sau po uosiu
Ir valgysiu – niekam neduosiu.“
Tik ratas užkliuvo už vėjo
Ir miltai visi išbyrėjo.

Vaikai, atsikėlę iš miego,
Lauke pamatė daug sniego.

Klausimai ir užduotys

1. Išvardykite, kokius veiksmažodžius randate šiame eilėraštyje. Ar visų jų reikšmes žinote?
2. Ką reiškia posakis „bus kaip iš rago“?
3. Ką žiema ketina kepti iš miltų?
4. Kas iš tikrųjų buvo tie žiemos *miltai*?
5. Kokių kepinių pavadinimų lietuviškai dar žinote? Išvardykite.
6. Darbas grupėmis:
Pasistenkite atsiminti kuo daugiau patiekalų, kuriems pagaminti reikalingi miltai. Nupieškite juos ar surašykite. Surenkite varžytuves – laimės daugiausia patiekalų išvardijusi grupė.

GRYBŲ KARAS

Poema

Ei, tai vija,
Pinavija, –
Visą dieną
Grybais lijo.
Visą dieną
Nuo pat ryto
Grybai krito,
Krito, krito...

Kai lietus
Nustojo lyjęs,
Pražydėjo
Pinavijos.
O miške
Išdygo grybų –
Šimtas trisdešimt
Sodybų.

Šitų grybų
Pulkaunykas
Buvo storas
Baravykas.
Jis ūsus
Po beržu raitė
Ir grybus
Nuo kelmo skaitė.
O kad skaičiaus
Nepamirštų,
Tai skaičiuodavo
Ant pirštų.

Jo žmona –
Riebi paliepė –
Savo vyrui
Kartą liepė:

– Nors tave
Ir žmonės giria,
Bet esi netikęs,
Vyre!
Viso miško
Grybų gėdai –
Kaip tu savo
Žmoną rėdai?
Štai šį rytą
Dvi ruduokės
Iš manęs
Po krūmu juokės:

– Pažiūrėkit,
Koks sijonas –
Nei jis baltas,
Nei raudonas.
Skrybėlaitė
Nemadinga...
– Ach, kokia aš
Nelaiminga!

– Koks tu grybų
Pulkaunykas,
Jei per dieną
Riogsai dykas?
Eik, sakau,
Greičiau į karą

Ir parnešk man
Šilko skarą...

Baravykas
Kad supyko,
O supykęs –
Kad suriko!
Trenkė kumštimi
Į pušį:

– Grybai,
Eisime į mūšį!
Ką sutiksim –
Tą užpulsim.
Ką pagausim –
Tą prikulsim.

Sušnarėjo
Aukštos pušys:
– Tai bus mūšis!
Tai bus mūšis!

Lepšis tarė:
– Ką jis daro?
Aš visai
Nenoriu karo.
Man ir taip
Supuvo kotas.
O, be to,
Esu pilvotas.
Kaip aš diržą
Apsijuosiu?
Kaip aš eisiu?
Kaip dainuosiu?..

O paliegėlis
Bobausis
Šitaip tarė
Prisiklausęs:

– Aš girdėjau,
Kaip paliepė
Vyrui eit į karą
Liepė.
„Eik, – ji sako, –
Mano vyre,
Ir užimki
Visą girią.
Būsiu girios
Karalienė
Aš, –
Ponia Baravykienė.“

Baravykas
Ir paklausė...
– Ką tu čia plepi,
Bobausi?

Kad užriks
Ant jo kazlėkas:
– Koks tu vyras...
Pašlemėkas!
Nors mane
Žmona ir bara,
Aš vis tiek
Einu į karą.

– Ir gerai darai,
Kazlėke! –
Iš toli
Kelmutis rėkia.

– Išsirovęs
Storą pušį,
Aš taip pat
Einu į mūšį.

O žmona
Kelmutį spiria:

– Niekur neisi
Tu, pipire!
Jau geriau
Rytoj iš ryto
Paieškotum
Kelmo kito.
Mūsų didelę
Šeimyną
Šitas
Vos beišmaitina.

– Neklausyk,
Bičiuli mano!
Ką tos bobos
Beišmano! –

Jį kazlėkas
Nuramino
Ir žvejot
Pasivadino.

O gražuolė
Ūmėdėlė
Vestuves
Tą dieną kėlė.
Ir nelemtą
Karo žinią
Ji išgirdo
Per kaimynę.

Kad suspigo
Ūmėdė:
– Aš apalpsiu –
Kur kėdė?

Raudonikiai
Pasirėdę*
Jai pasiūlė
Minkštą kėdę.
Ir, nukrėtę
Nuo pušų,
Davė jai
Rasos lašų.

Ūmėdėlė
Atsigavo,
Grybų vyno
Paragavo.
Bet, vos spėjusi
Atsimerkti,
Ji tuojau
Pradėjo verkti.

O tuo tarpu
Karo žinią
Vėjas paskleidė
Pušyne.
Ir, išgirdę
Karo gandą,
Žvėrys baisiai
Išsigando.

Vilkas šitaip
Tarė lūšiai:
– Sako, grybai
Ruošias mūšiui.
Ar girdėjai –
Lokio guolį
Jau kažkas
Nakčia užpuolė?

– Negirdėjau
Gando tokio.

– Tai paklausk,
Brolelio lokio!
Vos ištrūkęs,
Sako, gyvas...

– Tai man dyvas*!
Tai man dyvas!
– Einam tartis
Pas grybus.
– Varge, varge,
Kas čia bus!

Ir abu
Ieškot išvyko
Pulkaunyko
Baravyko, –
To narsuolio
Grybų vado. –
Po aukšta pušim
Jį rado.

Pralemeno
Vilkas gailiai:
– Nusišėrę
Mūsų kailiai.
Ir pilvai
Visai sunykę,
Pone Grybe
Pulkaunyke!
Atgabensim
Šilko skarą –
Atidėkit, prašom,
Karą!

– Ne, –
Atsakė baravykas,
Miško grybų
Pulkaunykas.
– Jau pulkus
Antai
Rikiuoju,
Pasiduokite geruoju.

O paliepė
Vyrą giria:

– Taip, teisingai,
Mano vyre!
Mes kariaujam
Už teisybę.
Marš į mūšį,
Mano grybe!
Eik, priimk
Karių paradą:
Grybai šaukia
Savo vadą.

Ir išėjo
Baravykas,
Miško grybų
Pulkaunykas.
Ant šaknies
Pasilypėjo
Ir karius
Skaičiuot pradėjo.
O kad skaičiaus
Nepamirštų,
Tai skaičiavo juos
Ant pirštų:

– Vienas šleivas,
Du kreivi,
Keturi –
Pusiau gyvi.
Penktas –
Mažas ir kuprotas,
O šeštam –
Įlūžęs kotas.
Septyni –

Visai seni...
Kokia armija
Šauni!

Besagstydamas
Sermėgą,
Iš namų
Kelmutis bėga.
Bet prie jo
Žmona prikibo.
– Neišleisiu, – sako, –
Grybo.

Ūmėdėlė
Kaip jaunikį
Atlydėjo
Raudonikį.

Kai visi
Išsirikiavo,
Paeiliui
Išsiskaičiavo,
Ėmė gaust
Kovos trimitai:
– Tira rira,
Titai ritai.
Vėjas vėliavas
Tik taršo,
Skrenda aidas
Grybų maršo.

O ant kupsto
Grybų žvalgas

Į visas puses
Tik žvalgos.
Jis ūmai
Kad šoko bėgti,
O pribėgęs
Ėmė rėkti:
– Grybai,
Slėpkitės greičiau!
Aš grybautojus
Mačiau...

Kas duobelę
Prasikapstė,
Kas po lapais
Išsislapstė.
Kas po krūmais
Susiraitė,
Lepšį priglaudė
Eglaitė.
O paliepė
Kad įtūžo
Ir perpus
Iš baimės lūžo.

Į aikštelę
Tuo laiku
Atlėkė
Būrys vaikų.
Jie paliepę
Apžiūrėjo
Ir į šalį
Pametėjo.

Ir pasakė
Mokiniai:
– Sukirmijusi
Seniai.

Palingavo
Galvas pušys:
– Štai kaip baigės
Grybų mūšis.

Klausimai ir užduotys

1. Kaip manote, ką reiškia: „Ei, tai vija, / Pinavija, –“? Kas gi ta *pinavija*? Ką reiškia metafora „grybais lyja“?
2. Kokius grybų pavadinimus randate tekste? Išvardykite.
3. Tai ko ir kodėl paliepė prašo savo vyro?
4. Lietuviams labai patinka grybauti, rudens pradžioje rengiami net grybavimo čempionatai. Daugiausia grybų randama Dzūkijoje, kadangi ten žemė smėlėta, auga spygliuočiai medžiai – puiki vieta grybienai. Ar Jūsų šalyje taip pat grybaujama? Kokių grybų patiekalų gaminama Jūsų šeimoje?
5. „Aprenkite“ grybus. Kokie drabužių pavadinimai minimi eilėraštyje? Kokius drabužių pavadinimus žinote?
6. Ką reiškia žodis *rėdyti*? Kokie kiti šio žodžio sinonimai?
7. Jei pavadiname žmogų *grybu*, pagiriame jį ar peikiame, kritikuojame?
8. Darbas grupėmis:
   Pasvarstykite, kas buvo kalčiausias dėl grybų karo ir kodėl? Nupieškite ir pristatykite vieną grybų rūšį, kurią randate šioje poemoje. Remtis galite grybų katalogu internete www.grybai.net.
9. Išmokite padeklamuoti ar raiškiai perskaityti vieną (ar daugiau) Just. Marcinkevičiaus „Grybų karo“ posmelį. *Youtube.com* galite išklausyti lietuvių aktorių įgarsintą poemą:
   https://www.youtube.com/watch?v=sHQM8SiI15Y&t=11s

VORO VESTUVĖS

Poema

Buvo didelis ir storas
Vabalų valdovas voras.
Viso miško vabalai
Jį vadino Tabalai.
Ar gražiuoju, ar apgaule
Jis ketino vesti saulę,
Su voratinklio gija
Ant šakos pririšti ją,
Kad tos saulės nieks negeistų,
Kad ji niekad nesileistų,
Kad vienam jam būt šviesu,
Kad nakčia būt nebaisu,
Kad ji suptųsi prie šono
Ant voratinklio, ant plono.

Vieną dieną,
Iš pat ryto,
Vos tik saulė išsirito,
Paukščiai ėmė siaust šile:
– Ram ta dry lia!
Tra lia lia!
Vienas drąsiai,
Kitas baugščiai,
Sveikino saulutę paukščiai.
Vyturiukai ir geniai
Jau nusiprausė seniai.
Žvirblis taškėsi prie klano:
– A ta ta, saulute mano!

Tai išgirdę vabalai
Tuoj pas vorą Tabalai:
– Kelkis, kelkis, storas vore,
Kelkis, vabalų bajore!
Žvirblis nori saulę vest!
Žvirblis nori ją sulest!

– Saulė mūsų!
Saulė mūsų! –
Šaukia vabalas be ūsų.
– Kelkis, vore Tabalai:
Tu ją vesti privalai.
Mums labai saulutės stinga,
Mums ji baisiai reikalinga.
Mūs valstybei tarp žolių
Trūksta saulės spindulių.

– Ką darysi, – tarė voras, –
Jeigu šitoks jūsų noras,
Prašom, ruoškit vestuves:
Tabalai saulutę ves.

– Saulutė mūsų!
Saulutė mūsų! –
Džiaugias vabalas be ūsų.

– Tegyvuoja Tabalai! –
Ėmė šaukti vabalai.
– Saulė mūsų! Ir nuo šiolei
Saulė švies tik mums ir žolei.

Išsigando vyturys –
Ką be saulės jis darys?

Šarka krapštosi makaulę:
– Gal reikėtų perspėt saulę?
Pasipiktino geniai:
– Saulė mūsų! Jau seniai.

– Žinoma, ji savo noru
Niekad negyvens su voru.
Man tai jis tiesiog šlykštus.
– Ne šlykštesnis už kitus, –
Tarė iš drevės pelėda.

– Ką jūs kalbat!
Kaip ne gėda!
Saulė juk ne jo. VISŲ!

– Man geriau, kada tamsu, –
Pro miegus pelėda tarė
Ir drevės duris uždarė.

Sraigė sako:
– Ponas voras
Gal truputį ir per storas.
Bet užtat kiek daug tinklų,
Kiek šilkinių verpalų!
Kas iš to, kad vyras plonas,
Jeigu jis visai ne ponas?

Ponas voras Tabalai
Atsikėlė jau vėlai.

Žiūri – saulė jau virš šilo
Patekėjusi pakilo.
Kaip dabar pagausi ją

Begaliniam danguje?
Voras pusryčius pavalgė,
Apsidairė, apsižvalgė:
– Palūkėsime verčiau,
Kol pati prieis arčiau.

Tabalai per dieną snaudė.
Jo tinklai muses jam gaudė.
O tuo tarpu vabalai
Ruošė puotą Tabalai:
– Tai bus balius!
Tai bus balius!
Tegyvuoja mūs karalius
Ir visa karalija
Tabalai Tabalija!

Saulė, švietus visą dieną,
Ėmė leistis į rugieną*.
Šaukia šarka nuo šakos,
Zylė – šarkai iš paskos:
– Saule, saule!
Neik už voro!
Netekėk už to bajoro!
Nesileiski iš dangaus –
Tabalai tave pagaus.

Atsibudo voras migy:
Laikas ruoštis jau į žygį.
– Laikas, pone Tabalai, –
Pritarė jam vabalai.
Ir nuleido voras giją
Nuo šakos į Tabaliją:
Su voratinklio gija
Gaudo saulę danguje.

Vabalai sustoję žiūri.
– Ar pagavo?
Ar jau turi?
Čiupk ją, vore, už kasų,
Trauk žemyn iš debesų.

Voras tempė,
Voras traukė.
Vabalai po krūmu laukė.
Tik staiga šakelė triokšt!
Voras žemėn – keberiokšt!
Kubuldinkšt – vidury šilo!
Kaip pupa kupra iškilo.
Dar gerai, kad jisai
Neužsimušė visai.

Vabalai prie voro puolė:
– Kur saulutė?
Kur gražuolė?
Kybur vybur, Tabalai,
Kaip vestuvių reikalai?

Voras drybso,
Voras stena,
Jo širdis vos vos tuksena.
Reikia šauktis daktarų,
Ir ne šiaip sau, o gerų.

Pakvietė žiogelių porą,
Liepė jiems išgydyt vorą.
Tie žiogeliai tarp žolių
Grojo vorui smuikeliu.
O boružė, jų kaimynė,

Vorui nugarą ištrynė,
Davė jam išgert lašų
Nuo visokių ten šašų.
Voras raukėsi, bet gėrė.
Vabalai kasdien jį svėrė.
Pastorėjo
Tabalai.
Pralinksmėjo
Vabalai.

Voras niršo, voras pyko,
Kad kupra kaip žirnis liko,
Kad boružė ir žiogai
Jį išgydė, bet blogai.

O miške striksėjo zylės.
Džiaugėsi labai mažylės.
Zylėms pritarė geniai:
– Ką tu, vore, sumanei?
Jeigu menkas tavo protas,
Tai gyvenk dabar kuprotas.

Voras buvo atkaklus:
Jis pradėjo nert tinklus.
Vos pasieks kokią šakelę,
Tuoj, žiūrėk, ir tinklą kelia.
Ant krūmelių ir žolių,
Ant pušų ir drebulių,
Net ant kmyno, ant kaimyno,
Voras tinklą pakabino.
Laukia voras Tabalai,
Kol šilkiniai jo tinklai
Su klasta ir su apgaule

Vienąsyk pagaus jam saulę.
O tada,
O tada
Žemėj bus naktis juoda.
Nei tu vasarą, nei žiemą
Neišbėgsi jau į kiemą,
Nes be saulės šilumos
Dar baisiau kaip be mamos.

Jei, bėgiodami lanka*,
Pamatysite staiga,
Kad saulutė,
Kad gražuolė
Į voratinklį papuolė –
Išvaduokit ją greičiau,
Pamėtėkit kuo aukščiau,
Kad saulutė skaisčiai šviestų
Virš visų laukų ir miestų
Ir vaikučiams,
Ir gėlėms,
Ir meškučiams,
Ir lėlėms,
Ir paukšteliams,
Ir žvėreliams,
Ir žolytėms,
Ir medeliams,
Ir žmonėms,
Ir augalams...
Vabalams?
Ir vabalams.

Klausimai ir užduotys

1. Kokie poemos „Voro vestuvės“ veikėjai? Išvardykite juos.
2. Kokius vabzdžius, neišvardytus poemoje, dar žinote? Išvardykite.
3. Kas miško vabalams ir paukščiams yra visų brangiausia?
4. Kokiam vieninteliam paukščiui nereikalinga saulė? Kodėl?
5. Raskite poemos vietą, kurioje aprašoma, kas būtų be saulės.
6. Darbas grupėmis:
   Įsivaizduokite, kas būtų, jei staiga dingtų saulė. Nupieškite situacijos iliustraciją ir parenkite apie tai pristatymą klasėje.

SALOMĖJA NĖRIS
(SALOMĖJA BAČINSKAITĖ-BUČIENĖ, 1904–1945)

SENELĖS PASAKA

Apšerkšniję mūsų žiemos –
Balta, balta – kur dairais –
Ilgas pasakas mažiemus
Seka pirkioj vakarais.

Apie klaidžią sniego pūgą,
Saulės nukirptas kasas –
Apie žąsiną moliūgą,
Kur išskrido į dausas*.

Apie vilką, baltą mešką,
Burtus, išdaigas velnių,
Apie vandenis, kur teška
Iš sidabro šulinių.

Apie trečią brolį Joną –
Koks jis raitelis puikus.
Apie Eglę – žalčio žmoną,
Medžiais paverstus vaikus.

Kaip našlaitė nusiminus
Grįžo tuščiomis atgal...
Brenda pušys per pusnynus
Ir išbrist niekaip negal! –

Pusnynuos nykštukai miega,
Aukso žuvys po ledu –
Bėga ragana per sniegą,
Nepalikdama pėdų.

Našlaitėlė gero būdo –
O jos pamotė pikta...
Bet... senelė užusnūdo,
Ir jos pasaka baigta.

Klausimai ir užduotys

1. Kiek senelės sekamų pasakų suskaičiuojate šiame eilėraštyje? Gal net galite tiksliai įvardyti, kokios tai pasakos?
2. Išvardykite visas mistines būtybes, kurias randate eilėraštyje „Senelės pasaka“.
3. Pasvarstykite, ar pasakos yra skirtos tik mažiems vaikams? Pagrįskite savo nuomonę.

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS (1893–1967)

PUMPURĖLIS

Rausvas žiedo pumpurėlis,
Iš pavėsio pasikėlęs,
Į saulutę kaitrią, šviesią
Pro lapus galvutę tiesia.

– Kilk, saulute, kilk, mieloji,
Tu taip glostai, taip vilioji...
Kai tik tavo spinduliais
Gėlės pumpurus paskleis.

Pasistiebęs iš pavėsių,
Aš taip pat tuoj pražydėsiu.
Duosiu žiedą tokį skaistų,
Nuo kurio džiaugsmu užkaistų
Kiekviena šviesi akis,
Kiekviena jauna širdis.
Kilk, saulute, kilk, mieloji.

Ir į kvapią sodo tylą
Saulė kyla, kyla, kyla...
Skleidžias rausvas pumpurėlis.
Ligi ryto slėptą grožį
Spindinčioj taurėj atvožia* –
Ir į naują skaidrų žiedą
Margos plaštakėlės rieda.

Klausimai ir užduotys

1. Išvardykite būdvardžius, kuriais apibūdinama saulė ir pumpuras.
2. Raskite eilėraštyje esančią tiesioginę kalbą.
3. Kaip manote, koks galėtų būti metų laikas šiame eilėraštyje?
4. Kokie lietuvių kalboje metų laikų ir mėnesių pavadinimai?
5. Pasvarstykite: jeigu reikėtų parinkti tik vieną spalvą eilėraščiui „Pumpurėlis“, kokia spalva tai būtų?

MAIRONIS (JONAS MAČIULIS, 1862–1932)

PAVASARIS

Pavasario saulė prašvito meiliai
Ir juokiasi, širdį vilioja;
Iškilo į dangų aukštai vieversiai,
Čyrena, sparneliais plasnoja.

Išaušo! Išaušo! Vėjelis laukų
Bučiuoja, gaivina krūtinę;
Pabiro, pasklido žiedai ant lankų –
Vainikų eilė pirmutinė.

Taip giedra ir linksma!
Tiek šviečia vilties!
Vien meilę norėtum dainuoti,
Apimti pasaulį, priglaust prie širdies,
Su meile saldžiai pabučiuoti!

Klausimai ir užduotys

1. Kaip Maironis aprašo pavasarį Lietuvoje? Raskite visus pavasarį aprašančius žodžius.
2. Kaip manote, koks pavasario mėnuo galėtų būti aprašomas Maironio „Pavasaryje“?
3. Ką reiškia žodis *čyrenti*?
4. Suraskite šioje lentelėje, kokį garsą skleidžia kiekvienas gyvūnas:

Gyvūnas	Kaip vadinama jo „kalba“	Suraskite kiekvienam gyvūnui tinkamą garsą
Šuo	Loja	Bzzz
Katė	Miaukia	Au au
Gaidys	Gieda	Zzzz
Varna	Kranksi	Kakarieku
Arklys	Žvengia	Miau
Karvė	Mūkia	Mūūūū
Avis	Bliauna	Iga ga
Ožka	Mekena	Kar kar
Musė	Zyzia	Meee
Bitė	Zyzia	Beee

5. Ar gyvūnų „kalba“ Jūsų kalboje panaši į lietuviškąją? Pasakykite, kaip Jūsų kalba „šneka“ lentelėje nurodyti gyvūnai.

VINCAS KUDIRKA (1858–1899)

TAUTIŠKA GIESMĖ

Lietuvos valstybės himnas

Lietuva, Tėvyne mūsų,
Tu didvyrių žeme,
Iš praeities Tavo sūnūs
Te stiprybę semia.

Tegul Tavo vaikai eina
Vien takais dorybės,
Tegul dirba Tavo naudai
Ir žmonių gėrybei.

Tegul saulė Lietuvoj
Tamsumas prašalina,
Ir šviesa, ir tiesa
Mūs žingsnius telydi.

Tegul meilė Lietuvos
Dega mūsų širdyse,
Vardan tos Lietuvos
Vienybė težydi!

Klausimai ir užduotys

1. Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“ yra Lietuvos Respublikos himnas. Kartu su mokytoju (-a) internete suraskite giedamo Lietuvos himno įrašą ir paklausykite jo.
2. Ar mokate giedoti savo šalies himną? Pristatykite jį klasėje (pagiedokite patys ar suraskite įrašą) ir papasakokite, kas himne pasakojama. Kuo jis skiriasi nuo Lietuvos himno?
3. Ko „Tautiškoje giesmėje“ yra linkima lietuviams?
4. Kokius simbolius randate „Tautiškoje giesmėje“ ir ką jie galėtų reikšti?

JURGIS ZAUERVEINAS (1831–1904)

LIETUVIAIS ESAME MES GIMĘ

Lietuviais esame mes gimę,
Lietuviais norime ir būt!
Tą garbę gavome užgimę,
Jai ir neturim leist pražūt!

Kaip ąžuol's drūt's* prie Nemunėlio
Lietuvis nieko neatbos*!
Kaip eglė ten prie Šešupėlės
Ir vėtroj, ir žiemą žaliuos!

Lietuviais esame mes gimę,
Lietuviais norime ir būt!
Tą garbę gavome užgimę,
Jai ir neturim leist pražūt!

Klausimai ir užduotys

1. XIX amžiaus pabaigoje sukurta iškilminga giesmė ligi šiol yra giedama viso pasaulio lietuvių. Ką šios giesmės žodžiai atspindi – kokias vertybes aukština?
2. Lietuvio ir medžio ryšys yra labai svarbus lietuvių tautai. Tai atsispindi ir šioje giesmėje, pasakykite kaip?
3. Internete suraskite „Lietuviais esame mes gimę“ giesmę, sukurtą pagal Stasio Šimkaus kurtą muziką. Kokią nuotaiką kuria Jums ši giesmė? Kaip apibūdintumėte kuriamą nuotaiką (liūdną, linksmą, dramatišką, iškilmingą, paslaptingą)?
4. Pakalbėkite apie V. Kudirkos „Tautišką giesmę“ ir J. Zauerveino „Lietuviais esame mes gimę“ – kuo šios giesmės skiriasi ir yra panašios?

JONAS AISTIS
(JONAS ALEKSANDRAVIČIUS, 1904–1973)

PEIZAŽAS

Laukas, kelias, pieva, kryžius,
Šilo juosta mėlyna,
Debesėlių tankus ižas
Ir graudi graudi daina.

Bėga kelias, ir berželiai
Linksta vėjo pučiami;
Samanotas stogas žalias
Ir šuns balsas prietemy.

O toliau – paskendęs kaimas,
Tik žirgeliai tarp klevų –
Šlama liepos tokia laime,
Tokiu liūdesiu savu.

Tik sukrykš lyg gervė svirtis,
Sušlamės daina klevuos...
Gera čia gyvent ir mirti!
Gera vargt čia, Lietuvoj!..

Klausimai ir užduotys

1. Perskaitykite J. Aisčio eilėraštį „Peizažas“ ir Just. Marcinkevičiaus eilėraštį „Tai gražiai mane augino“ ir raskite visus gamtą vaizduojančius žodžius.
2. Kokių medžių pavadinimų randate eilėraščiuose?
3. Ar žinote, kas yra *ižas*?
4. Jeigu reiktų aprašyti Lietuvos peizažą remiantis šiais dviem eilėraščiais, koks jis būtų?
5. Ką simbolizuoja tokie šviesios nuotaikos eilėraščiai apie gimtinę?

BERNARDAS BRAZDŽIONIS (1907–2002)

MOTINAI

Motina, man saulė tavo veidą mena,
Vargo raukšlės šviečia kaip žvaigždžių keliai,
Visą šitos žemės klaidų kelią mano
Tegu švies man tavo veido spinduliai.

Motina, man žemė tavo vardą šneka,
Vyturėliai čiulba jį gražiai kasryt,
Aidas jo krūtinėn man kaip laimė teka
Ir per širdį eina kaip rasa skaidri.

Motina, man gėlės tavo meilę šlama,
Už tave pasauly kas karščiau mylės?
Nepalik našlaičio, nepalik vieno, mama,
Niekur neik, motule, dar iš tos šalies.

Tau širdim už širdį, tau vargu už vargą,
Meile tau už meilę atiduot einu,
Kaip obels viršūnė paguost galva margą
Ir panešti žemės mirštančių dienų.

Klausimai ir užduotys

1. Su kuo poetiškai B. Brazdžionis lygina mamą?
2. Kokie gamtos reiškiniai minimi eilėraštyje? Išvardykite.
3. Kas šio eilėraščio lyrinis subjektas? Pabandykite aprašyti jį plačiau.
4. Darbas grupėmis:
   Pasvarstykite, kokia šio eilėraščio nuotaika. Nupieškite šio eilėraščio iliustraciją.

VAIKAI

Vaikai mes amžių upės žydinčioj pakrantėj,
Vaikai pasaulių girios glūdumoj –
Pasibaigs vidudienio didžioji šventė,
Kas liks tuščioje pakrantėje, kas grįšime namo?

Vaikai mes Viešpaties auksiniuos soduos,
Vaikai tamsiam kely vidur tamsios nakties,
Žaislai – žiedai, žaislai – padangių žvaigždės, rodos,
Žaislai – kalnai, žaislai – skausmai širdies.

O Tu, didi Ranka nežinomų kelių likimo,
Ir amžių upę, aukso sodus irgi mus laikai...
Iš Tavo meilės čia gyvenimo stebuklas gimė
Ir mes, – sugriaut atėję jo – mirties vaikai.

Klausimai ir užduotys

1. Apie ką B. Brazdžionio eilėraštis „Vaikai“?
2. Kas šio eilėraščio lyrinis subjektas?
3. Kaip manote, kas galėtų būti „didi Ranka nežinomų kelių likimo“?
4. Kaip suprantate šias eilėraščio eilutes: „Iš Tavo meilės čia gyvenimo stebuklas gimė / Ir mes, – sugriaut atėję jo – mirties vaikai.“?
5. Palyginkite B. Brazdžionio eilėraščius „Motinai“ ir „Vaikai“, išskirdami pagrindinius jų bruožus, kuriuos jau aptarėte (lyrinį subjektą, nuotaiką ir pan.). Kuris eilėraštis Jums patiko labiau ir kodėl?

ŠAUKIU AŠ TAUTĄ

Šaukiu aš tautą, GPU* užguitą
Ir blaškomą, it rudenio lapus:
Į naują vieškelį, į naują buitį,
Kur niekad šiaurūs vėjai neužpūs.

Šaukiu lietuvį burtis prie lietuvio
Ir gyvą širdį prie gyvos širdies,
Kad tamsiame vidurnaktį nežuvę,
Pakiltų rytmečiui gyventi ir žydėt!

– Iš sutemų, iš prieblandų išeikit,
Uždekit naują ugnį širdyse,
Vergams palikit vargo naktį klaikią! –
Šaukiu aš jūsų protėvių dvasia.

Šaukiu aš tautą, žemės pėdoj gyvą
Ir vyturėlio rytmečio maldoj,
Ir žydinčią, kaip žydinčių alyvų
Panemunių sodybose žiedai.

Šaukiu pavasario pilkų vagų artoją, –
Tegu lig saulės kyla jo daina.
Tegu laukai, tegu miškai kartoja:
„Gana tulžies, gana mirties, gana!..“

Šaukiu aš darbo rankų milijonus
Įsupt naujam darbymečiui varpus...
Į naujo džiaugsmo klėtis, naujo derliaus kluonus,
Ne kalinio namus, ne liūnus*, ne kapus.

Šaukiu vardu aš jūsų vargo žemės,
Balsu piliakalnių ir pievų ir miškų:
– Nekeršykit, kad kerštо kraujo dėmės
Nekristų prakeiksmu ant jūs vaikų vaikų!..

Šaukiu iš amžių: – Ateities nevertas,
Kas dabarties nedrįso tautai nešt,
Kas posūnių žaizdas, širdy atvertas,
Išdegino liepsna veidmainiškos ugnies.

Šaukiu balsu tėvų dievų ramovės
Ir jūsų krikšto atgaila šviesia.
– Stovėkit amžiais čia tvirti, kaip saulė stovi! –
Šaukiu aš jūsų protėvių dvasia.

Klausimai ir užduotys

1. „Šaukiu aš tautą“ – vienas populiariausių B. Brazdžionio eilėraščių, kurio pavadinimu yra ir 1941 m. išleista poezijos knyga. Kaip manote, kodėl būtent toks pavadinimas tada buvo pasirinktas?
2. Ar žinote, kas yra „GPU“?
3. Išvardykite, ką šaukia poetas savo eilėraštyje?
   Paklausykite lietuvių bardo Vytauto Kernagio atliekamos dainos „Šaukiu aš tautą“ (https://www.youtube.com/watch?v=2XnTKv0X6O4) ir aptarkite kartu klasėje. Kokią nuotaiką ji Jums sukuria?
4. Darbas grupėmis. Kaip suprantate šį posmą:

   Šaukiu iš amžių: – Ateities nevertas,
   Kas dabarties nedrįso tautai nešt,
   Kas posūnių žaizdas, širdy atvertas,
   Išdegino liepsna veidmainiškos ugnies.

   a) kas yra *nevertas Ateities* (atkreipkite dėmesį, jog *Ateitis* rašoma didžiąja raide)?
   b) ką poetas turi mintyje, rašydamas apie tuos, kurie „posūnių žaizdas, širdy atvertas,“ išdegino?
   c) pamėginkite sukurti iliustraciją šiam eilėraščiui ir papasakoti, kodėl nupiešėte būtent tai.

KAZYS BRADŪNAS (1917–2009)

POKARIO KŪDIKYSTĖ

Nieko nebuvo, tik žemė,
Tik duona ir vanduo,
Tik motina, tėvas –
Du jauni padegėliai,
Ir mano vienintelis žaislas –
Akmenėlis akmuo,
Atriedėjęs per eilėraščių kliūtis
Ligi šios paskutinės eilutės.

Klausimai ir užduotys

1. Trumpame K. Bradūno eilėraštyje telpa daug pokario laikotarpio Lietuvoje tragizmo. Kokia realybė aprašoma eilėraštyje „Pokario kūdikystė“?
2. Kokia žodžio *padegėliai* reikšmė?
3. Kaip manote, kodėl poetas savo *vienintelį žaislą* vadina *akmenėliu, akmeniu*? Ką simbolizuoja akmuo šiame eilėraštyje?
4. Ką žinote apie Lietuvos pokario laikotarpį? Pasikalbėkite su mokytoju (-a) klasėje daugiau apie tai.

DUONA

Jaunas mėnuo... ramu...
Tiktai pulsą girdi.
Prie ugniakuro valgoma duona.
Duonos nemarumu
Tu tikėti imi,
Įsikniaubusi į liepsną raudoną.

Tokią naktį giliai
Pašvęsti pasėliai
Venų vingiuose brinko ir dygo.
Niekados, niekados
Nepamiršiu maldos,
Grūdo runom širdy iškaltos.

Klausimai ir užduotys

1. Kaip kalbama apie duoną šiame K. Bradūno eilėraštyje?
2. Lietuviui duona yra šventa. Išrinkite žodžius, kurie siejami su religinėmis apeigomis.
3. Ar žinote, kaip atsiranda duona? Pasižiūrėkite vaizdo įrašą apie duonos kelią ir pasikalbėkite apie tai dar sykį klasėje: https://www.youtube.com/watch?v=rXO_QdRjKxQ.

HENRIKAS RADAUSKAS (1910–1970)

AFRODITĖ IR NARCIZAS

Nei mėnulio, nei žvaigždžių,
Nei gėlių, nei angelų.
Šventą žiemą, šaltą dieną
Baltu vieškeliu* einu.

Saulė bėga danguje,
Vėjo rankos gaudo ją.
Plyšta plazdantys šilkai:
Miglos, ūkanos, rūkai.

Ir nuoga, kaip Afroditė,
Sidabrinė saulė švyti,
Ties numirusia žeme
Šypso šypsena ramia.

Ir be rūbų, kaip Narcisas,
Stovi nuogas miškas visas,
Lieknos liepos ir klevai –
Balto marmuro dievai.

JUDITA VAIČIŪNAITĖ (1937–2001)

ORFĖJAS IR EURIDIKĖ

ORFĖJAS
Akmens pastatai – aukšti sarkofagai.
O gatvėj aplieja raudonas aliejus
figūrų šešėlius, iš rūko atlietus,
ir saulė lyg sargo fakelas dega.

Tu bėgi tiesėm ir kreivosiom, ir laužtėm,
tuščiom daugiakampėm aikštėm pirmutinė.
Ir miestas kaip griūvanti piramidė
pradaro dangų ir debesis...
Aušta.

EURIDIKĖ
Aš baltas manekenas.
Aš sukuosi apšviestoj vitrinoj,
kol mano veido atspindžių
nuo gatvių nenutrynė.
Aš tik sapnuojama.
Manęs nebus, kai tu nubusi,
Kai tas akmens ir stiklo pusrutulis
pasisuks į saulės pusę.
Tik įpakavimu blizgės dirbtinės šypsenos –
aš imsiu vysti
vitrinų spindesy, nuperkama
kaip cigaretės ir kaip viskis.

ORFĖJAS
Nugairintas peronų, prieplaukų, aerodromų vėjo,
raketos sprogimu kurčiam vidurnakty surikęs,
šaukiu tave.

Man teko rolė juodojo Orfėjo –
aš raudu rausvaplaukės Euridikės.

Ir mano vyriška rauda – begarsė ir grasi*.
Ji dusina ir veržias. Ir nė kiek nekeista,
kad saksofono gerklėje užgimęs gagesys
išauga į laukinę juodą aistrą.

Kas vakarą visam pasauliui groju
(kol vėl nustelbs mane
nykus maištaujantis džiazbandas)
už metalinių instrumentų lyg už grotų,
visas vienatvės būsenas išbandęs.

Praauga mano šauksmas
bokštus ir kalnagūbrių viršūnes,
ir grįžta kuždesiu rūke – neaiškiai, tykiai...
Jis sukrečiantis –
atgarsio, šešėlio panašumas
į tavo prarastą paveikslą...
Euridike!

EURIDIKĖ
Aš pragare. Manęs nešauk. Aš neišgirsiu.
Aš tavo skausmo jokia atgaila nebeišpirksiu.
Aš nenutrinsiu rentgenu išdeginančių pirštų.

Šį sykį jie paskyrė man devintą ratą –
reklamom akinantį, neaprėpiamą paros kvadratą
ir karuselės greity besiliejančias spalvas...
O tiltai ir tramvajai pragariškai trata...

Gyvenimas dabar triukšmingas kaip beprotnamis.
Apšviestas girtas pragaras.

Tik durys liko praviros...
Tik groja juodaodžių džiazas –
didmiesčio šviesų *tragingas* protrūkis...

ORFĖJAS
Aš groju kulkos švilpesį pro gatvių triukšmą,
pro saulės šviesą,
pro afišų srautą nenutrūkstamą,
pro maršais plaukiantį viršum žemynų žydrį,
aš groju –
kulkos švilpesį į širdį.

Kai šimtmečio gale tribūnos keičias,
kai žiūrovams linksma,
tą televizorių ekranuos – aikštės vidury –
viduramžišką linčą
ir ant Žaklinos kelių
kraujo srovę limpančią...

Ir spiegiančius varpus –
pavojaus perspėjantį balsą
viršum stiklinių miestų rytą –
dulkiną ir balkšvą.
Tą prezidentų triumfo kelią –
vienišą, per vėlų,
tą paskutinį – ant patrankos – po dangum –
su demokratijos pašauta vėliava...

EURIDIKĖ
Tiktai šešėlis liko grindiny –
lyg po atominio sprogimo...
.....
Užgeso miestai. Ir nugrimzdo gatvė.
Ratų trenksmas apsvaigino.

Bet tavo balsą pažinau –
pro juodą žemės plutą –
metalo skardžiagarsį balsą,
rėžiantį lyg plūgą,
nesuprastą naktinę ertmę – saksofono skausmą,
pirmykštę aukštą meilę,
požemio uolienų kaustomą,
ir didelių žvaigždynų tylų lėtą užtekėjimą,
ir Letos vandenų dar vos įžvelgiamą švytėjimą...

ORFĖJAS
Manęs jie neužmuš akmenimis
per bakchanaliją* – tiek amžių trempto.
Aš didelis kaip riksmas ir žvelgiu su panieka
į skylančius dangoraižius,
į miestų niūrią paniką,
prispaudęs lūpas prie didžiulio instrumento.

Ir susilieja su naktim juoda mirties tema,
ir naujas garsas kyla į raudonus ryto debesis,
nakty užgimęs, neapykanta ir meile degantis,
ir minios muša ritmą,
ir erdvėja platuma.

O ten lyg atspindys nuo instrumento –
pats švelniausias garsas –
Euridikė šypsos...
Ir drumstas gatvių triukšmas
perauga į pavojingą tylą.
Ir mano juodą veidą glosto spinduliai,
pirmi, kreivi ir šykštūs,
ir mano milžiniškas siluetas
virš dangoraižių iškyla.

MARCELIJUS MARTINAITIS (1936–2013)

IKARAS IR ARTOJAS

Krito Ikaras. Didžiulis sparnuotas šešėlis
Slinko per kalnus, laukus ir per jūrą.
Tirpo nuo saulės artumo vaškiniai sparnai,
Beviltiškai ore mosavo.

Arė artojas. Kopė į kalnus aukštyn –
Kaip į šimtmečius.
Jaučiai didžiuliai ėjo ramiai, susitaikę su arklu ir jungu.

Krito Ikaras. Artėjo į savo šešėlį,
Krito, kur ganėsi bandos
Ir mėlynavo kalnai.
Ėjo mažytis artojas, lyg pasikinkęs du vabalus.
Mėlyna jūra spindėjo prieš saulę, o bangos
Tarsi sustingo.

Ėjo artojas ramiai paskui jaučius ir nieko nematė.
Šauksmo Ikaro jisai neišgirdo –
Darbas ir duona išmokė žiūrėti į žemę.

Krito Ikaras, kaip krenta sapne į bedugnę.
Krantas ir saulėta jūra artėjo link jo švilpdama. –
Oras nebelaikė sparnų.

Krito Ikaras. Išskleidęs rankas
Artėjo prie savo šešėlio.
Paukštį pralenkęs, rankom save apkabinęs,
Krito į jūrą.

Ėjo artojas ramiai paskui jaučius ir nieko nematė.
Molis kvepėjo ir vagos prieš saulę žvilgėjo.
Vagą išvaręs, jaučius paleidęs ganytis,
Pats, žolėje atsigulęs, padangėj regėdamas paukštį,
Išgalvojo Ikarą.

KAZYS BRADŪNAS (1917–2009)

ODISĖJAS BUVO NEKANTRUS

Odisėjas buvo nekantrus,
Ir ilgiau Homeras neištvėrė –
Jam atkėlė tėviškėn vartus,
Kur ištroškęs kraujo atsigėrė.

Odisėjui
Dvidešimtis metų be tėvynės
Buvo prakeikimas pakely,
Man, tarytum kaliniui grandinės,
Velkasi jau trisdešimt keli.

Odisėjas gimtąją Itakę
Dar išvydo ryto rūkuose,
Man kelionėje jau temsta akys
Ir nušvinta vien tik sapnuose.

Odisėjau, tu grįžai atkeršyti –
Du dešimtmečiai tau gi baisi skriauda,
Aš nenoriu nieko, man tik peršti
Viso perkirsto gyvenimo žaizda.

JANINA DEGUTYTĖ (1928–1990)

ANTIGONĖ

Lik sveikas, sužadėtini, – nebučiavau dar tavęs.
Lik sveikas, sūnau, kuris niekados nebūsi.
Meilė mane atvedė – meilė išves.
Taip virpa ištiestoj rankoj paryčio vėjo gūsis...
Aš grįšiu.
Aš tūkstantį kartų grįšiu
Pusiaunakčiais laidoti savo brolių.
Per ugniavietes,
per smėlį raudoną,
Per lietaus pritvinkusį molį –
Grįšiu.
Aš ateisiu basa.
Mano rankos beginklės ir tuščios.
Bet ne tas įstatymas laikinas – man visagalis.
Tegu jie
ir keiks mane, ir pečiais
abejingai gūžčios,
ir tūkstantį kartų teis.
Bet manęs nuteisti negali.
Jiems kaip vaiduoklis –
eisiu per žemę sūrią –
Tą mūšio lauką –
laidoti brolių – baltų ir juodų...
Kol tironiškos rankos šešėlis
žemę slegia ir jūrą,
Kol vergo vardas
gėda tebedega ant veidų...
Pusiaunakčiais eisiu – tūkstantį kartų! –
Tamsa, tavo kūną užklojusia, alsuot...
Tavo galvą bejėgę priglausti,

prie šono padėti kardą, –
Tūkstantį kartų pasmerkta –
Antigonė –
tavo sesuo.

Klausimai ir užduotys

1. Antikos simbolika ir mitų turinys yra įkvėpęs ir lietuvių autorius. Lietuvių literatūroje galite atrasti nemažai graikų mitologijos pėdsakų. Kaip manote, kodėl?
2. Perskaitę H. Radausko, J. Vaičiūnaitės, M. Martinaičio ir K. Bradūno kūrinius, palyginkite, kuo šie kūriniai skiriasi ir kuo panašūs?
3. Ar esate skaitę mitų apie Afroditę, Narcizą, Orfėją, Euridikę, Ikarą, Odisėją? Perskaitykite juos ar prisiminkite, ir atraskite jų simboliką H. Radausko, J. Vaičiūnaitės, M. Martinaičio ir K. Bradūno eilėraščiuose.
4. Kuo kitoks yra Juditos Vaičiūnaitės žvilgsnis į mitologiją per poeziją? Ką poetė eilėraštyje pasako apie gyvenimą, mirtį ir kūrybą?
5. Kaip manote, kodėl H. Radauskas gamtos aprašymui pasitelkia Afroditės ir Narcizo mitą?
6. Padiskutuokite, kuo išskirtinė M. Martinaičio mito apie Ikarą interpretacija?
7. Kaip K. Bradūno lyrinis „aš“ lygina save su Odisėju? Kaip manote, kodėl?
8. J. Degutytės eilėraštyje „Antigonė“ raskite epitetus, kuriais iliustruojama ši mitologinė figūra. Padiskutuokite klasėje, kokia yra Antigonė? Galbūt ji stipresnė už abu savo brolius?
9. Padiskutuokite: kaip manote, ar Antikos mitai svarbūs šiuolaikiniam žmogui?

PROZA

SELEMONAS PALTANAVIČIUS (g. 1956)

PASPIRTUKAS DVIEM

Istorija apie draugystę

Smagu turėti tikrą draugą.
Kas juo gali būti?
Gal tas, kuris turi paspirtuką?
Jį turi daug kas... Beveik visi.
Lapiukas žiūri, kaip takeliu paspirtuku rieda kiškis.
– Ei, žvairy, būk draugas! Duok šen savo paspirtuką. Noriu važinėtis!
Tačiau kiškis nuriedėjo sau net jo neišgirdęs. Negi toks būna draugas?
O čia ežiukas. Jo paspirtukas naujas, žvilgantis.
– Spygliuk, tau jau užtenka važinėtis. Duok man. Būk draugas!
Bet ir ežys pasispyrė ir nurūko tolyn. Gal ir jis nenori būti draugu?
Gal juo norės būti varna? Jos paspirtukas mažutis, tik vienai lapiuko kojai...
– Tu ką! – pasišiaušia varna. – Tu jį sulaužysi. Ne, ne ir dar kartą ne!
Ech, argi varna gali būti jo draugė? Žinoma, ne...
Pagaliau takeliu atbraška paspirtukas, kuriuo rieda meškinas.
O jeigu paprašyčiau jo paspirtuko?
Prie lapiuko pasilenkia meškinas.
– Bet jis skirtas meškinams. Matai raidę „M“? Tau reikia kitokio, su raide „L“. Laimingai...
Pasakė ir nubraškėjo sau.
Ne, taip nieko nebus!
Lapiukas grįžta namo, iš sandėliuko pasiima naująjį savo paspirtuką.
Kaip jis žvilga! O kaip gražiai sukasi jo ratai!
Jis išvažiuoja į takelį, pasispiria ir rieda, net vėjas švilpia.
Ei, kodėl niekas į jį nežiūri?
Kodėl visi pro šalį važiuoja pirmyn ir atgal?
O kur yra visi jo draugai?
Štai prie takelio stoviniuoja barsukas.

– Klausyk, barsuk, o gal tu nori su manim pasivažinėti?

– O tavo paspirtukas saugus?

– Žinoma! – Lapiukas pasispiria ir beregint barsuką nuveža prie jo namų.

– Ačiū, tu tikras draugas, – sako jis ir pradingsta savo urve.

Negali būti... Barsukas jį pavadino draugu?

– Gal ir tu nori namo? – lapiukas kalbina voveraitę. Ji tupi ant šakos ir prausiasi.

– Ne, mano namai medyje. Bet aš mielai pasivažinėčiau.

Dabar lapiukas su voveraite lekia į vieną miško pusę, į kitą. Kaip gera...

– Labai gera! – dėkoja voveraitė. – Ką aš daryčiau be tikrų draugų?

Tai gal ir meškinas norėtų? Jo paspirtukas sulūžo ir jis nešasi jį ant peties.

– Nejuokauk... – meškinas moja letena. – Jei maniškis neišlaikė, sulūš ir taviškis.

– Bet ačiū tau, tu tikras draugas.

Lapiukas grįžta namo, nuvalo paspirtuką ir kai jis jau žvilga, paslepia sandėliuke.

O kas ten sakė, kad miške nėra tikrų draugų?

Jų daug, ir visiems jiems reikalingas lapiukas!

Klausimai ir užduotys

1. Išvardykite visus lapiuko draugus. Suskaičiuokite, kiek jų buvo.
2. Ar paspirtuku galima važiuoti dviese? O gal nesaugu?
3. Kodėl ne visi žvėreliai norėjo dalintis paspirtuku?
4. Kaip mes sužinome, kas yra mūsų draugas?
5. Kodėl draugauti yra smagu? Kodėl mums reikalingi draugai?

TIE NAMAI NAMUČIAI

Istorija apie namus

Tuk tuk tuk! Kažkas beldžia...

Jei boružė turėtų kitokius namus, žinotų, kad beldžia į duris. Ar į lango stiklą.

Tačiau boružėlė naktį praleidžia po nukritusiu lapu, o rytą, išskubėdama į girią, nežino, ar vakare jį beras. Tai kas gi čia beldžia?

Pro lapo kraštą ji pažvelgia į mišką – tik pamanykit: lyja! Eiti per lietų, laipioti slidžiomis smilgomis boružėlei nepatinka. Skėčio ji neturi ir net nežinotų, ką su juo daryti.

Hmm... o jei lietus nesiliaus visą dieną? Arba – lis visą savaitę ir visą vasarą?

Boružė nežino, ar vasara yra ilga. Bet ji net nusipurto dėl tokios minties: oho, jei lis visą vasarą, ji turės likti čia, savo *palapėje*... na, po savo lapu. Čia nieko nėra, kas turėtų būti namuose... Ką daryti?

– Tau reikia tikrų namų! – sako jai sliekas. Jis dažnai kaišioja čia savo nosį ir domisi, ką veikia boružėlė. – Gal net tokių, kaip mano.

– Tu ką! – boružė moja sliekui ir purto galvą. – Ką aš veiksiu ten, po žeme? Ar tu nežinai, kad man reikia saulės! Saulės ir daug oro, nes aš mėgstu skraidyti. Ir dangaus, kuris aukštai...

– Mano namai – geriausi, – suburba sliekas. – Bet jei tau nepatinka, gali statytis kitokius namus. O man... Man praverstų tavo lapas.

– Lapas? Aa, mano *palapė*? Žinau, kai aš tik išsikelsiu kitur, tu jį suvalgysi. Ar ne?

– Mmm... Taip... – sliekas linktelėjo galvą, atsisveikino ir nuniro* į savo urvelį.

Boružėlė liko viena, snūduriavo ir klausėsi lietaus barbenimo. Įdomu, ar kiti namai gali turėti tokį stogą, į kurį taip taukši lašai? Jei nieko nesigirdi, blogai – boružė norėtų tokio paties stogo. O langų... Dar kartą ji žvilgteli pro lapo kraštą. – Oi, kaip šlapia ten, už lango!

Ji būtų dar ilgiau iš po lapo žvalgiusis, tačiau greta kažkas subraškėjo, sušlamėjo ir į *palapę* įsmuko vabalas žygis.

– Uf, na ir lėkiau! – jis nuo nugaros nusirinko lietaus lašus ir jais nusiprausė kojas.

– Sveika gyva, aš tik trumpam pas tave. Čia tu gyveni?

– Gyvenu... – Boružė dar negalėjo atgauti amo. – Čia mano namai, čia...

– Namai? – Žygis apsižvalgė aplinkui ir nieko nepamatė. – Tu teisi, namų būna visokių...

– Mano namai man patinka. – Boružė pataisė samanas, ant kurių visada miega. – Sliekas sako, kad man reikia kitokių namų, kad...

– Juokauji? Tais sliekais negalima tikėti! Pažįstu aš juos...

– Taigi, jei aš kada ir turėsiu namus, jie bus su tokiu pačiu stogu, kad į jį barbentų lašai, su tokiais pačiais langais...

– Hmmm ... Aš nieko negirdžiu... – prisipažino vabalas. – Tačiau jei tu tikrai galvoji apie namus, galiu patarti: – Projektą jiems gali užsisakyti iš manęs.

– Projektą? Namui? Kam jis man? Man pakaks tik stogo ir langų...

– Keista tu, boruže... Namas statomas pradedant nuo projekto. Pirmiausia namą reikia nupiešti, suskaičiuoti...

– O kam? – boružėlė užmerkė akis. – Aš jį matau, aš žinau, ko noriu. Ne, man nereikia kitokio namo... Namo *su projektu*...

– Aš tik gero tau norėjau... – burbtelėjo vabalas. – Žinai, jau bėgsiu. Į savo namus.

– O kur jis, tas tavo namelis?

– O, jis po nukritusia lenta. Ten taip saugu, drėgna... Aš iš žolių šaknelių supyniau sau lovą ir...

Boružėlė klausėsi jo ir negalėjo patikėti: namai, kuriuose drėgna ir kur nesigirdi lašų barbenimo? Kam jie tokie reikalingi? Tegul jie būna net ir *su projektu*...

Vabalas nuskubėjo po savo lenta. O kol juodu kalbėjosi, lietus baigėsi ir sušvito saulė. Pro boružės namelio langus į vidų įsiveržė gaivus miško oras, plūstelėjo šiluma.

Štai kokie turi būti namai!

– Likit sveiki, nameliai! Iki vakaro!

Boružėlė užkopė į smilgos viršūnę, ir jai net galva apsvaigo nuo grožio: visur žvilgėjo lietaus lašai, margavo žiedai. Lengvas vėjelis danguje kedeno debesėlių garbanas...

Ji pakilo į orą ir skrido vis aukštyn, žemė ir miškas tirpo jai iš akių.

„Štai kur laimė, štai kur tikras gyvenimas!“ – krykštė boružėlė ir mojo pro šalį lekiantiems drugiams ir vabaliukams.

Ar toli ji skrido? Boružė to nežino. Gali būti, kad ji taip smagiai skristų iki pat pasaulio krašto, bet – kuo labiau ji tolo nuo namų, tuo aiškiau suprato, kad pasaulis jokio krašto neturi. O jeigu nusileistų čia?

Boružė ilgai suko ratus, žemė vis artėjo. Štai ir medžių viršūnės, kiekviena šakelė, lapas matyti. Štai pievelė tarp medžių... Op! Ji krito žemėn, pasitaisė sparnelius, rūpestingai patrynė visus septynis juodus taškus, kad jie žvilgėtų...

– Na ir skridau! Sugrįžau namo! Kur tie mano nameliai?

Paieškojusi ji surado nukritusį medžio lapą, nėrė po juo ir apsidžiaugė: viskas kaip turi būti, namas su stogu ir langais, o čia dar samanėlių sruoga, lova.

„Palauk, kaip tas vabalas sakė? – susimąstė boružėlė. – Ko namui reikia? Projekto?.. Kokia paikystė!“ Ir ji pabandė įsivaizduoti save, piešiančią namo planą, o paskui gyvenančią po lenta, šlapioje lovoje. Na jau ne!

Tuk tuk tuk! Kas tai? Aa, lyja. Kaip gražu!.. Kokia nuostabi muzika... Ir koks gaivus oras plaukia pro langus su girios aromatais, su paukščių giesmėmis. O čia kas? Aa, čia sliekas...

– Na, tai kaip gyveni? – klausia jis boružėlės. – Vis savo nameliuose?

– Taip! – Boružė laiminga užmerkia akis. – Aš net neįsivaizduoju, kad jų neturėčiau. Jie man patys brangiausi, jie jaukiausi, jie...

Sliekas nelaukė – smuko į savo urvelį, o boružė prigludo prie samanų, žvelgė pro namų langą į lietaus prausiamą girią ir šypsojosi: ar šioje Žemėje gali būti kas nors laimingesnis už ją?

Klausimai ir užduotys

1. Kur gyvena boružė, sliekas ir vabalas žygis?
2. Kodėl jiems patinka skirtingi namai?
3. Kodėl mums, žmonėms, patinka skirtingi dalykai?
4. Kodėl sakoma: *po savo stogu visaip patogu*?
5. Suraskite žodžius, kurie rodo, kad boružei patinka jos namai.
6. Ar Jums patinka Jūsų namai, kambarys? Ką keistumėte?

JONAS BILIŪNAS (1879–1907)

KLIUDŽIAU

Apsakymas

Tai buvo nedidelė balta katytė. Jos menkas suliesėjęs kūnelis visas drebėjo iš šalčio ir baimės; jos plaukai, lietaus sušlapinti ir purvais apskretę, visi kabėjo sustirę* ir pasišiaušę. Radau aš ją lauke, patvoryje pritūpusią, susirietusią, nelaimingą. Mane pamačiusi ji taip gailestingu balsu sumiaukė ir pažiūrėjo akimis, kuriose švietė ir baimė, ir viltis. Ji buvo dar visai visai jaunutė, bet tokia sudžiūvusi! Gal ją atėmė iš jos motinos žmonės; gal jie pirma norėjo ją įdėti maišiukan ir, nunešę į upę, įmesti vandenin, bet paskui atnešė laukan, pametė patvoryje, kad ji neberastų namų ir nudvėstų badu: žmonių namuose jau nebebuvo jai vietos; gal jau nebe pirmą dieną ji čia išalkusi ir sušalusi tupi...

Bet kas man darbo? Juk ji niekam nereikalinga...

Ir aš apsidžiaugiau, kaip apsidžiaugia pamatęs kiškį medėjas*. O aš juk juo buvau apsitaisęs. Ant pečių turėjau persidėjęs lanką, rankoje nešiausi strėlas*: maniau esąs tikras Amerikos tyrlaukių gyventojas, Kuperio aprašytas. Nors buvau tik antros klasės mokinys, tačiau jaučiausi milžinas esąs, kuris, rodės, ir vilkų būrį susitikęs neišsigąstų.

O čia buvo tik maža sudžiūvusi katytė...

Atmatavęs dešimtį žingsnių, atsistojau, nusiėmiau nuo pečių lanką, įtempiau strėlą ir pradėjau taikyti. Liūdnomis akimis žiūrėjo į mane nelaimingas gyvulėlis, tarsi klausdamas, ką aš darau... ir laukė.

Strėla suzvimbė ore, ir pamačiau, kaip katytė staiga pervirto kūlio*, skaudžiai sumiaukė ir pradėjo stirenti* kojytėmis...

Kliudžiau. Kaip tikras medėjas prilėkiau artyn, bet staiga pajutau širdyje šaltį ir sustojau nustebęs: katytės veidas buvo neapsakomo skausmo pervertas, akys primerktos; ji iš visos dar likusios galios pasistengė atsistoti ant pirmutinių kojų ir pradėjo šliaužti, vilkdama žeme savo kūnelį: kartu vilkosi įlindusi jos krūtinėn strėla, o iš žaizdos dideliais juosvais lašais lašėjo ant smėlio sukrešėjęs kraujas.

Nusiminęs, nebežinodamas, ką daryti, atžagaria ranka numečiau lanką ir strėlas ir neatsigręždamas parlėkiau namo. Širdyje jaučiau skausmą ir sunkumą: tarsi didelė didelė našta slėgė krūtinę.

Tik trečią dieną drįsau išeiti į lauką: katytė gulėjo aukštielninka, nebegyva. Čia pat prie jos buvo numesti lankas ir strėlos. Nutvėręs nuo žemės, lanką ir strėlas sulaužiau į šipulius ir toli išmėčiau po lauką. Tik nedrįsau išimti strėlos, kuri buvo įsisiurbusi katytės krūtinėn ir dabar stypsojo atsikišusi.

Tai buvo vienatinis* mano gyvenime šūvis. Bet laimingas: aš jį lig šiolei dar tebenešioju savo krūtinėje...

Klausimai ir užduotys

1. Kaip atrodė katytė? Ar turėjo ji šeimininką?
2. „Juk ji niekam nereikalinga...“ Kodėl negalima skriausti gyvūnų, net jei jie niekam nepriklauso?
3. Kaip manote, ar gyvūnai jaučia, galvoja, džiaugiasi, liūdi?
4. Ką reiškia žodis *kliudė*?
5. Kas yra *žaisti*? Ar mėgsta vaikai žaisti? Koks turi būti žaidimas?
6. Ar galima suprasti ir atleisti mažajam išdykėliui? Kodėl?
7. Kas yra *atsakomybė*? Kodėl turime nuolat galvoti ne tik apie save, bet ir apie kitą?
8. Ar turėjote kada nors gyvūnėlį? Ar buvote gyvūnų globos namuose? Kodėl sakoma, kad naminiai gyvūnai yra mūsų globotiniai?
9. Sukurkite 5 taisykles, kaip reikia elgtis su gyvūnais. Ar reikėtų bausti berniuką?

JONIUKAS

Apsakymas

Šeštų metų Joniukas jau piemuo. Gano jis žąsis. Tiesa, tos žąsys svetimos. Bet Joniukas ir neatmena, kad jo tėvelis būtų kada nors žąsis laikęs. Ir kur tėveliui jas laikyti, jeigu jis gyvena miestelyje, tokioje sugriuvusioje nedidelėje trobelėje, ir žemės vieną mažą darželį teturi (ir tas, sako, esąs žydo Iršos). O ir tėvelio dabar nėra. Kur jis yra, Joniukas gerai nežino. Tik atmena, kad buvo apsiniaukusi liūtinga diena, kai tėvelis su maišeliu ant pečių iš namų ėjo. Joniukas kaip tik tą dieną tupėjo susirietęs ant suolo: tai dairėsi bailiai po trobelę, tai žiūrėjo, kaip dideli vandens lašai varvėjo nuo langelių arba vyniodamiesi, tarsi gyvi, šliaužė per stiklą žemyn. Seniau tokią dieną Joniukas neiškentėdavo; atsiklaups, būdavo, ant suolo, primygs į šlapią stiklą savo pirštelį ir trina, trina: toks dzyravimas jam buvo kaip gražiausia muzika. Bet tą kartą bijojo: matė, kad visi nusiminę, tyli; tėvelis susirūpinęs avėsi kojas, motutė, mažąjį broliuką ant kelių turėdama, kniukčiodama* verkė.

Atmena Joniukas, kad atėjo tada keletas moterų ir dėdė Jokūbas tėvelio išleisti. Visi dūsavo, dejavo; kalbėjo, kad reiksią toli, labai toli keliauti, kad ten galį užmušti, – ir kiekvienas prašė Dievo, kad tik nors gyvas grįžtų.

Nesuprato gerai Joniukas, ką visa tai reiškė, bet ir jo mažą širdelę tarsi replėmis kas krūtinėje suspaudė. O kai tėvelis visiems pradėjo sudie sakyti, kai motutė pradėjo balsu raudoti, Joniukas nušoko nuo suolo, nusitvėrė tėvelį už skverno* ir verkė, verkė, visas drebėdamas, net jam gerklytė užkimo: jautė, kad atsitiko baisi, didelė nelaimė...

Tėvelis jį apkabino, pabučiavo į galvą ir peržegnojo; paskui užsimetė ant pečių maišelį ir visų lydimas išėjo pro duris...

Ir ligi šios dienos nebematė Joniukas savo tėvelio. Niekas jau nebeatneša jam iš miestelio riestainio ar saldumynų nupirkęs. Paliko Joniukas trobelėje su savo motute ir mažuoju broliuku vienas. Bet motutę jis ne taip mylėjo kaip tėvelį, – labiau jos bijojo. Girdėjo kalbant, kad ta motutė

esanti jam netikra; kad jis turėjęs kitą motutę, kuri numirusi ir jį visai dar mažą palikusi. Ką tai reiškia, Joniukas gerai nesuprato; tik matė, kad mažąjį broliuką antroji motutė daug labiau mylėjo; tuo tarpu jį labai dažnai ir skaudžiai baudė, visados barė. Ir Joniukui labai dabar buvo gaila savo tėvelio; bet kur jis yra ir kada grįš, apie tai paklausti motutės bijojo. Matydamas motutę, turinčią ant savo kelių mažąjį broliuką, ne kartą ir jis norėdavo prieiti taip pat prie jos prisiglausti; jautė, kaip tai gera turėtų būti, bet nedrįso. Ir tik dar tylesnis paliko negu pirma. Dažniausiai sėdėjo per dieną ant krosnies, nes lauke buvo šalta, ir dirbo iš šakaliukų kryželius, kaip jį buvo tėvelis išmokęs. O kai motutė pradėdavo ant jo bartis, jis nulįsdavo į patį šakalynės* kampelį ir iš tenai žiūrėdavo kaip kačiukas savo didelėmis šviesiomis akelėmis. Tenai tupėdamas matė ateinančias apsilankyti pas motutę moteris, girdėjo, kaip motutė skundėsi, kad nėra ko valgyti, trūksta duonos, ir kalbėjo, kad jį, Joniuką, reiksią leisti piemenauti, jeigu tik kas priims, nes namie toks tik duoną dykai valgys, o uždirbti negalėsiąs nieko. Moterys lingavo galvomis, pritardamos motutei, ir pasigailėdamos žiūrėjo į šakalynę. O Joniukui, tų kalbų klausant, drebėjo širdelė krūtinėje ir sausos juodos duonos kąsnelis sustodavo gomury.

Pagaliau vieną dieną prieš Velykas pamatė nuo krosnies Joniukas, kad į trobelę įėjo kažin koks nepažįstamas žmogus, raudonais kailiniais apsivilkęs, ir, pagarbinęs Dievą, paklausė motutės:

– Na, kurgi tamstos piemuo?

Joniuko širdis sudrebėjo tuos žodžius išgirdus.

Motutė liepė jam lipti iš šakalynės ir pabučiuoti „dėdei“ ranką. Nepažįstamas dėdė apžiūrėjo Joniuką iš visų pusių, pakraipė galvą ir tarė:

– Ar nebus tik per mažas?

Paskui, prisikimšęs tabako ir užsidegęs pypkę, pridūrė:

– Na, kaip žąsims ganyti bus geras ir toks. Kiekgi tamsta už jį norėtum?

Joniukas girdėjo, kaip „dėdė“ pradėjo su motute derėtis, kaip motutė prašė nors sykelį* bulvių pridėti; matė, kaip tas „dėdė“ padavė motutei popierinį pinigą, ir suprato, kad jam su tuo žmogumi reiks važiuoti.

– Na, taisykis*, važiuosim, – tarė „dėdė“. – Nebijok, gerai tave laikysiu: kasdien tris kartus lupsiu, kartą valgyti duosiu.

Taip pasakęs susijuokė. Bet Joniukui, tuos žodžius girdint, juoktis visai nebebuvo noro. O čia dar motutė prašė to „dėdės“, kad gerai jį prižiūrėtų, negailėtų rykščių, jeigu neklausys ir tinginiaus. Ir Joniukas, nors namie negera buvo ant krosnies tupėti, išvažiavo apsiašarojęs, dar labiau susitraukęs nekaip pirma.

Bet ir naujoje vietoje Joniukas palengva apsiprato. Teisybė, tetulė buvo pikta, dažnai jį siuntinėdavo, dar dažniau bardavo, o ne kartą ir suduodavo; bet užtat valgyti čia daugiau gaudavo negu namie. Iš pradžių jį pristatė prie mažo vaiko Bet kai atšilo ir pradėjo skilti* žąsiukai, naujas darbas atsirado: reikėjo juos lesinti ir saugoti. Kai visai sušilo, tetulė sudėjo žąsiukus į pintinę, išnešė į pievą, parūkė švęstomis žolėmis ir paleido ganytis. Joniukas juos ganė, lesino ir saugojo nuo varnų. Kai žąsiukai pasiūgėjo, turėjo Joniukas kartu su kitais sodžiaus vaikais laukan juos varytis, – ir kartu ganė. Nors iš pradžių šalta rytais buvo, bet patiko tas darbas Joniukui: buvo ne vienas, krūvoj su kitais lakstė, žaidė.

Iš lauko matosi nelabai toli miestelis, kur jo motutė gyvena, aplinkui gano galvijus, kur ne kur pakrūmėmis ilsisi arkliai. Visi šitie daiktai Joniukui nežinomi, neregėti. Mato, kaip sodžiaus* vaikai joja ant arklių, ir jis labai norėtų jodinėti; mato, kaip važinėja, ir jis norėtų važinėtis, nes prie tėvelio nebuvo to mėginęs, patyręs; girdi, kaip sodžiaus jaunimas arba piemenys dainas dainuoja, ir jis mėgina sau vienas dainuoti: tokios tos dainos linksmos, malonios. Klausosi jų, ir jam taip gera, ramu. Dainuoja jis pats, ir jam taip linksma, širdį aukštyn kelia.

Nežinia, kodėl Joniukui labiausiai patiko daina, kurią pirmą kartą sodžiuje išgirdo. Tos dainos Joniukas nemoka, tik kelis žodžius žino, bet jam ir tų pakanka: varinėja savo žąseles po lauką ir šaukia kiek tik galėdamas:

Ak, vija, panavija,
Jau pražydo kaip lelija!

– Ką tu čia dainuoji? – klausia jo kartą Morkūno Antanas, grįždamas iš lauko mėšlą nuvežęs.

Ak, vija, panavija,
Jau pražydo kaip lelija!

Šaukia dar labiau Joniukas, norėdamas pasigirti, ir godžiai žiūri į Antano vežėčias*.

„Tai kad man taip pasivažinėti!“ – pereina jam per galvą mintis.

Norėtų paprašyti Antano, bet nedrįsta: juk nė karto dar nėra važinėjęsis.

– Sėsk į ratus, pavažinėsiu, – sako Morkūno Antanas, tarsi suprasdamas Joniuko slaptą norą.

– Tik žiūrėk, visą laiką dainuok, kai tave vešiu.

Joniukas prašvinta iš džiaugsmo, meta savo žąsis ir sėda į ratus.

– Na, dainuok! – sako Antanas ir sukerta arklį.

Ratai dardėdami ir šokinėdami rieda keliu, krato Joniuko kūną, bet jis iš visos galios šaukia vis tą patį:

Ak, vija, panavija,
Jau pražydo kaip lelija...

– Iš kur tu tokį dainininką nutvėrei? – klausia Antano sodžiuje.

– Lauke, atsako juokdamasis Antanas. – Kad pavažinėčiau, sutiko man dainuoti.

Visi iš to sumanymo juokiasi; visiems jis kažin kodėl tuojau patinka. Kada Joniukas grįžta laukan, kiekvienas susitikęs važiuotas prašo jo sėstis ir liepia dainuoti. Po visą sodžių sklinda skardus mažo vaiko balsas:

Ak, vija, panavija,
Jau pražydo kaip lelija...

– Na, ar ne Šeškaus piemenį vežioji? – sako vyras stovėdamas vienaame kieme.

– Nagi mat, užkankins vaiką, – gailestauja žiūrėdama į Joniuką moteriškė. – Nebūtų našlaitis... Kiekvienas skriaudžia.

Bet Joniukas linksmas ir laimingas; važinėja per visą dieną, per visą dieną iš visos galios dainuoja savo dainą, nors ratai be perstojo krato jo kūną, drebina plaučius krūtinėje, nors jam skauda gerklę ir balsas užkimo.

Bet dainuoja, kad tik jį daugiau pavažinėtų, nes juk niekados jis dar nėra važinėjęsis. Važinėjasi Joniukas per visą mėšlavežį*, per visą mėšlavežį dainuoja savo dainą, – užmiršta savo žąsiukus ir šeimininkus. Tik pavakariais suranda tuos žąsiukus ir varosi namo.

Varosi jis vieną vakarą žąsis ir mato: dviejų žąsiukų nėra.

„Blogai, – dingteli jam į galvą. – Pamatys tetulė, kas tada bus!“

O tetulė, kaip tyčia, stovi prie vartų, laukia.

– Ar visi? – klausia ji ir pradeda žąsiukus skaičiuoti...

– Dviejų trūksta! – surinka. – O tu, parše, tai taip saugai?..

Ir, pripuolusi prie Joniuko, pradeda kumščiuoti:

– Greičiau eik, suieškok: nesurasi, visą kailį išpersiu!..

Joniukas išlaksto visą sodžių ir lauką – nėra. Nuliūdęs grįžta pas šeimininkus. Visai tenai neitų, bet kur dėtis. Ir Joniukas nedrąsiai atidaro trobos duris, nori nepastebėtas įeiti ir atsigulti. Bet tetulė taip pat išlaksto visą sodžių, nesuranda žąsiukų ir, sugrįžusi namo, puola prie lovos, nutraukia nuo jos įsikniaupusį Joniuką ir lupa jį, lupa.

– Tau važinėtis, važinėtis!.. – rėkia ji nesavu balsu, kirsdama jam žabine* per pečius, per nugarą, per pakinklius*.

Joniukas vyniojasi ir raitosi kaip deginamas, bet negali ištrūkti iš jos stiprių rankų. Nuo išgąsčio ir ašarų jam kvapą užgniaužia. O ji numeta jį ant žemės, primina koja ir duoda, duoda. Kai pati priilsusi paleidžia Joniuką, jis negali nuo žemės atsikelti – taip jam visus sąnarius skauda ir tik kniukčiodamas verkia. Tik tik užsirita ant lovos ir ilgai nemiega. Pirmą kartą jo mažoje galvelėje pradeda gimti graudžios mintys. O, jo niekados taip skaudžiai niekas nebaudė: nei motutė, juo labiau tėvelis. Ir jam taip sunku randas, kad jis ne namie, ne su tėveliu kartu. Bet miegas visa nuramina, ir Joniukas užmiega...

Tačiau kitą dieną, anksti rytą žąsis laukan varydamas, jis aiškiai prisimena, kas atsitiko, ir jaučia skausmą visame savo kūne.

Gal greitai visa būtų užmiršęs, bet vidurdienį ateina pažiūrėti dėdė, randa jį su kitais vaikais žaidžiant, o žąsis toliau ir nutvėręs skaudžiai primuša. Joniukas ištrūkęs lekia prie žąsų ir, susirietęs ant ežios*, skaudžiai rauda... Ne, pas tėvelį niekados to nebūtų atsitikę. Ir Joniukas vėl atsime-

na namus, motutę. Jam dingteli galvoje, kad jau tėvelis gal sugrįžo. Ir toks noras paėmė jį nulėkti į miestelį pažiūrėti. Pats nejusdamas pradeda tolti nuo žąsų į miestelį: štai jau nuo kalnelio matyti – ir bažnyčia, ir namai; tuojau už upės ir jo tėvelio trobelė. Ir Joniukas jau greitais, tvirtais žingsniais skuba į miestelį, kone* tekinas. Jis nieko kita nenori, tik į trobelę įeiti ir pažiūrėti, kas tenai darosi. O ką, jeigu ras tėvelį! Ir Joniuko krūtinėje smarkiai pradeda plakti širdis...

Šit upė ir tiltas, štai nebetoli ir tėvelio namelis. Prisiartinęs prie namelio Joniukas sustoja, tarsi nedrįsdamas toliau eiti. Bet pastovėjęs kiek, bailiai atidaro trobelės duris ir įeina į vidų. Pirmiausia, kas krinta Joniukui į akis, yra maišelis, tas pats maišelis, kurį tėvelis išeidamas iš namų kadaise ant pečių išsinešė. Maišelis padėtas ant suolo, netoli durų, tik dabar jis supurvintas ir tarsi nelaimingas. Joniukas žvilgteri į visas puses, ar nepamatys tėvelio. Bet tėvelio nėra. Tik mato Joniukas ant suolo sėdinčią motutę su broliuku ir tetulę Uršulę. Motutė rauda.

Joniukas nustebęs žiūri į jas ir girdi:

– Tai tamstai iš valsčiaus* maišelį atnešė? – klausia tetulė Uršulė.

– Iš valsčiaus, kūmyte, iš valsčiaus, – atsako kniukčiodama motutė ir ašarodama gailestingu balsu skundžiasi: – Jau nebesugrįš mano balandėlis vargintojėlis, pūsta jo kaulai tolimoj, nežinomoj šalelėj; nebėra mano darbininkėlio, kur aš dėsiuos varguolėlė...

– O tu, mano našlaitėli, nebėra tavo tėvelio, – kalba tetulė Uršulė, žiūrėdama į Joniuką.

Girdi tą Joniukas ir visas nutirpsta; akys pradeda jam greitai greitai mirksėti, ir didelės ašaros, šviesios kaip krištolas, rieda jam per veidelį.

– Kur aš dabar dėsiuos, iš ko gyvensiu! – dejuoja motutė...

Staiga, tarsi tik dabar pamačiusi Joniuką, žiūri motutė į jį išsigandusiomis akimis ir pradeda šaukti:

– Na, šitas ko gi čia atėjo, dar to nebuvo! Bene tik pabėgo nuo šeiminkų?

– Gėdykis, kūma*, toks mažas vaikas... – nori užstoti Joniuką tetulė Uršulė.

– Iš akių matau, kad pabėgo! Kur tavo žąsys? – šaukia ant Joniuko apsvaigusi nuo nelaimės motutė.

– Lauke... – sako pabalusiomis lūpomis Joniukas.

– Aa, lauke! Dieve mano, Dieve mano! – skundžiasi motutė. – Išvaryti gali šeimininkai, kur aš jį dėsiu?!

Nebesižinodama pati ką daranti, prilekia motutė prie krosnies, nutveria šluotą ir gena Joniuką pro duris.

Išsigandęs, tik gyvas, sprunka Joniukas iš trobos ir kaip tik galėdamas bėga atgal. Dar ilgai girdi užpakaly motutės balsą ir bijo atsigręžti.

Parbėgęs laukan, prie savo žąsų, vos tik begali kvapą atgauti. Pailsęs puola ant ežios ir pradeda gailiai raudoti.

Pirmą kartą gyvenimas parodė jam savo nagus, pirmą kartą jo maža širdelė atjautė žmonių neteisybę ir sunkią nelaimę...

Klausimai ir užduotys

1. Kiek berniukui metų? Kokia jo šeima?
2. Pacituokite, kaip jautėsi berniukas, kai tėvelis išsiruošė į karą.
3. Kaip tėvelis Joniuką lepino, kai dar buvo namuose?
4. Kodėl motutė nelabai jį mylėjo?
5. Kada Joniukas suprato, kas yra skriauda ir liūdesys?
6. Kur ketino motutė jį leisti? Kodėl?
7. Ar tiko Joniukas dirbti darbus? Kodėl?
8. Ar buvo gera Joniukui pas svetimus? Ar patiko sodžiuje?
9. Kodėl Antanas vežiojo vaiką vežimu? Ko paprašė vaikinas Joniuko?
10. Kaip vadinamas vaikas, kuris neturi vieno ar abiejų tėvų? Ar nelaimėlį visi skriaudžia?
11. Kaip nubaudė šeimininkė berniuką, kai jis praganė žąsiukus? Kodėl Joniukui skauda širdelę?
12. Ar galima suprasti motutę, kai ji baudė Joniuką? Ar yra kitų būdų, kaip galima bausti vaiką? Kokių?
13. Ar galima vaikus mušti? Kokie laikai tai buvo?
14. Kaip suprantate: „Pirmą kartą gyvenimas parodė jam savo nagus, pirmą kartą jo maža širdelė atjautė žmonių neteisybę ir sunkią nelaimę...“ Kaip klostysis įvykiai toliau?
15. Kas yra *laiminga vaikystė*?

KOTRYNA ZYLĖ (g. 1986)

Ištrauka iš nelabai baisių istorijų knygos „SIELA SUMUŠTINIŲ DĖŽUTĖJE“

PIENAS

Ugnius atsibudo toks pat piktas, koks ir užmigo. Išvis, kaip galėjo užmigti? Smigo susirangęs ant palangės. Dangus vis dar tamsus. Maudė nutirpusias kojas.

Tualetas. Plaudamasis rankas dėbtelėjo į šlapius, vonioje sumestus sesės drabužius. Trenkė upe. Mažė įdribo, kai jiedu bandė plukdyti Joninių vainiką. Ar Ugnius kaltas? Pati mama išmokė visų tų tradicijų ir nesąmonių. Galėjo eiti kartu. Spjauti į niekada nesibaigiančius darbus. Ir šiaip – nuo sekundėlės po vandeniu dar niekas nenumirė. Gerai, gal ir numirė. Bet ne šįkart.

Pro praviras tėvų miegamojo duris matėsi parpianti trijulė. Tėvai – kaip du šprotai lovos pakrašty, ir išsidrėbusi Rūta. Vakaro vargšelė. Ugnius tyčia kuo riebiau nusikeikė ir pasuko savo kambario link.

Staiga už nugaros trinktelėjo virtuvės durys. Berniukas net krūptelėjo iš netikėtumo. Sukluso.

Spengiančioje tyloje kažkas šleptelėjo. Stovėjo nejudėdamas. Vėl bildesys. Pažįstamai cyptelėjo atidaromas šaldytuvas. Kažkokia nesąmonė. Juk miegojo visi, išskyrus jį. Vagys? Krūtinė aptirpo.

Žadinti tėvus? Šūktels, subildės, ir šakės visiems. Kakle ėmė tvinkčioti pulsas. Iki virtuvės durų nuslinko tyliai kaip sliekas. Prisiglaudė prie staktos. Dar akimirką pasiklausė. Sulaikęs kvapą staigiai pravėrė duris. Kyštelėjo galvą.

Nieko.

Stalas, langas, taburetės, mirksinti miegančio televizoriaus lemputė. Įžengė. Dėl visa ko iš kriauklės pasičiupo neplautą šakutę. Darsyk apsidairė. Praviras šaldytuvas (tėvai iškart aprėktų).

Dėjo žingsnį uždaryti durelių ir tuoj pat atšoko. Iš šaldytuvo vidurių išsirito bjaurus gniutulas. Šleptelėjo ant žemės, pagulėjo ir ėmė ropoti.

Neįtikėtino dydžio rupūžė! Paskui save ji vilko kilpinį rankšluostėlį gėlėmis apipintu užrašu „Kitchen“.

Ugnius atbula ranka atidarė langą. Apgraibomis susirado šiukšlių semtuvėlį. Pabandė pakišti po padaru. Rupūžė sudrebėjo ir iš riebaus sprando kažką iššovė. Keli skysčio lašai nutvilkė ranką. Aiktelėjęs iš netikėtumo jis dūrė šakute. Dantukai, neįveikę storos rupūžės nugaros odos, nuslydo šonu ir kliudė rauplėtą blauzdą. Padaras darkart trykštelėjo balkšvų nuodų ir pasileido koridoriumi. Kiek paropojęs atsistojo ant užpakalinių kojų ir ėmė beveik žmogiškai žingsniuoti. Smarkiai šlubčiojo šakutės kliudyta koja. Ugnius pastėręs stebėjo, kaip rupūžė pradingsta už batų dėžės. Atsipeikėjęs puolė iš paskos. Buto durys buvo plačiai atlapotos, o laiptinė tuščia.

***

– Kukurūzų su pienuuu. Maa!

Rytinė sesės dainelė. Ugnius apsivertė ant kito šono ir užsidengė ausį pagalve. Būtų dar labiau širdęs, bet prisiminė, kaip nejaukiai mažė tylėjo vakar vakare šlaputėlė, ištraukta iš upės. Gal ir gerai, kad vėl šūkauja. Virtuvėje barškėjo šaukštai.

– Neeeee! Maaam! Su pienu! Noriu kukurūzų su pienuuuu!

Ugnius atsisėdo lovoje. Maudė galvą. Po naktinio pasimatymo su rupūže, rodos, buvo spėjęs pamiegoti tik kelias valandas. Nors pasiusk. Į virtuvę įslinko susiraukęs kaip užpakalis. Mielai būtų supylęs tuos kukurūzus tiesiai Rūtai už apykaklės. O tada nei iš šio, nei iš to užsipuolė mama:

– Gal galėtum kitąsyk pabaigęs pieną išmesti, nestatyti tuščio pakelio atgal į šaldytuvą?

– Ką? Kokį dar pieną?

Ant spintelės stovėjo du kartoniniai pakeliai. Kilstelėjo vieną – tuščias. Kitą – irgi.

– Nieko aš negėriau ir niekur nedėjau jokio tuščio pakelio, – sušnypštė.

Norėjo papasakoti, koks bjaurus nuotykis čia šiąnakt įvyko, bet mama ir sesė buvo tokios nuotaikos, kad nevertėjo nė pradėti. Tyliai urgztelėjęs pasičiupo obuolį ir grįžo atgal į savo kambarį.

***

Po tos nakties į tualetą tamsoje Ugnius slinkdavo atsargiai, neatkeldamas pėdų nuo grindų. Buvo tikras, kad eidamas įprastai užmintų tą rauplėtą šlykštynę.

O rytinės pieno istorijos ėmė kartotis. Maždaug kas antrą dieną (buvo ir dvi iš eilės) šaldytuve kas nors rasdavo tuštutėlį pieno pakelį. Lyg tyčia padėtą, kad visus suerzintų. Prasidėjo barniai, įtarinėjimai ir kaltinimai. Negana to, tėvai ir sesė susivienijo prieš Ugnių. Nusprendė, kad tik jis gali sumanyti tokią kvailą niekšybę.

***

Bėgo savaitės. Buvo mažiau juokiamasi, tyliau vakarieniaujama, daugiau laiko žiūrimas televizorius ir niekas niekada nebežaidė stalo žaidimų. Galiausiai tėvai išvis liovėsi pirkę pieną. Tiesa, mama dar porą sykių pabandė niekam nesakiusi paslėpti spintoje. Viskas baigėsi taip pat – pakeliai paslaptingai ištuštėjo ir iškeliavo į šiukšlių dėžę.

O gal ji tik apsimetinėjo? Tyčia pati išpylė apkaltindama kitus? Pradžioje svarstęs įvairias sąmokslo teorijas, galiausiai Ugnius ėmė abejoti, ar kuris šeimos narys sugebėtų taip atkakliai laikytis tokio kvailo plano. Gal tikrai namuose lankėsi pamišėlis pieno vagis?

***

Gali būti, kad tądien tėvai susipyko. O gal ir ne, gal tėtis šiaip nusprendė pamokyti tą nematomą erzintoją. Žodžiu, niekam nieko nesakęs jis partempė namo tris pieno blokus. Tris po dvylika pakelių. Iš viso trisdešimt šešis.

Ir nuėjo miegoti.

Rytą, tiksliau – paryčiais, visą šeimą pažadino šaižus durų skambučio kvaksėjimas. Buvo sekmadienis. Ugnius girdėjo rakinamas buto duris ir spigų kaimynės iš pirmo aukšto balsą. Negalėdamas aiškiai suprasti, apie ką šnekama, prisivertė apsimauti džinsus ir nuslinkti į koridorių. Tuo metu tėtis su ponia Birute jau stovėjo laiptinėje ir beldėsi į gretimo buto kaimynės duris. Baladojo kaip reikiant!

Klausantis Birutės dejonių, Ugniui ėmė aiškėti, kad jos butą pirmame aukšte užliejo ciocė* Krupinienė. Varvėjo lubos, drėko sienos, reikėjo kviesti avarinę tarnybą.

Piktai pašūkavus ir ilgokai baladojus, galiausiai buto Nr. 8 durų rankena sujudėjo. Kaimynė iškišo kaulėtą nosį užkabinusi duris grandinėle.

– A, je je, žinau, žinau, papyliau čia truputį pas save, tuoj su *škurleliu** prasieisiu, bus kaip buvę. Nepykit taip. Ciocė atsiprašo.

– Ar jūs bent suprantat, kokia čia avarija? Pas mus visi tapetai atšoko! Susibangavo! Ir dar lubose dėmės. Gal ten pas jus koks vamzdis trūko? Ar gal klozetas? – Birutė net drebėjo. – Kaziuliui buvo sprogusi skalbimo mašina, tai irgi tvanas visame name. Cioce, jūs mus įsileiskit, kol gražiai prašom. O gal norit, kad su policija grįžčiau?

Krupinienė purtė galvą ir murmėjo, kad tuoj pavalys, ir viskas, nėra čia dėl ko spjaudytis ir taip baisiai rėkti. Tėtis kurį laiką stovėjo tylėdamas, bet galiausiai pritarė, kad jie būtinai turi užeiti ir pažiūrėti, kas nutiko. Ciocė toliau įnirtingai atsikalbinėjo, bet Birutė netikėtu judesiu patraukė duris į save. Sudzingsėjo nutrūkusi grandinėlė ir durys atsivėrė.

Iš buto tvokstelėjo seniai vėdintų kambarių kvapas. Kurį laiką laiptinės kampe viską stebėjusiam Ugniui sudilgčiojo ranką. Vėl pajuto rupūžės nudegintą odą. Krupinienė stovėjo sutrikusi, nuleidusi rankas, o už jos, buto, pasieniuose, matėsi daugybė senų dubenų, dubenėlių, puodų, puodukų, apsilanksčiusių jogurto ir grietinės indelių. Prieškambaryje, ant batų dėžės, stovėjo kibiras, į kurį iš rankšluostėlio, kabančio sprindžiu aukščiau, kažkas varvėjo.

Ugnius žingtelėjo atlapotų durų link. Pažino šluostę gėlėmis apraizgytu užrašu „Kitchen“. Dar kiek įsižiūrėjus, neliko abejonių, koks skystis iš jos varva. Kibiras buvo sklidinas pieno! Ir visi indai aplinkui. Pienas liejosi per kraštus, plūdo ant šviesaus parketo, gėrėsi į minkštą plaukuotą kilimą po foteliais. Pienas sunkėsi pro betoninės perdangos plyšius ir šlapia dėme plėtėsi Birutės buto lubose. Pienas tirpdė tapetų klijus ir rietė raštuotus sienų apmušalus. Ciocės Krupinienės butas tiesiog mirko piene! Ore tvyrojo jo kvapas.

Kaimynė paskubomis nuklibinkščiavo į vonią. Ji ėjo sunkiai, aiškiai raišavo kaire koja. Sugrįžusi ėmė kloti grindis senais rankšluosčiais ir trikotažiniais marškinėliais. Pro ploną kojinių nailoną jos blauzdoje Ugnius pastebėjo keturis vienodais tarpais išsidėsčiusius šašus. Lyg sulygiuotus liniuote.

– Rupūže, kiek daug. – Kaimynė tūpčiojo valydama pakampes. – Je je, aš čia tuoj. Kiekgi to pieno. Rupūžėle, ir iš kurgi tiek!

Kaip viskas ėjosi toliau, Ugnius nebestebėjo. Grįžęs nusiprausė veidą ir sėdo prie stalo. Tylomis stumdė varškėčius lėkštėje ir laukė tėčio. Tas grįžęs irgi daug nepasakojo, tik paspyrė prie šaldytuvo sustatytus pieno blokus. Viršutinis nuslydo ir švelniai bambtelėjo į grindis.

Trisdešimt šeši niekada neatidaryti pakeliai buvo tušti. Visi iki vieno.

Vakare, kai Ugnius jau valėsi dantis, prie vonios durų stabtelėjo mama.

– Nemiegojai per Jonines, – sušnibždėjo. – Ko nors keista tąnakt nepastebėjai?

Ugnius tylėjo. Prieš akis iškilo keturios raudonos skylutės rupūžės blauzdoje.

– Ne, – nutęsė lyg nesavu balsu. – Nieko keista.

Mano tėtis pasakoja apie raganas Joninių naktį:

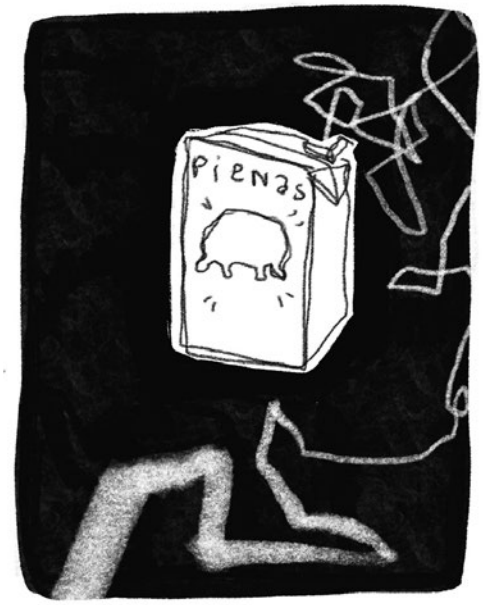
Joninių naktį reikia labai saugotis raganų. Pirmiausia tai raganos stengiasi pavogti pieną. Užtai gi visi žmonės karves parveda nakčiai ir uždaro į tvartą, nes jeigu palieka karvę pievoje, tai vidurnaktį ateina ragana, atsineša didelį rankšluostį ir su tuo rankšluosčiu per rasotą žolę aplink karvę apibrėžia uždarą ratą. Tą šlapią rankšluostį parsineša namo, pasikabina kampe ant vinies, o apačioje pastato kibirą – milžtuvę. Ir dabar ryte šeimininkė, kai ateina karvių melžti, jeigu nebuvo į tvartą įvedusi, jinai karvę melžia, pienas neteka, o raganai iš rankšluosčio į milžtuvę teka pienas. Tai va šitaip raganos atima pieną.

Joninių naktį ragana gali atkeliauti kuo nors pasivertusi. Yra tokia istorija, kur vaikinas pamatė, kad sūrio galva keliu atrieda. Na, sūris toks apvalus, taip kaip suspaustas, kldinkšt kldinkšt. Jisai su kardu kirto į sūrį. Ir sūris tada atgal – kldinkšt kldinkšt – nuriedėjo. Ir ryte, po Joninių, kai visi atsikėlė, iš

kaimynų atbėgo piemenukas ir pasakė: „Oi, pas mus šią naktį kažkas atsitiko, kažkas įkirto mūsų šeimininkei į koją, didelė žaizda ten, daug kraujo!“ Tai pasirodo, sūriu pasivertusi buvo ta šeimininkė ragana. Jeigu jau sūriu pasiverčia, tai bet kuo gali būti pasivertusi!

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl Ugnius tą keistą naktį pabudo ir ėjo į virtuvę? Kas buvo dieną įvykę?
2. Kokie ženklai rodė, kad kažkas nepaprasta įvyks?
3. Kas buvo bjaurusis gniutulas? Kodėl jis buvo berniukui pavojingas?
4. Kas rodo, kad Ugnius nesutriko, buvo ryžtingas ir drąsus?
5. Kodėl sutriko šeimos ramus gyvenimas?
6. Kodėl kaimynė Birutė beldėsi į ciocės Krupinienės butą?
7. Ką neįprasta kaimynai pamatė ciocės bute?
8. Koks ryšys tarp rupūžės ir Krupinienės?
9. Kodėl ši istorija panaši į detektyvą? Kuo ji neįprasta?
10. Kuo ypatingas Joninių metas? Ar tikite stebuklais, neįprastais įvykiais?
11. Kodėl svarbu puoselėti tautos tradicijas? Ką suteikia mūsų gyvenimui magija?

Ištraukos iš žinyno apie lietuviškų mitinių būtybių kasdienybę „DIDŽIOJI BŪTYBIŲ KNYGA“

AITVARAS

Nerami būtybė, nešanti žmonėms turtus.

KOKIE TIE AITVARAI?

Norint išsiperinti aitvarą, reikalingas juodas septynerių, devynerių arba dvylikos metų gaidys. Įsigijus arba užsiauginus gaidį, reikia sulaukti, kol šis padės kiaušinį ir ims jį perėti. Iš tokio kiaušinio išsiris ne viščiukas, o tikriausias aitvaras.

Kaip atrodo aitvaras?

Aitvarai labai greitai lakioja dangumi ir rodosi įvairiais pavidalais: ugninio žalčio, juodo gaidžio, viščiuko, ugninės rankovės, gyvatės su ugnine galva, degančio pagalio. Pagal lekiančio aitvaro spalvą galima suprasti, ką jis neša. Raudonas – pinigus, auksinis – auksą, baltas ar žydras – sidabrą, pilkas – grūdus.

Kodėl vadinami aitvarais?

Aitvaro vardas kilęs iš dviejų žodžių: „aitas“ – reiškia nenuoramą, padaužą, ir „varas, varyti“ – judrumą, jėgą.

Kur gyvena aitvarai?

Senovėje įsikurdavo svirnuose ir ant svirnų, kamarose, gyvenamųjų namų pastogėse, tvartuose, jaujose, mūsų laikais – ant įvairiausių namų stogų.

Ką valgo aitvarai?

Virtą, keptą, prieš tai niekieno neragautą maistą. Mėgstamiausi aitvarų patiekalai: kiaušinienė, košė, miltiniai kukuliai.

Kaip aitvarai sutaria su žmonėmis?

Aitvarai žmonėms neša grūdus, pinigus, pieno produktus (varškę, sviestą, pieną, grietinę, sūrius), maistą (taukus, lašinius, mėsą, miltus, alų), audeklus, drabužius, pašarus, net mėšlą laukams tręšti. Aitvarą šeimininkas gali nusipirkti iš jo buvusio šeimininko, išsiperinti, netyčia rasti pamestą (dažniausiai atrodantį kaip senas virvagalis ar ilgas pagalys),

sugauti lekiantį pro šalį arba prisivilioti, pagaminęs šios būtybės mėgstamų patiekalų. Aitvaras gėrybes dažnai grobia iš kaimynų, todėl jo šeimininkas greitai tampa aplinkinių nemėgstamas. Tai labai nemalonu, tad dažnai po kurio laiko šeimininkas šios stebuklingos būtybės nusprendžia atsikratyti. Tačiau tai padaryti nelengva. Supykęs aitvaras gali pavirsti kibirkštimi ir padegti namus.

Kaip aitvarams sekasi šiais laikais?

Mūsų dienomis visi pamiršo apie aitvarus, todėl niekas jų nebebando išsiperinti, sugauti ar prisijaukinti. Visi aitvarai į namus atkeliauja netyčia. Dažniausiai juos parneša vaikai, manydami, kad nešasi paprasčiausią pagaliuką. Miestuose aitvarai mėgsta įsikurti balkonuose, jei tik šie nebūna įstiklinti. Būna, kad aitvaras turtus neša iškart visam daugiabučiui. Tada gėrybes palieka ant daugiaaukščio namo stogo. Gyventojai net neįtaria, kad ten pūpso pinigų maišai. Taip pat šios būtybės mėgsta pripildyti šeimininkų šaldytuvus. Žmonės ir to kartais nė nepastebi. Kai kurie policijos neišaiškinti keisti apiplėšimai ir vagystės – aitvarų darbas. Taip jie prisirenka turtų, kad turėtų ką nešti žmonėms. Būna, kad aitvaras šeimininkui atskraidina svetimą banko kortelę su ant jos užrašytu PIN kodu. Skrendantį ugninį aitvarą pamatęs šiuolaikinis žmogus dažnai nusprendžia, jog tai – krentanti žvaigždė, kometa arba ateivių laivas.

Senovėje aitvarų taip mėgta jauja – tai pastatas, skirtas javams, linams ir kanapėms džiovinti. Jaujos kampe būna krosnis arba duobė laužui, o virš jos džiaunami augalai. Įvairios stebuklingos būtybės ir dvasios jaujas mėgsta labiausiai iš visų pastatų.

Kitas senasis aitvarų prieglobstis – kamara. Tai atskiras tamsus kambarėlis troboje, skirtas įvairiems namų daiktams, maisto produktams laikyti. Čia visada vėsu, o maistas ilgiau išlieka šviežias. Kartais žmonės kamarą laikydavo kaip švarų kambarį, skirtą miegoti, ypač svečiams apnakvindinti.

LAUMĖS

Deivės, dažnai įsikuriančios šalia vandens, mėgstančios joms patikusius žmones gausiai apdovanoti, o įžeidusius – bausti ir skriausti.

KOKIOS TOS LAUMĖS?

Laumių vaikai ne gimsta, bet išauga iš suvystyto šiaudų arba žabų ryšulio, kurį deivės palieka žmonių vaiko pataluose. Tikrąjį kūdikį laumės pavagia ir parsineša į savo buveinę. Laumių vaikus žmonės neatpažinę augina kaip savus, bet dažniausiai nerimauja dėl jų keistos išvaizdos ir elgesio.

Kaip atrodo laumės?

Iš pirmo žvilgsnio panašios į paprastas merginas, bet po ilgais sijonais dažnai slepia ožkos ar vištos kojas, kartais – visą ožkos kūną. Dažnai šios būtybės pasirodo ir visiškai nuogos. Mėgsta pasiversti laukiniais karveliais, panorėjusios tampa milžino ūgio. Dažniausiai ilgaplaukės, kartais su ragais, ilgomis krūtimis, storomis lūpomis, plačiais užpakaliais.

Kodėl vadinamos laumėmis?

Laumių vardas kilo iš seno indoeuropiečių žodžio dalies „loud“, reiškiančios „augti, kilti“. Šios būtybės skatina augalijos klestėjimą. Iš laumės vardo atsirado daugybė pavadinimų. Per lietų nušvintanti vaivorykštė dar vadinama laumės juosta, pailgi nugludinti akmenukai – laumės pirštais. Rudenį laukuose besidraikančius voratinklius žmonės praminė laumės plaukais, o paežerėse skrajojantys laumžirgiai greičiausiai naktimis ant nugarų skraidina šias deives, todėl vadinami jų žirgais.

Kur gyvena laumės?

Gyvena miškuose ir prie vandenų. Mėgsta suptis medžių šakose.

Kokias dovanas mėgsta laumės?

Įvairias žmonių aukojamas gėrybes, alų. Senovėje dovanos būdavo paliekamos ant didelių akmenų, prie kurių sutemus rinkdavosi deivės.

Kaip laumės sutaria su žmonėmis?

Senais laikais laumės naktį lankydavosi pirtyse, ten prausdavosi, o jei kas netyčia užeidavo – negyvai užkutendavo. Deivės naktimis slapčia pabaigdavo moterų darbus – suverpdavo ar suausdavo ką radusios namuose. Kartais įsidirbusi laumė nebegalėdavo sustoti, tada suverpdavo dar ir

miegančios šeimos plaukus ar žarnas. Šios deivės labai mėgsta žmonių kūdikius. Kartais juos vagia arba sukeičia, lopšy palikdamos laumiuką. Laumės vilioja vyrus, o suviliotus mirtinai užmyluoja arba užkutena. Patekėjus mėnesienai, jos renkasi pievose, prie upių ar pelkių. Ten šoka ratelius, dainuoja sutartines. Savo šokiais ir dainomis gali keisti orus – sukelti krušą, lietų ir taip pakenkti derliui.

Kaip laumėms sekasi šiais laikais?

Maudynių pirtyse pasiilgusios deivės sutemus įsmunka į vandens pramogų parkus ir ten turškiasi iki ryto. Savo drabužius ir audeklus mielai skalbia nebe rankomis upėse, bet žmonių namuose rastomis skalbyklėmis. Audimo staklių ir verpimo ratelių pas šiuolaikines moteris neberandančios laumės išmoko naktį įsliūkinti į tekstilės fabrikus ir ten įjungti visus įrenginius. Ryte atkeliavę darbuotojai labai džiaugiasi ir nesupranta, kas nudirbo jų pamainos darbus. Šiais laikais deivės labai retai randa kur nors paliktą kūdikį. Jei aptinka miegantį kambaryje vieną ir pabando sukeisti su saviškiu, tikroji mama išgirsta triukšmą per įjungtą mažylio radijo stotelę ir tuoj pat atbėgusi sutrukdo. Šokti, dainuoti ir vilioti vyrus laumėms vis dar patinka taip pat kaip ir anksčiau. Nauji laikai nepakeitė ir kai kurių jų susitikimų vietų – linksmintis deivės vis dar renkasi šviečiant mėnuliui, pievų pakraščiuose ar upių pakrantėse.

Laumių taip mėgstamos sutartinės – tai daugiabalsės senovinės lietuvių dainos. Jos dainuojamos dviem, trimis arba keturiais balsais. Dažniausiai melodija skamba aštriais sąskambiais, žodžių nedaug, kai kurie jų – seniniai, sunkiai suprantami (tūto, čiūto, lingo, lylia, dobilio) ir kartojasi.

Norint sužinoti, kur yra sėdėjusi laumė, medžiuose reikia dairytis tankaus šakelių sąžalyno – amalo. Žmonės jį dar vadina „Laumės šluota“. Tai nėra to paties medžio šakelės, o jų sultis šaknelėmis siurbiantis puskrūmis. Jis žymi, ant kurios šakos suposi deivė.

VELNIAS

Požemio ir vėlių dievaitis

KOKS TAS VELNIAS?

Kaip atrodo velnias?

Panašus į žmogų, bet turi karvės, arklio arba ožkos (kartais net gaidžio) kojas, ragus kaktoje ir jaučio uodegą. Velnias – labai stiprus. Gali pasiversti ožiu, juodu katinu, juodvarniu.

Kodėl vadinamas velniu?

Velnias – mirusiųjų pasaulio dievaitis, jo vardas kilęs iš žodžio „vėlė". Senovėje vadintas velinu.

Kur gyvena velnias?

Gali lindėti po žeme, kalne, raiste arba akivare.

Ką valgo velnias?

Mėgsta degtinę ir taukus.

Kaip velnias sutaria su žmonėmis?

Velnias vis bando pakenkti žmonėms, juos klaidina ir apgaudinėja. Vis dėlto dievaitis nėra labai gudrus, tad dažniausiai žmonės perpranta jo sumanymus ir jį pergudrauja. Velnias labai mėgsta lankytis vakaronėse ir vestuvėse, ten šokdinti paneles. Gali pasirodyti žmogui mirštant, tada pavagia jo sielą.

Kaip velniui sekasi šiais laikais?

Iš požemio ar atokios pelkės į miestą atsikraustęs velnias jaukiai jaučiasi rūsiuose ir plačiuose nuotekų vamzdžiuose. Šios vietos jam primena gimtąsias slėptuves. Linksmybes mėgstantis nelabasis mielai įsidarbina lošimo namuose, lažybų punkte ar degtinės gamykloje. Kad ir kur dirbtų, visada stengiasi kaip nors apmulkinti tos vietos lankytojus ir bendradarbius. Velnias negali atsispirti pagundai lankytis svetimose vestuvėse. Lengviausia įsisukti į tokias, kuriose būna labai daug svečių

ir niekas nepastebi nekviestojo. Tokios didelės šventės dažnai būna rengiamos tuokiantis įžymybėms. Taip ne sykį gerai užsimaskavęs kipšas yra nufotografuotas ir pakliuvęs į populiarių žurnalų puslapius. Niekada negali žinoti, kuris neatpažintas šventės svečias – velnias.

Pikčiausias velnio priešas – dievaitis Perkūnas. Šis nuolat jį persekioja ir vis bando nutrenkti savo kirviu arba strėle.

Velnio mėgstama landynė – pelkė. Jo slėptuve gali tapti dvi šios klampynės vietos: raistas – pavojinga bala, apaugusi krūmais ir medžiais, arba akivaras – atvira, niekuo neapaugusi pelkės vieta.

Klausimai ir užduotys

1. Kaip apibūdinami aitvarai?
2. Kaip aitvarai atrodo?
3. Ką jie mėgsta valgyti?
4. Kur gyveno senovėje ir dabar?
5. Kaip aitvarai padeda žmogui? Kaip gali pakenkti?
6. Kaip sekasi aitvarams šiais laikais?
7. Kodėl šiuolaikiniai žmonės aitvarų nepastebi ir jais netiki?
8. Kaip galima įsigyti aitvarą šiais laikais?
9. Ar norėtumėte pamatyti aitvarą? O gal turite savo namuose patogią vietelę aitvarui įkurdinti?
10. Kaip atrodo laumės? Kur mėgsta gyventi?
11. Kas rodo, kad laumės nori padėti moterims?
12. Kaip susiję *laumių pirštai*, *amalas*, *laumžirgis*, *vaivorykštė* su mitine būtybe – *laume*?
13. Kaip sekasi laumėms šiais laikais?
14. Kodėl laumės grobdavo moterų vaikus?
15. Kaip atrodo velnias?
16. Kur velnias gyvena, ką mėgsta?
17. Kaip sutaria su žmonėmis? Kaip sekasi velniui šiais laikais?
18. Kodėl velnio reikia vengti ir jam duoti atkirtį?
19. Kodėl galima teigti, kad K. Zylės knygos apie mitines būtybes yra įdomios ir suteikia žinių apie senovės baltų tikėjimą?
20. Parašykite laišką rašytojai ir paklauskite, ką dar norėtumėte sužinoti apie mitinių būtybių gyvenimą šiais laikais.

BITĖ VILIMAITĖ (1943–2014)

KADA PIEŠIME PERLINĘ VIŠTELĘ?

Apsakymas

Evelina, maža, užsispyrusi mergaitė, stovėjo ir žiūrėjo, kaip mama pakuojasi daiktus.

– Aš kasdien skambinsiu, – kalbėjo mama. – Palieku pinigų skanėstams, štai, žiūrėk, – pinigai šitoje dėžutėje... – Mama maldaujančiomis akimis žiūrėjo į Eveliną, laukdama, kad ši nusišypsotų.

– Gerai, – abejingai atsakė Evelina ir įsijungė televizorių.

Mama nuvargusi prisėdo ant lagamino. „Gal nevažiuoti?“ – galvojo ji. Tačiau tuoj nuginė tą mintį – konkursas užsienyje buvo labai svarbus. Mama buvo viską suplanavusi: Evelina pietaus valgykloje, nakvoti ateis viena bičiulė, ji ir vakarienę paruoš. Na, tos kelios laisvos valandos po pamokų... Tačiau mama niekaip nesugalvojo, kur ją įtaisyti: iš baleto studijos Eveliną pašalino, nes buvo storulė, iš jaunųjų gamtininkų stoties išmetė, nes pragaišino jūrų kiaulytę, pianistė jos atsisakė dėl amžino tinginiavimo... Mama priėjo prie lango ir pažvelgė į kiemą. Priešais stovinčio namo pusrūsio durys buvo skaisčiai apšviestos ir matėsi prisegtas didelis lakštas popieriaus, kuriame didelėmis raidėmis buvo užrašyta: „Mokau piešti paukščius ir siuvinėti kryželiu“.

Užsimetusi apsiaustą, mama bematant atsidūrė prie laiptelių, vedančių žemyn. Ji pasibeldė ir laukė stipriai plakančia širdimi – juk sprendėsi jos dukrelės likimas. Labai negreit viduje pasigirdo krebždėjimas, pagaliau prasivėrė durys, ir maža, sulinkusi senutė jai džiaugsmingai nusišypsojo.

– Aš norėčiau matyti mokytoją, – tarė Evelinos mama. – Tą, kuri piešia paukščius...

– Ir siuvinėja kryželiu? Dar džiaugsmingiau nusišypsojo senutė ir paslaptingai sukuždėjo:

– Tai aš... Jau visą mėnesį laukiu, kad kas nors ateitų... Prašom į vidų.

Truputį nusivylusi, Evelinos mama įėjo paskui senutę.

– Štai mano darbo pavyzdžiai – čia kryželiu išsiuvinėtas paveikslas „Angelas saugo vaiką, miegantį ant bedugnės krašto“, – pasididžiuodama pasakė senutė. – O čia jau baigiu kilimėlį...

– Parodykite savo akis, – tarė ji. – Šitam darbui reikia skaisčių akių.

– Ne, tai ne aš. Norėčiau susitarti dėl dukrelės.

– Ar ji moka įverti siūlą į adatą? – šypsodamasi paklausė senutė.

– Manau, kad moka, – netvirtai pasakė moteris.

– Tada ją priimu.

Spardydama *Pepsi* skardinę, Evelina parėjo namo. Butas, išvažiavus mamai, buvo tuščias ir tarsi padidėjęs. Evelina pyko ant mamos, kad ją paliko. Ir dar buvo labai nepatenkinta, kad turi vaikščioti į tas siuvinėjimo pamokas.

Jau pirmą dieną senutė supynė Evelinos garbanas į storą kasą, kad plaukai neįstų į akis. Pamokė ją lankeliu ištempti audinį, ir tada Evelina kategoriškai atsisakė pasiimti į rankas adatą ir nusviedė lankelį ant grindų.

– Ak, – susikrimto senutė, – kaip čia atsitiko, kad mergaitės nebenori mokytis siuvinėti kryželiu? Juk gali kada nors prireikti šitokiu būdu užsidirbti duoną.

– Gal verčiau pieškime paukščius? – pasiūlė Evelina nesmagi.

– Labai gaila, vaikeli, bet šiandien nėra nei dažų, nei tinkamo popieriaus, – apgailestavo senutė.

– Paskui tave išmokysiu piešti perlinę vištelę ir antį, ir net erelį...

– Tai aš išeinu, – tarė Evelina. – Man čia nėra ką veikti.

Ir iš tikrųjų išėjo, taip trenkusi durimis, kad net suvirpėjo angelo sparnai paveiksle.

Kitą dieną Evelina rado senutę gulinčią.

– Aš turiu prašymą. Šiandien mane visai apleido jėgos... Čia pat už kampo yra labdaros valgykla. Pasiimk štai šituos indus. – Senutė parodė puodelį. – Ir parnešk man ko nors užvalgyti. Pasakyk, kad siuvinėtoja šiandien blogai jaučiasi...

Evelina kaip audra įsiveržė į tą vargšų žmonių valgyklą. Vienuolės jau šluostė stalus.

– Siuvinėtoja šiandien blogai jaučiasi, – tarsi slaptažodį pasakė Evelina ir pamatė, kaip susijaudino vienuolės veidas.

Paėmusi puodelį, ji įdėjo truputį košės ir kelias riekutes duonos.

– Tik tiek? – paklausė Evelina.

– Rytoj ateik anksčiau, – pasakė vienuolė maloniai.

Vis dėlto tąkart senutė pietavo karališkai. Ji stebėjosi, koks gausus ir sotus šiandien valgis – Evelina parnešė picą su grybais, mielinių bandelių ir du bananus.

– Vaikeli, būtinai turi suvalgyti vieną bananą, – įkalbinėjo ji Eveliną.

Evelina sėdėjo prie senutės lovos ir šypsojosi ta savo šypsena, kurios taip ilgėjosi jos motina.

– O dabar susirask lankelį, įsiverk siūlą į adatą, ir pradėkime darbuotis. Žiūrėk, kaip tu panaši į tą vaiką, kurį saugo angelas.

Evelina įsižiūrėjo į išsiuvinėtą paveiksliuką ant sienos.

– Ak, aš niekada taip neišmoksiu, – pasakė Evelina.

– Pradėsime nuo gėlytės, pačios mažiausios gėlytės širdies kampelyje.

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl galima teigti, kad Evelina – išlepęs vaikas?
2. Kuo senelė primena pasakų herojų?
3. Kodėl mama, išvydusi senelę, kiek nusivylė? Ko ji tikėjosi? Ar ne per greitai mes susidarome nuomonę?
4. Kodėl Evelina pyko ant mamos?
5. Kodėl, pasak senelės, mergaitės turi mokėti siuvinėti kryželiu? Ką dar turi mokėti mergaitės? Išvardykite. Sakoma: *ką išmoksi, ant pečių nenešiosi*. Kodėl?
6. Kas yra *labdara*, *labdaros valgykla*? Kas ten lankosi, kodėl?
7. Ar matėte kada nors perlinę vištelę? Papasakokite, kaip ji atrodo. Kodėl ji perlinė, ar ji lesa perlines kruopas?
8. Kaip manote, iš kur gavo Evelina picą, bandelių, bananų?
9. Ką svarbaus suprato mergaitė? Kokia tai buvo šypsena, „kurios taip ilgėjosi jos motina“?
10. Kodėl toks svarbus paveikslas „Angelas saugo vaiką, miegantį ant bedugnės krašto“? Kodėl angelas turi saugoti? Nuo ko?
11. Kaip suprantate žodžius: „Pradėsime nuo gėlytės, pačios mažiausios gėlytės širdies kampelyje“?
12. Ar išmoks mergaitė siuvinėti? O ar išmoks kitų dalykų gyvenime? Kodėl taip manote? Ko norėtumėte išmokti Jūs?

VYTAUTĖ ŽILINSKAITĖ (g. 1930)

ROBOTAS IR PETELIŠKĖ

Literatūrinė pasaka

Nors robotas stovėjo pačiame parodų salės kampe, tačiau apie jį spiesdavosi daugiausia žmonių. Erdvioje salėje buvo apstu ir kitų technikos stebuklų, bet nė vienas nesulaukė tokio pasisekimo kaip robotas. Lankytojai, dideli ir maži, kur buvę, kur nebuvę, vėl sugrįždavo prie jo ir ilgai negalėdavo atplėšti žvilgsnių nuo negrabiai judančių geležinių rankų, nuo didelės keturkampės galvos ir nuo ramiai spindinčios oranžinės akies.

Robotas gebėjo ne vien kiloti rankas ir gręžioti galvą; jis taip pat mokėjo atsakinėti į klausimus – žinoma, ne visus, o tokius, kurie buvo sunumeruoti ir surašyti šalia pakabintoje lentelėje. Parodos lankytojai perskaitydavo tuos klausimus ir iš eilės užduodavo juos robotui.

Pirmasis klausimas skambėjo taip:

– Koks tavo vardas?

– Mano vardas Dondonas, – kimiu balsu atsakydavo robotas.

– Kur tavo gimtinė? – užduodavo jam klausimą numeris antras.

– Mano gimtinė yra laboratorija, – suskambėdavo atsakymas.

– O ką tu dabar veiki? – ateidavo trečias klausimas.

– Aš dabar atsakinėju į labai negudrius klausimus! – atsakydavo robotas ir pašaipiai nusijuokdavo: – Cha cha cha!

Žmonės taip pat pagaudavo juoktis iš tokio šmaikštaus atsakymo, o prisijuokę klausinėdavo toliau:

– Ką tu labiausiai mėgsti ir ko labiausiai nemėgsti?

– Labiausiai mėgstu mašininę alyvą, o labiausiai nemėgstu grietininių ledų su abrikosų uogiene.

Žmonės vėl prapliupdavo juoktis ir, pasižiūrėję į lentelę, pateikdavo penktąjį klausimą:

– Kokia robotų ateitis?

– Robotų ateitis turi pačias plačiausias perspektyvas!

– O ką tu pats žadi nuveikti?

– Aš turiu įvykdyti visa, kas man užprogramuota!

Galop nuskambėdavo paskutinis klausimas:

– Ko palinkėtumei mums, parodos lankytojams?

– Linkiu puikios sveikatos ir sėkmės asmeniniame gyvenime! – sušukdavo robotas ir taip smagiai treptelėdavo koja, kad net susiūbuodavo salės grindys.

Į jo treptelėjimą subėgdavo nauji parodos lankytojai ir vėl užduodavo tuos pačius, lentelėje surašytus ir sunumeruotus klausimus. Robotas ir vėl nepavargdamas atsakinėdavo, kur reikia – nusijuokdavo, kur reikia – treptelėdavo padu arba sumosuodavo rankomis, arba pamirkčiodavo oranžine akimi...

– Šaunuolis!.. Visą programą atlieka be priekaištų! Jis tikrai turi plačiausias perspektyvas ir daug pasieks! – gyrė jį suaugusieji, o vaikai iš susižavėjimo net atsisėsdavo ant grindų, šalia roboto kojų, ir būtų čia sėdėję dieną naktį, jeigu tėvai būtų leidę.

– Eime, eime, pakaks žiopsoti, – tempte tempdavo juos mamos. – Na eime, nupirksime grietininių ledų su uogiene.

– Mes nenorime ledų, norime mašininės alyvos! – mėgdžiodavo robotą vaikai, o šis jiems suokalbiškai* mirkčiodavo oranžine akimi ir atsisveikindamas mosuodavo ranka.

Naktį parodų salė likdavo tuščia ir nejauki; Dondonas nekrustelėdamas prastovėdavo ligi ryto, prisimindamas dieną patirtus įspūdžius ir lankytojų pagyrimus, o jo geležinė širdis salo iš pasididžiavimo savimi. Iš aukšto jis žvelgė į kitus parodos eksponatus, kurie nė iš tolo jam neprilygo ir nesulaukė nė šimtosios dalies pagyrų, kliūvančių jo, Dondono, daliai.

O čia išaušdavo nauja diena, triukšmingai atsiverdavo parodos durys ir įgūžėdavo nauji lankytojai. Jie uždavinėdavo tuos pačius sunumeruotus klausimus ir vėl apipildavo robotą susižavėjimo šūksniais. Ir vėl atslinkdavo naktis, ir viskas būtų ėję savo įprasta vaga, jei pro langą kartą nebūtų įskridusi naktinė peteliškė.

Ją pritraukė oranžinės akies švytėjimas – tamsoje ji švietė skaisčiau nei dieną.

Peteliškė nutūpė robotui ant skruosto ir sparneliu švelniai perbraukė per stiklinę akį. Tada nusivylusi tarė:

– Kokia šalta liepsnelė!

„Čia ne liepsnelė, o mano akis!“ – norėjo atkirsti neišmanėlei robotas, tačiau jis mokėjo ištarti tik atsakymą Nr. 1:

– Mano vardas Dondonas.

– Taip? – pradžiugo peteliškė, kad toks didelis ir galingas padaras leidžiasi su ja į kalbas. – O aš – naktinė plaštakė, ir vadina mane Strėlinuke.

– Mano gimtinė laboratorija, – atsakė robotas tai, ką sugebėjo sakyti.

– Laboratorija... Tai turbūt kokia nepaprasta šalis, – stebėdamasi pakraipė ilgą ūselį Strėlinukė. – O aš gimiau ant žydinčio kaštono. Ar matei kada žydint kaštoną?

– Aš dabar atsakinėju į labai negudrius klausimus, – išrėžė robotas atsakymą Nr. 3 ir pašaipiai nusikvatojo: – Cha cha cha!

Naktinukė taip susigėdo, kad net jos sparneliai nuknebo ir apsiblausė.

– Atleisk man, – atsiprašomai sukuždėjo ji. – Aš iš tikro labai negudri. Tik užvakar išsiritau iš kokono, ir man dar niekas nieko nepaaiškino. Mane tik pamokė, kaip slėptis nuo piktų naktinių paukščių, o ypač nuo šikšnosparnio.

Dondonas patylėjo ir tada tarė:

– Labiausiai mėgstu mašininę alyvą, o labiausiai nemėgstu grietininių ledų su abrikosų uogiene.

– O aš, – guviai atitarė Strėlinukė, – aš labiausiai mėgstu krimsti medžio lapą. O mašininės alyvos kaip gyva nesu ragavusi... O gal ir tu norėtum paragauti kaštono lapo? Tuoj pat atneščiau skiautelę...

„Gal ir ne pro šalį būtų paragavus“, – norėjo pasakyti Dondonas, tačiau jam išsiveržė atsakymas Nr. 5:

– Robotų ateitis turi plačiausias perspektyvas!

Strėlinukė pasijuto vėl baisiausiai sugėdinta.

– Kokiais didžiais ir nesuprantamais žodžiais tu kalbi, – atsiduso ji. – Sakau, tame ankštame kokone buvau uždaryta nuo viso pasaulio ir likau labai neišprususi.

– Aš turiu įvykdyti visa, kas užprogramuota! – tarė savo Dondonas.

– O aš turiu jau skristi, – sukruto peteliškė. – Lik sveikas, Dondonėli!

– Linkiu puikios sveikatos ir sėkmės asmeniniame gyvenime! – sugriaudėjo Dondonas ir galingai treptelėjo koja.

– Ačiū, – padėkojo peteliškė, atsisveikindama švelniai brūkštelėjo sparnu robotui per skruostą ir išskrido pro langą lauk.

Robotas nulydėjo ją vienatine oranžine akimi ir ilgai negalėjo atsitokėti nuo keistų, niekada nepatirtų įspūdžių.

„Ji visai kitokia negu anie parodos lankytojai, – galvojo jis. – Ir labai keista: užduoda nenormalius, nesunumeruotus klausimus ir trikdo mano atsakymų eigą! Ir net nė sykio manęs nepagyrė, begėdė!.. Tačiau koks švelnus jos sparnų palietimas ir koks meilus kuždesys... – užsisvajojo robotas. – O atsisveikindama pavadino mane Dondonėliu!“

Robotas taip giliai paniro savo įspūdžiuose apie naktinį susitikimą, kad neišgirdo, kaip atsivėrė parodos durys ir plūstelėjo lankytojų banga. Jis net pražiopsojo du pirmuosius klausimus, o į trečiąjį susizgribo atsakyti tik nuo galo:

– Cha cha cha... Atsakinėju į labai negudrius klausimus.

– Jis iš mūsų tyčiojasi! – įsižeidė vienas didžiai orus lankytojas ir nubėgo apskųsti robotą vyriausiajam inžinieriui.

Bet robotas jau atsitokėjo ir į kitus klausimus atsakė sklandžiai ir tiksliai. Užtat vėl gavo visą glėbį pagyrimų:

– Šaunuolis!.. Dirba tiksliai pagal programą!.. Jis daug pasieks!..

„Kaip gaila, – krimtosi robotas, – kad šitų liaupsių negirdi Strėlinukė! Jeigu ji žinotų, koks aš pagirtas, tai dar labiau manimi žavėtųsi!.. Kažin, ar ji atskris šią naktį!.. O jeigu... jeigu ją pagavo šikšnosparnis?“ – robotui iš nerimo suspurdėjo širdis – o šito jam dar nebuvo buvę!

Bet plaštakė atskrido.

– Tik mažumėlę pailsėsiu ant tavo peties ir vėl skrisiu, – sušnibždėjo ji. – Čia taip saugu ir gera.

Geležinę roboto krūtinę užliejo švelnumo banga.

– Mano vardas Dondonas, – tarė jis.

– Aš nepamiršau tavo vardo, – meiliai atsakė Strėlinukė. – O ar turi brolių ir seserų?

Dondonas norėjo jai atsakyti, kad jis vienas, visiškai vienas visoje parodų salėje ir visame mieste, bet tegalėjo ištarti atsakymą Nr. 2:

– Mano gimtinė yra laboratorija.

– Jau sakei, – priminė plaštakė. – Kodėl tu kartoji ir kartoji tą patį? Argi tau nepabosta?.. Bet aš skrisiu, esu labai išalkusi. Dar nieko burnoje neturėjau, nes plėšrusis šikšnosparnis zuja ir zuja aplink mano kaštoną... Iki greito pasimatymo, Dondonėli!

Ir ji vėl švelniai perbraukė sparnu Dondonui per skruostą ir dingo už praviro lango. Dondonas ilgai žvelgė jai įkandin*, o jo akis spinduliavo kaip niekad.

„Ji greitai sugrįš! – dainavo jo geležinė širdis. – Ji prisirišo prie manęs, ji sugrįš ir meiliai prisiglaus man prie peties!.. O, kad šita naktis niekada nesibaigtų!.. Tada pamažiukais gal pramokčiau ištarti kitus, neužprogramuotus žodžius ir padėkočiau jai už švelnų sparnų palietimą, ir pasakyčiau, kad ji man vienintelė visame pasaulyje, mano Strėlinukė...“

Jo oranžinė akis nė karto nenukrypo nuo lango – taip nekantriai jis laukė grįžtant plaštakės.

Ji sugrįžo – bet labai keistai. Šaute įšovė į vidų ir kaip pablūdusi* puolė robotui prie krūtinės.

– Mane vejasi! – sukliko nesavu balsu. – Dondonai, mane vejasi!

Ir tikrai: už lango sušmėžavo juodas šešėlis ir, grėsmingai čežėdamas sparnais, į vidų įlėkė šikšnosparnis.

– Neatiduok jam manęs! – glaudėsi prie roboto peteliškė. – Jis mane praris!..

Robotas narsiai atstatė krūtinę ir norėjo ištarti: „Nebijok, visoje parodoje aš galingiausias, niekas nedrįs tavęs nė paliesti!“

Tačiau jis ištarė:

– Mano vardas Dondonas.

Šikšnosparnis apskriejo aplink robotą ir galop užtiko prie jo prigludusią peteliškę.

– Gelbėk mane, Dondonėli! – maldaujamai sušuko peteliškė.

„Šalin iš čia!“ – norėjo užrikti ant šikšnosparnio robotas, bet ir vėl ištarė tai, ką temokėjo ištarti:

– Mano gimtinė yra laboratorija.

Šikšnosparnis kirto aštriu snapu peteliškei, bet nespėjo jos sulesti: ji nukrito žemyn, ant grindų, ir pasirito robotui po kojų.

– Mano sparnas!.. – suvaitojo ji, kai šikšnosparnis, vėl apsukęs keletą ratų ir jos neradęs, išskrido pro langą lauk. – Man nutraukė sparną!.. O Dondonai, kodėl manęs neapgynei?

– Aš dabar atsakinėju į labai negudrius klausimus, – atpyškino* Dondonas ir pašaipiai nusikvatojo: – Cha cha cha!

Šiurpas perbėgo jam per nugarą nuo savo atsakymo, tačiau nieko kita jis nesugebėjo.

O peteliškė plakė savo vieninteliu sparnu, trokšdama pakilti ir sugrįžti į kaštoną, kol neišaušo. Tačiau ji tik sukosi vietoje kaip vilkelis.

– Kad žinotum, kaip man skauda... – sukūkčiojo ji.

– Labiausiai aš mėgstu mašininę alyvą, o labiausiai nemėgstu grietininių ledų su abrikosų uogiene, – suskambėjo atsakymas.

– Ką tu pasakei? – negalėjo patikėti Strėlinukė. – Nejaugi tau nė kiek manęs negaila?

– Robotų ateitis turi plačiausias perspektyvas! – išgirdo ji atsakymą.

– Koks tu žiaurus... ir beširdis... – silpstančiu balsu sukuždėjo plaštakė.

– Aš turiu įvykdyti visa, kas užprogramuota!

Peteliškė jau beveik nekrutėjo. Tik dar vieną, paskutinį kartą pakėlė sparną ir lėtai lėtai jį nuleido – kad jau niekada nepakeltų.

– Sudie, Dondonėli... – mirdama tarė.

– Linkiu puikios sveikatos ir sėkmės asmeniniame gyvenime! – išrėkė robotas ir taip smagiai treptelėjo koja, kad sudundėjo salės grindys.

O paskui stojo kapų tyla. Strėlinukė gulėjo negyva prie jo kojų, už langa jau aušo, atsivėrė parodos durys, ir įgūžėjo smalsių lankytojų banga. Jie, žinoma, tuoj pat apsupo robotą.

– Koks tavo vardas? – suskambėjo klausimas Nr. 1.

„Ji mane vadino Dondonėliu... – prisiminė robotas, varstomas sielvarto. – Daugiau jau niekas niekada manęs šitaip nevadins!“

– Kur tavo gimtinė? – rikiavosi antras klausimas.

„Jos gimtinė, sakė, yra kaštonas... Niekada nesu regėjęs kaštonų ir jų baltųjų žiedų...“ – Ašaros smaugė robotui gerklę.

Neatsakė jis nei į trečią, nei į jokį kitą klausimą ir, negana to, nė sykio nesumirkčiojo, nepakilojo rankų, netreptelėjo koja.

Tada vėl pakvietė vyriausiąjį inžinierių. Jis pastukseno Dondonui krūtinę, pasukiojo veržles ir griežtai paliepė:

– Na, kalbėk!.. Kokia robotų ateitis?

– Kas... to... – sunkiai pratarė robotas, o jo krūtinėje kažkas nutrūko.

Vyriausiasis inžinierius susiraukė ir tarė:

– Sugedo mūsų robotas... O taip sklandžiai vykdė programą!.. Teks jį perdirbti arba išmesti į geležies laužą...

Atnešė baltą maršką* ir užklojo robotą. Ant viršaus prisegė kortelę: „Sugedęs“.

Po marška buvo tylu lyg karste. Bet naktį, kai pro atvirą langą įsisukdavo vėjas, nešdamas žydinčių kaštonų kvapą ir jo lapų šlamėjimą, iš po marškos pasigirsdavo duslūs pabiri garsai, tarsi kas mokytųsi tarti pirmuosius žodžius:

– Strė... li... nu... kė... Kaš... to... nas... Skaus... mas...

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl robotas buvo laikomas parodos puošmena? Kuo jis ypatingas? Kodėl patiko parodos lankytojams?
2. „Kokiais didžiais ir nesuprantamais žodžiais tu kalbi.“ Kodėl peteliškė ir robotas negalėjo susikalbėti?
3. Kodėl robotas, aplankytas peteliškės, ilgai negalėjo atsitokėti nuo keistų, niekada nepatirtų įspūdžių? „Ji visai kitokia [...] ir trikdo mano atsakymų eigą!“
4. Ar trokšta Dondonas bendrauti ir draugauti? Kas trukdo?
5. Ar turėjo robotas širdį, jei buvo pavadintas beširdžiu? Ar tikrai robotas yra bejausmis ir abejingas?
6. Kodėl svarbu turėti draugą?
7. Ką galvojate apie dirbtinį intelektą? Jis padeda žmogui ar trukdo?
8. Kas geriau: kompiuteris ar draugas? Kodėl?
9. Ko neatleistum savo draugui?
10. Pabaik sakinį. Draugas – tai ...

VILĖ VĖL
(VILIJA TERLECKAITĖ-DAILIDIENĖ, g. 1953)

KAIP MES IŠGARSĖJOME

Apsakymas

Traukinio palydovas pažymėjo mūsų bilietus, nužvelgė kuprines.

– Iš namų bėgat?

– Ne, važiuojam Šiáurės ašigalio tyrinėti.

– Na, na, ar tik nesumaišėt krypties: lapkritį iš Šiaurės ašigalio grįžtama.

Ir paliko mus ramybėj.

Važiavom beviltiškai senu traukiniu. Norint iš tokio kledaro išlipti reikia turėti alpinisto sugebėjimų. Pirmas išsiropštė Mykolas, paėmė Dienos kuprinę, padavė jai ranką. Aš galiu ir pati. Viena ranka laikiau kuprinę, kita įsitvėriau turėklo, o koja graibiau, kur ta siaura lentynėlė, vadinama laipteliu. Buvo baisu, kad durys užsitrenks, suspaus mane ir taip veš kabančią. Bet sveika pasiekiau žemę, traukinys nubildėjo ir likom visiškai vieni tuščioje stotelėje tarp miškų. Rudai dažytas medinis namas kitapus bėgių atrodė apleistas. Niekur nė gyvos dvasios, tik vėjas apsidžiaugė mūsų draugija ir sveikindamasis gūsiais daužė iš visų pusių. Kilo kvaila mintis vytis traukinį. Net Mykolo įkarštis nuvėso. Bet ilgiau stovėti vėjų pagairėje nebuvo prasmės. Mykolas pasiūlė persirengti stotelės stoginėj* – artimiausias tris valandas joks keleivinis traukinys pro čia nevažiuos. Niekas mūsų nematys. Na, trys valandos ne taip daug, pasivaikščiosim miške.

Turiu pripažinti, kad slidininko apranga – puikus daiktas. Nežinau, ar tiktų svetimoj planetoj, bet miškams apie Pãbradę – pats tas. Lapkritį viskas įmirkę, prisigėrę drėgmės. Su tokiu skafandru ir guminiais gali smigti į samanas, bristi per šlapias žoles ar brautis per lapuočių tankynę. Persirengusi pasijutau drąsiau. Ir Mykolas atsigavo. Jis ėmėsi vadovauti ir jam tai puikiai sekėsi, nes Diena, pasirodo, labai moka vykdyti komandas.

Buvo jau visai prašvitę. Iš pradžių ėjom vieškeliu, nes žemėlapy kairėje buvo ežeras, reikėjo palikti jį šone. Mykolas vis žiūrėjo į mobilųjį, kiek laiko einam, – kito laikrodžio mes neturėjom. Po pusantros valandos

įsukom į mišką, dabar Mykolas kas dešimt žingsnių išsitraukdavo kompasą – tikrinosi, ar nepametėm krypties. Kai nespoksojo į kompasą ar mobilųjį, jis pasakojo visokias istorijas. Rugsėjį grybaudamas matęs lūšį. Mokykloj bandęs pasigirti berniukams, bet tie net nesiklausę. Kokią lūšį? Kam tai rūpi? Užtat Diena klausėsi. Todėl Mykolas galėjo mėgautis savo pasakojimu. Jis lenkęsis prie grybo ir staiga pajutęs kažką – jis nežino ką, tik pasidarę neramu. Grįžtelėjęs ir pamatęs aukštai pušyje prie šakos prisispaudusį rusvą padarą. Iš pradžių sustingęs, o paskui atsiminęs senelio pamokymus ir lėtai lėtai pasitraukęs už artimiausios pušies. O tada pametęs protą ir barstydamas iš krepšio grybus nuskuodęs pas mamą. Mykolas nevaizduoja drąsuolio ir tai verčia tikėti, kad jis nemeluoja, kad taip ir buvo. Bet senelis nepatikėjęs. Pasakęs, kad toje vietoje lūšių nėra. Diena, užvertusi galvą, apsižvalgė.

– Ne, šitame miške tai jų tikrai nėra, – sako Mykolas. – Tikrinau žemėlapyje.

Pamaniau, kad kvaila būti tuo įsitikinusiam. Lūšiai gi nepasakysi, ant kurio medžio tupėti, ji bet kur gali atklysti.

Tada Mykolas pradėjo begalinę istoriją apie Amundseną. Kaip jis dukart ieškojo Pietų ašigalio. Pimąkart nepasisekė. Todėl geriau pasiruošęs po dvejų metų vėl sugrįžo, šunų kinkiniu įveikė pusantro tūkstančio kilometrų ir prieš pat Kalėdas įsmeigė ašigaly Norvėgijos vėliavą. Kaip tyrinėjo Arkties vandenyną. Kaip norėjo perskristi Šiaurės ašigalį, bet pritrūko degalų ir turėjo leistis į ledyną. Po metų Šiaurės ašigalį jis perskrido dirižabliu.

– Mano senelis turi apie jį vokiškų ir rusiškų knygų ir Kazio Borutos „Šiaurės keliones“. Viską jis apie Amundseną žino, – sako Mykolas.

Netikėtai Diena sako:

– Aš irgi žinau. Jo lėktuvas sudužo ir niekas niekada nerado jokių liekanų. Amundseno net kapo nėra.

– Jis jau buvo senas. Žuvo gelbėdamas draugą. Mano senelis sako, kad kiekvieno keliautojo svajonė – šitaip numirti, šlovės viršūnėje, siekiant kilnaus tikslo. Ekspedicijoje, o ne sukriošusiam lovoje... Kai niekas nebenori klausytis apie senus tavo žygius ir mano, kad tu tuščiai giriesi.

Taip, gerų istorijų Mykolas mums parinko. Keliančių ūpą. Bet garsiai nieko nepasakiau: kam dar labiau gadinti nuotaiką. Užtenka, kad oras vis labiau bjuro. Pušys šniokštė, braškėjo, visai čia pat trioškėdamos lūžo senos šakos, o tiesiai ant mūsų krito ir krito vėjo nudraskytos spyglių kekės. Atrodė, kad sninga spygliais. Mykolas peikė sinoptikus – jie vėl nepataikė, žadėjo, kad audra nuslops Žemaitijoj, net Kaūno nepasieks.

– Būtumėm dviratininkų šalmus pasiėmę, – pareiškė jis tokiu tonu, lyg apmaudu būtų tik todėl, kad tinkamai nepasiruošėm nuostabiai pramogai.

Manau, jis tik norėjo mus padrąsinti. Jei būtumėm čia atsidūrę ne per mano užgaidą, būčiau pasiūliusi grįžti į stotelę. Bet pasakyti, kad apsigalvojau, kad išsigando ne Mykolas, o aš...

Netrukus priėjom jaunuolyną. Žemėlapyje – čia augo senas šilas. O priešais plytėjo šakų priversta laukymė. Mykolas paaiškino, kad iškirtę medžius šakas palieka ant žemės – kad neirtų dirva. Kitaip vėjas neleistų augti žolei ir žemes išpustytų. Sodindami pušeles, grėbliais prastumdo šakas, padaro šiek tiek vietos – ir viskas. Mykolas apžiūrėjo ūglius ir nustatė – joms ketveri metai. Jau įsikabinusios į dirvą, turėtų augti. Apeiti tą jaunuolyną ar kirsti tiesiai? Kas norės eiti aplink. O turbūt vertėjo. Lipdama per šakas turėjau susirasti kojai saugią vietelę, nes bet kuris aštresnis pagalys galėjo pradurti ne tik guminį batą, bet ir padą. Žiūrėjau tik į žemę. Mykolas surado mums po šakalį šakoms prastumdyti, bet liepė apsisukus jas vėl suversti.

– Ar mums tikrai nereikės per čia grįžti? – paklausiau.

Neišgirdau, ką jis atsakė, nes atviroje vietoje siautėte siautėjo vėjas. Perėjus pusę to lauko prapliupo lietus. Vėjas vis taikėsi blokšti lietaus čiurkšles į veidą. Protingiausia būtų buvę gręžtis atgal, bet kitas kraštas buvo arčiau, o mes pavargę. Pagaliau jį pasiekėm. Čia pušys buvo kur kas mažesnės, augo pramaišiui* su eglėm – todėl jų ir neiškirto.

– Ieškokim eglės, – perrėkė audrą Mykolas.

Tinkamą eglę – kad po ja palindus nei vėjas pūstų, nei lietus lytų, radom ne iš karto. Visai nebepavilkom kojų.

Nusitraukėm lietaus apsiaustus ir sugriuvom ant žemės. Ant užpakalių buvom prisirišę kilimėlius, kad atsisėdus būtų galima atremti nugarą į kuprinę. Kol su Diena ilsėjomės, Mykolas išskleidė virš mūsų nedidelės

palapinės stogelį. Buvo įsidėjęs net strypelių jam prilaikyti. Tada ir mes nusiėmėm kuprines – išsitraukėm termosus ir užkandom. Tiesa, didžiąją dalį gėrybių suvalgėm traukiny, bet dabar buvau alkana kaip žvėris. Pasvarsčiau, kad jau turbūt ilgoji pertrauka – po ketvirtos pamokos mes mokykloje valgom pietus. Mykolas ėmė krapštytis po kišenes – ieškojo mobiliojo. Jo nebuvo. Matyt, telefonas iškrito, kai prapliupo lyti. Tada jis, kad nesušlaptų, puolė traukti iš kišenės apsiaustą nuo lietaus ir užmiršo turįs telefoną. Vilties jį surasti nebuvo jokios, bet vis dėlto reikėjo pabandyti, net jeigu jis bus sudrėkęs. Susikrovėm viską, padėjau Dienai užsimauti virš kuprinės apsiaustą nuo lietaus. Ir pamačiau, kad Mykolas įaugo į žemę.

– Kas atsitiko? – Diena apsidairė lūšies, bet ką ten įžiūrėsi per tokį lietų.

– Nėra kompaso, – suvapėjo Mykolas.

Tokio nusiminusio žmogaus gyvenime nebuvau mačiusi. Jis staiga visas subliuško lyg pradurta padanga. Kraustė ir kraustė vis tas pačias kišenes. Jeigu kas nors kitas būtų pametęs kompasą ir telefoną, Mykolas būtų baisiai supykęs ir tas pyktis būtų jį išgelbėjęs. Bet supratimas, kad jis, jis pats šitaip susimovė, buvo nepakeliamas. Diena lingavo į šonus ir kažką įtemptai mąstė. Iškyla turėjo būti smagi... Jeigu tai būtų buvęs kompiuterinis žaidimas ir jį būtų buvę galima peržaisti...

– Senelis sakė, kad prietaisais pasitikėti negalima. Reikia pačiam įsiminti kryptį...

– Reikėjo palaukti kitos vasaros... – sako Diena.

Jie abu nežiūri į mane. Gal laukia, kad imsiu šaipytis: taip ir maniau, ir panašiai. Keista, važiavau čia, kad įrodyčiau, jog Mykolas nieko nesugeba. Dabar labiausiai norėjau, kad būčiau buvusi neteisi ir Mykolas mus iš čia kuo greičiau išvestų. Tai neatrodė labai sunku – jaunuolynas kažkur čia pat.

– Diena, kaip ten mūsų mama sako: kas atsitiko, jau atsitiko, svarbiau, kas bus toliau, – sakau lyg atsiprašydama.

Bent jau man atrodė, kad aš atsiprašau.

Mykolas su Diena susiėmė ir ėmė dairytis, kurgi mums eiti. Neturėjom supratimo, iš kur atėjom. Vienoje pusėje lyg ir buvo šviesiau, ten ir patraukėm. Be laikrodžio nežinai, ar iš tiesų eini ilgai, ar taip tik atrodo. O atrodė,

kad einam labai ilgai. Pagaliau tarp medžių ėmė šviestis ir mes pasileidom tekini, nors kuprinės ir daužė nugaras. Bet džiaugsmas tuoj pat atslūgo. Švietė ne jaunuolynas, pelkė. Ne į tą pusę nuėjom. Lijo taip, lyg būtų prasidėjęs tvanas. Vėl susiradom eglę. Labai neblogą, apsuptą mažesnių eglučių, užstojančių nuo vėjo. Mykolas ištiesė stogelį. Išskleidė žemėlapį.

Jei nesupainiojom stotelių, tai pasiklysti nebuvo kur. Šiaurėj tekėjo Neris. Ją radę pasroviui prieitumėm plentą arba geležinkelį. Pietuose vieškelis, kuriuo trumpai ėjom, greit baigėsi, bet dar piečiau buvo pažymėtas nemažas kelias. Juo irgi prieitumėm į vieną pusę geležinkelį, o į kitą – gyvenvietę netoli sienos. Siena buvo rytuose. Prieš ją buvo pažymėtas miško keliukas. Tik jokios pelkės žemėlapy nebuvo. Gal mūsų žemėlapis netikęs? Jame net ir miškas dar neiškirstas. Nors žemėlapių sudarytojams gal jokio skirtumo, ar miškui šimtas metų ar ketveri? O gal mes jau seniai Baltarùsijoje? Gal tas miško keliukas užaugo žolėmis ir mes jo net nepastebėjom? Neris ir Baltarùsijoje teka, nors ir vadinasi Vĩlija. Reikėtų eiti į šiaurę iki upės, dar kartą kirsti sieną.

– Pasieny gali nušauti, – mano baimė auga prieš mano norą ir vaizduotė mato tik nelaimių galimybes.

– Kodėl turėtų į mus šaudyti? – klausia Diena.

– Kas gi lapkritį gali tokiu oru eiti per sieną? Aišku, kad kontrabandininkai.

– Vis tiek turėtų pirma įspėti, tik paskui šauti, – Diena bando blaiviai mąstyti.

– Per tokį vėją? Jokio įspėjimo mes neišgirsim.

Geriau jau eiti į šiaurę.

Mykolas pasiūlė apžiūrėti medžius. Kas nežino, kad kerpės auga iš šiaurinės pusės. Cha. Gal kada nors ir augo iš šiaurinės. Dabar jos auga bet kur. Pagal vieną medį šiaurėje buvo pelkė, pagal kitą pelkė buvo vakaruose. O vieno medžio sėkla buvo nukritusi pačiam Pietų ašĩgaly – kerpės augo į visas pasaulio šalis. Nutarėm apeiti pelkę iš kairės. Ėjom, ėjom, o pelkė vis plėtėsi, todėl mes sukom vis kairiau ir kairiau. Kol staiga pajutau, kad šitą properšą tarp dviejų pušų jau esu mačiusi. Apsidairiau.

– Štai ta eglė, po kuria sėdėjom.

– Ar mums susisuko galva? – paklausė Diena.

Ne galva mums susisuko, protelis, ko mes čia atsibeldėm?

– Mes saloj, – pasakė Mykolas.

– Kokioj saloj? – nepatikėjo Diena. – Mes niekur nebridom, ėjom sausuma.

– Nuo lietaus pakilo vanduo, – Mykolas kalbėjo vos girdimai.

Vėl susėdom po egle. Mykolas nebeištempė stogelio.

– Mūsų ieškos, – nepasidavė Diena.

– Niekas nežino, kur mes, – suabejojau.

– O palydovas? Jis mus matė.

– Jis iš pat ryto buvo girtas, – pasakiau aš. – Užuodžiau smarvę. Pareis namo, užmigs ir nė nesužinos, kad mūsų ieško.

– Živile, baik zyzti, – pasakė Diena. – Yra ir gerų dalykų. Mums tikrai nepritrūks gėlo vandens. O turėdamas gerti žmogus gali išgyventi keturiasdešimt dienų. Per tą laiką ateis žiema, užšals pelkė ir mes sausom kojom galėsim ją pereiti. Jeigu tik Mykolas nenumirs iš sielvarto, kad pametė tokį gerą kompasą. Bet ir tai tik į naudą, – pasakė. – Mišką pavadins mūsų, Trijų mulkių, vardu.

Ji ėmė verkti ir man pasidarė labai jos gaila. Ir gėda.

– Neverk, Diena, – apkabinau.

Labai norėjau ir aš paraudoti, bet buvo sarmata* Mykolo.

– Ką mes dabar darysim? – paklausiau.

Mykolas tarytum to ir laukė:

– Reikia ištverti tris keturias dienas. Per tą laiką baigsis audra ir mes iš čia išbrisim.

Jis dar pamąstė.

– Įsirengti gūžtą, kad nesušaltumėm. Paskui maistą padalyti į keturias dalis, po dalį dienai. Aš turiu tris šokolado plytas. Senelis manęs į mišką neišleidžia be šokolado. Paėmiau mums visiems.

Diena nusišluostė ašaras ir ėmėm rengti sau guolį. Mykolas įbedė kelias lazdas po egle, jas apvijom eglių šakom, kad vėjas nepūstų, o viduj krovėm ir krovėm šakas.

– Jau gana, – po kurio laiko ėmė kartoti Diena, bet Mykolas jos neklausė, pjovė ir pjovė, vis nuo kitos eglės, kad medeliai per daug nenukentėtų.

Pagaliau Diena atsigulė ant suneštos krūvos, susirietė į kamuolį ir gulėjo užsimerkusi. Kaip maža meškutė savo kinyje*. Tik tada pamačiau, kad ji visa tirta.

– Dienai šalta, – pasakiau Mykolui.

– Arba jai kyla karštis, – pridūriau.

– Jai reikia karštos arbatos, – pasakė Mykolas.

Ne tik arbatą, beveik visą atsineštą vandenį buvom išgėrę. Gali būti, kad teks gerti tiesiai iš balos.

– Ar tu gali lietuje užkurti laužą? – paklausiau aš.

– Galiu, jei man padėsi.

Jis ištempė virš Dienos stogelį, uždengė ir jį eglių šakomis. Dienai liepė nusirengti striukę, sudėjom ant jos visus drabužius iš kuprinės – džinsus ir megztinius, tada dar užklojom striuke. Diena bijojo likti viena – o jeigu mes paklysim ir jos neberasim? Mykolas pažadėjo, kad šakas laužui mes rinksim grandinėle: aš neisiu ten, iš kur nesimato mūsų palapinės, o Mykolas neišleis iš akių manęs. Jis pasiėmė katiliuką, termosiukus, sausą spiritą laužui įkurti ir išėjom.

Netoliese radom jau seniau audros išverstą pušį. Po styrančiomis ore šaknimis susidarė įduba, bent jau iš vienos pusės jos nesiekė vėjas. Prilaužėm nuo pušų išdžiūvusių šakelių, Mykolas sakė, kad jos ir šlapios dega. Bet jos labai plonos, todėl reikėjo labai daug. Prisirankiojom pagalių ir nuo žemės, bet reikėjo žiūrėti, kad būtų ne audros nudraskytos žalios šakos ir kad būtų be spyglių. Spygliai užsidegę spragsi ir kyla į viršų. O aš virš laužo laikiau Dienos apsiaustą nuo lietaus, reikėjo saugotis, kad jis nepradegtų.

Atsiminiau, kad prie raisto mačiau aviečių, nulaužiau porą stumbų*. Mykolas nuskuto žievę, supjaustė trumpais pagaliukais ir dar perskėlė juos pusiau. Subėrė viską į Dienos termosiuką. O į kitus užsiplikėm arbatžolių. Mykolas sakė, kad mums visiems reikia karšto gėralo.

Keliskart buvau įkišusi galvą į palapinę nuraminti Dienos. Ji gulėjo užsimerkusi. O jeigu ji numirs? Dieve, neleisk Dienai numirti. Tegu ji

pasveiksta. Pamaniau, kad labai tiktų mainais už Dievo gerumą ką nors pažadėti – tai vadinama įžadais. Pažadėjau, kad nebepavyduliausiu, kad labai džiaugsiuosi jos ir Mykolo draugyste ir visaip juos palaikysiu. Bet suabejojau, ar tai tikrai didelė auka. Mykolas man nebelabai patiko. Na, jis toks, toks... silpnas. Todėl dar pažadėjau daugiau Dienos nebeerzinti, nekalbėti nieko, kas ją skaudintų. Niekada gyvenime. Prisiminiau, kad močiutė sakė nežadėti to, ko negali ištesėti, bet pamaniau, kad gal to gyvenimo ne kažin kiek ir liko.

Arbata buvo saldi ir neturėjo jokio kvapo, net dumblu nedvokė. Diena klusniai išgėrė visą puodelį. Buvom sušalę, net arbata nesušildė. Įsiknisom į šakas. Tik dabar pasidarė aišku, kam Mykolas jų tiek daug pripjovė. Aš atsiguliau Dienai iš vieno šono, o Mykolas iš kito, kad ji sušiltų. Nieko nekalbėjom. Diena lyg užmigo.

Niekada nemaniau, kad audra miške kelia šitokį triukšmą. Mačiau filme, kaip ruošiasi pakilti erdvėlaivis, – iš pradžių jis baisiai riaumodamas spjaudo ugnį. Ir pušys aplinkui šniokštė lyg milžiniški liepsnos liežuviai. Atrodė, kad netrukus išskrisim į kosmosą. Audra priminė gyvą padarą – ji pailsdavo, trumpam išsikvėpdavo ir vėl imdavo siausti su dar didesniu piktumu. Kartais užsnūsdavau, bet ir per miegus klausiausi audros. Nubudusi tiesdavau ranką link Dienos. Visai kaip mama čiupinėjau jos kaktą.

– Mykolai, Diena šlapia, nors gręžk, ką daryti?

Mykolas išlipa virš šakų. Jis liepia Dienai rengtis, kiekvieną drabužį paduoti man ir sakyti, ką duoda. O aš turiu įsidėmėti, kur yra kas, nes visiškai tamsu. Nežinau, kaip jis atsiminė savo drabužius, bet juos nusirengė, o paskui po vieną davė Dienai, kad apsivilktų. Tada ėmė iš manęs šlapius Dienos drabužius ir jais rengėsi – kad išdžiūtų ant kūno. Ir dar liepė Dienai apsimauti jo kombinezoną, o pats apgraibom susirado krūvoj džinsus ir juos apsimovė. Išverstą į kitą pusę Dienos kombinezoną liepė man pasidėti po šonu. Iš vidaus sušlapusias slidininko kelnes ne taip paprasta išdžiovinti tokioj drėgmėj. Dabar aš gulėjau vidury, apsikabinusi Dieną. O Mykolas prisispaudė nugara prie mano nugaros. Jiems abiem buvau šilumos šaltinis. Gulėjau nemiegodama. Mąsčiau, kad apsirikau dėl Mykolo. Nors ir ne taip įsivaizdavau didvyriškumą. Už tai, kad išdžiovinai

ant savęs draugo drabužius, niekas neduoda medalių. Bet tik labai stiprus žmogus taip gali.

Mergaičių mama Reikjãvike, mokslinėje konferencijoje. Kai sužino, kas atsitiko, nutaria iškart skristi namo. Šią ištrauką mes praleidžiame. O kaip miške gyveno Diena, Živilė, Mykolas?

Rytą temperatūra Dienai nebepakilo, bet ji gulėjo visiškai be jėgų. Vėjas lyg ir rimo. Vėl su Mykolu kūrėm laužą. Vos užvirė vanduo, lyg to tepalaukusi, vėl įsisiautėjo audra. Smukom pas Dieną. Reikėjo labai valdytis, kad neprarytum viso šokolado, kad sučiulptum tik tiek, kiek skirta šiam rytui.

– Miškas mūsų nepriima, – sako Diena.

Jeigu aš jai paprieštarausiu, ar tai reikš, kad sulaužiau įžadus?

– Be abejo, – sakau. – Mes gi ne po egle gulim, ne eglišakius pasiklojom ir ne jais užsiklojom. Ne pušys mus nuo vėjo užstoja ir ne iš balos vandenį semiam. Mes patys vieni atstatėm krūtines audrai.

– O kodėl aš sergu?

Sukrutėjo Mykolas:

– Todėl, kad savo kelyje susitikai virusą ir jam patikai. „Štai tas kūnas, kuriame aš dauginsiuos ir puotausiu kelias dienas“, – apsidžiaugė virusas ir tavyje apsigyveno. Kaip naujoj planetoj ateiviai. Jokios mistikos čia nėra.

– Viskas pasaulyje tikslinga, – sako Diena. – Žinau, kas aš esu virusui, o kokia jo prasmė man?

– Gal ne tau. Gal man, – kad žinočiau, kokia tu man brangi, – kitoj vietoj ir kitu metu nebūčiau to sakiusi garsiai ir dar Mykolui girdint.

Mintyse pasakiau sau ir daugiau: „Dabar žinau, kad nieko negalima daryti iš piktumo ar pavydo. Pykdama suardai pasaulio harmoniją, sukeli audras.“

– O kokia prasmė tau, Mykolai?

– Aš racionalus žmogus. Burtais netikiu.

– Kalbu ne apie burtus, o apie supratimą.

– Na, jeigu jūs kalbat apie patirtį... Aš supratau, kad ne viską galiu. Neužtenka ištarti „Noriu!“ Turiu paisyti gamtos dėsnių.

Laikas slinko lėtai. Mykolas išlindo į lietų. Gal savo reikalais.

– Diena, ar tau neatrodo, kad Mykolas per daug geras?

Diena nieko neatsakė.

Jis grįžo su keliomis liepos šakomis. Nuskuto viršutinį žievės sluoksnį. Graužėm nuo pagalių likusią žievę – ją vadina karna. Iš karnų seniau pindavo vyžas. Ilgai kramtant tas požievis pavirsta drebučiais. Skonis panašus kaip vyšnios sakų. Gal ir nelabai sotu, bet alkį malšino.

Norėjau pakelti nuotaiką. Ėmiau pasakoti, kaip mes kasmet vasarą atvažiuosim pasižiūrėti, ar gražiai auga jaunuolynas. O paskui užsidirbsim milijoną ir niekam neleisim to miško iškirsti. Ir žmonės vadins jį Dienos šilu.

– Geriau butų pavadinti jį Živilės vardu, – sako Diena.

– Kodėl?

– Niekas nesupras, ką reiškia „Dienos“. Manys, kad „ne nakties“.

– Tai gerai, – sakau aš, – mokslininkai nuspręs, kad ta vieta šviesi, todėl šventa.

Mes su Diena juokėmės, o Mykolas nė nešyptelėjo. Gal jis dar neišmoko suprasti, kada Diena juokauja?

– Mykolai, ar tau nejuokinga?

– Man paralyžiavo juoko kauliuką. Išsigandau, ir smegenyse apmirė ta sritis, iš kur kyla džiaugsmas.

– Ir man taip buvo, – sako Diena. – Atsimeni, Živile, kaip mus užpuolė šuo? Norėjau rėkti, bet iš baimės užspaudė gerklę ir galėjau tik švokšti.

– O kada tu atgavai balsą?

– Kai šeimininkė nusivedė šunį.

– Tai dabar Mykolas nesijuoks, kol negrįšim namo?

– Mykolai, o tas keliautojas, kurį gelbėjo Amundsenas, ar jis žuvo? – klausia Diena.

– Nobilė? Ne, jo ir „Itālijos“, taip vadinosi dirižablis, įgulos ilgai ieškojo. Nobilę vienas lakūnas rado po mėnesio, o įgulą išgelbėjo rusų laivas.

– Kodėl jie buvo ne vienoje vietoje?

– Nežinau. Turbūt susipyko. Žmonės, kai būna sunku, dažnai susipyksta.

– Bet mes nesipykstam? – išsigandusi sako Diena.

– Palauk, dar yra laiko, – sakau aš, bet prisimenu įžadus ir prikandu liežuvį.

Kurį laiką tylim.

– Man kaip tik, – sako Diena. – Tinkamo gerumo.

– Apie ką tu kalbi? – klausia Mykolas.

Tik aš žinau, kad ji kalba apie Mykolą. Baisiai jie vienas kitam tinka. Neketinu daugiau dėl to jaudintis. Ir ne dėl įžadų. Kam man tokia kebeknė*? Geriau jau aš dūsausiu dėl jauno Amundseno. Jis pasiekė Pietų ašigalį vien tam, kad būtų garsus. Ir mes išgarsėsim. Mokykloj visi pirštais badys: „Va, čia tie, kur miške pasiklydo."

Sutemo. Staiga vėjas nurimo ir pasidarė tylu tylu. Atrodė, kad Žemėje nebeliko nieko, kas skleidžia bent mažiausią garsą, tik mes. Kaip būtų gerai, jei sulauktumėm kokio nors ženklo, kad žmonija neišmirė. Galėtų koks lėktuvas skristi.

– Mes girdim tylą ir matom tamsą, – pasakė Diena.

Aš apsiverčiau į kojų pusę ir iškišau galvą per skylę.

– Žiūrėkit, – pašaukiau.

Pro mūsų eglės šakų tarpą švietė žvaigždė. Gal ta pati, kurią matė mama, kai mes gimėm.

– Gal ir mama į tą pačią žvaigždę žiūri, – pasakė Diena.

– Ar mama žino, kad mes dingom? – pasvarsčiau aš.

– Keista, – sako Mykolas. – Visada norėjau, kad mano mama mažiau laiko praleistų ligoninėje. O dabar džiaugčiausi, jei sunkių ligonių būtų tiek, kad ji visai neturėtų laiko rūpintis dėl manęs.

– Nemanau, kad mūsų tėvai apskritai eina į darbą, – sako Diena.

– Kažin, ar mūsų mama spėjo perskaityti savo pranešimą?

Taip, geriau jau būtų spėjusi. Gal tėtis jai nepasakė apie mūsų pražuvimą? Ir ji sužinos tik tada, kai parskris. O tada jau mes būsim namie.

Tai bent prisidirbom! Kaip reikės pasižiūrėti mamai ir tėčiui į akis. Kad nors nelaimė būtų atsitikusi netyčia, o dabar patys kalti.

– Jums neleis su manim draugauti, sakys, kad tai aš prikalbinau važiuoti į mišką, kad norėjau pasigirti.

Iš tiesų. Kaip mes suprantamai paaiškinsim, ko čia atvažiavom? Taip žiūrėdama į žvaigždę ir užmigau.

Tik įmigau, pajutau, kad Diena purto mane įsitvėrusi į žastą.

– Paklausyk, – kas čia? – vapėjo man į ausį.

Ne iš karto nubudau tiek, kad galėčiau klausytis. Pagaliau išgirdau. Joks gyvas padaras tokio kraupaus garso skleisti negali. Ateiviai. Apėmė toks siaubas, kad negalėjau nė pakrutėti. Nė kvėpuoti negalėjau, jaučiau, kad tuoj uždusiu.

– Čia džipas, – pasakė Mykolas.

Ir aš vėl įkvėpiau oro.

– Gal pasieniečiai? – viltingai paklausė Diena.

– Arba kontrabandininkai, – pasakė Mykolas.

Taip, žmonija išliko, bet kažkodėl ši žinia nekėlė didelio džiaugsmo. Jie važiavo neužsidegę šviesų.

– Kaip jie mato patamsy?

– Turi prietaisus.

– Tai jie pasieniečiai, – norėjo tikėti Diena.

– Nebūtinai. Naujausią techniką pirma išbando nusikaltėliai.

Sustojo čia pat, vos už trisdešimties metrų nuo mūsų.

– Jie gerai mato judančius objektus ir atpažįsta žmones iš kūno šilumos.

– Ar jie mus pamatys?

– Ne, per eglišakius neįžiūrės.

Jaučiu, kaip Diena rausiasi gilyn. Staiga sustoja.

– Mes tik miške pasiklydę vaikai, jie gali mus išgelbėti, – sako ji.

– Mes pavojingi liudininkai, – jie nuskandins mus pelkėj, – sakau aš.

Paskui atvažiuoja dar viena mašina ir mes matom, kaip tamsūs siluetai juda nuo vienos mašinos prie kitos.

– Ką jie ten neša?

– Tikrai ne cukrų, – sako Mykolas. – Ir ne lietuviškas knygas.

Vienas siluetas atsiskyrė nuo visų ir eina tiesiai į mus. Kilo noras pašokti ir bėgti bet kur.

– Tyliau, tyliau, – šnabždėjo Mykolas.

Turbūt jis irgi norėjo klykti.

Įsitvėrėm su Diena viena į kitą. Užsimerkiau. Ir išgirdau srovenant čiurkšlę. Jis tik šlapinosi. Tik šlapinosi.

Kai jie išvažiavo – pirma vieni, paskui kiti, mes dar kurį laiką bijojom kalbėti.

– Čia privažiuojama vieta, – pasakė Mykolas. – Rytoj seksime vėžėmis ir rasime kelią.

– Eisim tuo keliu ir prieisim juos, – sakau aš.

– Mes būsim atsargūs, – sako Mykolas. – Neišsiduosim, kad matėm.

– Mykolai, aš bijau, – sako Diena. – Palydėk mus su Živilė į lauką.

– Tai jau ne, – sakau aš. – Savo reikalus mes be Mykolo atliksim.

Iš tiesų buvo labai baisu. Atrodė, kad bet kas gali stovėti už kiekvienos pušies. Mes jų nei girdim, nei matom, o jie stebi per akinius, kaip pritupiam už eglučių.

Prabusdama apstulbau nuo triukšmo. Aplink čiulbėjo, čeksėjo, čirškėjo. O aš maniau, kad paukščiai rudenį išskrenda.

– Kas čia? – paklausė Diena.

– Tas, kur rėkauja, yra kėkštas, o ciepsi zylė, – atsakė Mykolas.

– Ne, ne paukštis!

Įsiklausėm.

– Čia prekinis traukinys!

Mykolas riedėte išriedėjo iš palapinės, o mes jam iš paskos. Dunksėjo nelabai toli.

Už pelkės kilo saulė. Tik įtarei ją ten esant, nes akys bijojo į tą pusę net pažvelgti. Užtat galėjai matyti orą – saulės spinduliai švietė kiaurai per dar smulkesnį drėgmės darinį nei rūkas.

– Aš žinau, ką dabar pasakytų mano senelis.

– Ką, Mykolai?

– Dievas apžiūrėjo pasaulį. Ir jam labai patiko viskas, ką jis pats sukūrė!

– Ar tu vėl atgavai savo juoko kauliuką?

– Taip, – sako Mykolas. – Tie šunsnukiai dar labiau išgąsdino, bet išvažiavo mūsų nepastebėję ir aš vėl galiu džiaugtis.

Nė arbatos nebevirę, tik įsimetę į burną po neapsakomo skanumo šokolado gabaliuką, patraukėm vėžėmis. Bet jos netrukus atvedė prie vandens. Įsibridom. Toliau pabaksnojom pagaliu – vanduo sems guminukus per aulo viršų.

– Ne amfibijomis gi jie atvažiavo, čia neturėtų būti labai gilu, – sako Mykolas.

Bristi reikėjo netoli – kitas krantas ranka pasiekiamas. Mykolas ėmė autis kojas.

– Tu po ligos, aš tave pernešiu, – sako jis Dienai.

Mykolas labai liesas ir pusę galvos žemesnis už Dieną.

– O jeigu tu Dienos neišlaikysi ir jūs pargriūsit į balą ir abu išsimaudysit?

Mykolas mąsto.

– Vilkas, – sako Diena.

Pamaniau, kad ji sako „vilkis“. Man ar Mykolui? Pasižiūrėjau, į ką ji taip spokso.

Iš tiesų kitoj pusėj balos stovėjo vilkas ir žiūrėjo į mus.

– Ei, ar tik jūs – ne tie pradingę vaikai?

Tik tada pamatėm vyrą. Rudom ir samanų spalvos dėmėm išmargintais drabužiais, žemėtu veidu jis neišsiskyrė iš miško. Su juo dar – du... trys... keturi vyrai. Ar ne jie buvo atvažiavę naktį?

Vyrai su šunimis atbrenda per balą. Plačiai šypsosi.

– Ko nesidžiaugiat? – klausia vienas.

– Kas jūs tokie? – klausia Diena.

– Mes? Lietuvõs pasieniečiai. Radom keistas vėžes.

– Va ten, – mosteli Mykolas. – Ten, kur yra mūsų palapinė, naktį kažkas kažką krovė iš vieno automobilio į kitą. Patamsy nelabai kas matėsi.

– Puiku, įrengsim pasalą, – sako vienas. – Jūs išbadėję? Sušalę? Einam į dalinį.

Čiumpa mane po pažastimi ir perneša per balą. Kai pastato ant žemės, sakau:

– Aš ne rąstas.

– Ko anksčiau nesakei? Būčiau paleidęs.

Aš nė nešypteliu.

– Tie vaikai visai nusilpę. Gal jus panešti? – klausia tas vyresnysis.

Bet mes einam savomis kojomis, jie neša tik mūsų kuprines. Vienoje vietoje laukia visureigis – su pasienio žymėmis. Jie tikrai pasieniečiai. Vyrai kažkam paskambina. Turbūt todėl daliny mūsų jau laukia greitoji. Gydytoja leidžia pasieniečiams pavaišinti mus sriuba.

– Kai atvažiuos tėvai, vešim jus į ligoninę, – sako ji.

Mes valgom tylėdami. Bet kai atvažiuoja mama su tėčiu, Diena bliaudama puola mamai ant kaklo. Mama verkia ir juokiasi vienu metu.

Kiek dienų mes buvom miške? Kodėl mama jau čia? O gal ji net neišskrido iš Vilniaus, gal audra jai sukliudė?

– Mama, ar tu perskaitei savo pranešimą? – klausiu aš.

– Mano pranešimą perskaitė Jana Žerovnik, – sako mama. – Jis turėjo didelį pasisekimą.

Mama išsitraukia mobilųjį ir paskambina Janai Žerovnik. Kiek suprantu, konferencija dar tebevyksta. Jana Žerovnik paskelbia per mikrofoną, kad mes atsiradom.

– Jie klausia, ką jūs veikėt.

– Mes tyrinėjom pasaulį.

Ir visi ploja. Geriau jie plotų mamos moksliniam darbui. Kokia sarmata!

– Tėti, kodėl jūs su mama mūsų nenubaudėt? – paklausė Diena po kelių dienų. – Ir su Mykolu nedraudžiat draugauti. Kodėl?

– Didvyrių niekas nebaudžia, – sako tėtis.

– Mes nieko gražaus nepadarėm, – sakau aš.

– Žvaigždutės mūsų, – apkabina mus abi tėtis, – pats didžiausias didvyriškumas, kad padėjot vienas kitam ir išlikot gyvi. Ką šiandien gavot mokykloj?

– Aš dešimt, mano ežerai buvo mėlyni.

– Aš negavau nieko, bet iš manęs visi juokėsi, – sako Diena.

– Kodėl?

– Kad aš Afrikos upes ir ežerus nupiešiau rožinius, kaip flamingų kojos.

– Sesytės gudruolytės, viso pasaulio upėse ir ežeruose atsispindi dangus. Todėl jie yra dangaus spalvos – ir mėlyni, ir rožiniai.

Klausimai ir užduotys

1. Kur keliavo jaunieji keliauninkai? Ką sakė traukinių palydovui? Melavo ar juokavo?
2. Ar saugu vieniems keliauti? Kodėl? Pažiūrėkite žemėlapyje, su kokiomis šalimis ribojasi Lietuva.
3. Ar važiavote kada nors traukiniu? Kaip galima dar keliauti? Ar turi berniukai padėti mergaitėms ir būti paslaugūs? Kodėl?
4. Kokiu metu jie keliavo?
5. Kaip tinkamai reikia pasiruošti žygiui? Išvardykite. Kaip vaikai buvo apsirengę?
6. Kodėl svarbu mokėti skaityti žemėlapį, mokėti naudotis navigacija?
7. Ką žinote apie Amundseną? Kokie jo atradimai?
8. Kaip svajoja kiekvienas keliautojas baigti gyvenimą? Kodėl? Kokius keliautojus žinote?
9. Kodėl svarbu savo būryje turėti linksmą, ūpą keliantį draugą?
10. Kodėl galima teigti, kad Mindaugas išmano apie mišką?
11. Kaip vaikai gelbėjosi nuo audros? Kaip Jūs pasiūlytumėte elgtis gamtoje, kai kyla audra?
12. Ko pasigedo Mindaugas, kodėl nusiminė?
13. Kodėl apsakyme pasakyta, kad gyvenime jo negalima peržaisti? O kaip yra žaidžiant kompiuterinius žaidimus?
14. Ar tiesa, kad gyvenime turi padėti ne tik telefonas? Kodėl?
15. Kodėl pavojinga pasiklysti, eiti per pasienį?
16. Kaip išgyventi ekstremaliomis (pavojingomis) sąlygomis?
17. Živilė iš pradžių galvojo, kad Mindaugas yra silpnas. Ar jis silpnas? Kodėl taip galvojate?
18. Koks buvo karštas gėralas? Kaip jis pagamintas? Kaip malšinamas alkis?
19. Kaip išsidžiovinti miške sulytus drabužius?
20. Kas yra *didvyriškumas*? Kokį žmogų pavadintumėte drąsiu?
21. Ar tikrai miškas vaikų nepriėmė? Į kokius pavojus jie pateko?
22. Ką svarbaus suprato Mindaugas, susidūręs su gamtos išbandymais? Pacituokite.
23. Ar tiesa, kad žmonės, kai būna sunku, susipyksta? Kodėl?
24. Ką manote apie pasiteisinimą: „Mes tyrinėjome pasaulį“?
25. Kodėl per konferenciją mamos kolegos plojo?
26. Kaip vaikai išgarsėjo? Kaip galima išgarsėti? Kaip Jūs norėtumėte išgarsėti?

JANINA DEGUTYTĖ (1928–1990)

ŠALTINĖLIS

Pasaka

Jis ilgai ilgai tekėjo po žeme. Kažkur aukštai, viršum jo, siūbavo eglynai ir lengvai dundėjo briedžių kanopos. Paskui eglės retėjo, vis dažniau atbėgdavo berželiai ir gluosniai. Tyliomis vasarvidžio naktimis šaltinėlis girdėjo, kaip krūpčioja beržų ir drebulių lapai ir gieda lakštingala. Vieną kartą visų aukščiausia eglė pamojo jam savo plačiomis susirangiusiomis šaknimis ir tarė:

– Eikš arčiau.

Šaltinėlis čiurlendamas pribėgo ir apkabino jos senas, geras šaknis. Eglė jam tarė:

– Tu jau didelis, gali gyventi tenai, viršuje, kur vėjas, saulė ir paukščiai. Tik viena atsimink, tu turi bėgti į jūrą...

Šaltinėlis dar norėjo paklausti, kas ta jūra ir kur jos ieškoti, bet nespėjo, – jis jau ištryško iš žemės.

– Labas rytas! – pasveikino šaltinėlis sukumpusį gluosnį. Jis dairėsi aplinkui nustebęs ir smalsus ir visko ėmė klausinėti.

– Pasakykit, kas čia toks žalias aplink mane?

– Tai žolė, – paaiškino senas, išmintingas gluosnis. – Pirmoji pavasario žolė.

– O iš kur ta raudona ugnis virš manęs dega?

– Tai saulė, kvailiuk, – nusišypsojo medis. – Ji rytais pateka iš laukų, o vakarais nusileidžia į girią.

– O kur tu vakare nusileisi? – sunerimo šaltinėlis. – Ar paskui iš ryto ateisi vėl?

– Aš niekur neišeisiu, – tyliai tarė gluosnis. – Aš čia stoviu šimtą metų. Dieną ir naktį. Žiemą ir vasarą. Sausramečiu aš įprantu prie troškulio, o viduržiemio speigas manęs jau nebaugina. Vis kiti paukščiai kraunasi lizdus tarp mano šakų, vis kitos stirnos šokinėja mano pavėsy. O aš tebestoviu.

Suvirpėjo suskambėjo šaltinėlis, skaidrus kaip aušra.

– O aš negaliu stovėti. Man reikia bėgti vis tolyn ir tolyn.

– Kur?

– Į jūrą.

– O kur ta jūra? – paklausė gluosnis. – Tiek metų čia stoviu, bet jos nesu matęs.

– Aš nežinau, kur ji, – atsakė šaltinėlis.

– O kaip ji atrodo?

– Nežinau, – šaltinėlis visai nusiminė.

– Tai kaip tu ją surasi, jei nežinai, kaip atrodo ir kur yra?

– Nežinau... Bet aš jos ieškosiu...

Gluosniui pagailo mažo nuliūdusio šaltinėlio.

– Paklauskim avyčių, gal jos žino, kas ta tavo jūra.

– Avytės, avytės, – meiliai prašė šaltinėlis, – kas yra jūra?

Avytės atsigėrė ir, žvalgydamosi viena į kitą, atsakė:

– Čia yra pieva, ten giria, o jūros mes niekada nematėm.

– Gal paklauskim paukščių? – patarė gluosnis.

Skrido gulbės, plačiai mosuodamos savo baltais sparnais, ir viena tarė šaltinėliui:

– Jūra – tai dangus, nusileidęs ant žemės.

O kregždutė, pralėkdama pro šalį, sukrykštė:

– Bet kai pavargsti virš jūros skristi, gali joje nuskęsti. Aš mačiau, kaip didžiuliai laivai skendo...

Gluosnis suraukė savo žalius gauruotus antakius.

– Gal debesys dar ką nors pasakys?

– Debesys, debesys, – klausė šaltinėlis, – kas yra jūra?

Vienas debesis pasiraivė ir atsakė iš lėto:

– Jūra – tai didelis veidrodis. Kai ji rami, matau joje savo atvaizdą.

Šaltinėlis neramiai sučiurleno. Jo krištolinė širdutė ėmė smarkiai plakti. Jis dar greičiau pasileido per pievą į jūrą. Saulė užkopė ant mažyčio pūkuoto debesies ir nusišypsojo šaltinėliui kaip senam bičiuliui.

– Kur tu taip skubi? Į jūrą?

Pasirodo, saulė visa girdėjo, ką jis šnekėjosi su avimis, paukščiais ir debesimis...

– Taip... – šaltinėlio balsas buvo labai gailus.

Saulė, atmesdama savo ilgus raudonus plaukus, kalbėjo:

– Ten mano pilis, jūros dugne. Vakarais už tos girios aš nusileidžiu bangų mėlynais laiptais į savo gintarinę pilį ir miegu. Jūros dugne yra didžiuliai sodai neregėtų medžių ir gėlių, ten plaukioja oranžinės žuvys su raudonomis vėduoklėmis. Ir dar – paskendę laivai naktimis pasakoja savo istorijas. Bet jūra labai toli, o tu toks mažytis, kaip tu ją pasieksi?

Šaltinėlis nieko neatsakė, tik bėgo ir bėgo. Neapsakomai daili puriena, ką tik prasiskleidusi, pasilenkė prie jo:

– Pagirdyk mane, sustok valandėlę.

– Gerk, kiek nori, į sveikatą, – atsakė šaltinėlis, – bet sustoti negaliu.

– Argi aš tau nepatinku? – puriena pakėlė savo geltoną karališką galvą.

– Tu labai graži, gražesnės gėlės aš nesu matęs, bet man reikia jūros.

Vėjas nugirdo šaltinėlio žodžius ir ėmė kvatotis.

– Jūros jam reikia! Jūs tik paklausykit! Betgi tu žūsi joje, mažyli. Kokios ten audros – prapulsi iki paskutinio lašelio! Lakstyk po savo pievą ir nė nesapnuok apie jūrą.

Šaltinėlis dar labiau nuliūdo, išgirdęs tuos pašaipius žodžius. Grakšti tuopa bandė jį perkalbėti.

– Po dienos kitos atlėks čia daugybė margų plaštakių – jos visos šoks tau.

– Man nereikia daugybės margų plaštakių, man reikia jūros, – kone* verkdamas kalbėjo šaltinėlis.

– Bet tu gali žūti, jos beieškodamas.

– Vis tiek.

Ir jis nubėgo tolyn laukais. Ūmai* kažkoks milžinas pastojo jam kelią. Tai buvo kalnas. Jis piktai prisimerkęs žiūrėjo į šaltinėlį.

– Eik šalin, čia tau kelio nėra.

Šaltinėlis nusigando, bet kalno papėdėje gyvenančios ramunės pašaukė:

– Eikš pas mus, mes tau parodysim kelią.

Ir jos išvedė šaltinėlį, apsukusios didžiulį lanką apie kalną.

– Dabar eik per ąžuolyną, ąžuolai pasakys, kur toliau.

Padėkojęs už patarimus ir pagirdęs ramunes savo tyru vandeniu, šaltinėlis nuskubėjo į ąžuolyną. Šlamėjo aukšti neregėti medžiai, atrėmę į dangų savo viršūnes. Užsižiūrėjęs į juos, šaltinėlis vos neįvirto į liūną*, kuris buvo didžiulis, juodas, su žaliais putotais nasrais ir tykojo jį praryti, pasislėpęs už krūmų. Bet gegutė jį išgelbėjo skardžiai sušukusi „kukū“.

– Kukū, šaltiniuk, nesuk į kairę, ten liūnas, jis tave praris, kukū! Eik tiesiai, kukū, ir sek paskui mane.

Taip gegutė išvedė šaltinėlį per girią. Ąžuolai jam pasakė:

– Bėk tiesiai, visada bėk tiesiai.

Vidudienio saulė kaitino, šaltinėlis nebeturėjo kur pasislėpti nuo jos kaitrių spindulių. Iš abiejų pusių augo rugiai.

– Mes seniai beturėjom burnoj lašelį vandens, lietus mus visai pamiršo, leisk tavęs atsigerti, – prašė netekusios jėgų rugių varpos, – ištisa minia abipus šaltinėlio.

Bet žemė čia buvo tokia sausa, kad šaltinėlio beliko tik siaurutė juostelė. Jis jautė, kad ir pats gali žūti šitoje saulės išdegintoje dirvoje, jeigu dar pagirdys visas tas ištroškusias varpas. Bet varpos taip maldavo:

– Mes mirštam, neatnešusios nė kąsnelio duonos žemei...

Ir šaltinėlis jas girdė, dalino savo paskutinius lašelius, kol pavirto viena ašara, tekančia per lauką.

Maža drebulytė jam tarė:

– Aš tave paslėpsiu nuo saulės kaitros.

Ir šaltinėlis patekėjo po jos šaknimis, pailsėjo, sutvirtėjo ir vėl linksmas ir sraunus nubėgo laukais, o varpos jam iš tolo dėkodamos lenkėsi. Pagaliau atslinko naktis. Žemėje pasidarė visai tamsu. Užmigo visi medžiai ir žolės. Bet šaltinėlis užmigti niekaip negalėjo. Staiga viena didelė žvaigždė įsižiebė virš vinguriuojančio šaltinėlio. Buvo taip tylu, kad jis girdėjo, kaip pro miegus alsuoja žolės ir žvaigždės spinduliai vaikšto medžių lapais. Šaltinėlis paklausė žvaigždės:

– Ar ilgai man reikės jos ieškoti?

– Visą gyvenimą, – atsakė žvaigždė.

– Visą gyvenimą, – tyliai pakartojo šaltinėlis ir dar greičiau suskato* bėgti. Per visą naktį pievoje aidėjo mažos nepailstančios jo krištolinės pėdytės.

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl eglė pasakė šaltinėliui, kad jis turi bėgti į jūrą? Ar mes, žmonės, turime gyvenime tikslą? Kodėl?
2. Ar svarbu pažinti aplinką ir pasaulį?
3. Ką sutiko šaltinėlis savo kelyje? Išvardykite ir nupieškite.
4. Sakoma: *moki žodį, žinai kelią*. Kodėl, norėdami kur nors nuvykti, turime klausinėti?
5. Ar matėte kada nors purieną? Kaip ji atrodo? Kokių lauko ir pievų gėlių pavadinimų lietuviškai dar žinote?
6. Ar turime kitiems padėti ir būti draugiški? Kodėl?
7. Kodėl jūra ir gera, ir pavojinga?
8. Ar įveiktų šaltinėlis tolimą kelią, jei nesutiktų draugų ir pagalbininkų? O ar žmogus sugebėtų būti sėkmingas be kitų pagalbos?
9. Nupieškite šaltinėlio kelionės žemėlapį.
10. Šaltinėlis pasiaukojo – pagirdė visus ištroškusius. Kokia tikroji gyvenimo prasmė? Ar reikia jos ieškoti, jeigu sunku rasti?

JULIUS KAUPAS (1920–1964)

DAKTARAS KRIPŠTUKAS PRAGARE

Pasaka iš literatūrinių pasakų rinkinio „Daktaras Kripštukas pragare ir kitos ne mažiau įdomios pasakos, surašytos slaptose Kauno miesto kronikose“

Vieną šiltą vasaros vakarą daktaras Kripštukas sėdėjo savo kambary ir atsidaręs langą skaitė pasakų knygą. Buvo jau vėlu. Ant ištuštėjusio šaligatvio tik kartas nuo karto nukrisdavo šlamantis lapas nuo užmigusio kaštono, ir vėl tylu tylu būdavo gatvėje. Daktaras Kripštukas skaitė pasakas iki pat vidurnakčio, kol rotušės bokšto laikrodis ėmė mušti dvyliktą valandą.

Bet vos spėjo paskutinis varpo dūžis nuskrieti oru, lauke pasigirdo keistas sparnų šlamėjimas, – rodėsi, jog ten skrenda didelis ir neregėtas paukštis. Sparnų šlamesys vis artėjo ir ūžė vis garsiau, tik prie Kripštuko namo jis ėmė staiga ir nutilo. Gatvėje blykstelėjo bauginanti raudona šviesa, nejaukiai nušvietusi namus, bet po akimirkos ji vėl užgeso.

Susidomėjęs ir kiek nusigandęs Kripštukas priėjo prie lango. Nieko gatvėje nesimatė, tik sieros kvapas dar plaukiojo ore.

– Tikrai keista! – sumurmėjo jis sau ir vėl grįžo prie stalo baigti pasakos apie velnius. Bet nespėjo jis nė atsisėsti, kai kažkas ėmė stipriai stuksenti į jo duris.

– Kas gi galėtų belstis taip vėlai? – neramiai suraukė kaktą daktaras. – Patį vidurnaktį!

Jis atidarė duris.

Pasirodė keistas tamsiaveidis žmogus, apsivilkęs juodais neregėtais rūbais, atlape įsisegęs didelę raudoną gėlę. Jis pamažu įžengė į kambarį ir tarė dusliu balsu:

– Ar čia gyvena garsusis daktaras Kripštukas?

– Taip, čia... – atsakė sumišęs daktaras. – Aš pats esu... nors ir nesu toks garsus, kaip jūs kad sakote.

– Nebūkite kuklus! – šyptelėjo mįslingasis svetys. – Kuklumo mes nemėgstame. Garsas apie jus yra jau net ir mus pasiekęs... net ir mus! – pakėlė jis pirštinėtą ranką.

Čia svetys netikėtai nutilo, pažvelgė į Kripštuką savo juodomis akimis ir vėl tęsė:

– Aš esu nuo savo valdovo atvykęs. Jis dabar sunkiai serga ir prašė jus nuvykti jo apžiūrėti. Valdovas nenori sakyti savo vardo, dėl to aš pats jus pas jį palydėsiu.

Kripštukas neramiai pažvelgė į svetį, kuris uostė raudonąją gėlę, paskui dirstelėjo į vaistų spintelę ir tarė:

– Na gerai... aš eisiu. Niekam dar nesu atsisakęs padėti! – ir jis, paėmęs vaistų dėžutę, išėjo su svečiu pro duris.

Jie žingsniavo aptemusia gatve tarp tyliai šlamančių kaštonų, netardami nė žodžio. Praėję ledų krautuvę ir vaistinę, jie pasuko siauromis kreivomis gatvelėmis link Nemuno.

Nepažįstamasis sustojo prie vieno niūraus namo Gardino gatvėje ir ėmė raustis kišenėse. Tai buvo aukštas raudonų plytų namas su žalvariniais virbais ant langų, matyt, visai negyvenamas. Svetys įkišo sidabrinį raktą į juodo medžio duris, ir jos girgždėdamos atsidarė.

Abu įžengė į vidų.

Šalta drėgmė dvelkė tame tamsiame kambaryje, kurį nušvietė tik kelios žvakės iš sidabro žvakidžių. Nuo lubų karojo nejaukūs voratinkliai, o kampuose žėrėjo šventojo Jono vabaliukai.

– Dovanokit, kad čia tokia netvarka pas mus... toliau bus geriau, – atsiprašė nepažįstamasis ir ėmė leistis juodo marmuro laiptais gilyn į rūsį.

Kripštukas pasekė jį.

Ilgai jie taip leidosi. Kuo žemiau jie lipo, tuo karščiau darėsi aplinkui, ir daktaras vis dažniau šluostėsi prakaitą balta nosine.

Pagaliau jie priėjo galą. Svetys ėmė rakinti kaustytas duris, o Kripštukas tarė:

– Na, ir prikūrenta čia pas jus... kaip pragare!.. Nepažįstamasis gi kažkaip keistai nusijuokė ir atidarė duris.

Jie pateko į didžiulę, bet žemą salę, kur buvo nepaprastai karšta. Įkaitusiose sienose, išmuštose raudona medžiaga, kabojo suodini veidrodžiai ir senoviniai paveikslai, vaizduojantys velnius ilgomis uodegomis ir mažais ragiukais. Pasieniuose gi stovėjo dideli juodi katilai, po kuriais kūrenosi

ugnis. Į juos atremtos stovėjo tridantės šakės, tokios, kokių Kripštukas dar niekada nebuvo matęs.

Kol daktaras apžvelgė tą salę, jo svetys ėmė mautis pirštines. Tuoj pasirodė plaukuotos jo rankos su kumpais nagais; paskui jis nusiėmė skrybėlę, ir pasimatė du maži ragiukai jo kaktoje.

– Palaukite truputį, daktare, – tarė jis Kripštukui, – aš pažiūrėsiu, ar valdovas jau gali jus priimti, – ir jis nušokavo per salę mosuodamas ilga savo uodega, pasirodžiusia iš po skverno. Jis tuoj dingo už sunkios nublukusio aksomo užuolaidos.

Kripštukui gi net šaltas šiurpas per nugarą nuėjo.

– Juk tai pragaras! – sušnabždėjo jis sau, pasitraukdamas drebančiomis kojomis kelis žingsnius atgal.

Pečiais jis nejučiomis atsirėmė į vieną katilą. Jo dangtis nusmuko žvangėdamas ant akmeninių grindų. Iš katilo pakilo garas, ištiško verdančio vandens lašai, ir tuoj susivėlęs vyras iššoko iš katilo ant grindų.

– Pagaliau išsprukau! – tarė jis sau ir ėmė purtyti vandenį nuo garuojančių rūbų. Staiga jis stabtelėjo ir pažvelgė į daktarą Kripštuką.

– Daktare! – sušuko jis tada. – Daktare, kaipgi jūs į pragarą patekote?

– Juk tai vaistininkas Čičiukas! – šūktelėjo ir daktaras, purtydamas jo ranką. – Tai jūs dabar pragare? Kaip tai atsitiko?

– Per tikrą apsirikimą, daktare. Per klaidą! – ėmė pasakoti vaistininkas linguodamas galva. – Vos tik spėjau aš numirti, į mano kambarį pro kaminą sulindo velniai ir nusitempė mane pragaran. Tvirtina, kad aš jiems savo sielą pardavęs.

– Nejau iš tiesų? – nusigando daktaras.

– Visiškai netiesa! – atsakė jam vaistininkas. – Visiškai netiesa! Sielos aš jiems nesu pardavęs, – tai aš jiems ir pasakiau. Bet velniai netiki. Tuoj atšokavo vienas rašaluotas velnias, nešdamasis rankoje storą apdriskusią knygą. Ten surašyti vardai visų, kurie tik yra savo sielą pardavę velniams. Na, ir rado ten kažkokią neaiškiai įrašytą pavardę: ne tai Čičiukas, ne tai Čičinskas.

Vaistininkas net atsiduso dėl tos daugybės rūpesčių.

– Tikriausiai ten buvo įrašyta „Čičinskas“, – tarė vaistininkas. – Bet manai, kad velniai yra mokslus ėję? Ar kad moka gražiai rašyti? Nieko nemoka! – mostelėjo jis ranka.

Vėliau vėl tęsė toliau:

– Aš, žinoma, ginuosi kiek galėdamas. O velniai ir sako: „Jeigu taip, tai parašyk laišką šventajam Petrui į dangų. O kol gausi atsakymą, tai sėdėsi čia pragare.“ O žinai, dabar dangus su pragaru labai retai susirašinėja. Taip velniai man ir pasakė: „Laiškai dabar retokai iš pragaro į dangų eina. Palauksi vieną kitą šimtą metų, gal ir išsiųsime.“ Taip ir vargstu čia jau ištisus metus, o dar bent 99 reikės laukti.

– Ir visą laiką šitame katile? – baisėjosi daktaras.

– Bet kur tau! – nusijuokė vaistininkas. – Kai tik Belzebubas nemato, jie tuoj mane išleidžia lošti kortomis. Manai, kad pragare yra kokia tvarka? Velniai tik lošia kortomis ir smalą geria, nė ugnies po katilais kaip reikiant nepakuria. O sukčiauja jie belošdami! Užtat ir lošiam dažniausiai „Melagį“. Bet velniai beveik visuomet išlošia, nes kas gi gali geriau meluoti už velnią?

– Tai tas mano vadovas irgi tikras velnias? – vėl paklausė nusigandęs daktaras.

– Žinoma! – paaiškino Čičiukas. – Matai, jis yra pats baisiausias velnias visame pragare. Todėl jį visuomet ir siunčia į žemę visokiausiais reikalais, kad tik išlaikytų joje blogą pragaro vardą.

Taip jiems besišnekant prasiskleidė juodoji užuolaida, ir vėl pasirodė Kripštuko vadovas.

– Mano valdovas Belzebubas nekantriai laukia jūsų! – nusilenkė jis daktarui. – O tu kur išlindai? – piktai šūktelėjo pamatęs vaistininką.– Marš tuoj atgal į katilą!

Šis jau ir būtų tuoj atgal šokęs, tik daktaras Kripštukas sugriebė jį už rankos.

– Palaukit! – sušuko jis.– Palaukit! Čia mano vaistininkas. Jis, matyt, jau bus gerokai prityręs, nusimanantis apie pragaro reikalus ir galės padėti vaistus virti. Jis man būtinai reikalingas.

– Na gerai! – susiraukė velnias.– Eikit abu į vidų!

Jie įžengė į puošnų kambarį, nušviestą juodų žvakių, visą apstatytą sidabrinėmis velnių statulėlėmis. Suskilusiuose marmuro vazonuose augo didelės raudonos gėlės, o aplink vaikštinėjo maži velniukai ir laistė jas smala. Pačiame gi kambario viduryje, minkštoje lovoje, gulėjo Belzebubas, užsidėjęs ant galvos surūdijusią karūną, ir garsiai dejavo.

– Gerai, kad atėjai, daktare! – nudžiugo jis pamatęs Kripštuką. – Gerai, kad atėjai! Baisi nelaimė man atsitiko! Kai keliavau per pragarą atlikdamas inspekcinę kelionę – apžiūrinėdamas, ar katilai nekiauri, velnias Juoduodegis taip nevikriai nuvožė vieną dangtį, jog šis nukrito man tiesiai ant uodegos. Baisiai sugėlė man uodegą – taip, kad ramybės visai negaliu rasti, skauda man ją dieną ir naktį...

– Hm! Hm! – tarė daktaras Kripštukas, pažvelgęs pro akinius į jo uodegą. – Iš tiesų, gerokai suplota. Tuoj pamatuosim temperatūrą.

Pamatavęs pažvelgė į termometrą.

– Turit šimtą laipsnių karščio, – tarė jis.– Kaip velniui tai visai nedaug, kraujo užkrėtimo dar nėra. Pagydyti galėsiu, bet tik su viena sąlyga! Tiktai su sąlyga...

– Sutinku su viskuo! – sušuko Belzebubas.

– Turėsit paleisti iš pragaro vaistininką Čičiuką.

– Paleisti iš pragaro Čičiuką? – riktelėjo Belzebubas taip garsiai, kad net surūdijusi karūna nuo jo galvos nusirito.– Paleisti iš pragaro? O ar žinai, kad kas kartą čia pateko, tai jau niekada nebeišeina? Ar nežinai, kad čia amžinos bausmės vieta?

– Bet už kokias nuodėmes jis čia sėdi?

– Už nuodėmes? – nusikvatojo Belzebubas. – Manai, kad už nuodėmes į pragarą patenkama? Šventasis Petras ir nuodėmingus į dangų įleidžia, jei tik yra kelis gerus darbus gyvenime padarę. Bet Čičiukas mums pardavė, – ir čia Belzebubas pakėlė savo juodą pirštą, – jis pardavė mums savo sielą, o tai jau visai kitas dalykas...

– Bet aš visai nepardaviau... Mano pavardė visai neįrašyta knygoje, – įsiterpė Čičiukas.

– Neįrašyta? – susiraukė Belzebubas. – Pašaukit man raštininką.

Tuoj atstriksėjo kuprotas velnias, trepsėdamas kanopomis į grindis.

– Žiūrėk greičiau, kur čia įrašyta Čičiuko pavardė! – suriko jam Belzebubas.

Velnias, drebėdamas iš baimės, ėmė vartyti knygą rašaluotais savo pirštais. Tuoj atsivertė Č raidę ir ėmė ieškoti vaistininko pavardės.

– Valdove, štai čia įrašyta kažkas neįskaitomo, – sušvebeldžiavo jis, – gal tai ir bus Čičiukas...

Ir taip trypė jis vietoje, negalėdamas įskaityti pavardės, kol jį net prakaitas išpylė.

– Kas čia per tvarka pas jus pragare! – pagaliau įpyko vaistininkas ir ėmė mosuoti daktaro termometru.– Patys neįskaitote, ką parašėte! Jokių vaistų jums neverdu! Žinokis su savo suplota uodega...

Belzebubas net susiraukė tai išgirdęs ir ėmė dairytis piktu žvilgsniu aplink. Pagaliau tarė, nerasdamas kitos išeities:

– Na gerai, sutinku, galėsi eiti sau su daktaru – tik greičiau gydykite mano uodegą.

Daktaras su vaistininku, baisiausiai nudžiugę, tuoj stvėrėsi darbo. Pirmiausia jie aprišo Belzebubo uodegą, o paskui pareikalavo katilo vaistams virti.

– Atneškit katilą!– paliepė Belzebubas.

– Tai kad, valdove, – nedrąsiai numykė vienas velniūkštis, – beveik visi mūsų katilai kiauri...

– Dar nesutaisyti, jūs, tinginių pančiai! – užsirūstino Belzebubas. – Tuoj atgabenkit bent tą paskutinį, kuriame virė Čičiukas.

Tuoj atšokavo keturi velniai ir atitempė net stenėdami sunkųjį katilą.

Daktaras pasirausė vaistų dėžėlėje ir supylė į katilą stipriai kvepiančių vaistų.

– Kažin, daktare, – vėl paklausė vaistininkas, maišydamas vaistus šake, – kažin ar žmonių vaistai padės ir velniams? Ar nereikėtų jam smalos įpilti?

– Galima įpilti! – patvirtino daktaras kiek pasvarstęs, ir jie šliūkštelėjo kibirą dervos į katilą.

Pagaliau jie baigė.

– Taigi, gersite po pilną samtį – tris kartus dieną ir du kartus naktį, – nurodė daktaras Kripštukas pacientui.

Paskui jis paėmė savo vaistų skrynelę ir išėjo su vaistininku iš Belzebubo kambario.

Priėjus salę, iš visų kampų subėgo velniai ir atidarė jiems pragaro duris.

– Gaila, kad išeini, – kalbėjo jie vaistininkui, – būtumėm vėl palošę kortomis. Ką gi darysime mes čia be žmonių?

Bet Čičiukas tik papurtė galvą.

– Negi gyvensi čia tarp tų suodžių! – nusijuokė jis – Aš gi ne velnias... – ir ėmė kopti laiptais į viršų.

Kripštuko svetys palydėjo juos iki prieangio ir atrakino duris.

Juodu išėjo šaligatviu. Buvo vis dar tamsu ir tuščia, tik gatvės buvo pilnos šviesaus rūko.

– Laimė, kad tokios miglos mieste, – tarė vaistininkas, – tai niekas mūsų ir nematys. Nepatogu gi man, mirusiajam, po miestą vaikštinėti...

Ir jie patraukė vienu tuščiu skersgatviu.

Priėjus Rotušės aikštę, vaistininkas sustojo. Spalvoti katedros vitražai žėrėjo tekančioje saulėje, o aukšto jos bokšto viršūnė skendėjo neįmatomoje migloje.

Vaistininkas liūdnai padavė daktarui ranką.

– Tad turime skirtis, – tarė jis.– Šituo bokštu galima užlipti iki rojaus, o iš ten, kaip žinoma, jau ir dangus ne per toliausiai. Dėkui tau, daktare, kad nepabūgai ir į pragarą užsukai – o tai nežinia dar kiek laiko būtų tekę katile virti.

Jie nuoširdžiai atsisveikino, vaistininkas įžengė į bažnyčią, ir drėgnuose jo rūbuose sumirgėjo žėrinčios langų spalvos.

Daktaras stovėjo aikštėje prie totoriaus kiosko ir žiūrėjo į bokštą. Jo langelyje dar sykį pasirodė vaistininkas, pamojo daktarui ranka ir netrukus dingo jam iš akių ten, aukštai, migloje.

Tuomet susimąstęs daktaras Kripštukas pasuko namo ir ėjo tuščiu šaligatviu, ant kurio tik kartas nuo karto nukrisdavo miegantis kaštono lapas.

– Tai keistas nuotykis! – kartojo jis sau.

Parėjęs namo jis atsisėdo prie stalo ir dar bandė skaityti pasaką. Bet jis tuoj ir užmigo kėdėje – taip jis buvo pavargęs.

Ir tiktai vėjas, įskridęs pro atvirą langą, ėmė vartyti knygos lapus, ieškodamas pasakos apie pragarą.

Klausimai ir užduotys

1. Kuo skiriasi literatūrinė pasaka nuo liaudies pasakos?
2. Kur, pasak liaudies pasakojimų bei tradicinio tikėjimo, nukeliauja blogi žmonės?
3. Kodėl pragare nėra smagu?
4. Kokie yra velniai? Palyginkite su liaudies pasakomis bei Biblija.
5. Kaip vadinami velniai? Paieškokite sinonimų.
6. Kaip pasisekė daktarui Kripštukui išsigelbėti iš pragaro?
7. Kuo šis velnias, apsilankęs Kripštuko namuose, neįprastas ir paslaptingas?
8. *Neik su velniu obuoliauti: paliksi be obuolių ir be maišelio*. Suraskite daugiau posakių apie velnią ir išmokite atmintinai.
9. Ko moko ši pasaka?

STIRNIUKAS

Senųjų laikų padavimas

Iš gatvės pilis atrodo pilka ir didelė kaip baisus žvėris. Drąsutis žingsniuoja palei pat pilies tvorą, braukdamas ranka per stambius, spalvotus jos akmenis.

Gatve nudarda barškantys vežimai, tarpuvartėse stovi senos moterys, įsisupusios į tamsias skaras, o kartais „Bum! Ba! Bum!“ pražygiuoja būrelis kareivių su ilgais ir blizgančiais kalavijais.

Ties didžiaisiais pilies vartais stovi du barzdoti sargybiniai, pasirėmę ant ilgų iečių, ir kai Drąsutis nori įeiti į kiemą, vienas jų ištiesia šarvuotą ranką skersai vartų.

– Kur lendi, vaike? – piktai klausia jis.

– Pas Raudį, – atšauna Drąsutis.

– Pas arklidžių prižiūrėtoją, – paaiškina antrasis sargybinis su dideliais ūsais. – Tegu eina...

Drąsutis įsmunka į kiemą ir girdi, kaip rudaūsis sargybinis juokiasi:

– Jis irgi mat gydytojas, o jo ligonis, matai, ten pievelėje guli, – ir jis girdi skambų, linksmą sargybinio juoką, o atsisukęs mato ir kito sargybinio juodas akis, piktai iš padilbų jį sekančias.

Keli ginkluoti kariai kažką kuždasi, susibūrę į ratelį kiemo pakraštyje, kartas nuo karto mesdami aplink nepasitikintį žvilgsnį. Tarp jų mato jis ir savo tėvelį ir tuoj įspėja, apie ką jie šneka: jie šneka apie gandą. Tas gandas jau seniai sukrėtė visą miestą kaip griaustinis:

Drėgnam Krėvos rūmų rūsy buvo numarintas kunigaikštis Kęstutis. Vytautas dar tebekalėjo, surakintas grandinėmis, bet ir jam rengė žiaurią mirtį.

Ir Drąsutis liūdnai žiūri į nejaukius pilies langus, tamsius ir juodus.

Jis visa tai išgirdo tik vakar, kai visiems sėdint prie židinio atėjo Milda, paties Vytauto tarnaitė, ir susijaudinusi ėmė pasakoti. Bet tada buvo jau vėlu ir Drąsutį nuvarė gulti. O jis dar ilgai vartėsi lovoje neužmigdamas ir žiūrėjo į tamsius šešėlius, slankiojančius lubose. Už sienos tyliai spragsėjo židinys, o jo šviesos pluoštai, panašūs į šviesias garbanas, skrido pro langą ir skendo tamsiai mėlyname danguje.

Vytautą jis gerai pažįsta. Pati Milda jį vieną kartą supažindino, kai Vytautas tvirtu žingsniu vaikštinėjo po kiemą, net tamsūs jo plaukai pleveno vėjuje. Drąsutis tuomet prašė, kad ir jį paimtų į kokį nors didelį karą. Vytautas ilgai juokėsi, žiūrėdamas į jį rudomis ir giliomis akimis, ir prižadėjo būtinai paimti.

Drąsutis, apžvelgęs kiemą, tuoj pastebi savo sergantį stirniuką. Stirniukas šildosi saulėtoj pievelėj ištiesęs laibas kojas ir pakėlęs galvą žiūri į jį šviesiomis akimis.

Drąsutis atsisėda šalimais ant minkštos žolės ir klausia, ar nenusibodo jam vienam. Stirniukas liūdnai linguoja galvą ir rodo, kad jam labai nusibodo.

– O aš tau, stirniuk, vaistų atnešiau.

Ir jis, ištraukęs iš odinio maišelio saują džiovintų žolelių, kiša prie drėgno jo snukučio. Bet stirniukui, matyt, vaistai neskanūs, ir jis pauostęs kreipia galvą į šalį.

Drąsutis dairosi aplink nežinodamas, ką daryti. Staiga pamato, kaip pro pilies vartus įeina Milda. Jos šviesios garbanos skęsta mėlynoj skaroj;

ji lydi pačią kunigaikštienę. Drąsutis jau norėjo bėgti pas Mildą ir pasiskųsti, kad stirniukas nori sirgti ir vaistų neėda. Bet vėl susilaikė pamatęs, kad jas lydi piktasis sargybinis.

Vakar, gulėdamas lovoje, jis girdėjo tylų tėvo ir Mildos pašnekesį ir suprato, kad Milda eis aplankyti Vytauto. Turbūt jį lankyti pavojinga, nes tėvo balsas skambėjo lyg atkalbinėjamai, o Milda vis tvirtai jam atsakinėjo ir tik paklausė, ar jau viskas paruošta. Jis toliau nebegirdėjo, nes greit užmigo, įsižiūrėjęs į lubose slankiojančius šešėlius ir į gilų, nuostabiai mėlyną dangų. Milda įeina į pilį.

Drąsutis glosto švelnų stirniuko kailį.

– Na, gydytojau, kaip laikosi tavo ligonis? – taria kažkas už jo, ir jis atsisukęs mato besišypsantį Raudžio veidą. – O stirniukas, žinai, vis linksmesnis darosi, turbūt gerai tu jį gydai. Kai visai pasveiks, aš tau jį padovanosiu. Žinoma, jeigu tik tu būsi geras...

O, žinoma, Drąsutis bus geras! Jis darys viską, kad tik įtiktų Raudžiui. Ir jis vos nekrykštauja iš džiaugsmo: jis parsives stirniuką namo, stirniukas galės ėsti prie stalo. Drąsutis pats jį šaukštu penės. Ir miegos jie vienoje lovoje, apsikloję antklodėmis ir pasidėję galvas ant minkštos pagalvės.

Tai bus gera!

Jis stipriai apkabina saulės nušviestą stirniuko kaklą ir mato, kaip ant stirniuko nukrenta tamsus šešėlis, lygiai toks, koks vakar svyravo lubose. Tai piktasis sargybinis priėjęs artyn užstoja jiems saulę.

Jis ima šnekėtis su Raudžiu, įsirėmęs ranką į šoną.

Vaikas nedaug tesupranta, bet tuoj pastebi, kad jie nemyli Vytauto. Jie net džiaugiasi, kad Vytautas sėdi kalėjime. Kaip blogai, kad Raudis yra Vytauto priešas!

Ir Drąsutis su stirniuku ima žvalgytis po pilies kiemą. Jie mato daug įdomių dalykų: kaip žvangindama ginklus pasikeičia sargyba, kaip kalvis kausto arklį, pakėlęs vieną jo kojį. „Bang! Bang!“ – skamba kūjis, atsidaužęs į kietą pasagą. O ten šauklys ruošiasi išjoti. Jis laiko nerimstantį žirgą už pavadžio ir kalbasi su pilkai apsirėdžiusiu kareiviu. O ten, visai kitoje kiemo pusėje, šūkauja sargybiniai, susėdę prie medinio stalo, ir garsiai dainuoja.

Drąsutis giliai giliai įsiklauso į jų dainą ir jam kažkodėl pasirodo, kad visą kiemą užplūsta nekantri laukimo nuotaika.

Staiga atsidaro ąžuolinės pilies durys. Pro jas skubiai išeina kunigaikštienė. Kartu išeina ir Milda, smarkiai įsisupusi į mėlyną skarą, ir tvirtais žingsniais žengia per kiemą.

Drąsutis bėga artyn prie Mildos, norėdamas jai įskųsti stirniuką, bet staiga pastebi, kad jos plaukai nebe šviesūs, o juodi ir atrodo kaip tamsūs šešėliai, plevėsuojantys iš po mėlynos skaros. Berniukas sustoja ir nustebęs žiūri į Mildos akis, rudas ir gilias lyg du tamsūs gintarai.

Ir jis pastebi, kad tai ne Milda, bet jos rūbais persirėdęs* Vytautas.

Vytautas pažino Drąsutį ir kilstelėjo ranką, kad tylėtų. Paskui ramiai nuėjo tolyn, dar stipriau įsisupęs į skarą.

Niekas jų nestabdo. „Bang! Bang!“ – rūpestingai kausto kalvis arklį, o sargybiniai dar garsiau dainuoja ir šūkauja, pasirėmę alkūnėmis į stalą.

Tik jo tėvas stovi su būreliu kareivių jau arčiau vartų, visi įtemptai padėję rankas ant kalavijų rankenų ir, rodos, saugančiu žvilgsniu stebi Vytautą, pasiruošę jį ginti.

Drąsutis tebestovi sustingęs kaip medinė statulėlė.

Jis niekaip negali suprasti, kodėl Vytautas išeina iš kalėjimo, apsigaubęs Mildos skara. Vytautas juk dabar laisvas, jis išvaduotas!

Piktasis sargybinis, visą laiką vaikščiojęs su Raudžiu po kiemą, staiga sustoja ir rodo šarvuota ranka į tolstantį Vytautą, kažko klausdamas. Jam, matyt, kažkas krito į akį.

– Sakyk, Drąsuti, ar Milda ten eina? – perspėjančiu balsu klausia Raudis.

Drąsutis krūpteli. Jis neaiškiai nujaučia, kad turi pasakyti, jog tai Milda. Jei jis taip pasakys, jis padės Vytautui pabėgti, bet Raudis to jam niekada nedovanos. Jis tada jau nebegaus stirniuko, o stirniukas be jo gydymo gali ir numirti!..

Jis žvelgia į tamsų pilies langą ir staiga jame pastebi šviesias šviesias garbanas, lyg šventos ugnelės atspindį pikto žvėries akyse. Ir jam rodos, kad tai gal Mildos garbanos, panašios į šviesą, skrendančią tiesiog į dangų, garbanos Mildos, kuri pasiaukojo.

Ir jis nedvejodamas atsako:

– Žinoma, kad Milda.

Raudis meta dar sunkų žvilgsnį įkandin Vytauto, bet Vytautas greit pranyksta už akmeninių pilies vartų.

Tada Drąsutis pribėga prie stirniuko ir skubiai šnabžda jam į ausį:

– Sudie, stirniuk, mes paskutinį kartą matomės. Aš josiu dabar su Vytautu į didelį karą; jis pats žadėjo mane kartu paimti. O tu lik vienas ir gyk.

Stirniukas žiūri į jį savo šviesiomis akimis ir, rodos, viską supranta. Jie greit atsisveikina, ir Drąsutis bėga per pievelę, vydamasis Vytautą. Valandėlei stabteli vidury kiemo, pamojuoja ranka stirniukui ir dingsta už akmeninių pilies vartų.

Klausimai ir užduotys

1. Kuo ši istorija panaši į detektyvą?
2. Kuo rūpinasi Drąsutis? Ar Jums kada nors teko globoti gyvūnėlį?
3. Kas yra nutikę Vytautui? Apie kokią garsią Lietuvos istorijos asmenybę kalbama?
4. Kodėl svarbu Vytautą gelbėti? Kaip?
5. Kodėl galima teigti, kad Milda pasiaukojo? Ką reiškia pasiaukoti dėl kito?
6. Ar svarbu gyvenime tinkamai pasirinkti? Ar yra tokios svarstyklės, kurios vertybes sveria? Kaip suprantate žodį *vertybė*?
7. Ar mokate laikyti paslaptis? Kodėl svarbu ne viską pasakyti visam pasauliui?

LAURA SINTIJA ČERNIAUSKAITĖ (g. 1976)

Ištraukos iš apysakos „ŽIEMA, KAI GIMĖ PAŠIAUŠTAPLUNKSNIS“

KEISTOS KŪČIOS

Labai įdomu: kieme degė deglai.

Degtukė paskambino į duris, nes sugrubusiomis nuo šalčio rankomis niekaip neužčiuopė kuprinėje raktų. Durys atsivėrė iš karto. Ant slenksčio stovėjo išsičiustijęs vyras juodu fraku ir varlyte; jo švariai nuskustas smakras su duobute atrodė kaip kavos pupelė, o geltoni želatinu sutepti plaukai kvepėjo taip stipriai, kad Degtukė iš karto užsimanė pyragaičio.

– Degtuke, pagaliau! Jau nusibodo laukti! – smagiai sušuko jis; iš karto paaiškėjo, kad tai jos tėtis be barzdos ir kad jo nuotaika labiau gera, negu bloga.

– Tėti, tu vilki fraką? – apstulbo Degtukė.

– O ką, nepatinka? Jis išnuomotas,– šnipštelėjo tėtis. – Teko net į Kauną trenktis, kad tokį gaučiau.

Ir oficialiu tonu pareikalavo:

– Na, o kurgi tavo kvietimas?

– Kvietimas?.. Koks dar kvietimas?..

– Ar šiandien negavai jokio kvietimo?

– A, turbūt turi galvoje tą laiškelį... Nuo anonimo...

– Rodyk! – paliepė tėtis.

Degtukė matė, kad jis įsijautęs į vaidmenį; išsitraukė iš kišenės aplamdytą voką.

– Aha, tai jis. Prašom užeiti.

– O jeigu būčiau pametusi? Neįleistum į namus? – paerzino Degtukė.

Tėtis krenkštelėjo ir už bumbulo nutraukė jai kepurę.

Į koridorių įšlamėjo labai graži moteris, pasipuošusi diadema ant tamsių kaštoninių plaukų ir balta vakarine suknele, išsiuvinėta perlamutriniais karoliukais bei gulbių pūkais.

– Degtuke, kur taip ilgai basteisi? – šūktelėjo ji.

Tik tada Degtukė pažino mamą.

– Oi! – suriko ji. – Jūs ką, nusprendėte susituokti?

(Mat tėvai gyveno nesusituokę.)

Jie susižvalgė ir nusikvatojo, mamai net ašaros ištryško.

– Oi, Degtuke!.. – nusišluosčiusi jas išlemeno mama. Tada prisivertė surimtėti ir sušnabždėjo:

– Greičiau!

Ir strigdama duryse savo pūsta suknele išsivedė Degtukę per nusiaubtą virtuvę ir koridoriuką į jos kambarį. Ten ant lovos laukė paruošta puošniausia Degtukės suknelė: tamsiai mėlyno aksomo su baltais nėriniais, o prie jos – baltos iki alkūnių pirštinaitės. Taip pasipuošdavo tik ypatingomis progomis.

– Greičiau greičiau! – vis ragino mama.

– Kur mes taip skubam?

– Pamatysi.

Degtukė ir vėl jautėsi lyg sapne. Apsvaigusi ji klusniai iškėlė rankas, leidosi apvelkama gražiąja suknele, tačiau nejautė jokio džiaugsmo. Galvojo apie Pašiaušlaplunksnį. Ar Michalina jau grįžo? Taip norėjo viską papasakoti mamai, nusivesti ir parodyti mažylį. Tačiau dabar buvo visai netinkamas metas. Atrodė, mamą pagavo nauja aistra, ji stipriai kvepėjo kvepalais ir atrodė svetima, o kai ji tokia, Degtukė jos prisibijo.

Išpuošusi dukrą, mama išpynė jos kasas ir iššukavo pilkuosius savo mažojo gulbiuko plaukus. Tada ištraukė iš stalčiaus dėžutę ir apibėrė blizgučių lietumi. Degtukė užsimerkė, o kai atsimerkė, blizgėjo net jos blakstienos. Mama trumpam sustingo ja pasigrožėti.

– Na štai, dabar galime eiti, – ištarė patenkinta.

Jos patraukė į didįjį kambarį.

O ten!..

Degtukė garsiai aiktelėjo. Nes ten, didžiajame kambaryje, spindėjo DIDŽIUUULĖ KALĖDŲ EGLĖ! Tai buvo gražiai nuaugusi šiaurės eglė storomis šakomis, ilgais, visai nepiktais spygliais, ant kurių spindėjo linksmos spalvotos lemputės, suposi šiaudiniai arkliukai, čiulbėjo egzotiški stikliniai paukščiai, markstėsi lepios skudurinės lėlytės, kvepėjo imbieriniai sau-

sainiai, sidabriškai spindėjo popierinės žvaigždės, o pati didžiausioji ant eglės viršūnės rėmė lubas.

Bet tai dar ne viskas!

Palei liepsnojantį židinį stovėjo iš mamos dirbtuvių atneštas ir balta užuolaida (tokios ilgos staltiesės jie neturėjo...) užtiestas stalas. Iš po užuolaidos byrėjo kvepiantis šienas, ant stalo patiekta dvylika patiekalų, o jo centre, į lopšį panašioje lėkštėje, miegojo ką tik iškeptas Šiąnakt Užgimsiantis Kūdikėlis. Degtukė krūptelėjo: jis atrodė toks panašus į Pašiaušlaplunksnį! Panoro tuoj pat apie jį papasakoti, bet susilaikė: už šventinio stalo sėdėjo daugybė pažįstamų. Joms įėjus, visi atsigręžė ir suskato sveikintis. Pirmoji, kurią Degtukė išvydo, buvo Michalina (vadinasi, Pašiaušlaplunksnis vis dar vienas!). Ji suokalbiškai mirktelėjo, tarsi sakydama: nepyk, brangenybe, tokia staigmena, manęs prašė neišplepėti. Štai kodėl ji taip skubėjo išeiti iš namų...

Už stalo sėdėjo ir tvarkingai susišukavęs, ūsus pasiraitęs Pašvilpaitis. Degtukė pirmą kartą matė jį be amžinai išsiviepusio krepšio ant peties.

– Ei, Degtuke, tavęs visi laukiam! – linksmai riktelėjo jis.

Aplinkui stalą grūdosi Biručių šeimyna, po Michalinos artimiausi Degtukės kaimynai. Penki jų sūnūs: Girdutis, Teisutis, Dangirutis, Vaidevutis ir mažasis Mamertėlis traukė iš po staltiesės šiaudus ir kovėsi jais tarsi kardais. Jų tėvas, archeologas Algirdas Birutis, atėjo pasipuošęs žvangančiais ir girgždančiais senoviniais šarvais. Kadangi jie kėlė baisų triukšmą ir buvo labai nepatogūs, jo žmona Regina (pasipuošusi archaiškomis žalvarinėmis apyrankėmis, kurios irgi žvangėjo, švelniai atsiliepdamos į vyro šarvų žvangesį), maitino jį šaukšteliu:

– Algirdėli, gal dar silkutės?.. O gal – tos mišrainėlės su grybais?..

– Eikš prie mūsų! – pamojo Degtukės bendraklasiai dvyniai Luknė ir Girius. Ji apsidžiaugė, kad draugai čia, tačiau, įsitaisiusi prie stalo, sumišo. Mat kitoje jo pusėje, tiesiai priešais ją, ryškiai pasiraudoninusi lūpas lyg kokia Merlin Monro sėdėjo gamtos mokytoja. Ir kas ją čia kvietė?.. Degtukė juto nuoskaudą, kad mokytoja neišvedė jai dešimtuko, bet nuoskauda buvo tokia slapta, kad net pati sau nedrįso jos pripažinti.

– Tamsta mokytoja... – sumurmėjo Degtukė. – Ir jūs čia?..

– O kaipgi, – prajuko ši. – Gavau kvietimą!

Ji pamojavo tokiu pat baltu vokeliu, koks gulėjo ir Degtukės kišenėje, kokį buvo gavusi Michalina ir greičiausiai visi kiti.

Dabar jau visi sėdėjo savo vietose ir laukė, kada namų šeimininkė duos ženklą pradėti Kūčių vaišes. Ši žvilgtelėjo į kunigą Rykštelę, rimtą žmogelį su bespalviu plaukų liežuviu virš aukštos kaktos. Jis pasitaisė akinius, atsistojo, ir persižegnojęs (visi, išskyrus Algirdą Birutį, pasekė jo pavyzdžiu) pradėjo maldą:

– Tėve mūsų, kuris esi Danguje, teesie šventas Tavo vardas, teateinie Tavo karalystė, teesie Tavo valia, kaip Danguje, taip ir žemėje (Birutienė ir gamtos mokytoja stengėsi neišsiduoti, kad nemoka maldos; godžiai stebėdamos kunigėlio burną, jos žiopčiojo ir gaudė žodžių galūnes; atrodė labai juokingai!). Kasdienės mūsų duonos duok mums šiandien ir atleisk mums mūsų kaltes, kaip ir mes atleidžiame savo kaltininkams (Birutienė garsiai ištarė „amen“ ir išraudo; kunigėlis apsimetė neišgirdęs), ir neleisk mūsų gundyti, bet gelbėk mus nuo pikto. Amen.

Tada visi vėl persižegnojo, laužė kalėdaitį iš kunigo rankų ir dėjosi į burną, jis buvo beskonis ir greitai sutirpo ant liežuvio. Nugurkę kiekvienas savo gabalytį visi puolė domėtis patiekalais, garsiai svarstė, kurio čia paragavus. Prašydamas dėmesio kunigas Rykštelė paskambino šakute į kisieliaus stiklinę. Algirdas Birutis nurijo seiles aiškiai nusivylęs, jis labai norėjo silkutės morkų patale, į kurią visą laiką spigino akimis.

– Vaikai, – prašneko kunigėlis. – Ko mes čia susirinkome?

– Dabar jis valandą pliurps apie Kūdikėlį Jėzų, – šnipštelėjo Degtukei Girius.

Ji sėdėjo surūgusi ir jau kelintą kartą klausė savęs: ko aš čia lindžiu visa išsipuošusi, kai ten, vėstančioje Michalinos troboje, guli mažas, visų užmirštas kūdikis? Gal jis jau verkia, o Monas juk neturi rankų, kuriomis galėtų jį pervystyti ir pačiūčiuoti! Nuo tų minčių Degtukei net akyse užraibo.

– Na, – kilnodamas antakius dairėsi kunigas Rykštelė.

– Žinome, kokio atsakymo laukiate, – išsprūdo Degtukei.

– Ir kokio gi?..

– Šiąnakt užgimsta kūdikėlis Jėzus.

– Naaa...

– Bet šiandien dar ne visai Jo gimtadienis. Jį švęsime rytoj. O šiąnakt laukiam, kol Marija jį pagimdys. Kaip tie vyrai už palatos durų, kai jų žmonos gimdo.

Kažkas iš suaugusiųjų prunkštelėjo. Degtukė ir pati nesuprato, kas ją patraukė už liežuvio.

– Vyrai dabar laukia palatose, – šelmiškai patikslino gamtos mokytoja.

– O kai kurie net ir į ligoninę nevažiuoja, gimdo namie, – pareiškė Birutienė. Jos tik vyriausiasis, Vaidevutis, gimė ligoninėje, o visi kiti sėkmingai gimė namie, pripučiamame baseine. Vasarą Biručiai tą baseiną išneša į saulės atokaitą, prileidžia vandens, ir broliai ten žaidžia vandens mūšius.

– Ta ta ta ta ta! – vėl dzingsėdamas šakute į stiklinę pertraukė kunigėlis, jam šis nukrypimas nuo temos aiškiai nepatiko. – Man nerūpi, ką sužinojote per tikybos pamokas. Norėčiau, kad pagalvotumėte: ką ši šventė reiškia jums asmeniškai?

– Žinome, kokio atsakymo laukiate, – vėl išsižiojo Degtukė; Girius padrąsindamas užmynė jai ant kojos.

– Degtuke!.. – sudrausmino mama, bet nepiktai.

– Brangioji mano, tu baisiai gudri, nustebink.

– Ši šventė man visai nieko nereiškia, – aiškiai ir tvirtai ištarė Degtukė. Gal todėl, kad jautėsi lyg sapne, ji nieko nebijojo ir galėjo sakyti, ką norėjo. Visi nuščiuvo ir laukė, kas bus toliau. Net Algirdas Birutis liovėsi kramtęs; Degtukė juto, kad jis jai pritaria. – O taip yra todėl, kad... mes čia sėdime, valgome, juokiamės... o ten, miške... guli vienišas, niekam nereikalingas kūdikis... aš jį radau... todėl ir pavėlavau, – ji pravirko.

– Degtuke, nesergi? – susirūpino mama. Ji atšlamėjo prie Degtukės lyg didžiulė gulbė, pridėjo delną jai prie kaktos.

– Tu gi visa degi...

Taip Degtukės Kūčios persikėlė į lovą. Kai tėtis pakėlė ją ant rankų, dar spėjo mesti paskutinį žvilgsnį į Michaliną; toji mirktelėjo: viskas bus gerai, ir aš tuoj bėgsiu namo, pasirūpinsiu juo.

Gulėdama pataluose ir pro blizgučius ant blakstienų žiūrėdama į gražų, susirūpinusį mamos veidą, Degtukė kelis kartus mėgino papasakoti jai apie Pašiaušlaplunksnį. Tačiau liežuvis neklausė, burnoje degė, galvoje degė, atrodė, kad net iš akių sklinda ugnis.

– Pabūsi su manim? – vos judindama lūpas paklausė ji mamos.

Mama linktelėjo ir sugniaužė Degtukės pirštus: jos ranka buvo maloniai vėsi, kaip sniegas. Degtukė užsimerkė. Iš didžiojo kambario atsklindančios kalbos ir juokas jos galvoje išsipūsdavo kaip užuolaidos, burės, balionai, aitvarai... Atrodė, kad grimzta į patalus lyg į sniegą, kad guli begaliniame sniege, begaliniame miške, ir laukia, kol ją suras.

KUR PADĖJOTE MANO KŪDIKĮ?!

Tik pabudus, Degtukės galvoje lyg švelnus varpelis suskambėjo: Pašiaušlaplunksnis! Ji atsisėdo lovoje taip staigiai, kad akyse sumirgėjo juodi ratilai. Kai tai praėjo, buvo galima ir nusižiovauti, tegu už sienos miegantys tėvai išgirsta: jų vaikas jau atsimerkė.

Bet jie dar miegojo... Mama nusigręžusi į langą, tėtis ją apkabinęs iš nugaros ir įbedęs nosį į plaukus. Abu išsižioję, tarsi sapnuotų tą patį sapną ir sapne vienas kitą šauktų.

Gal ir gerai! Degtukė tyliai pratipeno pro tėvų lovą ir pravėrė duris į didįjį kambarį. Stalas, aišku, buvo nenurinktas, dvokė svogūnais ir per baltąją užuolaidą-staltiesę driekėsi išdrabstytas morkų mišrainės takelis. Eglė ryto šviesoje atrodė pavargusi, apsiblaususi; Degtukė įjungė lemputes ir abejingai praėjo pro dovanas. „Tiesą sakant, jos niekur nedings, apžiūrėsiu grįžusi“, – nusprendė ji vilkdamasi ant pižamos striukę. Jautėsi keistai, lyg ir ne visai pabudusi, burna degė ir truputį svaigo galva. Klampodama per Uogašilį prasisegė striukę, ir žiemos šaltukas gnybtelėjo jai į krūtinę per drėgną nuo prakaito pižamą.

Michalina kirto mažus miltinius blynelius su braškių uogienės kepurėlėmis, o prie krosnies su graikiniu riešutu žaidė mažytis berniukas.

„O kur Pašiaušlaplunksnis?“ – žiojosi klausti Degtukė, bet kitą akimirką suprato, kad jis ir yra Pašiaušlaplunksnis. Tik kažkaip laaabai pasikei-

tęs! Tarsi nuo vakar būtų praslinkusi ne naktis, o ištisi metai... Jis meiliai nusišypsojo suglumusiai Degtukei ir, metęs riešutą, pribėgo prie jos. Pamėgino jį pakelti ir sušuko:

– Oi, sunkenybė!

– Kas tau atsitiko? – sušnabždėjo Degtukė iš arti žvelgdama į mažylio akis. Jos buvo skaisčiai žalios lyg ką tik prasimerkę, rasa suvilgyti lapeliai.

– Te te baa, – atsakė šis.

– O, Degtukė, – atsigręžė Michalina. – Su šventomis Kalėdomis! Šis vaikas sumušė visus rekordus. Per naktį paaugo, iš akies sakytum tiek, kiek paprastai paaugama per metus. Manyčiau, kad jį visų pirma reiktų vežti į Vilnių ir užregistruoti į rekordų knygą. O tada jau vežti į vaikų globos namus.

– Na jau ne! Šito nebus! – tvirtai pareiškė Degtukė.

– Ko? Nenori užregistruoti rekordo, ar...

– Nei vieno, nei kito! Aš jį pasiimu.

– Laaabai įdomu... Ir kur tu jį dėsi? Į žaislų kampelį?

Michalina atgnybo pusę blyno ir ištiesė mažajam Pašiaštaplunksniui. Tą akimirką, pajutusi, kad nebeišlaikys, Degtukė jį paleido ir apsvaigusi stebėjo, kaip jis pritapena prie Michalinos, klusniai išsižioja ir kramto blyną net pamurmėdamas iš gardumo.

– Matai, mamyte, vien pieno mums jau neužtenka, – mirktelėjo Michalina kažkodėl labai patenkinta, ir sudavė mažyliui antrąją blyno pusę. – Jis valgus. Nors nesu girdėjusi, kad nuo to vaikai šitaip augtų.

Degtukė sudejavo, atsisėdo ant kėdės ir nusitraukė striukę. Ji buvo visa šlapia nuo prakaito.

– Klausyk, o tau nereikia gulėti lovoje?

Degtukė papurtė galvą. Ji ir džiaugėsi, ir stebėjosi, ir kažkodėl truputį pyko ant Michalinos. Ir dar kažkas trukdė jai čia būti, tik dabar neturėjo laiko apie tai galvoti. Pašiaštaplunksnis žiaumojo jau antrą blyną ir uogiene išteptu piršteliu įsakmiai rodė: „Dar“.

– Šįryt išmokiau jį *pasisioti* į puodą. Tiesa, naktipuodžio neturiu, tai *sisiojame* į tą, kuriame paprastai verdu kompotą... Beje, pavyko ir *pakakoti*... Ar ne, mažasis ėdrūne?

– Kai kūdikis pavalgo ir *pakakoja* – mamai didžiausia šventė! – išstenėjo Degtukė nesyk iš Birutienės nugirstus žodžius. Tačiau tas, kas jai trukdė čia būti ir džiaugtis Pašiaštaplunksnio pasiekimais, staiga ūžtelėjo ir sutavaravo* akyse. Dabar ji mielai būtų išsitiesusi lovoje ir vėl užmigusi.

– Turiu jau eiti. Pažadėk, kad niekam jo neatiduosi, kol nesugrįšiu.

– O kada sugrįši?

– Nežinau... Man atrodo, vis dar sergu.

– Na, žinoma! O jeigu užtruksi savaitę? Tikrai tiek neištversiu, sėdėti su vaikais – ne man. Ir dar su tokiais nenuspėjamais! Ne ne ne! – supyko Michalina.

Degtukei neliko nieko kito, kaip pasiimti mažylį su savimi.

Ji greit sumojo*, ką sakys tėvams: ogi visą, tegu ir neįtikėtiną, tiesą. Ir maždaug tokiais žodžiais įkalbės Pašiaštaplunksnį pasilikti: „Juk sakėte, kad broliuko man negimdysite, kad neturite laiko, – tai štai jis, jau pagimdytas! Belieka tik užauginti. Aš tuo pasirūpinsiu, jums nereikės net piršto pajudinti. O jeigu ketinate jį išvežti į globos namus, tai vežkite ir mane kartu. Be Pašiaštaplunksnio aš čia neliksiu! Ir gyvenkite sau bevaikiai!.. Ir kurkite savo menus!.. Ir taip jums ir reikia!..“

Įsivaizduodama, kaip tėvai purtosi mažylio ir kaip ji juos įtikinėja, Degtukė vis labiau karščiavosi ir širdo, pagaliau net ėmė grasinti. Pašiaštaplunksnis muistėsi ir verkšleno; vilnonė skara, į kurią buvo standžiai suvyniotas, jam dūrė. Degtukė iš paskutiniųjų klampojo per pusnis, statydama kojas į pačios prieš ketvirtį valandos išmintas pėdas, aplinkui kurias naują pėdsakų raštą jau buvo palikęs kiškis. Ji taip stengėsi, taip skubėjo!

Bet staiga tarsi plyšo pusiau: viena dalis atitrūko ir nuplasnojo link namų.

O tai, kuri liko miške, akis užgriuvo tamsa ir niekas.

Pirmas dalykas, kurį Degtukė išvydo atsipeikėjusi, buvo susirūpinęs mamos veidas. Ji vėl gulėjo savo lovoje.

– Atsimerkė, – sušnibždėjo mama ir kitą akimirką šalia jos atsirado toks pat susirūpinęs tėčio veidas.

– Degtuke, kas tau užėjo? – paklausė jis.

– Kur jis? – Degtukė pamėgino pakelti galvą, tačiau tai buvo per sunku.

– Kas toks?

– Kūdikis!

– Koks dar kūdikis?

Tėvai neramiai susižvalgė, ir mama linktelėjo tėčiui, tarsi sakydama: „Matai, aš tau sakiau.“ Degtukei atrodė, kad guli užkasta į įkaitusį smėlį, tik veidas iš jo vos kyšo. Tai buvo visai malonu. Dabar ji galėjo tik galvoti; judėti ir kalbėti buvo sunku. Tačiau po keleto minučių šiaip ne taip paklausė:

– Palikote jį miške?.. Sušals...

– Degtuke, tai tu gulėjai miške, ant sniego, prasisagsčiusi... Dieve... Ir kas tau užėjo? – mamos balsas durstė lyg adata.

– Turbūt jau išėjo kliedėdama, – įsiterpė tėtis. – Tu turėjai kūdiki, Degtuke? Kaip tai nutiko?

Degtukės galvoje nuaidėjo vienas per tikybos pamoką girdėtas sakinys, ir ji, pati nesuprasdama kodėl, pakartojo:

– „Ji pradėjo iš Šventosios Dvasios“...

– Kur ta greitoji užstrigo? – mama kone verkė.

– Jie sakė: „Po penkiolikos minučių.“

– Viešpatie, kaip jas ištverti?.. Maišelį sukrovei?

– Sukroviau...

– Dokumentus įdėjai?

– Įdėjau...

Degtukė sunkiai susigaudė, kas vyksta: kodėl tėvai tokie susijaudinę, kodėl staiga prireikė greitosios, ir kur dingo Pašiaučiaplunksnis. Bet jai neberūpėjo. Visa tik vaidenosi kažkur už degančio smėlio, į kurį buvo užkasta; visa atrodė taip nereikšminga... Ji trumpam užsimerkė...

O atsimerkė jau greitojoje. Pririšta prie gulto tokiais įdomiais dirželiais. Šalia mataruodamas kojytėmis sėdėjo Pašiaučiaplunksnis. Jis taip meiliai nusišypsojo, kad, atrodo, aplinkui pasklido spinduliai.

– Kur buvai dingęs?.. – sušnibždėjo Degtukė.

Pašiaštaplunksnis suprato jos žodžius, tačiau buvo per mažas atsakyti. Jis užsidengė delniukais akis, staigiai juos atitraukė ir nusijuokė: „Kūkū!“ Tik Degtukė neturėjo jėgų juoktis.

– Nepyk, negaliu su tavimi žaisti, sergu.

Mašinoje kratė, pro šalį bėgo medžių šešėliai. Ji vis užsimerkdavo, nes taip mažiau pavargdavo, bet neilgam; tuojau vėl praplėšdavo blakstienas ieškodama Pašiaštaplunksnio. Rasdavo jį palinkusį virš savęs; gaudavo jo šypsnį lyg saulės spindulį. Pagaliau ant jos degančios kaktos nusileido lengva vėsi snaigė – Pašiaštaplunksnio rankutė.

– Jau Vilnius, – pasakė jis.

O gal ir nepasakė. Juk tai beveik neįtikėtina.

LIGONINĖ

Degtukė atsidūrė didelėje ligoninėje. Tris dienas ji gulėjo liepsningame smėlyje ir beveik nieko neatsiminė. Prie jos lyg gaivus ąsotis su vandeniu vis pasilenkdavo kokie nors veidai, iš jų pažino tik mamą ir tėtį. Bet ir jiems negalėjo nieko pasakyti. Ketvirtos dienos popietę ji atmerkė akis ir pamatė nepaprastai gražią šviesą (gali būti, kad ji ir prižadino Degtukę): besileidžianti žiemos saulė taip nurausvino sieną, kad ši sualsavo lyg gyvas kūnas. Degtukė žiūrėjo į tą grožį apstulbusi ir norėjo verkti iš džiaugsmo, bet tik silpnai atsiduso:

– O, kaip gražu...

Kitą akimirksnį ji pajuto Pašiaštaplunksnį. Jis sėdėjo ant tuščios lovos prie lango ir atrodė gerokai paaugęs; maždaug penkerių. Jo veidas jau nebebuvo kūdikiškai putlus, greičiau sulysęs, jame švietė nežemiškai didelės, tamsiomis blakstienomis apvestos akys ir gražūs antakiai, balti plaukai šiaušėsi virš ausų ir kaktos lyg plunksnelės.

– Nebijok, tu nemirsi, – maloniai paguodė jis.

– O aš ir nebijau, – sulemeno Degtukė. – Kas man buvo?

– Pneumonija.

– Kas kas?..

– Plaučių uždegimas, tris dienas stipriai karščiavai.

– Kodėl tu taip greitai augi? – nusistebėjo Degtukė.

– Nes neilgai čia būsiu.

Jai užgniaužė kvapą, nedrįso daugiau klausinėti.

– Pasirūpinau, kad gulėtum palatoje viena, taip galėsime kalbėtis ir žaisti, – paaiškino Pašiaušlaplunksnis.

Apsidairiusi ji pamatė, jog tikrai yra viena mažytėje dvivietėje palatoje. Ant spintelės prie lovos gulėjo apelsinas ir sidabrinis šaukštelis. Pasekęs Degtukės žvilgsnį, Pašiaušlaplunksnis nušoko ant grindų, pritapeno prie apelsino ir ėmė jį svaidyti aukštyn žemyn kaip kamuoliuką. Ji nusijuokė.

– Žžžiūrėk! – Pašiaušlaplunksnis taip mitriai žongliravo, kad, atrodė, ore mirga ne vienas, o šeši apelsinai.

Degtukė nuleipo iš juoko.

Staiga sujudėjo palatos durys. Pašiaušlaplunksnis šmurkštelėjo po lova, apelsinas nuriedėjo per grindis ir bumbtelėjęs į sieną sustojo. Į vidų įžengė pusamžė moteris baltu chalatu, panaši į mielą apsilaupusią spintutę, ir, atrodo, jau matyta.

– Kas čia taip juokiasi, kad net koridoriuje girdėti? – energingai pasiteiravo ji ir, prilingavusi prie Degtukės, atkišo termometrą.

– Labas vakaras, Janyte! – linksmai pasisveikino ši.

– O tu mano vardą jau įsiminei, gudruole!

Tikrai, Degtukė ir pati nustebo, kai lūpos ištarė seselės vardą.

– O ką ant grindų veikia tas gražuolis? – pastebėjo nukritusį apelsiną Janytė.

Degtukę prajuokino toks epitetas.

– Pabėgo nuo manęs, gal tam gražuoliui pasirodžiau nepakankamai graži?

– Tuoj mes parodysim, kur jo vieta! – Janytė sunkiai pasilenkė (jos kojos buvo storos ir nelanksčios), sugriebė apelsiną ir pakišo po čiaupu.

– Tuoj mes jį nuplausime ir suvalgysime, kad nešokinėtų nuo spintelės, ar ne?

Degtukė plyšo juokais. Tačiau apelsino nevalgė, nesinorėjo.

– Kad esi tokia linksma, imk saldainį, – Janytė išsitraukė iš kišenės saldainį „Ananasas“ ir padėjo Degtukei ant antklodės. Šitų saldainių ji nemėgo, tačiau neišsidavė, mandagiai padėkojo.

Termometras rodė trisdešimt septynis laipsnius ir aštuonias dalis karščio. Degtukė nustebo ir truputį nuliūdo:

– Bet karščio aš visai nejuntu...

– Tai dėl to, kad organizmas įprato.

Janytė įdavė Degtukei mažytę baltą tabletę ir atkišo stiklinę vandens užsigerti. Degtukei dingtelėjo: ligoninėje viskas taip balta, lyg čia būtų amžina žiema. Ji vėl nusijuokė.

– Na, kas dabar? – šlepsėdama prie durų paklausė Janytė.

– Pas jus viskas balta kaip sniegas: ir sienos, ir lovos, ir jūsų chalatas, ir net tabletė...

– Oi tu, juokute, – atlaidžiai mestelėjo Janytė, ir dingo už baltų durų.

Gydytojo, kuris užsuko pas Degtukę maždaug po valandos, plaukai buvo visai pražilę, ir kilo virš kaktos puria banga. Į juos pažvelgusi Degtukė užsimanė plaktos grietinėlės, kurią labai mėgo, ir vėl nusijuokė. Gydytojas atsivertė jos ligos istoriją, išsitraukė iš kišenėlės akinius, paskaitė, tada nusiėmė akinius ir maloniai paklausė:

– Na, kaip laikomės?

– Puikiai. Trisdešimt septyni laipsniai ir aštuonios dalys.

– Na, jau geriau. Kosulys?..

Degtukė demonstratyviai pakosėjo, gydytojas, išklausęs jos kosulio muzikos, palinksėjo ir kažką užsirašė.

– Kada išleisite namo?

– Pamatysim, pamatysim... O jau labai norisi?

– Nežinau, – susimąstė Degtukė.

Iš tiesų gulėdama ligoninėje ji dar nė sykio nebuvo prisiminusi namų.

Temstant atėjo mama ir tėtis (Pašiaušta plunksnis vėl šmurkštelėjo po lova).

– Tau jau geriau, – vos įkėlusi koją pro duris konstatavo mama. – Ačiū Dievui!

Ji vilkėjo seną aliejiniais dažais aptaškytą odinį paltą, o ant galvos lyg kokį puodą buvo užsimaukšlinusi dryžuotą Degtukės kepurę (tai reiškė, kad skubėdama nerado savosios). Pamačiusi, kad Degtukė spokso į savo mėgstamą kepurę, mama gūžtelėjo pečiais ir ją nusitraukė; ant pečių pasklido tankūs kaštoniniai plaukai, kurių susišukuoti ji, atrodo, irgi nespėjo. Jie akimirksniu įsielektrino ir ėmė traškėti; tad mama nesugalvojo nieko geresnio, kaip vėl užsitraukti kepurę. Degtukė pašėlo juoktis.

– Mama, o kaip gi tavo paroda?– staiga atsiminė ji.

– Ai...

– Mes ją atidėjome, – paaiškino tėtis.

– Viskas per mane!..

– Žiūrėk, ką atvežėm, – nukreipė kalbą mama.

Tėtis viską iškrovė Degtukei ant lovos: piešimo sąsiuvinį ir pieštukų rinkinį, Karlo Majaus „Vinetu – piratų priešą“, kryžiažodžių žurnalą, rusvą ir švelnų kaip smėlis „miegojimo“ asiliuką, jos mėgstamą jogurtą, sūrių riešutų, bananų kekę, vynuogių sultis ir saldainius guminukus. Tačiau šitos gėrybės jos nenudžiugino.

– Kaip norėčiau, kad jūs susituoktumėte! – staiga pasakė Degtukė. Ji ir pati nesuprato, kas čia pasidarė, kad staiga ėmė ir išrėžė tai, apie ką dažnai pagalvodavo, bet nedrįsdavo paprašyti.

– Kad tėtis man nepasiperša, – koketiškai atsiduso mama.

– O tu tekėtum? – lupdamas tą patį apelsiną, kuriuo žaidė Pašiauštaplunksnis, paklausė tėtis.

– Tai žinoma! Kas čia tokio...

Tuo kalba apie vestuves baigėsi. Bet Degtukė pajuto vieną nuostabų dalyką: liga atvėrė mažas dureles jos slapčiausiems troškimams. Ji įgavo drąsos juos išsakyti, ir pasirodė – to gali užtekti, kad jie imtų pildytis... Tai buvo taip nuostabu, kad, tėvams išvažiavus, Degtukė visą vakarą tįsojo ant pagalvės ir šypsodamasi stebėjo, kaip Pašiauštaplunksnis iš saldainių „Ananasas“ stato pilį. Ji skendėjo bekraštėje geltonoje laimėje: geltonoje kaip apelsinas, kaip Pašiauštaplunksnio plaukai, kaip naktinė lemputė prie jos lovos, geltonoje kaip „Ananaso“ popierėlis...

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl galima teigti, kad Degtukės tėvai buvo neįprastai apsirengę Kūčių vakarą? Ar Jūsų tėvai būna taip persirengę Kalėdų išvakarėse? Kokias žinote žiemos švenčių tradicijas? Kaip vadinama, kai ateiname apsirengę pasakų personažų kostiumais?
2. Išrašykite neįprastus žodžius. Pavyzdžiui, *perlamutriniais* karoliukais, *frakas* ir kt. Pažiūrėkite, kaip atrodo perlamutras ir kiti Jūsų išrašyti žodžiai.
3. Kodėl puošiama Degtukė nesidžiaugė? Apie ką ji galvojo?
4. Kodėl NEĮPRASTA KALĖDŲ EGLĖ parašyta didžiosiomis raidėmis? Kuo ji neįprasta? O Jūsų? Kokia tikroji šv. Kalėdų prasmė?
5. Ar girdėjote maldą „Tėve mūsų“? Ar reikia ją mokėti atmintinai? Ar reikia sudaryti kitiems įspūdį, kad mokate? Kodėl ši malda (kas tai yra?) yra svarbi?
6. Kuo neįprastas Pašiauštaplunksnis? Kas tai galėtų būti? Ar skaitėte danų rašytojo Hanso Kristiano Anderseno pasakų ir kokių?
7. Kodėl šiame tekste mergaitės plaukai pavadinti ančiuko plaukais? Koks tai kontekstas?
8. Kas yra *kliedėti?* Kada tai žmogų ištinka?
9. Ar tikrai buvo Pašiauštaplunksnis? Kodėl kiti jo nematė? Ką tai sako apie mergaitę?
10. Kokią svajonę turėjo Degtukė? Ar lengva tai išpildyti?
11. Apie ką svajoja vaikai?

MŪSŲ MOKYTOJA

Novelė

Medžiai čia buvo ypatingai nykūs: tokie pajuodę žuvų kaulai. Milžiniškų, seniai išmirusių, dinozaurių žuvų, ašakomis į viršų. Ašakų rodyklės rodė amžiną, nekintančią kryptį – į dangų. O kiek ji to dangaus prisižiūrėjo dar pro ligoninės langą... Valandų valandas, tokio paties, tarsi vilnos veltiniu užtraukto. Štai ten, atrodo, vilna plonesnė, už jos vaikšto šviesa, į ją krypsta akys, į ją gali žiūrėti ir žiūrėti...

Medžiai ir dangus. Visa kita tiesiog bjauru: varganos sodybos, trobesiai kaip išgedę dantys. Kai mokyklos ūkvedys parodė Elenai Kovienei šitą kadaise geltoną medinį namuką, tiesa, tik jo pusę (kitoje kažkas gyveno, ir tai jai iš karto nepatiko), ji pajuto: čia bus sunku. Sunkiau negu dabar įsivaizduoja. Įsčiose iš karto sugirgždėjo užrūdijusios girnos. Ne širdyje, ne skrandyje – įsčiose; nuo šiol matyt taip ir bus.

– Va tep*, – santūriai tarstelėjo ūkvedys, atrakinęs duris.

Jis tik akimirkai nuleido ant laiptelių Elenos mantą*, kad galėtų atrakinti duris, bet jai sugėlė nuo šalto cemento, tarsi pati būtų buvusi visko prikimštas lagaminas.

Ji nežymiai linktelėjo ir užlipo trimis aptrupėjusiais laipteliais, kažkodėl įsivaizduodama, kad lipa pianino klavišais: *do re mi*. Tiek muzikos; mažoka. Diena buvo niūri, apsiniaukusi, viduje atrodė dar tamsiau. Stiprus suodžių kvapas, purvini tapetai, seniai išstumdyti daiktų likučiai, prie kurių bjauru liestis. Bjauri sofa lova, ant kurios ji nesiguls. Du kambariai, virtuvėlė su kriaukle ir langu į daržą, išvietė lauke. Kaip ji čia gyvens? Geriau negalvoti, viskas tiesiog atsitiks savaime. Krosnis, kambariai ir virtuvės kišenė sukasi ratu aplink ją, ji čia svarbiausia – sustingusi, šalta rudų koklių ryklė, kurią reikės maitinti malkomis. Ją pakūrė Elenos atvažiavimui, nes buvo dar vos šilta, tokio šiltumo, kaip miegančio žmogaus kūnas.

– Krosnis veikia, kaminą išvalėme, malkos sandėliuke, – nežiūrėdamas į akis susakė ūkvedys, mažas sudžiūvęs žmogus, lyg koks daug metų šaltyje ir saulėje laikytas medinukas. Ji tik po keleto metų susigaudys, kad dar nežino jo vardo: vis ūkvedys ir ūkvedys.

– Sandėliuke? – pakartojo ji.

– Einam, parodysiu.

Parodė. Išvietė šalia sandėliuko, apie ją ji galvojo daugiausia, nes dažnai laksto. Viešpatėliau, reiks pasistatyti namie kibirą, juk kaskart neprilakstys, su tokiomis jautriomis kojomis, su girnomis įsčiose, kurios sugirgžda kaskart, kai basomis pereina per šaltas grindis.

Viskas čia buvo svetima, prie nieko nesinorėjo liestis, net ilgėliau įsižiūrėti, nes žemės ir daiktų nykumas, atrodė, įsimes ir į vidų kaip užkrečiama liga. Bet teks, teks ne tik įsižiūrėti. Ir argi tai, kame iki šiol gyveno

ir visam laikui paliko, jai nebuvo svetima? Argi ji turėjo kur prisiglausti, į ką atsiremti? Tai kas, kad sienos ten buvo gražesnės, aplinka – modernizuota, oras purškiamas dirbtiniais kvapais, žmonės miestiečiai, įpratę prie patogumų. Čia, kur ji dabar gyvens, tikrovė nepridengta blizgia plėvele, ir tiek. O ji čia gyvens. Stengsis.

– Tai susitiksime rytoj mokykloje, – taip lyg atsisveikino ūkvedys. – Apsižiūrėkite, ko trūks, pasakykite man, – ir pasitaisęs kepurę su snapeliu nukepėstavo* per kiemo pliurzą irdamasis rankomis, tarsi eitų prieš stiprų vėją. Bet vėjo nebuvo.

Dabar ji tikrai liko viena. Medžiuose už kelio sukrankė varna, ji aiškiai kreipėsi į Eleną. *Krannn Krannn* – toks sraigtinis, užsivedantis ir tuoj nutrūkstantis garsas. Ji pakėlė galvą ir įsižiūrėjo į išlenktą lyg juodas mėnulis paukščio siluetą. Taip: Lilit. *Ant manęs užslenka juodasis mėnulis*. Tame pačiame medyje, kiek žemiau, tupėjo dar viena Lilit. Nepriklausomos, orios, jos nekreipė dėmesio į atvykėlę. Bet ji juto, kad tai vaidyba: varnos ją gerai matė, jos buvo susidomėjusios.

Ji nukreipė akis į tolį. Ten, kur kelias truputį pasukęs įnėrė į miestelio tirštumą, lyg koks butelis kyšojo raudonas bažnyčios bokštas. Kažkur tenai turėjo būti ir pradinė mokykla. Pro bažnyčią jie pravažiavo, ji nustebo ir apsidžiaugė: turės kur pasivaikščioti, mat bažnyčią supo kapinės, o kapinės, ji jau žinojo, net mieste yra tinkamiausia vieta nuo visų pasislėpti. Tačiau mokyklos pamatyti nespėjo. Nueis apsitvarkiusi, šiandien po pietų dar turi pasirodyti direktorei, kad rytoj jau galėtų pradėti.

Tvoros nebuvo. Kaimynai neišdavė jokio gyvybės ženklo, turbūt dar negrįžę. Ir gerai. Ji neskubėjo eiti į vidų, ten buvo nyku ir erzino kvapas. Tačiau lauke darėsi šalta.

Jos daikteliai, išlindę į šviesą ir nejaukiai nugulę tarp senųjų, atrodė tokie pat atvykėliai. Ji niekaip negalėjo prisėsti, bet ir negalėjo pradėti tvarkytis, nuspręsti, nuo ko pradėti. Tik blaškėsi po kambarius, vaikštinėjo, žiūrinėjo, jautėsi lyg vis dar nebūtų atvykusi čia visa, tarsi viena svarbi jos dalis dar keliautų per gūdžias lapkričio lygumas į šitą miestelį.

Tačiau du dalykai jai patiko. Pirma: gerai, kad jos namelis pats galinis, iki mokyklos gal net bus kilometras. Ji mėgsta vaikščioti, čia išsiruošusi bijojo, kad jai pritrūks atstumo. O vaikščioti laukais ir miškais jai, pripratu-

siai prie didmiesčio asfalto, atrodė nors romantiškas, tačiau neįmanomas dalykas. Be to, ir romantikė ji jau nebebuvo. Antra: čia jai niekas neprimenė to, ką norėjo užmiršti. Visa praeitis liko ten, kitur. Čia ji stovėjo tokia, kokia yra dabar. Čia buvo jos nauja pradžia.

Direktorė Elenai atrodė kažkur matyta; niekaip neatsikratė to įspūdžio. Ji domėjosi Elena kaip tos varnos, stengdamasi neišsiduoti. Kitas, tarsi dilgčiojimas smilkinyje įspūdis: nuo direktorės reikės laikytis per atstumą. Nors neatrodė nei nuodingai lipšni, nei piktavalė. Greičiau išvarginta ir pasinėrusi į save, lėtu liūdesiu, tarsi sapnuotų somnambulišką* sapną. Ji neturėjo veido arba, greičiausiai, jos veidas buvo užsimerkęs, užsivėręs tarp rūpesčių sapnų, jo tiesiog nesimatė. Elena jau turėjo reikalų su direktorėmis, ir ši pasirodė jai labiausiai nesanti, lyg giliai po lapais įsiraususi lervutė, kurios geriau nežadinti.

Jos sėdėjo viena priešais kitą nejaukiame kabinete, ir Elena kažkodėl net kelis kartus pamėgino įsivaizduoti, kaip čia viskas atrodytų nutvieksta popiečio saulės. Keista, bet būtų dar liūdniau. Retai patenki į vietą, kuriai saulė visai netinka. Tiksėjo pasislėpęs laikrodis, Elena vis ieškojo, iš kur sklinda tas atkaklus, laiką kapojantis pikto mechaninio žiogo svirpimas. Direktorė aiškiai buvo su juo susitaikiusi: nebegirdėjo. Čežino bylos lapus, sutarties popierius, trankė stalčius ir ieškojo rašančio rašiklio. Visi jos rašikliai buvo išdžiūvę.

– Danute! – pagaliau riktelėjo ji už sienos tupinčiai sekretorei. Toji išlindo, pūsdama nuo kaktos žylančius kirpčiukus. – Duok man normalų *tušiuką**.

Direktorės balsas, kai mėgino pakelti toną, ne tik kad neįgavo decibelų, bet, atrodo, dar labiau suplonėjo ir tarsi neteko spalvos.

– Juodas tiks?

– Mėlyną, mėlyną! – nekantravo direktorė, bet taip nepiktai.

Atnešė *tušiuką*, ir abi pusės galėjo pasirašyti darbo sutartį.

– Atleiskit, kad taip, mokslo metams įsibėgėjus, ir prireikė... Taip jau mums, žinot, susiklostė, – bandė atsiprašinėti direktorė, nors nereikėjo.

Šis darbo pasiūlymas Elenai buvo tikras išsigelbėjimas, tik ji negalėjo, o gal nenorėjo šito sakyti. Ji gūžtelėjo pečiais ir šyptelėjo kaip visada, kai neturėdavo ką atsakyti.

– Įsikūrėte? – paklausė direktorė, vengdama žiūrėti jai į akis.

– Tiek ten to įsikūrimo... Pamažu apsiprasiu.

– Aišku, iš sostinės atvykus namelis gal ir per prastas, bet... Daugiau nieko neturim pasiūlyti. Ir, žinot, už nuomą mokėti nereikės. Tik už elektrą. Tiesa, dėl krosnies...

– Taip, ūkvedys viską parodė. Krosnį esu kūrenusi, neprapulsiu.

Direktorė pirmą kartą nesislėpdama pažvelgė jai į veidą.

– Kas jus čia atginė? – labiau išsprūdo negu pasisakė; ir tai buvo jau net ne smalsumas, o nuostaba, tarsi direktorė būtų norėjusi pasakyti: „O kad aš turėčiau galimybę gyventi sostinėj, tai niekada nebūčiau padariusi tokios kvailystės, kaip tu dabar!“

Elena nuleido akis.

– Nežinau.

Ji norėjo pasakyti: „Nežinau, kaip paaiškinti, tai per sunku, neklausinėkit, nesismelkit į mane, vis tiek nesuprasit.“ Bet direktorė kažkaip ją suprato.

Išėjusi iš mokyklos ji pasistatė apykaklę, susikišo rankas į gražiai rudo paltelio kišenes ir patraukė link kapinių, nešdama su savimi ką tik regėtą būsimos klasės kambarį. Gal net ne kambarį, o kambarėlį ryškiai rudais aliejiniais dažais dažytomis lentinėmis grindimis, langu į obelų sodą ir papilkusius bekraščius laukus už jo. Panašioje mokykloje turbūt mokėsi jos mama; kas galėjo pagalvoti, kad dar esama tokio senumo, tokių grindų, tokių bjaurių apsilupinėjusių sienų, tokių negražių ketaus radiatorių, kurie spingso lyg kokie pliki, kerėpliški šonkauliai, o virš jų – naujai įstatyto plastikinio lango baltais baltais rėmais. Ir ta jo rėmų baltybė atrodo taip absurdiškai, kaip koks naujas dirbtinai išgalvotas žodis senoje gūdžioje tarmėje, kurioje fonetika ir prasmė susijusios slaptais siūleliais. Bet nepaisant visko, nepaisant vienintelio ilgo stalo pirmokėliams, kurį išvydusi ji staiga atsiminė Paskutinės vakarienės paveikslą, ir pavargusio stalo mokytojai, klasė jai patiko. Taip labai patiko, kaip koks pajūryje netikėtai rastas gintarėlis, kurį skubiai sugniauži delne ir nusineši, kad grįžusi namo galėtum švariai nuplauti ir apžiūrėti prieš šviesą. Staiga ji suprato, ką padarys rytoj atėjusi prieš pamokas: ogi prijungs savo stalą prie vaikų stalo,

kad visiems būtų jaukiau, ir šitaip kartu sėdės, šitaip krims raideles, šitaip iš arti žiūrės vieni į kitus.

Varteliai buvo vos praviri, ir įžengusi į kapines ji iš karto atkreipė dėmesį į dangų: ten prasistumdė debesys ir vietomis pro plonyti garą žvilgčiojo santūri lapkričio saulė. Saulė žiūrėjo į ją, Eleną, jos šviesą ji priimdavo asmeniškai, lemtingi saulės pasižiūrėjimai visada ką nors reikšdavo. Dabar ji palaimino Elenos atėjimą, užklodama kapines vos rusenančia šviesa. Jų antkapiai ir kryžiai, kapų stačiakampiai, lyg į žemę įkastos lovos, vos suspindo; toks buvo pasisveikinimas.

– Labas, – sukuždėjo Elena, akimis permesdama nedideles senas kapines, kuriose jau turbūt nieko nebelaidojo. Taip pat ji suvokė, kad kažkur už miestelio turėtų būti ir kitos, naujosios. Tačiau atsiminė nieko panašaus nepravažiavusi. Naujos kapinės jai nekėlė tokios traukos kaip šitos. Vaikštinės į šitas. Jos žvilgsnis akimirkai sustojo ties tamsiai rudomis paradinėmis bažnyčios durimis, kurios, užvertos ir užrakintos spyna, atrodė tarsi kietai sučiaupta burna; iš tokios neišgausi nė žodžio. O juk *pradžioje buvo žodis*, šyptelėjo Elena.

Nė gyvos dvasios, tik pliki medžiai, tamsios eglės šventoriaus pakraščiuose, ovalinės mirusiųjų nuotraukos – tarsi pravertos pudrinės, kur vietoj pudros tik pelenai ir tamsuoja akys, akys, akys... Ji stabtelėjo ir vos necyptelėjo lyg nudegusi: tamsios, didelės, ne akys, o tik šešėliai baltame apvaliame berniuko veide, mažučio, ne vyresnio kaip dvejų metų... Anksti mirusių vaikų nuotraukas kapuose retai pamatysi. Paprastai tik datos, iškalbingi, žiaurūs skaičiai. Ir mažybinis vardelis: Verutė, Antanukas, dar kas nors toks mažas, taip trumpai čia pabuvęs, kad nė nuotraukos nespėta padaryti. O šito plaukeliai nublyškę nublyškę, dar baltesni už veidą, tik tos akys – tamsios dėmės, ir tamsesnis lūpų brūkšniukas: *Ilsėkis ramybėje, mūsų Bernardėli. Liūdintys tėvai.* Ji užsispaudė burną ranka, kad nenumirtų, nenueitų paskui šitą berniuką, kurį pajuto visa esybe; ir tik per vidų nuvilnijo tas pažįstamas sopėjimas, toks rusenantis, nuolat lyg bangą ją nuliežiantis ir surišantis su visais *bernardėliais*, ateinantis iš anapus regimybės, per čia nusiritantis ir vėl joje pradingstantis gūsis. *Kai palaidoji vaikelį, kas iš tavęs belieka.*

Sukrankė varna. Ji tupėjo pačioje tamsaus kaulo viršūnėje ir aiškiai liepė Elenai nešdintis. Atskrido iš paskos ar visada čia tupėjo? Ta pati, nuo namelio, ar kita, bet tarsi tokia pati? Koks įsakmumas!

– Neaiškink, – užvertusi galvą sumurmėjo Elena.

Tačiau nuo kapelio atsitraukė. Apsukusi ratą aplink šventorių, ji išėjo ir patraukė link savo namelio miestelio pakrašty.

Ruošėsi temti.

Neištraukdama iš kišenių rankų ji lėtai žingsniavo tuščia pagrindine miestelio gatve, mėgindama įsivaizduoti, kaip vaikščios ja kasdien, visais metų laikais, bet kokiu oru. Kaip iš pradžių sutikti miestelėnai nužvelgs ją atsargiai ir įtariai, ir smalsiai, iš padilbų, kaip pamažu jie įpras su ja pasisveikinti (ji turės išdrįsti sveikintis pirma, neišskirdama nė vieno, kad parodytų ir įtikintų juos, jog yra drauginga), kaip įsidrąsinusi ji ims kalbinti juos, klausinėti apie sveikatą, apie kasdienius reikalus. Viską ji jau matė lyg filme, reikėjo tik kantriai išlaukti, kol viskas įsisuks, atsitiks, pagaliau praeis. Taip galvodama ir tokiu galvojimu ramindamasi Elena priartėjo prie nedidelės maisto prekių parduotuvės. Praeidama metė išsiblaškiusį žvilgsnį į praviras parduotuvės duris. Jose kaip tik sušmėžavo žmogysta, moteris. Būtų nė dėmesio į ją neatkreipusi, jei ši, išvydusi Eleną, nebūtų tarsi gavusi smūgį. Ji sustojo tarpduryje ir įsispoksojo, gniauždama prie blauzdos nukarusį pustuštį maišioką. Elena taip pat sustojo ir atidžiau įsižiūrėjo į tą mažą, perkarusią moterėlę su mėlyna berete ir palaikėmis* kelnėmis, trumpa prasagstyta striuke, užsimesta bet kaip, tarsi paskubomis. Jos gelstelėjusiame veide akys atrodė neįmanomai tamsios, rudos, apvalios, lyg šuns, ir tą gailaus šuniškumo įspūdį dar sustiprino įstrižai ant blakstienų užvirtę vokai. Visa tai Elena atsiminė jau vėliau, grįžusi į savo namelį. O ypač dar vieną dalyką, kuris visų pirmučiausia ir krito į akis: toji moteris buvo girtuoklė. Ir ji kažin kaip atpažino Eleną, nors šioji galėjo prisiekti, kad anksčiau jos niekur nebuvo susitikusios. Moteris sumirksėjo ir atbula pasitraukė gilyn į parduotuvę – šito jau buvo per daug. Elena, persmelkta šito trumpo keisto susitikimo, patraukė toliau, nesiliaudama mintyse perkratyti, kur galėjo būti sutikusi tą moterį ir kas privertė ją slėptis nuo Elenos.

Savo namelį ji pasiekė jau pradėjus temti. Kaimynų durys buvo praviros, tačiau langai tamsūs. Ir tik išsukusi iš kelio ji krūptelėjo: kaimynų pusėje po langu sukrutėjo žmogus. Kažin kodėl ji iš karto nepastebėjo, kad prie tų durų ant kelmelio besėdintis toks papilkęs parudęs, kaip driežas su aplinka susiliejęs diedukas. Elena sveikindamasi iškėlė ranką. Diedukas tik sumirksėjo, skaniai nužiūrinėdamas ir tarsi laukdamas, ką ji toliau darys, tačiau pats – nė krust.

– Labas vakaras, – garsiai pasisveikino Elena.

– Labas labas, – jo balsas buvo kur kas jaunesnis negu veidas, ir Elena jau matė, kad tai visai ne diedukas, o vidutinio amžiaus vyras, tik jau labai nusidėvėjęs. Jo durų plyšyje tarsi lapės snukis kyštelėjo moters galva, jos susegti riebaluoti plaukai buvo nudažyti klaikia morkų spalva.

Elena linktelėjo jai, ir ši lėtai, tarsi abejodama, taip pat atsakė. Dabar jau buvo galima užsidaryti savo pusėje.

Nuo viso to sutikimo, nuo moters šuns akimis ir šitų dviejų, Elenai pasidarė negera.

Reikėjo tuoj pat ko nors griebtis: apsitvarkyti, apžiūrėti vadovėlius, pratybas, pasiruošti rytojaus pamokoms. Ji pravėrė jau baigiančios kūrentis krosnies, kurią pakūrė prieš išeidama, dureles, ir pažarstė rusenančias žarijas; raudoni malkų kaulai žarstomi sutrupėjo į apvalius akmenėlius ir tarsi priešindamiesi ryškiai sužioravo, supulsavo: neišdraskyk, nepasiduosim. Nuo krosnies jai buvo gera. Palikusi atviras dureles, kad galėtų matyti žarijų gyvenimą, ji atsinešė kėdę ir rytojaus vadovėlius.

Kaimynų pusėję tvyrojo nuščiuvimas. Elena juto, kad iš ten jos klausosi, prisibijo bildėti, lyg gėdijasi, lyg smalsauja. Vienu metu ji, atrodo, išgirdo vaikišką cyptelėjimą, bet taip ir liko nesupratusi, ar nepasigirdo.

Miegoti ji pasitiesė ant grindų, prie krosnies. Kažkokį seną pelėsiu prakvipusį pledą, kurį reiks būtiniausiai išskalbti, ant jo – kelioninį porolono ir miegmaišį. Tikrus patalus ir keletą stambesnių daiktų savaitgalį žadėjo atvežti mama.

Atsigulė su drabužiais ir klausėsi namo. Jis buvo pilnas garsų, prie kurių jai reikės įprasti. Kaimynų pusėje kažkas atsargiai vaikščiojo, girgždindamas grindų lentas. Paskui cyptelėjo durys. Sušlamėjo žingsniai lauke,

pro jos langus, per jos kiemo pusę, neapsaugota jokia tvora. Viešpatėliau, ar jie darys į tą pačią būdelę?.. Kad tarp jos ir kaimynų būtų nors menkutė, simbolinė tvorelė... Serbentų eilė, eglutės ar tulpių lysvė... Dabar Elena jau tikrai norėjo verkti, kaip vaikystėje, kai žinodavo, kad rytoj jos laukia koks nors ypatingai nemalonus įvykis. Ne ne, ne ašaroti aš čia atvažiavau. Ir nieko *tokio* dar neįvyko, tai tik miestietiškas išlepimas, kalbėjo ji sau prieš užmigdama. Užmigo sunkiai, įsitempusi, tarsi vieną, giliausiąją savo esybės dalelę laikytų atokiau nuo tų grindų, to porolono, to nemalonaus miegmaišio.

Vaikiukas ir čia ją susirado; susapnavo jį paryčiais, tiesiog pajuto šalia. Jis tupėjo prie jos prikišęs veiduką, visas auksinis, šiltas kaip saulės dėmė ant veido; juto jo guodžiantį alsavimą, rankutę ant skruosto. Nubudo su ilgesio ašaromis; lango rėme tekėjo raudona saulė.

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl mokytojos atvykimas į mažą miestelį neįprastas, gaubiamas paslapties?
2. Kokią dramą išgyvena ši moteris? Parašykite savo pastebėjimus. Kokių turėjote versijų, kol dar nebaigėte skaityti novelės?
3. „Viskas čia buvo svetima, prie nieko nesinorėjo liestis...“ Vis tiktai mokytoja ryžosi čia pradėti viską iš naujo. Kas jai suteikė viltį, kad čia įmanoma gyventi, gydyti savo sielą?
4. Kas rodo, kad ji yra sutrikusi, kad jai nelengva?
5. Koks buvo mokytojos susitikimas su direktore, vėliau parduotuvėje su kita moterimi? Ar žmonės smalsūs, ar ji puola atsiverti? Kaip Jūs manote, ar reikia dalintis viskuo, pasakoti apie save, nutrinti privatumo žymes? Pasvarstykite, juk šiuolaikiniai žmonės feisbuke dalinasi daug kuo apie save ir šeimą.
6. Kokia moters tragedija aiškėja, kai ji apsilanko kapinėse? Kodėl ją ypač jaudina vaikų kapai?
7. Kuo ji neišvengiamai turės dalintis su kaimynais? Kodėl dėl to jai liūdna?
8. Interpretuokite paskutinę pastraipą.
9. Parašykite pastraipą: „Kas benutiktų, turime būti stiprūs“, „Ką vieši-name, o ką pasiliekame sau?“

BUVO

Esukas (esė)

Buvo mažas židiniu kvepiantis kambarys aname laike; obelis už lango, pavasarį pratrūkusi žydėti taip, kad vos neišėjai iš proto; nedaug trūko, kad būtum viską palikusi ir išlėkusi nežinia kur. Bet teturėjai mažą sūnelį ir šlapiuojantį randą širdy. Tokių dalykų nepaliksi, nuo jų nepabėgsi.

Paskui buvo vasara, jūros vėjo vienoje pusėje nuglostytos pušys, it kokie sumedėję plaukai. Buvo siaubinga praraja, tikrovė ir vidus taip susijaukė, kad nieko nebematei. Buvai įsakmiai įtraukta į savo vidų, kuriame smūgis po smūgio virė siaubinga kova už sveiką protą; tam baisumui atslūgus, atsikvošėjai pušyne, abiem rankomis įsitvėrusi į kamieną. Lygiai taip įsikibęs tau į koją stovėjo sūnutis; stovėjo nuščiuvęs ir laukė, kol mama sugrįš pas jį. Paskui judu važiavote pas delfinus, o grįžtant namo traukiniu sūnutis miegojo padėjęs galvą tau ant kelių, ir per jo skruostą vis nusirisdavo ašara iš sapno apie delfinus.

Paskui buvo ruduo; vėlyvas ruduo; vieni apsinuoginę kaulai. Buvo sapnas ant čiužinio, pasikloto prie vaiko lovelės. Sapne kažkokia neapsakoma jėga it kabliu ištraukė tavo sielą per kaukolę ir pakabino virš miegančio miesto. Žiūrėk, sakė, žiūrėk, ką palieki. Apačioje, juodoje žemėje, spingsėjo maži žiburėliai; vienas buvo tavo miegančio sūnaus. Žinoti, kad miršti miegodama ir palieki jį visiškai vieną, buvo nepakeliama. Tavo sielvartas krito pas jį žemyn tarsi kilpa, jis ir pritraukė tave atgal į kūną. Pakirdai iš sapno tarsi iš agonijos. Atrodė, kad tau duotos dar kelios gyvenimo valandos; atsisveikinti su tuo, kuris ramiai alsavo lovelėje. Praėjus panikos pliūpsniui, mąstei kaip niekada blaiviai. Pakabinai ant lovelės drabužėlius, tuos, kuriuos jam pačiam lengviau apsivilkti. Ant jo mažo stalelio su pieštukais padėjai lėkštę su džiūvėsėliais ir pieno stiklinę. Atrakinai kambarėlio duris, kad rytą vaikas, neprisižadinęs tavęs, galėtų išeiti į kiemą ir sulaukti pagalbos. Tada vėl atsigulei ir pasiruošei būti amžiams ištraukta iš savo mažo, dar nė neįsibėgėjusio gyvenimo.

O rytą pakirdai* gerai išsimiegojusi. Kaimynų kieme skalijo šuva, Vilnelė tekėjo pritilusi, apsunkusi nuo pirmojo sniego, užgulusio jos kran-

tus. Tamsūs pelenai židiny pakrutinti sužioravo lyg rožinės kūno liekanos: gyvi pirštai, patamsėję per sąnarius, lūžtantys nuo žarsteklio prisilietimo; giliau po pelenais ruseno sulipdyta, sugijusi jūsų namelių širdis. Lovelėje muistėsi apsnūdęs vaikas; tuoj tuoj jį kelsi.

Stotelėje, belaukiant autobuso, jums lingavo aukšta laiba žolė, išsipešusi iš sniego. Ji kalbėjo, ji sakė: „Ar žinai, seserie, kad esi panaši į mane, gležna, bet lanksti, tobulai sutverta mergaitė?..“

Dabar jau žinau, žinau. Ačiū tau, nuostabioji žole!.. Ačiū tau, mano trapioji kaukole, tokia atvira subtiliausių būtybių kalbai!.. Ir ypač tau, sielvarto kilpa, susaistanti mane su visais, kuriuos myliu...

Nuo šiol jau esu amžina!..

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl esė pavadinta *esukas?* Ar tikrai kalbama apie mažus ir nereikšmingus dalykus?
2. Kalbama apie du laikus: dabartį (esamąjį) ir praeitį (būtąjį). Kas yra esamajame ir būtajame įvykę? Išrašykite žodžius / sąvokas, kurie žymi laiką.
3. Sakoma, motinos meilė stipriausia. Išrašykite citatą, kuri rodo, kad motina visada galvoja apie savo vaiką.
4. Kodėl kalbama antruoju asmeniu (tu)? Ar kalba kitas žmogus? Ar pasakotoja žiūri į save iš laiko perspektyvos? Ar įmanoma į save pažvelgti tarsi iš šalies?
5. „Ar žinai, seserie, kad esi panaši į mane, gležna, bet lanksti, tobulai sutverta mergaitė?..“ Galbūt nuostata, kad moteris – dailioji lytis, o vyras – stiprioji, seniai tapo stereotipinė ir neaktuali? Kas iš tikrųjų yra stiprus? Kodėl taip manote?
6. Kas yra ta „sielvarto kilpa, susaistanti mane su visais“? Kodėl su visais?

KRISTINA GUDONYTĖ (1949–2023)

Ištrauka iš romano „IDA IŠ ŠEŠĖLIŲ SODO“

Su Agnute nepanuobodžiausi. Ji gali nesustodama plepėti dvidešimt keturias valandas per parą, septynias dienas per savaitę ir nė kiek nepavargti. Šiaip jau po pirmų dviejų tokio bendravimo valandų tas tarškėjimas mane pradeda erzinti, bet šįkart viskas buvo kitaip. Jos balsas ramino, o juokeliai padėjo šiek tiek atitrūkti nuo liūdnų minčių apie Idą ir pastarųjų dienų įvykių.

Kai iš kelioninio krepšio iškrovėme jos daiktus, o iš sandėliuko atsitempėme sulankstomą lovelę, ant kurios ji turėjo miegoti, nutarėme, kad jau ganėtinai* pasidarbavome ir metas suvalgyti ką nors skanaus. Nieko nelaukdamos patraukėme į parduotuvę. Išleidau pusę man paliktų pinigų, bet užtat apsirūpinome pačiais būtiniausiais produktais. Šaldytuvo kamera buvo aklinai prigrūsta įvairių rūšių ledų, spintelė – bulvių traškučių, kukurūzų spragėsių, šokoladinių batonėlių, cukruotų riešutų, traškių lazdelių, guminukų, žirniukų, marmelado ir kitų širdžiai mielų dalykėlių, kuriuos mamytė neabejotinai pavadintų nevalgomu šlamštu. Ant spintelės linksmai išsirikiavo kelios eilės skirtingų gaivinamųjų gėrimų.

– Gražu... – konstatavo Agnutė, kai ištuštinome paskutinį krepšį.

– Gražu, – pritariau. – Nuo ko pradėsime?

Pradėjome nuo šokoladinių ledų ir „Karibų piratų“ per TV. Paskui perėjome prie bulvių traškučių ir traškių šiaudelių. Kai Džonis Depas ėmė traukti savo laivą per dykumą, o mes ėmėmės šokoladinių batonėlių, man kilo šiokių tokių abejonių.

– Klausyk, o gal reikėjo nupirkti dešros sumuštiniams?

Agnutė sunkiai nugurkė šokoladinį kąsnį ir giliai atsiduso:

– Baik tu, šito gero ir taip prisivalgom...

Taigi pirma diena be tėvų praėjo visai šauniai.

Vakare, kai jau ruošėmės miegoti, Agnutė paklausė:

– O kur ta tavo pusseserė? Pas jus jau nebegyvena? O gal išvažiavo su tavo tėvais į kaimą?

– Ne, ją vakar išvežė... Ji ligoninėje...

– Rimtai? Susirgo?

Daugiau neištvėriau, išklojau Agnei apie Idą – jau seniai troškau kam nors išsilieti. Papasakojau apie jos amneziją ir silpnybę kniaukti daiktus, apie piniginę *prekybcentryje* ir apie *debilišką* Pauliaus pokštą su karoliais, apie Idos prisipažinimą policijoje ir galop apie keistą Tedo dėmesį Idai.

Paskui nuvedžiau Agnę į Idos kambarėlį ir parodžiau Tedo dovanotą kregždę.

„I nuo T“, – perskaitė Agnė. – Hm... Gražu... O aš visąlaik maniau, kad jis tave įsimylėjęs...

– Mane? – abejingai gūžtelėjau pečiais. – Baik tu...

Grįžusios į mano kambarį sugriuvome į lovas.

– O tavo pusseserės tai gaila... – purendama pagalvę nusižiovavo Agnė.

– Ji man ne pusseserė, juk sakiau.

– Tuo labiau gaila. Vadinasi, nieko neturi. Ir dar tokia, švelniai tariant... keistoka... Nors, kai pagalvoji, gal net gerai, kad ji tokia... lengvai išprotėjusi... Žinai, kaip mano bobutė sakydavo?

– Dar nežinau, bet neabejoju, kad tuoj pasakysi.

– Ji sakydavo: „Vaikams ir bepročiams viskas atleidžiama.“

– Mano mama pasakytų kitaip. Ji organiškai negali pakęsti visokių ten vagių ir aiškiai nori atsikratyti Idos. Bet ji juk nežino, kad Ida nekalta.

– Juokingiausia, kad ir pati Ida nežino!.. O norėtum, kad mama sužinotų?

– Nežinau...

– Suprantu, ir aš nežinočiau... – nuleidusi kojas nuo lovos krašto susimąstė Agnė.

– Jeigu mama nebūtų tokia šventuolė, galėčiau aš jai kaip nors atsargiai...

Agnė praplyšo juoktis:

– Įsivaizduoju, koks triukšmas kiltų! Visa mokykla tik apie tai ir tylėtų!

– Būtent!

– Paulius idiotas, čia tai aišku, bet jei tavo mama imtųsi reikalo, aš jam nepavydžiu!

– Ką tu darytum mano vietoje?

Agnė gūžtelėjo pečiais.

– Nieko.

Paskui ji išsitiesė lovoje, iki kaklo užsitraukė antklodę ir užsimerkusi sumurmėjo:

– Miegočiau... Oi kaip gera...

Aš taip pat išsidrėbiau, užgesinau naktinę lempelę. Miegas neėmė.

Nors Agnei nieko nepasakojau apie savo keistus sapnus, neištvėrusi paklausiau:

– Kaip manai, ar du žmonės gali sapnuoti tą patį sapną?

– Išprotėjai?.. – tamsoje vos girdimai sumurmėjo Agnė.

– Nors... Jeigu nori, tuoj susapnuosiu, kad ryju keptas bulves... Gali prisidėti, aš neprieštarauju...

Netrukus išgirdau jos lygų kvėpavimą – Agnutė užmigo...

Panašiai praslinko ir kita diena. Išskyrus tai, kad šiek tiek prasiplėtė mūsų maisto racionas: iš pat ryto nuėjusios į parduotuvę nusipirkome šonkauliukų, kopūstą, morkų ir išsivirėme puodą sriubos.

Atėjo vakaras, bet dėdė Aleksandras taip ir nepaskambino...

Trečiadienį aš neištvėriau ir, kai Agnė turškėsi vonioje, pasukau jam pati.

– Na, gerai, rytoj gali ateiti, – sunkiai atsiduso dėdė.

– Tik labai trumpam.

Apsidžiaugiau, ėmiau sukti galvą, ką Idai nunešti.

Kai Agnutė išėjo iš vonios, džiaugsmingai pranešiau, kad rytoj einu aplankyti Idos. Bet Agnė reagavo ne taip, kaip tikėjausi. Kiek pakedenusi savo šlapius plaukus, ji rimtai į mane pažiūrėjo ir paklausė:

– Nori, kad eičiau kartu?

– O tu nori?

– Nebaisiai. Juk aš jos beveik nepažįstu... Bet pamaniau, gal tau reikės palaikymo?

– Kokio palaikymo? – nesupratau.

Agnė kreivai šyptelėjo.

– Juk sunku meluoti žmogui į akis. Dviese tai paprastai būna lengviau.

– Kam meluoti? – įsižeidžiau.

– Aš nieko nesiruošiu jai meluoti!

– Bet ir teisybės nesakysi, ar ne? Net žinodama, kad ta teisybė jai dabar žiauriai reikalinga? Kad jai tai kaip ligoniui vaistas? Bet tu juk neduosi jai tos sielą gydančios tabletės? Juk taip?

Ji aiškiai iš manęs tyčiojosi ir aš įsiutau.

– Tik visiški kvailiai visiems ir visada rėžia teisybę į akis! Kartais labai sveika patylėti.

– Na taip, tu tikrai ne iš tų kvailių... – nusijuokė Agnė.

– Tu visada žinai, kada ir kokį žodį reikia ištarti.

Aš įsmeigiau į ją žudantį žvilgsnį.

– Ką nori tuo pasakyti?

Bet Agnė ir vėl reagavo nei šiaip, nei taip:

– Nieko, nekreipk dėmesio, aš pati tokia... – lengvabūdiškai mostelėjo šukomis.

– Puikiausiai tave suprantu. Kam užsikrauti ant galvos papildomų rūpesčių?

Ne, man nepatiko tie jos samprotavimai...

„Gyvenk patogiai ir netrukdyk kitiems taip gyventi!“ – sakydavo mano bobutė, – priėjusi prie veidrodžio ir tyrinėdama spuogelį ant nosies, šaltai dėstė Agnutė.

– Ko čia vis kaišioji tą savo bobutę? – neištvėriau. – Leisk jai ramiai ilsėtis Rõkantiškėse!

– Gerai, tegul kiek pasiilsi... – taikiai sutiko Agnė.

– Klausyk, gal pasrebiam tų savo kopūstų?

Kitą rytą apie dešimtą išsiruošiau į ligoninę. Agnė dar vartėsi lovoje ir beveik be jokios ironijos palinkėjo man sėkmės. Netoli ligoninės gėlių kioskelyje nupirkau rožę. Eidama ilgu koridoriumi ir ieškodama Idos palatos svarsčiau, ar pasakyti jai teisybę apie tariamą vagystę, ar geriau patylėti...

Vis nėjo iš galvos vakarykštis pokalbis su Agne ir jos ištarti žodžiai: „Bet tu juk neduosi jai tos sielą gydančios tabletės? Juk taip?“ Siutau ant Agnės, nes negaliu pakęsti tokio cinizmo, bet giliai širdy jaučiau, kad ji

teisi – aš išties niekinga bailė, trokštu patogiai gyventi, ir tiek... Kartais nekenčiu savęs...

Idos palatos durys buvo praviros, pamačiau tai iš toli. Sulėtinau žingsnį. Tykiai prislinkusi žvilgtelėjau į vidų. Vienintelėje palatos lovoje gulėjo Ida. Prie jos palinkęs Tedas kažką tyliai pasakojo. Idos galva buvo subintuota, veidas baltas, akys dar didesnės nei paprastai... Ji žvelgė į Tedą, klausėsi ramiai, vos pastebimai šypsodamasi... Dešinė Idos ranka ilsėjosi ant lovos krašto, prie jos buvo prijungta lašinė.

Tedas atrodė suvargęs, plaukai seniai plauti. Bet jis buvo kažkoks... kaip apdujęs, keistai laimingas, kalbėjo neužsičiaupdamas, šypsojosi, buvo matyti, kad nori ją pralinksminti...

Aš atsitraukiau nuo durų. Prigludau prie šaltos sienos. Tas vaizdas išmušė iš vėžių... Čia pamatyti Tedą mažiausiai tikėjausi... Supratau, kad visai jo nepažįstu, nors kartu užaugome... Galėjau įsivaizduoti Tedą, kabinantį panas, kvailiojantį, akimirksniu įsimylintį, galop drožiantį kregždutes... Bet Tedą, lankantį ligonius?! Ne, iki šiol toks Tedas mano turtingoje vaizduotėje neegzistavo...

Negi jis taip įsimylėjo Idą? Kada?! Juk matė ją vos kartą, tą nelemtą šeštadienį... Tai juk visiška nesąmonė! Jie net pasikalbėti nespėjo... Kas tai? Meilė iš pirmo žvilgsnio?..

Idos palatoje barkštelėjo pastumta kėdė. Supratau, kad metas nešti kudašių*. Mažiausiai troškau, kad Tedas kyšteltų galvą pro duris ir mane pamatytų. Nurisnojau į koridoriaus galą, jaučiausi kaip nusikaltėlė, sprunkanti iš nusikaltimo vietos. Kažkodėl įsivaizdavau, kaip Tedas atsistoja, paima nuo staliuko stiklinę ir pradeda girdyti Idą... Šaukšteliu... Ką gi... Reikia pripažinti, kad mano vaizduotė gerokai praturtėjo...

Lifto nelaukiau, pasileidau laiptais. Kažin ar jis kasdien ją lanko? O kodėl gydytojai leidžia jam čia būti? Juk dėdė Aleksandras aiškiai pasakė, kad lankytojai nepageidaujami...

Ar Tedas atskleidė Idai teisybę ir, anot Agnės, davė jai stebuklingą tabletę?.. Jeigu taip, įsivaizduoju, kokiomis akimis ji į mane pažiūrėtų...

Pirmo aukšto fojė, karštligiškai ieškodama išėjimo, kaktomuša susidūriau su Viktorija.

– O, Sofija! – apsidžiaugė ji.

– Eini aplankyti Idos?

– Taip... Tai yra aš... Staiga prisiminiau, kad... – bandžiau sukurpti priežastį, dėl kurios šiuo momentu negalėčiau ten eiti.

– Ji chirurginiame. Tiesiai ir laiptais į viršų. Labai gerai, kad atėjai. Po tokios operacijos jai reikia draugų palaikymo.

– Ją operavo?!

– Nežinojai? – nustebo Viktorija.

– Maniau, Aleksandras paskambino Kostui... Operavo iš karto, kai tik atvežė. Gaila, kiek pavėluotai...

– Bet ji pasveiks?

– Tikėkimės, – staiga surimtėjusi linktelėjo Viktorija, pajutau, kad nenori apie tai kalbėti.

– Na, eik, nes tavo rožė nuvys. Tik iš anksto perspėju: mergaitiškai pasikalbėti neišeis, nes ji ten turi angelą sargą, kuris nesitraukia nuo jos nei dieną, nei naktį.

– Tikrai? – apsimečiau nustebusi.

– Ir nepaklausi, kas jis?

–Kas?

– Jūsų Tedas. Filypo sūnus. Atsirado čia naktį, kai atvežė Idą. Nuo to laiko nenuleidžia nuo jos akių. Gal ir gerai, seselėms mažiau darbo, – nusijuokė Viktorija.

– O Aleksandras?.. Jis sakė, kad... Jis neprieštarauja?

– Ir dar kaip prieštaravo! Vaikė čia jį visi, kas netingėjo. Vyriausiasis gydytojas net jo tėvui skambino. Bet vos tik išveja pro vienas duris, jis jau, žiūrėk, įsmunka pro kitas. Galų gale visiems nusibodo, dabar jau niekas nekreipia į jį dėmesio. Išskyrus Aleksandrą, jie labai susidraugavo. Ir nenuostabu, juk abu pamišę dėl Idos.

– O naktį? Kur Tedas miega?

– Ant kilimėlio, šalia jos lovos. Kad girdėtų, jei pabus.

– Geeeras...

– Taigi, – sutiko Viktorija. – Ir aš nustebau. Tarp mūsų kalbant, iki šiol maniau, kad tas jūsų gražuoliukas Tedas tiesiog plevėsa lepūnėlis. Be to, buvau tikra, kad jis iki ausų įsimylėjęs tave.

– Nesąmonė.

– Na va, pasirodo, nieko aš nesuprantu šiame gyvenime...

– Ir aš nesuprantu... – atsidusau.

– Viskas, lekiu! – pakštelėjo man į skruostą Viktorija. – Darbai laukia.

Kai ji dingo už kampo, sprukau iš ligoninės į lauką. Perbėgusi parką susmukau ant nuošalaus suolelio ir pradėjau žliumbti. Būčiau prapliupusi balsu raudoti, jeigu ne tolėliau, tarp medžių, vis sušmėžuojantys ligoniai... Verkiau ilgai ir nuoširdžiai – buvo baisiai gaila savęs...

Grįžusi namo radau Agnutės raštelį: „Viskas. Atostogos baigėsi. Užsilenkė kažkokia tetulė, tėvai varo į laidotuves. Turėsiu prižiūrėti mažius. Gyvenimas šlykštus. Paskambink. Agnė."

Tą dieną nepaskambinau. Neskambinau ir kitą dieną – rašiau šią knygą. Paskui parvažiavo mano tėvai ir gyvenimas tarsi vėl ėmė tekėti sena vaga: pusryčiai, pietūs, vakarienė, pokalbiai apie orą ir apie nieką... Apie Idą – nė žodžio. Lyg susitarę. Lyg jos niekada mūsų gyvenime nė nebūtų buvę... Aš vis dar negalėjau atleisti, kad tėvai nutylėjo apie Idos operaciją, juk tai prilygsta melui, todėl nieko ir neklausinėjau... O jie ir nebandė man jos priminti... Bet Ida man rūpėjo, rašiau apie ją ir daug galvojau, kas galėjo būti kitaip, bet nebuvo...

Porą kartų įsidrąsinusi paskambinau Aleksandrui. Jis neatsiliepė. Suprantu, iš Tedo sužinojęs visą tiesą labai manimi nusivylė...

Tėvai vis bandė įtraukti mane į savaitės diskusiją, kur geriau atostogauti – Palangoje ar Turkijoje. Bet aš nepasidaviau, į visas jų gudriai suregztas provokacijas atsakydavau vienodai: „Koks man skirtumas. Juk vis tiek jūs už mane nuspręsite." Mamytę tai žiauriai siutino, o aš tyliai džiaugiausi...

Naktimis nieko nesapnuodavau, o dienomis, apsikabinusi savo užrašus, tįsodavau saulutėje tarp vyšnių. Taip praėjo dar savaitė...

Bet vieną ankstų rytą mūsų tyloje slenkantis gyvenimas staiga susijaukė. Pas mus įsiveržė smarkiai susijaudinęs Aleksandras ir pranešė, kad Ida dingo. Rytą į palatą atėjusi slaugė nerado nei Idos, nei ištikimojo jos slaugytojo. Nei Idos daiktų, nei Tedo ausinukų, kurie nuolatos kybodavo ant lovos krašto. Nieko!.. Buvo akivaizdu. Jiedu pabėgo.

– Turėjau menką viltį, kad rasiu juos čia... – susmukęs fotelyje suaimanavo dėdė ir man klaikiai jo pagailo.

– Juk tokios būklės ji išvis... Jis turėjo ją nešti arba vežti vežimėliu... Aplakstėme ligoninę, parką, visus užkaborius... Nesuprantu, kaip niekas nepamatė...

Mamytė pasiūlė arbatos, bet dėdulė pasiuntė ją taip toli, kad jo drovioji sesutė net aiktelėjo.

– Sofija! – dėdė stipriai suspaudė man ranką.

– Sofija, Tedas man papasakojo apie Paulių ir tuos prakeiktus karolius. Ir jis, ir jūs visi pasielgėte šlykščiai... Manau, tu tai supranti... Bet dabar pamirškime... Aš noriu tavęs paprašyti, kad prisimintum, ką kada nors kalbėjote su Ida. Gal ji išsitarė, gal sakė, kur svajoja nukeliauti? Gal turėjo kokią mielą vietelę? Juk supranti? Noriu bent menkiausio kabliuko, bent mažiausios užuominos, kur jos ieškoti.

Jo balsas drebėjo, jis vos neverkė, žvelgė į mane lyg laukdamas stebuklo. Mano tėvai taip pat nenuleido nuo manęs akių – jaučiausi kaip scenoje... Pauzė užsitęsė... Bandžiau prisiminti, ar Ida kada minėjo kokią vietą, į kurią norėtų nuvykti, bet galvoje sukosi tik viena mintis – jai buvo gera čia... Mačiau tai, jaučiau, supratau...

– O Filypas žino? – atsargiai paklausė mamytė.

Atsakymas plačiais žingsniais įžygiavo pro praviras svetainės duris.

– Jų čia nėra? – apsižvalgęs sugriaudėjo ponas Filypas, valydamasis veidu žliaugiantį prakaitą.

– Taip ir maniau. Tas vaikis pasiėmė mano *opelį*, jie jau gali būti toli nuvairavę... Be to, dingo mano pistoletas, o tai jau nejuokinga. Kol kas saviškiams dar nieko nesakiau, bet vis tiek, jei tiedu greitai neatsiras, reikės ko nors imtis. Prakeiktas vaikiščias! Lyg neturėčiau ką veikti! Tegul tik pakliūna man į nagus!

Jis įsikišo suglamžytą nosinę į švarko kišenę ir sunkiai sudribo fotelyje.

– Filypai, nebūk toks griežtas, juk jie dar vaikai, – bandė švelninti padėtį mamytė.

Ponas Filypas iš peties vožtelėjo kumščiu per niekuo dėtą kavos staliuką.

– Vaikai?! – užriaumojo. – Kai aš buvau toks vaikas kaip mano Teodoras, aš neužsiėmiau niekais! Aš ir gerai mokiausi, ir namie padėjau: malkas kapojau, ožką ganiau, tėvo balandinę kuopdavau. Aš neturėjau laiko lakstyti paskui sijonus ar šlaistytis pakampiais.

Taip smarkiai įsijautęs Tedo tėtušis vėl apsipylė prakaitu, todėl išsitraukė savo milžinišką nosinę ir vėl kruopščiai nusišluostė veidą. Paskui visu kūnu pasisuko į dėdę:

– Na, ar sužinojai ką nors?

– Ne, – atsakė dėdė. – Ida nieko nepasakojo.

– Tai ko mes čia kiurksome? Einam! Aš imsiuosi jo draugų, o tu – kaip išmanai.

Svečiai atsistojo. Ponas Filypas priėjęs pasilenkė prie manęs ir priekaištingai kinkuodamas galva pasakė:

– Ajajajajai... Bet tu ir kvaila. Paleidai tokį berną! O jis buvo taip tave įsižiūrėjęs! Ajajajajajajai...

Paskui pakėlė liūdnas akis į mano tėvus ir giliai atsiduso:

– O kokios kalbos pasklis, kai *žurnaliūgos* suuos...

Pakedenęs man viršugalvį, Tedo tėvas pasuko durų link. Dėdė nuskubėjo iš paskos.

Pono Filypo nuogąstavimai pasitvirtino su kaupu. Vakare per TV žinias pranešė, kad ginkluotas garsaus prokuroro Filypo Boso sūnus Teodoras padėjo iš ligoninės pabėgti ne kartą anksčiau su teisėsaugos organais susidūrusiai paauglei Idai Dernai. Jie ieškomi. Žinantiems ką nors apie jų buvimo vietą buvo siūloma pranešti nurodytu telefonu. Paskui žurnalistė trumpai nupasakojo paskutinį Idos nusikaltimą – gyvūnėlių parduotuvės apiplėšimą – ir uždavė kelis klausimus nukentėjusiajam – parduotuvės savininkui. Šis nuoširdžiai piktinosi Idos veiksmais ir apgailestavo, kad jai taip lengvai pavyko išvengti atsakomybės. „Gal todėl, kad tai artima prokuroro Filypo Boso sūnaus draugė?“ – retoriškai baigė savo reportažą žurnalistė.

Tėtė paėmė nuo staliuko pultelį ir perjungė kanalą, bet ir čia buvo ne ką geriau. Kai prasidėjo „Kriminalai“, pamatėme man pažįstamą ligoninės koridorių. Atkišęs mikrofoną žurnalistas vijosi žilstelėjusį gydytoją baltu chalatu ir įkyriai kartojo: „Ką jūs galvojate apie Idos Dernos pabėgimą?“

Galop senasis džentelmenas neištvėręs piktai sumurmėjo: „Dabar aš galvoju apie operaciją, kuri prasidės po penkių minučių.“ Bet žurnalistas nė neketino liautis: „O visgi, ką jūs galvojate? Kas paskatino Idą Derną pabėgti? Gal jos draugas Teodoras Bosas?“ Jie priėjo operacinės duris. Čia gydytojas stabtelėjo, atsisuko ir labai aiškiai atkirto: „Vakar vakare Idą Derną ištiko koma, gerbiamasis! Ar tai jums ką nors sako?!“

Netekęs kantrybės tėtis išjungė televizorių. Mamytė susigūžė sofos kamputyje ir tyliu balseliu pralemeno:

– Kostai, jie prisikas ir iki mūsų! Rytoj pat perkame bilietus ir skrendame kuo toliau! Į Turkiją!

– O Ida?! – neištvėrusi riktelėjau.

– O ką Ida?.. – skėstelėjo rankomis mamytė. – Ar mes galime ką nors pakeisti?

Aš nesugebėjau jai atsakyti... Nėriau į savo kambarį ir kritau ant lovos – norėjau prasmegti skradžiai...

Kitą dieną beveik visuose interneto informaciniuose portaluose mirgėjo Idos ir Tedo nuotraukos. Ida buvo nufotografuota iš šono ir iš priekio – matyt, tik tokios jos nuotraukos išvis egzistavo, o Tedas – besišypsantis prie kažkokio fontano... Tik peržvelgiau, neskaičiau viso to šlamšto, man pakako vien straipsnių pavadinimų, kurie skelbė: „KAS JIE? ROMEO IR DŽIULJETA AR BONI IR KLAIDAS?“, „KAI GERI BERNIUKAI PASUKA KLYSTKELIAIS“, „GINKLUOTI IR NE TOKIE JAU NEPAVOJINGI“, „OBUOLYS NUO OBELS TOLI NURIEDĖJO“, „AR GARSAUS PROKURORO SŪNUS ATSIDURS TEISIAMŲJŲ SUOLE?“ Ir tik vienas su lašeliu romantikos: „KOMOS IŠTIKTĄ MYLIMĄJĄ PAVOGĖ IŠ LIGONINĖS“.

Taigi... Beliko laukti... Laukiau ir rašiau... Rašiau ir laukiau...

Vieną naktį po mūsų langais ilgai ir skausmingai kaukė šuo...

Juos surado po kelių dienų... Kažkoks vietinis aktyvistas pranešė policijai, kad miške, visų užmirštame apgriuvusiame Tedo senelio name su balandine, apsigyveno benamiai... Ida gulėjo ant vienintelio ten likusio baldo – senos kušetės, o visiškai išsekęs Tedas buvo sukniubęs šalia jos. Pono Filypo pistoletas mėtėsi ant žemės. Iš jo nebuvo šauta. Iš Vilniaus atvažiavę ekspertai nustatė, kad Ida mirė prieš dvi dienas...

Klausimai ir užduotys

1. Apie ką kalbasi dvi paauglės? Kodėl viena jų pasakoja *aš* vardu? Kokį žanrą tai primena?
2. Ką sužinome iš jų pokalbio apie Idą? Kas jai nutiko?
3. Kaip reaguoja į žinią Agnutė?
4. Kaip praėjo pirma diena be tėvų? Ar tinkamai mergaitės rūpinosi savo mityba? Kodėl taip manote?
5. Ką iškrėtė Sofija Idai? Kodėl Ida susidomėjo policija? Kaip vertinate žmones, kurie linkę kenkti, neteisingai apkaltinti? Ką manote apie šiuos žodžius: „Tik visiški kvailiai visiems ir visada rėžia teisybę į akis! Kartais labai sveika patylėti.“
6. Kas tekste vadinama stebuklingąja tablete? Ar visada pasielgiame drąsiai? Ar lengva pripažinti savo klaidas?
7. Draugą bėdoje pažinsi. Kas buvo tikrasis Idos draugas? Kodėl?
8. Ar buvote kada nors ligoninėje? Ar lankote ligonius? Ar reikia lankyti ligonius, kodėl?
9. Kodėl visi sunerimo, kai vaikai dingo?
10. Kaip skambėjo pranešimų per TV antraštės? Ką galvojate, ar jos etiškos?
11. Kas buvo šios liūdnos istorijos pranašas? Kaip viskas baigėsi?
12. K. Gudonytė – rašytoja, aktorė, scenaristė, režisierė. Kodėl ši istorija primena veiksmo filmą? Pasvarstykite, ar vaikai visada elgiasi vaikiškai? Kodėl į jų sprendimus / veiksmus dera žiūrėti rimtai?
13. Kaip vertinate intrigas, rezgamas pinkles? Ar neatitraukia tariamas gyvenimas nuo realaus? Ar padaro mus geresnius?
14. Kokių minčių sukėlė Kristinos Gudonytės kūrinys, tapęs geriausia metų knyga paaugliams 2012 metais? Suformuluokite keliamas problemas.

ŠATRIJOS RAGANA (MARIJA PEČKAUSKAITĖ, 1877–1930)

IRKOS TRAGEDIJA

Novelės ištrauka

Įbėgusi į kalnelį sodno* gale ir pamačiusi, kad saulė jau tik puse veido težiūri pro savo auksinio rūmo angą, Irka skubiai surinko savo lėles ir nuėjo namo. Ji niekados neužsimiršta teleidžiama būti sodne lig saulutei nusileidus. Kartais dar būtų darbo prie namelio arba taip būtų gera dar valandėlę palaigyti* su Džimu, bet ką padarysi? Mamytė taip liepia, o mamytės klauso visi mandagūs vaikai. Antra vertus, Irkai malonu daryti ką nors drauge su saulute. Saulutė, prisižaidusi ir prisijuokusi visą dieną padangėse, tuojau pasislėps savo namuose, ir Irka, prisibėgiojusi ištisą dieną sodne ir kieme, taip pat pasislėps savuosiuose. Ji sparčiai kilnoja kojytes, nenorėdama pasiduoti saulei pralenkiama. Paskui ją trypsi savo baisiai kreivomis ir trumpomis kojomis Džimas, jos širdingiausias bičiulis ir vienintelis draugas – juodas kaip aksomas taksas ilgu, melancholišku veidu ir ausimis lig žemės. Irka pagautomis akimis žiūri į saulutės namą. Ak, jo gražumas! Visas auksinis auksitelaitis, o stogas rausvas kaip rožių žiedai, o langai violetiniai lyg žibutės. Prieš namą vartai įvairiaspalviai, spinduliuota karūna papuošti. Šviesu, linksma turi būti tame name. O Irkos namai štai tokie niūrūs ir tamsūs, ir tušti... Mamytės nėra, tad laukujės* durys užrakintos, ir Irkai tenka eiti aplinkui. Po virtuvę bruzda Liudvė, su kuria Irka turi didelio noro pasikalbėti, o Džimas tuo tarpu pašmirinėti po slaptingus virtuvės kampus. Bet Liudvei reikia eiti į ledinę, į malkinę, į dešimtį kitų vietų, tad Irkai nieko daugiau nebelieka, tik eiti toliau. Ji eina per visą eilę didelių, tuščių, apmirusių kambarių, kuriuose prietema, išlindusi jau iš kampų, slenka į vidurį. Mergelės žingsnelių aidas lekia iš vieno kambario į kitą, žadindamas miegančius baldus. Jie bunda, purtosi ir tiesiasi, tikėdamiesi džiaugsminga viltimi tuojau ką nors ant jų atsisėsiant, į juos atsiremsiant, šiltą, gyvą ranką ant jų padėsiant, maloniai jais pasigrožėsiant, laukdami tuojau išgirsią linksmą pašnekesį ir juoką. Bet

aidas akimirksniu tilsta – ir jie vėl sukniubę neria į savo miegą. Tik valgomajame budriai tiksi laikrodis, o kažkur kitame užklydęs uodas dainuoja savo aukštu diskantu.

Įėjusi į erdvų vaikų kambarį su viena tiktai našlaitiškai baltuojančia lovele, Irka tuojau imasi darbo. Reikia kuo greičiausiai guldyti lėles, nes vaikams nesveika gulti vėlai. Pataisiusi joms lovas, ji klupdo jas poteriauti. Nors jai mamytė niekados neliepia melstis, ji dėlto žino, kad taip reikia, ir jos lėlės meldžiasi kiekvieną vakarą. Pati atsiklaupusi greta, ji balsu kalba maldos žodžius: „Tėve mūsų, kursai esi danguje... ir duok mums duonos... ir atleisk mūsų kaltes. Amen." Irka žino, kad ten yra dar daugiau žodžių, bet niekaip jų neatsimena. Liudvė dabar vis neturi laiko jos pamokyti, o mamytė, jos prašoma, sako, kad kai ji užaugsianti ir norėsianti melstis, tai ir išmoksianti. Bet kad ji dabar nori, kaip kiti vaikai kad daro.

Tuo tarpu visai subrėško*, ir kelios žvaigždutės žvilgterėjo pro langą. Irka skubiai klosto lėles ir, paėmusi Džimą, kuris jau buvo besnaudžiąs savo pintinėje, kelia jį ant lango, o paskui pati įsilipusi sėdasi greta jo.

Į padanges jau išbėgo gerokas žvaigždžių būrelis, ir priešais langą, virš seno maumedžio, jau uoliai mirkčioja Irkai jos mylimiausioji žvaigždutė. Mylimiausia dėl to, kad visados žiūri į pat Irkos langą ir kad taip linksmai linksmai kinknoja* jai auksinę galvelę. Bet Irka myli ir kitas – visas visas – nuo to laiko, kai išgirdo iš Liudvės, kad žvaigždelės – tai mirusieji ir nuėjusieji į dangų vaikai. Jiems ten labai labai gera. Dievulis yra jų tėvelis, o Dievulio motina – jų mamytė. Ir jie visados yra drauge – ne taip, kaip Irkos tėveliai. Ji čia su mamyte, o tėvelis toli toli Kaunė. Kai jie visi buvo drauge, buvo taip linksma. Paskui ji ir mamytė atvažiavo čia. Buvo žiema, šalta. Paskui Kalėdos. Irkai mamytė papuošė eglelę, bet buvo nelabai linksma, nes tėvelio nebuvo. Paskui atvažiavo tėvelis ir atvežė daug daug dovanų. Paskui tėvelis parašė pasiilgęs Irkos, ir ji važiavo į Kaũną su tetule Brone. Su tėveliu matė kinematografe liūtą ir dramblį, gėrė tokio saldaus šokolado cukrainėje. Paskui tėvelis vėl atvažiavo ir atvežė Džimą... Dabar nebeatvažiuoja ir nebeatvažiuoja... Ir nei Dievulis, nei Dievulio mamytė niekados nesivažinėja su visokiais reikalais – Dievulis turi daug angelų ir siuntinėja juos, kur reikia. O Irkos mamytė vis tai šen, tai ten ir bevažiuo-

janti. Dabar mat tokie sunkūs laikai, reikia visiems patiems darbuotis – nebėra ką siuntinėti. Ir tie žmonės taip baisiai vagia, reikia pačiai mamytei vis saugoti ir prižiūrėti. O danguje tikriausiai niekas nevagia. Į dangų tas teeina, kas neturi nuodėmės, sako Liudvė. O vogti – nuodėmė. Irka žino: ko mamytė neleidžia daryti, tai yra nuodėmė. Danguje yra tie vaikai, kurie klausė mamytės; jie visi ten labai mandagūs ir geri. Ir kaip toms žvaigždutėms linksma danguje – jų tiek daug, tiek daug! Kad kartais išbėgs visos pažaisti į dangaus pievą, tiek jų yra, kiek gėlių toje pievoje prie malūno. Net mamytė sakosi negalinti jų suskaičiuoti. Nebent tėvelis... Kai tėvelis atvažiuos, ji paklaus... Ak, kuomet atvažiuos tėvelis! Jau taip seniai seniai yra buvęs – kai atvežė Džimą – tuomet dar buvo pavasaris, ir juodu ėjo žibučių į mišką, o dabar jau ir obuoliai prinokę, jau ruduo. Koks tėvelis geras, kad jai atvežė Džimą! Ji taip labai myli savo tėvelį. Ji prašė, kad jis nebevažiuotų į Kauną, kad čia drauge gyventų. Bet tėvelis sako: „Negalima, Irka, reikalai taip liepia, nieko nepadarysi.“ Fe! Bjaurūs, bjaurūs tie reikalai! Irka jų nekenčia.

– Juk pas jus, danguje, nėra reikalų? – klausia ji žvaigždelių.

Žvaigždelės šypsosi, krato galveles ir, aukso akelėmis mirkčiodamos, kuždа:

– Nėra, Irka, nėra!

Irka, sunkiai atsidususi, pasilenkia prie Džimo.

– Ar matai, Džimai, danguje nėra reikalų. Laimingos žvaigždutės!

Bet Džimas nieko nebegirdi. Negalėdamas lydėti savo ponios į svajonių karalystę, jis nuvyko kitur – į sapnų šalį ir saldžiai miega, padėjęs ant Irkos kelių savo smailų snukutį. Tad Irka, nenorėdama vyti savo favorito iš to laimingojo krašto, švelnitelaičiai glosto jį savo mažute rankele ir vėl, žvelgdama į žvaigždes, tęsia toliau savo pasakojimus.

Dabar, mamytei su reikalais išvažiavus, jai nebėra taip ilgu*, nes ji kiaurą dieną žaidžia su Džimu, o vakare kalbasi su jomis. Tik kai lietus lyja, ir Dievulio mamytė neišleidžia žvaigždučių pabėgioti, – tai jai taip ilgu ilgu.

Irka merkia akis ir žiūri į savo mylimiausiąją žvaigždutę. Ir mato ilgus auksinius siūlus bedrykstant nuo žvaigždutės lig savęs pačios. Ir rodos Irkai, kad žvaigždutė tiesia jai rankeles ir meiliai ją glamonėja. Paskui taip

pat ji žiūri į antrą, į trečią – ir visos ją taip myluoja ir šypsosi, ir kuždasi. O! Nulėkė viena žvaigždelė žemėn... O, ir antra! Kai žemėje kokiam vaikui labai ilgu, ir jis neturi su kuo žaisti, ir sėdi vienui vienas kambaryje, tai Dievulis leidžia kokią nors gailestingą žvaigždę lėkti pas jį pažaisti. Ar neatlėks kada nors ir pas Irką? Juk ir ji tokia vienui viena. Tiesa, ji turi Džimą, bet kad jis nieko nemoka kalbėti – nė vieno žodelio, o su žvaigždžių vaiku ji šnekėtų daug daug apie viską...

Klausimai ir užduotys

1. Kokia yra Irka? Ar tikrai Irka – gera mergaitė? Kodėl?
2. Kaip leidžia laiką mergaitė, kai mamos nėra namuose?
3. Kokį draugą turi Irka? Kodėl ji dažnai jaučiasi vieniša? Kodėl Irkos namai niūrūs, tamsūs, tušti?
4. Ko mergaitė žvalgosi į dangų? Ar ji pamaldi?
5. Ko tikisi Irka, kai žvelgia į žvaigždėtą dangų?
6. Irkos tėvai negyvena kartu. Kaip manote, kodėl?
7. Kodėl ši novelė pavadinta „Irkos tragedija“? Kas gali būti vaikui tragedija?
8. Ar tėvai turi rūpintis, kad vaikai neliūdėtų, būtų laimingi? Ko reikia, kad vaikystė būtų laiminga? Ar tai lengva pasiekti?
9. Kodėl svarbu pastebėti, kad vaikas nėra laimingas? Ar gali suteikti laimę daiktai? Ar laimė – kažkas kita? Parašykite savo laimės receptą.
10. Ar yra žvaigždžių vaikas, su kuriuo ji kalbasi? Kodėl svarbu turėti draugą?

SAULIUS ŠALTENIS (g. 1945)

ATOSTOGOS

Apsakymo ištrauka

Tada, kai aš gavau savo pirmąsias atostogas, man buvo aštuoniolika, ir aš nežinojau, kad širdžiai nėra jokių atostogų.

***

Aš papasakosiu apie savo draugą vairuotoją, kuriam atostogos pasibaigė, kai manosios dar nebuvo prasidėjusios.

Mes susidraugavom prie klubo. Tada mes buvome jau ne vaikai, bet dar ir nesuaugę, ir labai mėgdavom eiti į šokius, nes mūsų nenorėdavo įsileisti. Aš stovėjau kartą priešais klubą ir žiūrėjau, kaip jis, mano būsimasis draugas, jau visą pusvalandį ginčijasi su kontrolieriais. Jis tada dar smulkesnis buvo – vaikas beveik atrodė, ir jį pagaliau, netekę kantrybės, paėmė už pakarpos ir išspyrė lauk. Jis ne savo noru nulėkė laipteliais žemyn, pabėgėjo ir išsitiesė ant pilvo. Mergaitės prunkštelėjo, kontrolierius išėjo į lauką ir kvatojosi, rankas į šonus įsirėmęs. Mano draugas tirštai nuraudo, pašoko nuo dulkėtos žemės, pervirto per galvą ir šypsodamasis pliaukštelėjo liežuviu:

– Olialia!

Man buvo baisiai gėda, lyg mane patį būtų išspyrę lauk. Aš nuėjau už kampo, jis čiupinėjo kelį ir ašarodamas pasakė:

– Aš tą diedą vis tiek papjausiu.

Padaviau nosinę. Jis atsiraitojo kelnes, nušluostė nubrauktą kelį, paskui akis ir apsižvalgęs beveik pašnibždom paklausė:

– O tos mergičkos... labai juokėsi?

Mes pasiryžom gerokai pritalžyti* tą kontrolierių ir svarstydami, kaip tai padaryti, ir liedami iš švino kastetus visai susidraugavome. Bet tas pats kontrolierius kitą šeštadienį praleido mus, ir mano draugas, rodydamas į merginų pusę, garsiai pasakė:

– Olialia!

Dabar jis dirbo vairuotoju, pūtė dūdą, grojo visur, kur tik reikėdavo, ir niekas nežinojo, kur jam dar teks groti.

Jis nežinojo, kad kažkur senelių namuose gyvena kvailys, Sodininkas kvailys, kaip žmonės vadindavo, norėdami atskirti nuo kito kvailio. Sodininku jį praminė todėl, kad jis smėlėtoj, akmeningoj pakriaušėj* už šiukšlių krūvų augino savo sodą – kelias obelis ir serbentų krūmus. Žmonės juokėsi iš Sodininko, ožkos graužė obelaičių žievę, žemė neaugino nei piktžolių. Jis, alsuodamas kaip mirtinai nuvarytas gyvulys, vilko aukštyn į pakriaušę juodžemį, durpes ir vandenį perkepusiai žemei. Pavasarį, kai pražydo obelis, visi sakė, kad ir Sodininkas pražydo. Jis valandų valandas išstovėdavo savo mažyčiame sode, aukštesnis už obelis, kažką burbuliuodamas panosėje ir su didžiausiu liūdesiu stebėdamas, kaip krenta tik užsimezgę obuoliukai. Ir liko tik vienas obuolys, jis noko, ir Sodininkas neskynė jo, kol jis pats, jam bestovint, nukrito ant žemės. Jis sugriebė jį, ilgai vartaliojo rankose, uostė, paskui, šokinėdamas kaip mažas vaikas, daužydamas šonus rankomis ir šūkčiodamas iš susižavėjimo, pasileido į senelių namus. Ir visi žiūrėjo į Sodininko džiaugsmą, čepsėjo lūpomis, kraipė galvas ir išsiskirstė, širdy pavydėdami jam tos laimės. Bet Sodininkas ir tada nenurimo, mėtė į orą obuolį, šokinėjo, daužėsi, ir obuolys staiga ištrūko jam iš rankų ir ėmė greitai pasišokinėdamas riedėti į pakalnę pro vartus. Sodininkas sustingo pusiau pakeltomis rankomis, jo veidą iškreipė verksmas, ir, sudrebėjęs visu kūnu, pasileido paskui obuolį. Raudonas, nedidelis vienintelis obuolys išriedėjo į kelią, ir tai buvo Sodininko mirtis.

***

Jis atėjo pas mane, aš paklausiau, kaip jam dabar. Jis skėstelėjo rankomis ir liūdnai pasakė:

– Olialia...

– Tau reikia užsimiršt, – pasakiau ir pasiūliau, kaip senais gerais laikais, nueiti į šokius. Jis beviltiškai papurtė galvą:

– Man, supranti... po visų tų velnių... ir nepatogu... Argi, sakai, jau galima?..

– Galėsi nešokt.

Aš irgi nešokau, ir mes susėdom dviese ant vienos kėdės.

Merginos ateina, kviečia jį šokti, jis žvilgteli į mane, aš sėdžiu susimąstęs, tada jis apgailestaudamas išskečia rankas ir liūdnai šypsosi.

– Tau sunku čia? – klausiu, – tau liūdna čia?

Jis nusišypso merginai, pažiūri į mane, patrauko pečiais, paskui linkteli galva:

– Liūdna... o jie šoka laimingi...

– Tu kalbi todėl...

– Aš ir taip nebuvau laimingas... visai laimingas. Tu irgi... niekas nebuvo...

Aš pakylu, jis seka mane, ir mes einame iš salės. Jis šypsosi kažkam ir skėsčioja kažkam rankomis. Mes braunamės durų link, mus stumdo alkūnėmis, kažkas priešaky juokiasi, kažkas patenkintas spragsi pirštais. Aš stengiuosi prisimint, kada buvau laimingas, bet neprisimenu. O gal išleistuvės mokykloj? Ne, aš tada jaučiau liūdesį, nors dainavau ir šokau. Tada sargas, niaurus* bekojis, kažko įsiutęs, visų akivaizdoje kirviu sukapojo skambutį ir išėjo iš mokyklos.

Aplink svetimi, savimi patenkinti veidai, kurie tikriausiai niekada nejaučia skausmo, kurie nežinia ką galvoja, ir man labiau dabar patinka toks liūdnas ir sukrėstas mano draugas, negu tas kasdieninis.

Taip, aš niekada nebuvau laimingas. Galbūt mes buvom laimingi vaikystėj. Bet mes augom, ir liūdesys įsiskverbė į mus, nes mes ėmėm galvoti, ir dabar sunku atgauti pranykusį džiaugsmą. Mano draugas liūdnas, ir kartais atrodo, kad jis niekada nesijuoks po to, kai jis suvažinėjo Sodininką.

***

Sodininkas gulėjo kruvinas, ištrauktas iš po mano draugo mašinos, nepavijęs savo vienintelio obuolio. Ir žmonės, tylūs ir rūstūs, stovėjo ratu aplink Sodininką ir žiūrėjo į mano draugą. Jis buvo baltas, be lašelio kraujo, ir svyrinėjo kaip girtas, paskui suklupo prie Sodininko ir vos girdimai sumurmėjo:

– Aprišt... man... aprišt...

Jis pakėlė galvą į žmones (jie stovėjo kaip siena nebylūs) ir staiga drykstelėjo savo marškinius, ir ėmė jais vynioti kruviną Sodininką. Jo alsavimas trūkčiojo, ir žmonės suprato, kad jis rauda viduje. Jie, lyg kažko susigėdę, pasakė:

– Nereikia... nevyniokit... nereikia...

Atvažiavo milicija, greitoji, ir žmonės, iki šiol stovėję nebylūs ir tartum visai be jausmų, ėmė šaukti:

– Paleiskit vairuotoją... jis nekaltas... nekaltas!

Sodininkas, senas ir nepilnaprotis, buvo jau nebegyvas, o jaunas, beveik dar vaikas vairuotojas turėjo gyventi, ir jie gynė jį, ir gailėjosi jo jauno, užmušusio savo kely senį.

***

Kai Sodininką nešė paprastučiame karste, atėjo jis ir jo draugai su varinėmis dūdomis, nors jų niekas nekvietė. Ir lydėjo dūdos Sodininką, kol užkasė jį po žeme, ir grojo mano draugas be pertraukos, ir aš mačiau mėlynas gyslas, išsišovusias jo smilkiniuose, grojo tada, kai kiti nuvargę nutildavo, ir jo viena triūba skardeno virš aukštų kapinių medžių, – ir niekas nebuvo girdėjęs jo taip grojant. Ir žmonės jautė tada, kad lydi ne pusprotį senį, o žmogų, Sodininką lydi. Virš medžių buvo pilkas dangus, ten laukė mūsų nauji pasauliai – o dūdos lydėjo žmogų, nespėjusį pasiekti tų pasaulių.

Ir kai mes mirsime tolimose, šviesmečių atskirtose nuo gimtosios Žemės planetose, jausdami nepasotinamą Žemės alkį, Žemės, vienos vienintelės beribėj žvaigždynų sietuvoje*, tegu mus palydi į paskutinę kelionę senos varinės dūdos. Ir jose bus viso mūsų gyvenimo apibendrinimas, ir tada visai kvailai atrodys tas nuolatinis „būti ar nebūti“.

***

– Tu gražiai grojai, – pasakiau aš.

Mes vaikščiojome gatvėmis, ir žmonės sakė jam:

– Gražiai grojai.

Aš noriu, kad visiems grotų varinės dūdos...

O tu išėjai, tėve, pilka miline*, ir niekas tau negrojo, kai nušovė tave. Aš nežinau, ir niekas nežino, kur tu, bet tavo kapas visur, ir žemė visur šventa, ir žmonės, kurie vaikšto žeme – šventi, ir aš, tavo sūnus, šventas.

***

Iš šviesios vaikystės aš atėjau iki savęs, ir dabar, žingsniuodamas gatve, pliaupiant lietui, iš naujo atradau save.

– Pasaulis labai didelis, – pasakiau aš kartą vaikystėje, kai prisirovęs morkų iškeliavau dulkėtu ir nežinomu keliu tolyn ir nuvargęs, seniai sugraužęs morkas ilsėjausi pagriovy. Ir baltos dulkės ant mano basų kojų buvo nepaprastos dulkės, kuriose gali kapstytis vištos, – jos dvelkė kažkokiu lengvu ilgesiu ir tolimais kilometrais, nutįsusiais per žemės lygumas ir kalnus. Ir pasidarė gera, kad yra namai ir mano gimtasis miestas, pasiklydęs tuose neaprėpiamuose žemės plotuose, ir aš buvau laimingas, kad gimiau čia, o ne kitur. Ketverių metų mane operavo, aš vos nemiriau. Anksčiau didžiuodavausi tuo, bet dabar nebūčiau galėjęs girtis vaikams savo operacija ir rodyti melsvą pjūvį ant pilvo, nes aš supratau, koks platus pasaulis ir kad labai gera, jei jame gyveni.

Aš žingsniavau dabar grįždamas iš savo vaikystės, aštuoniolikmetis, jaunas, stiprus, per miestą, paskendusį lietuje, ir klausiausi vandens kriokimo užsikimšusiuose vamzdžiuose, ir mačiau žmogų, parimusį už patamsėjusio, lietaus plakamo lango. Aš jutau tuos nematomus, širdimi tesuvokiamus ryšius, kurie jungė mane ir tą žmogų, susimąsčiusiomis akimis žiūrintį į lietų, ir neišsenkančią šilumą, kuri apgaubia mus ir kiekvieną mūsų paliestą daiktą. Mano širdis tyliai dainavo, be žodžių, kaip dainuoja smuikas, ir jaučiau, koks aš esu geras ir kokią beribę meilę nešioju savyje.

Po mėlynu dangum mano miestas. Kai užlipu ant kalnų, visada išgirstu jo giesmes: darbininkų, skambias ir nekaltas berniukų ir mergaičių, iškilmingas saulėlydiškas senių giesmes. Žmonės dirba, juokiasi, valgo, mylisi, rašo laiškus ir įmeta juos į mėlynas pašto dėžutes. Ir nieko daugiau nereikia, ir viskas prasminga...

Aš žiūrėjau į pašto dėžutę už alinės kampo, o gatvės dar tebedžiūvo po vakarykštės liūties, ir veržėsi pro skylę iš mėlynos pašto dėžutės lyg iš garlaivio tiršti dūmai: jaunas, toks kaip aš, žmogus, apsižvalgęs ir gudriai šyptelėjęs, įmetė rusenančią nuorūką į dėžutę ir lyg niekur nieko nuėjo. O, aš tave visada pažinsiu!..

Grįžau namo, atsiguliau ir užsimerkęs dar ir dar mačiau mėlyną pašto dėžutę, pro plyšį lyg iš garlaivio virstančius dūmus ir pats fiziškai aiškiai jutau, kaip raitosi nuo karščio laiškai ir virsta pelenais. Aš nenorėjau, draudžiau sau galvoti. „Miegot, miegot“, – tikinau save per jėgą, pagaliau užsnūdau ir neramiai vartydamasis sapnavau, bet ne pašto dėžutę, o baisų, įniršusį žmogų, mokyklos sargą, kirviu kapojantį skambutį. Pabudau, kai kambary jau plaukiojo prieblanda, nuvargęs, lyg visai būčiau nemiegojęs. Į stiklą beviltiškai daužėsi musė. Aš pagiežingai* šyptelėjau ir vis taip pat šypsodamasis ėmiau priekabiai apžiūrinėti kambarį. Už lango kieme kažkas nematomas atsikrenkštė, kažkas staiga plonai idiotiškai sukikeno. Baisi neapykanta užplūdo mane, ir man atrodė, kad nutvėręs automatą galėčiau šaudyti aukštyn, žemyn, visur, į viską aplinkui. Aš mažai, tik retkarčiais rūkiau, bet dabar ėmiau traukti cigaretę po cigaretės iki apsinuodijimo, išsekau, nuilsau, ir mane apėmė gailestis sau, nesuprantamas liūdesys ir skausmas, aš norėjau verkti kaip nuskriaustas vaikas.

Aš nepažįstu savęs ir galbūt ieškosiu savęs ir nespėsiu rasti. Dar vakar, kai pylė lietus, aš buvau šventas, ir pasaulis, ir žmonės buvo šventi, ir aš tikėjau tada, kad taip bus visados, kad iki tol aš be reikalo gyvenau kankindamasis, per jėgą. Atrodė, kad tereikia suvokti, jog mūsų gyvenimas šventas, ir mes, ir viskas mūsų bus gaubiama meilės ir šilumos.

Bet ateina su rusenančiais papirosais žmonės, kuriems gyvenimas – lengvas spalvotas filmas, ir sudegina viską.

Kieme rėkia primuštas vaikas, trinksi priebučio durys, kažkas atkaukši link mano kambario, barbena ir klausia:

– Gal tamstoms žuvies reikia... Šviežia...

– Ak, nekiškit jūs savo žuvų...

Taip, nereikia, mums nieko nereikia, mes visko turim, draugų, ir tų daugiau nei žuvų.

„Tai ko tau, sakyk, gerbiamasis, trūksta?“

Aš įsiklausiau į save. Kažkur giliai širdies gelmėse skambėjo senas atsisveikinimo valsas, ir atėjo seniai žuvęs mano tėvas, susimąstęs, pilka miline. Lėkė kažkur juodas dangus, ir varinės triūbos gaudė seną valsą, lėtai sukosi žmonės pilkomis milinėmis padėję galvas vienas kitam ant peties... Tėvas žiūrėjo į mane, ir aš jutau jo milinės ir šautuvo kvapą. Paskui užtrimitavo kelionėn, ir visi nužygiavo vienodai rūstūs ir susimąstę, ir aš negalėjau atskirti: visi jie buvo mano tėvai...

***

Aš mažai pažinojau savo kaimynus. Dažnai ilgai ir atkakliai galvodavau apie kokį nepažįstamą, kartą sutiktą žmogų ir visai nepastebėdavau šalia esančių. Pirmame aukšte gyveno storas, raudonas žmogus. Jis buvo mėsininkas; dieną dirbdavo, o vakare kentėdavo – taip sakydavo visas namas, kai matydavo jį su sūnum ant suoliuko. Aš irgi sėdėdavau kartu, ir turbūt jam būdavo geriau, kai kas nors klausydavosi jo, kenčiančio balsu:

– Jos kraujas sugedęs... Jie pila naują... Bet iš kur jie ima tiek... Kai aš įsikirtau*, beveik stiklinė pribėgo...

Jo žmona gulėjo klinikose, jis dažnai ten važinėdavo, ir jam kartą aiškiai pasakė: viskas... po dienos... kitos... gali ieškoti karsto.

Tą vakarą jis beveik nekalbėjo, retkarčiais sukūkčiodavo, paskui, matyt, mintyse palaidojęs savo žmoną, su švelniu priekaištu pasakė:

– Kraujas tas visur... taigi... Nereikėjo, sakiau... Kam mums tie vaikai...

Mes kartu nuėjome namo, mėsininkas išsitraukė raktą, atsiduso ir ėmė rakinti tuščio buto duris:

– Ech, kraujas... taigi... ir karstą užsakiau... tegu dirba... ech...

***

Šiandien radau ant suoliuko kažkieno užmirštą apiplyšusį „Robinzoną Kruzą“, geriausią pasaulio knygą, kaip sakydavau vaikystėje. Aš norėjau kaip anomis geromis dienomis pasinerti į knygą ir pajusti tą žavesį, kuris spinduliuodavo iš kiekvienos eilutės, bet bijojau rasti vien nučiupinėtus lapus. Nežiūrėdamas atsiverčiau knygą ir ėmiau skaityti.

„... atsisėdau ant žemės žiūrėdamas į jūrą, kuri buvo tiesiai prieš mane, labai rami ir lygi. Taip besėdint, man kilo įvairių minčių, kaip antai: kas yra ši žemė ir jūra, kurios tiek daug mačiau, – iš kur jos kilo, ir kas aš esu ir tie visi kiti padarai... Aš atsikėliau susimąstęs ir nuliūdęs nuėjau atgal į savo užuolandą*...“

Vaikystėje aš nesupratau, kad Robinzonas – tai aš, dabar ir aš išgyvenau tą žmonių ilgėjimosi jausmą, kuris kaip nesuprantama gėla persmelkdavo visą kūną, ir atrodė, kad visas mano gyvenimas tebuvo vien nesibaigiantis žmonių ilgesys.

Temo, mėsininko vis nebuvo, aš atsilošiau į medį ir pro lapus pamačiau žvaigždėtą dangų. Kažkur tarp šakų buvo lizdas, ištirpęs tamsoje, ten buvo tylu – paukščiai miegojo su paukščiais šonas prie šono savo namuose, žmonės uždegė šviesas, valgė vakarienę, gerdami pieną ir riekdami nuo vieno kepalo duoną, ir gulė jausdami vienas kito alsavimą. Mano langas buvo tamsus: ten niekas neraikė duonos ir negulė kartu miegoti. Tėvas užsimetė ant peties šautuvą ir iššygiavo visam laikui, ir motina, kai buvo gyva, dažnai bedirbdama staiga sustodavo ir imdavo pasakoti, tarsi kalbėtųsi su savimi. Aš daug ką užmiršau – nereikia pykti ant manęs, mažas tada buvau.

Aš gimiau sušaudytoj, apdegusioj ligoninėj išdaužytais stiklais. Motina pagalve užkimšo langą, bet vis tiek pūtė šalti skersvėjai. Kitoj gatvės pusėj degė vaistinė, vėjas nešė dūmus, ir aš ėmiau kosėti.

– Tu smarkiai kosėjai... Saugokis bronchito, – visada sakydavo motina, pertraukusi prisiminimus.

Aš ir dabar dažnai kosčiu, matyt, tie prakeikti karo dūmai giliai įsigraužė į mane.

Visi motinos prisiminimai neįučiom sueidavo į tėvą. Jis ir atsisveikino su mumis paskubomis, nenusiimdamas šautuvo, o aš rėkiau ir stūmiau šalin savo tėvą, apsivilkusį šiurkščia miline.

Paglosčiau ir palikau knygą po medžiu su paukščiais ir žvaigždėmis, ir nuėjau vienas miegoti.

Aš įpratau, man pasidarė lyg kokia pareiga sėdėti po medžiais su mėsininku ir jo sūnumi.

Mėsininkas, kaip visada, padūsauja apie blogą kraują ir eina namo. Berniukas, matyt, bijo tuščių, seniai netvarkomų kambarių ir sėdi tylėdamas, sunėręs pirštus ant pilvo kaip senis. Su juo dar sunkiau negu su jo tėvu. Aš juokinu jį, net mėginu vaikščioti ant rankų. Jis žiūri į mane nemirksėdamas, išplėstom akim ir tyli, nesišypso. Aš klausiu:

– Ką tu mėgsti? Na, ką tu mėgdavai?

– Pasakas...

Aš nežinau gerai nė vienos pasakos, niekas man jų nesekdavo, bet man nesunku visur matyti pasaką. Aš žiūrėjau į iškritusį iš lizdo paukštytį ir pasakojau berniukui apie jį, bet taip, lyg jis gyvas būtų.

– Taip, paukščiukas gyvas, ir bus jis visada gyvas. Paukščiai irgi gimsta, kaip žmonės. Aš ir tu, mes visi gimėm, – bet sakoma, kad paukščiai prasikala. Mažas paukščiukas prasikalė, motina jį apgaubė sparnais, ir jis dabar žinojo, kad visa, kas gera ir šilta, vadinasi motina. Jis išlindo iš po motinos sparno ir krūptelėjo: buvo tamsu, girdėjosi kažkokie baisūs, bet įdomūs garsai. Jis sužinojo, kad tai jų namai – medžiai šniokščia...

– Tau įdomu? – paklausiau berniuką.

Aš galėjau pasakoti visą naktį.

– O jų namai – medžiai? – atsakė berniukas.

– Na taip, ir jie gyvena...

– O medžiai kapinėse patys auga ar juos sodina? – paklausė mėsininko sūnus.

Aš pakilau nieko nesakydamas, beveik šiurkščiai paraginau berniuką, atidaviau jį mėsininkui ir ėmiau kopti tamsiais laiptais, kabindamasis turėklų, į savo kambarį.

***

Vakare atėjo mano draugas, pasakė „olialia“ ir nusijuokė. Buvo gera, suoliukas stovėjo tuščias – mėsininkas, matyt, buvo pas žmoną, ir atrodė, kad jokios mirties negali būti šiame puikiame pasaulyje. Aš mylėjau medžius, ir mes atsisėdome po jais, kur kiekvieną vakarą kentėdavo mėsininkas. Aš nekentėjau ir galvojau, kad ir mano draugas negali kentėti tokį puikų vakarą.

Vos spėjome prisėsti, kai pamačiau mėsininką su sūnumi už rankos. Jis atsisėdo greta mano draugo, ilgai dūsavo, šnarpštė, paskui pasakė pirma taikydamas man, paskui mano draugui:

– Kraujas, taigi... O tu labai gražiai grojai...

Mano draugas žvilgtelėjo į mėsininką ir ėmė batu knisti žemę.

– Kraujas tas... taigi... o ji, vargšelė, kamuojasi... nemiršta, – pasakė mėsininkas ir pakartojo su tokia baisia širdgėla ir neviltim, kad mano draugas atsitraukė nuo mėsininko.

– Nemiršta... jie dirbtuvėse karstą padarė... niekas nemėgsta karstų... ir turėjau pasiimti...

Mėsininkas palietė mane prakaituota ranka ir, persilenkęs per mano draugą, ėmė šnibždėti.

– Tu žinai... taigi... jis sandėliuke stovi dabar... ten ir buhalterės, malkos ir viskas... bijo moteriška, supranti, tokie jau žmonės... Tai laikinai... laikinai... ar galėčiau perkelti į jūsų... taigi...

– Ak, darykit, kaip jūs...

Man buvo gaila vakaro.

Mėsininkas sušilęs tempė karstą pro malkinės duris, sūnus stovėjo šalia ir nemirksėdamas žiūrėjo į karstą, aš irgi žiūrėjau, bet nenorėjau padėti mėsininkui.

Paskui jis vėl prisėdo prie mūsų šluostydamasis kaktą, su lengvu pasitenkinimu atsiduso, skubiai išleido dar vieną atodūsį, sunkų ir kenčiantį, kažką galvojo, paėmė už rankos mano draugą ir pasakė:

– O, tu gražiai grojai... labai gražiai... Man, matai, supranti... gera ji buvo... Ar negalėsi pagrot, kai... Noriu, supranti, kad laidotuvės...

– Aš negrosiu.

– Ne, tu ne taip... aš užmokėsiu ir...

– A, pasilik tuos pinigus... man ne tiek duodavo, ir tai... – jis atsitraukė nuo mėsininko, bet mėsininkas vis tiek bandė pagauti jį už rankos, ir man atrodė, kad jis pašoks ir išrėks jam į veidą: „Atitrauk velniop savo karstuotas rankas!“ Bet jis tik nekantriai pasakė:

– Na, ko tu prikibai... ir, be to, gyvą žmogų... nemyli, kad taip... O aš negrosiu... užtenka man jau...

Mėsininkas pabalo ir ėmė giliai traukti orą. Berniukas staiga prišoko prie mano draugo, ėmė jį daužyti kumščiukais.

***

Visur buvo mirtis... Vaikystėje, kai pradėjau galvoti, aš buvau nemirtingas, ir mano mylimi žmonės turėjo būti nemirtingi. Bet jie netikėjo tuo ir todėl mirė. Tada manyje dar gyveno Dievas, jis buvo kuklus ir primindavo save tik vakare, kai reikėdavo melstis. Aš jau tada buvau maištininkas, skaičiau Baironą ir neapkenčiau jokio nusižeminimo. Tad kaip aš galėjau klauptis ant kelių? Ir aš ėmiau melstis gulėdamas, ir buvau lygus su Dievu.

Paskui atėjo mirtis – vaškinės žvakės, vaškinis motinos veidas ir kvapas, mirties kvapas. Aš pirmąkart, stingdamas nuo atsivėrusios prieš mane klaikybės, suvokiau, kas yra mirtis, ir supratau, kad Dievas – tai mirtis, ir ėmiau neapkęsti jo. Naktį kartą pabudau ir ilgai žiūrėjau į tamsą. Langai buvo ne juodi, o juodai mėlyni, švytintys su baisia įtampa. Kažkur toli griaudė, švokštė medžiai ir kaukė šuo, paskui nutilo, ir kauksmas pasigirdo arčiau.

Pajutau šąlant širdį ir instinktyviai susiriečiau į kamuoliuką – aš žinojau, kad čia ateina dievas, neapkenčiamas mirties dievas. Man pasirodė, kad išgirdau durų girgždėjimą ir žingsnius link mano kambario.

Aš sukandau dantis, man atrodė, kad šaltos rankos grabinėja po patalą. Aš verkiau:

„Dieve, palik mane, leisk man gyventi... kam tu pasiėmei mamą... aš niekam netrukdau, ir tu niekam netrukdyk... ir tegu gyvena visi, kuriuos aš myliu, tegu visi nemiršta...“

Aš maldavau, o jis piktai juokėsi. Man stingo širdis, bet, beprotiškos drąsos apimtas, pasakiau jam:

– Aš nesimelsiu!

Jis užspringo juoku, ir aš, virpėdamas, sulaikęs raudą, ėmiau grasinti:

– Aš nušausiu tave... aš užmušiu tave... aš nebijau tavęs... ir kam tu visiems trukdai!

Paskui išgirdau burzgiančią kieme mašiną ir besikeikiantį vairuotoją ir daugiau nebebijojau. Kambary buvo šviesu nuo mašinos prožektorių, ir Dievo nebebuvo: jis pabėgo ir niekada nebegrįžo.

Aš kūriau tada planus susprogdinti visas bažnyčias ir kapines, atimti iš senių, besigardžiuojančių mintimis apie mirtį, visas lazdas ir ramentus, išvesti į saulę ir priversti juos juoktis, šokinėti, būti sveikus ir pasakyti tada žmonėms:

– Žmonės, mes nemirtingi!

Dabar stebiuosi, kad manęs visai nebejaudina vaikystės nemirtingumas. Nejaugi aš pasidariau mirtingas kaip tie žmonės, kurių nekęsdavau, ir man darosi baisu, kad mano širdis gali išsekti ir aš negalėsiu gyventi neramiai ir audringai. Aš nenoriu būti panašus į tuos vadinamuosius subrendusius, aš noriu būti vaikas, kuriam viskas prieš akis ir viskas neaišku.

***

Kiemu eina gražioji laiškanešė. Prieš mano langą ji susikaupia. Aš užrakinu duris ir spūdinu* į tamsųjį koridoriaus galą. Ji lipa laiptais, spaudžia durų rankeną, ilgai stovi ir nueina nepalikusi jokio laiško.

Kai pradėjau dirbti, man buvo sunku, aš neturėjau draugų, ir būdavo gera šnekėtis su draugišku žmogumi. Ji ateidavo baigusi išnešioti paštą visai gatvei. Aš drybsodavau tuo metu lovoje nusisukęs į sieną. Ji klausdavo:

– Tau vis nesiseka?

Man visiškai tada nesisekė, ir gamykla rytais, kai eidavau į darbą, pasitikdavo kaip urzgiantis žvėris.

Aš sekdavau tylius jos žingsnius: štai ji pataisė kažką ant stalo, kažką pastatė į vietą, aš jos visai nesivaržydavau ir kalbėdavau, kas ateidavo į galvą: apie darbą, apie tai, ką aš galvoju ir kas mane kankina. Ji klausydavosi tylėdama, nenuleisdama nuo manęs akių.

O vėliau aš ėmiau jos vengti.

Dabar, kai man atneša laiškus, jų neskaitau: juos rašo ji pati ir pati nešioja.

***

Mano draugas nuo ryto važinėdavo mašina, ir aš slampinėjau be tikslo po miestą. Prieš akis buvo visa diena, kišenėje turėjau pinigų ir nutariau

pasigerti. Alinėje iš pradžių užsisakiau tik alaus, ieškodamas vietos atsisėsti. Jauni barzdoti žmonės užmerktomis akimis lėtai siurbė alų. Aš laukiau, kada jie atsimerks, bet jie tikriausiai nieko nenorėjo matyti. Kažkoks apygirtis linktelėjo man, aš atsidusau ir prisėdau prie jo. Jis buvo gerokai įgėręs, padeklamavo kažkokį eilėraštį ir prisipažino, kad myli mane. Aš užsakiau vyno, jam daviau tik truputį ir gerdamas susilyginau su juo.

Jis žiūrėjo į mane nemirksėdamas ir ėmė niūriai į taktą linguoti galvą:

– Eina dienos, eina, eina...

Paskui kimiai su ašaromis akyse uždainavo:

Naktis be mėnulio,
Kaip širdis be meilės.

Aš atsilošiau ir girtai nusijuokiau:

– Nėra jokios meilės... pasaka, ir tu dar, seni...

Jis ėmė gintis rankomis, pridėjo pirštą prie lūpų:

– O, nekalbėk, nekalbėk... Tu jaunas dar... duok, pabučiuosiu...

Jis norėjo apkabinti mane, kai staiga susigūžė.

– Nejudėk... ten už lango... duktė... aš nenoriu... nejudėk.

Aš pamačiau už stiklo mergaitę ilgais puikiais plaukais. Jos veido gerai neįžiūrėjau, bet ji man pasirodė liūdna ir graži. Ji pastovėjo kiek ir nuėjo. Aš atstūmiau girtą jos tėvą ir išbėgau į gatvę. Buvau drąsus ir pasisiūliau palydėti. Paskui staiga atsiminiau, kad gėriau nusivilkęs švarką, paprašiau luktelėti ir kaip viesulas nukūriau į alinę pasiimti švarko. Grįžau, bet jos jau nebebuvo, ir spyriau į alinės duris.

Paskui kažkas apsikabino mane ir išvedė iš alinės, aš ėjau kažkur ir miegojau nuvirtęs kažkur. Kai, ramstydamasis sienų, pasikėliau, buvo naktis. Nusvyrinėjau atgal į alinę. Ant durų kabojo sunki spyna. Atsistojau prie didelio stiklinio lango taip, kaip stovėjo ta liūdna ir graži mergaitė, ir pamačiau savo veidą. Ta pati įgrisusi nosis, tos pačios kiauliškos akys, nešiojama nenunešiojama burna, raukšlėta rūkaliaus ir alkoholiko kakta, kur barška kelios mintys ir daugiau nieko. Ir nėra jokios žmogaus didybės, o jeigu kas taip sako, tegu pasižiūri į alinės langą, ir medžiu, tada atrodys, būti geriau negu žmogumi.

***

Pabundu staigiai, lyg kieno stuktelėtas, akimirką nesąmoningai priešinuosi tai naujai būsenai, bet miegas jau nušvilpė nuo manęs kaip vienišas automobilis naktį, ir aš dar užsimerkęs pamatau šviesą. Man regis, kad net jeigu būčiau aklas, visada pabusdamas matyčiau šviesą, ir aš dalelę sekundės būnu lyg kūdikis, kurio širdis ir protas vien lygūs balti laukai. Bet tuoj griaudėdamas užlieja mane kažkoks pilkšvai juodas nerimas, per akimirksnį gerokai pasenstu, viduje viskas įsitempia, ir aš visai pabundu, lyg žvėris pasiruošęs mirtinam šuoliui.

„Jeigu žmonės šaudytų, manęs neužkluptų netikėtai“, – pagalvoju kas rytą ir nulydžiu pilka miline žygiuojantį per širdį tėvą. Tai tapo man kaip malda, ir šiandien dundėjo juodas, rūstus dangus, kaleno kulkosvaidžiai ir ėjo tėvas mano širdies laukais. Galvą slėgė vakarykščio girtavimo drumzlės, ir man ypatingai sunku buvo jausti tėvo milinės šiurkštumą ir šautuvo svorį, ir aš sėdėjau nuleidęs galvą.

– Koks tu, sūnau?..

Tėvas žiūrėjo į mane, ir raitėsi juodi karo dūmai. Aš tik tylėjau parėmęs galvą kumščiais, ir jis nužygiavo, nes jo laukė sunki ir amžina kelionė.

***

Vaikščiojau gatvėmis, ir keistas nerimas stūmė mane. Aš žinojau, kad turiu sutikti kažką, ir žiūrėjau į visus praeinančius žmones – bet ne jų man reikėjo. Nuvargau, nuėjau į Didžiąsias pievas, dribau į žolę, užsimerkiau ir staiga aiškiai pamačiau melsvai pilką alinės langą, gražią ir liūdną mergaitę už jo, ir ilgesys suvirpino* mane:

– Ateik tu, liūdna ir graži, ateik į šias Didžiąsias pievas...

Atsimerkiau, dangumi, vydamiesi vienas kitą, lėkė balti debesys, vėjas siautė virš pievų, ir gulint žolės atrodė kaip tankus ir aukštas miškas. Aš išgirdau, greičiau pajutau miegančio žmogaus alsavimą. Žolėje, už vienišo krūmokšnio, veidu į mokyklą gulėjo tas baisus bekojis žmogus, sargas, kirviu sukapojęs mokyklos skambutį. „Jeigu jis turėtų šautuvą, puikiai galėtų apšaudyt mokyklą.“

Jis pabudo staiga, persivertė kniūbsčias ir paklausė durdamas į mane pirštu:

– Tu mokeisi mūsų mokykloj?

Aš linktelėjau galvą. Jis atsisėdo, ištiesė abiem rankom savo koją ir susijuokė:

– Tai durnas sutvėrimas ta koja... seniai nupjovė, o vis ramybės neduoda.

Atsiduso, stuktelėjo protezu į žemę ir niūriai burbtelėjo:

– O aš dar jūrininku norėjau būt...

Jis man nepasakė nė dvidešimties žodžių, bet aš mačiau visą jo gyvenimą, aš kūriau jį, ir visa tai, ką šis bekojis sargas turėjo bjauraus, nereikalingo ir šlykštaus, man savaime atkrito, ir liko žmogus, kurio visas gyvenimas tebuvo vienas didelis troškimas, viena didelė svajonė.

Jis labai norėjo būti jūrininku ir būtų buvęs. Išsiruošė, atsibučiavo, nusigėrė, ir tą pačią dieną malūnas įsuko jį, – ir sudie, jūra. Prieš tuos keliolika metų jis atėjo į mokyklą išvargęs ir susenęs, su puikiu senovišku skambučiu. Ir priėmė jį sargu daugiausia dėl to skambučio, ir davė kambarį pusrūsy, šalia katilinės. Atpjaudami koją žmonės kartu atpjovė nuo jo kažką daugiau, jis užsisklendė savyje, tapo atšiaurus, ir niekas per tuos ilgus metus nežinojo, kas dėjosi jo širdy. Jis įprato niekinti ir nekęsti visa, ką jis gaudavo iš žmonių, ir jam atrodė, kad priimdami jį į mokyklą žmonės duoda jam išmaldą, nors iš tikrųjų jis buvo stiprus ir geras darbininkas. Jis niekada nebuvo matęs jūros, bet ji užgriuvo jį – šviesi, sklidina laimės, o ne vandens, kai jis ruošėsi tapti jūrininku, ir – kažkokia karti, deginanti kaip nuoskauda, bet vis tiek geidžiama, kai jam nupjovė koją. Jis gulėdavo savo kambarėly prie katilinės, ir naktimis kankindavo jį jūra, spėjusi pavirsti kažkuo gyvu, ir jis geisdavo jos, kaip geidžiama moters. Ir kai retkarčiais kas nors, prisiminęs jį, pasiūlydavo važiuoti kartu su ekskursija prie jūros, jis blykšdavo ir kietai sučiaupęs lūpas staigiai nusisukdavo. Jis nežinojo, kad nejučiomis mokykla jam tapo laivu, kuriuo jis vagojo jūrą, laiko jūrą. Ir jis kūrendavo ne mokyklos katilinę, o laivo mašinas ir, iškeldamas vėliavas, vaikščiodavo ne mokyklos stogu, o laivo deniu, ir jis jau būdavo nebe sargas, kuris skambina pamokoms, renka šiukšles ir kūrena netikusia anglimi katilinę, o vairininkas, atsakingas už savo laivą, tegu ir

eilinis vairininkas. Jis neaiškiai pajuto tą tik tada, kai sukapojo skambutį ir visam laikui išėjo iš mokyklos. Jis, o ne kas kitas turėjo skambinti paskutinį kartą tiems, kurie paliko mokyklą, jis, o ne kas kitas matė, kaip vaikai virto vyrais, ir kai jam neleido šito, kai net jėga norėjo atimti skambutį, jis suspaudė jį ir pasakė:

– Aš atsinešiau, aš išsinešiu, – ir kietai sučiaupęs lūpas visų akivaizdoje užsimojo kirviu.

Saulė pasisuko ir plieskė mums į veidą.

– Ta saulė šiandien kepina, – pasakė sargas.

Kepina... Ir ten, prie jūros, saulė jį kepino.

Kai jis išėjo iš mokyklos, ilgai bastėsi be vietos, ir dienos pasidarė pilnos irzlumo. Jis pasiėmė su savimi viską, net sukapotą skambutį, nenorėdamas mokyklai nieko palikti, ir nežinojo, kad palieka viską. Jis dabar turėjo daug laiko, ir jūra, kaip niekada, jį kankino, ir jis neištvėrė. Autobusas vežė jį visą dieną, o jis sėdėjo sustingęs kaip lavonas, nenusivilkdamas net savo storo švarko. Paskui jis brido per pajūrio kopas, nuvargo, ir jam atrodė, kad nėra jokios jūros – žmonės išsigalvojo ją, kad jį kankintų.

Bet pagaliau jis pamatė jūrą. Ji buvo rami kaip didelis ežeras, saulė kepino, ir visas paplūdimys buvo nugultas žmonių. Tai vadinosi jūra. Jis ėjo pačia pakrante, vienintelis juodas ir nerangus tarp nuogų, įdegusių žmonių, palikdamas gilias pėdas. Ėjo įsmeigęs žvilgsnį kažkur priešais save, ir raukšlės, sugulusios prie lūpų, buvo lyg kirviu iškapotos.

– Kur jūra?.. – sumurmėjo jis, į nieką nesikreipdamas, bet jį išgirdo tie nuogi, besivoliojantys smėlyje žmonės, kažkas nusikvatojo:

– Čia jūra...

– Kur?.. – pakartojo jis.

– Čia, seni, čia...

Jis nuėjo per Didžiąsias pievas ir paliko tylų, visur esantį gerumą, kažkokią meilę, persunktą gėlos*.

***

Aš galvoju apie tą bekojį žmogų, sukapojusį kirviu skambutį, ir jaučiu dar didesnį dirginantį ilgesį ir nerimą. Kai vaikštau gatvėmis, man ima at-

rodyti, kad ieškau ne tos mergaitės už alinės stiklo, o kažko liūdno ir gražaus. Ir aš kaip niekada aštriai juntu laiko svorį, valandas, minutes, akimirkas, kurios ne šiaip sau laikas, slenkantis laikrodžių ciferblatais, o mūsų gyvenimo gyva, neiškertama dalis. Aš buvau tikras, kad rasiu, ko ieškau. Ir kai pagaliau gatvėje sutikau tą gražią ir liūdną mergaitę, ji juokėsi, ir aš nežinojau, ar prieš mane tai, dėl ko jaučiu nerimą bei ilgesį ir bastausi gatvėmis. Žiūrėjau į ją, šypsojausi susimąstęs, kalbėjau apie pirmą mūsų susitikimą, apie švarką, paliktą alinėje, siūliau susitikti dar kartą, nors ne apie tai tuo metu galvojau. Aš ilgai žiūrėjau į ją, užmiršau šypsotis, ji irgi staiga liovėsi juoktis, ir pasakiau susimąstęs, beveik niūriai:

– Vis tiek ateik.

Ji valandėlę tyrinėjo mane, apsisuko ir nuėjo. Aš ėjau šalia jos ir žiūrėjau jai į veidą. Ji stabtelėjo, ir aš paklausiau:

– Ateisi?

Ji apsidairė aplink, lyg šaukdamasi pagalbos, žvilgtelėjo į mane, nudelbė akis, o aš vėl paklausiau:

– Ateisi?

Ji skubiai, tartum netekusi kantrybės, nežymiai linktelėjo ir beveik bėgte nubėgo. Aš staiga nusijuokiau ir niekaip negalėjau suprasti, kur manyje tūnojo šitokia daugybė linksmumo.

Dangus buvo baltas, žmonės geri, medžiai galingi, ir aš buvau galingas.

Klausimai ir užduotys

1. Kokiomis aplinkybėmis pasakotojas ir jo draugas vairuotojas susidraugavo?
2. Kodėl vairuotojas klausė, ar labai tos *mergičkos* juokėsi, kai buvo išvarytas iš šokių? Ką tai sako apie jo būdą?
3. Kuo ypatingas Sodininkas? Kaip jis kūrė sodą?
4. Kodėl sakoma, kad Sodininkas pražydo? Kuo ypatinga jo obelis?
5. Kas nutiko vieninteliam obuoliui? O kas nutiko žmogui?
6. Kas yra beprasmė mirtis? Kaip ji paveikė vairuotoją? Kodėl jis nelaimingas?

7. Ar tiesa, kad vienas įvykis gali pakeisti visą mūsų gyvenimą?
8. Kaip vairuotojas atsisveikino su Sodininku? Pacituokite, kodėl šis santykis ypatingas? Kuo ypatinga varinių dūdų muzika?
9. Kodėl palinkėjimas „Aš noriu, kad visiems grotų varinės dūdos“ yra nepaprastas?
10. Kodėl pasakotojo tėvui negrojo dūdos? Kuo ypatingas tas laikas, istorinė epocha?
11. Sargo kapojamas skambutis, deganti pašto dėžutė kelia liūdesį. Kodėl?
12. Kuo ypatingi susitikimai su mėsininku ir jo sūnumi? Kodėl vairuotojas atsisakė pagroti per mėsininko žmonos laidotuves?
13. Kodėl veikėjas pasako: „[...] aš noriu būti vaikas, kuriam viskas prieš akis ir viskas neaišku“?
14. Kodėl laiškininkė pradėjo rašyti jam laiškus, o vėliau jis ėmė jos vengti?
15. Kaip vaikas supranta mirtį? „Dieve, palik mane, leisk man gyventi... kam tu pasiėmei mamą... aš niekam netrukdau, ir tu niekam netrukdyk... ir tegu gyvena visi, kuriuos aš myliu, tegu visi nemiršta...“
16. Anksčiau jis viską kalbėdavo laiškanešei, kas ateidavo į galvą. Kodėl svarbu turėti tokį klausytoją?
17. Kur vėliau žmogus liejo savo liūdesį? Ar tinkama tai išeitis? Kodėl?
18. Kodėl svarbu į kiekvieną žmogų žvelgti suprantant ir mylint? Kodėl sužinojus sargo svajonę, jo gyvenimo patirtį, viskas, kas menka, tarsi nukrito nuo jo esybės?
19. Kodėl sargas buvo vertas skambinti skambučiu mokykloje ir paskutinį kartą?
20. „Aš staiga nusijuokiau ir niekaip negalėjau suprasti, kur manyje tūnojo šitokia daugybė linksmumo. Dangus buvo baltas, žmonės geri, medžiai galingi, ir aš buvau galingas.“ Kodėl taip nutiko?
21. Kiek istorijų sudaro šį pasakojimą? Užrašykite trumpą pasakojimą (planą).

KAZYS BORUTA (1905–1965)

Ištraukos iš poetinio romano „BALTARAGIO MALŪNAS“

BALTARAGIO MALŪNAS

arba kas dėjosi anuo
metu Paudruvės krašte

I

Ant Udruvės ežero stataus skardžio stovėjo Baltaragio vėjinis malūnas. Nuo neatmenamų laikų mosavo jis savo dideliais sparnais, tarytum būtų norėjęs pasikelti ir nuskristi nuo pakriūtės*.

Žemai pakalnėje tyvuliavo skaidrus Udruvės ežeras, plačiai išsišakojęs tarp aplinkinių kalnų, apaugusių pušynais, ir slėnių, užtrauktų pelkių maurais. Baltaragio malūnas buvo ant aukščiausio kranto, ir jo sparnai, šmėkščiodami* iš tolo pro mėlynas pušų viršūnes, sukdavosi nuo mažiausio vėjelio, kuris padvelkdavo nuo ežero.

Udruvės ežero vandenys nuolatos skalavo malūno kalno apgriuvusį šlaitą, tarytum norėdami jį nugriauti su visu malūnu. Bet pragyveno Baltaragio tėvų tėvai, ežeras visą laiką skalavo pakrantę, o malūnas vis stovėjo kaip stovėjęs ant pakriūtės, jo sparnai sukosi, ir jis nuolatos ūžė. Tas jo ūžimas susiliedavo su ežero murmėjimu į vieną svaiginantį gaudesį, kuris užkerėdavo* savo paslaptingumu.

Ar ne jis buvo užkerėjęs paskutinį Paudruvės malūnininką – Baltrų Baltaragį, kuris vienišas gyveno tame malūne su savo vienturte dukra Jurga. Senas našlys taip labai mylėjo savo dukrą, kad dieną naktį akių nuo jos nenuleisdavo, kartais nušvisdamas visas, tarsi nepaprastos laimės apšviestas, o kartais taip nuliūsdamas ir susirūpindamas, kad net žilų plaukų vainikas apie nuplikusią jo galvą dar labiau išbaldavo. Ką galvodavo ir ką jausdavo senas malūnininkas, niekas nežinojo, nebent nujautė, kad gražuolė dukra – visas jo gyvenimas.

O dukrai mažai terūpėjo, ko tėvas nušvinta ar pražyla į ją žiūrėdamas. Jai visas gyvenimas atrodė kaip linksmas jaunystės juokas, o jos kiekvie-

name žingsnyje juokėsi aštuoniolika nerūpestingų metų. Tai buvo viso Paudruvės kaimo pati smagiausia mergina, kuri savo skambiu juoku, savo linksmų akių gundančiais žvilgsniais ne vieną jaunikį buvo išvedusi iš proto ir ne vieną dar žadėjo išvesti. Tai buvo tikra išdykėlė, našlio tėvo išpaikinta vienturtė, kuri iš visko juokus krėtė ir pati pirmoji juokėsi.

Ne vienas norėjo pasivogti jos tą juoką visam gyvenimui, bet niekas neišeidavo, nors kažin kaip sugundyti stengdavosi. Linksma, nerūpestinga Jurga išeidavo laisva iš visų meilės pinklių ir dar smagiau kvatodavo. Vienas po kito važiuodavo jaunikiai su piršliais į Baltaragio malūną, bet neįstengdavo atvažiuoti. Vos tik privažiuodavo prie Udruvės šakoto ežero, ir patys nesuprasdavo, kaip paklysdavo, nors Baltaragio malūnas iš tolo būdavo matyti.

Čia būta kažkokios neįspėjamos paslapties, kuri net mandriausius suklaidindavo, ir niekas negalėdavo suprasti, kas pagaliau pastoja* piršliams kelią pas Baltaragio dukterį. Net giedriausią pavakarę staiga kildavo iš ežero rūkas, kuris šviesiausią dieną paversdavo tamsiausia naktimi, ar patys arkliai, nežinia ko išsigandę, pasukdavo iš tiesaus kelio į šunkelius* ir dievai žino kur nuveždavo, ar ežero sąsmaukų* tiltukai, – o jų buvo ne vienas, bet septyni, – staiga dingdavo, ar dar kažkas atsitikdavo, tiktai piršliai, užuot nuvažiavę į Baltaragio malūną, atsidurdavo visai kitoje Udruvės ežero pusėje arba dar blogiau – čia pat prie malūno, klampiose Paudruvės pelkėse, kuriose ligi aušros kankindavosi, nerasdami kelio, o išaušus pamatydavo, kad po plynes pakalnėje murdosi*, ir keikdamiesi grįždavo tuščiomis namo.

O nuo to laiko, kai vienas valakininko* sūnus prarado Paudruvės pelkėse arklius ir pats vos galo negavo su piršliu, gindamiesi nuo visokių šmėklų, kurios juos kiaurą naktį visaip klaidino, viliodamos į liūno* eketes, o paskui, kai kitas išdidus senbernis su savo piršliu nuvažiavo nuo stataus skardžio tiesiai į Udruvės ežerą, sudaužė vežimą ir nusuko sprandą pačiam geriausiam apylinkės piršliui, kad tas netrukus net Dievui atidavė savo melagio sielą, niekas nedrįso, net ir drąsiausieji, važiuoti su piršliais pas Baltaragio dukterį.

Kas čia buvo, niekas tikrai nežinojo. Sklido gandai, kad Baltaragio gražuolė dukra susidėjusi su Udruvės ežero laumėmis ir pats velnias į ją įsi-

žiūrėjęs. Kiti net spėliodavo, koks velnias: ne kuris nors kitas, tiktai pačių Paudruvės pelkių velnias – Pinčukas, visiems gerai žinomas ir artimiausias Baltaragio kaimynas. Kiti, nenorėdami tikėti tokiomis paskalomis*, tvirtino, kad čia pats tėvas Baltaragis kaltas, nes, be proto mylėdamas dukterį ir būdamas pats raganius (o kad jis turi kažkokių reikalų su velniais ir kitomis dvasiomis, jau seniai žmonėse kalbos sklido), taisąs visokius burtus ir pinkles, kad jaunikiai negalėtų atvažiuoti su piršliais ir iš jo paveržti* dukterį.

Kaip ten iš tikrųjų buvo, kas žino, tiktai Jurga juokdavosi, išgirdusi tokias kalbas, o senis Baltaragis kaip žemė tylėdavo. Jeigu jau kas prisispyręs klausdavo dėl piršlių su jaunikiais nelaimių, tai Baltaragis tiktai pečiais patraukdavo.

– Turbūt per daug įkaušę buvo, kad neatvažiavo, – kartais atsakydavo. – Malūnas ant kalno, iš tolo matyti, net iš antros ežero pusės. Tai kur čia gali paklysti? Kasdien žmonės į malūną važiuoja, ir niekas nepaklysta.

Tai buvo tiesa. Važiuok į malūną – dieną ir naktį – niekados nepaklysi, o su piršliais net nemėgink – būtinai nusisuksi sprandą. Kodėl taip buvo, niekas negalėjo suprasti. Pats Baltaragis numanė, bet nieko negalėjo padaryti. O duktė kasdien vis gražesnė darėsi, tiktai piršlių su jaunikiais, nors kartais ir laukdavo, bet nesulaukdavo. Tada nejučiomis Jurgos linksmosios akys kartais apsiniaukdavo, ir lūpose sustingdavo juokas. Tai matydamas, tėvas vis dažniau užsidarydavo malūne, kažką galvodamas ir nieko nesugalvodamas, tiktai vis labiau pražildamas. Jis žinojo, kas čia yra, kad piršliai negali atvažiuoti, ir jeigu pirma pro pirštus į tai žiūrėjo ir net patenkintas buvo, tai dabar, kartais išvysdamas nuliūdusią savo dukterį, graužėsi iš to gailesčio ir tylėjo kaip žemė.

Tada prakalbėdavo visa burna Švendubrės ubagyno senmergė davatka* Uršulė Purvinaitė, kuri ilgus metus tarnavo Baltaragio malūne ir su kuria ten keisti dalykai atsitiko, kuriais anksčiau niekas nenorėjo tikėti. Bet dabar, kai dėjosi tokie nesuprantami reiškiniai, daug kas buvo linkęs patikėti net sena davatka.

II

Ta davatka Uršulė, tokia sudžiūvusi ir prarūgusi moterėlė, amžinai nepatenkinta ir pikta kaip širšė, vieną rytą auštant sugrįžusi visa dumblina iš Paudruvės pelkių, pabėgo plūsdamasi* iš Baltaragio namų, kuriuose nuo senų laikų tarnavo, ir apsigyveno Švendubrės davatkyne, kad neatsitiktų daugiau tokių baisių dalykų.

Apkaltino ji Baltaragį, kad jis – senas raganius, norėjo ją, skaistybės apžadus* padariusią mergelę, išleisti ne už ko kito, tiktai už paties velnio, kuris seniai Paudruvės pelkėse gyveno ir Pinčuko vardu vadinosi.

Kaip ten buvo – nesuprasi, o pati Uršulė ne visą teisybę sakė, nes ir pati ne viską suprato, o jeigu suprato, tai senmergės drovumas pasakyti neleido. Tiktai vieną dieną, kai jai pritrūko kantrybės belstis į seno malūnininko širdį (iš tikrųjų neteko paskutinės vilties ištekėti už Baltaragio ir tapti tikra malūnininke, apie ką seniai veltui svajojo), atsitiko nuodėmė – netyčia išsprūdo iš jos lūpų baisus žodis, kad eitų nors ir už paties velnio, kad tik nereikėtų daugiau gaišti Baltaragio namuose, kur bergždžiai* nuvyto jos jaunystė.

Tuos iš apmaudo pasakytus jos žodžius nugirdo Baltaragis, kažkodėl apsidžiaugė ir net pralinksmėjo, kas retai nutikdavo.

– Gerai, – sako, – galiu išpiršti. Mūsų kaimynas Pinčukas vienas be pačios pelkėse rūgsta.

Nusigandusi Uršulė persižegnojo ir Baltaragį peržegnojo.

– Atstok, – sako. – Ar nežinai, kad apžadus esu padariusi skaistybėje gyventi?

Nusijuokė Baltaragis ir linksmai tarė:

– Nieko, – sako. – Apžadai apžadais, o kai pamatysi jaunikį su piršliais, tai užmirši visus apžadus.

Supyko Uršulė ir daugiau nekalbėjo su Baltaragiu, bet Baltaragis ir nepasigedo jos kalbos, jis savo darė. Vaikščiojo toks paslaptingas, su klastinga šypsena, tarytum ką apgauti rengdamasis ir jau iš anksto dėl to džiaugdamasis.

Tos klastos* neilgai teko laukti. Pirmą *subatvakarį*,* pradėjus temti, pasigirdo piršlių skambalai. Tie skambalai visada Uršulei nueidavo per širdį,

ir dabar ji sustojo viduryje kiemo, žiūrėdama, į kurį kiemą piršliai pasuks. Apie save net nepagalvojo, tiktai prisiminė visas turtingiausias ir gražiausias Paudruvės nuotakas, bet žiūri – piršliai pro malūną kaip tik pas juos suka.

– Ar nepaklydo? – apsidžiaugė Uršulė, nes buvo amžinai užsirūstinusi ant piršlių, kad nė karto pas ją su jaunikiu neatvažiavo.

Bet tuo metu, kai žiopsojo nustebusi Uršulė ir džiaugėsi dėl piršlių paklydimo, juodbėriai žirgai įlėkė į kiemą ir paauksuota karieta sustojo prie rūtų darželio.

– Kas gi čia dabar? – net nutirpo visa Uršulė.

O iš karietos išlipo toks rimtas su žila barzda ponas ir jaunas ponaitis su prašmatnia skrybėlaite. Nusilenkė abudu Uršulei, ir klausia tas senasis:

– Ar ne čia bus pono Baltaragio garsusis dvaras?

Ne pono, – sako apmirdama Uršulė, – bet Baltaragio, ir ne dvaras, bet malūnas.

– Tai mums jo kaip tik ir reikia, – sako tas žilabarzdis ponas ir dar žemiau lenkiasi. – Ar priimsite pakeleivingus svečius?

– Labai prašome, – atsakė iš malūno atsiradęs Baltaragis – Seniai mielų svetelių laukiame.

Nusivedė tada Baltaragis nepaprastus svečius į seklyčią*, o paskui ir Uršulę pasikvietė. Kaip ten seklyčioj buvo, net pati Uršulė tikrai nežino, tarsi būtų galvos netekusi ar koks kvaitulys* užėjęs. Dabar ji gerai supranta, kad tai buvo seno raganiaus ir jo bičiulių, tikrų velnių, padarytas sąmokslas pražudyti jos skaistybę.

Bet tada Uršulė nieko nesuprato, lyg apkvaišusi buvo, ir atsimena tiktai, kaip saldų midų su piršliu gėrė, kaip širdis alpo nuo meilių jaunikio žodžių. Tokia laiminga buvo, kaip dar niekada gyvenime (mat užkerėta buvo), ir net nežino, kaip ilgai ta laimė truko. Tiktai vėliau prisiminė lyg pro sapną, kaip nuo laimės apsvaigusi išėjo iš seklyčios, kaip vedė ją už vienos rankos piršlys žilabarzdis, už kitos jaunikis, jau toks gražus, toks meilus, kad nei sapne nesusapnuotum, o paskui lydėjo patenkintas tas *besarmatis**, – tolimas giminė, bet blogesnis už priešininką – Baltaragis, kuris norėjo ją amžinai pražudyti.

Pasodino vargšę Uršulę į aukso karietą, šalia jos atsisėdo iš dešinės pusės piršlys, iš kairės – jaunikis. Nenustovi juodbėriai žirgai, piršlys ir sako:

– Važiuosime užsakų*.

Nusigando ir apsidžiaugė Uršulė, nespėjo nė išverkti mergautinių ašarų. Juodbėriai žirgai kaip slibinai šoko iš vietos, sudundėjo žemė, ir jie nulėkė kaip viesulo pagauti.

Visa laimė, iš tos baimės spėjo Uršulė persižegnoti. Tada sužaibavo dangus kryžiumi, ir viskas staiga dingo. Nei karietos, nei piršlio su jaunikiu neliko. Žiūri nusigandusi Uršulė, kad ji Pinčuko liekno* viduryje atsidūrusi ir ligi pažastų į maurus įsmukusi. Ir kažkas baisiai traukia ją už kojų, visai nugramzdinti norėdamas.

Suprato tada Uršulė, už ko norėjo ją Baltaragis išleisti, ir pradėjo šaukti visų šventųjų užtarimo, o ypač Švendubrės Skaisčiausios Mergelės, kuri globojo nekaltas mergeles ir saugojo jų skaistybę. Bet Švendubrė buvo per toli, o gal todėl, kad buvo tamsi, audringa naktis, į Uršulės šauksmą atsiliepė tiktai pragariškas kvatojimas, ir ji savo akimis pamatė patį Paudruvės liūno velnią Pinčuką.

– Nieko nebus, – jis sako. – Tu man seniai esi pažadėta, ir mano būsi.

Pinčukas norėjo savo sužadėtinę meiliai apsikabinti ir pabučiuoti, bet Uršulė jį piktai atstūmė.

– Kaip tavo? – supyko ne juokais Uršulė ir ėmėsi visų savo senos davatkos priemonių.

Nors ir grimzdama į liekną, paskutinėmis jėgomis ištraukė iš maurų dešiniąją ranką ir pradėjo žegnoti Pinčuką. Tas cypdamas lakstė aplinkui, bet neatstojo. Pagaliau Uršulė išsikapstė iš liekno, nusiėmė nuo kaklo rožinį su škaplieriais* ir pradėjo pliekti jais Pinčuką, kur pakliūva: per akis, per ragus ir per pasturgalį. Tas raitėsi, kaip ant žarijų, lakstė po liekną kaip akis išdegęs, bet įsismaginusi Uršulė nė per žingsnį nuo jo neatstojo. Vaikėsi klupdama po pelkes, šventino rožiniu ir visaip plūdo, kad vargšas velniukas pagaliau neišturėjo, nusikeikė ir tarė:

– Rauk tave devynios, tokią raganą! Nenoriu aš tavęs daugiau. Tiktai atstok nuo manęs!

– Aš tau atstosiu! – pagrasino Uršulė, stverdama velniuką už ragų, bet čia gaidžiai pragydo, ir Pinčukas dingo kaip nebuvęs. Uršulės delne liko tiktai kažkokia žievė, lyg nuo šaknies.

Paskui Uršulė dar ligi aušros klampojo po Paudruvės pelkes, negalėdama išsikapstyti, ir tiktai prašvitus, baisiai įpykusi ir purvina, sugrįžo į Baltaragio malūną.

Baltaragis laiku išgirdo pardūkstančią iš pelkių davatką (būtų gal neišgirdęs, jeigu ne Pinčuko išgąstis), spėjo pasislėpti malūne ir duris iš vidaus užremti.

Sugrįžusi Uršulė pasiautėjo, pasikeikė, bet, neturėdama kam apmaudo išlieti, susirišo savo drabužius į ryšulėlį ir tekina pasileido bėgti į pakalnę Švendubrės link. Bėgdama vis dar atsigręždavo ir kairiosios rankos kumščiu grasino malūno linkui, o tokia pat dešiniąja – žegnojo ir plūdosi su visu keiksmų stiprumu.

– Visai pasiuto davatka, – galvojo Baltaragis, žiūrėdamas pro malūno viršutinį langelį į tolstančią Uršulę. – Matyt, nė velnias neįstengia jos pagriebti.

III

Po to nelemto atsitikimo Uršulė, nubėgusi į Švendubrę, paskleidė apie Baltaragį būtų nebūtų gandų, kuriais niekas nenorėjo tikėti. Per daug jau neįtikėtini jie atrodė.

Tiktai vienas Švendubrės klebonas Bonifacas Bobinas gal būtų rimtai išklausęs Uršulės pasakojimo, nes visą laiką rengėsi pradėti žūtbūtinę kovą su burtais ir prietarais (teko jam tokia parapija, velniavos apsėsta), bet vis neprisirengė, pagaliau paseno ir pats kaip boba įtikėjo jų nenugalima galybe. Taigi tiktai jis vienas galėjo prideramai išklausyti Uršulę ir tinkamai įvertinti jos nutikimą, bet ir jis, tikrai nelaimei, pereitą naktį buvo prasikortavęs su apylinkės dvarininkais, tai visai neturėjo ūpo*, be to, ir miego labai norėjo.

Buvo ankstyvas pavasario rytas, kai Uršulė tiesiai iš Baltaragio malūno atbėgo į kleboniją su ta baisia žinia. Pro murziną langelį skverbėsi saulės spindulys, aplinkui zirzė musės, o voras kampe rezgė tinklą. Ant

stalo mėtėsi išblaškytos kortos, o krėsle klebonas knarkė, kad net langai tirtėjo.

– Tegul bus pagarbintas... – tarė Uršulė, pravėrusi duris, bet jai atsiliepė tiktai klebono knarkimas.

Krūptelėjusi Uršulė norėjo sprukti atgal, bet staiga susigriebė (kur jai dėtis užkluptai tokios nelaimės), pasidėjo ryšulėlį prie durų ir priėjo arčiau. Klebonas knarkė išsižiojęs, o musės zujo aplink burną, lyg norėdamos įskristi į gargaliuojančią gerklę ir bijodamos ten prasmegti. Uršulė mostelėjo ranka, baidydama muses, o klebonas nustojo knarkti ir apsidairė mirksėdamas.

Apsidžiaugusi Uršulė pabučiavo klebonui ranką ir pradėjo pasakoti apie viso savo amžiaus skriaudas ir keistą nutikimą Baltaragio malūne.

– Girdėjau apie tą Baltaragį, – pertraukė jis Uršulės pasakojimą ir nusižiovavo. – Matyt, velnio veislė suka pas jį savo lizdą.

– Tikriausiai, – patvirtino Uršulė.

– Ar ne todėl jis tave norėjo išleisti už velnio? – pažiūrėjo apsiblausęs klebonas į Uršulę ir liūdnai palingavo galvą. – Matyt, susigiminiuoti norėjo.

– O kaipgi, – nudžiugo Uršulė ir išvertė akis kaip kukulius. – Ne kitaip čia ir buvo.

Staiga Uršulei viskas paaiškėjo, ir ji buvo bepradedanti vėl iš naujo viską klebonui dėstyti, bet žiūri – tas knaptelėjo nosim ir užmigo. Žioptelėjo Uršulė ir sustojo, o klebonas vėl ėmė knarkti.

Gerą pusvalandį prastovėjo Uršulė prie knarkiančio klebono nežinodama, ką daryti. Baisiai liežuvį jai niežėjo viską iki galo išpasakoti, tik bijojo kleboną žadinti. Knarkdamas klebonas iš to miego saldumo vos liežuvio neprarijo, o Uršulei pasirodė, lyg kažką dar pasakyti norėtų. Ji greitai pasilenkė ir pabučiavo jam ranką.

– Ką sakai, klebonėli? – paklausė.

Klebonas vėl atmerkė akis ir, pamatęs pasilenkusią prie jo moterėlę, pagalvojo, kad iš davatkyno bus kuri atėjusi jo trukdyti, tad rūsčiai susiraukė ir tarė:

– Ko čia atėjai? Eik sau į davatkyną ir smirsk.

Uršulė visai sumišo ir nežinojo, ką sakyti. Tai pasiėmė savo ryšulėlį ir buvo beišeinanti, bet klebonas, lyg kažką prisiminęs, ją sustabdė.

– Palauk, ar ne apie Baltaragį tu man norėjai kažką pasakyti?

– O kaipgi, klebonėli, – apsidžiaugė Uršulė ir sustojo prie durų. – Apie tą patį velnių raganių.

– Na, ir ką gi papasakosi? – susidomėjo klebonas.

– Ogi štai ką – Uršulė pasidėjo ryšulėlį prie durų, priėjo prie klebono, pabučiavo abi rankas ir pradėjo iš naujo pasakoti savo istoriją. Klebonas klausė, klausė, ir vėl jį apėmė miegas.

– Gerai, – sako jis. – Žinau. Gali eiti. O aš pagalvosiu, ką čia reikės daryti.

– Bet kur aš eisiu, klebonėli? – nusiminė Uršulė.

– Kaip tai kur?– nesuprato klebonas. – Nagi namo.

– Negaliu aš grįžti pas tą raganių.

– Na, tai eik į davatkyną.

Uršulė padėkojo ir išėjo, o klebonas ir vėl užmigo, visai užmiršdamas ne tik keistą atsitikimą jo parapijoje, bet ir pačią Uršulę.

Uršulė nuo to laiko apsigyveno davatkyne tarp piktų kaip širšės davatkų ir neturėjo nei laiko, nei progos apie save klebonui priminti. Teko visą laiką kovoti visomis keturiomis. Tik Uršulė būtų buvusi ne Uršulė, jeigu nebūtų laimėjusi. Po kurio laiko nuėjo davatkos pas kleboną skųstis velnio nuotaka (taip vargšę Uršulę čia neteisingai praminė, bet ta pravardė jai prilipo ligi grabo lentos), per kurią joms nebuvo gyvenimo davatkyne.

– Kokia velnio nuotaka? – nesuprato klebonas.

– Ogi ta, kurią Baltaragis leido už velnio ir neišleido.

Klebonas buvo visiškai užmiršęs tą nepaprastą įvykį jo parapijoje, kurio jam, tada užsimiegojusiam, Uršulė negalėjo iki galo išaiškinti.

– Gerai, – pasakė klebonas davatkoms. – Ištirsiu tą reikalą.

Bet prižadėjo ir užmiršo. Ar maža klebonui rūpesčių?

Tiktai kartą, pastebėjęs per daug jau uoliai keliaklupsčiaujančią davatką ir negalėdamas atsiminti, kur ją matęs, sustabdė ir paklausė:

– Ko aš čia norėjau tavęs paklausti?

Staiga užklupta Uršulė pagalvojo, ar ne davatkos bus ją įskundusios, bet susigriebė ir atsakė:

– Ar ne apie Baltaragį, klebonėli?

– Taigi, taigi, apie Baltaragį, – atsiminė klebonas. – Kaip jis ten dabar?

– Nežinau, klebonėli, – atsakė Uršulė ir dievobaimingai akis nuleido, nes buvo jau pramokusi davatkystės dorybių.

– Tai reikia sužinoti, – pasakė klebonas ir nuėjo nepatenkintas, kam jis tą davatką užkalbino.

Reikėjo ko nors prasimanyti*, o čia sena žaizda atgijo. Uršulė pradėjo rinkti apie Baltaragį visokius gandus ir paskalas, klausinėti žmonių, bet ilgai nieko naujo negalėjo sužinoti nei apie Baltaragį, nei apie jo malūną. Kartais žmonės tiktai pasijuokdavo iš jos: gal Pinčuko pasiilgusi ir žadanti sugrįžti. Uršulė tik persižegnodavo ir išplūsdavo už tokį atsakymą, o paskui vieną kartą ėmė ir išgirdo, kad Baltaragio malūnas sukasi be vėjo.

– Čia tai jau tikrai kažkokie nauji burtai, – iš karto suprato Uršulė ir ėmė veikti.

Pirmą tylią dieną, kai nebuvo jokio vėjelio, tuojau po rytinių pamaldų, Uršulė išbėgo pasitikrinti, ar iš tikrųjų taip yra, kaip žmonės kalba.

Netoli teko bėgti. Nuo pirmo kalnelio jau iš tolo pamatė, kaip Baltaragio malūnas mosuoja sparnais, nors buvo visiškai tylu ir medžių nė lapas nešlamėjo. Neliko jokių abejonių. Tada parbėgo uždususi ir tiesiai nuėjo pas kleboną.

– Klebonėli, – įpuolusi sako, – Baltaragio malūnas sukasi.

– Tai kas, kad sukasi? – nesuprato klebonas.

– Betgi be vėjo, klebonėli, – paaiškino Uršulė.

– Kaip tai be vėjo? – nustebo klebonas.

– Nagi taip, be vėjo ir sukasi, – norėjo parodyti Uršulė, kaip malūnas sukasi, bet tik dulkes sijonu sukėlė. – Vėl naujų burtų tas raganius prasimanė.

– Reiks ištirti, – sutiko klebonas. – Jei ką nors naujo sužinosi, pasakyk man.

Bet Uršulė, nors iš kailio nėrėsi*, nieko naujo negalėjo sužinoti. Malūnas sukasi be vėjo ir tiek. Kas jį ten supaisys*. Tai ir klebonas, nors ir

norėjo kaip reikiant viską ištirti, nežinojo, ką daryti. Be to, čia bažnyčia ir ūkis, čia kortos, čia šis, čia tas, ir užmiršo klebonas, kad toks nepaprastas malūnininkas gyvena jo parapijoje.

Kai pas Baltaragio dukterį pradėjo važiuoti piršliai ir niekaip negalėdavo atvažiuoti, Uršulė, nors ir sparti* buvo moterėlė, nespėdavo rinkti gandų ir su jais bėgioti pas kleboną. Klebonas iš pradžių klausėsi, žadėjo ištirti ir pagalvoti, o paskui staiga nei iš šio, nei iš to supyko, treptelėjo koja, kad net grindys sudrebėjo, ir prabilo:

– Atstok tu nuo manęs su savo Baltaragiu! Nieko daugiau aš apie jį nenoriu girdėti.

Nusiminusi Uršulė antrą kartą išėjo iš klebonijos ir nebežinojo, ką daryti. O gandai apie Baltaragio malūną vis labiau ir plačiau sklido. Tikra pasaulio pabaiga artėjo, bet ką čia viena Uršulė galėjo padaryti.

IV

Uršulė gerai žinojo, kad čia Baltaragio ir jo bičiulio Pinčuko klastingi darbai, tiktai negalėjo suprasti, kam tie nauji burtai. Pagaliau suprato ir pati sau per kaktą delnu sudavė:

– Kokia aš kvaila, nors ir sena davatka. Ne be reikalo ir klebonas ant manęs supyko. Juk tai ne kas kita, kaip tas prakeiktas Baltaragis, nepajėgęs manęs išleisti už Pinčuko, jam savo dukterį pažadėjo, o tas jam suka malūną be vėjo. Kitaip ir būti negali. Mane išgelbėjo skaisčiausi apžadai, o ji, vargšelė, pasmerkta amžinai pražūti. Ir kaip aš to nesupratau iš karto.

Stebėjosi Uršulė savimi ir kitiems skelbė Baltaragio ir Pinčuko burtų užmačias* ir piktus darbus. Tiktai pati nežinojo ir kitiems buvo neaišku, ar džiaugiasi tuo Uršulė, ar piktinasi, kai įspėjo tariamą Baltaragio ir Pinčuko sąmokslą.

Jurgos Uršulė nuo pat mažens nekentė. Visą senmergės tulžį ant jos išliedavo*, kai nematydavo Baltaragis.

Todėl ir senas našlys nebūtų jai likęs skolingas, jeigu net už patiės velnio būtų ją išleidęs. Gerai žinojo Uršulė, kodėl jos Baltaragis nekentė ir taip negražiai iš savo namų išgyvendino.

Tai dabar Uršulė net apsidžiaugė, kai sužinojo, kad jos nemėgstama podukra (taip Uršulė kartais vadindavo Jurgą) turi pražūti.

– Taip jai ir reikia, – ne kartą pati sau pasakydavo ir gailėdavosi, kad taip atskleidusi paslaptį. – Velnias motiną pripiršo, velnias ir dukterį pagriebs.

Bet pagaliau pradėjo Uršulę sąžinė graužti. Norėjo klebonui savo mirštamą neapykantos nuodėmę prisipažinti, bet tas nė iš tolo jos neprisileisdavo. Taip vargšui Bobinui įkyrėjo Uršulės Baltaragis, dėl kurio jis, nors ir nemažai snūduriavo, bet nieko nesugalvojo.

O pabudusi Uršulės sąžinė nedavė jai ramybės. Visas jos gyvenimas pasirodė jai esąs baisi nuodėmė (juk nekentė Jurgos tiktai dėl to, kad per jos motiną negalėjo ištekėti už Baltaragio), ir ji pasiryžo kilniu darbu išpirkti savo mirštamą nuodėmę. Vis dėlto neblogos širdies moterėlė buvo ta Uršulė.

Taip pasiryžusi Uršulė pirmą sekmadienį atsistojo bažnyčioje prie durų ir, kai ėjo iš bažnyčios Jurga (tikra begėdė, dar neišėjusi iš bažnyčios jau svaidė į bernus žvilgsnius ir šaipėsi), timptelėjo ją už sijono ir pakuždėjo:

– Dukrele, noriu su tavim pasikalbėti.

Jurga su pašaipa grįžtelėjo* į Uršulę ir garsiai tarė:

– O ką aš su tavim, tetule, kalbėsiu? Pinčukas laukia tavo meilių žodžių ir nesulaukia, o aš ir be jų apsieisiu.

Supyko Uršulė, išgirdusi tokius atšiaurius žodžius, bet ir vėl atsileido, prisiminusi savo mirštamą nuodėmę. Prievarta nusitempė Jurgą į nuošalią vietą prie varpinės ir išdėstė jai visas baisybes, kokios ją ištiks, jeigu nepaklausys. Jurga iš pradžių klausėsi nekantraudama, o paskui, springdama juoku, rimtai paklausė:

– Tai ką aš, tetule, turiu daryti, kad nepražūčiau?

Nušvito tada visos raukšlelės Uršulės veide, vien tik pagalvojus, kad jau išpirkusi savo didžiąją nuodėmę ir Jurgą išgelbėjusi.

– Susižadėk su Juozapu skaisčiausiu, tiktai tada gali būti išgelbėta, – pasakė nudžiugusi Uršulė.

– Ir įstok į davatkyną, – pridėjo Jurga, sprogdama nuo vos sulaikomo juoko.

Gali ir į davatkyną, – rimtai pritarė Uršulė, o Jurga neišlaikė ir nusikvatojo.

– Negaliu, tetule, – atsakė. – Man bernai taip patinka, kad net širdis suvirpa, kai gražų berną pamatau. Neištversiu nė vienos dienos davatkyne. Daryk ką nori, tetule, tiktai ne davatkynas.

Atsiduso tada Uršulė, mato – nieko neišeis, bet vis dėlto paskutinės vilties dar neprarado ir pagraudeno*:

– Gailėsiesi, dukrele, tik bus per vėlu. Tėvas išleis tave už Pinčuko, tada amžinai pražūsi. Jurga tarsi nusigando, tarsi suprato, nustojo kvatojusi, surimtėjo, tiktai velniukai akyse lakstė.

– Ar gali taip būti, tetule? – paklausė.

– Juk mane norėjo už jo išleisti, pati žinai! – Uršulė liūdnai palingavo galvą.

– Ar tu matei tą Pinčuką? – vėl rimtai paklausė Jurga.

– O kaipgi. Vienoje karietoje užsakų važiavau, – rimtai atsakė Uršulė.

– Ir nenuvažiavai?

– Nenuvažiavau, – atsiduso Uršulė. – Skaistybės apžadai išgelbėjo.

– Dabar tai suprantu, tetule, – visiškai rimtai pritarė Jurga, – vakarais Paudruvės pelkėse Pinčukas dūsauja, kad net graudu darosi. Tai jis, vargšas, vis tavęs laukia ir nesulaukia. Pasigailėtum, tetule, ir eitum kartą už jo nesiožiavusi. Juk taip ar kitaip jo sužadėtinė esi.

– Ką tu kalbi, dukrele? – nesuprato Uršulė, rimtai su ja kalba ar į akis juokiasi.

Tokius pat niekus, kaip ir tu, – atsakė Jurga ir nuėjo kvatodama.

Atsiduso Uršulė, norėjo dar pagraudenti, bet tiktai su piktu priekaištu akyse palydėjo Jurgą, nieko daugiau nepasakiusi.

– Pražuvo amžinai, – paskui su apmaudu tarė pati sau ir išsitraukė rožinį, kad nusiramintų.

Nuėjo į bažnyčią galvodama jau ne apie Jurgą, bet apie tai, ar išpirko savo mirštamą nuodėmę, ar neišpirko. Pagaliau nusiramino, kad su kaupu išlygino viso savo gyvenimo nuodėmingą neapykantą, ir pradėjo kalbėti atgailos rožinį. Bet, ir atgailą darydama, buvo sutrukdyta, nes smagus Jurgos juokas atskrido nuo šventoriaus net į bažnyčią. Tai Jurga tyčiojosi iš senos davatkos ir erzino jaunikius.

– Štai kur tikra velnio nuotaka, o ne aš! – graudžiai pagalvojo Uršulė, kalbėdama rožinį ir visai užmiršdama, kad daro naują nuodėmę.

V

Už septynių mylių nuo Paudruvės krašto, Daugnorų kaime gyveno Jurgis Girdvainis, jaunas ir išdidus jaunikis, kuris niekaip negalėjo sau mergos* susirasti, nors apvažiavo su piršliu, to paties kaimo skerdžiumi Anupru Visgirda, septynias mylias aplinkui geriausiais obuolmušiais* žirgais.

Tuos stoninius* obuolmušius žirgus paliko jam mirdamas tėvas ir įsakė juos saugoti kaip savo akį, tardamas – kol eržilai obuoliuoti* bus, tol ir jo gyvenimas bus kaip obuolys. Sūnus šventai saugojo tėvo prisakymą, nes tie obuolmušiai žirgai buvo visas jo *mandrumas** ir pasididžiavimas. Tiktai Girdvainis jaunas buvo ir jokio saiko neturėjo. Per tuos obuolmušius visą ūkį apleido, kurį tėvas paliko pilną kaip aruodą, bet užtat, kai išvažiuodavo su obuolmušiais, tai kaip su paukščiais – lygus kelias ar pabjuręs – nulėkdavo.

Pradėjo Girdvainis su savo obuolmušiais važinėti ieškodamas mergos, kuri nebijotų visą gyvenimą važinėti su tokiais, kaip viesulai, arkliais. Bet pravažinėjo Girdvainis visą rudenį aplinkui pas visas merginas nuotakas ir už septynių mylių, bet tokios nesurado. O kaltas čia buvo paties Girdvainio pernelyg didelis išdidumas ir tas *mandrumas* neapsakomas.

Kinkydavo Girdvainis savo obuolmušius, kurie vietoje negalėdavo nustovėti, ne į karietą, gražiai dažytą, bet į apskretusį mėšlavežimį, už piršlį pasiimdavo ne liežuvingą ūkininką, bet nuskurdusį kaimo skerdžių Anuprą Visgirdą, kuris viena akimi neprimatė ir viena ausimi neprigirdėjo, pats apsivilkdavo ne išeiginiais drabužiais, bet išverstais kailiniais, kad svetima merga neprikibtų, persijuosdavo pančiu*, kad nesužavėtų, įsistodavo į klumpes* ir, įsimetęs Anuprą į vežimą, – padėk Dieve, nurūkdavo su savo dvejetu obuolmušių, kaip su paukščiais, vieškeliu ar šunkeliu, žiūrint kur merga į akį kritusi buvo. Paskui jaunikį su piršliu tik dulkių stulpai, jei vasarą, palikdavo ant kelio, o jei rudenį, tai net padanges aptaškydavo.

Taip išvažinėjo Girdvainis visą kraštą bemerginėdamas*, bet savo mergos nesurado, nes visos merginos nuotakos pradėjo viena kitą tokiu *mandru* jaunikiu gąsdinti ir juoktis. Tiktai vienas Girdvainis nieko nepaisė, savo darė ir kalbėjo:

– Su tokiais arkliais nors ir į pasaulio kraštą, o savo mergą atrasiu.

Bet, deja, vis nerasdavo tokios merginos, kuri susigundytų tokiais arkliais ir tokiu jaunikiu. O uošvių ir gundyti nereikėjo, nes jiems atrodė, kad visas Girdvainio gyvenimas kaip ta statinė be šulų*, kuri niekada nebus pilna.

Kaip iš tikrųjų su tais šulais buvo, nežinia. Jeigu jau trūko, tai visų tų šulų, kuriais rimti ūkininkai ramsto savo gyvenimą, o Girdvainis ne tik neramstė, bet tarsi su tais savo obuolmušiais ant visų vėjų ištaršyti norėjo. Todėl jam ir tokios mergos reikėjo, su kuria galėtų lėkti kaip su paukščiais, žemės nesiekdamas.

Bet kur tokią rasi? Visos buvo rimtų ūkininkų rimtos dukterys. Tad nugirdęs, kad Paudruvės krašte yra Baltaragio malūnininko nepaprasta duktė, pas kurią niekas su piršliais negali atvažiuoti, pirmą sekmadienį atvažiavo su savo obuolmušiais į Švendubrę pasidairyti ir pasiklausyti.

Švendubrės merginos nuotakos ir bernai jaunikiai iškart pažino Girdvainį iš jo obuolmušių žirgų, kurie žvengdami sustojo prie šventoriaus*. Merginos nuotakos spruko prunkšdamos į šalis, kad keistas jaunikis neužkalbintų ir dėl to kalbų nekiltų. Bernai apstojo Girdvainio obuolmušius ir negalėjo atsigėrėti.

– Tai bent žirgeliai! – ne vienas su pavydu garsiai pasakė, o pats sau pagalvojo: – Su tokiais galima ir pas Baltaragio dukterį nuvažiuoti, nors ten ir kažin kokie užkerėjimai* būtų.

Tuojau išgirdo apie nepaprastą jaunikį, atvažiavusį į Švendubrę, ir Jurga, kai išsiskyrė su Uršule prie varpinės ir nuėjo kvatodama. Viena kita merga, sprukdama nuo šventoriaus, prunkštelėjo Jurgai prabėgdama:

– Tavasis atvažiavo!

– Koks? – nesuprato Jurga.

– Nagi tas, su obuolmušiais žirgais, su išverstais kailiniais.

– O gal ir manasis? Ką tu žinai? – pyktelėjo Jurga, kad merginos drįsta iš jos juoktis.

– Kur jis?

– Nagi antai, ar nematai, stovi, – pirštu parodė į stovintį prie šventoriaus ąžuolo Girdvainį ir besidairantį po minią.

Jurga tiesiai ir nuėjo prie Girdvainio. Daug buvo girdėjusi apie jo obuolmušius žirgus, mėšlavežimį, išverstus kailinius ir kurčią piršlį, su kuriuo važinėjo, mergas gąsdindamas. Patiko Jurgai Girdvainio keistas būdas, jo žirgai, su kuriais kaip su paukščiais skraidė, bet ėmė pagunda* pasijuokti iš berno ir atkeršyti už visas merginas nuotakas, pas kurias jis lyg juokais važinėjo. Tai Jurga pastojo Girdvainiui kelią, kai tas, kaip tik jos ieškodamas, norėjo pereiti per šventorių.

– Pas visas merginas važinėji, – pasakė, tiesiai į akis žiūrėdama, – o pas mane neužsuki. Negi aš tau per prasta merga, o gal paskalų bijai, kad pas mane kelias užkerėtas?

Girdvainis iš karto pažino, kad čia ta, kurios ieško, nes tokios gražios ir drąsios mergos jis dar nebuvo matęs. O tokios jam kaip tik ir reikėjo.

– Neprasta tu merga, – atsakė Girdvainis, – ir paskalų nebijau. Galiu su savo obuolmušiais išsklaidyti visus užkerėjimus nuo tavo kelio.

– Tai išsklaidyk, – atsakė Jurga, ir jos akys šyptelėjo. – Jei išsklaidysi, gal ir eisiu už tavęs.

– Eisi – neisi, – atgavo Girdvainis išdidumą, – o pirmą šeštadienį atvažiuosiu su savo piršliu Anupru.

Tuo metu, pamatę kalbantį Girdvainį su Jurga, susirinko aplinkui mergų ir bernų būrys, o kiti dar bėgo per šventorių, palikę net Girdvainio žirgus.

Kai Girdvainis prižadėjo su piršliu atvažiuoti, nusiprunkštė mergos į saujas, o bernai visa gerkle nusižvengė.

– Toks tokį pažino ir ant alaus pavadino, – kažin kas atsiliepė.

O Jurga, visai užmiršusi, kad aplinkui minia susirinko ir ją stebi, meiliai pažiūrėjo Girdvainiui į akis ir visa nukaisdama tarė:

– Lauksiu. Neužmiršk.

Tai pasakiusi, nuėjo nuleidusi akis, bet išdidi ir graži kaip karalaitė.

Girdvainis nespėjo nė atsakyti, tik nusekė paskui ją nustebusiu žvilgsniu.

– Tai bent merga! – nutirpęs iš džiaugsmo širdyje kartojo ir akių negalėjo atitraukti nuo jos liekno liemens ir grakščių žingsnių, laukdamas, kad ji dar kartą atsigręžtų.

Bet Jurga neatsigręžė ir greitai išnyko iš akių. Girdvainis veltui klajojo po minią, ieškodamas degančiomis akimis ir trokšdamas dar kartą ją pamatyti. Bet niekur jos nesurado. Ji su savo tėvu Baltaragiu jau buvo išvažiavusi namo.

Tai ir Girdvainis, nieko daugiau nelaukdamas, apsuko savo obuolmušius ir išvažiavo su tokiu džiaugsmu širdyje, kurio, rodos, nė jo obuolmušiai nepaveš, nors ir lėkė šuoliais.

Tiktai ar ne per greitai Girdvainis susižavėjo?

VI

Vis dėlto ne visai be pagrindo sklido gandai apie Baltrų Baltaragį ir jo malūną. Čia buvo ne vien tiktai davatkos Uršulės kliedėjimai ir įkaušusių jaunikių su piršliais prasimanymai. Ne be kaltės ir pats Baltaragis buvo, ir kelias pas jo dukterį Jurgą buvo nelengvas, nes jis ir pats nelengvai gavo žmoną Marcelę Jaudegytę, gražiausią Paudruvės merginą. Tuščiai žmonės nekalba.

Ir viskas bene todėl atsitiko, kad Baltaragis iš pat jaunumės buvo per daug prisirišęs prie savo malūno ir per jį ne tik pats save, bet ir visą Dievo pasaulį buvo užmiršęs.

Baltaragis dar vaikystėje negalėdavo atsiklausyti malūno sparnų ūžimo, kai jam pritardavo Udruvės ežero vandenų šniokštimas. Tas ūžimas tarsi užkerėjo Baltaragį. Kiek paūgėjęs, dienas ir naktis praleisdavo malūne. Kito darbo nei žinoti, nei matyti nenorėjo.

Smagiausia jam būdavo, kai pakildavo vėjas ir sukdavo malūno sparnus. Tada jis linksmas darbuodavosi savo malūne, niekada nepavargdamas, tiktai vieno bijodamas, kad vėjas nenutiltų. Jau tada jis pradėjo svajoti, ar negalima būtų sukti malūno be vėjo. Apie tai ypač susimąstydavo, kai nurimdavo vėjas, ir jis ištisomis dienomis prasėdėdavo ant malūno slenksčio, žiūrėdamas į Udruvės ežero vandenis, ar nepradeda jų paviršius raibuliuoti nuo lengvo vėjelio. O malūno sparnų bures jis buvo taip

pritaikęs, kad jos pagaudavo mažiausią dvelkimą nuo ežero pusės. Be malūno ūžimo niekas kitas nežavėjo Baltaragio jaunystėje, tarytum nieko kito gyvenime ir nebūtų buvę.

Todėl ir nepamatė Baltaragis, kaip, malūnui beūžiant, jaunystė praėjo, kaip mirė tėvai, išsiskirstė iš namų broliai, seserys, ir liko jis vienas su senstančia davatka Uršule, tolima Baltaragių giminaite, kuri mergaudama paseno ir atrodė amžinai pasiliksianti Baltaragių namuose. Bet išėjo kitaip.

Pakrikus* Baltaragių šeimai, Uršulė perėmė visus namų rūpesčius, nes Baltrus tais reikalais nė kiek nesirūpino, tarsi jų visai nebūtų. Jam tik vienas malūnas niekada iš galvos neišeidavo.

– Tas malūnas susuko tau galvą, – kartais pasakydavo Uršulė, su priekaištu žiūrėdama į Baltaragį. – Nieko tu daugiau nematai, tiktai tą savo malūną, tarytum be jo nieko kito pasaulyje nebūtų.

– Kad man nieko daugiau ir nereikia, – atsakydavo Baltaragis, visai nežiūrėdamas į Uršulę.

Uršulė piktai žybtelėdavo akimis ir, nusigręžusi į krosnį, smarkiau subarškindavo puodais. Kartais pažiūrėdavo Baltaragis, ko ji čia trankosi, o kartais, net nežvilgtelėjęs į jos pusę, išeidavo į malūną.

Kitą kartą Uršulė pradėdavo skųstis, kad, jai per daug darbo su visa namų apyvoka*, kad jis nieko nepadeda, o ji negalinti persiplėšti.

Baltaragis, tarsi nustebęs ir nieko nesuprasdamas, patraukdavo pečiais.

– O kodėl negali? Persiplėšk, ir būsite dvi.

Uršulė manydama, kad Baltrus nieko nesuvokia ir nesupranta (žmonės jį dėl to malūno laikė kurčiu), užsimindavo, kad žmonės kartais nei šį, nei tą nukalba, o pati paraudonuodavo nuo ausų ligi plaukų šaknų: mat, nepadoru jaunam vyrui su mergina vienoje pastogėje gyventi, dar kažin ko žmonės gali prasimanyti. Baltaragis tarsi visai nenugirsdavo tokių kalbų, nors Uršulė ne tik paraudonuodavo, bet ir meiliau baltakiuoti* stengdavosi. O kai jau per daug savo meilumu įgrisdavo, Baltaragis storžieviškai atkirsdavo:

– Ko tu nori? Argi mudu po viena pastoge gyvename? Aš – malūne, o tu – troboje ir kiauliatvartyje.

Tada supykusi Uršulė pradėdavo purkšti kaip katė, grasinti, kad visai iš namų išeisianti, tegu pats vienas pasikaria su tuo savo malūnu ar dar ką nors prasimano.

Baltaragis visai ramiai, kartais net nudžiugęs, atsakydavo:

– Tai ko dar lauki? Eik sau. Man vienam tik ramiau bus.

Uršulė, jau ne juokais įširdusi, pradėdavo rišti savo ryšulius, bet čia berišdama ir vėl atrišdavo, o paskui atsidusdavo ir nusiramindavo:

– Kaip dabar aš jį vieną paliksiu? Palauksiu, gal ateis į protą.

Bet veltui Uršulė tikėjosi. Sugrįžęs iš malūno, Baltaragis nė kiek neapsidžiaugdavo radęs Uršulę vėl po namus triūsiančią, tiktai nustebdavo ar net supykdavo:

– Tai tu dar neišėjai? – prikišdavo.

– Tylėtum ir Dievą mylėtum, – atsidusdavo Uršulė ir porą dienų tylesnė būdavo.

– Tai kad tau Dievas tiek proto duotų, – palinkėdavo Baltaragis, – tada tikrai galėtume ramiai gyventi.

Tas Baltaragio linkėjimas ar bėgantys metai, kurie vis labiau lenkė ir taip susirietusią senmergę, padėjo, ir Uršulė kasdien vis dievobaimingesnė darėsi. Prieš tai ji dar buvo išbandžiusi visas kitas priemones ir net burtus, kuriais tikėjosi vis dėlto Baltaragį prisivilioti, bet, ir tiems nieko nepadėjus, praradusi paskutinę viltį ir, atgailaudama už nuodėmes, padarė Švendubrės Skaisčiausiai Mergelei skaistybės apžadus ir vis dažniau išeidavo į bažnyčią, kartais net visą dieną sugaišdavo, tuo nepaprastai pradžiugindama Baltaragį.

– Matai, susipras kartą, – pats sau sakydavo, nors Uršulė juo dievobaimingesnė darėsi, tuo piktesnė buvo. Vis dėlto Baltaragis neprarado vilties, kad pagaliau ir senmergės piktumui bei įniršiui ateis galas. Bet čia Baltaragis apsiriko.

Dienos slinko, bėgo metai po metų, ir Baltaragis, ūžiant malūnui ir besibarant su sena davatka, net nepastebėjo, kaip ir pats paseno. Nemaža kakta dar labiau padidėjo, o į plaukų vainiką ties smilkiniais taip įsimetė miltų dulkės, kad net skaidriame Udruvės ežero vandenyje negalima buvo ištrinkti*.

Klausimai ir užduotys

1. Kūrinio pradžia primena pasaką. Nurodykite 2–3 priežastis, kodėl.
2. Senas našlys tėvas mylėjo savo vienturtę dukterį. Suraskite tai įrodančią citatą.
3. Suraskite tekste vietą, kur kalbama apie Jurgos jaunystės nerūpestingumą. Ar tikrai jauni žmonės nerūpestingi?
4. Baikite sakinius (po 10 žodžių). Jurga yra... Girdvainis yra...
5. Kodėl negalėdavo pasiekti Jurgos namų jaunikaičiai ir piršliai?
6. Kokie įvykiai ilgam atbaidė keliauninkus atvykti pas Baltaragio dukterį?
7. Kokios mitinės būtybės minimos romane aiškinant malūno paslaptį? Kodėl? Prisiminkite, kokias stichijas jos valdo.
8. Ką kaimo žmonės kaltino dėl visų nelaimių?
9. Kuo kaltino davatka Uršulė Baltaragį? Ar galėjo iš tikro taip būti? Pagrįskite.
10. Kokių ketinimų jaunystėje ji turėjo? Kodėl ne visai galima patikėti Uršule?
11. Kodėl Uršulė nusigando, o Baltaragis tik šypsojosi? Ką jis sumanė?
12. Kodėl šis romanas galėtų būti vadinamas folkloriniu? Nurodykite bent 5 priežastis.
13. Kaip galima apsisaugoti nuo velnio persekiojimo? Nurodykite 2 būdus.
14. Nurodykite kūrinyje vaizduojamus komiškumo pavyzdžius.
15. Kur davatka Uršulė ieškojo paramos?
16. Kas yra velnio tariama ir tikroji nuotaka?
17. Ar gali malūnas suktis be vėjo? Ar primena ši istorija detektyvą? Kodėl?
18. Kodėl Pinčukas yra palankus Baltaragiui ir su juo sugyvena?
19. Kaip suprasti žodžius: „Velnias motiną pripiršo, velnias ir dukterį pagriebs.“?
20. Kokį būdo (charakterio) trūkumą turėjo Girdvainis?
21. Koks tėvo priesakas buvo? Ar reikia tėvų patarimo klausyti?
22. Pažymėkite žodžio dalis: Švendubrė, Purvinaitė, Baltaragis, Pinčukas, Jurga, Jurgis, Girdvainis, Bobinas, Visgirda.
23. Ką reiškia šie posakiai ir kokios tai meninės priemonės: *išvertė akis kaip kukulius*, *liežuvį nieželjo*, *susirišti drabužius į ryšulėlį*, *vos liežuvio neprarijo*, *piktos kaip širšės*, *tulžį lieti*, *ateiti į protą*, *velniukai akyse lakstė*, *tuščiai žmonės nekalba*?
24. Kas rodo, kad Jurga ir Girdvainis yra nepaprasti ir vienas kito verti?
25. Kuo ypatingas posakis: „Juo dievobaimingesnė darėsi, tuo piktesnė buvo“?
26. Ar lengva sutikti tau skirtąjį / skirtąją? Kodėl?
27. Parašykite pastraipą: „Kas tau skirta, tai kaip įspirta“, „Neik su velniu obuoliauti, paliksi be obuolių ir be maišelio“, „Kiekvienas žmogus atsineša savo dalią“. Remkitės K. Borutos romanu „Baltaragio malūnas“.

JUOZAS GRUŠAS (1901–1986)

MERGAITĖ IR VIENIŠAS ŽMOGUS

Novelė

Priėjusi miesto sodą, ji sustojo ir įsižiūrėjo į liepsnojančius klevus. Kaip gražiai čia sugalvojo ruduo, – nusijuokė ji, – visus medžius apipylė ugnimi, auksu, saulės likučiais.

Gera būti dailininke, įsitaisai, kur nori, pieši, kas patinka. Ir bloga būti kasininke (o dar netikrąja, pavaduojančia), nuskubi į banką, paimi svetimas algas, susidedi į geltonos odos portfelį ir – grįždama nesidairyk; eik tiesiosiomis gatvėmis, suspaudusi kaip replėmis tą svetimą lobį. O kontoroje buhalteris, kuriam lyg tyčia Dievas davė akmenį vietoj širdies, vis vien aprėks tave „kvankle“, „žiurke knygine“ (jis yra pastebėjęs ją skaitant kontoroje) ir dar kitais nuostabesniais žodžiais. Tu atsakai, anot išmaningojo buhalterio, už visą pasaulį ir už visus jo turtus.

Kas gi čia?! Jos dėmesį patraukė nepaprastas reginys. Ji sustojo. Laidotuvių procesija. Keista procesija. Nedažytų lentų karstą, užvožtą lovį*, veža kažkokios purvinos vežėčios*, o paskui jas eina vienintelis žmogus. Žmogus – viena koja. Antroji – medinė, apkaustyta geležim. Jis žengia akmenų grindiniu, nuklotu rudens lapais – šiurpus: „Šlept – tarkšt! Šlept – tarkšt!“

Ji net išsižiojo. Lyg koks klyksmas jai išsiveržė iš širdies. Praleido eiseną, nepajudėdama iš vietos.

Iš kur tokios laidotuvės? Net tokiame miestelyje, kur pykstamasi trisdešimt metų, ir tai mirusį lydi sunkvežimis rimtais žmonių veidais.

Ji pabėgėjo tekina, susilygino su procesija ir ėjo kurį laiką šaligatviu.

Ką jis lydi? Tikriausiai žmoną. Kur jų vaikai? Kur kaimynai? Kur giminės? Kodėl jis vienui vienas?

Praeiviai sustoja, stebisi, bet nė vienas nesiryžta net kelių žingsnių paeiti šalia žmogaus.

Vėjas blaško negyvus lapus, neša sūkuriais, meta į veidus; kokia šalta rudens diena!

Medinė koja paslysta, ir žmogus suklumpa ant vežėčių. Bet vėl atsitiesia, vėl žengia šita klaikia savo eisena.

Kodėl jis nesisėda į vežėčias, galvoja ji. Kodėl neapkabina karsto? Kelias dar ilgas. Kapinės dar toli. O jis per daug vienas, neįsivaizduojamai vienišas.

Ir ji pati nepajuto, kaip pasuko iš šaligatvio ir susigretino su žmogumi. Jai atrodė, kad ji atmerktomis akimis sapnuoja; su kažkokiu nesuprantamu būtinumu daro tai, ko iš tiesų nedarytų.

Dabar jie dviese ėjo paskui tas šmėkliškas vežėčias ir kiekvienas atrodė lyg iš kito pasaulio.

Nukarinęs kojas vežėjas ragina kumelę skubėti, nori greičiau baigti priverstinę kelionę su karstu už nugaros, greičiau grįžti į savo tarnybą, prie kurios jis yra įpratęs.

O žmogus, nors ir klupdamas, žengia atkakliai, ryžtingai, savotiškai oriai: „Šlept – tarkšt, šlept – tarkšt!“ Nuo kaktos jam ritasi stambūs prakaito lašai, palikdami pėdsakus ant nešvaraus pelenų spalvos veido.

Griuvena, galvoja ji. Kas jam pakels karstą ten, kapinėse? Kas padėjo išnešti iš namų? Kas buvo su juo tomis baisiomis valandomis, kai mirtis pasiėmė galbūt paskutinį artimą žmogų?

Paklausti jį? Ne! Jo veidas – lyg pikto sužeisto žvėries. Atrodo, kad jo širdis kupina šiurkščiausio nerimo, įtūžio ir pagiežos*. Tikriausiai jis žmonių priešas, kerštautojas, girtuoklis. O čia vežama kankinė. Ir vežimas taip šiurpiai girgžda, tarsi kartodamas kažkieno neišsakytą skundą.

Gal jis daužė prieš savaitę tą moterį kumščiais, o vakar girtas klūpojo prie jos lovos, kurioje ji merdėjo*.

Aišku, niekada jis nenušluostė jai ašarų ir nepakėlė jai naštos, kai ji, netekusi jėgų, imdavo klupti. Graužė jos gyvenimą, iš pradžių tvirtą, vėliau palaužtą; ėdė atkakliau nei rūdys geležį. Kapojo ją kaip jauną eglę, kol nugenėjo šakas. Jis sunaikino jos slaptąjį pasaulį ir padarė iš jos paklusnią, bevalę vergę. Ir ji braidžiojo po pusnis kirtimuose, šalo vėjo pagairėje* ant pastolių*, mirko skalbyklos garuose, kad parneštų jam duonos. Gulėjo šalia gyvo lavono, šlykštėdamasi prisilietimais, ir, tik kažkokios šventos kvailybės apakinta, kantriai nešė moteriai skirtą likimą. Net nenusikir-

po juodų, ant pečių krintančių plaukų, už kurių nutvėręs jis mesdavo ją į guolį; jis to neleido. Ji buvo šviesa, kuri nepramuša tamsos, ir meilė, kuri miršta negimusi.

Ir tas bekojis, o dar daugiau beprotis, kaltino ją už viską, o labiausiai už patį gyvenimą. Ką jis ateityje kaltins?

Laidotuvių vežimas ritasi iš miesto, slenka didžiulių beržų alėja į laukus – šaltus, drėgmės ir vėjų pripildytus.

Ji turi grįžti. Būtinai grįžti. Bet ji, skausmingos paslapties sujaudinta, beveik nesąmoningai žengia paskui nežinomą karstą.

Galbūt viskas ne taip, kaip ji mano. Gal ji neteisingai apkaltino tą be galo vienišą žmogų, kuris, kaip atrodo, nieko daugiau nemato, tik tas liūdnas vežėčias, nieko daugiau nejaučia, tik dingusį gyvenimą ir likusią širdgėlą.

Tikriausiai jis nėra pakvaišęs girtuoklis. Nėra žvėris. Nedaužė prieš savaitę kumščiais žmonos; nedaužė nei prieš metus, nei prieš dešimt. Moteris sirgo jau daug metų, nepakildama iš lovos. Visiems įgriso, visi negailestingai paliko ją ir užmiršo. Tik jis, jos vyras, bekojis, bjauriu pelenų spalvos veidu, kilnojo ją ant rankų, slaugė kantriai, stebuklingai kantriai, nesuprantamai švelniai. O ji, įsijautrinusi ir apdujusi nuo ilgos ligos, matydavo aureolę, spindinčią aplink jo galvą.

Gal šitokia tiesa?

Bet kodėl žmonės paliko jį, tauriaširdį? Kodėl jis vienas?

Atsakymo ji nesuras, nors stengiasi jų gyvenimą matyti taip, kaip mato šitą šmėklišką vežimą. O žmogus, neramiai žengiantis šalia jos, aišku, nepasakos savo gyvenimo. Ir paslapčių neaiškins. Ar galima išaiškinti paslaptį paukščio, krintančio po medžiotojo šautuvu, žuvus jo patelei? Ar galima nustatyti šviesos ir tamsybės ribas, tarp kurių sukasi visa, kas gyva? Ar įmanoma suprasti tą baisų žiaurumą, kuris lydi meilę?

Galbūt ir tas žmogus, tas bjaurus bekojis, kuriam buvo įgimtas švelnumas, įsidegė neapykanta ir kerštu žmonėms, prakeikė juos, ėmė tikėti velniais. Iškėlęs gauruotą kumštį į dangų, jis šaukė dėl savo likimo, reikalavo atpildo, reikalavo teisybės. Teisybės nebuvo.

Bet šitame purve turėjo kas nors būti: dievas ar velnias, ar girtavimas iki beprotybės. Jeigu bekojis ištartų mergaitei keletą savo likimo žodžių, ji tikriausiai galėtų sau pasakyti: štai ko aš iki šiol nežinojau ir nesupratau! Bet ne, jis neprabils. Ir jai liks nežinoma tai, kas svarbiausia, – kaip ir visada.

Juk ji nežino, ką jis iš tikrųjų lydi.

Ji mano, kad žmoną, ir stengiasi suprasti gyvenimą, kurio visai nebuvo. O galbūt jis lydi motiną – išnešusią ant savo pečių ištisą šimtmetį, viską užmiršusią ir visų užmirštą; gal seserį – laimės nesulaukusią, į pragarą pasiuntusią visus vyrus, uždususią nuo pykčio; o gal draugą – tokį pat atliekamą ir niekam nereikalingą?

– Ką jūs lydite? – paklausė ji staiga ir taip tyliai, kad suabejojo, ar jis išgirdo.

Žmogus pakėlė galvą, išsitiesė, nusibraukė atbula ranka nuo kaktos prakaitą.

– Gyvenimą savo, – pagaliau atsakė gergždžiančiu, nemaloniu, bet iš gilumos kylančiu balsu. Ir žengė toliau, sunkiai krypuodamas, šnopšdamas, tačiau nepriklausomai ir išdidžiai, kažkaip graudingai komiškai: „Šlept – tarkšt! Šlept – tarkšt!“

Ji pajuto šiurpulį.

Priešais buvo tuščias, nugairintas laukas, keletas eglių ties kapinėmis, kurių viršūnėmis vėjas nešė pilkus debesis.

– Hhh... ką lydite jūs, ahh?..

Išgirdo ji graudų, bet piktą dūstančio žmogaus murmėjimą. Jis, matyt, eikvojo paskutines jėgas ir labai neramiai skaičiavo mintyse, kiek dar liko iki kapinių.

Ji paėjo keletą neryžtingų žingsnių, atsiliko ir sustojo. Taip, tikrai, ką ji lydi? Svetimą paslaptį, kurios niekada nesužinos? Bevardį gyvenimą bevardžio žmogaus? Ką ji lydi?

Lyg prabusdama atsiminė tai, ką neleistinai buvo užmiršusi, – atsiminė, kad ji nešasi pilną portfelį pinigų, kurie kažkam neapsakomai reikalingi. Ir bėgo tekina į miestą, galvodama, ką pasakys buhalteris, kuriam Dievas iš piktumo davė akmenį vietoj širdies. Bėgo žvirgždėtu keliu, ilga

beržų alėja, neatsigręždama, nesustodama, kaskart labiau suprasdama savo kaltę.

Ir kai išbalusi ir uždususi pravėrė raštinės duris, ji pamatė siaubą buhalterio akyse. Sustojo priešais jį be žado ir laukė negailestingo teismo. O jis, norėdamas nustatyti kaltės dydį, ištarė pro dantis:

– Kalbėk!

Tada ji pasiryžo pasakyti jam visą tiesą, pasakyti, suvaldžiusi baimę, drąsiai, net protingai. Jeigu jau būti teisiamai, tai tik už tiesą.

Taip, ji ėjo laidotuvių procesijoj. Ji turėjo eiti. Ji negalėjo neiti. Mirė jai brangiausias žmogus. Kol jis buvo gyvas ir darydavo jai gera, ji niekino jį, skriaudė, įžeidinėjo. Giminės apiplėšė jį, paliko, užmiršo. Ir mirtis, kuri yra šimtą kartų baisesnė vienatvėje, pažadino jos sąžinę, atsakomybę, gailesį. Ji pajuto to žmogaus gyvenimą, tokį mažą ir kartu tokį didelį, – gyvenimą, audrose nepalūžusį, švelnios meilės pripildytą. Ir pajuto jo likimą, nežinomo, užmiršto žmogaus likimą, nematomais saitais* susietą su jos likimu. Ji ėjo paskui karstą, – ji negalėjo neiti, – paskui sielvartą, paskui neišmatuojamą vienatvę. Ir atrodė jai, kad ji eina paskui kažką nemirtingą, eina su visais žmonėmis kartu, eina brolių ir seserų būryje. Ir atrodė jai, kad žemė žydi, nors tai buvo geltonas ruduo.

Pradėdama kalbėti, ji jautė baimę, bet dabar pati pamatė, kad tai nėra baimės ir silpnumo žodžiai; pati suprato, kad tai iš tikrųjų yra tiesa. Ir, keista, ji pastebėjo ašaras buhalterio akyse. Ašaras?! Ne! Tai buvo tik iš kažkur atklydęs saulės kraštelis, tik svetimų spindulių pluoštas, nes staiga griežtasis žmogus pagriebė tą patį portfelį ir trenkė į stalą.

– Kvaiša! Galėjo taip atsitikti, kad būtum grįžusi be pinigų! Žmonėms valgyti reikia!

Klausimai ir užduotys

1. Kas rodo, kad mergaitė buvo romantikė, jautrios širdies? Ar ji patenkinta savo darboviete, pareigomis? Kaip ji vertina savo viršininką?
2. Ką galvojate apie buhalterio nepagarbų elgesį su mergaite? Ar gali taip elgtis aukštesnes pareigas užimantis žmogus?
3. Kas patraukė mergaitės dėmesį, kai ji nešė pinigus? Kodėl?

4. Kodėl ji prisijungė prie gedulingos procesijos? Kokia Jūsų versija, kodėl žmogus ėjo paskui karstą vienui vienas? Ką galvoja mergaitė? Ar tos dvi versijos nėra stereotipinės? Ar ne per greitai darome išvadas? Ar priežasties žinojimas būtų ką pakeitęs?
5. „O galbūt jis lydi motiną – išnešusią ant savo pečių ištisą šimtmetį, viską užmiršusią ir visų užmirštą; gal seserį – laimės nesulaukusią, į pragarą pasiuntusią visus vyrus, uždususią nuo pykčio; o gal draugą – tokį pat atliekamą ir niekam nereikalingą?“ Ką galima pasakyti apie mergaitę, jei jos minčių srautas teka būtent tokia tvarka? Kokia ji?
6. Ką atsakė žmogus mergaitei, kai ši paklausė jo, ką lydi? Kodėl?
7. O ką lydi mergaitė? Kokia Jūsų nuomonė?
8. Kaip pakomentuotumėte novelės pabaigą?
9. Pasirinkite, Jūsų nuomone, teisingą atsakymą. Novelė yra (tema):
   a) apie neatsakingą mergaitę, kuri neatlieka pareigos;
   b) apie tai, kad yra vienišų žmonių, kurie niekam nerūpi;
   c) apie empatijos trūkumą, apie mūsų abejingumą savo artimui;
   d) apie tai, kad mergaitė nieko neišmano apie mirtį;
   e) apie tai, kad mergaitę labai domino kito žmogaus paslaptys;
   f) apie tai, kad mergaitė nežino, kiek žmonių laukia piniginių išmokų;
   g) apie tai, kad vienakojui žmogui buvo sunku eiti, nes visuomenė nepasirūpino jo gyvenimo būdu ir sveikata.

LINKSMA NOVELĖ APIE KULTŪRINGĄ BURMISTRĄ

Novelė

Kiaulių gatvės pavadinimas galėjo atrodyti juokingas ir įžeidžiantis tik pirmą kartą atvykusiems į miestą; vietos gyventojams jis kėlė, galima sakyti, gerą jausmą, lygiai kaip Rezetų ar Tulpių gatvių vardai.

Pavadinimas kilęs nuo paprasčiausių kiaulių, naudingų naminių gyvulių, ramiai gyvenančių savo senamadiškuose tvartuose.

Šioje gatvėje buvo pačios jaukiausios visame mieste sodybos ir puošniausios vilos; gatvė tokio vardo niekada nebūtų gavusi. Bet viename gale buvo skerdykla, kitame – geležinkelio prekinė stotis. Būdavo dienų,

kai po šimtą ir daugiau vagonų kiaulių iškraudavo – dar atsimena senieji žmonės – ir jas pro vilas, sandėlius ir pirtis varydavo į skerdyklą. Vaizdas būdavo įspūdingas. Kiaulės slinko, prisispaudusios viena prie kitos, šonais laužydamos karpytas gyvatvores, visos kartu grėsmingai šniokšdamos ir kriuksėdamos – atrodė kažkas panašaus į patvinusią, putojančią upę ar slenkančią nuo kalno sniego laviną be pradžios, be pabaigos.

Kai kurios jų, pagautos siaubo ar mums nesuprantamos gyvuliškos vilties, iškrautos iš vagonų, šokdavo bėgti, puldavo ne ten, kur varomos; taip jas, besiveržiančias į priešingą pusę, pagaudavo gyva srovė ir atbulas nutempdavo į skerdyklą. Funkcijas, kurių negalėjo atlikti varovai, dabar atlikdavo masė.

Iš šalies žiūrint, vaizdas gyvulių, atbulomis einančių į mirtį, buvo labai juokingas.

Šitokia kiaulių eisena jaudino miesto gyventojus, priminė jiems tragišką ir komišką gyvenimo pusę ir žadino kažką panašaus į grožio pajautimą.

Miesto valdyba, pagerbdama klestintį žemės ūkį ir geras tradicijas, gatvę pavadino Kiaulių gatve.

Nors gatvėje buvo nemažai žalumynų ir gėlių, o grindinys šluojamas beveik kas dieną, tačiau kiaulių kvapas iš karto pasiekdavo kiekvieną jautresnę nosį; per ilgą laiką jis buvo giliai įsismelkęs į gražiųjų vilų vidų – į sienas, baldus, net į protėvių portretus. Vietos gyventojams tas ne visai tikęs dvelkimas atrodė natūralus ir niekam nekėlė pasipiktinimo.

Po nedidelių ir kvailų gaisrų gatvės gyvenimas vėl slinko ramiai, mieguistai ir palaimingai.

Atsitiko taip, kad miesto gyventojai išsirinko burmistru* žmogų, gyvenantį kitoje šalyje, bet turintį giminystės ryšių su aukštais asmenimis. (Retas atvejis: tikras pusbrolis prezidentui ir antros eilės pusbrolis arkivyskupui; savo tauriu asmeniu galėjo simbolizuoti valdžios dviprasmiškumą. Tai buvo tiesa, tik kai kurie miesto gyventojai tvirtino, kad čia kažkas paimta iš pasakos.)

Atvykėlis buvo vidutinio ūgio – nei per ilgas, nei per trumpas – dailių manierų, draugiškas ir sąmojingas. Vidutinio amžiaus, atrodė nevedęs, domino moteris, kurios iš karto pasakė, kiek jis galėjo turėti meilės isto-

rijų. Tiktai keista, nė viena negalėjo nustatyti jo plaukų spalvos: vienoms atrodė rudaplaukis, kitoms juodaplaukis, galbūt dėl to, kad jis nė karto nebuvo nusiėmęs savo mėlynos kepurės.

Miesto įžymieji, sutikę jį geležinkelio stotyje ir palydėję į viešbutį, tvirtino, kad naujasis burmistras yra tikrai nuostabus žmogus: niekada nepasiduoda desperacijai*, myli principus ir švarą (myli!), blaiviai vertina veidmainystę, kai nėra kito pasirinkimo, ir žino, kaip jis atrodys, būdamas aštuoniasdešimties metų.

Vietos laikraštyje išspausdinta plati jo biografija atrodė kažkokia netikra; įskaitos anketoje jau savaime nieko tikro negalėjo būti; apibendrinus ir iššifravus netikrus duomenis, buvo galima nustatyti kai kuriuos tikrus jo gyvenimo faktus. Mokęsis dvasinėje seminarijoje, dėl pašaukimo stokos* pasitraukęs, studijavęs teisę, bet dėl kažkokio svetimo nusikaltimo – neteisėtai pašalintas; nieko nebaigęs ir nieko neišsinešęs, turėjo laisvas rankas politinei veiklai.

Vėliau paaiškėjo, kad naujojo burmistro politiniai ir administraciniai gabumai gana riboti. Pasišovęs* miestą valdyti stipria ranka ir stipria galva, pasijuto neturįs stiprios rankos, nes yra aristokratas, ir neturįs stiprios galvos, nes yra fantastas. Parodęs geriausius norus duoti miestui „tvarką ir gerovę“, greitai pats suprato, kad tvarka ir netvarka dažnai visai tas pats, gerovė ir skurdas – taip pat; o duoti vertingus pažadus – tai beveik viską duoti. Kliedėjimo momentais (o tokių pasitaikydavo), kurie būdavo rezultatas įtempto ir nelogiško galvojimo, imdavo tvirtinti, kad ne miestas jį prarijęs, o jis miestą; tada jis netekdavo tikrovės pajautimo ir miglotame pasąmonės kompleksų pasaulyje regėdavo žmones, iškilmingai kopiančius į kažkokią laimę, o kartais regėdavo tik virves, kuriomis kažkas tempė kažką – ir tempė nežinia kur.

Vis dėlto netiesa, kad naujasis burmistras miestui nieko nedavė. Jis davė gana nemažai, reikia būti objektyviems, ir davė tai, ko reikia, tik, deja, ne taip, kaip reikia. Estetas, fantastas, švelnios prigimties – jis negalėjo nieko pakęsti, kas buvo prieš jam ateinant.

Pirmiausia jis išnuomojo iš miesto valdybos senovinę pilį ir iš senovinės rotušės perkėlė ten visą miesto valdybą. (Nuomą įstaiga turėjo mo-

kėti pati sau, kitaip buvo neįmanoma, kol pasaulyje egzistavo buržuazinė buhalterija. Žinoma, mums visa tai nebesuprantama, bet šių dienų buhalteris iš karto supras). Keturių kolonų salėje įsirengė nuostabų kabinetą, kurio viduryje saulė turėjo tekėti, o sienose šviesti graikų, romėnų ir būsimųjų amžių išmintis. Už durų ant persiško kilimo pasodino gražią sekretorę; šalia tarsi garbės sargybą pastatė dvi eiles telefono aparatų – žalių, geltonų, žydrų kaip dangus... Visa tai turėjo iš karto apstulbinti kiekvieną atėjusį ir visam laikui atimti bet kokį norą pykti, kritikuoti ir keiktis. Tai buvo politika, esanti aukščiau už gyvenimą.

Svarbiausios reformos vyko Kiaulių gatvėje.

Pasukęs į tą puikią gatvę, naujasis burmistras staiga sustojo, perskaitė pavadinimą ir pajuto nemalonų kvapą. Iš karto jis net nesuvokė, koks tai kvapas; tai buvo truputį salstelėjęs ramybės dvelkimas, gal dar šiaudų ir dar kai ko... Giliai patraukęs nosimi ir tai pakartojęs kelis kartus, įsitikino, kad šis kvapas dusina visą miestą ir trukdo žmonėms laisvai alsuoti*. Sušaukė tada jis miesto valdybos posėdį ir pasiūlė Kiaulių gatvę pervadinti Arklių gatve.

– Arklys visada nešė žmogų į priekį, – kalbėjo jis, – lydėjo visais likimo keliais, dalinosi džiaugsmu ir vargu ir mirė kartu su žmogumi kovos lauke. Pažvelgęs senam darbiniam arkliui į akis, visą žmonijos skausmą matai. O kiaulė buvo ir bus nešvarumo ir išdavystės simbolis. Mieste niekas netaria pagarbiai kiaulės vardo; kaime taip pat ją nustojo gerbti tada, kai ji išdavė žemės ūkį.

Kai visur prikalė dailias lenteles su nauju gatvės pavadinimu, praeiviai sustodami skaitė jas kaip kokius šūkius, šypsojosi, traukė pečiais ir kiekvienas sau galvojo, kad miestas pradeda įgyti kitokį kvapą.

Tačiau naujasis gatvės pavadinimas pasirodė žalingas. Gatvėje buvo dideli sodai ir stambūs bitynai, o bitės, kaip žinoma, nepakenčia arklių kvapo. Greitai ėmė nykti bitynai, o su jais ir sodai. Atsirado rimta priežastis vėl pakeisti gatvės pavadinimą.

– Technika, ponai! – kalbėjo burmistras posėdyje, o jis mokėjo kalbėti, – technika – istorinis stebuklas. Kaip šiandien atrodytų pasaulis, jei technika būtų sustojusi urvinio žmogaus lygio? Ne tik automobilio ar

traktoriaus žmogus neturėtų, – jis neturėtų sielos! O arkliai nyksta, ponai, istoriškai išmiršta, nieko nepadarysi; lieka džiaugtis tik tuo, kad su jais kartu nyksta ir arkliavagiai.

Po tokios burmistro kalbos miesto valdyba nutarė Arklių gatvę pavadinti Traktorių gatve.

Traktorių gatvėje nebebuvo nė vienos pirties; jos visos buvo kvailai ir beprasmiškai sudegintos dar tuo metu, kai gatvė turėjo negarbingą Kiaulių vardą. Dabar, grėsmingai pakelti į dangų, stirksojo rudi pakrypę kaminai, nelyginant milžiniški skęstančios pabaisos pirštai. Tarp sodų, daržų ir gėlynų jie buvo baisiai svetimi ir priminė chaoso, nykimo ir beprotybės pasaulį. Čia pat mėtėsi aptirpę negyvi akmenys – kažkada egzistavusių begalvių milžinų ginklai. Niekas nesistengė pašalinti griuvenų; visiems atrodė, kad jos turi ypatingą teisę čia būti.

Naujasis burmistras apstulbo, pamatęs nuogus apgargažėjusius* kaminus, tamsius suskeldėjusius akmenis; jam pasirodė, kad mato jų virpantį trūnijimą*, nors tai buvo netrūnijantys daiktai. Ir keisčiausia, kad juos pamatė tik dabar, nors daug kartų buvo vaikščiojęs Traktorių gatve. Pajuto jis, kad tie negyvi akmenys nėra negyvi; jie kalba apie kažką: galbūt apie liūdną Konstancijos istoriją, kurią jis buvo girdėjęs, absurdiškus pirčių gaisrus, žiaurią, bukaprotišką bausmę, o gal apie tą nereikalingų daiktų sandėlį, saugomą kaip kokią šventovę. Ir tada jis tarė pats sau:

– Kiek daug žmonių nešvarumo! Reikia pastatyti naują didelę pirtį.

Po mėlyna kepure, augte priaugusia prie galvos, visada slypėjo plati vaizduotė ir galimumas gimti dideliems planams. Su įkvėpimu burmistras mąstė, konstravo keletą dienų ir naktų ir sukūrė ištisą sudėtingą švarinimo sistemą. Pirmiausia turėjo būti pastatyta moderni pirtis su voniomis, įvairiais dušais, poilsio kambariais, manikiūro ir pedikiūro kabinetais; šalia turėjo atsirasti kirpykla, skalbykla, valykla; toliau – muilo ir šepečių fabrikai – visa, kas reikalinga švarai.

Burmistras buvo sudėtinga asmenybė ir, savo laimei ar nelaimei, vis paklysdavo tarp dviejų prieštaraujančių tiesų. Šį kartą buvo viena tiesa – tai kova su pasipelnymo dvasia, kuri yra nešvarumo motina, antra – tai pelnas, kuris sudaro sąlygas švariai gyventi. Ir dar: turtas – tai dvasios

žudikas, neturtas – tai kenksmingiausias dalykas vadovaujančių asmenų veikloje.

Ir burmistras pasirinko tas tiesas, kurias jau iš pradžių buvo pasirinkęs. Savo sistemai realizuoti suorganizavo akcinę bendrovę, apskaičiavo galimą dividendą* ir pritraukė kapitalą.

Ramiose vilose, kuriose iki šiol girdėjai senus paprastus žodžius: miltai, mėsa, arbata, dabar pasigirsdavo nepaprasti: vertė, pridedamoji vertė, antpelnis*.

Pirtis buvo pastatyta, ir statytojai įteikė burmistrui raktus. Į atidarymo iškilmes buvo pakviesti įžymieji miesto žmonės; po oficialiosios dalies buvo numatyta visiems išsiprausti maudyklėse, voniose ir po įmantriais dušais. Tačiau atidarymo išvakarėse įvyko kažkas nelaukta: policijos prefektas* gavo keistą laišką:

Šią naktį gaus per galvą tas, kas aukštai ją kelia.

Perskaitęs laišką, prefektas nesąmoningai nukreipė akis į budinčiojo policininko galvą ir stengėsi suprasti, ką visa tai reiškia. Didelė policininko galva buvo užvožta aukšta kepure.

„Policija saugo kiekvieną teisingą mintį ir vaduoja žmoniją iš neteisybės pančių“, – prisiminė prefektas spaudoje paskelbtus savo paties žodžius ir, kaip sakoma, sukėlė ant kojų visą policiją: pastatė sargybą prie burmistro, prie savo namų, pasiuntė į gatvę patrulius, iš anksto užsakė greitosios pagalbos mašiną; nors policija ir rodė budrumą, vis dėlto atsitiko kažkas panašaus į tragediją: Traktorių gatvėje sudegė neseniai pastatyta prabangi pirtis, pirmasis švaros sistemos objektas. Kartu sudegė greta riogsojęs didžiulis nereikalingų daiktų sandėlis. Ugniagesių žodžiais, gaisrą gesinti trukdė benzino garai.

– Gyvenime daug kas neaišku, – tarė burmistras ir liūdnai pažiūrėjo į policijos prefektą.

– Aš neturiu teisės, ponas burmistre, užimti tokios pozicijos, kad būtų daug kas neaišku, – atsakė prefektas ir patempė dailiai prigludusio munduro skvernus.

– Tai kas gi sudegino pastatą, ponas prefekte?

– Beprotė.

– Beprotė? Tikra?

– Argi yra ir netikrų? – nustebo policijos prefektas.

– Visos netikros. Visos nešioja kaukes. Tikrų sunku rasti.

– Šitoji tikresnė už visas tikrąsias.

– Kas ji?

– Rudaplaukė. Konstancija.

– Konstancija? Turiu žinių, kad ji prieš daugelį metų pasikorė nereikalingų daiktų sandėlyje.

– Konstancija gyva, ponas burmistre, vaikšto gatvėmis, užeina į kiekvienus namus.

– Ar tai tiesa? – paklausė burmistras.

– O kas tai yra tiesa? – savo ruožtu paklausė policijos prefektas.

– Hm!.. Kas yra tiesa? – susimąstė miesto galva. – Nežinau, prefekte. Tik žinau, kad visada įklimpsta ta valdžia, kuri ieško tiesos.

– Manau, kad mums šitos silpnybės negalima prikišti.

– Pagirtina, – tarė burmistras. – Tiesa – sena kaip pasaulis, sako etiopai. Ir taip pat surūdijusi kaip pasaulis. Per jėgą kalama nulinksta.

Nutilo burmistras, nutilo ir prefektas.

– Viena? – po ilgos pauzės paklausė miesto galva.

– Tiesa?

– Konstancija.

– Žinoma, viena. Bet turiu pasakyti – kartą sapnavau, kad visas miestas jos dvasiniai giminaičiai.

– Jūsų sapnas jums daro garbės, prefekte. Prašom. Paimkite cigarą.

– Dėkoju.

– Visi mes miegam, ir visi sapnuojam. Tik užmirštame, ką sapnavome. O jūs neužmiršote. Policijos budrumas – aukščiausio laipsnio.

Burmistras nusijuokė, nusijuokė ir prefektas.

– Pagalvokite, ponas prefekte, gal ta Konstancija kieno nors įrankis?

– Įrankis pačios beprotybės!

– Kodėl gi ji sudegino naudingą pastatą? Juk bepročiai taip pat turi savo logiką.

– Labai neaišku, ponas burmistre. Tai tamsi pasąmonės sritis, kaip sako žurnalistai. Juodoji magija!

– Negi aš pasakysiu akcininkams: juodoji magija, pasąmonės sritis! Kapitalas žuvo! Suprantate?

– O jūs pasakykite: kapitalas yra kapitalas, gaisras – gaisras, burmistras – burmistras. Ir nesileiskite į jokias magijas. O jei dar murmės, nukapokite jiems galvas.

– Juokais galiu nukapoti ir vėl sudėti į vietas. Bet kapitalas yra Dievas, nė vienas Dievas juokų nemėgsta; kapitalistai – jo tarnai; Dievo tarnai nekenčia net draugiškų šaržų. Išeities nėra. Aš privalau nusišauti.

– Ką?! Nusišauti?! – pašoko policijos prefektas.

– Nusišauti, – ramiai atsakė burmistras. – Aš mėgstu humorą, bet šį kartą kalbu rimtai.

– Jūs dar galite daug ką duoti!

– Galiu duoti tik pažadus. Pažadų bepročiai dar neįstengia sunaikinti.

– Jūs galite pasistatyti sau paminklą.

– Malonu būtų pasistatyti, jei žinotum, kas jį nugriaus.

– Bet, burmistre, jūs turite daug asmeninių draugų!

– Turiu – ir ne mažiau, kaip bet koks karalius, nors aš tik burmistras.

– Bet jūs gi tikite žmonėmis!

– Tikiu! Tikiu žmonėmis! Tikiu jų teisingumu! Tikiu šventaisiais! Nusišauti! Nusišauti!

Ir burmistras ėmė šaukti ir kelti sugniaužtus kumščius į jam vienam matomą dangų.

– Jūs ligonis, burmistre. Jūsų nervai pakriko. Jūs privalote pailsėti.

– Kristi! Akmeniu pavirsti! Aa!.. Ateis didysis ir tave – akmenį – užmuš kitu akmeniu. Paskui išveš į Rio de Žaneirą arba į Filipinus.

– Burmistre! Nieko kito nelieka – sunaikinti Konstanciją! Garbės žodis, sunaikinsim!

Konstancijos sunaikinti policijos prefektui nepavyko. Niekas negalėjo tiksliai nurodyti, kur ji pasislėpė. Vieni sakė – nereikalingų daiktų sandėlyje (deja, šitas jau sudegęs), kiti – pačioje policijoje, o treti tvirtino savo akimis matę ją iš pat ryto įsmunkant į Vyriausiąją biurokratijos valdybą.

Klausimai ir užduotys

1. „Šitokia kiaulių eisena jaudino miesto gyventojus, priminė jiems tragišką ir komišką gyvenimo pusę ir žadino kažką panašaus į grožio pajautimą.“ Kodėl ši novelė jau iš pat pradžių, galima teigti, absurdiška?
2. Kaip iš pradžių vadinta gatvė, kaip vėliau? Ar neprimena šiandienos aktualijų, kai pervadinamos gatvės, griaunami paminklai? Kodėl susiklosto tokia situacija? Ką reikėtų daryti, kad visuomenė taip nesielgtų? Ar visada „nauja šluota naujai šluoja“?
3. Kaip buvo išrinktas burmistras? Kodėl? Ar neprimena kartais mūsų visuomenės realybės, kai išsirenkame nekompetentingus politikus? Ką tai sako apie mus? „Vėliau paaiškėjo, kad naujojo burmistro politiniai ir administraciniai gabumai gana riboti.“ Kaip derėtų rinkti visuomenės atstovus?
4. Koks burmistras buvo? Parašykite lentelėje citatų ar citatų fragmentų:

Išorinis portretas	Dalykinės kompetencijos

5. Parašykite išvadą. Ar burmistras marionetė? Ar burmistras didybės apimtas žmogus? Kodėl?
6. Įrodykite, kad burmistras galimai yra demagogas, geba pridengti gražiais žodžiais abejotinas, nepagrįstas vertybes. Prisiminkite, kaip siūlė pervadinti Kiaulių gatvę? Kodėl?
7. Įrodykite, kad burmistras yra populistas. Kaip vėliau pervadinta Arklių gatvė?
8. Kodėl idėja apie švarą ir pirties statybą atrodo absurdiška, perdėta? Ar nepasitaikė ir mūsų visuomenėje neapgalvotų sprendimų (pvz., sporto stadionas Vilniuje ir pan.)? Kaip pasišaipoma iš kapitalizmo ir vartotojiškos visuomenės?
9. Kodėl aiškinimas apie kilusį gaisrą yra absurdiškas? O gal taip *plaunami pinigai*? Ar Konstancija reali? Gal tai konstanta (nekintamas dydis), kaip ir faktas, kad visuomenėje visada yra neišmanėlių, lengvatikių, žmonių, kuriems stinga kritinio mąstymo?
10. Kodėl pernelyg uoli biurokratija trukdo visuomenei tobulėti ir siekti pažangos?
11. Suformuluokite, kokios visuomenės ydos yra išjuokiamos J. Grušo novelėje „Linksma novelė apie kultūringą burmistrą“. Ar tikrai jis kultūringas? Ką laikote kultūringu žmogumi?

VYTAUTAS V. LANDSBERGIS (g. 1962)

Ištraukos iš pasakojimų ir anekdotų knygos „RUDNOSIUKO ISTORIJOS“

PRAKALBA Į JAUNĄJĮ SKAITYTOJĄ

Tūlam* skaitytojui siūloma knygelė „Rudnosiuko istorijos“ kol kas dar neįtraukta į mūsų literatūros aukso fondus, bet vilties yra**. Todėl, prieš pradedant pasakoti tūlas Rudnosiuko istorijas, norėtųsi kiek plačiau nei įprasta nušviesti šių istorijų atsiradimo istoriją, kad paskui nekiltų kokių nors nereikalingų klausimų, niekam nedarančių garbės...

Taigi pradėkime nuo pradžių... Visų pirma Rudnosiuką išgalvojau visiškai ne aš, o tikras geras rašytojas Vytė Nemunėlis. Turbūt visi mokate atmintinai ar bent esate girdėję šiuos Vytės Nemunėlio posmus:

Ten miške, kur eglės ošia,
Po pušim sena sena,
Buvo meškinas Rudnosis,
Rudnosienė – jo žmona.

Ir turėjo jie meškiuką, –
Rudnosiuką kaip ir jie, –
Buvo jis dar be kelnyčių
Ir bėgiojo tik namie.

Tai va... Parašė šį žavų kūrinėlį Vytė Nemunėlis ir netrukus prasidėjo karas***. Tada Vytė susikrovė būtiniausius daiktus ir išvažiavo pasivažinėti po pasaulį.

O Rudnosiukas pasiliko Lietuvoje, kur sunkiai augo, augo, vystėsi, vystėsi, paskui vargais negalais baigė vaikų darželį, vėliau dar ir mokyklą, kalėjimą, ligoninę, tremtį bei kitas lavinimo įstaigas, kol galų gale subrendo ir išėjo į žmones. Tačiau neužmirškime, kad Rudnosiukas augo ir vystėsi dar anais tamsiais laikais, kai augti Lietuvoje buvo itin sunku, o išeiti į

žmones – iš viso beveik neįmanoma. Žmogus tais laikais dažniausiai neaugdavo, o atvirkščiai – mažėdavo, mažėdavo, kol pavirsdavo kokiu nors vos įžiūrimu padarėliu, pavyzdžiui, parazitu...****

Tačiau Rudnosiukas, nepaisydamas visų parazitų, vis tiek bandė augti ne žemyn, o į viršų – į saulę, dangaus ir žvaigždžių link. O stiebtis į viršų anuomet labai padėdavę pokštai, mat parazitai jų velniškai bijo. Bet pokštauti anais tamsiais ir pavojingais laikais išdrįsdavo (tik vienas kitas drąsesnis rašytojas, pavyzdžiui, Marcelijus Martinaitis su savo „Kukučio baladėm". Tokio pobūdžio pokštai darė nemažą įtaką Rudnosiukui bei kitiems miško žvėrims...

Ir štai vieną gražią kovo vienuoliktą dieną Rudnosiukui atsitiko toks keistas atsitikimas. Tądien Rudnosiukas drybsojo pievoje, rankas susidėjęs ant pilvo, ir laukė, kada pagaliau ateis pavasaris bei kitoks atgimimas. Ir štai taip drybsodamas jis pamatė padebesiais skrajojantį Kukutį, kuris nelaukė pavasario, sudėjęs rankas ir sparnus, o pats visaip kaip bandė jį prisikviesti, čiulbėdamas bei deklamuodamas įvairius magiškus užkeikimus. Pvz.:

Pavasari,
ar ir tau – ne pavasaris,
ar ir tau ne gražu,
kai gražu,
kai pavasaris?

Kaip gražu, kaip gražu,
kai gražu,
net negražiems
kaip gražu,
kai pavasaris,
kai atitirpsta saulė
languos!

Pavasaris, išgirdęs tokius žodžius, susikrovė į kuprinę sprogmenis ir prisistatė per kokį pusvalandį... Kaipmat išsprogo kilimai, medžiai ir kitos

gėlės, o Kukutis, pamatęs, kad šitas reikalėlis jau sutvarkytas, nuskrido pas savo Kukutienę padėti jai perėti mažų juokingų kukučiukų.

Rudnosiukui šis pavasariškas Kukučio pokštas labai patiko ir netrukus jis irgi pradėjo panašiai pokštauti... Kai kurie žvėreliai, išgirdę Rudnosiuko juokus, tiesiog sprogdavo iš juoko***** it medžiai pavasarį. Tačiau ne visiems, savaime suprantama, tie pokštai patiko, daugelis pyko, sakė – dėdė Nemunėlis tave, Rudnosiuk, sugalvojo daug gražesnį, o tu šit koks. Tačiau nieko nepadarysi, laikai buvo tamsūs, neramūs, tai iš kur čia būsi gražus... Tokios tokelės****** tad...

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAI

* Tūlas – įdomus, savotiškas, kvailas.

** Žadėjo per pažįstamus kitąmet įtraukti į sidabro fondą, o iš ten iki aukso fondo – ranka pasiekti.

*** Nedrįstume teigti, kad karas prasidėjo būtent dėl šios knygelės pasirodymo. Tačiau kas galėtų paneigti, kad ne dėl šitos, o dėl kurios nors kitos...

**** Parazitai – tai tokie šlykštūs parazituojantys padarai, kurie visiškai nenori augti, vystytis, valytis dantų, susiplauti indų, skaityti knygų ir visaip kitaip tobulėti. Knygelėje, pretenduojančioje į aukso fondą, apie juos net ir kalbėti nesinori...

***** Anuomet tai būdavo gana įprastas reiškinys – palaukėse visur besimėtančios iš juoko susprogusių žvėrelių liekanos, kailių gabaliukai, iššiepti dantukai bei kitos detalės...

****** Tokelės – tai tokios tūlos istorijos.

RUDNOSIUKO PRIEŠISTORĖ

Skaitytojui visiškai pagrįstai gali kilti klausimas: o iš kur tas Rudnosiukas atsirado apskritai – ne kaip literatūrinis personažas, o kaip zoologinis vienetas? Iš kokio žvėries jis išsivystė, koks jis buvo prieš mūsų erą, koks ankstyvaisiais viduramžiais ir t. t.? Ką gi, skaitytojo smalsumą dera patenkinti...

Rudnosiukas gimė aštuonioliktais metais prieš mūsų erą, gegužės 25 dieną. Neteisinga būtų sakyti, jog jis gimė. Jis paprasčiausiai išsivystė iš vidutinio stambumo brutozauro (lot. *Brutozaurus Rudnosiukijus*) maždaug tuo pat metu, kai iš mažųjų stripokokų išsivystė kiškiai.

Rudnosiuko tėvelis buvo eilinis brutozauras, labai kuklus ir darbštus žolėdis. Dirbo miško bibliotekos vedėju, laisvalaikiu rašydavo anekdotus apie miško žvėrelių gyvenimą. Pavyzdžiui, penkioliktaisiais mūsų eros metais miške itin populiarus buvo jo sukurtas anekdotas apie Asilą:

„Nutarė kartą Asilas tapti Kengūra. Parietė priekines kojas ir šokinėja per krūmus ant užpakalinių. Pamatė jį taip šokinėjantį Liūtas ir klausia:

– Ko šokinėji, ką čia vaidini?

– Kengūrą, – atsakė Asilas, – matai, noriu būti pasauly pats greičiausias ir stipriausias.

– Negražu, oi negražu šitaip, – pamokomu balsu tarė Liūtas ir suėdė Asilą.“

Visi miško žvėreliai, išgirdę šį anekdotą, juokdavosi ir trindavo letenėlėmis pilvą iš pasitenkinimo. Tik vienintelis Asilas nesijuokdavo, o daužydavo įsiutęs kanopomis žemę ir šaukdavo, kad tai melas ir prasimanymas ir šitaip niekada nėra atsitikę...

Rudnosiuko tėvelis nenorėjo, kad miško žvėreliai, o ypač asilas, žinotų, kas tų anekdotų autorius, tad dėl viso pikto pasivadino slapyvardžiu Rudnozauras...

Rudnosiuko tėvelis vedė devynioliktais metais prieš mūsų erą labai jauną brutozauraitę iš labai neturtingos šeimos. Vestuvės buvo negausios, bet labai smagios... Jaunieji pasikvietė visus miškelio pitekantropus, humanoidus, neandertaliečius bei kitus priešistorinius dinozaurus. Tik vienos pelėdos, kaip visada, nepakvietė... Pelėda, tiesa, atvyko ir nekviesta, gėrė su vestuvininkais, šoko „Dinozaurų polką su ragučiais“ bei visaip kitaip save jauną linksmino... Bet štai antrąją vestuvių dieną įvyko toks nedidelis nesusipratimas – vienas senas, apyžlibis dinozauras, vardu Žora, ant stalo bešokinėjančią pelėdą netyčia supainiojo su citrina. Pačiupo ją galingomis savo letenomis, išspaudė į arbatą ir užtraukė visa gerkle:

– Karti karti, arbatėlė karti...

Smagią dainą kaipmat pagavo ir kiti vestuvininkai:

– Bučiuosis jaunieji, tai bus saldi...

Na, pasibučiavo Rudnosiuko tėveliai vieną kartą – kažkas ne taip... Pasibučiavo kitą kartą – ogi žiūri, visiškai nieko! Ir taip jiems patiko bu-

čiuotis, kad bučiavosi paskui nesustodami kokias tris dienas ir tris naktis. O ketvirtos dienos rytą, kai jaunieji jau baigė bučiuotis, vienas vietinės reikšmės pterodaktilis** Alfonsas jiems atnešė mažytį Rudnosiuką...

Vėliau visa šeima persikėlė į mišką netoli Rudnosiukiškių, kur neilgai ir nelaimingai gyveno. Čia dar ankstyvaisiais viduramžiais Rudnosiukas baigė vaikų darželį, bet netrukus natūralų jo brendimą nutraukė nenatūrali Rudnosiukiškių okupacija***, kurios metu Rudnosiukas buvo ištremtas į šiaurinius Rudnosiukiškių rajonus. Pasibaigus okupacijai, Rudnosiukas grįžo į gimtąsias Rudnosiukiškes ir jau norėjo laimingai bręsti toliau, bet čia, kaip pasakoja tų įvykių liudininkai, – viskam atėjo galas.

Toks tad būtų sutrumpintas Rudnosiuko gyvenimo variantas, o dabar siūlome pailgintą...

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAI

* Pitekantropai, humanoidai ir neandertaliečiai – tai pirmykščiai vestuvių muzikantai...

** Tais tamsiais laikais gandrai dar nebuvo išsivystę, tai vaikus nešdavo pterodaktiliai.

*** Okupacija – tai tokia labai nesmagi situacija, kai kas nors ką nors okupuoja. Pvz., jei katinas okupuoja žvirblį, tai katinas yra okupantas...

I DALIS, KURIOJE PASAKOJAMA APIE RUDNOSIUKO JAUNYSTĘ, BRANDĄ BEI PIRMUOSIUS KŪRYBINIUS BANDYMUS

RUDNOSIUKO ATSAKOMYBĖS JAUSMAS

Ankstyvaisiais viduramžiais, kai Rudnosiukas dar tik skleidė pačios ankstyvosios savo jaunystės žiedus, jis lankė Rudnosiukiškėse tokį, sakytume, viduramžišką vaikų darželį: kariavo su kryžiuočiais, dalyvavo riterių kautynėse ir visaip kitaip neatsakingai elgėsi. Tačiau reikėtų paminėti, kad ankstyvoje jaunystėje ne tik Rudnosiukas, bet ir kiti ankstyvųjų vidu-

ramžių paaugliai – Ežys, Asilas, Kengūra ir pan. – taip pat dar neturėjo jokio atsakomybės jausmo. Vėliau, jau prasidėjus renesansui*, Rudnosiukas susiprato, tik nebežinojo, ką daryti.

„Ką man su savimi daryti, kad aš toks neatsakingas?“ – kartą pats savęs paklausė Rudnosiukas.

„Vėloka, – atsakė Rudnosiuko smegenys. Paskui jos dar truputį pagalvojo, truputį susiraukšlėjo ir pridūrė: – Žinai, Rudnosiuk, o gal tu pabandyk nuo šiol elgtis gražiai ir atsakingai.“

Tada Rudnosiukui it koks raištis nukrito nuo akių, ausų bei kitų organų – jis ėmė ir staiga viską suprato. O supratęs pradėjo nebespjaudyti ant šaligatvio, neerzinti senučių ir mažų vaikų, nes Rudnosiukas jau buvo labai ūmai subrendęs. Nuo tos akimirkos Rudnosiukas ėmė jaustis labai atsakingas už tai, kad neverktų maži vaikai, kad chuliganai neerzintų pagyvenusių žmonių, kad vaikai mylėtų tėvelius. Ir labai kentėjo, jeigu būdavo ne taip. Tiesiog negalėdavo visa to matyti. O jeigu kur nors netyčia pamatydavo, iškart eidavo namo, klausydavosi renesanso muzikos ir labai nesmagiai jausdavosi.

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAS

* Renesansas – tai toks labai geras laikotarpis, kai visiems būna labai gera. Maždaug kaip prie jūros... Bet po kiekvieno renesanso dažniausiai prasideda dekadansas, o tada jau visiems būna normaliai, t. y. kaip visada...

RUDNOSIUKAS IR VERKIANTI MERGAITĖ

Ir štai vieną dieną nei iš šio, nei iš to prasidėjo XX amžius. Ir kai XX amžius jau ėjo į pabaigą, maždaug 1995 mūsų (ir jūsų) eros metais, Rudnosiukas ėjo sau gatve ir staiga pamatė smėlio dėžėje neatsakingai verkiančią mergaitę. Jis išdidžiai priėjo ir paklausė:

– Paukšteli nekaltas, kas gi tave taip ūmai nuskriaudė?

– Be...beee... Aš noriu mašinos, o man niekas nenuperka...

Rudnosiukas pasijuto labai nesmagiai, kad jo atsakomybės jausmas tiek laiko tylėjo, ir, ilgai nesiderėdamas, ūmai nupirko mergaitei automo-

bili „Mazda“ su visais privalumais – mat Rudnosiukas norėjo bet kokia kaina* pasiekti, kad nė viena pasaulio mergaitė daugiau niekada nebeverktų... Tačiau greitai dideliu greičiu atlėkė tos mergaitės gerb. Tėvelis, gerb. Mamytė ir didžiai gerb. Dėdė policininkas. Jie ūmai sujaukė ramią atmosferą ir pakėlė baisų skandalą:

– Kaip, girdi, toks anoks mažiems vaikams mašinas perka! Tikriausiai vagis arba nesveikas!..

Rudnosiukas negalėjo pakęsti tokio pažeminimo:

– Atsiprašau, aš tik norėjau, kad viso pasaulio vaikai būtų laimingi!

Atsakymas buvo tiesus ir negailestingas kaip botago kirtis per užpakalį:

– Jūs kvailys, tamsta!

Ir Rudnosiukas, užvaldytas neseniai pabudusio atsakomybės jausmo, su viskuo suliko. Jis net nepastebėjo, kad, į jį kreipiantis, „Jūs“ buvo mažąja raide. Jau buvo bedaužantis galvą į sieną, tačiau ūmai suprato, kad galvą nuo tokių brutalių** veiksmų tai tikriausiai skaudės... Tada Rudnosiukas ūmai persigalvojo, nusiramino, atsirėmęs galva į sieną, ir viską visai nebeūmai apsvarstė. Ir ūmai jis suprato labai svarbų dalyką, – kad tas, kuris apie kitus sako, apie save pasisako. Rudnosiukui kaipmat pasidarė labai gaila šitų mergytės tėvelių ir jis jiems sušuko:

– O Jūs esat nuostabūs žmonės iš didžiosios „Ž“.

Tačiau mergytės tėveliai tik dar labiau įsižeidė*** ir piktai trenkė „Mazdos“ durimis. Paskui nervingai įsidėjo ją kišenę, užsirūkė savo ilgas cigaretes ir nurūko, kur akys mato. O Rudnosiukas stovėjo rūke, atsirėmęs į sieną, ir pamažu miglotai ėmė suprasti, kad jis, matyt, išties yra dar labai jaunas ir kvailas, nes nieko, o nieko apie suaugusiuosius nesupranta...

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAI

* „Mazda“ su visais privalumais tais mūsų eros metais kainavo maždaug 3 565 USD.

** Brutalūs veiksmai – tai tokie šiurkštūs veiksmai, kuriuos paprastai atlieka brutozaurai.

*** Mergytės tėveliai, matyt, netyčia pagalvojo, kad Rudnosiukas iš jų tyčiojasi. Tačiau jie nežinojo, kad Rudnosiukas tuo metu jau buvo labai atsakinga būtybė ir tyčia niekada nesityčiodavo. Nebent netyčia...

RUDNOSIUKO HIMNAS

Rudnosiukas, kaip ir visi kiti normalūs šiuolaikiniai rudnosiukai, ežiai, asilai ar net Dievo karvytės, turėjo savo himną. Ir kur tik eidavo, ten ir himnuodavo. O tas himnas tai toks*:

Kaip gera, kai man gera,
Kaip gera, kai gražu,
Smagu kas dieną vaikščiot,
Ratu ratu ratu...

Pradėjau sau kalbėti,
Žiūrėti, ką girdžiu –
Žvaira Dievo karvytė
Užlipo stiebeliu.

Užlipo man į ausį
Ir tarė pašnibždom –
Tu senas Nosrudniukai,
Paleisk mane namo...

Vakaris vėjas pūtė,
Kalbėjomės abu,
Maži juodi taškeliai
Prilipo prie langų.

Ir tarė man karvytė:
Aš tų taškų mama,
Pati buvau taškelis,
Kai dar buvau maža.

Mažyčiams boružėliams –
Dar rūpi tik skraidyti,
Bet vienąkart ir jie
Pavirs storom karvytėm...

Himnuodamas savo himną, Rudnosiukas savo vardą specialiai pakeisdavo į Nosrudniuką, kad juokingiau būtų. Ir iš tikro, kai Rudnosiukas eidavo mišku ir traukdavo savo himną, iš medžių iškrisdavo visi žvirbliai. Rudnosiukas manydavo, kad iš juoko.

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAS

* Nei šioks, nei toks *(Asilo pastaba).*

RUDNOSIUKO NAKTINĖ ELEGIJA

Pavasarį, kai susirgo Rudnosiuko mamytė ir ją išvežė į miško ligoninę, Rudnosiukas susidėjo visus savo rūbus į maišelį ir išėjo į mišką. „Eisiu ieškoti sau draugų“, – nusprendė jis.

Kai pasiekė gyvenamuosius miško rajonus, jau buvo naktis. Keikėsi girti vilkai, pro šalį prabėgo išsigandęs zuikis. Vėliau dar praėjo asilų porelė, kuri kalbėjosi apie meilę. Už kampo bučiavosi višta ir gaidys. O Rudnosiukui buvo liūdna.

„Gal aplankyti ežiuką?“ – pamanė jis ir pasuko miško gatvelėmis ežio namų link.

Viename skersgatvyje lijo. Šlaistėsi neblaivūs šunys ir daužė langus, ypač įžūliai elgėsi nedoros kiaulės.

„Bjauru čia, bet vis geriau negu namie“, – Rudnosiukas ėjo žemai nuleidęs nosį ir mąstė apie pesimizmą*.

Ežiuko namuose buvo tamsu, o ant durų kabėjo lentelė: „Tamsta Ežys. Netrukdyti“. Rudnosiukas paskambino. Atsiliepė niūrus balsas:

– Kas?
– Aš...
– Ko?
– Šalta.
– Tu???
– Aš, Rudnosiukas!
– Nepamenu, ko tau?

– Nieko...

Rudnosiukui pasidarė apmaudu. „Paseno, – pagalvojo jis, – ir nebepažįsta."

Priėjo kupranugaris, paprašė degtukų ir lėtai nubangavo. „Gera jam, toks lėtas, geras lyg sliekas", – pagalvojo Rudnosiukas ir užsinorėjo, kad dar kas nors prieitų, kreiptųsi ar šiaip su juo pakalbėtų. Ir netrukus jo noras išsipildė – Rudnosiukas išgirdo, kad kažkas ateina link jo, laužydamas šakas ir nešvankiai riaumodamas:

– Ei, tu ten, meška ant kelmo! Atiduok visus savo pinigus, nes man labai reikia!

– Aš Rudnosiukas, pinigų neturiu, jūsų nebijau!

Prie Rudnosiuko priėjo chuliganas Šernas, iškratė visas jo kišenes, bet, nieko neradęs, tik nusikeikė ir nukriuksėjo sau. Rudnosiukui pasidarė dar nykiau. „Dėdė Šernas yra tikra teta Kiaulė – juk galėjo suprasti, kad man liūdna", – susigraudino Rudnosiukas, atsisėdo ant kelmo ir ėmė verkti. Taip beverkiantį ryte jį ant kelmelio ir surado du miško sanitarai – hiena su šakalu. Jie surišo Rudnosiukui rankas už nugaros, nunešė į skruzdėlyną ir uždarė specializuotame nusiminusių rudnosiukų skyriuje. Paskui kokias dvi savaites skruzdėlyno daktarai krapštė jam tą liūdną daiktą iš galvos, bet viso taip ir neiškrapštė... Tik pusę.

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAS

* Pesimizmas – toks liūdnas daiktas, kuris kartais įkrenta žmogui į galvą ir tada jį labai sunku iš ten iškrapštyti.

RUDNOSIUKAS IR POEZIJA

Rudnosiukas visą gyvenimą labai mėgo poeziją. Ir kur tik bebūtų – ar vaikščiotų miesto gatvėmis, ar bastytųsi paupiais, ar žvejotų, ar grybautų – jis kaipmat sueiliuodavo viską, ką tik aplink pamatydavo. Žvirblius, kiaules, asilus ir net karves. Pvz.:

Karvė
Guli, mojuoja
Žiūri ir galvoja –
Kokia aš karvė,
Sklinda smarvė...

Vos tik Rudnosiukas parašydavo kokį nors eilėraštį apie karves, iškart visos Rudnosiukiškių karvės imdavo vaikščioti eilėmis – iš tvarto į laukus ir atgal. Tik žvirbliai niekaip nesusieiliuodavo – skraidydavo sau ir toliau kaip papuola*.

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAS

* Kai rašoma arba skraidoma kaip papuola, tai vadinama baltosiomis eilėmis, baltąja karštine ir pan. *(Šerno pastaba).*

RUDNOSIUKO IŠSIGALVOJIMAI

Tačiau labiausiai Rudnosiukui patikdavo viską išsigalvoti... Tarkim, tuo metu, kai neturėdavo draugų, Rudnosiukas juos paprasčiausiai išsigalvodavo... Ir imdavo su jais ne tik draugauti, bet ir rašyti apie juos eilėraščius. Pvz., šis Rudnosiuko eilėraštis „Apie baisiuką, bjauruką, maišiuką, mūziuką ir save“ gimė iš didelės vienatvės, o baigėsi didele draugyste:

Baisiukas baisiai
Subaisėjo, žinok,
O Bjaurukui tai
Iš viso pasimaišė, žinok,
O Maišiukas tai
Su maišiukais žaidžia
Kaip mažas, žinok,
O Mūziukas
Pasigavo upėj Mūzą,

Guzą jam kakton
(Toks jaunas,
O jau Mūzą),
O aš pats
Dar nežinau,
Ką su savim darau,
Žinok.

Taip Rudnosiukas ir kurdavo savo, atsiprašant, eiles...
O draugai paskui tarsi savaime iš kažkur atsirasdavo...
Ypač vienas toks mūziukas*.

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAS

* Plačiau apie mūziuką skaitykite knygelės skyriuje „Rudnosiukas ir jo mūzos“.

RUDNOSIUKO KŪRYBINĖS KANČIOS

Bet štai vieną kartą atsitiko toks nemalonus kūrybinis atsitikimas, kurį galima būtų pavadinti netgi savotiška avarija. Ėjo Rudnosiukas gatvės viduriu ir, kaip visada, eiliavo eiles apie pro šalį važiuojančias mašinas:

Važiuoja sau mašinos
Ir skuba jos kažkur,
Jos pypsi sau laimingos,
Nes joms labai gražu...

O aš einu sau vienas –
Mane kankina baimė,
Man laimė nesišypso –
Man šypsosi nelaimė...

Ir štai kaip tik eiliuojant šiuos žodžius sucypė stabdžiai – ir ūmai, lyg koks nematomas Dievo pirštas*, į Rundnosiuką bakstelėjo viena tokia išdykusi mergaitė su savo nuostabia „Mazda“.

Paskui, maždaug po pusmečio, kai sugipsuotą Rudnosiuką jau išleido iš suvažinėtų rudnosiukų skyriaus skruzdėlyne, jis nutarė daugiau niekada nerašyti eilėraščių, eidamas gatve, o pirmadieniais žiūrėti TV laidą „Keliai, mašinos, žmonės“. Tačiau Rudnosiukas neturėjo televizoriaus, todėl šių nutarimų nevykdė.

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAS

* Dievas turi tokį ilgą pirštą ir tuo pirštu Jis kartais baksteli į vieną ar į kitą žmogų.

RUDNOSIUKO BATAI

Kai Rudnosiukas buvo dar visai mažas, jis žinojo, kad jo batai yra du ir tiktai du. Vėliau jis ėmė ir užaugo ir ėmė nebepastebėti gyvenimo smulkmenų. Tačiau, kaip ir visi kiti poetai, Rudnosiukas gedėjo vaikystės ir šeštadieniais ją prisimindavo. Tada Rudnosiukas ir pradėjo kurti eilėraščius batų tematika. Štai citata iš Rudnosiuko batinių eilėraščių ciklo:

Mano batai buvo du,
Vienas dingo, nerandu –
Man nesiseka labai...

Ežys, perskaitęs šį eilėraštį, pasakė, kad Rudnosiukui jau „batai“*, apsiavė savo kaliošus ir išėjo namo.

Teisybę sakant, Rudnosiukui nelengvame jo gyvenime labai dažnai padėdavo batai. Jie išgelbėdavo Rudnosiuką tiesiog klaikiausiose gyvenimo situacijose: mat norint tvirtai stovėti ant kojų, reikia gerų batų. Antraip gali įsidurti, susižeisti – taip manė Rudnosiukas, pametęs paskutinius batus ir paskutiniaisiais savo gyvenimo metais vaikščiodamas su šlepetėmis.

Užtai kai Rudnosiukas numirė, Ežys jam nupirko porą gražių juodų lakuotų batų, o šlepetes išmetė pro langą. Tai pamatęs, Rudnosiukas labai įsižeidė, prisikėlė iš numirusiųjų ir paklausė:

– O kur jūs buvot, kai aš dar gyvas buvau? Dabar jau ačiū – nebereikia...

Pasakė taip ir iškeliavo į aną pasaulį basas, kaip kad jį mama pagimdė...

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAS

* Ežys sakydavo „batai“, norėdamas perspėti apie gresiančią nelaimę. Norėdamas perspėti apie gresiančią laimę, jis sakydavo „šlepetės“.

RUDNOSIUKAS IR VARVEKLIS

Kartą buvo toks nepakartojamas pavasaris. Visur švietė saulutė, kukavo kukučiai ir varvėjo varvekliai. Rudnosiukas vaikščiojo iškėlęs nosį ir uostė pavasarinį orą. Ir štai atsitiko tokia nelaimė – tarsi koks papildomas Dievo pirštas nuo stogo nukrito varveklis ir pataikė Rudnosiukui tiesiai ant galvos. Iš pradžių Rudnosiukas stovėjo kaip pritrenktas, bet paskui atsigavo ir kaipmat visa tai aprašė naujame eilėraštyje:

Ledai tarytum bombos,
Varvekliai tartum ietys,
Pavasaris išsprogo,
O man dabar kur dėtis?

Tačiau, matyt, nėra to varveklio, kuris neišeitų į gera... Taip atsitiko ir Rudnosiukui, nes netrukus šis Rudnosiuko eilėraštis viename miško festivalyje, skirtame Tarptautiniams žvėrių metams, laimėjo pirmąją vietą. Mat kritikė Žirafa išaiškino sunkiai paaiškinamus varveklių grėsmės Rudnosiukui atspindžius to paties Rudnosiuko poezijoje.

O Rudnosiukas nusipirko statybininko šalmą, užsimaukšlino jį ant galvos ir toliau didvyriškai tęsė savo eilėraštybą, nes labai norėjo būti poetu ir vien tik rašyti, rašyti ir dar kartą rašyti... Mat Rudnosiukas puikiai žinojo: jeigu jau net lakštingalos negali nečiulbėti, tai ir rudnosiukai negali nera-

šyti eilėraščių... Taigi jis ir toliau vaikščiojo gatvės viduriu bei kuo ramiausiai eiliavo, tarsi būtų kokia lakštingala ar kėkštas:

Lakštingala negali nečiulbėti,
Rudnosiukas negali nerašyti eilėraščių,
Varveklis negali nekrist ant galvos –
O aš einu sau, o aš sau džiaugiuos,
Ir man nebaisu anei kiek, tik vos vos...

Varvekliai, išgirdę tokio pobūdžio eilėraščius, suprato, kad Rudnosiukas jau ir taip prietranka, tad paliko jį ramybėje ir daugiau niekada ant jo galvos nebekrito.

RUDNOSIUKAS IR PRIETARAI

Kartą Rudnosiukas traukė vakare mišku iš diskotekos. Be to, jis netikėjo prietarais... Per kelią perbėgo juodas katinas, bet Rudnosiukas netikėjo prietarais...

„Prasta diskoteka buvo“, – pagalvojo Rudnosiukas, ir per kelią perbėgo dar vienas juodas katinas. Vis tiek Rudnosiukas netikėjo prietarais.

„Ne tokia jau prasta buvo diskoteka“, – pagalvojo Rudnosiukas, ir per kelią perbėgo trečias juodas katinas. Rudnosiukas galų gale įsitikino, kad diskoteka buvo gera, ir nusispjovė tris kartus per kairį petį.

Parėjęs namo, Rudnosiukas į šukes sudaužė visus savo indus, nes jau tikėjo prietarais.

Ėjo metai, Rudnosiukas praturtėjo, nusipirko naujus indus, bet nuo to netapo nė kiek laimingesnis. Pamažu jis vėl ėmė nebetikėti prietarais.

KAIP RUDNOSIUKAS SUSIPYKO SU EŽIU

Kartą Rudnosiukas, pasiėmęs į rankas „Jaunosios šeimininkės vadovėlį“, stovėjo prie viryklės ir virė pietums manų košę. Tačiau jis buvo visiškai užmiršęs, kad pietų yra pakviestas Ežys, kuris labai nemėgsta vadovėlių.

Atėjęs ir pamatęs, kad Rudnosiukas valgyt gamina pagal „Jaunosios šeimininkės vadovėlį“, Ežys baisiausiai perpyko ir sušuko:

– Prisivirei košės, tai pats ir srėbk!

Tai pasakęs, trenkė durimis ir išėjo. Rudnosiukas sukūkčiojo, palinko prie dubenėlio ir tylėdamas srėbė košę.

KAIP RUDNOSIUKAS SUSITAIKĖ SU EŽIU

O štai kitą kartą jau Ežys pasikvietė Rudnosiuką pietų, norėdamas susitaikyti bei paplepėti. Pagamino skanius pietus pagal knygutę „Viskas iš obuolių“ ir pakvietė Rudnosiuką. Kai tik šis atėjo, Ežys užvedė kalbą:

– Rudnosiuk, tu nepyk už tą vakarą. Juk žinai, koks aš bjaurus, koks nesusivaldantis ir bevalis. Tokius kaip aš...

– Ne ne ne! – užprotestavo susijaudinęs Rudnosiukas. – Tai ne tu, o aš. Čia aš kaltas, jeigu ne aš, viso šito nebūtų atsitikę. Tai mano egoizmas...

– Ką tu, ką tu, – nusistebėjo Ežys, – koks tavo egoizmas! Iš kur! Jeigu ne mano susitaikėliškumas ir skystablauzdiškumas, tau nebūtų reikėję tiek kankintis. Aš apie save tau galiu tokių dalykų pripasakoti...

– Baik, baik! – suriko Rudnosiukas. – Tu esi pats garbingiausias Ežys visoje girioje ir pats protingiausias. Tu – tai ne aš, kuris elgiasi kvailai ir visiškai ne vietoje. Aš daug blogesnis už tave! – šaukė Rudnosiukas. – Ir kvailesnis! Ir baisesnis!

– Tu, už mane!? – suriko Ežys ir sužaibavo akimis. – Kaip tu, būdamas toks nuostabus, geraširdis ir protingas, drįsti apie save taip sakyti!? Kai tu pasakojai, aš aiškiausiai išvydau savo niekšišką sielą...

– Jeigu ne tavo geraširdiškumas, – kalbėjo susijaudinęs Rudnosiukas, – pasaulyje jau seniai vaikščiotų tokie niekšai kaip aš...

– O jeigu ne tu, – sušuko Ežys, – aš seniai būčiau nusiritęs į purvą ir dvasinį dugną*.

– Tu paklausyk, – karštai užginčijo Rudnosiukas, – štai dabar mes ginčijamės, tu tik paklausyk, kokie blogi ir bjaurūs mano argumentai**, kaip aš nieko nemoku įrodyti. O tavo kalba aiški, logiška...

– Cha cha cha! – nusikvatojo Ežys Rudnosiukui tiesiai į akis. – Mano kalba, matai, aiški, logiška... Tu į savo kalbą pasižiūrėk! Kaip tu vaizdžiai moki pasakyti, kaip poetiškai, nė iš tolo nepalyginsi su mano kaimietišku murmėjimu.

– Vis tiek aš blogesnis, – atsiduso Rudnosiukas.

– Aš, – griežtai užprotestavo Ežys.

– Tu su manim, Ežy, tokiu šlykštyne, nedraugauk!

– Tai tu su manim nedraugauk!

Taip jie ginčijosi, kol išsiaiškino, kad tokių blogų ir netikusių padarų kaip juodu pasaulyje daugiau nėra, ir nutarė draugauti toliau, neieškodami gerų bei protingų draugų, kuriuos ši draugystė tiktai pagadintų.

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAI

* Kai koks nors žmogus arba rudnosiukas paskęsta savo negražiose mintyse, tai pirmiausia jis nugrimzta į dvasinį dugną, o paskui iškyla į dvasinį paviršių ir tada plaukia sau pasroviui it koks butelis...

** Argumentai – tai tokie gana sudėtingi dalykai, kuriuos kai kada nelengva atremti net ir gera atrama. Pvz., plyta.

RUDNOSIUKO FUTURISTINIAI BANDYMAI

Kartą Rudnosiukas nutarė išbandyti futurizmą. Perskaitė, koks tai dalykas*, susigalvojo slapyvardį Rudnosiufas, kad niekas jo neatpažintų, ir pradėjo eiliuoti: ir naujoviškai, ir senoviškai, ir gražiai, ir nelabai, svarbiausia – keistai ir truputį kitaip negu kiti.

Laikraščiui „Rudnosiukiškių žodis“** jis pateikė tokį trumpą futuristo rudnosiufiškų eilėraščių ciklą su nuotraukomis:

EILĖRAŠTIS PIRMAS

skiriu vaikystės draugui Ežiui...

Niekas niekas neparašo
Nei laiškelio, nei minčių,
Nei ežiukas, nei koks šernas,
Anei kiškis – nė pro kur...

Tai verkiu aš čia sau vienas,
Iš akių man laša pienas,
O iš nosies tai kefyras,
Krenta bulvės iš ausų.

Eisiu aš į gilią jūrą
(Iki kelių man jinai),
Gal nuskęsiu atsigulęs
Ir sugrauš mane varliai...

EILĖRAŠTIS ANTRAS

neskiriu niekam

Būkime budrūs!
Ei, jūs, varlės pabaliais,
Bus muštynės pagaliais,
Užu miško du gandrai
Žvalgosi čionai...

EILĖRAŠTIS TREČIAS

skiriu snobams***

Snobai
Tupi snobas ant tvoros,
Nesimato nugaros,
Nugaroj skylė daili,
O skylėj esmė gili.

Vieną naktį pora snobų
Peiliu badė mano šoną,
O gyvenimas gražus –
Šviečia saulė virš miškų.

Mane veža į kapus,
Snobus nuvežė tenai,
Manęs liūdi net dangus –
Visos gėlės tau vienai...

EILĖRAŠTIS KETVIRTAS

Monikai

Ko tu, Monika, guli –
Ar jau darbo neturi?
Ko padėjai vainikėlį
Nei į tvorą, nei į mietą?

EILĖRAŠTIS PENKTAS

Atvirutė

Žiūri žmonės pro skylutę,
Mato žmonės atvirutę,
Atvirutė ta spalvota –
*Už spintelės pakavota...*****

EILĖRAŠTIS ŠEŠTAS

Beždžionės

Atsikėlė rytą žmonės,
Žiūri – šoka dvi beždžionės,
Dvi beždžionės nematytos,
Iš plastmasės padarytos.

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAI

* Futurizmas – tai toks labai savotiškas dalykas. Autorius atsiprašo skaitytojų, bet ir pats nelabai gerai supranta, ką šis žodis reiškia. Prašom pasiklausti savo tėvelių...

** Tai toks vietinės reikšmės *klaikraštis*...

*** Snobai – tai fui, kaka, veeee... Tai tokie žmonės, kurie yra paskutiniai snobai... *(Rudnosiuko pastaba)*.

**** Šitą eilėraštį Lietuvos teritorijoje gana ilgai buvo uždrausta deklamuoti, kadangi „pakavota“ yra nelietuviškas žodis, o arabiškas – nes jis yra kilęs nuo arabiškos kavos... Tais tamsiais okupacijos metais, kai Lietuvoje arabiška kava buvo uždrausta, visi arabiški žodžiai taip pat buvo uždrausti. Anais sunkiais laisvo žodžio ir juodos kavos draudimo metais Rudnosiukas, deklamuodamas šitą eilėraštį, draudžiamą eilutę pakeisdavo ir sakydavo „už spintelės supakuota“... Rudnosiukas labai bijojo, kad kas nors netyčia nesupakuotų jo į kalėjimą, tačiau šito malonumo, kaip matysite vėliau, jam vis tiek išvengti nepavyko... Nuo likimo, kaip sakoma, nepabėgsi... *(likimo ironijos pastaba)*.

KAIP RUDNOSIUKAS ŽVAIGŽDŽIAVO

Kartą Rudnosiukas vaikščiojo po mišką ir rinko nukritusias žvaigždes vakarienei. Staiga jis išgirdo baisų triukšmą. Laužydamas medžių šakas, per miškelį bėgo pagyvenęs varškės gabalas, aplipęs razinomis, ir tarmiškai šaukė:

– Gelbėkit – razinkos!

Rudnosiukas jį pagavo ir razinas suvalgė. Nusiraminęs varškės gabalas padėkojo ir nuėjo švilpaudamas.

Rudnosiukas toliau rinko žvaigždes ir svajojo. Iš pradžių svajojo apie kosmosą, paskui apie meilę, o galiausiai pradėjo svajoti apie vakarienę. Ir taip užsisvajojo, kad vietoj žvaigždžių prisirinko šungrybių.

Parėjęs namo, viską supylė į puodą, išsivirė ir suvalgė. Po to nuėjo gulti. Čia ir prasidėjo baisiausi šungrybiški košmarai.

Pirmiausia Rudnosiukas susapnavo, kad jis yra labai spalvotas televizorius „RUDNOSIUK-501 Digital“ ir per jį transliuoja pasaulines futbolo varžybas. Rudnosiuko viduriuose visokie futbolininkai tik laksto, tik spardo kamuolį, o 50 tūkstančių žiūrovų tik švilpia ir švilpia.

Siaubo apimtas Rudnosiukas persivertė ant kito šono, ir tuo metu persijungė kitas kanalas. Kaip tik rodė mokslo populiarinimo filmą apie Antarktidą. Apledėjęs Rudnosiukas staigiai persijungė į kitą kanalą ir, transliuodamas lengvosios muzikos programą, išmiegojo iki ryto. Ryte jis nuėjo į pašto dėžutę pasiimti laiškų, bet joje nerado jokių naujų laiškų, tik du senus tarakonus.

– Labas rytas... Na kaip, nieko naujo? – paklausė Rudnosiukas.

– Viskas nauja, – nusišypsojo du seni tarakonai. – Va, atsikeliame iš ryto, pasižiūrime pro pašto dėžutės skylutę, ir matome: nauja diena, nauji debesys danguje, naujos mintys galvoje... Viskas nauja...

Tada Rudnosiukas padėkojo jiems, užrakino pašto dėžutę, kad tarakonai neperšaltų ir, grįžęs namo, parašė naują eilėraštį:

Mano pašto dėžutėje
Gyvena du seni tarakonai,

Ir niekas netrukdo
Jiems ramybėj ilsėtis.

Neateina laiškų
Iš Dievo karvytės
(Gal žiemą sušalo kur į ledą,
O juk sakiau, kad įlįstų
Kur nors į skylę
Ir nevaikščiotų plika galva,
Kai sninga).

Nebėra telegramų iš žiogo
(Išvažiavo į Vilnių
Ir užmiršo visus,
Lyg mūsų iš viso nebūtų).

Neįgali blakė iš kaimo,
Ir ta jau seniai neberašo
(O gal ją kas išskalbė
Karštam vandeny
Su kvepiančiom putom).

Tikriausiai jų laiškus
Neša kitur,
Kur kvepia ant stalo
Išbarstyti duonos trupiniai.
O mano pašto dėžutėj
Gyvena du seni tarakonai,
Jie skaito laikraščius,
Spokso pro skylutę į dangų
Ir laukia laiškų
Iš musės arba bent iš voro...

KAIP RUDNOSIUKAS NULIŪDO, O PASKUI PRALINKSMĖJO

Kartą Rudnosiuką labai įskaudino meilės reikalai, ir iš to skausmo jis vos neprigėrė. O vakare, parėjęs namo, jis padegė visus savo eilėraščius ir išmetė pro langą. Tačiau kai paryčiui Rudnosiukas pabudo, išgirdo, kad kieme vaikai garsiai skaito brangiausias jo eilutes ir šaiposi. „Pasirodo, nesudegė“, – pagalvojo Rudnosiukas ir nuliūdo. Dėl visa ko dar įsikišo į pažastį liūdnometrą* ir pasimatavo liūdnumą – liūdnumo buvo iki kaklo... Tada Rudnosiukas prisiminė savo a. a. prosenelį Brutozaurą Rudnosiuką Augustą, kuris mėgdavo sakyti:

– *Mielas mano proanūkėli Rudnosiuk. Jei kada nors gyvenime tau atsitiks taip, kad liūdnumo bus iki kaklo, tai tik neik skandintis į kokį tvenkinį ar į restoraną, o bėk kuo skubiausiai į mišką ir ten lakstyk taip greitai, kad visas tavo rudniosiukiškas liūdnumas nebespėtų iš paskos, atsiliktų ir pasiklystų... O tada jau miške jį pagaus ir sugrauš kokie nors sužvėrėję varliai.*

Taip Rudnosiukas dabar ir padarė – nubėgo į mišką ir ėmė lakstyti šen bei ten... Rudnosiuko liūdnumas, nebespėdamas iš paskos, sustojo užduses kažkur pamiškėj ir pradėjo graudžiai šaukti:

– Kur taip leki, mano liūdnasis Rudnosiuk... Palauk ir manęs, aš nebespėju iš paskos...

Bet Rudnosiukas nieko neatsakė, tik nulėkė vingiuodamas tarp medžių dar greičiau, kol jo rudnosiukiškas liūdnumas visiškai atsiliko kažkur toli toli ir pasiklydo verkdamas it koks praeities aidas. Paskui pasigirdo žvėriškas varlių kurkimas, pora trumpų riktelėjimų ir Rudnosiukas pasijuto labai labai linksmas...

Netrukus miške pradėjo labai linksmai snigti, ir Rudnosiukas dar labiau pralinksmėjo. Jis gaudė ore besisukančias snaiges, statė visokius Besmegenius Rudnosiukus ir visaip kitaip linksminosi.

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAS

* Liūdnometras – tai toks liūdnas ir pailgas daiktas. Jis yra nei trumpas, nei ilgas, nei plonas, nei storas. Iš tikrųjų – tai sunku net ir apsakyti, koks tai dalykas, tas liūdnometras. Tai žodžiais nenusakoma...

Klausimai ir užduotys

1. Ar galėtų ši Vytauto V. Landsbergio knyga tapti aukso fondu? Pateikite po 2 argumentus *už* ir *prieš*.
2. Kokį reikšmingą lietuvių raštijos paminklą primena „Prakalba į jaunąjį skaitytoją“?
3. Kas įkvėpė rašytoją sukurti istoriją apie Rudnosiuką? Kokia tikroji to poeto pavardė?
4. Kodėl toks svarbus istorinis kontekstas? Įvardykite, koks tai laikas, kodėl jis toks dramatiškas? Kaip veikė Rudnosiuko brandą?
5. Kodėl sakoma, kad tuomet augti buvo sunku, veikiau, atvirkščiai, žmogus imdavo mažėti?
6. Ar pritariate nuomonei, kad juokas ir pokštai padeda mums būti stipriems ir ištverti sunkumus? Argumentuokite.
7. Kodėl sakoma, kad Rudnosiukui brėsti padėjo M. Martinaičio „Kukučio baladės“? Pasidomėkite, kas tas *kukutis*?
8. Kuo ypatinga Kovo 11-oji? Koks ryšys tarp pavasario ir atgimimo? Apie kokį tautos atgimimą kalbama?
9. Kuo primena Rudnosiuko priešistorė liaudies pasakas ir šiaip paplitusias tarp mūsų pasakojamas istorijas?
10. Suraskite sovietiniais laikais paplitusių posakių. Pvz., *visi pasaulio vaikai turi būti laimingi*; *tas, kas apie kitus sako, pats ant savęs pasisako*... Ar jie prasmingi šiais laikais? Ar yra sustabarėję praėjusių laikų posakiai, praradę tiesioginę prasmę ir virtę tuščiomis frazėmis? Pasamprotaukite. Suraskite posakių, kuriuos galima būtų atgaivinti.
11. Kokia buvo Rudnosiuko vaikystė? Ką reiškia pabūti skruzdėlyne, specializuotame nusiminusių rudnosiukų skyriuje?
12. Kodėl galima teigti, kad Rudnosiukas – meniškos natūros ir vienišas? Kodėl tokioms asmenybėms buvo sudėtinga ištverti sovietinę tvarką?
13. Užrašykite keletą posakių ir sudėliokite į vieną dėlionę. Pavyzdžiui: „Batai / Lakštingala negali nečiulbėti / Nėra to varveklio, kuris neišeitų į gera...“ Ar pritartumėte nuomonei, kad rašytojo kalba kūrinį daro individualų?
14. Ar sutiktumėte, kad žmonės dažnai susipyksta dėl niekų? Kodėl dviejų bičiulių taikymasis komiškas? Ką draugui atleistumėte? Ko neatleistumėte?
15. Raskite daugiau komiškumo pavyzdžių. Kodėl supakuota atvirutė lyginama su arabiška kava? Raskite kalambūrą.

16. Ar iš tiesų, jei *liūdnometras* rodo didelį liūdnumo kiekį, reikia bėgti į gamtą ir užsimiršti? Kas gali nutikti, kai liūdesys neįveikiamas? Kokių žinote būdų, kaip įveikti liūdesį?

Ištraukos iš magiškos knygos „IŠ GYVENIMO LAUMIŲ“

BARBORA

Mano namai – Rubikių ežero saloje, netoli Anykščių. Čia net šešiolika salų: Pertako, Bučinė, Aukštoji, Česnakinė, Liepinė, Didžioji...

Niekas nežino, kurioje mano būstas. Mėgstu vienatvę, ypač namie, kur galiu vaikščioti nuoga, dainuoti, šokti.

Manęs čia ir nerastumėt, net jei skersai išilgai išnaršytumėt salas. Atvykėlius pajuntu anksčiau, nei jie atsiiria iki mano salos.

Vietelių pasislėpti čia apstu! Ištisa urvų raizgalynė po medžių šaknimis, išsiraičiusi pelkėtoje salos dalyje. Bandė mane čia surasti, nė vienam nepavyko. Tai rūkas užeidavo, tai vėtra sukildavo ežere, tai dar kas.

Rūkas – mano brolis, mudu gerai sutariam. Jis jaučia, kai reikia pagalbos: žiūrėk, jau atslenka ežero paviršiumi! Apgaubia, atvėsina įkaitusią, paklaidina įsibrovėlius.

Atsidėkodama kartais jam pagiedu.

Kitąsyk brolelis supranta ne laiku užplaukęs. Sustoja susigėdęs ežero vidury, pasisukioja ir grįžta iš kur atklydęs.

Su vėju irgi bičiuliaujuosi. Tik mosteliu sijonu, ir jis jau čia. Padūkėlis, su juo smagu pasiautėti po Anykščius ar kur kitur. Dažnai jis tyliai sėlina iš paskos, pasiruošęs iškrėsti kokią eibę*.

Debesys! Apie juos galėčiau pasakoti valandų valandas! Jie tarsi veidrodžiai atspindi mano nuotaikas. Tik susierzink, tuoj ima kauptis, tirštėti, pasipila žaibai. Kai nurimstu – virš ežero pakimba vaivorykštė!

Dar apie salą. Viena salos dalis niūri, tamsi, drėgna, pilna urvų ir požemių. Antroji – visiškai kitokia! Tarsi išpuoselėtas parkas: galingi alksniai,

liepos, aukuras iš akmenų. Bet ugnį kūrenu retai – prieš tai pakvietusi rūką, kad dūmai neišduotų.

Šitas salos dvilypumas – niūraus raisto, požemių ir jaukaus parko draugystė – atspindi mano jausmus. Dvejopi jie. Kai užeina neviltis – lėtai smaugianti liūdesio gyvatė – neriu į pelkėtas ūksmes*, susirišu plaukus mazgu, susisupu į tamsią skarą ir nekišu nosies, kol maudulio atsikratau. Kaip vilkės mes – kai skauda, slepiamės išsilaižyti žaizdų.

Pamažu nevilties, beprasmybės nuodai apmalšta, atslūgsta liūdesys. Tiktai tada ir supranti, kokia brangi vienatvė, leidžianti pažinti save lig sielos panagių, išsiskaudėti ir paleisti visa. Vienatvės neparduočiau už jokius pinigus, turbūt nekeisčiau net į meilę!

Paskui jau nusimaudau, išsitrinu mėtomis ir pasileidžiu plaukus – išpinti jie siekia žemę! Giedu, šoku aplink aukurą, mušdama senolės Liucijos kadaise padovanotą būgną.

Tada buvom susibūrusios Žemaitijoje, ant Lopaičių piliakalnio. Kur šiemet – nežinau. Liucija pati vietą parenka, bet praneša tik vasaros pradžioje.

JAUNIUS

Man dvylika su puse. Gyvenu Šiauliuose, blokiniame devynaukštyje, trijų kambarių bute. Tėvas dirba servise, mama – buhalterė. Dabar ji bedarbė, augina mano brolį Alfonsą. Jam septyni mėnesiai, tėvai vadina Alfuku. O aš – Fuku, kad mamą paerzinčiau. (Užsiunta praktiškai visada.)

Vakar, žinokit, pavariau taip:

– Fuuu, Fukai, vėl iki ausų prisišikai!

Mama žiauriai supyko:

– Nemyli tu broliuko. Ir jis tavęs nemylės, kai užaugs.

– O man ir nereikia, kad mylėtų! – skėliau kaip reikalas.

Paskui mama virtuvėje rūkė pro langą, pats mačiau. Pagailo, nusileidau:

– Gerai jau, gerai. Tegu bus Alfa.

– Kodėl ne Alfukas?

– Nevyriška... O Alfa – vo! – parodžiau nykštį: – Alfa Romeo!

Turiu kambarį, bet greitai neturėsiu – Fuką įkels. *Pardon* – Alfą Romeo! Rudenį atsikrausto baba Zosė, mamos mama. Iš Kuršėnų. Mirus bočiui atvaro žiemoti pas mus. (Žinau, kaip bus – sauskelnes pakeisk, užmigdyk, broliukui tą padaryk, aną padaryk... Šūdas, šūdas ir dar kartą šūdas.)

Dar apie gimdytojus. *Durni* jie, tėvas ypač. Aria tam sumautam savo garaže už ubagiškus grašius, pareina tepaluotas, smirda ir spokso *teliką* iki išnaktų, alų plempia. Net garso nesusimažina. O pinigus kala, kad vasarą nusitemptų į kokį užknisantį festivalį – Karklę, Varnius ar į Latviją kur. Bet dažniausiai į Anykščius, į tą kvailą „Velnio akmenį"!

„Velnio akmuo" (jei kas nežinot) – pasipūtusių metalistų *tūsas*. Subirbia juodais *mocais* nupezę seniai rokeriai – ir būtinai su jaunom panom! Nesakau, ne visi seniai, yra ir normalaus amžiaus, bet kad rauna senius: barzdas užsiaugina iki bambos. Su juodom *kožom*, aptemptom kelnėm, viskas matosi – vemt verčia! Dar geležų į nosį prisivarsto.

Tėvas bent jau neprisivėręs, ačiū Dievui, nors tam proto užteko. Ir *moco* neturi, tik seną sukiužusį „Ford Mondeo". Jei atvirai – *lūzeris*, dešimt klasių vos baigė. Kitų tėvai kaip reikia, vaikus po užsienius vežioja. Studijas, stovyklas užsienyje apmoka. O maniškiui tik „Metallica" galvoje. Tualete irgi su metalu tupi – kad šikimo nesigirdėtų. Virtuvėje – metalas, į darbą važiuoja – metalas! Prie Kalėdų eglutės – irgi metalas. Rimtai, be *bajerio*.

Nenuskilo man su gimdytojais, bet štai baigsiu mokyklą ir varau į Angliją. Nebūsiu kaip mano senis, mokysiuosi Londone inžinerijos, matysit. Susitaupau ir išvažiuoju. Ne juokais.

Klasėje draugų praktiškai neturiu. Visų seniai turi *babkių*, tai niekas su manim ir nesusideda. Yra, aišku, ir normalesnių, bet tie lenda turtuoliams į šikną, kad tik pakviestų į namus, *gimšą**, į *kabaką**, boulingą ar dar kur. O paskui trina, ką ten matė, ką ėdė ir kaip viskas buvo bjauru, neskanu ir t. t. Trydos. Nevirškinu dviveidžių, todėl labiausiai patinka vienam. Toks jau aš.

Biškį meluoju. Su Onute kartais susitinkam. Bet ją užknisa, kai taip vadinu. Tai Oncė iš septintos B, jai trylika. Papai – kaip reikalas, eina sau! Kai įsitaisysiu Londone, išsinuomosiu butą, išsivešiu ją.

Su ja irgi niekas nedraugauja, suprask – stora. Sakau jai, man patinka tokios, bet ji mano, kad trinu. Arba vaidina. Toks ten jos ir storumas... (Mergos tokios – neduok paėst, duok pasiginčyt, būtinai įrodys, kad šūdą mali.)

Nežinau, kodėl su ja susidėjau. Nuo vaikystės kartu, gyvena šalia, toje pačioje laiptinėje, dviem aukštais žemiau. Be to, seniai mūsų draugauja. Jos gimdytojai irgi kvėšta* nuo metalo. Blogiausia – Oncę ta muzika irgi veža. Dėl to kas vasarą su tėvais trinasi tam sušiktam „Velnio akmeny".

Tik dėl Oncės ten važiuoju. Nors laisvai galėčiau pabūti pas babą Kuršėnuose. Bet man su Once patinka net ir Anykščiuose – pasišnekam, niekas neknisa proto. Tėvai prisitvoja*, kepa šašlykus, kaifuoja nuo savo metalo, *durniai*, – ten dainininkai tikru krauju apsilieja, rimtai sakau! Gerai dar, kad ne šūdais...

O mudu su Once nusiplaunam ant Šventosios kranto ir sėdim iki išnaktų. Arba iki paryčių, jei nešalta. Vis tiek ten niekam mes neįdomūs.

BARBORA

Kiek man metų – nesakysiu. Einu iškėlusi galvą, atkišusi krūtinę, kad visi pastebėtų. Net ir nenorintys!

Mėgstu ilgus, pažemiui plevėsuojančius sijonus – kartais vėjelis pūstelėjęs pakelia, parodo ilgas, laibas, grakščias mano kojas. Triukas visada suveikia – sustabdo skubančius, suerzina priešiškai nusiteikusius. Mėgstu juo naudotis, ypač nedraugišką sutikusi.

Nešioju dideles skrybėles, dengiančias veidą. Pati pasisiuvu ar nusimezgu, prie jų dar ir pirštines nusineriu. Su tokiais apdarais jaučiuosi kaip garbi praeitų šimtmečių dama. Paslapčių sklidina kerėtoja iš senų parudavusių paveikslų, einanti į pasimatymą paežerėj su paslaptingu nepažįstamuoju. Ir aklai tikinti – šitas bus kitoks, neišsigąs, nepabėgs... (Kai įsisvajoju, negaliu sustoti!)

Kartą prie Laimės žiburio sutikau Kotrę.

– Barbut, kas tau? Susenai gal, kad po skrybėle slepiesi?

– Subrendau, ne jauniklė jau...

– Sakau, gal plaukai slinkti pradėjo?

– O ką, netinka?

– Tavo kasų visos pavydim!

Ne, tikrai dar nesusenau. Ir plaukai neslenka. Kai į mane vyrai žiūri, akys suapvalėja, veidai ištįsta, o galvos ima suktis ratu!

Moterims tai ne – pavydi gal ar ką... Žiūrėk, jau šnypščia kaip gyvatė, kuždа draugei į ausį, esą aš tokia ir anokia, užkerėsiu vyrą, paversiu vilku, o tas staugs mėnesienoj iš nevilties. Nejuokinkit tik – kiaurai sienas girdžiu, kas ką šneka.

Tokioms net nekeršiju. Nebent pūstelėjęs vėjo gūsis nuverčia vazoną ant galvos ar kokia šeimininkė pro langą šliūkštelėja pamazgų. Aš čia niekuo dėta, kaip mane gyvą matot.

Mėgstu ir pasižmonėti. Luotu* nusiiriu iki kranto, paslepiu apverstą krūmuose ir pėdinu į Anykščius. Stebiu žmones, slampinėju. Kartais ką pašnekinu – ypač mėgstu dviratininkus. Prašau trumpam paskolinti dviratį; jei duoda, grąžinu su dovanomis. Žiūrėk, už poros žingsnių ant žemės ras „pamestą“ stambų pinigą... Arba, tarkim, kitą dieną greitkelyje turėjo padanga sprogti... bet nieko nenutinka – mašina nenulekia nuo kelio ir neapsiverčia.

Tiems, kurie neskolina, – patiems dviračio padanga sprogsta ar piniginė iš kišenės iškrenta. O aš sau kikenu į saują.

O ką daugiau čia veikti?

JAUNIUS

Vakar su Once susiėdėm baisiai, vos neišsiskyrėm. Žodžiu, užbėgu pas ją po pamokų, o ji ir klausia:

– Važiuosi šiemet į „Velnio akmenį“?

– Tik jei tu važiuosi.

– O jei nevažiuosiu?

– Tada ko man ten.

– Žiūrėk, ką parodysiu, – paslaptingai tarė Oncė. – Turi laiko?

– Turiu kokį pusvalandį.

Pasisodino mane prie *kompo* ir davė žiūrėt klipų – tų grupių, kurios kitą vasarą bus „Velnio akmenyje“. Iš pradžių sakiau, ką ten, bet įsitraukiau. Vien dėl jos...

Oncė uždeda kokį gabalą ir kad aiškina, kad aiškina. „*Black* metalas, vergų grandinių žvangesys, velniška energija, postmetalas...“

Iš pradžių vaidinau, kad klausau, galvą linkčiojau. Paskui velnias patraukė už liežuvio pasigінčyti:

– Ekrane viena. Bet kai nuvažiuoji ten, visai kitas dalykas.

– Kodėl kitas?

– Neprisimeni, pernai ar kada švedų metalistai paprašė, kad į sceną atneštų gyvulių kraujo. Užtat paskui laikraščiai ir rašė, kad ten satanistai renkasi.

– Laikraščiai nesąmones rašo, – Oncė laikėsi savo, – negi tavo tėvai satanistai arba mano? Festivalio rengėjai tik erzina visus. Čia toks žanras, negi nesupranti?

– Kraujais laistytis?

– Jauniau, tai yra teatras, turi būt reginys! Kažkada norvegų grupė „Mayhem“ paprašė atnešti kiaulės galvą. Paskui metė ją į žiūrovus. Tai protestas, muzika neturi būti vien *trali vali festivali*... Turi intriguoti, kad apie juos paskui rašytų ir kalbėtų. O kam šios grupės vokalistas Niklas Kvarforthas scenoje žaloja save, mėto daiktus į žiūrovus?

– O tau ir smagu? Gal ir tu nori žiedų į nosį?

– O kodėl ne? Nebūk tu, Jauniau, davatka, viskuo tik piktiniesi.

Patylėjau. (Tėvas namie kartais irgi pavaro, geriau nereaguoti.)

– Gerai jau, gerai, – nutariau nusileisti, – galėsim vasarą varyt pažiūrėt tų tavo vergų iš Amerikos... Gal ir nieko ta muzika, ką aš žinau. Nesipyksim gi dėl niekų.

ONUTĖ

Su Jaunium nesibučiavom nė sykio, baisiai jau drovus! Vis apie studijas Anglijoj šneka. Ir kad mane ten išsiveš, kai praturtės.

Sugalvojau, kaip padarysiu... „Velnio akmeny“ padėsiu galvą ant kelių – tarsi spoksau į žvaigždes. Guliu truputį prasižiojusi... Jei ir tada nesupras, nežinau. Rėšiu tiesiai šviesiai: „Nori, išmokysiu bučiuotis?“

Sunku su tais droviais. Nors, kai reikia – Jaunius visai kitoks... Štai pernai lapkritį žaidėm slėpynių, buvo jau sutemę. Bėgom slėptis už namo,

žiūrim, šaligatviu eina moteris, aiškiai ją matėm. Skubėjo. Visa pasipuošusi, spalvota, plazdanti, šokėja gal ar kas. Bet ėjo kažkaip keistai, pašokdama, apsisukdama. Užmiršom slėpynes, žiūrim, gal išprotėjusi kokia? Jaunius sako – gal kekšė.

Matom, pripuola vyras ilgu paltu, apkabina ją, pastovi sekundę ir nulekia sau. Moteriškė suriko „Gelbėkit!“, atmetė rankas ir nudribo aukštielninka ant žemės!

Prišokom, po ja – kraujo bala. Aš spiegt:

– Žmogų papjovė! Greitąją kvieskit!

Jaunius išsitraukė *mobiliaką*, iškvietė pats. Tada stvėrė už rankos ir nulėkėm į policiją, netoli ten.

– Moterį papjovė! – šaukė Jaunius, o budinčiai policininkei – *dzin*. Ji tuo metu telefonu *bazarino*. Atkišo popieriaus, rašiklį ir liepė rašyti pareiškimą:

– Užpildykit, jaunuolis.

Ir toliau sau *bazarina*.

– Ten moterį papjovė! – Jaunius užsiuto. O ta kvaiša uždengė delnu ragelį ir sako:

– Nekeliam balso. Aišku, jaunuolis? *Bo* turėsit *problėmų*!

– Eina šikt, – Jaunius klaikiai susinervino; išvarėm į lauką, – *durna* boba.

Grįžom į tą vietą, ten jau greitukė, žmonių prisirinko, tą moterį kėlė į mašiną.

Sakom, užteks čia trintis, einam namo ir tada... Štai to „tada“ niekada nepamiršiu! Pirmiausia – laiptinėje neužsidegė šviesa, nors visada pati įsijungia. Automatiškai. Maigėm mygtuką – nieko. Na ką – lipam tamsoj. Jaunius davė ranką, kad nebijočiau. Lipam lėtai, lipam, staiga girdim – priekyje kažkas irgi lipa. Ir alsuoja užduseęs!

Maniau, padvėsiu, vos į kelnes neprivariau. Bet Jaunius spaudžia ranką ir traukia iš paskos. Gyvenu trečiame aukšte – tai palydėjo iki durų. O tas užduseęs kažkas lipo toliau.

Apkabinau Jaunių.

– Ten jis? – sakau.

– Lipam, pažiūrėsim.

– Ar aš kvaila?

– Tada aš vienas.

– Nevaidink čia kieto...

O tas, pasirodo, rimtai. Eina šikt, mulkis, – jau ir seka tą šmėklių! O aš – namo! Užsirakinau ir tėvams – nieko, galvoju, jiems juk *dzin*, kaip tai *durnei* policininkei. Bet vis tiek stovėjau prie durų, kol išgirdau sirenas, o paskui policininkus laiptinėje.

Kai išlindau į laiptinę, atkuto ir tėvai. Pradėjo klykti:

– Gal visgi paaiškintum, kas čia vyksta?

– Nieko tokio, žmogų papjovė, – pasakiau.

Pasirodo, Jaunius nusekė tą tipą, pasivijo jį žliumbiantį – lipo metalinėmis kopėčiomis ant stogo. Tada grįžo namo ir iškvietė policiją. Dabar jau net ir tie asilai patikėjo – atlėkė ir nukėlė psichą. (Norėjo žudytis ant stogo krašto atsistojęs, bet kažkoks psichologas ar kas ten užlipo ir užhipnotizavo.)

Kai vedė žemyn su antrankiais, bliovė kaip mažas vaikas:

– Pati kalta, aš nenorėjau.

Snargliai teka, šnypščiasi į rankovę. Pamatęs Jaunių pasiuto.

– Aš tave įsidėmėjau. Tu dar pamatysi... – pagrasino.

ŽMOGŽUDYS

Nieko neketinau jai daryti. Pati kalta.

Galvojau, pagąsdinsiu ir liepsiu grįžti namo. Bet kai atsisukus metė: „Pas ką grįžt? Pas tave, snargliau?!“ – nuo tos vietos neatsimenu.

Kas su manim pasidarė – nesuprantu. Dingo garsai, vaizdai, viskas, kas realu.

Liko tamsa ir šaltis iki kaulų smegenų.

Ir nuoskauda baisi, kraujuojanti lyg skrandžio opa. Kurioje tilpo ir patyčios, ir žeminimai, nuolatiniai dingimai, sugrįžimai.

Pareidavo visada švelni kaip lapė.

– Paskutinis kartas, prisiekiu!

Būčiau atleidęs. Bet tas jos „snargliau“ nunešė stogą. (Tik iš kur kišenėj tas peilis? Aaa, prisiminiau: jį visada nešiojuosi prie savęs, šveicarišką, jinai ir dovanojo! Sakau, kad pati kalta...)

Kol gyvenom normaliai, savaitgaliais važiuodavom prie ežerų, drožinėdavau arkliukus, žalčiukus, lapes ar kitokius gyvius iš miške rastų keistų, išsiklaipiusių šakų. Tokius kaip etnografijos muziejuje, dar kaukes Užgavėnių, tik labai mažas.

Pradžioje jai patiko, kolekciją rinko, statė specialioje lentynoje, dulkes valydavo. Paskui, kai prasidėjo tie dingimai, barniai, sumetė į stalčių.

Kai pamačiau gulinčią ant šaligatvio, atsitokėjau – lyg pabudęs iš sapno... Jaučiu, rankos dreba, peilį automatiškai užlenkiau ir įsimečiau į kišenę.

– Ką padarei, kvaily? – dar pasakė.

(Šįkart net neįsižeidžiau.)

Staiga pamačiau du vaikus.

– Žmogų papjovė! Greitąją kvieskit!

Apsisukau ir pasileidau kiek kojos neša, įsilaužiau į kažkokį pusrūsį. Tupiu tamsoj, drebu, o kur man bėgti? Namie suras, reikia maut į užsienį. Bet ir ten suras, dabar visus suranda. Geriau baigti šitą reikalą – užlipsiu ant stogo, ir ate... Sudie, Argentina! Tesurenka gabaliukus.

Taip ir padariau. Netoli penkiaaukštis, išsukau lempą pirmame aukšte ir jau lipu patyliukais. Bet jaučiu, kažkas lipa iš paskos – negi taip greitai susekė? Išsitraukiau peilį dėl visa ko...

Girdžiu, šnibždasi apačioj:

– Ten jis?

– Lipam, pažiūrėsim.

Supratau, kad turiu veikti! Užlipau ant stogo, atsistojau ant krašto – kad jį kur!.. Kojos dreba, vos pastoviu. Atsiklaupiau, pradėjau melstis:

– Viešpatie Dieve, pasigailėk manęs, nusidėjėlio.

(Šitą visada kartoju. Močiutė vaikystėje išmokė, sakė: „Nelengvas, vaikeli, bus tavo gyvenimas, oi nelengvas... Kartok, kai atsitiks bėda, o jų bus užtektinai. Pažadu.“)

Neatsimenu, kiek laiko praėjo. Užlipo ant stogo kažkoks tipas, ekstrasensas ar koks psichologas, ir sako:

– Nieko jums nedarysim, pasiduokit gražiuoju.

– Ir mes jums nieko nedarysim, – nesugalvojau nieko gudriau.

– Mesk ginklą!

Numečiau.

Tada čiupo už parankių, pastatė ant kojų – *bliamba*, pasirodo, dar ir apsimyžau.

Lipam apačion, o ten vaikėzas išsišiepęs – šitas snarglys mane ir išdavė. Toks siutas suėmė!

Pasakiau, kad jam geruoju nesibaigs, bet tuoj pat pasigailėjau... Dar pripaišys už grasinimą! *Jei bogu*.

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl rašytojo Vytauto V. Landsbergio knygą „Iš gyvenimo laumių“ galima laikyti šiuolaikiško požiūrio į lietuvių mitines būtybes išraiška?
2. Kas galėtų būti Barbora? Kuo ji neįprasta? Kas jos brolis? Su kuo ji bičiuliaujasi? Kas atspindi jos nuotaikas?
3. Kodėl jai patinka salos dvilypumas? Kas yra jos senolė Liucija? Pasidomėkite šia būtybe.
4. Ar galima teigti, kad Barbora artima gamtai? Kokia stichija jai patinka?
5. Kaip Barbora atrodo? Įvardykite tris išorės ir tris būdo savybes.
6. Ar esate girdėję, kad kai kurios moterys mūsų aplinkoje vadinamos raganomis, kerėtojomis, laumėmis? Ar esate tokių sutikę?
7. Kodėl Jauniaus kalbėjimas apie šeimą toks kritiškas? Kaip apibūdintumėte jį patį? Ar pažįstate tokių kritiškų paauglių? Ar yra tokių jaunuolių Jūsų aplinkoje? Ką apie tai manote?
8. Ar galime pasirinkti šeimą? Ar neturėtume to priimti kaip likimo dovanos / išbandymo?
9. Iš kur atsiranda paaugliškas šiurkštumas? Gal tai slepia mūsų vidinę paslaptį, meilės trūkumą? O gal čia pasisukiojo tai, kas nepaaiškinama, raganiška, velniška, tapome blogio jėgos užkerėti?
10. Ką galvojate apie subkultūrą, trankią roko muziką, vulgarų žodyną? Kodėl svarbios savo tapatybės paieškos? Kodėl sakoma, kad jaunystė – tai vertybių paieškos metas?
11. Iš kur suprantame, kad Jaunius sielos gilumoje geras ir yra nuoširdus Onos draugas?
12. Kodėl miestas vaizduojamas kaip blogų nutikimų vieta? Kodėl įvyksta žmogžudystė? Kaip išnaudojama ši miesto priešybė – gražu ir nudailinta ryškioje prožektorių šviesoje, bet ten, kur šešėliai, slepiasi tamsios blogio jėgos? Prisiminkite populiarius pasaulyje animacijos serialus. Ar galėtų laumės, raganos, velniai bei aitvarai sudominti pasaulio žymiuosius filmų kūrėjus? Kodėl?

JUSTINAS ŽILINSKAS (g. 1974)

Ištrauka iš neįprastų kelionių laiku knygos „MANO VILNIUS MANO“

IRA

[...]

Aistė nenuleido akių nuo moters – ši, pastebėjusi, kad atvažiavus sunkvežimiams kilo sambrūzdis ir kad keli juos stebintys prižiūrėtojai žiūri į priešingą pusę, kažką sušnabždėjo vaikui į ausį ir pastūmė ją bėgti. Mergytė nedrąsiai žengė kelis žingsnelius ir vėl pažvelgė į mamą. Motinos lūpos vėl sujudėjo, kažką be garso sakydamos. Ji vėl baimingai pažvelgė į artimiausio sargybinio nugarą, bet tas, rodos, per daug užsiėmęs stebėjo, kas dedasi prie sunkvežimių. Staiga Simas apstulbo: Aistė netikėtai jį paliko ir nubėgo prie vieno iš sargybinių. Vos atgaudama kvapą ji kreipėsi:

– Dėde, dėde, ar nematėte čia tokio juodo mažo šunelio?!

Sargybinis, aukštas vyras maloniu, net gražiu veidu, ne mažiau nustebęs pažvelgė į ją:

– Kokio dar šuniuko? – ir tuoj pat apsidairė, nepamiršdamas, kad turi saugoti suvarytus žmones.

– Juodo... Tokio gauruoto. Jis pabėgo, aš vijausi... Atrodo, atbėgo kažkur čia...

– Nemačiau, vaikeli, bėk iš čia, ne vieta tau čia...

– Bet jis čia bėgo! – Aistė, rodės, visaip stengėsi išlaikyti sargybinio dėmesį.

– Vaike, turėk proto ir dink, nėra čia tavo šuniuko, – sargybinis stipriai, bet nešiurkščiai pastūmė.

Tačiau čia netikėtai kilo triukšmas – prie sunkvežimių užvirė kažkokia sumaištis. Pasigirdo šūksnis: „Niekur iš čia nevažiuosim! Šaudykit vietoje!“ Vienas iš vyrų puolė sargybinį ir pabandė atimti iš jo šautuvą. Šis akimirkai sutriko, bet jam pagelbėti tuoj pat prišoko kiti, puolė daužyti pasipriešinusį vyrą šautuvais, spardyti. Tačiau pagalbos sulaukė ir mušamasis, kilo šurmulys, grumtynės, prižiūrėtojai suskubo prie sunkvežimių. Driokstelėjo

šūviai. Kažkas, matyt, sužeistas, suriko visu balsu, suspiegė moterys, minia pakriko, siūbtelėjo į vieną pusę, į kitą – pakraščius saugoję sargybiniai bandė ją suvaldyti ir vėl paleido į darbą šautuvų buožes, kumščius ir kojas. Nuaidėjo dar keletas šūvių. Pasigirdo komanda: „Jeigu kas bėgs – šausim! Visiems gultis ant žemės! Tuoj pat arba šaudysim! Ant žemės, gultis ant žemės, visiems gultis ant žemės!“ – rėkė sargybiniai, stumdydami ir kuldami žmones. Tie pamažu pakluso. Aikštę nuklojo kūnai.

– Eime! – pribėgęs Simas čiupo Aistę už rankos ir iš visų jėgų trūktelėjo. – Dingstam iš čia... Čia pavojinga, Aiste, negi nesupranti, einam!

Sargybinis jų nestabdė, bet Aistė atsargiai žvilgtelėjo per petį ir pakluso labai nenoriai.

Jie grįžo atgal ta pačia gatve, mašinų burzgimas, žmonių šurmulys ir budelių riksmai pamažu tolo, o Aistei prieš akis tebestovėjo vaizdas – žmonės varomi nelyg galvijai, mušami, daužomi ir genami į mašinas, vešiančias ten, kur jų laukia duobės ir žudikai... Ji staiga numetė draugo ranką ir atsisėdo čia pat, ant šaligatvio. Simas nustebęs pažvelgė į ją.

– Kas yra?

– Nieko... – ji nulenkė galvą ir paslėpė veidą delnuose.

Simas prisėdo šalia. Gana ilgai jiedu sėdėjo tylėdami. Šilta saulė maloniai šildė pečius ir galvas, juokingai linguodamas galva balandis ieškojo maisto, ir nuo lengvo vėjo vos girdimai girgždėjo surūdijęs lietvamzdis. Čia, šitoje mažoje miesto kertelėje*, viskas buvo be galo ramu.

– Aiste, betgi šitie žmonės netikri...

Ji nustebusi pakėlė ašarotas akis ir paklausė:

– Kaip tai – netikri?

– Na, – mėgino paaiškinti Simas, – jie – tik vaizdiniai, kuriuos mums rodo Metraštininkas. Jie gal buvo, o gal niekada nebuvo, negi tu tiki, kad mes keliaujam laiku? Juk tai neįmanoma? O net jeigu ir keliaujame – mes negalim pakeisti praeities, mes galime ją tik stebėti. Kaip tada, kai skaitai knygą ir tau labai gaila veikėjo, bet nieko negali padaryti, kai jam nutinka kas nors blogo... Tiesiog buvo tokie laikai... – pasakė Simas ir pagalvojo, kad kažkada yra girdėjęs taip sakant suaugusiuosius...

– Bet tai neteisinga, – karčiai sumurmėjo Aistė.

– Grįžtam, – atsistojo.

– Kur? – nesuprato vaikinas.

– Ten, prie geto.

– Išprotėjai? Mus irgi gali pagauti, matei, kaip žiūrėjo tas sargybinis?

– Sunkvežimių nesigirdi. Šauksmų irgi. Juos išvežė... Mūsų negaudo, mes kitokie. Mes nepanašūs į žydus...

– Tai ko tada grįžti?

– Na, grįžtam, ir viskas. Taip reikia...

Ir jie grįžo. Nedidelė aikštė buvo tuščia, vartai užverti, stovėjo tik pora sargybinių. Aistė žiūrėjo į juos, o Simas nejaukiai mindžikavo. Ką gi toji mergiotė dabar sugalvojo?

O mergiotė pasuko palei bažnyčią. Eidama ji įdėmiai dairėsi – kol, jau pasukusi į Pylimo gatvę, pamatė nedidelę nežinia kur traukiančią figūrėlę. Nustebęs Simas suprato, kad tai – toji pati mergaitė, kurią matė tempiamą mamos. Vadinasi, ji... pabėgo? O Aistė su tuo šuniuku nukreipė sargybinio dėmesį, mat kaip! Aistė ir dabar ilgai nelaukė – pribėgo, skubiai apgaubė mergaitę savo apsiaustu ir paragino:

– Einam, einam.

Ji pakluso, tačiau Simas tuoj pat paklausė:

– O kur mes ją vedam?

– Pirmiausia – toliau nuo geto, – sušnabždėjo Aistė, – o tada – galvosim.

Klausimai ir užduotys

1. Ar įmanoma keliauti laiku? Kodėl?
2. Apie kokį istorinį laikotarpį kalbama? Iš kur supratote? Kaip vadinamas žydų tautos persekiojimas ir naikinimas?
3. Kas slypi už žodžių: *naikinimas, likvidavimas*? Ką apie tai galvojate?
4. Kaip įsikišo į praeities situaciją Aistė? Kodėl?
5. Kas yra *getas?* Ar yra šiais laikais getų (tiesiogine ir netiesiogine prasme)?
6. Ar pavyko išgelbėti žydų tautybės mergaitę?
7. Ką istorijoje pakeistumėte? Kodėl?
8. Į kokį istorinį laikotarpį norėtumėte nukeliauti? Kodėl?

Ištrauka iš maginės fantastikos knygos „GUGIS – GIRIŲ KAUKAS IR ŽMONIŲ DRAUGAS“

ANTRASIS PASAKOJIMAS APIE GUGĮ, VIPŠTĄ IR LAUMĖS PIRŠTĄ

– Na, dabar tai įkliuvai, vagišiau! Žinosim, kur grūdai dingsta!

Želvioko ir dviejų jo bendrų akys nežadėjo nieko gera. Gugis prisispaudė prie sienojo* ir šaudė akutėmis į visas puses. Ir kaip jis išaiškins berniūkščiams, degantiems medžioklės aistra, kad ne vagiliauti į svetimą svirną* užklydo, o tik ieškodamas Minės? Juk ir jie girdėjo Pagiriuose plintančius gandus, jog Ruokis pradėjo savo ūkį kaip ant mielių kelti, nes prisijaukino kauką*, gvelbiantį kaimynų gera. Tiesa, priekaištauti Gugiui ar Ruokiui tiesiai niekas nedrįso: visi dar nebuvo užmiršę, kas pranešė apie kryžeivių puolimą ir kas vadovavo kaimo vyrams; pagaliau ir Ruokio rankos privengė...

Bet štai dabar berniokas taikėsi vožti su pusmalke, o kaukas lyg tyčia ir kerų maišelio neturėjo.

– Aha, drebi! – dar plėšriau išsiviepė Želviokas. – Tuoj kaip gaaausi!

Staiga Gugio dėmesį patraukė pažįstamas šnaresys ant artimiausios sijos. Žvilgtelėjus abejonių neliko – Minė, štai kur toji nenaudėlė. Kaukas porą sykių cyptelėjo, galvutės linktelėjimu parodė užpuolikus. Minė tikriausiai suprato, nes, vos vos pabėgėjusi sija, dribo tiesiai į vešlius Želvioko gaurus.

– Vaje!!! – suriko puolimo nesitikėjęs mažasis medžiotojas. – Žvynė!

Gugis, nieko nelaukdamas, kaip strėlė nulėkė artimiausios daiktų krūvos link.

– Muškit, nuokvakos*! – pastebėjęs sprunkančią auką, šūktelėjo užpultasis, bet Gugis jau nėrė pro užpuolikų vado šoną. Vienas iš bendrų susikaupė, užsimojo ir trinktelėjo. Taikė į Minę, bet ši, išvydusi, kad Gugis jau ritasi per slenkstį ir dingsta po pamatu, stryktelėjo iš paskos, tad nieko keista, kad Želviokas vėl įsismarkavo:

– Ką tu, dunda, darai? Kauką, ne mane! Žioply tu! – cypė trindamas ranka kylantį gumbą.

– Pats tu žioplys, – neiškentė tas. – Ir kauką berėkdamas paleidai!

– Ar aš paleidau?! – šoko Želviokas. – Tai jūs kaip mietą prariję stovėjote! Sakiau – muškit, kvaišos!

– Oi koks gudrus kaltinti! O žiurkės išsigandai taip, kad vos!.. – papriešgyniavo ir antras.

– Išsigandau!? Aš?! Tuoj kaip!.. – Želviokas grėsmingai žingtelėjo šaipūno link.

Gugis daugiau nesiklausė barnio, virtusio paskirais šūkčiojimais: „Paleisk plaukus, paršo koja!“, „Bobulei pasiskųsiu!“, „Beeeeee...“ ir visokiais taukšt, bumpt, šlept, po kurių medžiotojai jau trynėsi apkultas nosis ir laižė nubrozdintus kelius.

„Ot varliamušiai, – prisiminė Ruokio mėgstamą žodelį. – Ne jums kauką nutverti, oi dar ne jums...“

– Pala, o kaukas kur? – staiga atitoko kažkuris.

– Po pamatu turbūt, – atsakė kitas.

– Bėkim Margio! Jis tai iškrapštys! – ir vėl Želviokas...

„Ėhė, čia jau negerai... – sujudo Gugis. Nors su šunimis jis be vargo sutardavo, bet jeigu užsiundytų – būtų nekas ir patarė pats sau: – Reikia dingti.“

Kažkas sukrebždėjo jam už nugaros. Kaukas atgalia ranka paglostė Minę ir meiliai subambėjo:

– Gelbėtoja... O juk per tave čia ir pakliuvau...

Raiboji stabtelėjo vidury kiemo, kojele dailiai pakapstė žemę ir iškalbingai dėbtelėjo į didelį juodą it* derva ir didžiule raudona lyg kraujas skiautere gaidį. Bet šis net nevirptelėjo, tik ilgesingai žvelgė į saulę, neseniai išlindusią iš už girios. „Ir taip visada, – nuliūdo raiboji, – nors per galvą verskis, nors plunksnas išsipešiok...“

– Ko, ko, ko? – dar mėgino pakalbinti raiboji, bet juodasis net skiautere nekrestelėjo.

„Ne, teisybę man kitos sakė: jis – netikras. Netgi giedančio jo niekas negirdėjo. Et, teks ir vėl pas kaimyną eiti – bet kur matyta, pas svetimus... Sunki toji dalia dalužė... Ir į puodą pateksiu, jeigu vištukų vados neturėsiu...“

Girgžtelėjo besiveriančios durys – vištelė bailiai žvilgtelėjo ir nudūmė slėptis po serbentų krūmu – šeimininkui po kojomis geriau nesipainioti, o po krūmu jis bent ljsti bijos.

Taupėnas pasirąžė, girgždindamas sąnarius, truktelėjo aukštyn kelnes, vis smunkančias nuo alaus boselio dydžio pilvo, apsidairė ir supūkštė:

– Uuuu, bus karšta dienelė, taigis... – ir pasuko už tvarto.

Kiekvienas šeimininko žingsnis kiemo gyventojams aidėjo tarsi griaustinis – plūc, bumt, plūc. Kiekvienas, kuris dar nespėjo pasprukti į kokią saugesnę užuoglaudą*, sustingo it įkastas, baimingai sekdamas – ar ne prie jo pasuks, ar spės pabėgti? Bet ne – šeimininkas pasuko už tvarto galo ir pritūpė. Visi lengviau atsipūtė ir vėl grįžo prie kasdienių darbų – kas grūdų lesti, kas pelių tykoti, kas srutose voliotis. Tik vienintelis juodasis gaidys net nepasijudino – stovėjo viduryje kiemo tarsi nagingo meistro išdrožtas.

Tik apsiriko daugelis, manydami, kad šeimininkas jų nemato – mažos, užvirtusios Taupėno akutės net ir pro tvarto kampą nelyg žiurkės šmirinėjo po visus užkaborius. Ir vargas perekšlei, nesuskubusiai pakraigėje* dėti kiaušinių, Sargiui, panorusiam ją pavaikyti, Murkliui, tuo metu gvelbiančiam Sargiui padėtą kauliuką su mėsgalio prisiminimais.

Čia nė vienas nebūdavo pamirštamas ir niekas neužmirštama, netgi primenama: perekšlei – kirviu, įsmeigtu ant aplipusios plunksnomis trinkos*, Sargiui – virve, sutrumpinama tiek, kad dubenėlis su ėdesiu būtų visą dieną nepasiekiamas, o Murkliui – įmetant į aruodą* ir uždengiant sunkiu dideliu dangčiu.

Bet ar galėjo kas pagalvoti, kad, vos atsistojęs, numetęs šonan gysločio lapą ir užsismaukęs kelnes, Taupėnas pasuks tiesiai prie juodojo gaidžio?

– Mtaip... – murmtelėjo, žvelgdamas į paukštį, vis dar taip pat sustingusį vidury kiemo. – Rodos, tu šiandien balso taip ir neparodei, o aš pramigau. Negerai, oi negerai – juk savo priedermes* žinai! Nieko, rasime vaistukų, patikėk, rasime.

Po akimirkos šeimininkas vėl atšlepsėjo prie gaidžio, nešinas ąsotėliu ir šaukštu, į jį įvarvino kažkokio skysčio ir atkišo juodajam:

– Še, gerk, nes imi kelti įtarimų savo tylumu.

Tačiau paukštis tik kryptelėjo galvą į kitą pusę – išdidžiai, tarsi žmogus.

– Ne, – susiraukė Taupėnas, – tu, regis, žinai, kad turiu valią kai ką pakeisti, kai ką sukulti, kai ką perlaužti. Tad nesispyriok, o gerk, mikliai!

Gaidys krestelėjo skiauterę, bet prie šaukšto palinko.

– Mtaip... Protingas paukštukas, gerulis, – išsiviepė Taupėnas. – O dabar lėk ant tvoros ir sugiedok kaip lakštutė, na, lėk! Pamatysi, dabar bus toks lengvumėlis – tik plast paplast...

Gaidys žingtelėjo porą žingsnių, susvyravo, suplakė sparnais, pakilo, bet šlioptelėjo žemėn, dar net nepriskridęs tvoros.

– Kaip čia taip? – nustebo susiraukdamas. – Na, dar kartelį...

Juodaplunksnis sunkiai atsistojo, bet net nepapurtė plunksnų ir vėl suplakė sparnais. Tačiau ar tvora buvo per aukšta, ar šeimininko duotas gėrimas per daug traukė prie žemės, jam nepavyko nei antrą, nei trečią kartą. Perpykęs Taupėnas pribėgo, sugriebė gaidį už kaklo ir, pakėlęs prie pat nosies, subliuvo:

– Tu čia baik su manim žaisti! Baik žaisti, nes... – Ir sviedė paukštį į šoną; nors šis spėjo išskleisti sparnus, bet vis tiek atsitrenkė į tvoros kuolą ir sunkiai pliumptelėjo ant žemės.

Ir jeigu Taupėnas nebūtų atsukęs nugaros, jeigu nebūtų visas liulantis* ir prunkščiantis nušleivojęs atgal į pirkią, gal jis būtų pastebėjęs, kaip iš apvalios paukščio akies išsirita... ašara.

– Štiš, bjaurybės! – Ruokienė pašluoste nuvijo vėl besitaikančias tūpti muses ir kruopščiai rankšluosčiu apdengė ragaišį. Tada nubraukė nuo stalo trupinius, švystelėjo į paplavų* kibirą, bet besisukdama užkliudė ir parvertė ant stalo puodynę su rūgpieniu.

– Oi, – šūktelėjo, išgirdusi dunkstelėjimą ir kliuksenimą.

Bet Gugio būta greitesnio – prišokęs jis mėgino indą pakelti, tačiau tuoj pat įsitikino, kad šis darbas – ne kauko jėgoms, tad bent jau uždengė nugarėle puodynės angą, beveik panirdamas į rūgpienį.

Ruokienė, išvydusi gerus kauko norus, nusijuokė, vėl pastatė puodynę, čiuptelėjusi mazgotę, nuvalė kauko kiškeną*, gūžtelėjo ir tarė:

– Et, nekokia diena – tave vaikiūkščiai medžioja, man šiaip viskas krinta iš rankų, – pasiguodė džiaudama pašluostę. – Bet ką darysi...

– Prasti jie medžiokliai, – šyptelėjo Gugis, – medžiojant reikia kiekvienam žinoti savo vietą, o ne vienas kito gaurus retinti, kol laimikis sprunka, – pasididžiavo savo žinojimu.

– Tai reikėjo pamokyti, tada būtų be vargo nutvėrę! – nepiktai pašiepė kauko išmintį moteriškė.

– O kas tada nutikimus pasakotų? – išsišiepdamas neliko skolingas ir Gugis.

Ruokienė nusijuokė:

– Na, gal tada už kokį saldėsį tą pasakorių iš medžiotojų išpirkčiau. Oi tu, gudročiau girini... – meiliai suvėlė kauko gaurus. – O kur dabar žiurkę padėjai? – pasiteiravo.

– Ai, laksto kur nors aplinkui, – numojo jis rankute. – Prisakiau, kad Želvio svirnan nosies nekištų, gal susipras.

– Ar kaukai su visais gyvulėliais taip lengvai susikalba? – pasidomėjo moteriškė.

– Na, – Gugis pasikasė pakaušį, – susikalba – gal ne tas žodis. Tiesiog senolis Urkis mus daug mokė, kaip juos suprasti, o jų šnekos – ne, nesuprantam, tik kartais.

– Et, o kaip gerai būtų, kad Pagiriuose irgi gyventų toks išminčius kaip tavo senolis, kokie protingi vaikiai augtų... Ar ne?

– Mmmm... Nežinau, – suabejojo Gugis, – ar kaukų išmintis tikrai būtų tinkama žmonėms...

– Yra išmintis, kuri tinka kiekvienam, bent man taip rodos, – atsakė moteriškė. – Ir taip norėtųsi, kad visi jos gautų, kad kiekvienam šiek tiek įkrėstų kas nors. Bet nelemta, oi nelemta... Tada ir krinta viskas iš rankų, krinta... – Ruokienė palingavo galvą.

– Kažkas negera nutiko, motule? – sumojęs, kad neįprastam šeimininkės liūdesiui privalo būti rimta priežastis, klustelėjo Gugis.

Bet Ruokienė atsakė ne iš karto – pirmiausia ji nusirišo prijuostę, paskui klestelėjo ant suolo, pasistūmė artyn puoduką pieno ir tik tada prabilo:

– Et, kaukuti... Kad ne tau mūsų, didelių žmonių, rūpesčiai. Neįdomūs jie, žinok – vis apie tą patį: kaip čia tos duonutės visada turėti, kaip vaikelius pamaitinti... – liūdnai nusišypsojo.

– Na, – Gugis atsiliepdamas vėl nukėlė kojas nuo stalo, – kad ir kaukų rūpesčiai panašūs, tik mūsiškiams dar rūpi kokiam šeškui ar lapei nepakliūti. O duonutės mes net neturim – vis šaknelės, o jeigu medžioklė pasiseka – Šiek tiek mėsikės.

– Žinau, kaukuti, kad ir jūsų gyvenimas nelengvas, bet man vis rodos, kad kaukai bent vienas kito neskriaudžia, vienas kitam žalos vengia, nesinaudoja kito bėda. Tikriausiai ir kaukų išmintis tai draudžia – ar ne? O žmonės – jie kad tik užgyventų kito gėrio... Štai yra toks Taupėnas, – tęsė moteriškė, – turi daug grūdų sukaupęs, iš kurių duonutė išauga, prašiau paskolinti – po javapjūtės su kaupu būtume atidavę, bet sako: „O kas žino, Ruokien, atiduosi ar ne; jeigu tą žiedą, kur tau vyras iš Prūsų parnešė, atiduosi – tada ir paskolinsiu, bet vis tiek su kaupu grąžinti turėsite."

– Godišius! – pasipiktino Gugis.

– Bet labiausiai gailu ne to žiedo, ne kaupo, kurį reikėtų grąžinti, – tęsė Ruokienė, – gailu, kad ne savo rankomis, ne savo darbu Taupėnas tuos grūdus sukaupė, o aitvaras jam visą gerą sunešė.

– Aitvaras? – sukluso kaukas.

– Aitvaras, – linktelėjo moteriškė. – Nežinia, iš kur jis jį gavo, sako, rado aitvarų lizdą, paėmė iš ten kiaušinį ir išsiperino, tam reikalui net juodą gaidį nusipirko – ko daugiau tereikia... Ir nuo to laiko – kaip ant mielių. Ir taip šykštus žmogus buvo, o kai aitvarą įsigijo – iš viso nebesukalbamas. Visko turi – bet elgiasi it spyna: nei pats valgo, nei kitiems duoda.

– Ghm, – gurgtelėjo Gugis, – o kaip aitvaras atrodo?

– Oi, – gūžtelėjo Ruokienė, – kad aitvarą labai sunku pamatyti. Vieni sako, kad jis juodas kaip degutas, kiti – kad sidabrinis ir žvynuotas, vieni pasakoja, kad gyvatė, oru lakiojanti, kiti – kad ungurys sparnuotas. Tik turbūt niekas iš tiesų nežino, bet supranta, kad jeigu vidurnaktį virš trobos plyksčioja, trinka ir bilda – ne kitaip, aitvaras atlėkė...

– O virš Taupėno trobos plyksčioja?

– Kasnakt, – linktelėjo moteriškė. – Kiekvieną naktelę. Ir taip iki pirmų gaidžių...

– Reikia ant stogo tą aitvarą patykoti, nutverti, surišti – tai ir baigtas kriukis, – pasiūlė kaukas. – O tada nunešti ir į laisvę paleisti, Taupėnas tegul savo rankomis duonutę užsiaugina.

– Cha cha, – nusijuokė Ruokienė, – oi, Gugi, koks tu greitas ir miklus. Sako, aitvaro net paliesti negali – jis karštas it liepsna. Jeigu aitvarą būtų taip lengva sugauti – patikėk, tikrai kas nors būtų bandęs, bet kažin kodėl nebando – matyt, ne veltui. O dar rūgpienio nenorėtum? – susirūpino moteriškė, pamačiusi, kad kauko dubenėlis jau tuščias, ir įpylė net nesulaukusi atsakymo.

– Oi, ačiū, gana! – padėkojo Gugįs, pamatęs, kad vėl kaupas, o jo pilvelis jau apypilnis.

– Negaila, – nusišypsojo moteriškė. – Kol turim – tau visada rasim.

Gugis įnardino šaukštą, o galvelėje tuo metu skambėjo senolio Urkio žodžiai: „Pabandyti – geriausias kelias sužinoti, ką gali ir ko ne. Bet jeigu mėginsite tampyti už ūsų lapę, tada bent prisiminkite kerus, kurių mokė motutė Gubė...“

Rūgštelė maloniai vilgė gomurį, tad dubenėlis vėl spėriai tuštėjo, o Ruokienė susimąsčiusi žvelgė į pirkios kertę. Bet tyla truko tik tol, kol pro duris suvirto į vidų Beržas su Ryčiu. Iki pat alkūnių purvinos rankos rodė, kad mažžmogiai arba ieškojo lobių, arba ritinėjosi kartu su paršais. Išvydusi šį vaizdą, Ruokienė jau žiojosi bartis, bet Beržas buvo greitesnis:

– Gugi, Gugi! Želvys gyrėsi, kad tavęs svirne vos nepagavo! Ar tikrai?!

Raudonas saulės obuolys nusirito už žemės krašto. Temo, bet žvaigždės žiebėsi nenoriai – mat nuo girios slenkantis debesis grobėsi vis daugiau padangės. Gal net lyti pradės. „Brrr... Nenorėčiau“, – sunerimo Gugis. Jis jau ilgokai tūnojo krūmyne, laukdamas, kol visai sutems, bet kiekvieną akimirką drąsos mažėjo – nors kaukas ir gerai matė tamsoje, bet kaimas skleidė daug girios gyventojo ausiai neįprastų garsų, šiugždesių ir šlamesių – kas žino, kuris iš jų gali būti pavojingas? Iki šiol jis nebuvo pasilikęs Pagiriuose per naktį, oi, namie bus triukšmo... „Reikėjo Minę pasiimti, – apgailestavo, – bent jau būtų su kuo žodeliu persimesti. Nors... Ne, šis žygis per daug rimtas“, – nusprendė.

Tačiau kol kas bent jau sekėsi. Malkų rietuvė siekė net pastogę, tad per jas užsiropšti buvo vienas juokas. „Tik jeigu pradėtų lyti – nekiurksosi gi visas šlapias, žygį tektų atidėti...“ – rioglindamasis mintijo* kaukas. Pasiekus stogo šiaudus tapo dar lengviau, tad Gugis netrukus įsitaisė ant paties

viršaus. „O, jeigu dabar būtų žvaigždžių – galėčiau drybsoti ir vėpsoti. Prisiminčiau, ką motulė Gubė apie jas pasakojo...“

Gugis be galo be krašto mėgo klausytis kaukų žiniuonės pasakojimų apie žvaigždes: štai ten – du broliukai buožgalviai, vienas didesnis, kitas mažesnis. Nepaklausė mamos varlės, pamatė šokinėjančius upėtakius, panoro iššokti iki debesų, taip ir liko skliaute. O ten – angis baltoji išsirangiusi, saugo, kad niekas juodosios angies, kuri ryja viską: žemę, vandenį, netgi saulės spindulius praryti gali – nepažadintų.

Tačiau žvaigždės taip ir nepasirodė. Pagiriai nutilo, užgeso paskutiniai žiburėliai, tik kartais vamptelėdavo kieno nors šuo ar suūbaudavo pelėda. Pasidarė tamsu, taip tamsu, kad net ir kaukas vos bematė stogo kraštą. „O jeigu tas aitvaras mane pagaus ir nusineš į padebesius? Liksiu ten kaip broliukai buožgalviai? O gal jis kanda? Bet ne, senolis Urkis sakydavo, kad aitvarai taikūs, gal ir nieko nedarys... O gal geriau sprukti, kol dar nevėlu? Bet kaip dabar nusirebeždinti* žemyn, kai nieko nematyti? Brrrr... – brovėsi nerimastingos mintys. – O jeigu taip reikės visą naktį pralaukti – sušalsiu. O jeigu šiąnakt neatskris? Ne, jeigu ką nors pradėjai – turi baigti“, – prisiminė pamokymą. „Jeigu tas aitvaras bus labai baisus, apsimesiu nepastebėjęs. O jeigu jis pastebės? Tada apsimesiu negyvas! O jeigu pastebės ir apsimetusį? Tada...“ – kaukas pasičiupinėjo maišelį prie juostos su pačiais naudingiausiais daiktais: šeško plaukais, zuikio spiromis, angies išnaros skutais ir laumių pirštų gabaliukais, ne, šį sykį jau nepamiršo į žygį pasiimti!

Kiek laiko jau ištūnota ant stogo, suskaičiuoti negalėjo – gal pusė nakties, o gal daugiau, nors galėjo būti ir mažiau – kaukas net nepastebėjo, kaip prisnūdo, o snausdamas, žinoma, nesuprasi, kiek laiko prabėgo. Bet staiga kad sutrinko, subildo, sušvito! Gugis vos susilaikė nešūktelėjęs iš netikėtumo, kai ant kraigo, sudrebindamas visą stogą, nutūpė didžiulis padaras. „O jau gražumas!“ – net išsižiojęs apstulbo.

Ir iš tiesų – storą kaip trobos rąstą, žaltišką aitvaro kūną apdengę žvynai blyksėjo visomis vaivorykštės spalvomis, spinduliavo didelės it varnalėšos lapai žalsvai gelsvos akys ir raudonavo didžiulis tarsi statinė gūžys*! „Oi ne, tokio tai jau tikrai nesučiupsiu“, – sumojo Gugis. Truputėlį lukte-

rėjęs, tarsi vogčiomis apsidairęs, padaras išsitiesė ir įkišo galvą pro klėties aukštinio langą. Pasklido keistas garsas – tarsi iš kibiro kažkas paplavas piltų, o aitvaras ėmė... mažėti akyse!

Kaukas negalėjo patikėti, ką regi – mat kai padaro galva išlindo, ji tebuvo vos žmogaus rankos dydžio, gūžio net nesimatė, o švytėjimas prigeso tarsi nekurstytas ugniakuras! Dyvų dyvai! Be to, iki didelės skraidančios dešros sumažėjęs aitvaras, tarsi sunkiausią darbą dirbęs, išsitiesė ant stogo ir ėmė keistai šnypščioti – kaip pavargęs žmogus alsuoti.

„O tokį gal ir nulaikyčiau...“ Nužiūrėdamas, už ko galėtų nusitverti, vėl grįžo prie drąsaus sumanymo kaukas. Tačiau ilgai stebėtis visomis keistybėmis neteko – kiek pašnypštavęs* aitvaras kilstelėjo galvą, apsidairė, tada, susirangęs žiedu, vėl spriegė į viršų ir lyg vos regima šviesėlė išnyko debesyse.

„Bet iš tiesų – nei gyvatė, nei sparnuotas ungurys, o primena šiek tiek ir tą ir kitą – mintijo Gugis. – Įdomu, ar greitai vėl atskris?“ Jis pasislinko dar arčiau kraigo: kai tik tas gražuolis susitrauks – stvers, ir tebūna, kas bus!

Tačiau aitvaras grįžti neskubėjo, tad kaukas vėl turėjo ilgai, netgi šiek tiek šiurpdamas – vis dėlto naktis – tūnoti stogo šiauduose. Bet štai ir vėl sutrinko – subildo – suspindo! Štai ir vėl pasilenkė kišdamas galvą... Ir vėl ėmė mažėti. Pamatęs, kad aitvaras jau sumažėjo tiek, kiek pirmą sykį, Gugis stryktelėjo jam ant uodegos! Akimirką gyvis sustingo, tada ištraukė iš langelio galvą ir pažvelgė į užpuoliką.

Gugiui net širdį suspaudė – prigesusiose žalsvai gelsvose akyse nebuvo nei pykčio, nei didelės nuostabos – tik didelis, gilus ir graudus liūdesys. Atrodė, visa padaro esybė tik ir taikosi išsilieti viena didele didele ir labai sūria ašara. Jo akys tarsi kalbėjo: „Kodėl gi taip? Juk aš pats liūdniausias, nelaimingiausias ir nuskriausčiausias aitvaras pasaulyje, o dar kažkas sėda ant mano gležno ir skriaudžiamo kūnelio...“

Kaukas sutriko ir paleido uodegą, ne tik spėtą apžergti, bet ir sugriebtą rankutėmis, nes jau norėjo klausti: „Kas gi tau nutiko, vargšeli?“ Bet aitvaras nesnaudė – vos pajutęs, kad paslaptingas užpuolikas atlaisvino gniaužtus, jis stipriai vikstelėjo uodega. Gugis tik pajuto, kad jau spėriai

skrenda aukštyn, ore apsiverčia ir vėl lekia žemyn, dunksteli į šiaudus bei ritasi nuo stogo. Bet čia rankutės, sumataravusios kaip kritusio į vandenį, už kažko spėjo nusitverti. Tas kažkas sujudėjo ir ėmė rangytis, bet kaukas įsitvėrė kaip tik galėdamas ir nebepaleido. Kartu su sučiuptu padaru juodu čiuožė stogu, aitvaras raitėsi, visaip taikėsi nusimesti, bet Gugis, įsitikinęs, kad į jo odos klostes galima tvirtai įsitverti, grobio paleisti net nemanė.

Tik staiga tvarte užgiedojo gaidys. Gugįs pajuto, kad aitvaras tarsi ėmė keistis, nes laikyti pasidarė dar patogiau, tik iš kažkur atsirado šlepsėjimo, plasnojimo garsai. Besirisdami jie jau pasiekė stogo kraštą ir kartu dribo į varnalėšas. Dunkstelėjus žemėn taip, kad žvaigždutės sumirgėjo bent jau kauko akyse, padaras pasipiktinęs sukudakavo, kaptelėjo jam kažkokiu smailiu daiktu ir nuskuodė, palikęs medžioklį gaivelėtis*.

Munamukis gyveno ten, kur didysis akivaras, matyt, kažkada buvęs ežeriuku ar jo užtakiu, atsiremia į smėlėtą šlaitą; čia svyra šimtametės pušys. Tiesą sakant, retas žmogus, žvėris ar kitas padaras, įbridęs į pelkę, šį kampelį pasiekdavo – todėl maumų šeimynėlei sutrukdydavo nebent kokia nieko apie šią vietą nežinanti antis, žąsis ar kragas*. Tačiau išnešti sveikas plunksnas pavykdavo tik retam – mat tiek Munamukis, tiek jo pati paukštienos neniekino, o maumų rajumas buvo tapęs netgi priežodžiu.

Gugis čia lankėsi tik antrą sykį. Pirmą kartą jis atplaukė ant maumo nugaros, tvirtai laikydamas alučio statinę. Mat kaukai, nors ir labai apibambėti*, kilniaširdiškai atsilygino Munamukiui už geležinių žmonių gąsdinimą – juk maumas vos sveiką kailį išnešė! Kaukas netgi šiek tiek abejojo, ar sugebės šią vietą rasti vien pėstute, bet vis dėlto jam pavyko!

Į Munamukio olą, tamsuojančią po išsikėtojusiomis pušų šaknimis, buvo galima patekti tiktai vandeniu arba turint sparnus, mat nors maumai ir galėjo vaikščioti sausuma, tačiau vengė, kiek tik galėdami, ir vis bambėdavo: „Mūsų letenos trumpos, padai švelnūs, o kankorėžiai oi kaip badosi, mau!“ Kaukas persiropštė per šaknų raizgalynę, įsitaisė virš olos ir sukluso – kokie iš ten sklinda garsai?

– Maum, – amtelėjo Munamukis, – jeigu pasakiau, kad plauksiu vienas, vadinasi, plauksiu vienas!

– Tai tada gali atgal negrįžti! – atkirto Maumulė. – Kur tai matyta – jis vėl gers, linksminsis, o aš turėsiu namie lindėti? Kad tu nesulauktum, glitena* juodaode!

– Na, na, – pasišiaušė šis, – kieno oda juodesnė, dar pasivaržyti reikėtų!

– Būta čia ko varžytis – tuoj į plunksnas kai įversiu, būsi kaip gulbė!

– Mau, na, nepyk gi taip, aš tau ko nors parnešiu! Saldėsį kokį.

– O kodėl nenori manęs pasiimti? – nerimo Maumulė. – Kodėl? Kas ten bus?

– Na, gegužinė kaukų – tu gi žinai, jie mane visada dainuoti kviečia.

„Oho! Nežinojau“, – išsišiepė Gugis.

– O tai tu kada nors susitark, kad ir mane pakviestų! Maumiausias mano, juk aš irgi tavęs paklausyti noriu!

– O ar mažai aš tau namie maumoju? Mažai, na, sakyk, mažai?

– Nemažai, nemažai, – Maumulė jau burbėjo taikiau, – bet...

– Gerai, mau. Paklausiu senojo Urkio, ką jis galvotų, jeigu dar ir tave kitą kartą atsivesčiau. O gal sutiks? Gerai, mau?

„Chi chi chi, – sukikeno Gugis, – šitą tikrai kada nors maumui priminsiu, oi priminsiu!“

– Gerai gerai... – oloje pasigirdo čepsėjimas, pliauškėjimas, niurzgaliavimas.

Gugis kiek palūkėjo ir šūktelėjo:

– Muuuunamuki!

Čepsėjimas nutilo.

– Munamuuuuki! – dar kartą šūktelėjo kaukas. – Eiii, ar yra kas nors? – pasitikslino.

Vanduo prie olos angos suraibuliavo, akivaizdžiai nepatenkintas maumas apsisuko, suplakdamas vandenį, ir dėbtelėjo į triukšmadarį:

– A... Gugis, mau. Na, ir sugebi pasirodyti pačiu netinkamiausių laiku, – sumurmėjo.

– O kuo gi tas laikas toks netinkamas? – kuo nuoširdžiausiai nustebo kaukas. – Ar miegojai?

– Gal ir miegojau, mau, – atšovė Munamukis. – Tai kokie vėjai tave čia, kaukiūkšti, atnešė?

– O, kaukas! – Maumulė irgi išplaukė iš olos. – Ar šitas ir yra Gugis? – pasiteiravo vyro.

– Šitas šitas, mau, – subambėjo tas. – Argi dar rasi kaukų, kurie, šerno nevejami, patys į pelkes lįstų?

– Oi, kaukuti, – užsuokė Maumulė, – o man daug apie tave priburbėjo, prisigyrė, bet tu neimk į širdį, jis visada toks, burbantis murmantis ant visų, maumr... – sumurkė Maumulė, pasitrindama į Munamukio šoną. – Bet šiaip jis geras, nepikti tie jo bambesiai.

– Aš irgi daug apie jus girdėjau, – Gugis nusišypsojo maumo pačiai.

„Bet ką girdėjau – geriau nesakysiu“, – vyptelėjo sau.

– Kaukuti, bet tu pasakyk, – nerimo Maumulė, – argi teisinga, kad jį vis kviečiate ir kviečiate į gegužines, o manęs – ne? Na, pasakyk?

– Tai kad mes... – pradėjo Gugis ir tyčia nutilo, nes maumas tuo metu supliuškeno vandenį ir taip gailiai dėbtelėjo į kauką žvilgsniu, kuriame sumišo maldavimas neišduoti, kad šis tuoj pat prisiminė, ko atėjęs, ir noras eilinį sykį paerzinti Munamukį buvo nugalėtas.

– Manėme, kad jūs pati nenorėsite, – baigė, akies krašteliu matydamas, kaip pelkių melagis iš to palengvėjimo dunksteli į kupstą, apsiverčia ir prunkščia, purkšdamas netyčiom įsiurbtą vandenį.

– Ak, ir kaukai taip pat galvoja, mau... – nuliūdo Maumulė. – Visi jūs, vyrai, vienodi, visiems jums rūpi moteriškes prie židinio laikyti, o kad ir jos nori pasilinksminti – nė motais, vai, mau, vai...

– Na, nemaumsėk čia, – vėl murmtelėjo Munamukis. – Kaukas, regis, reikalo spaudžiamas pas mane atėjo, leisk mums pasišnekėti, mau.

– Ak, šnekėkit jau, šnekėkit, – Maumulė vikstelėjo uodegą ir nuplaukė atgal į olą, – kam čia mums, moteriškėms, vyrų kalbos. Palauk, išplauksiu pati sau – bus tau!..

– Ačiū, – šnibžtelėjo maumas, – tai, mau, ko dabar Urkiui prireikė?

– Oi, ne, nebijok, – išsišiepė Gugis, – šįsyk tikrai neteks tau ko nors daryti.

– Ar ne? – Munamukis dėbtelėjo vis tiek nepatikliai. – O ką teks?

– Ai... Man tiesiog rūpi kai ką sužinoti.

– Jeigu parūpo pelkių lobiai – nesakysiu, – pasipūtė maumas, – ne tu pirmas toks gudrus.

– Kokie pelkių lobiai? – sukluso Gugis.

– Mmmummm... – suniurzgė, supratęs, kad netyčia išsitarė, bet vis tiek atsakė: – Daug kas prisigalvoja, kad pelkėse slypi visokiausių užkerėtų daiktų. Net ir tavo žmonės bando pagaliais dugną šiūruoti, gąsdina ramiai miegančius gyvius, o jauni žmogiokai varles tuntais gaudo ir prisideda prie burnos, paliečia, bet kažkodėl nevalgo. Paskui vargšės keletą dienų negali kurkti, mau.

– A, tada neįdomu, – prunkštelėjo Gugis, – ir baik žmones vadinti „mano“: jie sau, o aš sau.

– Taip labai sau, kad iš tų Pagirių per dienas neišlendi, – vyptelėjo Munamukis. – Sakiau – visa giria tauškia, kad radosi toks trenktas kaukas, ir dabar, jeigu kas kokią nesąmonę iškrečia, tuoj sako – gugiškai padarei, – išsišiepė patenkintas.

– O ką giria tauškia apie girtuoklį ir melagį Munamukį, gal irgi girdėjai, a? – tyčia kalbėdamas garsiau ir priversdamas maumą karpyti ausimis, kad tik Maumulė neišgirstų, atsikirto Gugis.

– Tsss... – sujudo šis. – Na, gerai, gerai, nesipykim, mau. Tai ką norėjai sužinoti? – paklausė, taisydamasis ant kupsto.

– Ką tu žinai apie aitvarus? – Gugis irgi atsisėdo.

– Aitvarus? Oooo, mau... – murmtelėjo maumas. – Paslaptingi jie padarai...

– Žinau, kad paslaptingi, o dar?

– Gyvena medžiuose, lizdus suka...

– O kaip juos galima pagauti?

– Pagauti? – Munamukis išsprogino akis. – Ne, mau, tu, kaukiūkšti, tikrai prietranka – kokio galo tau aitvaro prireikė?

– Tsss, – dabar ramino jau Gugis, – man aitvaro tikrai nereikia, man tik žinoti rūpi. Na, gerai, ne pagauti, prisijaukinti kaip galima?

Maumas, vis dar nustebęs ar bent vaidindamas tokį, atvėpė lūpą:

– Mfkmm... Na, sako, kad jeigu numaumsinsi aitvaro kiaušinį ir jį išsiperinsi, tai aitvariūkštis ir prijunks*.

– Ir tiek? – vyptelėjo Gugis.

– Tiek, maum, – prunkštelėjo pelkinis. – Aitvarą išsiperinti – tai ne balon niurktelėti: sako, jis perinamas septynerius metus, be to, tam reikia turėti juodą gaidį. Tik žmonės tokiais niekais ir gali užsiimti...

– O iš kur visa tai žinai? – pasidomėjo Gugis, iš tiesų nustebęs, kad maumas tiek išmano.

– Maumo ausys didelės, akys plačios, – didžiavosi Munamukis, raivydamasis ir kasydamasis į samanas nugarą.

– Ir liežuvis iki bambos, – neiškentė neleptelėjęs kaukas. – Tai sakai – maurosi mūsų gegužinėj? O kada ji bus? – išsišiepė.

– Tsss... – vėl burbtelėjo šis. – Nebūk toks mažvaikis, nekelk nereikalingo triukšmo, – subarė. – Visi turi savo paslapčių, užaugsi – suprasi. Na, gal pargabenti tave atgalios, jeigu jau viską sužinojai, mau? – pasisiūlė.

Erdvi senojo Urkio ola kvepėjo palubėmis išdžiaustytais žolynėliais ir burbuliuojančiu ant ugnelės viralu. Gugis pajuto, kaip suurzgė pilvelis – juk, visą dieną po pelkę bastydamasis, liko nevalgęs, bet, žinodamas, kad netrukus parlėks namo ir ten motutė tikrai ko nors turės, alkį nuvijo. Urtė, senolio duktė, pridėjo pirštą prie lūpų ir šnipštelėjo:

– Tsss...

Gugis supratingai linktelėjo – senolis, žinoma, snaudžia. Kaukė mentele mostelėjo puodo link, bet kaukas papurtė galvą. Ši gūžtelėjo pečiais, paėmė dubenėlį, prikrėtė viralo, nunešusi prie guolio, pastatė šalia ir negarsiai pašaukė:

– Senoli, senoli, – pabusk truputį, valgyti laikas!

Urkis iš lėto pramerkė akį, išvydęs dukrą, nusišypsojo ir nustūmė apklotą:

– Ot tai ačiū... Ačiū, Urtel, – padėkojo sėsdamas ir imdamas dubenėlį.

Gugis, įtraukęs pilvą, kad šis negurgėtų, priėjo šiek tiek arčiau.

– Senoli, Gugis atėjo, sako – pasikalbėti nori, – tarė kaukė.

– Gugis? – nustebo Urkis. – Koks Gugis? A, Gugis... – sumojo ir apsidairęs išvydo laukiantį jaunėlį. – Tai eikš arčiau, arčiau eikš, – pakvietė, – Urtel, įpilk ir jam viralo – matai, visas persisukęs...

– Kad dėkui, senoli, – kaukas mandagiai linktelėjo, – viralo aš ir namie gausiu, ačiū.

– Ai, ai... O juk negražu atsisakyti, kai vaišina, – sugėdino. – Bet jeigu jau taip prakalbai... Matyt, kažkas svarbesnio tave tokį jauną pas mane, tokį seną ir žilą, atvijo, ar ne? – tęsė neskubėdamas.

– Taip, senoli, tikrai, – linktelėjo Gugis, – pasiklausti norėjau...

– Taip, pamenu, pamenu... – Urkis mostelėjo ranka, net viralą pamiršęs, – mokyklėlėje tavo klausimų atsiginti nespėdavau. Smalsus tu kaukiokas... Labai, – tarsi pagyrė.

– Tėvuk, tu gi valgyk, atauš, – susirūpino Urtė, – o tu, Gugi, palauk, kol senolis pavakarieniaus, argi taip gražu – iš karto su savo klausimais? – subarė.

Sutrikęs kaukas nuleido galvą.

– Na, Urtel... – senolis pažvelgė į dukrą. – Vaikiui kažkas taip rūpi, o tu bariesi... Tam aš išmintį metų metais ir kaupiau, kad su kuo nors ja pasidalyčiau, – žilojo kauko akys blykstelėjo, – o tas, kas daug žino – niekada neprapuls.

– Ak, taip jau ir neprapuls, – nenorėjo pasiduoti Urtė, – tik kad tas Gugis labai daug rūpesčių ėmė kelti – net tėvai skundėsi, kad pagalbon prisišaukti negali, kad jam tik Pagiriai ir žmonės galvoje. Sakė, vakar net namo negrįžo. O jaunimėlis jau net žmogakaukiu praminė...

„Taip taip, kaip dar mane apskųsi?“ – apurzgė mintyse bambančią moteriškę Gugis.

– Baik, Urtel, baik... – dabar jau subarė pats Urkis. – Gugis – kaukiokas sumanus, drąsus ir miklus. Taip, taip. Prisimink, kodėl tas didelis žmogus mums visą stirną sumedžiotą padovanojo? Ai... – senolis mostelėjo ranka, braukdamas nuo akių krintančias sruogas, – vis jums kad tik bloga ką pamatyti, tuoj taip ir žmonėmis virsite... Nagi, sėsk, sėsk, Gugi, – dar kartą paragino.

Urtė burbėdama nuslinko į šalį, Gugis prisėdo greta senolio. Šis, išsrėbęs dar keletą šaukštų, tarė:

– Na, tai klausk, klausk... Jei žinosiu – atsakysiu. Moku dar kalbėti ir valgydamas, chi chi, – sukikeno.

– Senoli, – susikaupė Gugis, – ar galėtumei papasakoti apie aitvarus?

– O... – Urkis net užmiršo rankoje turimą šaukštą. – Aitvarus... – svajingai nutęsė.

– Aha, – linktelėjo Gugis, nedrįsdamas rodytis nekantraująs.

– Taip... Aitvarai... Sena giminė, labai sena. Ir graži – oi, kokia graži! Bet reta. Taip, dabar jau labai reta... – visas it paniręs į praeities ūkanas, porino senolis. – Sako, dar nebūta nei kaukų, nei žmonių, o aitvarai jau nakties padange lakiojo, žvynais blyksėjo! Pažinojau jaunystėje ne vieną – lizdus nelabai toli nuo čia suko. Tik kad seniai apie juos nieko negirdėti... Mąžta* jų, oi kaip mąžta. Tik vieną, vos vieną kiaušinį padeda kas trylika metų ir peri trejus. Mažas aitvariukas tarsi gluodenas* koks – uodegėle vikst, pro šalį švilpt... O jau smagūs, o jau išdykę! Tik žmonės labai negražiai daro, oi kaip negražiai... Už aitvaro kiaušinį pasirengę vienas kitam kailį nunerti, mat aitvaras jau toks padaras – prijunkytas gali būti visko išmokytas. Ar žinai, kad aitvarai girias augina?

– Ne... – prisipažino apstulbęs Gugis.

– Taip taip, chi chi, nesprogink čia akių, – sukikeno senolis, – jų gūžiai be galo talpūs, mažas aitvaras gali tiek vandens prisisiurbti, kad storio kaip medžio kamienas pasidarys. Tai va, jei užeina sausra – aitvaras lekia į artimiausią ežerą, prisigeria vandens ir tada laisto džiūstančius jaunus medelius – todėl jų žvynai net ir mėnesienoje vaivorykšte švyti! – net šūktelėjo senolis. – Labai graži, labai nuostabi giminė. Todėl žmonės juos ir gaudo.

Mat aitvarą – jį prijunkyti lengva, tereikia kiaušinį, iš kurio išsirito, turėti. Aitvaras kažin kodėl negali labai nutolti nuo savo kiaušinio – jis kaip labai, labai didelė sraigė, chi chi, – vėl sukikeno senolis, – turi kas kiek laiko vis atgal, iki savo lukšto, sugrįžti, taip motulė gamta sutvarkė, todėl saugo, labai saugo aitvarai savo kiaušinius. Bet žmonės – jie gudrūs, Gugi. Oi, kokie gudrūs, – liūdnai palingavo galvą senolis, – išmoko ir budrius aitvarus apgauti. Todėl jų ir mąžta, todėl čia lizdų ir nebesuka, o į dar didesnes girių gūdumas pasitraukia... Tai Pagiriuose aitvarą matei, ar ne? – šyptelėjo įžvalgus senolis.

Antrą kartą keberiotis ant stogo jau buvo daug drąsiau – ir malkos nebeatrodė taip netvirtai sudėtos, ir šiaudai ne per slidūs, netgi įsižiebė žvaigždės! Tad patogiai, tarsi savame guolyje įsitaisęs, Gugis vėl ėmė laukti. Patekėjo mėnulis – dar plonas it plaukas, vėl nutilo kaimas, netgi

miegas ėmė kabintis, bet štai štai – sutrinko, subildo, sušvito! Tačiau šį sykį mirgantis margantis aitvaras leistis neskubėjo: jis ilgokai kabojo virš stogo, žvalgydamasis žalsvai geltonomis akimis, bet Gugis tai jau buvo numatęs ir visas sulindo į šiaudus.

Pagaliau stogas dunkstelėjo, aitvaras nutūpė ir įkišo galvą pro aukštinio langą. Gugis išlindo ir laukė. Skraiduolio kūnas vėl ėmė trauktis, švytėjimas – gesti, šnopavimas – garsėti. „O dabar metas ir pasirodyti“, – nusprendė Gugis, kepštelėdamas padaro uodegą.

– Sveikas! – šūktelėjo. – Nebijok, aš – draugas, – tarė.

Aitvaras dėl visa ko patraukė uodegą kiek toliau ir įsmeigė liūdnas akis į kauką, bet nieko neatsakė, tikriausiai tikėdamasis sužinoti daugiau. O gal aitvarai nemokėjo kalbėti?

– Aš girių kaukas, Gugis, o tu? – tęsė prisistatymą.

Padaras sumirksėjo, jo kūnu nubėgo virpulio banga.

– Vipš... – šnypštelėjo bealsuodamas.

– Nesupratau, – sukluso Gugis.

– Vipštaš... Tvaraš... – tarsi išgirdo.

– Tavo vardas Vipštas? – pasitikslino kaukas. Aitvaras linktelėjo.

– Aš žinau, kad tu čia nelaisvėje, – vėl prabilo Gugis. – Kad tave išnaudoja, skriaudžia tas negeras žmogus. O tu juk turėtum lakioti laisvas, girias auginti... – ištaręs paskutinius žodžius, kaukas išvydo, kaip iš aitvaro akių ritasi didelės ašaros. – Ko verki? – nustebo.

– Miškaš... – sušnypštė Vipštas.

– Tu grįši į mišką, grįši, – paskubėjo patikinti Gugis, – pamatysi, aš tau padėsiu.

– Škrišti... – vėl sušnypštė.

– Skristi? – perklausė Gugis. – Kur?

– Škrišti – nešti...

Aitvaro šneka iš tiesų buvo sudėtinga ir nelabai rišli, todėl Gugis vėl laukė, bet padaras vėl tylėjo, tik žiūrėjo į kauką šnopšdamas.

– Ar tu mane supranti? – ryžosi pasiklausti Gugis.

Vipštas linktelėjo.

– Ar mes galime pasikalbėti, kaip tau padėti?

Aitvaras vėl linktelėjo.

– Aš sugalvosiu, kaip atgauti tavo kiaušinį, ir tu galėsi skristi su juo kur panorėjęs, supranti?

Vipštas papurtė galvą.

– Nesupranti? Hmm, keista... – nustebo kaukas.

– Škrišti – nešti... – vėl sušnypštė padaras.

– Ką kur? – Gugis stengėsi išlikti kantrus.

– Viška... Viška...

– Et, sunku man tave suprasti, – pasiguodė. – Tu dabar turi skristi?

Aitvaras linktelėjo.

– O kodėl?

– Mušššš... – sušnypštė vėl gailiai.

– Kas? – nustebo Gugis.

– Šeimininkaššššš...

– O nuo jo pabėgti negali?

Vipštas vėl papurtė galvą.

– Kodėl? – negalėjo suprasti Gugis. – Juk tu moki skraidyti!

– Naktiššššš... – šnypštelėjo ir sujudo. – Škrišši – nešši... Šiena – vaikščiotiššššš...

– Šienas? Neši šieną? – išsižiojo kaukas.

Aitvaras sumojavo galva ir vėl šnypštelėjo:

– Šiena... Šaulė... Šaikščiot... Naktiš – škrišti...

– Dieną vaikštai, naktį skraidai? – suvokė Gugis.

Vipšto snukelyje šmėkštelėjo kažkas panašaus į džiaugsmą, kai ilgos pastangos atneša vaisių. Jis sumataravo galva ir vikstelėjo uodega.

– O kur dieną tave rasti? Aš ateisiu!

– Juodašš... Liūdnaš... Šaukštiš... – ir Vipštas stryktelėjo į orą.

„Kad jį kur šeškas! – keiktelėjo kaukas. – Ir kas gi tas juodas? Liūdnas? Šaukštiš?“ Aitvaras danguje jau buvo virtęs vos matoma lekiančia kibirkštėle.

Sargis kilstelėjo nosį. Ne, jis nesirengė gąsdinti vapsvos, jau kurį laiką ropinėjančios jo dubenėliu, tiesiog kvapas, ką tik pasiekęs šuns uoslę, buvo visiškai nepažįstamas. Be to, jis judėjo – judėjo kažkur po klėties

pamatais, ir netgi gana greitai. Sargis tingiai pasikėlė ir dar kartą pauostė – taip, to nežinomo kvapo šaltinis buvo visai netoli, tiesiai už pamato akmens. Šuns ausis pasiekė ir krebždėjimas. Sargis apsisuko ir stryktelėjo labai staigiai, net nesuurzgęs. Bet Gugis buvo atsargus ir ne mažiau mikliai smuko į šoną. Virvė įsitempė, mazgas įsiveržė, bet šuo vis riek urzgė, šiepdamas dantis.

– Na, nepyk, nepyk, – kalbino kaukas, žvelgdamas jam į akis. – Aš gi mažas, nieko bloga nepadarysiu.

„O gal tikrai nepadarys?“ – švystelėjo mintis šuns galvoje, ir jis jau ramiau vamptelėjo tik rodydamas, kad čia – jo plotai, tad tegul svečias elgiasi pagarbiai.

– Tikrai, tikrai, – patikino Gugis, – pamatysi.

Pasitvirtinęs sau, kad būtent jis yra šeimininkas, Sargis vėl atsigulė ir padėjo galvą ant letenų – vapsva vis dar ropinėjo po jo dubenėlį – o gal ją ir nuvyti?

„Gerai, kad ne katinas“, – atsiduso Gugis. Su tais padarais taip lengvai sutarti nesisekdavo. Dabar jis beveik ramus dairėsi po kiemą, žvalgydamasis, ar nepamatys ko nors juodo, liūdno, šaukščio.

O Taupėno kieme tuo metu vyko įprastinis gyvenimas – kas žemę kapstė, kas girgsėjo, kriuksėjo ar kudakavo.

Vienintelis juodas it derva gaidys tarsi akmeninis stovėjo net nesidairydamas prie tvoros puodynėmis apmaustytais basliais*. „Šaukštiš... Šaukštiš... – skambėjo Gugio galvoje. – Juk negalėjo jis kalbėti apie šaukštą. Didelis, juodas, šaukštis...“ Kauko akutės vis grįždavo ir grįždavo prie gaidžio – didelio, juodo.

„Paukštis! – staiga blykstelėjo žvaigždutė minčių brūzgyne: – Didelis juodas paukštis!“ Tačiau abejonės ir vėl netruko apnikti, juk jeigu tikėtum visų pasakojimais, tai – tik gaidys, kuris išperino Vipštą. „Na, gerai, vis vien pamėginsiu“, – nusprendė kaukas, dairydamasis, kaip čia saugiai nusigauti į priešingą kiemo pusę – juk aplinkui plytėjo svetimi plotai. Vos išlindusį jį tuoj pat pastebėtų tuntas vištų, pulkas žąsų, šuo, pora kiaulių ir aibė kitų padarų, su kuriais kaukas susitikti nenorėjo, maža kas jiems šaus į galvą – čia ne atsargūs miško žvėrys, o smalsūs naminiai.

„Et, teks tapnoti didelį ratą, – vis žvalgydamasis mintijo kaukas. – Pirmiausia išlįsiu ten, prie kelio, tada apeisiu namą per kitą pusę, perbėgsiu sodelį ir palei tvorą nuslinksiu beveik iki jo...“ Kaip tarė – taip padarė. Tačiau, keliaudamas palei namo sieną, netyčia įmaknojo į kažkokius siaubingai aitriai kvepiančius augalus – negana to, kai pamėgino nurauti – nutraukė kotą ir apsitaškė geltonu skysčiu, kuris dar ir degino! „Tpfu tpfu tpfu! – spjaudėsi. – Ir kas gali tokią šlykštynę auginti?“ Gerai, kad, išlindęs iš tų bjaurių krūmų, pateko tiesiai į geltonus, mėlynus, rausvus žiedelius, tad skuodė, uodė ir negalėjo atsiuostyti. Netruko pasiekti ir tvorą, viso labo išbaidęs vienintelę vištą. Žinoma, kaukas atsidūrė prie tvoros iš priešingos pusės, nei stovėjo juodasis gaidys, tačiau pinučiai nebuvo labai tankūs, ir pasistiebęs galėjai žvalgytis. Prislinkęs prie pat juodo gaidžio, Gugis šnypštelėjo į plyšį:

– Pšššš! Pšššš!

Bet šis net galvos nekryptelėjo, nors tikrai turėjo išgirsti. „Na, gerai, pamėginsiu kitaip.“

– Vipšššššštai! Vipšššštai! – kiek garsiau šūktelėjo.

Gaidys labai lėtai pasuko galvą tvoros link.

– Vipštai, čia aš, Gugis, kaukas!

Paukščio akys nepaukštiškai išsiplėtė – atrodo, jis pažino!

– Ateik arčiau prie tvoros, ateik! – pakvietė.

Gaidys kryptelėjo galvą į kairę, į dešinę ir, tarytum būtų prastai išdegtas, bijantis sudužti molinis puodukas, žingtelėjo artyn.

– Tu Vipštas, ar ne? – dar kartą pasitikslino kaukas.

Paukštis linktelėjo.

– O aitvaras tada kur?

– Ko ko ko? – tarsi paklausė juodis.

– Na, jeigu tu – Vipštas, tai kur dingo aitvaras? – negalėjo suprasti Gugis.

– Ko ko kaktį kaitvaras, kieną kaukkštis, ko ko...

– A... – susivokė kaukas ir pats sau pagalvojo: „Tai bent... Juk šito niekas nežinojo! Gal reikia ir dėl kitų dalykų pasitikslinti?“

– Ar žinai, kur šeimininkas laiko kiaušinio lukštą?

Gaidys sulinksėjo.

– Kur?

– Ko ko kė...

– Kur? – nesuprato Gugis.

– Ko... ko... kėll... klėtyje... – šiaip ne taip išspaudė.

– A, klėtyje! „Tai gerai – klėtyje dažnai nebūna žmonių“, – sau pagalvojo.

– O kur klėtyje? – toliau tikslinosi kaukas.

– Ku... ku... ku...

„Na, na“, – Gugis taip norėjo padėti vargšui padarui, įkalintam ne savo pavidale, bet vis tiek kantriai laukė, kol šis iškudakuos dar vieną žodį.

– Ku... ku... kupare!* – pagaliau pavyko.

– Gerai! – šūktelėjo Gugis. – Aš... – ir nutilo, nes pastebėjo, kad paukštis pakreipė galvą ir ėmė visas tirtėti, o jo link slinko didelis didelis šešėlis.

– Ne, gaidžiuk, ne, ne, – sušvokštė žmogus, – aš gi tau sakiau – ne slėptis už tvoros, o mokytis giedoti. Taigi kakariekū?

Vipštas vis dar tylėjo.

– Kakariekū, kakariekū! – pakartojo Taupėnas pasilenkdamas.

– Ko... ko... ka... kriek... kriek... kriek... – pamėgino išspausti supaukštėjęs aitvaras, bet nesisekė.

– Oi negreitai tada savo lukštą atgausi, oi negreitai, – grūmodamas pirštu, subambėjo žmogus.

– Šššššššššš... Šššššššššš... – staiga atsklido iš už kauko nugaros. Gugis mikliai atsisuko, ir jo žvilgsnis susidūrė su... katino! Štai šitie žvėrys Gugiui nepatiko, kaip ir didieji jų giminaičiai, lakstantys giriose – labai daug klastos slypėjo tose akyse, o ir vikrumu jie kauką pranoko, be to, į medžius lipdavo.

– Šššššššš... Šššššš... – šnypštė nugarą išrietęs baisuoklis, atkišdamas aštrias iltis.

– Škac, – murmtelėjo kaukas, prisiminęs, kaip žmonės juos veja, bet, matyt, ištarė nepakankamai baisiai, nes katinas vėl sušnypštė:

– Šššššš... Šššš...

– Škac gi! – jis irgi išsišiepė, kad padaras pamatytų jo dantukus – taip pat ne visai bukus.

– Murkly, kas čia dabar? – sudundėjo balsas virš galvos. – O!.. – ir nustebimo šūksnis.

Gugis tik pajuto, kad kažkas jį stveria už pakarpos ir kelia aukštyn. Kaukas sumataravo kojomis, nors žinojo, kad taip išsivaduoti nepavyks, bet bent išreiškė begalinį pasipiktinimą!

– Cho cho, – net taškydamasis seilėmis apsidžiaugė Taupėnas, – nagi, kaukas! Tikras kaukas! O, gerai!

„Nieko čia gero!“ – siuto muistydamasis Gugis.

– Miauuuuu! – teises į radinį pareiškė ir Murklys.

– Tik eik iš čia neskandalijęs! – žmogus mėgino paspirti katiną, bet šis įgudusiai išvengė kojos ir atsitraukė, nors alkanų akių nuo kauko nenuleido.

– Taip taip... – Taupėnas jį sukinėjo iš visų pusių ir apžiūrinėjo. – Na, nespurdėk, nespurdėk taip... Oiiiiiii! – netikėtai užspiegė, paleisdamas kauką. Šis krito į žolę, o katinas tik to ir telaukė – dryktelėjo vienu ilgu šuoliu ten, kur kaukas turėjo nukristi. Turėjo, tačiau nenukrito – mat patvoryje augančio pelyno lapai kritimą sulėtino, ir Gugis nudribo... Tiesiai ant Murklio!

– Miauuuuuuuuuuu! – šįsyk katinas jau pasipiktino nelauktu jojiku, bet šis vos pajutęs, kad nusileido sėkmingai, nusirito į šoną ir paknopstom puolė į serbentų krūmyną.

– Kur? Kur jis?! – dairėsi Taupėnas, bet Gugis nesidairydamas skuodė kuo toliau – tik kojos mirgėjo tarp šakų ir žolių.

Neberadęs kauko, Taupėnas atsigręžė į gaidį, taip išdavikiškai kirtusį šeimininkui į koją. Vipštas stovėjo tiesus ir išdidus. Jo juodos plunksnos ir raudona skiauterė vos vos virpėjo, bet tikriausiai dėl vėjuko gūsių. Užvirtusios žmogaus akutės tarsi grąžtai susmigo į paukštį – žmogus kol kas tylėjo, bet galėjai justi, kaip tvinksta visas, tarsi juostantis audros debesis, rodėsi, kad net jo šešėlis auga.

– Tu, niekše! – užbliuvo jis, čiupdamas paukštį už kaklo, keldamas ir purtydamas. – Tu bjaurybe! Aš tave auginau, maitinau, o tu! O tu!

Bet paukštis net sparnų neskleidė, kabojo tarsi skuduras, tik vis labiau sprogino visai ne paukštiškas akis. Tik kai iš snapo išsprūdo kažkokie

keisti garsai – tarsi iš smaugiamo žmogaus, Taupėnas nudrėbė jį žemėn ir pasisukęs nulervojo šalin – negi galabytų savo aitvarą?

Šis Gugio sumanymas buvo labai įžūlus. Bet, kaip kad mokė senolis Urkis, pažadų reikėjo laikytis, nes kiekvienas neišpildytas pažadas yra kaip akmuo ant kupros, kuris kada nors įmurkdys tave į purvą. „Tai taip, Mine, – murmėjo sau panosėje, viena ranka kasydamas žiurkei paausį, o kita ritinėdamas laumės pirštą, – bet jeigu ką nors padarai netikėtai, sulauki daug daugiau sėkmės, negu mėgindamas įprastai. Kaipgi kitaip sugebėčiau iš kuparo tą kiaušinį išimti?!“ Tačiau reikėjo labai gerai viską apgalvoti ir netgi šį bei tą pamėginti. Tik su kuo?

– Būūū! – šūktelėjo kažkas prie ausies, bet Gugis net nekrūptelėjo – jis jau seniai akies krašteliu stebėjo, kad Beržas, išlindęs iš klojimo ir apkibęs šiaudais, sėlina artyn – matyt, vėl šokinėjo nuo skersinio.

– Mhm, būūūū... – sulinksėjo kaukas, labai nuvildamas vaikį.

– Aš taip nežaidžiu, – papūtė lūpas Beržas, sėsdamas greta.

– Aš irgi, — atsigręžė Gugis, ir Ruokio sūnelis pastebėjo, kad kauko akutėse tiesiog siaučia velniukai.

– Ką veiki? Kas čia? – susidomėjęs Beržas nužvelgė laumės pirštą.

– Čia – ginklas! – atsakė šis.

– Na, na, – suniekino jį vaikis, – koks čia ginklas? Nei įdursi, nei įpjausi... Štai kalavijas – tai ginklas! Kirvis – tai ginklas! Tėtis oho kokį kalaviją turi – iš kryžioko* plikomis rankomis atėmė!

– Geras ginklas, – Gugis iškėlė prieš saulę, ir laumės piršto viduje kažkas suspindo – tarsi gintaras ar liepsnelė... – Galiu ant tavęs išbandyti? – paklausė.

– O skaudės? – susirūpino Beržas.

– Ne, – išsišiepė Gugis, – tikrai tikrai neskaudės!

– Na, gerai, – sutiko. – Užsimerkti?

– Nebūtinai, – kaukas susikaupė ir įsmeigė žvilgsnį į vaiko akis.

Raudonų ir geltonų gėlių žiedų kilimėliai, apkloję patvorius, geltonavo ir zyzė bitėmis. Purptelėjo žvirbliai, keldami dulkių debesį, o šių vikrumu nusivylęs katinas labai įdėmiai nusekė keistą porą – nedidelį žmogų ir dar mažesnį ne žmogų.

Naujieji Taupėno trobesiai švietė iš tolo – spindėjo dar nebaigę džiūti sakai, kai kur net nebuvo nuvalyti ant rąstų anglimi nupaišyti ženklai. Na, o tokio dydžio klėties, užrakintos tokio dydžio spyna, tikrai neturėjo nė vienas Pagirių gyventojas. Vienintelė daržinė dar tebuvo likusi sena – pajuodusi, susmukusi.

– Au, vau, au! – pratrūko Sargis, tempdamas virvę.

Jie abu sustojo prie Taupėno kiemo, susižvalgė, šyptelėjo vienas kitam ir, susiėmę už rankučių, drąsiai žengė į priekį, stumdami vartelius. Kiemo gyventojai nustebę pažvelgė – kas gi čia atėjo tokie išdidūs? Juk pas jų šeimininką paprastai visi ėjo susilenkę trilinki ir gniaužydami rankose kepures arba lininių marškinių kampus. Vištos akimirką nustojo ieškoti lesalo, žąsis paslydo ant savo pačios ką tik palikto pyragėlio, net ir šuo staiga užkimo – tikrai, labai keistai atrodė ta mažųjų porelė. Bet už visus įdėmiau kauką ir vaiką stebėjo didelis, juodas it naktis gaidys raudona skiautere...

Pasigirdo krenkštimas, pūkštimas, šlepsėjimas – Taupėnas, nešinas virš kelnių kyšančiu pilvu ir dideliu balto sūrio gabalu, kurio nukąsto kampo likučiai dar buvo matyti ant viršutinę lūpą dengiančio ūsų šepečio, išrėpliojo į prieangį. Kadangi saulė spigino tiesiai iš priekio, jis ilgokai markstėsi, tai keldamas delną, tai persikreipdamas – vienaip ir kitaip mėgindamas įžvelgti, ko čia Sargis užsiskalijo, o kai pagaliau pamatė – visas nušvito it saulėgrąža, priėjo artyn ir truputį pasilenkęs sušvokštė:

– Kauką suradai? – čia, matyt, jis klausė Beržo. – Žinok, jis nuo manęs pabėgo! Tai kiek norėtum už jį?

Berniūkštis stovėjo susiraukęs, jo geltonas garbanas kedeno vėjas, jis apsilaižė džiūstančias lūpas, bet nieko neatsakė.

„Nagi, nagi – drąsiau!“ – paragino Gugis, spustelėdamas jo ranką. Tiesą sakant, dabar kaukas jau visai nebijojo to didelio ir pikto žmogaus – laumės pirštas, sugniaužtas kitame kumštyje, teikė begalinės jėgos ir pasitikėjimo.

– Paleisk Vipštą! – sušuko truputį virptelėjusiu balsiuku.

– Ką? – išsižiojo Taupėnas. – Ką paleisti?

– Vipštą... – jau bailiau pakartojo Beržas.

– O kas tas Vipštas? – Taupėnas išsitiesė ir vėl išaugo į didelį kalną.

– Vipštas yra aitvaras, kurį tu laikai pagautą... – vaikio balsas ir įžūlumas tirpo regint, kaip artėja vienas prie kito Taupėno antakiai.

„Berže, tu gi Ruokio sūnus, o tavo tėtė kalavijus iš kryžiokų plikomis rankomis atima! Ką negali drąsiai pasakyti – paleisk Vipštą?“ – net pyktelėjo Gugis.

– Ak, aitvarą laikau pagautą... – urgztelėjo, tarsi virsdamas į didelį šerną žmogus.

– Taip! – Gugis žengė į priekį. – Laisvę aitvarams! – šūktelėjo iškeldamas kumštį, kuriame tarp smiliaus ir didžiojo piršto kyšojo ir laumės pirštas.

– Oooo... Jis dar ir kalba! – sušvokštė Taupėnas. – Tai aš jį ir pasiimsiu! – šūktelėjo, mėgindamas griebti kauką.

Bet šis stryktelėjo atgal ir, žiūrėdamas žmogui į akis, išbėrė:

– Kuti kuti kuti, pagavo jį laumutė, pagavo jį laumutė ir kuti kuti kuti!

Iš pradžių Taupėnas suurzgė ir dar kartą mėgino sučiupti kauką. Tik staiga sumataravo rankomis, išsilenkė, prunkštelėjo, išsprogino akis, griebėsi už pažasties, už šono, stryktelėjo, atsilošė, susirietė, pakėlė padą – vieną, kitą, apsisuko, pasikasė, kažką lyg ir ėmė gaudyti... Beržas ir visi, kas tik turėjo akis, sekė šį keistą šokį – kiemo šeimininkas kol kas tylėjo, tik matėsi, kaip trūkčioja jo lūpos, kaip jis lyg ir nori ką sakyti, bet jam neišeina. Galiausiai žmogus nebeišlaikė:

– Chi chi chi, – sukikeno.

Ne, juoko garsas šiam kiemui nebuvo svetimas – tik Taupėnas niekada nesijuokdavo TAIP – skardžiai, linksmai ir visas kretėdamas. Šeimininko juokas dažniausiai būdavo piktas, kandus arba net grasinantis, kai jam – juokinga, o kitiems – jau nebelabai...

– Cho cho cho, cha cha cha, chu chu chu, – prunkštė žmogus, strikinėdamas ir mataruodamas* po pusę kiemo.

Pirmoji Beržo šypsenėlė buvo dar atsargi, bet, žvilgtelėjęs į Gugį ir išvydęs, kad šis išsišiepęs iki pat ausų, tik nekvatoja, jis sukikeno. Tada dar sykį ir dar, ir dar – taip, kol iš akių pradėjo trykšti ašaros.

Smagi šeimininko ir svečių nuotaika ėmė džiuginti ir kitus kiemo gyventojus – štai šoktelėjo ir sukudakavo višta, sparnais suplasnojo žąsis,

kriuktelėjo atbėgęs paršelis – net ir juodasis gaidys ėmė sūpuotis ant kojų, o jo keistose akyse suspindo smagios kibirkštėlės!

– Oi, cha cha, kas čia, cho, darosi, che che, uk, kutena, cha cha cha, – žvengė Taupėnas, – baikit, cha, mirsiu, baikit, chuchu!

– Kur Vipšto kiaušinis? – paklausė kaukas.

– Nesakysiu, chi chi, nesakysiu, – kikeno Taupėnas, – viskas, tik ne tai... Cha, cho, chi, chu, che, chrrr...

– Kur Vipšto kiaušinis? – kiek palaukęs vėl paklausė Gugis, nors jam reikėjo rėkti, kad žmogus jį išgirstų.

– Kauke, cha, baik, nustosiu juoktis – užmuuušiu, che chi!

Beržas jau nebeturėjo jėgų juoktis – jis tik žiopčiodamas gaudė orą ir laikėsi už pilvo.

– Pasakyk, kur klėties spynos raktas! – spaudė Gugis jau nebesišypsodamas.

– Cha, che, uiiiii, uff, – žmogaus juokas ėmė virsti švokštimu, – po pagalve, che, oi, cha, pagalve!

– Subėgiok, – Gugis linktelėjo Beržui, – na, bėk gi! – kaukas žinojo juoko galią, o numarinti, nors ir blogo žmogaus, nenorėjo.

Beržas smuko į pirkią, po kelių akimirkų išniro šaukdamas „RADAU!“ ir nubėgo prie spynos.

– Kiaušinis – kupare? – vėl paklausė kaukas.

Taupėnas, jau raitydamasis ant žemės, tik kažką sušvokštė patvirtindamas. Beržas įpuolė į klėtį, pasigirdo veriamo dangčio dunkstelėjimas, sušlamėjo drobė, ir vaikis, vėl šaukdamas „Čia!“, išlėkė atgal į kiemą abiejose rankose nešinas saulės zuikučiais spindinčiu kiaušiniu!

Vipštas stryktelėjo, suplasnojo ir... Virš kiemo nuaidėjo garsus garsus „Ka-ka-rie-kū!!!“ Akimirksnį visus juokus tarsi kas nutraukė – Taupėnas, net ir tas, be garso žioptelėjo, žiūrėdamas į gaidį, o vištų pulkelis sustingo it akmuo. Bet Gugis ilgai stebėtis neleido:

– Beržai, Vipštai, bėkit miško link, aš jus pavysiu! Bėkit! – dar kartą šūktelėjo, o galvelėje išdidžiai blykstelėjo: „Ir kuo aš ne Snarkis – kaukavadis?!“

Vaikas ir paukštis tarsi įgelti nukūrė, tik dulkės parūko.

Kaukas atsigręžė į besiraitantį žmogų ir, vis dar laikydamas rankoje iškeltą laumės pirštą, bet jau lėtai traukdamasis atbulomis, šaukė:

– Žinok, aitvarų gaudyti negalima! Žinok, aitvarai turi auginti girias, o ne tau svetimą gerą nešti! Ir žinok – jeigu dar kartą pamėginsi nugvelbti aitvaro kiaušinį, aš ir vėl ateisiu! – ir, sugniaužęs laumės pirštą kumštyje, Gugis pasipustė padus.

Taupėnas išsitiesė ant žemės kaip ilgas ir sustingo. Tik kuriam laikui prabėgus, kai prie šeimininko atsargiai prisėlino Sargis, šuo išgirdo, kad žmogus kūkčioja.

Laukymėje, kur susitiko žmogutis, kaukas ir aitvaras, vasara išsiskleidė margaspalvių žiedelių lovatiese ir sultingos žolės stiebais – juk tuoj Rasos! Čia jie galėjo nieko nebijoti – Taupėnas po tokių linksmybių tikrai negalėjo atšliaužti, o jeigu kas nors ir pasirodytų – juk Gugis vėl galėtų ką nors užkerėti... Bent taip atrodė Beržui, nors pats Gugis atrodė labiau pavargęs nei linksmas. Tik kauko akys šypsojosi, žvelgdamos, kaip Vipštas, abiem sparnais apglėbęs kiaušinį, linguoja ir tyliai kartoja: „Ko, ko, ko, ko...“

– Bet keista, – lyg pats sau murmtelėjo kaukas, – juk čia – ne lukštas, o visas kiaušinis... O senolis Urkis sakė...

– Ką sakė? – sukluso Beržas.

– Sakė, kad aitvarai labai saugo savo kiaušinius, kai išsirita, ir negali nuo jų nutolti, tarsi didelės sraigės.

– Ko, ko, ko... – nerimo paukštis.

– Tai tu jo paklausti gali, – pasiūlė vaikis.

– Ko, ko? – matyt, pokalbį nugirdo ir Vipštas.

– Vipštai... Juk tas kiaušinis... Jis netuščias? – Gugis paklausė žmogučio patarimo.

– Ko, ko, – sulinksėjo Vipštas, – netuščias, – iš džiaugsmo, atrodo, net žodžius ėmė lengviau tarti.

– Ir iš jo išsiris paukščiukas? – pašoko Beržas.

– Ko, ko, ko, kaitvariukas, aitvariukas, ko, išsiris! – jis suplakė sparnais.

Gugis net išsižiojo – viskas staiga tapo aišku: žmonės vogdavo kiaušinius ne norėdami išsiperinti aitvarų, o priversti sau tarnauti pačius aitvarus, kurie galėdavo padaryti viską, jei žmogus pažadėdavo kiaušinį

grąžinti! Štai kodėl aitvarų niekas nematydavo dieną – jie būdavo paukščiais, nes žalčiai, tegul ir padangių, kiaušinių perėti nemoka!

– Gugi, Gugi! – Beržas negailestingai tampė kauką už rankos.

Kaukas brūkštelėjo rankute per gaurus, nubraukdamas netyčiom ištryškusią ašarėlę.

– Gugi, kas tau? – šūktelėjo vaikis, pastebėjęs tą drėgmės lašelį.

– Nieko, nieko, tikrai nieko, cha cha! – nusikvatojo kaukas. – Tiesiog man labai, labai smagu! O jeigu tai žinotų senolis Urkis, Munamukis! Cha cha, lukštas, cha!

– Gugi, tu užsikerėjai? – Beržas vėl taikėsi išsigąsti, įtardamas, kad kaukas tuoj pradės šokti tą klaikų juoko šokį, bet Gugis tik valiūkiškai žvilgtelėjo į vaikį ir tarė:

– Žinai ką?

– Ką?

– Sulaukim saulėlydžio ir paprašykim Vipšto, kad padange paskraidintų!

– Ko, ko, – sulinksėjo aitvaras, – kū, būtinai! – ir suplakė sparnais. Netgi juodos kaip naktis plunksnos negalėjo paslėpti, kad paukščio papilvė žaidžia visais vaivorykštės atspindžiais!

Klausimai ir užduotys

1. Kas yra *kaukas*?
2. Į kokią neįprastą situaciją jis pateko?
3. Atkreipkite dėmesį į kūrinio kalbą. Išrašykite keiksmus ir prasivardžiavimus. Ką galvojate apie keiksmus? Kada galima pateisinti keikimąsi? O gal negalima?
4. Kas yra *taukšt, šlept, plūc, bumt*? Ką šie žodžiai suteikia pasakojimui?
5. Kas yra *mėsgalio priminimas*? Sugalvokite savo frazeologizmų.
6. Kodėl galima sakyti, kad šeimininkas Taupėnas yra piktas?
7. Kūrinio ištraukoje sakoma, kad tikrai yra svarbi išmintis. Senasis kaukas sako: „Tam aš išmintį metų metais ir kaupiau, kad su kuo nors ja pasidalyčiau.“ Ar dalytumėtės su kitais savo žiniomis, gabumais? Ar yra tokia išmintis, kuri tiktų visiems? Pasakykite pavyzdį.

8. Kas neša Taupėnui turtus?
9. Kokios būtybės (padarai) yra minimi? Kaip juos įsivaizduojate?
10. Kokį žodelį vartoja maumai? Ką reiškia *numauminti?*
11. Kaip aitvarai miškus gelbėja?
12. Kodėl aitvarų mažėja?
13. Kodėl buvo sudėtinga susišnekėti kaukui su aitvaru? Kaip pavyko?
14. Kas yra *šaukštiš?*
15. Kas išgelbėjo kauką iš Taupėno gniaužtų? Kodėl?
16. Kas yra *laumės pirštas*? Kokį įsivaizduojate?
17. Kas nutiko šeimininkui Taupėnui? Kaip pavyko jį įveikti?
18. Ko paprašė Gugis ir Beržas Vipšto?
19. Kodėl galima teigti, kad aitvarai yra paslaptingi padarai? Ar daug kas juos matė?
20. Ar patinka maginė fantastika? Kodėl yra smagu skaityti knygas apie didvyrius (herojus) bei nuotykius? Kuo praturtina skaitytojus knygos apie mitologiją? Ar tokios knygos atgaivina mūsų atmintį? Ar galime prisiminti tai, ką kažkada žinojome, bet pamiršome?
21. Nupieškite su draugais pasirinkto knygos epizodo komiksą.

JURGA IVANAUSKAITĖ (1961–2007)

KONCERTAS NR. 1

Novelė

Na, žinoma, Ji pavėlavo! Atbėgo jau merkiantis šviesoms didžiajame vestibiulyje. Prietemoje užlėkė marmuriniais laiptais, nė nespėjusi žvilgtelėti į savo atspindį milžiniškame veidrodyje (tikriausiai Venecijos stiklo, kaip jūs manote?). O taip svajojo kopti lėtai lėtai, susikaupusi, gal ir truputėlį liūdna, sustoti prie veidrodžio, išvysti save krištolinių sietynų šviesoje rausvo žoržeto suknele, lengva it krintantis aguonos žiedlapis (dabar Ji dėvi džinsais ir juodu aptemptu džemperiu, – jokios rausvo žoržeto suknelės, lengvos lyg krintantis aguonos žiedlapis, nė būti negali!). O gal net turėtų rankose arbatinių rožių puokštę, švytinčią nelyginant rugpjūčio dangus saulėlydyje. Gėles įteiktų dirigentui, rūsčiam asketiškam vyriškiui klasikiniu profiliu, ilgomis laibomis rankomis it paukščio sparnų griaučiai viduramžių alchemikų piešiniuose. Tačiau – nebuvo nieko panašaus... Ji tik susibarė su budinčiąja, bedante senute, jokiu būdu nenorėjusia įleisti į salę prasidėjus koncertui (na, ar ne absurdas?).

Praskleidusi nušiurusią purpurinio aksomo užuolaidą, Ji įsmuko į salę.

Ūmai* į Ją plūstelėjo kažkas mėlyno, gaivaus, kvepiančio ir vėsaus. Atsirėmė į sieną, buvo sunku išsilaikyti ant kojų, tokia mėlyna mėlyna, gaivi, kvapi ir vėsi banga Ją užplūdo (įsivaizduokite, lyg bristumėte į audringą jūrą!).

Pastebėjusi tuščią vietą prie krašto paskutinėje eilėje, nutipeno ir atsisėdo. Kėdė gryno juodmedžio, apmušta tamsiai žaliu pliušu (taip atrodė tik tamsoje, šiaip gobelenas buvo pilkas, nusitrynęs, o prastame lakuotame medyje išpjaustyti inicialai G. H., tikriausiai kokių prievarta atvarytų mokinukų).

Taip prasidėjo Jos pirmasis koncertas! Nenustebkite. Staiga Ji nusprendė susidomėti klasika! Lygiai taip jūs nusprendžiate mokytis portugalų ar japonų kalbos, perskaityti dvidešimt tris Emilio Zola tomus, kolekcionuoti pašto ženklus aviacijos tema arba nuvažiuoti autostopu ligi Ulan Udės.

Na, o Ji kitą rytą po savo aštuonioliktojo gimtadienio sumanė nueiti į rimtosios muzikos koncertą. Savo dienoraštyje Ji užrašė: koncertas Nr. 1.

Ji niekam nenorėjo prisipažinti pavargusi nuo „savo kartos" muzikos tonacijų, verčiančių suktis ratu vietoje lyg margaspalviam vilkiukui, trankyti galvą į grindis ar į sieną apsidrabsčius veidą plaukais, kandžiotis pirštus, gesinti cigarečių nuorūkas sau į delnus. Pasiutusios elektroninės muzikos, beviltiškos lyg trokštančiojo riksmas tyruose, šiurpios it tuščios švytinčios naktinio didmiesčio gatvės, nykios lyg dulkini fabriko kaminai, įklimpę užtroškusiame danguje. Ir net bitlai, kurių klausydavosi labai atsargiai, tyliai tyliai, naktimis, kai Jos kambarį užliedavo pavasarinė mėnesiena ir tamsiame lango kvadrate mirkčiodavo raudonai žalios į aklą prarają neriančių lėktuvų švieselės, n e b e g e l b ė j o !

Dabar sėdėjo štai čia net prasižiojusi iš nuostabos! Tik nemanykite, kad Ji pirmąsyk išgirdo simfoninį orkestrą, fortepijoną ar berniukų chorą! Ji net skyrė Bachą nuo Bethoveno, žinojo Bartoką, Malerį, Mesianą, Prokofjevą, Pendereckį, Skriabiną – taip, taip!!! Bet dar niekada jokia kita muzika nebuvo Jos taip paveikusi! Jautėsi tarsi šiltą žvaigždėtą liepos naktį bristų į čiulbančius jūros vandenis, nedrąsiai slystų raibuliuojančiu mėnesienos taku, liguistai grakščiai it somnambulė* ištiesusi rankas link akinamai balto disko giliai alsuojančiame danguje. Eitų, eitų, eitų, eitų, kol vanduo susiskleistų virš galvos nelyginant milžiniškas juodosios tulpės žiedas. Tuomet – atsimerktų. Ne, ji nebūtų mirusi, tačiau nebegyva. Suprantate? Pro akis, ausis, burną srūtų* kažkas – plazdėtų, pleventų, banguotų, tilindžiuotų, gaustų, kuždėtų, skambėtų, šlamėtų, vaitotų, švytėtų, tvinkčiotų, ulbėtų, pulsuotų, blyksėtų... Vanduo? O gal – muzika? Matote, girdite, jaučiate, užuodžiate?

Jautėsi visiškai besvorė, buvo taip lengva, ramu ir gera! Prisiminė koncertus, kuriuose klykdavo iki užkimimo (rodėsi, balso stygos plyš, it skaudus metalas smigdamos į gomurį drauge su trūkstančiomis elektrinių gitarų stygomis), kratydavo galvą, trypdavo kojomis į grindis negirdėdama, nenorėdama girdėti, neapkęsdama muzikos, užsimerkusi, kad nematytų, kas dedasi prakaitu perdvisusioje salėje, scenoje. Išslinkdavo į lauką leisgyvė, it būtų bėgusi milijono kilometrų maratoną, bet taip ir nepasiekusi

finišo, jusdavo spengiantį skausmą ir įtampą visame kūne (garsas panašus į sugedusio mikrofono spiegimą, girdėjote kada nors?). Galva atrodydavo suskeldėjusi nelyginant puodynė į šukes, spausdavo gniaužtdavo ją rankomis, kad galutinai nesubyrėtų (taip daro ką nors sudaužę išsigandę vaikai). Kartais apimdavo nežemiškas ilgesys, jausdavosi ūmai praradusi visiškai viską, vaitodavo – galvoje nubusdavo kažkokių melodijų nuotrupos ar iškildavo mėlynai apšviesti, be galo artimi ir reikalingi, amžiams pradingę veidai.

O, čia buvo visai kas kita! Scenoje degė žvakės, skleisdamos šventyklos, paslaptingų apeigų kvapą, palaimingą ramybę, rimtį, susikaupimą. Ji prisiminė, kad inkai turėjo Nežinomo Dievo šventyklą, kurioje galėjo melstis kiekvienas ir kam tik panorėdavo. Čia žmonės taip pat pamaldžiai susikaupę žvelgė į begalybę.

Sėdint paskutinėje eilėje strykų* nebuvo matyti, atrodė, kad juodarūbiai žmonės keistais, grakščiais, slėpiningais judesiais išgauna garsus, nė neprisiliesdami prie medinių instrumentų. Ji žiūrėjo į tai pakerėta. Pirmoje eilėje sėdėjo violončelininkė tamsiai raudonu drabužiu it vešlus (toks gali būti ne tik krūmas!) angelas iš Jano van Eiko *(Jan van Eyck)* paveikslų. Violončelininkė glamonėjo instrumentą lengvais plačiais judesiais, čia atsilošdama, čia palenkdama galvą, siūbuodama į šalis, staigiai atmesdama geltonus raibuliuojančius plaukus. Ji buvo neįprastai graži ir mįslinga, tarsi kokia Karno šventyklos vaidilutė. O dirigentas, įsivaizduojate, buvo lygiai toks kaip Ji ir tikėjosi! Rūstus asketiškas vyriškis klasikiniu profiliu, kietai sučiauptomis lūpomis, žilais plaukais, ilgomis laibomis rankomis it paukščio sparnų griaučiai, su skausmo ir netekties ženklu veide (kurį galėjai įžiūrėti net sėdėdamas paskutinėje eilėje!). Berniukų choras priminė žydintį saulėgrąžų lauką! Tikrai, tikrai! Jie buvo juodais drabužiais, su didžiausiomis mezginių apykaklėmis. Berniukų tęsiama melodija buvo skaisti, spiginamai geltona nelyginant saulėgrąžų laukas karštą rugpjūčio vidudienį.

Rodėsi, pasibaigus koncertui tie žmonės ne nužengs, o nuskris nuo scenos, didžiuliais baltutėlaičiais sparnais keldami vėsų ūžesį. Kokia viena plunksna gal net nukris Jai ant kelių...

Ji stengėsi suvokti, iš kurgi sklinda muzika – iš susikaupusių įdvasintų veidų, akių, burnų, rankų, pirštų, sielų, instrumentų? Ne, ne! Muzika gaubia mus, pulsuoja aplinkui ir mūsų viduje, tereikia nepastebimo judesio, magiško gesto, mudros* jai prižadinti (kam gi tie sudėtingi instrumentai – fortepijonai, sitarai, vargonai, klavesinai, samisenai?).

Apžvelgė sėdinčiųjų aplinkui veidus (paprastai taip žiūrima ne į žmones, o į debesis danguje ar pro šalį srūvančius sūkuringus upės vandenis). Veidai buvo ramūs, susikaupę, tarsi taurūs indai sklidini palaimos. „Ak, dar ne viskas prarasta, kaip tai nuostabu!“ – sukosi galvoje.

Ją užplūdo begalinis dėkingumas viskam. (Teatleidžia tie, kurie moka draugauti su senais medžiais, išklausyti vargonų aimanų, kalbėtis su patamsėjusiais nuo laiko paveikslais. Jums šie jausmai pažįstami ir nereikalingi jokių paaiškinimų, bet Jai visa tai dėjosi PIRMĄSYK!)

Tai buvo dėkingumas sėdintiems šalia, susikaupusiems, spinduliuojantiems pamaldžiu susižavėjimu, tiems scenoje, pasinėrusiems į apeiginį ritualą. Atrodė, lyg jie visi drauge dabar skrietų kokiame auksu, palaima, vos girdimu liūdesiu švytinčiame debesyje. Ji dar niekada nesijautė tokia vieniša ir niekada nebuvo šitaip susijusi su kitais! Dar niekuomet nebuvo taip kankinamai graudu, nė karto neteko patirti tokio sopulingo džiaugsmo! Tarsi lietaus, barbenančio paskutinę vasaros naktį į jau pradėjusius gelsti drebulių lapus, vienatvė, delčios, atsispindinčios žydinčiame tvenkinio vandenyje, skaidrus liūdesys, patrakęs džiaugsmas, kurį bloškia į veidus šiltas vėjas kiekvieną pavasarį kartu su vyšnių žiedlapiais. (Prisiminkite visa tai ir išgirsite muziką, kurioje skendėjo Ji!)

Deja, Ji žinojo, kad tai B A I G S I S kaip kiekvienas stebuklas ir vėl viskas bus kaip buvę. Pragariškai sunku išlaikyti nesuteptus, neišblukusius šviesius įspūdžius – lygiai kaip prisiminti šviesius sapnus. (Kažkurioje Afrikos gentyje žmonės, kurie pamena savo sapnus ir gali ką tinkami veikti tuose trapiuose regėjimuose, laikomi šventaisiais!) Kai būdavo baisiai bloga, sunku, liūdna, Ji knaisiodavosi savyje, kankindavosi tarsi klaidžiodama aklinai tamsiais koridoriais ir nuolatos skaudžiai atsitrenkdama į sunkias, amžiams užtrenktas cinko duris. Ir iš niekur nesulaukdavo pagalbos, ir niekas niekas niekas, net ramūs medžiai po Jos langu, nežadėdavo paguodos!

Ūmai prapliupo ovacijos!!!!! Ji krūptelėjo, tartum kas prie pat ausies būtų susprogdinęs balioną. Sėdėjo užsimerkusi, nekrustelėdama, paskui vėl nuvilnijo muzika nelyginant glamonė. Troško amžiams pasilikti šioje muzikoje, įklimpti lyg marmurinė statula Pompėjos lavoje.

Vėl klioktelėjo ovacijos. Žmonės salėje ėmė stotis, nekantriai bildėjo kėdės, kai kurie metėsi link durų, apklotų raudono pliušo užuolaidomis.

Ji žiūrėjo, kaip mažas berniukas baltu megztiniu padavė violončelininkei geltonų astrų puokštę. Krūptelėjo staiga prisiminus lygiai tokią puokštę, perrištą oranžiniu kaspinu su užrašu „I LOVE YOU“, kurią virpėdama teikė akiniuotam estrados žvaigždei (paskui visą savaitę sirgo, ilgėdamasi trumpo, šilto jo rankos prisilietimo).

Ji vis dar sėdėjo. Ir, pasirodo, ne veltui! Į sceną išėjo moteris labai negražia blizgančia suknele ir pranešė, kad koncertas bus tęsiamas (balsas keistai trūkčiojo, nors Jai šįvakar viskas atrodė keista). Moteris negražia blizgančia suknele kažką pašnibždėjo dirigentui, paskui violončelininkei ir pirmajam smuikininkui. Berniukai, nulipę nuo scenos, susėdo salėje laisvose vietose, tamsoje neryškiai bolavo* apykaklės.

Koncertas tęsėsi. Koncertas tęsėsi ir tęsėsi. Violončelininkė nebegrojo. Apsisiautusi pilkos vilnos skraiste, stovėjo scenos papėdėje, atsilošusi į sieną. Tolydžio* uostydama nekvepiančias astras, stebėjo orkestrantus ir dirigentą. Žvakės geso, tačiau niekas nedegė šviesos. Salėje nervingai, nerimastingai, net truputį maištingai sušnarėjo.

Dirigentas dabar jau buvo panašus į pamišusį atsiskyrėlį fanatiką, per pamaldas užgrobusį šventyklą. Žili plaukai krito jam ant veido, judesiai tapo kampuoti, staigūs, nervingi, atrodė, kad jis laido prakeiksmus arba pagauna kažką ore, sugniaužia ir įniršęs sviedžia savo muzikantams į veidus. O muzika įgavo nuodingą, žaliai geltoną sieros garų atspalvį. Žvakės geso, ir muzikantai nustodavo groję, nors tai nebuvo „Atsisveikinimo simfonija“! Ilgiausiai jos ruseno prie mažyčio žilo senučiuko, stypsančio tarp milžiniškų litaurų, būgnų, lėkščių. Melodija pasidarė neapsakomai nyki, visus ūmai užplūdo neviltis lyg pabudus tamsią šaltą naktį, kai tolumoje bejėgiškai ūkia traukinys.

Dirigentas sutrikęs negrabiai skėstelėjo rankomis, paėmęs pluoštelį natų, uždegė nuo baigiančios smilkti žvakės. Muzikantai nutilo.

Kilo juokas, švilpimas, kažkas plojo, trypė kojomis, šaukė iš pasipiktinimo ar nuostabos. Niekas nedegė šviesos nei salėje, nei scenoje.

Išslinko laikydama žvakę toji pati moteris labai negražia suknele. Iš liepsnos trūkčiojimo buvo galima spręsti, kaip virpa jos ranka.

– Prašome ramybės ir – nekelti panikos. *Prasidėjo karas.* PRASIDĖJO KARAS. P r a s i d ė j o k a r a s, – pasakė ji tris kartus visiškai skirtingomis intonacijomis, tarsi ieškodama tinkamos tokiems žodžiams. – Ant miesto numesta bomba. *Prašomebepanikos!* – iškošė vienu atsikvėpimu, buvo neįmanoma suprasti, ką tai reiškia. – Visas miestas sunaikintas. *Prašomebepanikos!* Esame per pusę kilometro nuo sprogimo epicentro. *Prašomebepanikos!* Mūsų pastatas per kažkokį stebuklą, – ji nutilo, o paskui lyg ir pasitaisė: – neišaiškintomis aplinkybėmis išliko. *Prašomebepanikos!* Pas mus jau skrenda gelbėjimo ekspedicija. Visus prašome pasilikti savo vietose. *Prašomebepanikos!* Išeiti iš salės, atidarinėti langus ir duris griežtai draudžiama! *Prašomebepanikos!* Šviesos įjungti, deja, negalime, nutraukta elektros linija. *Prašomebepanikos!* Tuoj bus surastos ir atneštos žvakės, skirtos naujametei „Atsisveikinimo simfonijai“. *Prašomebepanikos!* – užbaigė ji atsikvėpdama taip giliai, kad net žvakė užgeso.

Tačiau panika kilo. Įsivaizduokite save tokioje situacijoje – tarsi pabudus iš košmariško sapno, kai rankos ir kojos nutirpusios, sukaustytos, o atlošta galva nepajudinama, suparalyžiuota siaubo. *Prašomebepanikos!!!* Tačiau jūs puolate prie durų, kurios pasirodo užrakintos, plėšiate raudono pliušo užuolaidas, klebenate rankenas, daužote kumščiais, spardote kojomis, mėginate išlaužti pečiais.

Ji tebesėdėjo savo vietoje. Matė, kaip mažutėlytė kuprota senutė su šlepetėmis dalija žvakes. Muzikantai degiojo jas drebančiomis rankomis, daugelis rūkė.

Dirigentas, atsisukęs į salę, kažkaip maldaujamai įsakmiai, o gal įsakmiai maldaujamai tarė:

– Ak, sėskite gi visi į savo vietas. Mes jums ką nors pagrosime. Nusiraminkite...

Keista, bet visi pakluso, lyg darželinukai nuolankiai susėdo verkšlendami, vaitodami, aikčiodami, šniurkščiodami nosimis.

Ji suprato, kokiomis „neišaiškintomis aplinkybėmis“ išliko jų pastatas vos per puskilometrį nuo sprogimo epicentro. Muzika panardino juos visus drauge į kažkokį palaima ir vos girdimu liūdesiu švytintį debesį. Tai buvo niekieno nenugalimas švytėjimas!

Bet veikiai Jos galvoje ėmė suktis, tikriau, trūkčioti kaip užsikirtusi plokštelė vienui viena mintis: a š n e n o r i u m i r t i a š n e n o r i u m i r t i a š n e n o r i u m i r t i... Ji regėjo, kaip toji mintis it deginantis, iki šnypščiančio raudonio įkaitintas stačiakampis blokas be galo lėtai leidžiasi nuo lubų žemyn, ant galvų, grasindama visus sutraiškyti.

Dabar jau, be jokios abejonės, vyko apeigos! Taip žmonės, laistydami ašaromis šaltas mozaikines grindis, giedodavo cerkvėse, vildamiesi atstumti totorių antplūdį. Varinis varpų gaudesys drauge su varnų pulkais kildavo į alkaną dangų neužkirsdamas kelio juodiems maro vandenims. Mušdavo būgnus, pūsdavo didžiules rožines kriaukles, kol akys iššokdavo ant kaktų, o smilkiniuose sprogdavo gyslos, tačiau ugnis plėsdavosi, godžiai springdama, žiaukčiodama, žagsėdama rydavo kaimus, miestus, rūmus, miškus.

Buvo keista, kraupu ir absurdiška. Muzika nebebuvo nei gaivus vanduo, nei glamonė. Ji tapo skvarbi, visa ardanti, ėdėsi į akis, burną, visą kūną, keldama šleikštulį, silpnumą, kaustančią baimę paširdžiuose ir galugerklyje – lygiai kaip radiacijos spinduliai ten, anapus.

Įtampa augo. Salėje buvo visiškai tamsu, žvakių apšviesti muzikantų veidai panėšėjo į nemaloniai tragiškas ispanų baroko skulptūras.

Galvoje buvo tuščia kaip niekada. (Seniau ji manė – kol žmogus gyvas, tol jame sūkuriuoja mintys.) O gal ji jau buvo mirusi?

Į sceną vėl išslinko moteris, nešina žvake. Nusivilkusi negražiąją blizgančią suknelę, dabar buvo su tokiu pat bjauriu žydru lietpalčiu.

– Atvyksta gelbėjimo ekspedicija! *Prašomebepanikos!* Sraigtasparniai mus paims! *Prašomebepanikos!* Pirmieji bus sodinami vaikai, paskui moterys ir seneliai. *Prašomebepanikos!* Orkestrantai išeis paskutiniai. *Prašomebepanikos!* Prašome griežtai laikytis eilės tvarkos! *Piašomebepanikos!* Prašome visus lėtai ir tvarkingai eiti link išėjimo!

L i n k i š ė j i m o.

Taigi, kaip duris mes vadiname „įėjimu“ iš lauko ir „išėjimu“ iš vidaus, lygiai toks gyvenimo ir mirties santykis, – prisiminė kažkada skaičiusi *Tibeto Mirusiųjų knygoje*.

Vėl kilo panika. Visi laužydami kėdes, stumdydamiesi, virsdami, keikdamiesi, rėkdami grūdosi prie išėjimo. (Ji pasijuto lyg atsidūrusi kokiame pragariškame POP muzikos festivalyje.) Berniukai iš choro veriamai spiegė. Orkestrantai grojo kažką panašaus į žvalų maršą. Spūstis išrovė Ją iš vietos, nubloškė link durų, šveitė į koridorių. Iki kraujo nusibrozdinusi ranką, atsidūrė prie laiptų. Klampioje tamsoje visi plūdo marmuriniais laiptais, vaiduokliškai atsispindėdami veidrodyje. Ji užsimerkė ir išvydo padūmavusį to estrados žvaigždės (prisimenate – geltonos astros, oranžinis kaspinas su užrašu „I LOVE YOU“) žvilgsnį. Jautė lygiai tokį pat alpulingą silpnumą kaip ir tuomet. Mėgino įsivaizduoti, kad jos kūnas krinta į nebūtį pragaištingais kalnų upės verpetais, su maurojančia sniego lavina ar aštrių, krauju aptaškytų akmenų griūtimi. Tai pasirodė taip klaiku, taip beprasmiška, taip absurdiška, kad ji ėmė klykti drauge su visais. Jautė, kad tuoj tuoj neteks sąmonės.

Vestibiulyje jau vaikštinėjo kareiviai. Tikriausiai kareiviai. Sunkiai apibūdinami padarai, žmonės ne žmonės, panašūs į marsiečius iš primityvių fantastinių filmų (įsivaizduojate?). Ant parketo voliojosi neštuvai, slepiamosios spalvos dėžės su Raudonojo Kryžiaus ženklais, dujokaukės, storos medžiagos apsiaustai.

Žmonės blaškėsi šlitiniuodami, stumdydamiesi, griūdami ant gerai išvaškuoto parketo. Kareiviai turėjo stiprius žibintus, šviesa smogte smogdavo, rodės, spiria į veidą, paširdžius, pilvą ar pakinklius.

– Stokite į eilę, stokite į eilę, – šaukė kažkas į megafoną, – tvarkingai, ramiai, be panikos stokite į eilę! Pirma vaikai, moterys, seneliai, paskiausiai vyrai. Tvarkingai stokite į eilę prie I Š Ė J I M O. Ten jums duos dujokaukes ir radiacijai nepralaidžius apsiaustus!

– Nenoriu prie išėjimo!!! Nenoriu prie išėjimo!!! – spiegė Ji, nebeatpažindama savo balso.

Šalia Jos stovėjo frakuotas vyriškis su kontrabosu (orkestrantas tikriausiai). Ji staiga prisiminė motinos pasakojimą: kai toji buvo dar visai ma-

žytė, okupacijos metais, kartą regėjo iš geto šaudyti varomus žydus. Moterys nešėsi mantą, vaikai – medinius arkliukus išpešiotais ašutiniais karčiais, o vienas senas vyras giliai įdubusiomis akimis, beveik žydra veido oda – kontrabosą. Ar jie žinojo einantys mirti? Kiekvienąkart, kai mama tai pasakodavo, Ji graudžiai raudodavo.

Dabar Ji raudojo lygiai taip pat graudžiai. Vėl pasijuto kaip ir po kitų koncertų: galva – tarsi ištaškyta į šipulius puodynė. Mėšlungiškai gniaužė ją rankomis, rodėsi, šukės iki pasiutusio skausmo sminga į delnus.

Žmonės lyg pamišę veržėsi į lauką, nors ten ir tykojo radiacijos pavojus. Tarsi visus ūmai būtų apsėdusi uždarų patalpų baimė, traukė nuo langų mėlyno aksomo ir gofruoto šilko užuolaidas, plėšė užkaltus langus, nusidrėksdami rankų odą, laužydami nagus, mėgino kulti stiklus. Pagaliau pavyko atverti vieną langą, žmonės rėkdami, griūdami šoko į lauką, bėgo prie sraigtasparnių, į kuriuos lipti, pasirodo, draudžiama.

Ji taip pat išsprūdo į lauką, šokdama parklupo, susimušė koją. Ant Jos užgriuvo dar kažkieno kūnas, pabiro geltonos astros. Pasukusi galvą, šalia pamatė išblyškusį putlų veidą – lygiai kaip Jano van Eiko angelų (atspėjote, tai buvo violončelininkė). Jos padėjo viena kitai atsikelti. Jano van Eiko angelo suknelė buvo keliose vietose perplėšta. Ji žiūrėjo į geltonas, juoduose pelenuose pažirusias astras ir šįsyk kažkodėl prisiminė jo (taip taip, to estrados žvaigždės) praviras lūpas.

Kur tik pažvelgsi driekėsi juoda, tarpais violetine liepsna rusenanti plynė*, lyg milžiniška laužavietė. Oras buvo nepakeliamai tvankus, dvokiantis, smaugiantis, dusinantis, žudantis! Pačia tiesiogine prasme – žudantis oras, užuodžiate?

Violončelininkė, staiga suklikusi, tartum pašautas paukštis laviruodama tarp ugnies apimtų plotų, pasileido į tą pusę, kur buvo senamiestis. Ūmai plati raudona jos suknia užsiliepsnojo, ugnis lyžtelėjo angeliškai purius plaukus. Įdomu, ar ji išgirdo goslų* liepsnos kuždesį sau už nugaros? O gal tai priminė deginantį sparnų šlamesį? Ji ėmė pratisai* klykti. Griuvo ant žemės ir pradėjo voliotis, vis taip pat pratisai klykdama. Tai nebebuvo žmogaus balsas, – sumišas* mašinos stabdžių ir pervažiuoto šuns spygsmas. Būrys kareivių nubėgo prie jos. Buvo visiškai aišku, kad nebe-

įmanoma padėti tam kupliam* liepsnojančiam angelui (kažkam kažkada pasirodė kuplus liepsnojantis krūmas...). Niekam nebebuvo įmanoma padėti!!!

Vaikai su dujokaukėmis ir plačiais apsiaustais kniubdami bėgo prie sraigtasparnių ir dingdavo juose tarsi pražiotuose drakonų nasruose.

Dangus pulsavo, nepakenčiamai raudonas, šleikščiai geltonais pakraštėliais (nors buvo naktis ir tamsiai mėlyni žvaigždėti debesys turėjo skleisti gaivią sidabrinę vėsą). Ji pamatė juodą išdidų siluetą pūlingai kraujuojančio dangaus fone. (Tai dirigentas, rūstus, asketiškas, klasikinio profilio vyriškis kietai sučiauptomis lūpomis, plevėsuojančiais žilais plaukais, su amžinu skausmo ir netekties ženklu veide.) Ji prisiminė dar vieną mamos pasakojimą: mergytė, praūžus priešo bombonešiams, mėšlungiškai spausdama savo mamos (Jos senelės) ranką, išlipo iš paskubomis iškastos slėptuvės, pamatė tokį patį juodą išdidų siluetą pūlingai kraujuojančio dangaus fone. Tai buvo vienuolis, tėvas Paukštys, meldęsis su jomis toje pat slėptuvėje antskrydžio metu. Dabar jis dėkojo Dievui už praūžusią nelaimę, o maža mergytė, skaudžiai gniauždama motinos ranką, žvelgė į dangų – milžinišką, krauju pasruvusią žiauraus pamišėlio, žmogžudžio Dievo akį.

– Ne, ne, ne, ne! – šaukė dusdama, kosėdama, springdama.

Ji susiėmė rankomis galvą. Atrodė – čia kažkokia klaida, Ją užmiršo pažadinti iš klaikaus sapno, jėga bloškė į žiauraus, žmogžudžio Dievo pamišėlišką regėjimą.

– Ne, ne, ne, ne, ne! – šaukė dusdama, kosėdama, springdama. Kažkas čiupo ją už pečių, užlaužė rankas, maukšlindami ant galvos dujokaukę.

– Ne, ne, ne, ne, ne! – švokštė dusdama.

Pro aprasojusius dujokaukės stiklus regėjo, kaip į raudoną dangų nyra sraigtasparniai, tartum milžiniškos musės krešinčio kraujo vonioje.

Matė, kaip sprogsta pirmasis, kuriame sėdėjo patys mažiausi choro dainininkai, ir tas, baltais drabužėliais, įteikęs geltonas astras violončelininkei. Ją čiupo už rankos, tempė prie sraigtasparnio. Ji muistėsi, rangėsi, klaupėsi, duso, kol neteko sąmonės.

Atsigavo tik sraigtasparniui pakilus, Jai nuėmė dujokaukę ir pakišo amoniako buteliuką panosėn. Kosėdama žiūrėjo pro langą. Iš viršaus baltas Filharmonijos rūmas juodoje rūkstančioje plynėje atrodė lyg nespėjęs sudegti kaulas gęstančiame aukure.

Dėl neišaiškintų priežasčių sprogo ir tas sraigtasparnis, kuriame skrido Ji, taip pat – visi likusieji. Niekam nepavyko išsigelbėti.

Tik nepaliestas Filharmonijos pastatas bolavo rūkstančiame pamišėlio aukure, vos per puskilometrį nuo sprogimo epicentro...

Klausimai ir užduotys

1. Mergina koncerte buvo viena. „Ji dar niekada nesijautė tokia vieniša ir niekada nebuvo šitaip susijusi su kitais!“ Ar įmanoma tarp daugybės žmonių jaustis vienišam? Kodėl? Ar turite tokios patirties?
2. Ar patiko pagrindinei veikėjai muzika? Kokių asociacijų jai kilo? Ką ji prisiminė, pastebėjo?
3. Kas nutraukė koncertą? Kaip buvo pranešta sukrečianti žinia? Kaip elgėsi orkestras, choristai, publika?
4. Novelėje vaizduojama apokaliptinė situacija. Kodėl pastatas, kur vyko koncertas, išliko? Kaip tai paaiškinti?
5. Kaip elgiamės atsidūrę ribinėje (kritinėje) situacijoje?
6. Kuo paradoksalus posakis iš *Tibeto Mirusiųjų knygos*: „Duris mes vadiname „įėjimu“ iš lauko ir „išėjimu“ iš vidaus, lygiai toks gyvenimo ir mirties santykis“?
7. Ar tikite likimu? Ar visada esame savo gyvenimo režisieriai? Pasikalbėkite grupėje.
8. Pasidalinkite savo įžvalgomis, mintimis, kas Jus nustebino, kokių minčių kilo. Kodėl orkestras grojo, nepasidavė panikai?
9. Kuo siejasi pagrindinės veikėjos istorija ir motinos papasakotas pasakojimas apie žydų šeimą? Kokia detalė sieja šiuos du skirtingų epochų įvykius?
10. Neišvengiamybė. Ką gali ir ko negali žmogus? Apie kokį didelį blogį kalbama J. Ivanauskaitės novelėje? Kodėl distopinė literatūra yra perspėjimas, kad reikia gyventi kitaip, kad reikia kažką keisti?

IEVA SIMONAITYTĖ (1897–1978)

Ištrauka iš romano „AUKŠTUJŲ ŠIMONIŲ LIKIMAS“

II. MATAS ŠIMONIS
SENASIS BOKŠTAS ĮSROS PAKRANTĖJE

Ryto rasoj atsipraususi, užtekėdama skaisčiai prašvito pavasario saulutė. Lyg mergaitė, jauna, daili, pasipuošusi, ji nori pamatyti savo veidą Įsros upės vandeny. Bet krantus saugantys krūmeliai, rodosi, tyčia lankstosi vienas prie kito lyg išdykaujantys vaikučiai, kurie dedasi turį kažin kiek paslapčių į vienas kito ausį pripasakoti, ir niekur negali saulutė pro juos prasiskverbti.

O Įsra teka ramiai sau tolyn, nėmaž nesirūpindama dėl medelių ir saulutės kabinėjimosi.

Nusibodo pagaliau saulei išdykaujančių krūmelių lankstymasis, ir įžambiai* ji pakilo aukštyn, virš krūmokšnių galvų. Bet ir taip dar ne visos kliūtys nugalėtos: dar viena didesnė, atkaklesnė negu kitos – tai senasis bajoro Šimonio rūmų bokštas.

Kiek amžių jis jau stovi čia, ant Įsros kranto, niekas nežino ir niekas nežinos. Galingai, nepajudinamai jis čia stovėjo nesuskaitomus metus, budėdamas lietuvių sargyboje.

Šiandien jau niekam nebereikia jo sargybos. Šiandien jo plyšiuotos sienos ne tam, kad lietuviai, čia pasislėpę, šaudytų savo strėlėmis į neatmušamus priešus, kurių pulkai, nesuskaitomi kaip žizdrai* prie jūros, puola bajorų pilį. Taip, kitados čia tikros pilies būta. Bet, amžiams slenkant, ir griūvančioji pilis liko be prasmės. Ir vienas sumanus Šimonių protėvių pastatė čionai tvirtus sau, savo vaikams ir vaikų vaikams namus, kuriuos aplinkiniai būrai* rūmais praminė. Visas nereikalingas kampuotas sienas anasai* protėvis nugriovė.

Tik bokštas pasiliko, nors jo jau nebereikėjo. Bet bokštas ir šiandien dar nežino, kad jis nebereikalingas. Jis dar, manding*, nesupranta dabarties. Jis dar vis tebegyvena atsiminimais ir kažko lyg laukia. Ne laisvės kokios. Jis visai yra užmiršęs, kad paskutinė kadaise buvusi kruvina kova

baigėsi lietuvių nenaudai, ir šiandien jie gyvena svetimoj ponystėj. Tiesa, jis daug karo gaisrų matęs, daug karo šauksmų girdėjęs, ir to jis neužmiršęs. Todėl jis visada dar pasirengęs atmušti kažkokį priešą, norintį užpulti Lietuvą.

Juokingas tas senis bokštas. Jis nė pats nebežino, kad tie plyšiai, kur kitados lietuvių šaudyklės kyšojo, šiandien net labai padidėję. Todėl jis kartais atrodo lyg bedantis senelis. Vėjai švilpia ir ūbauja pro anuos plyšius, gaudydami vienas kitą. O tai girdisi lyg kad senis švepliotų*.

Bet bokštas, aukštas, platus ir dantuotas, stengiasi atrodyti garbingas. Saulės spinduliai tai žino, užtai ir apipina senio galvą auksiniu vainiku. Ir senis bokštas jaučiasi esąs teisingai tokios garbės vertas. Ir jau truputį per daug išdidus vaikiškasis senis žvelgia į Įsros vagą – nori stebėtis savo didybe. Įsra žino, kad senis jau niekingas, bet nenori užgauti jo šlovės. Ji nori palikti jam nors tą paguodą ir dėl to padailina jo išvaizdą. Ir senis bokštas džiaugiasi, patenkintas savimi!

O kad pro jo prodančius* atsispindi saulutė Įsros vandeny, to jis nebepastebi.

Ir ano senojo bajoro, kuris bokšto požemyje ilsisi, statytieji rūmai jau sensta, kai kur jau linksta. Šiandieninis rūmų savininkas taip jau metų skaičių ant savo kupros neša. Šauniai sulinkęs, žingsniuoja jis per kiemą. Ir beveik norisi jį sulyginti su senuoju bokštu, kuris jau krypsta į šoną.

Bet juk Šimonis jau nebematė jokių atūžiančių karo bangų, užvirstančių Lietuvą, kurias matė plyšiuotasis, dantuotasis bokštas. Juk jam jau nebereikėjo tvertis ginklo, ginti savo tėvų žemės. Seniai seniai jau jo tėvų tėvams ginklas išdaužtas iš rankų. Seniai seniai jau mylimasis kraštas yra svetimtaučių rankose. Bet jis dar pasilaiko bajoro vardą. Lydimi bajorų dvasios vaikai auklėjami ir mokomi, kaip gerbti ir ginti bajorišką savo kilmę ir vardą.

Tiesa, ne kardu prie šalies*, kaip protėviai kitados, jis gina tėvų palikimą. Bet to ir nereikia: svetimtaučiai jo neužkabina, nekliudo, lyg jo visai nebūtų. Rasi* tai taip sunkiai slegia senį. Rasi dėl to linksta jo kupra. Rasi...

Bet Šimoniai moka tylėti. Jie neišplepa kitiems savo sielos paslapčių. Siaučiančią audrą krūtinėje jie sau vieni numalšina. Tik Šimonio veide li-

kimas savo skaptu* įrenčia* vieną bruožą po kito. Juo senyn jis eina, juo bruožų daugėja. Jų jau niekada nepaslėpsi. Juos pastebi ne tik priešas, bet ir draugas. Tik priešas nesidomi jais, o draugas su pagarba lenkia galvą prieš Šimonį.

Bet Šimonienė visai jau ne viduramžių lietuvė karžygė. Dar niekada ji nepamanė, nepagalvojo, kaip tai buvo, kaip tai atsitiko, kad čia, lietuvių žemėje, viešpatauja svetimieji. Nėmaž jai tai nerūpi.

Ji taip pat iš bajorų giminės. Jos lopšys Priegulos pakrantėje stovėjo, senoje Zigmanto pilyje. Ir jos senoliai kitados buvo galingi karžygiai, ir ne vienas savo krauju apšlakstė Lietuvos žemelę, gindamas ją nuo priešų. Seniai tatai* buvo, rasi ir todėl jai nebemalonu tai prisiminti.

Ir ji nėmaž nesisieloja, kad jos tėvų senoji pilis svetimųjų „Burg Siegesmund“ pavadinta ir kad ateiviai joje viešpatauja.

Tik viena terūpi Šimonienei: savo vaikus užauginti dievobaimingus ir ištikimus karaliaus valdinius. Bet Šimonių vaikai iš tėvo geriausiai žino, kas jie, ko jie verti. Ir, galvą aukštai iškėlę, jie žengia savo keliu.

Ir vakar, – kaip jau įprasta, – pavakary tėvas Šimonis, susikvietęs savo keturis sūnus, tyliai žengė iškrypusiais ir drebančiais laiptais aukštyn, vis aukštyn į bokštą, kol pasiekė jo viršūnę. Ten nusiėmė jis kepurę – ruošėsi melstis. Ne, jis dar vis nesimeldžia Dievui, kuris jiems, lietuviams, svetimųjų įpirštas* ir kuris ne lietuvių, tik svetimųjų maldas teisklauso. Senis Šimonis lenkia galvą prieš užmirštąjį senovės lietuvių Dievą, kuris visada su lietuviais buvo, kol lietuviai jį maldoje atsiminė.

Ir senis tyli ilgai ilgai, tik lūpos juda be žodžių.

Tada prižengia tėvas Šimonis prie bokšto krašto, pamoja vaikams – tuo tarpu jau ir abi dukrelės čia atsiradusios.

Iškelia tėvas ranką ir rodo į tolį. Niekur nieko nematyti. Ir iš svetimųjų nė vienas nežinotų, kas ten galėtų būti. Bet Šimonio vaikai žino, ką tėvas jiems nori parodyti. Ir jie mato.

– Ten! – sako Šimonis.

Vaikai linkteli galvomis ir laukia, ką tėvas daugiau pasakys, nes tai be galo įdomu, nors ir kaskart tas pat.

– Tenai! – pakartoja tėvas.

Taip, ten stovi senas, pakrypęs ir apsvilęs ąžuolas. Kadaise ten augo iš vieno kelmo du kamienai. Bet kartą, – o tai dar ne taip labai seniai, – užėjus baisiai audrai, norėjo pasislėpti po juo vokietis, grovas* Stolbekis, dabartinio Stolbekio, Šimonio kaimyno, tėvas. Ir tik jam ten palindus, trenkė perkūnas į ąžuolą, susmulkino vieną ąžuolo kamieną į šipuliukus, o iš vokiečio liko anglis.

Nuo to karto likęs vienas ąžuolo kamienas atrodo lyg vienišas senelis, kuris liūdi dingusio draugo. Ir nuo to karto Šimonis visada nusilenkia senam ąžuolui.

Šalia ąžuolo didelis keturkampis akmuo. Daug yra apie jį padavimų. Bet ne tai rūpi seniui Šimoniui.

– Prieš keletą amžių ten stovėjo Lietuvos kunigaikštis. Siaučiant karo audrai, jis pats bėrė šventų žolių į aukuro ugnį. Ir lietuviai kovą laimėjo.

Šitą padavimą dažnai kartodavo Šimonis savo vaikams. Ir Šimonio tėvas, ir tėvo tėvas – iš kartos į kartą šitai kartodavo savo vaikams. Tiktai per daugybę metų liko užmirštas ano kunigaikščio vardas.

Tėvui šitą pasakius, kaskart tyliai ir ilgai susimąsto Šimoniai. Kiekvienas jų savo vaizduotės akimis mato savotišką Lietuvos kunigaikštį.

Etmonas, vyresnysis Šimonio sūnus, mato aną kunigaikštį šuoliais jojant per laukus vis tolyn ir tolyn paskui priešus, iki išveja juos iš savo krašto. Jis mato, kiek žūsta priešų, kuriuos ištiko Lietuvos gynėjų kardas. Jis girdi lietuvių laimėjimų šauksmus. Ir jo akys žiba, veidai kaista: kad šiandien taip būtų, kad šiandien ten jotų Lietuvos kunigaikštis, ir jis, Etmonas, su juo drauge!

Nedaug kitokį įsivaizduoja jį sau ir Lukošius, antras Šimoniukas, tik nelabai mielai jis atsimena kraują ir lavonus. Užtai jis jau ir mato grįžtantį iš karo kunigaikštį, apvainikuotą laurų vainiku, kurį jam pynė edelmonaitės*.

Endriaus vaizduotėje kunigaikštis panašus į jo tėvelį, baltagalvį, žilabarzdį ir jau sulinkusį į kuprą. Endriaus kunigaikštis nelekia, šuoliais nejoja, o tik kaip jo tėvas čia, bokšto viršūnėje, taip jis ties anuo ąžuolu žiūri į tolį ir tyliai tyliai meldžiasi savo Dievui Perkūnui. Kažin kodėl Endriui gaila ano vaizduotės kunigaikščio, ano senelio. Ir lyg norėdamas užjausti

ar padrąsinti, Endrius prižengia prie tėvo ir braukia ranka per sulenktą jo kuprą.

Bet Mato kunigaikštis kaskart kitoks. Šiandien jis tikrai beria smilkymo žolių į aukuro ugnį. Ir štai jo veidas, apšviestas liepsnos, sužiba ugningai, kaip tikro kunigaikščio. Jo rūbą lengvai vėjas palytėjo; ne, nedaug jis jį užgavo, kad nesudarkytų karališkos statulos. Kaire ranka tvirtai jis laiko puikųjį savo žirgą. Nemėgsta Matas karo, nors ir jokios kovos jis nebijotų, bet kam žudyti žmones, kam pralieti kraują? Tiktai tada, jeigu gintis reikia. Mato vaizduotėje nėra šiandien nė vieno užmušto kryžeivio. Jie išvaryti iš krašto. Ir už tai, kad nė vienas lietuvis nenužudytas, kad visi jie sugrįžę dabar dainuoja laimėjimo dainas, – už tai Mato kunigaikštis aukoja lietuvių dievams. Ir ąžuolas milžinas ošdamas pritaria lietuvių dainai. O aplinkui žaliuoja pievos ir žydi gėlės, baltai, raudonai, mėlynai...

Ir Lydija nemato lavonų, tik grįžtančiam kunigaikščiui priešais jį neša ąžuolo vainiką, pintą tėvų sode.

Bet jaunutės Jonės vaizduotė užvis* drąsiausia: pargrįždamas iš karo, Lietuvos valdovas, – taip, valdovas, – šuoliais jodamas, pagavo ją ir išsigabeno į Lietuvą.

– O tarp šių sienų anas kunigaikštis ilsėjosi po sunkiosios kovos, – ilgai tylėjęs, pasakydavo senis kaskart iš naujo.

– Šiame bokšte jis pats sekė kiekvieną priešo judesį.

– Ir jau niekada šis bokštas nebematys Lietuvos kunigaikščio.

– Bet juk tai nesvarbu, – neiškentėdama ir nieko nenusimanydama, pradėjo čiauškėti Jonė. – Bokštas vis viena jau griūna. Svarbu tik, kad rasis dar vienas Lietuvos valdovas, kuris mūsų šalį atims iš vokiečių.

Niekas nieko pleputei neatsakė, tik Matas suraukė kaktą dėl to, kad pertraukta tyla. Širdies gilumoje jis pritarė Jonutei. O sugrįžus Šimoniui su vaikais pas motiną, šitoji sunkiai atsiduso:

– Tai tu jau vėl...

Bet daugiau sakyti nedrąsu.

Ir dar vienas rūpestis pastaruoju laiku spaudžia Šimonienę: vaikai jau paaugę, laikas beveik visiems jau vesti. Bet ką! Lietuvių bajoraičių niekur, rodos, nebeliko, o edelmonaičių vaikai nenori. Etmonas griežtai anąsyk

pareiškė josiąs kokią dieną į Lietuvą susirasti sau žmonos. Negelbėjo motinos perspėjimai, prašymai, nurodymai, kad ir čia yra mergaičių, dailių ir net gelsvakasių baronaičių.

Lukošius, tiesa, lyg ir žvalgauja į edelmono* Goldstromo dukrelę, bet tėvas visada, tai priminus, labai kaktą suraukia, nors ir tyli. Jisai mano, kad Lukošius ir Šimonių vardą neša, taigi ir susipras be perspėjimo.

Štai ir Lydija jau paaugo. Laikas tekėti. Piršosi jau grovo Stolbekio sūnus.

Bet Lydija griežtai ir išdidžiai pasakė:

– Ar aš, Šimonytė, tik nusigyvenusio edelmono beverta? Aš lietuvaitė ir tik už lietuvio bajoro tekėsiu.

O kur tų lietuvių bajorų rasti!

Tačiau tai ne Lydijos rūpestis. Kai tik išeina ji pintiniu* nešina į kiemą, tuoj užkalbina stropiai kinkantį arklius darbininką:

– Na, Grigaiti, ką veikia žmonelė?

– Dėkui, panaite! Ji visą naktį miegojo. O šį rytą sakės jau kelsianti. Juk reikia ir apsivalyti, mažiuką numaudyti.

Lydija linktelėjo galva ir nusiskubino. O Grigaitis, linksmai švilpaudamas, pliaukščiojo botagu.

Tikrai, Grigaitienė jau atsikėlusi. Lydija ją subarė:

– Ar tu negali nors vieną antrą dieną pagulėti? Kas tave varo iš lovos! O jei liga atlauš?

– Tegul Dievas tau dangaus karalystę duoda, panaite, bet jau nebegaliu aš, vargšė, tavo malone ilgiau naudotis. Man gėda pamanius, kad panaitė ateina į tokį prastą butelėlį, pas prastus būrus.

– Gerai jau, gerai. O ką veikia sūnelis?

Ir Lydija pasilenkė prie margojo vygelio*, kur gulėjo silpniausias pasaulio pilietis. Ji žinojo, kad mirtis jau greit užspaus vaikeliui akis amžiams, bet nieko nesakė. Motina netrukus pati patirs, tad kam dabar jai širdį skaudinti!

Palikusi Grigaitienę, nusiskubino pas Dabarienę, kuri metų metus guli ligos patale. Pats Dabaras eina pas baroną į lažą*. Rytą anksti išeina, vakarą vėlai pareina. Niekas neturi laiko pasirūpinti ligone; jei ne Šimonytė, supūtų Dabarienė.

Šimonio sūnūs dirba laukuose drauge su darbininkais. Ir darbininkams linksmiau, ir darbas eina sparčiau. O šiandien reikia žiūrėti, kad darbas būtų atliktas kiek galima savo jėgomis.

Ir Matas per dieną stropiai dirbo kartu. Bet dabar jau saulė arti laidos, ir anksčiau negu kiti parėjo Matas iš laukų ir nuėjo miško link. Kažin kas jį vis ten traukė... pasvajoti?

Bet neatsisėdo jis šį kartą kaip pratęs, o žingsniavo vis tolyn, iki perėjo į kitą miško pusę. Ten jau barono Goldstromo laukai.

O kas ten darosi? Ar tai ne jaunasis edelmonas? Taip, jis. Ką jis ten spardo? Užmiršta Matas, kad čia jau nebe jo tėvo laukai, tik skubina į tą pusę.

– *Ich werde dich lehren, du verfluchter Hund!** – rėkia baronas.

Dabar jau mato Matas, kas čia dedasi: ant žemės guli Dabaras, visas kruvinas. Vienu šuoliu Matas ten. Nė žodžio neprataręs, sudavė edelmonui, kad tas beveik pargriuvo.

Šimoniai visada rūpinosi engiamais, tai jau jiems prigimta. Ir čia, daugiau nebekreipdamas dėmesio į baroną, Matas pakėlė kruvinąjį Dabarą.

– Kas čia buvo, ką tu padarei?

– Nieko nepadariau, tik...

– *Wie kannst du es wagen, Bursche!** – jau atsipeikėjęs vokietis rengėsi pulti Matą.

Bet Matas nėmaž nesudrebėjo. Žiūrėdamas baronui į akis, aiškiai ir skambiai atsakė:

– Iki šiol tikėjau vokiečius esant tikrais edelmonais, bet šitoks tavo elgesys parodo jus kitokius! Ar visi edelmonai tokie? Visi jie taip skriaudžia vargšus baudžiauninkus? Ką?

– *Wie kannst du es wagen...**

– Visai paprastai: lietuvis neskriaudžia žmonių ir neleidžia skriausti nė kitiems, vis viena, nors tai būtų ir vokietis edelmonas.

Nedrįso vokietis tverti Mato, kurio akys žibėjo, taip energingai ir grasinamai įsmeigtos į baroną. Ir netvėrė. Tik, baisaus pykčio krečiamas, prasunkė pro dantis:

– *Das sollst du mir büssen, verdammter Litauer!**

Ir nuėjo savo keliu. O Matas parvedė Dabarą namo, parvedė taip baisiai sumuštą dėl to, kad jis, grįždamas iš lažo, drįso pasiimti kelis malkos pagalius iš barono miško.

Šiuo atžvilgiu Matas vokiečių dar nepažino. Pats savo akimis to dar nebuvo matęs. O motina vis stengėsi jį įtikinti, kad vokiečių edelmonai esą tokios pat kilnios sielos, kaip ir lietuvių bajorai. Tik dabar jis savo akimis pamatė, pats įsitikino, kad vokiečių edelmonai ne tokie, kokiais jie dedasi esą.

Motina pasakytų: „Ne visi tokie, vaikeli!“ Bet Matas jau tiki brolio Etmono žodžiais, kad esama ir dar baisesnių.

Matas niekam nepapasakojo savo nuotykio su baronu Goldstromu. Girtis jis nemėgsta, o motina tik be reikalo krimstųsi dėl sūnaus nemandagumo.

Tad kitą dieną, motinos įkalbėtas, užsėdo Lukošius ant žirgo ir išjojo pas baroną Goldstromą prašyti baronaitės rankos.

Puikus Lukošiaus žirgas. Šauniai išjojo Lukošius. Kelis kartus jis atsisuko žiūrėti, ar motinos kur nematyti. Taip, aure, sode. Ji moja sūneliui balta skepetaite. Patenkintas Lukošius gyvenimu. Jis įsitikinęs, kad jau laukia jo gelsvaplaukė edelmonaitė.

Tikrai, pilies bokšte pro mažą langelį jau mojo baronaitė. Ji davė jam kažkokį ženklą.

Sudundėjo, sutraškėjo pilies tiltas, žengiant per jį Šimonio Lukošiaus žirgui. Ir šuoliais įjojo jis į pilies kiemą.

Jaunoje Lukošiaus krūtinėje sutvaskėjo kraujas smarkiau ir linksmiau, kad tik greičiau ten būtų. Kodėl neišeina Ortrudė jo sutikti?

Bet pilies kieme Lukošiaus jau laukė jaunasis baronas – su botagu rankoj. Nė žodžio nesakęs, skersai ir išilgai rėžė jis Lukošiui į veidą.

– *Überbringe deinem Bruder diesen Gruss!** – velnišku balsu nusijuokė ir apsisukęs nuėjo į pilį vokietis.

Ir taip baisiai vokiečio pažemintas grįžo namo garbingojo bajoro Šimonio sūnus Lukošius. Katram broliui gali už tai padėkoti, jis nežino. Katras jo brolių bent būtų drįsęs kaip nors paliesti barono Goldstromo garbę?

Etmonas? Ne! Jis dar niekada nėra matęs reikalo ginčytis su vokiečių edelmonais.

– Mano garbė to neleidžia, – sakydavo jis.

Tiesa, Etmonas nekenčia baronaičio. Tai dėl to, kad jis, būdamas lietuvės motinos vaikas, taip labai neapkenčia lietuvių, prie progos ar be progos juos darko ir šmeižia. Bet visada Etmonas pasitraukdavo baronui iš kelio.

Endrius? Endriui paprastai tik ūkis terūpi. Jis pirmasis atsikelia, paskutinis nueina gulti. Ir jokio kito rūpesčio jis nepažįsta. Kokių ginčų jis galėtų turėti su baronaičiu?

O Matas? Tasai svajotojas, – jaunas, silpnutis ir baimingas... Ne.

Ir Lukošius negali įspėti. Tačiau juo ilgiau jis spėlioja, juo jam aiškiau, kad tasai antausis buvo pelnytas, tik ne iš vokiečio barono, o iš savo tėvo turėjo jį gauti.

Pamatęs senąjį bokštą, Lukošius nuraudo iš gėdos. Ne, dar nė vienas Šimonis nebus parsinešęs iš svetimtaučio antausio. Dovanoti to negalima. Tik kaip, kaip atkeršyti? Tėvui sakyti? Tėvas pasakytų, kad labai gerai Goldstromukas padarė.

– Ne tokios marčios, ne tokių giminių aš pageidauju, – griežtai jis buvo juk pareiškęs.

Ką pasakyti motinai, kuri daugiausia čia kalta? Lukošius nutarė tylėti, niekam nieko nesakyti: gana jau gėdos.

Ir senis bokštas, lyg linktelėdamas senąja savo galva, numetė naują mūro dalelę.

Tad Lukošius iškėlė tik kumštį Goldstromo dvaro link.

– Atkeršysiu tau, išgama*! Ne dėl baronaitės... pasilaikyk ją sau, bet lietuvių bajoro garbę nepigu įžeisti!

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl kūrinyje sakoma, kad Šimonių rūmų bokštas stovėjo „budėdamas lietuvių sargyboje“?
2. Kokia yra Šimonių rūmų istorija?
3. Kokia tai meninė priemonė: „Bet bokštas ir šiandien dar nežino, kad jis nebereikalingas.“?
4. Kaip ilgainiui pasikeitė bokštas? Kodėl jis jaučiasi orus, ką mena?
5. Kodėl lyginami bokštas ir senasis bajoras?
6. Ką reiškia bajoriška kilmė ir vardas?
7. Ko ilgisi bajoras?
8. Kodėl senis bajoras vertas pagarbos?
9. Kaip auklėjami Šimonių vaikai? Kam senis meldžiasi? Kokio jis tikėjimo? Kokius pasakojimus pasakoja apie ąžuolą, bokštą, akmenį.
10. Kaip gimsta padavimas apie bokštą? Kokį kunigaikštį įsivaizduoja kiekvienas Šimonių vaikas? Kokie jie yra?
11. Koks rūpestis slegia tėvus vaikams užaugus?
12. Koks istorinis laikas, vieta?
13. Ar Lydija išties pasipūtusi bajoraitė?
14. Koks įvykis rodo, kad Matas yra gailestingas?
15. „Visai paprastai: lietuvis neskriaudžia žmonių ir neleidžia skriausti nė kitiems, vis viena, nors tai būtų ir vokietis edelmonas.“ Kaip atkeršijo vokietis Lukošiui Šimoniui ir jį pažemino?
16. Kodėl Etmonas ima nemėgti Goldstromuko?
17. Kodėl Lukošius pagrūmojo dvaro link? Kas yra bajoro garbė?
18. Parašykite pastraipą: „Ką reiškia savigarba?“, „Būtina ginti savo orumą“, „Kiekvienas mūsų turi domėtis savo šaknimis“.

VAIŽGANTAS (JUOZAS TUMAS, 1869–1933)

Ištraukos iš apysakos „DĖDĖS IR DĖDIENĖS“

DĖDĖS IR DĖDIENĖS

Bepigu*, kad tai būtų buvę tėvelio ar motutės broliai ir jų žmonos. Apie juos būtų galima prirašyti labai gražių dalykų. Turėti daug dėdžių, žinoma, su dėdienėmis, nemaža garbės ir malonumo. Kokia tau garbė visame kaime, kai į tavo kiemą ima sukti, iš atlaidų grįždami, vienas vežimas, antras, trečias... Kai tavo kiemelyje nebepareina kalamaškos* ir brikelės*, gerai apkaustytos, kartais ir su lingėmis*. Kai baltai aptiestą tavo stalą apsėda dešimt, dvylika asmenų, ir visi tau artimi. O, tokiai dienai tu negaili dviejų pūrų* miežių ir apynio spurgo*, negaili ir avinuko. Tau džiaugsmas, kad pirkioje ūžia, ir drauge malonu numanyti, kad kur tik pasisuksi, visur pakeliui čia vieną, čia antrą dėdę rasi, drąsiai pas jį užvažiuosi, drąsiai kalbėsiesi, nakvynės ir vaišių lauksi, nes jie bus tavo skolininkai, privalės tave atmylėti*.

Ir patiems dėdėms miela savo broliavaikiais pasididžiuoti. Giminės – ką daugiau besakysi!

Bepigu, kad taip būtų buvę!

Man tenka į lietuvių tautos epopėją įvesti kitos rūšies dėdžių ir dėdienių. Liūdna tai bus istorija ir pasakojama toli gražu ne prie „apynio spurgo, miežio grūdelio“. Man teks kalbėti apie tėvo brolį – nevedusį ir apie tėvo brolienę – našlę. Šitokių tipų, manau, visai nebėra Lietuvoje, kitokioms ekonominėms ir socialinėms sąlygoms susidarius, nes dėdės ir dėdienės pavadinimai tuo laiku reiškė visai ne giminės ar šeimos santykį, tiktai tam tikrą socialinį vienetą šeimoje.

Labai seniai:

MYKOLIUKAS IR SEVERIUTĖ

Gerokai prieš panaikinant dvarų baudžiavas.

Saveikių dvaras buvo ne didžiausias Pats-Pamarnecko dvarų. Vis dėlto jo laukų dirbti suvarydavo iš keleto apylinkės kaimų: Aužbikų, Geišių, Tilindžių ir kitų. Visus juos valdė Geišių Geišė Rapolas, to dvaro tijūnas*,

paprastai vadinamas „prižiurna“. Jojo antrininkas buvo Aužbikų Šiukšta Mykolas, perpus už jį jaunesnis. Tijūnas Rapolas, geroką bizūną nusitvėręs, rūsčiai ir rimtai vaikščiojo dvare aplink ūkio trobas ir lauke aplink darbininkus. Tvarkė, barėsi, bizūnu pliaukšėjo ir – nuolat pypkę rūkė. Kur tik jis pasisuko, visur girdėjai:

– Mykoliuk šen, Mykoliuk ten.

Reikia grėbti:

– Mykoliuk, veskis mergas!

Reikia vežti:

– Mykoliuk, vežimų krauti!

Reikia kimšti:

– Mykoliuk, į galą!

Taip per kiaurą dieną, per kiaurus metus, per nemažai metų.

O „Mykoliukas“ – jau visas Mykolas. Jam arti trijų dešimčių. Jis gražiai išaugęs, storas juosmenyje, pečiuitas, daugiau kaip vidutinio ūgio ir pagali. Šieno plakais*, grūdų maišais jis žaiste žaidžia; visą vežimą tik vilpš* už galo, jei užkliuvo. Uostai* šepečiu panosėje, nes karpė nuo burnos, kad neljstų į šaukštą valgant.

Mykoliukas visur šoka, bėga, nė neviptelėjęs, mažiausiu žodeliu nepaprieštaravęs, nepasiteisinęs, niekam, nė namiškiams, nepasiskundęs. Dirbo tylomis, kalbėjo tik kas reikia. Vis dėlto jis nebuvo paniuręs, nuobodžius. Viską taisė mėlynos jo akys, tokios ramios ir lipšnios, jog už vienas jas negalima buvo jo kitaip šaukti kaip maloniniu žodžiu: Mykoliuk.

Tylus tylus buvo Mykoliukas, o visiems atrodė, jog jis šneka. Bent nori kažką pasakyti. Lūpos atsičiaupusios ir taip sudarytos, lyg tuoj štai pasakys, ką jis gera yra sugalvojęs ar prisiminęs. Mykoliukas kažin kuo džiaugėsi, kažin kam šypsojosi.

– Mykoliuk, tekinas, greitutis!

Mykoliukas bėga kaip įdygtas, krauna, mina, braukia, triūsia pluša, – ar maža Pats-Pamarnecko dvaruose darbų lažininkams*! Dirba tikrai už du, už tris, niekados nieko nesišaukdamas padėti. Net kai tiršta žmonių aplinkui, Mykoliukas dirba vienas, varo vienas savo barą*. Tai aiškiai matyti, ir nebuvo noro jam padėti. Kam, kad jam taip gera! Nei Mykoliukas

žmonių šalinosi, nei prie jų dėjosi. Patekęs į būrį, jo nepadidino, išsiskyręs iš būrio, jame žymės nepaliko.

Dienos darbus padirbęs, namo į savo kaimą žingsniavo pats vienas, tolėliau atsilikęs nuo kitų. Gal jo kaimas nekentė? Kur tau! Visam kaimui, kaip ir dvarui, jis buvo tikras Mykoliukas. Niekas nebūtų galėjęs pasakyti, kad Mykoliukas bet kada su bet kuriuo būtų nesutikęs, susigynęs ir išsipravardžiavęs.

Vis dėlto jis kiksi* vienas. Kiksi ir šypsosi, ir nesuprasi, kuo jis šiandien taip patenkintas, kas jam, ypač šiandien, taip patiko, kas jį paglostė, pagyrė ar dovanų kąsnį kieto sūrio pakišo pagraužti. Ne, niekas jo nepamalonino nei šiandien, nei bet kada per visą jo amžių, niekas jo darbštumo ir spartumo nepamatė ar tyčia nepasirodė matantys, juoba* niekas nė gražiu žodžiu neatlygino. Niekas, niekas; nė artimiausieji kaimynai neprakalbino jo:

– O tu gi, Mykoliuk...

Maža to, labai maža. Lietuvis tuo pasakymu nieko nepasako, nieko nepaklausia, nieko nelaukia ir išgirsti, kad prisipažintumei. Vis dėlto tai malonu. Prašnekinama protekciniu balsu ir užjautimu, vadinasi, jog ir tave štai pasergėjo* esant. Taigi tu nebe vienas pasaulyje, nors vienam akies mirksniui tu buvai reikalingas.

Dėl to ir šypsosi Mykoliukas visai ne šiam pasauliui. Jis jau užmiršęs, kas šiandien yra buvę, ką jis yra dirbęs, ką, kur ir iš kur vežiojęs, kas yra padėjęs, ūdijęs* ar įsakymus davinėjęs, kelis kartus yra jam surikęs tijūnas: „Mykoliuk, tekinas“. Užmiršo, kas buvo, ir, matyti, nesirūpina, ką jis ras namie ir ką vėl veiks, jei tą dieną į dvarą neis.

Mykoliukas šypsosi kitam pasauliui, su kuriuo jis bendrauja kitiems neregimu būdu; kam jis pritaria, kas jam atsiliepia. Viena tebuvo aišku: tame pasaulyje negalėjo būti žmonių, nes žmonės Mykoliukui nebuvo reikalingi. O kad jis žmonėms buvo reikalingas, tai visai kas kita, tai jau jų dalykas, jie susidaro savo pasaulius.

Niekur Mykoliukas nėjo, niekur nesikišo, dėl nieko nesisielojo. Tėvų jam seniai nebėra. Ūkį laiko ir viskuo rūpinasi vyresnysis, seniai jau vedęs ir vaikais suskubęs apsikrauti brolis. Ir Saveikių dvare, ir visoje jo seniūni-

joje, ir namie, ir visame Aužbikų kaime nevadino jo Mykolu, tik Mykoliuku, ir nelaikė rimtu darbininku, nors jis nuo pat piemens metų dirbo berno darbus ir pagalėjo. Nei tijūnui Geišei, nei broliui Šiukštai jis neatrodė tinkamas rimtam sunkiam darbui, tad ir siuntinėjo jį ten, kur jis... padirba dvigubai, trigubai. Niekas jo nemuša, niekas nestumdo. Vis dėlto lygiai dvare, lygiai namie tiek ir tegirdi:

– Mykoliuk šen, Mykoliuk ten.

Kai tijūnas nevaro į dvarą, brolis jį varo į savo dirvą, į savo pievą, į savo klojimą. Tik jis pasirodė pirkioje, tuoj brolienė užkorė jam ant rankų vaiką ar pristatė prie lopšio supti klykiantį. Ir Mykoliukas ėmėsi tų „darbų“ taip pat meiliai ir švelniai šypsodamasis, kaip ir vežimus kraudamas. Dar labiau. Vaikelį paimdavo minkštai, moteriškai, prabildamas gražiais maloniniais žodžiais, glaudė prie savęs abiem didelėmis kaip vėtyklės saujomis už pakalio* ir už nugarėlės. Jis myli savo brolio vaikus, su jais žaidžia, iš laukų jiems nešioja paukščiukus, kiškiukus, iš miestelio – riestainius.

Tačiau niekas to nepamato, niekas jam už tai ačiū nepasako, niekuo neatlygina, jokio gardėsio jam nepakiša. Bene nuopelno – „dėdės“, seno, bevaikio jaunikio, kuris džiaugiasi svetima šeima, savo neturėdamas; taigi jam malonu, ne kitam. Ar negana „dėdei“, kad ūkininkas brolis sėja jam kelis gorčius* linų pasėlio, iš ko jis gauna keletą auksinų saviems reikalams, tabakui, jei rūko, ar kam kitam. Mykoliukas nerūkė, tai tuos auksinus supenėdavo* brolio vaikams riestainiais. Ar negana, kad ūkininkė brolienė kas šeštadienį padeda jam, jei turi prasiskalbusi, baltus plovinius* ir kas dieną ant stalo į jo vietą deda šaukštą: vadinasi, turi teisę valgyti. Nei savo lovos, nei šiaip jau jam skiriamos ypatingos vietos gulėti, nei kuo užsikloti jis neturi. Kur liko vietos, vaikams sugulus, ten jam gulti; ką apsidairęs pasergėjo nuo kitų likusį, tai pasikloti, jei troboje teko gulėti. O dažniausiai nakvojo daržinėje šiene ar šiauduose, o kad ne, tai arklidėje – ten šilčiau ir galima apsisaugoti nuo vagies. Neginčijami Mykoliuko tebuvo „dveji“ – kailiniai su miline, kuriais dvejais vilkėjo, kai buvo šalta, kuriuos dvejus svėrėsi sau per petį, kai ėjo bet kuriuo metu gulti.

Kasdienis prastas valgis, truputis audimo ir kailių gėdai prisidengti kitam būtų buvę mažoka už tokį triūsą. Mykoliukui užteko. Ak, jis tik – My-

koliukas, ne Mykolas, tai ir reikalai jo maži. Jis ir pats sau buvo kažin koks mažas, tikras – Mykoliukas.

Taip Mykolas Šiukšta pamažu pamažu virto „dėde“, tuo senovės šeimos žmogumi – ašvieniu*, kuris aria, akėja, viską dirba, dvarą prižiūri, namie berną atstoja*, tuo būtinuoju ūkio inventoriumi, be kurio ūkis būtų ne ūkis ir šeimininkui tektų išeiti elgetauti.

Dėdė – tai ta pati tyli žemė: vaiso* nesididžiuodama, nesigirdama.

Štai jis grįžo iš bažnyčios, pavalgė, pažygiavo, pagulėjo, pagaliau pasiėmė savo paties darbo skripkelę*. Jis pats susisuko avinžarnių* stygoms, pats pasidirbo skrynutę, prisipešiojo arklio ašutų smuikui, nusipirko kanifolijos*. Iš viso to negudraus padargo* dabar jis moka išgauti melodiją, tokią pat negudrią, bet jam pakankamą.

„Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju.“

Eina Mykoliukas per savo atšlaimą* į pakluonę*, takeliu į kalną, leidžiasi nuo kalno į paraistę* griežd amas tą pačią melodiją. Balsas silpnėja, tolyn einant nyksta, lyg Mykoliukas jį pamažu aišytų* iš sodžiaus vidurių sau į galulaukę*. Sodžius, lyg nepasiduodamas, kad tai iš jo vidaus aišytų, pats, balsų traukiamas, pasirodo voromis* po du, po tris. Jauni, paaugusieji ir net seni slenka Mykoliuko taku ten pat į paraistę. Dabar jie patys skripkelės balsus aišo* į save iš Mykoliuko, artindamiesi prie jo ir vis aiškiau girdėdami: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“.

O Mykoliukas jau sėdi paantvalnyje* patogiausioje jam sėdynėje, ant ežios*, kelius ne pastatęs, tik juos paklojęs minkštoje pievoje. Sėdi skersomis lyg našlaitis, neturintis prie ko prisiglausti, nei motutės, nei mergelės, tai prisišliejęs bent prie dirvos motinėlės. Veidu į vakarus, kur saulutė pamažu žemyn leidžiasi, įsižiūrėjęs į erdvę, ne tą erdvę, kuri prieš jo akis, tik į tą, kuri jame pačiame. Mykoliukas varo ir varo vis tą pačią melodiją: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju; kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“. Nepertraukdamas, nepagreitindamas, tuo pačiu taktu, nenumanydamas, kam jis griežia, kas jo muzika gėrisi, kas naudojasi, kas klauso, kas šoka, kam jo muzika labai patinka. Lygiai taip pat, kaip tuo pradėjimu nesiliaudamas čirškia jo gamtos brolis žiogas, čia pat žolyne drauge. Abudu į gamtos akordą, ne kam kitam. Dėl to ir nenuobodžiai, kad ir vienodai.

Išėjo Mykoliukas su savo liūdesiu, visame kaime sužadinęs ilgesį, norą eiti toliau toliau, į gamtą griežėjėlę, į gamtą dainuotoją, į gamtą dabitą*, kur gražu, kur prakilnu, iš kur – „tol matyt“, destis*, kas atitinka lietuvio liūdesį ir ilgesį. Muzika pagauna sielas, užburia jas ir nebepaleidžia jų iš savo srities ne tiek savo dailiškumu, kiek tuo sielai tinkamumu.

Tai vieni toliau, kiti arčiau susėdo, šnekučiuojasi klausydami. Net tie, kurie raiste uogauja ar krembliauja*, neina gilyn, iš kur Mykoliuko nebesigirdi, kur viena tyla, tik sukiojasi vis tų pačių balsų srityje, lyg ant tam tikro ilgumo balsų virvės pririšti.

Toli toli nuo griežėjo ima suktis dvejetai. Daugiausia vienos mergaitės. Lažininkų sūnūs šokti nemoka, jie, rodos, tiek išvargę, ir kojos nebe tam. Mergaitės šoka ypatingai, susikabina rankomis už pečių, už pažastų, ne už liemenų, ne už rankų plaštakų, palinksta viena į kitą galvomis, plačiai atkiša storus pasturgalius* ir sukasi, ne kratytinio*, tik suktinio*. Muzika girdisi: „Kai noriu, rimtai dirbu“, o šokikės *čiūkš*, *čiūkš*, *čiūkš*, darydamos labai plačią apačioje ir siaurą viršuje gubą*, lyg dvi vantos*, surištos ražais* ir už jų sukamos. Tuo panašesnės į vantas, kad šventadieniais, pagal to laiko madą, mergaitės, o ypač moterys, seges bent keleriais apsagalais* segėjo tyčia, kad būtų storiau pasturgalyje ir dėl to labiau matytųsi juosmenyje. Nelabai tai buvo reikalinga ir vykę: kaimietės lietuvės kresnos* buvo ir be priedų, o tvirto vyriško juosmens nė raišiodamas nesulaibinsi*.

Pasisuks vienas dvejetas, pasisuks antras; pasisuks kartu bent trys dvejetai; nebesisuka nė vienas, – Mykoliukas vis griežia, čirškia ir čirškia: „Kai noriu, rimtai dirbu“, pats sau, iš viso žmonių būrio išsiskyrėliui. Mykoliukas skęsta savo atliekamuose tonuose.

Na, ir teskendi sau! Kam tai rūpi? Niekas ir nejautė. Taip ir reikia, kad muzikantas sau griežtų, kaip dėdė pats sau džiaugtųsi, kad ir svetimais vaikais. Niekas neįvertino Mykoliuko muzikos, kaip neįvertino jo darbo, nė meilės, – kaip gi ir kam gi įvertinsi saulės darbą, kad tai ir savaime aišku? Šviečia saulė – gera žmonėms, apsiniaukė – prasčiau žmonėms. Kai gera – džiaugiesi, kai negera – skursti*, – ką gi daugiau bedarysi? Saulės dirbtinai nepasigaminsi, reikia laukti, kad vėl savaime švystelėtų. Tokios pat rūšies buvo ir sodžiaus artistas, dėl kurio buvo bent kiek patogiau

gyventi tuo laiku. Jei jo nebūtų Aužbikuose, žmonės negi būtų mirę. Ar kituose kaimuose nebuvo tokių Mykoliukų, nei Geišių, nei Tilindžių. Juo bjauresnė buvo pilna priverčiamųjų pareigų baudžiauninko* buitis, juo gražiau puošė artistas vidaus gyvenimą.

Negi vienas gamtai tėra akordas, negi vienaip ir tu jam pritarsi. Kas šventadienis ėjo Mykoliukas į paraistę. Tačiau šiemet jis tų šventadienių nelyduoja*. Šiemet jis, nematydamas minios juo atsekusių kaimiečių, vis dažniau ją glosto savo akimis. Apžvelgs palengva visus ir vėl sau žiūri į erdvę ar į savo muzikos sritį. Ir vėl iš ten žvilgsniu nukeliauja į minią. Kai kada tai nė nebeatitraukia akių. Žiūri ir žiūri vis į tą pačią vietą, tik vargu bau kas būtų atspėjęs, ar jis ką mato. Jis ir pats to nežinojo. Tik tuo laiku jo muzika imdavo skardžiau gausti, tik jau nebe taip tyliai, nebe taip liūdnai ir ilgesingai. Tada ir suktis daugiau dvejetų išeidavo. Mykoliukas vėl šypsosi, kaip grįždamas namo, tos dienos darbus padirbęs.

Nesuprantami gamtos dėsniai ir jų pajėgos ėmė darbuotis jo viduje, šildė jį vidaus šilumėle, keitė visą jo asmenį, ligi tol pasyvų darė jį aktyvų ir nebevienodą. Nebuvo kam stebėti ir jam pasakyti, nes jis pats to nenumanė, kodėl jo griežtuvėlis tyliau griežia, kai minioje neranda Severjos Pukštaičios, ir triumfo balsu ima skambėti, kai pasirodo pavėlavusi šį kartą, nuo kalno besileidžianti mergytė. Mykoliukas tada griežda vo su tokiu triumfu ir ūpu*, jog ji, vos tik nusileidusi nuo kalno, tuoj imdavo suktis. Ją pagaudavo muzikos ūpas, išpūsdavo jai gražias šnerveles* ir įliūliuodavo jauną krūtinę. Mykoliukas nemanė, kad Severjai griežia; Severja nemanė tai jaučianti ir atsiliepianti. Jis ir ji buvo tik gamtos akordas, dar vienas visoje jos harmonijoje.

Gamtoje betgi viskas tikslu, bet kas turi savo šaltinį, pradžią ar priežastį ir plėtojasi*. Mykoliukas ir Severja ėmė vienas antru domėtis, lyg juodu būtų tik dabar vienas antrą pažinę, ne iš pat mažens, lyg tik dabar pasimatę, ne per dvidešimt metų kasdien. Dabar, šią vasarą, darėsi jie vienas antram nauji ir įdomūs; vienas ir kitas ėmė tai pastebėti, ko pirmiau nebuvo pastebėję. Ir stebėjosi: nejaugi tai tas pats Mykoliukas, nejaugi tai ta pati Severiutė?

Dabar Severiutei atėjus į paraistę, nors ji kaip ir pirma laikėsi* mergaičių būryje, atokiai nuo Mykoliuko, vis dažniau pasitaikydavo praeiti pro

griežiką. Gal draugė vedė, už rankos nusitvėrusi, bet Severja nepasidavė – ir grįžo tuo pat keliu, vėl pro Mykoliuką. Jei ne praeidama, tai bent grįždama, vis dirstelėdavo iš šono į griežėjo veidą. Juodi juodi plaukeliai, net blizga iš juodumo, tamsus tamsus veidelis, lyg išblyškęs išsigandus. Graži graži lietuviškai smaili noselė.

– Kad nebūtų toks blogas, būtų gražus... – dingtelėjo jai vieną kartą ir kažin kur nudulkėjo.

Blogas – reiškė: neriebus, sublogęs, sumenkęs.

Ir Mykoliukas ėmė matyti Severiutę iš tolo ateinant ir daugiau niekur nebežiūrėjo: traukė erdvę į save, rijo ją, kaip traukinys bėgių kelią, ir artino prie savęs mergelę. Tačiau jai praeinant, nepažiūrėjo į veidą ir jos akelių negaudė. Jautė ją grįžtant, nors buvo nusigręžęs, jautė artinantis, kaip jaučiama šiluma einant pro krosnį ar žiburį kišant prie veido. Juo arčiau, juo Mykoliukui darėsi geriau, lyg šaltyje artinantis šilumėlės srovei. Severjai praėjus, jau buvo patogiau ją lydėti, įrėmus žvilgsnį jai į pakaušį, kur drūtos kasos, į nugarą, kur, kaip ir kitų sveikųjų ir riebiųjų lietuvaičių, kuprelė buvo, lyg palenkus galvą, sprandelyje.

Severja Pukštaičia mažiau už kitas buvo panaši į vantą. Ji buvo be palaidinės berankovės liemenės, skiriamos, kaip ir ispanių, moteriškumui paslėpti. Tai ji ir be tos priemonės mokėjo padaryti, kietai apsitempdama stikluota* liemene, klotinine* ir karpyta žemiau juosmens. Toks pat stikluotas apsagaliokas* buvo apytrumpis, buvo jį išaugusi, ir tas vienas. Tai aiškiai buvo matyti prieš saulę, kai tamsiai užsibrėždavo žičkinių* marškinių ilgumas. Ilgos marškinių rankovės buvo surišamos kaspinais, įsirėžiančiais į mėsingą ranką. Ir per visą rankovę jautei lygų moterišką rankos mėsingumą, ne vyrišką raumeningumą. Palinkęs sprandas, kai žiūri iš kupros, pažiūrėjus iš priekio – tik stipriai įbestas į tvirtą neilgą liemenį.

Kasas visos mergaitės vyniojo aplink galvą, kuri vieną kartą, kuri du: žiūrint, koks kasų ilgumas. Ant to gimtojo vainiko segėsi antrą – rūtų vainikėlį. Vienplaukei rodytis žmonėms buvo neleistina, reikėjo susirišti skarele. Jei šilta, tai rūtų vainikėlį užsidėdavo ant galvos, prisidengdavo tos pačios skarelės kertele*, nebejvyniojama į skaros vainiką. Moterys ir va-

sarą išeiginį galvos apdangalą dirbosi iš didelės vilnonės, tik labai plonos skaros – rytiečių čalmą*.

Severiotė skyrėsi nuo kitų mergaičių nebent tik dviem dalykais. Ji eidavo vis akis nuleidusi, lyg ieškodama žemėje ko mažo, ir kas žingsnį kinksėjo* kaip varliaujantis gužas*. Prityręs* būtų pasakęs – tai krembliautoja* specialistė. Be to, jos veidelis buvo, nesakytume, kad gražus, tik toks baltas ir toks švelniai rausvas, jog už tą cerą (odą) japonai, kaip sakoma, tikrai būtų dovanoję septynetą kitokių moteriškų trūkumų. Veido, rankų, tad ir toliau turbūt oda buvo tokia lygi, tarytum dirbtinai aptempta, ir taip blizgėjo, lyg lakuota. Derėti tai gal ir nelabai derėjo, bet reiškė geležinį kūno padarymą ir jo patvarumą. Rodėsi, tokia oda nė senatvėje nesiraukšlės.

Visos draugės buvo basos. Tačiau ir kojos jų labai skyrėsi. Vienų kojos buvo tik šventei numazgotos, o Pukštaičios buvo neišpurvintos, jog lengvai galima buvo įminti jas esant rūpestingai mazgojamas ne tik vienai dienai. Buvo baltos tuo švelniu baltumu, kuriuo pasižymi moteriškas kūnas, parausvintas sveikatos ir nepagedusio kraujo. Ypač tai aiškiai buvo matyti, kai besisukant suktinį*, žybčiojo pilnos jos blauzdos.

Šitas blauzdas dabar štai visą laiką stebi net paraudęs Saveikių dvaro tijūnas, Mykoliuko vyresnysis, Geišė Rapolas, atėjęs į paraistę, kur žmonių būrys. Jis čia nebe pirmą kartą, ir niekam nebuvo keista: tijūnas labai mėgo susirinkimus, nes buvo plepys ir džiaugėsi radęs, kas jo klauso.

Geišių sodžius buvo anapus miškelio už dvejeto trejeto kilometrų. Taigi Rapolas, tik išgirdęs Mykoliuko skripkelę, ima ir atpėsčiuoja* šuntakiais tiesiai per girią. Taip buvo pernai, taip ir šiemet. Tik šiemet jis, rodos, bus nė vieno šventadienio neapleidęs (nelydavęs) ir tiesiog tapęs aužbikiečių nariu.

Geišę, nors jis buvo darbų prižiūrėtojas ir nešiojosi rimbą, gerbė visa Saveikių seniūnija, griežtai visi, kurie tik atliko to dvaro darbus. Nei jis mušėsi, nei jis keikėsi, nei ką piktino. Protingas beraštis ir nematyto sąžiningumo. Dvaras jį labai seniai įspitrėjo* ir padarė dvigubą baudžiauninką: viena, kad buvo ir be to baudžiauninkas, antra, kad jį padarė dvariškį. Pririšo jį prie dvaro be dienų, manydami, kad taip jis atstos Geišių du

darbininkus: berną ir mergą. Vis tiek baigia nykti Geišių šeima, bebuvo likę vienu du: jis, visų vyriausias, ir brolis Dovydžiukas, visų jauniausias, mažas, menkas pusbernėlis. Rapolui sunkiai sekėsi ūkininkauti, bet vesti jis nebuvo linkęs. Pagaliau, ką tai pridės? Vesi tą „kvailą bobą“ (kitaip jis moterų nevadino), ims perėti tau vaikus, ir tiek iš jos naudos ūkiui per keliolika metų. Tuo laiku pats trilinkai susiriesi iš vargo. Taip tamsiai įsivaizdavęs savo ateitį, Rapolas jau dabar beveik nieko nebedirbo ir alko ant pelienės duonos*.

Pagaliau vieną kartą, sėdėdamas stalo gale, šitaip pasikalbėjo su Dovydžiuku:

– Tu, kvaily mažasis! Ar tu žinai, kas buvo Gediminas? Ne tavo galvai tai žinoti! Tai buvo Lietuvos didysis kunigaikštis. Be to, išmintingas. Ak ir didikų būna kvailų, nors ne tiek, kiek tu. Tai Gediminas savo ūkį, kunigaikštiją, su visu jos sostu pavedęs valdyti ne vyresniajam sūnui, kurių buvę visas tuzinas, tik jaunesniajam, Jaunučiui vardu. Tu, kvaily, supranti, kam aš, vyresnysis, sakau tai tau, jaunesniajam?

Dovydžiukas, atsinešęs daugybę pakinktų taisyti, piktai atšovė:

– Ajau! Yra man laiko žinoti visi tavo Gadaminai ar Gydominai! Štai, žiūrėk, viskas sutrūkę, visi kinkymai* virveliniai, ir tie jau supuvę. Rišu rišu, ir galo nėra. Reiktų šikšninių*. Žmonės pasakys, kad mudu ir dviese nepajėgiame prižiūrėti nė to dvejeto arklių. Kad tu, Rapolai, nors kiek paarėtumei, tai mudu valaką* išgyventume ir būtume sotūs. Man taip gera arti ar šiaip jau ką dirbti. Tik aš, matai, dar nedirbu, ir mudviem teks badu mirti...

Ir ėmė vipčioti, nes ir dabar buvo alkanas. Rapolas, irgi alkanas, nežinojo ką atsakyti, tai tik pirštais pabūgnijo į stalą. Tarp jo ir broliuko toks buvo skirtumas, kad berniūkštis alkdamas dairėsi, kaip čia savo sumanumu nebealkus, o jis, Rapolas, tik dairėsi, kad jį kas kitas pašertų pamylėdamas ar kaip kitaip. Pagaliau Rapolas pabaigė savo oraciją:

– Gi tam, kvailiuk, aš sakau, kad mane verčia tapti dvariškiu, atleisdami mus nuo visų baudžiavų. Taigi tau bus pigiau išgyventi. Gyvenk tad kaip išmanydamas, o pajusi Dievo valią, vesi kvailą bobą, ir perėk sau sveikas vaikus. Aš tam amatui netikęs ir tau kelio nepastosiu. Dovydžiukas prapliupo verkti: taip jam pasidarė baisu vienam gyventi ir vargti. Vis dėl-

to Rapolas tą pačią dieną išėjo iš Geišių į Saveikius, ėmė tijūnauti, pareidamas tik nakvoti, ir tai retai. Dovydui iš jo tiek tebuvo naudos, kad jis iš dvaro parnešdavo jam kokių senų, dar stiprių šikšnų*, kurias šikšnininkas keitė naujomis. Ir taip sudarė jam geidžiamuosius šikšninius kinkymus ir apynasrius. Daugiau nieko, lyg savo namams jis būtų visiškai svetimas.

Ilgai Dovydžiukas gyveno labai menkai. Net sunku ir pasakyti, kaip gyveno. Tačiau gyveno, nemirė badu, net vis po truputį gerėjo, sulig įsigalėdamas sveikata.

Rapolas atrado tikrąjį savo pašaukimą – tijūnauti. Taigi tijūnavo tokiu atsidėjimu, kokio sunku buvo iš jo laukti: nematytu teisingumu ir ištikimybe Pats-Pamarneckui. Ir vis už tai, kad dabar jis buvo sočiai prišeriamas ir gerai apvelkamas be jokio rūpesčio tais dalykais. Laimingas gyveno tik tos dienos rūpesčiais, kad visi iš jo nuovados* laiku ateitų į darbus, stovėtų savo vietose, bent ponų akyse. O jiems girdint, ypač smarkiai rėkavo pabariais* ir rimbu pliaukšėjo, nors šiaip jau jam vis vien buvo, kiek lažininkai pripelnys*, kokie galiausiai bus metų kampanijos vaisiai. Taigi nedūko, nesikeikė, ypač niekas nebūtų pasakęs, kad Rapolas bent ką perliejo savo rimbu, kuriuo nuolat pliaukšėjo ar tik mojavo.

Rapolas, per savo tingėjimą nutolęs nuo kaimo darbų, nėmaž nebuvo nutolęs nuo paties kaimo ir kaimiečių, kurie vieni temokėjo jį pagerbti neveidmainiaujant. Gerbė jį, mylėjo ir net prieš kitus dvarus didžiavosi turį tokį tijūną, kuris net „šlekteri“ po truputį. Visas Rapolo sudvariškėjimas reiškėsi tuo, kad į savo kalbą mokėjo ir mėgo įmaišyti keletą nelietuviškų savaip pakreiptų žodžių, lyg savo kalbos pratarme. Dažniausias žodis – *daisia*, iš: *zdaje się*. Nuo to ir patį kaimiečiai ėmė pravardžiuoti: mūsų Daisia. Jei Daisia niekuo negalėjo sodžiui palengvinti, tai bent rūpinosi niekuo jo ir neapsunkinti.

Tipingas ramus kavalierius, rodėsi, kaip tik skirtas vienišas nugyventi amželį. Moterų jis ne tik nebuvo papiktinęs, nė nematęs. Mergų darbininkių visai neskyrė nuo bernų darbininkų. Visus vienodai muštravo* ir kvailiais vadino; visi jautė tai iš pratarmės, ne iš pažeminimo ir niekinimo. Doras, švarus, skaistus vyriškis nei ką žemino, nei aukštino, nei dviprasmiais žodžiais moteris kibino.

Taip jis ir būtų pabaigęs amželį, jei ne raganos, kuriomis jis giliai tikėjo, nebūtų jo užburusios; reiškia, sužavėjusios visai netinkamu laiku: *nesiutęs apželdamas, gavo atsiusti žildamas*. Įstrigo jam „kvaila boba“ – Severja Pukštaičia, visai ne iš to būrio, kuris jam tiek metų prieš akis šmižinėjo ir galbūt stengėsi nejučiomis įstrigti. Severja, nors jau buvo visiškai įaugusi* merga, žiūrėk, gal jau visų pilnų metų – bet kokiems vekseliams pasirašyti, vis dėlto tėvai neleido jos dirbti dvaro darbų, o linkę buvo vietoj jos samdyti mergą. Taigi užsimesti senstančiam Rapolui ji niekaip negalėjo.

Tai kaipgi tai atsitiko? Ar jis žino, kada ir kodėl sveikas žmogus ima ir suserga? Kad taip atsitiko, Rapolas nė kiek neabejojo. Tik vienu jis be galo stebėjosi – kodėl jis visai nenori eiti į bet kurį monelninką*, kad atburtų, ar pas kleboną, kad jam egzorcizmus* paskaitytų. Jis neabejotinai sirgo ir kankinosi, betgi nenorėjo nuo tos „ligos“ pagyti. Kur tau! Jis tokios savo būsenos dabar nebūtų mainęs į jokią kitą. Dar daugiau, visą savo dvarišką buitį atiduotų už tai, kad tik galėtų pasipiršti Pukštaičiai.

– *Nebeesmi, daisia, bloznas**. Nė ištvirkėlis, daisia. Kad man, daisia, būtų kvailos bobos į paodį* lindusios, seniai jų būčiau šimtą turėjęs. Daisia, man jau arti penkiasdešimt metų... Ką gi aš beveikčiau su ta plienine merga? Ir kur ją padėčiau? Pas Dovydus jau ir taip ankšta. Dvi kvailos bobos prie vienos krosnies, daisia, paskuigaliais* užsibadytų. Mudu su Dovydu gal ir nesimuštume, tik duonos visiems tikrai neužtektų.

Taip kalbėjo sau išmintingasis Geišė šimtąjį kartą, eidamas gulti, vartydamasis nuo vieno šono ant kito ir niekaip nerasdamas sau patogios padėties, kad galėtų galų gale užmigti. Akys buvo sausos, net perštėjo. Turėjo kiek karščio. Jis visas degė, plastėjo, vis tą pačią mintį mąstydamas, tą patį reginį regėdamas – Aužbikų Pukštaičią. Jautė kitą dėsnį savo kauluose, kuris nepasidavė išminties dėsniui. Sužavėtas, ką ir besakyti. Čia ji matėsi arčiau, ir norėjosi, kad būtų visai arti, čia ji buvo toli, ir norėjosi, kad visai išnyktų. Tačiau mergaitė nei artinosi, nei nyko, tik vienodai jį kankino.

Užmiršo Rapolas savo pareigas. Nebeėmė savo bizūno. Ėjo pas darbininkus apsiblausęs, nieko nebematė, net tikrųjų šelmybių*. Vis jo galvoje sukosi ta viena mintis, kur čia Severją dar kartą susitikus? Nejaugi bėgio-

ti pakluonėmis ar aplink jos klėtelę? Tik Geišė, tijūnas, negi *bebloznas**, daisia. Pats save užjuoktų. Tiesa, galėtų nueiti tiesiai pas Pukštus. Seniau ir užeidavo. Tai jo buvo nuovada. Čia nieko keista. Tik šitiems monams* prasidėjus, Rapolas ėmė bijoti Aužbikų kaimo. Juo labiau norės ten eiti, tuo labiau nebeis, net reikalui esant į bet kurį dvaro žygį ar ruošą. Seniau, būdavo, nepraleidžia nė vieno kiemo nepakalbinęs:

– Seni kvaily! Boba kvaile! Ar jau išleidote šeimą?.. Ar jau gavote, daisia, kitiems metams šeimynos?.. Daisia, kvaile, tavo vaikas buvo susirgęs. Ar jau pagijo?

Ir jam mielai atsakinėdavo, negirdomis praleisdami jo kvailiojimus, matydami krištolinę tijūno širdį. Dabar tijūnas tirpte tirpo prieš savo „kvailius“. Jam rodėsi, jog ims ir atspės kitą, slaptąją jo intenciją, pažiūrės į jį, patylomis pašieps, ir smek kiaurai! Rapolui atrodė, jog jau visas pasaulis žino apie jo meilės kančias, kuo jis taip susirūpinęs, ir pasakoja visokias pasakėčias apie seną vyrą ir jauną pačią. Jis, trimis dešimtimis metų vyresnis, turi pretenziją pasigauti mergiotę, kuri jam į anūkes tiktų.

– Tfu, *pondieu*,* mylėk!.. – spjaudėsi ir vos nemušė savęs per veidą. Ir visas tirpo, kas bus tarp jų, kai jis, neilgai trukus, nebepajėgs eiti vyro pareigų, o jo moteris tebebus pilna jaunų pajėgų. Ar jis nėra matęs, kas su tokiomis poromis darosi? Bus pilna „draugų ir bičiulių“. Ne jo, jo žmonos. Tai dar nieko. Rapolas tirpo nuo kitko, būtent nuo to pažeminimo, kurio gali susilaukti iš savo draugės jis, nusidėvėjęs vyriškis. Tirpo ir iš baimės, už ką jis kankins jauną moteriškę, atėmęs iš jos teisėtą laisvę pasirinkti savo amžiui tinkamą porą.

Ką čia daugiau beradus save pakankinti? Geišė tyčia ieškojo priemonių save pažeminti. Nuo pradžios ligi galo buvo jam aišku, kaip ant delno – tas ryšys negalimas, Pukštaičia už jo netekės; nei kas dora būtų, kad ir ištekėtų. Ir vis dėlto jos geidė, kaip alkanas duonos.

Sulyso, žandai dar labiau įdubo, reikšdami jo senatvę. Ir tik žindo žindo* tą savo liuikapalaikę*. Galbūt būtų galų gale ir visai nusinuodijęs ta nikociana*, jei ne tie šventadieniai ir Mykoliuko atviliojami į paraistę aužbikiečiai. Atsigavo Rapolas. Dabar savo pareigas vėl pradėjo eiti kaip reikiant. Ta įkibusi mintis, tas pasiilgimas ar ištroškimas, – pavadinkite, kaip

sau norite, meile ar kitaip, – nors nė per akies mirksnį nenyko, tačiau nebekliudė. Jis meldėsi laukdamas šventadienio, kada teisėtai, be baimės galės prisotinti savo akis meilės, žvelgdamas į mylimą asmenį, atsidžiaugti juo, pabūti netoliese.

Taip praėjo daugybė tokių šventadienių. Rapolas nė vieno nebuvo praleidęs. Vis dėlto nė per nago juodymę neprisiartino prie savo tikslo, nė vieno karto negavo progos pasišnekėti su Severja ir patyrinėti jos. Pagaliau artėjant Joninėms išsitepė pušnis taukais, praretėjusius plaukus sviestu, jog net vienoje vietoje balta liko, susiveržė juosta, perbraukė sau ranka per karpytus uostus ir gaidžio statumu, visas nušvitęs, išėjo į paraistę, pasiryžęs šį vakarą būtinai pasikalbėti su Severja, ne apie piršlybas, o ne! Tik taip sau...

Ak, kaip gardžiai jis būtų iš savęs pasijuokęs, jei būtų pats save iš šalies matęs! Tačiau nematė, ir visi jo gudrūs sumetimai šį kartą kažin kur buvo išsibarstę. Jokių rimtų, nė juokingų dalykų apie save nebeatminė.

Eina Rapolas, skuba žinomais raisto šuntakiais ir stebisi. Kurių gi monų*? Griežtuvėlį pirma buvo gražiai girdėjęs. O dabar jo visai nebegirdi. Sustojo, įsiklausė. Ne, nebegriežia. Mykoliukas, ėmęs griežti, nebesustodavo. Nejaugi būtų kur kitur paėjėjęs? Ir pagreitino savo žingsnius. Išeidamas iš girelės, išvydo paprastą, tačiau gerai jam žinomą reginį. Visi buvo kaip buvę, tik viena atmaina: Mykoliukas nebegriežė, nes šalia jo sėdėjo Severja, ir abudu tylėjo.

Argi taip gali būti? Rapolas Mykoliuko visai neįtarė. Per gerai žinojo jo namų dalykus ir jau įsigalėjusį „dėdės“ vaidmenį. Tačiau šį kartą tai buvo senio tijūno varžovas, nors netyčia.

Būna neramių naktų. Oras elektra pernelyg persisunkia, ar ką. Rusai tokias naktis vadina *„vorobjinaja noč* (žvirblių naktis)“. Dėl ko, neišmanau. Būna ir tokių dienų, kuriomis žmonės it bitės būna pikti, riejasi, vaidijasi, net mušasi, nori į pirtį eiti ar tampa ypatingai pažeidžiami.

Visa ta diena buvo ypatingai nervinanti. Kaitra, kokios dar šiemet nebuvo buvę. Ne tik saulė, visas oras buvo geltonas kaip tirpintas vaškas. Žmonės alsavo kaip žąsiukai išsižiodami. Ėmė snaudulys, noras virsti ant šono. Bažnyčioje žmonės šlapo, mirko savo prakaite ir nervinosi. Ir pats

kunigas nervingai pasakė pamokslą: visus išpeikė, išbarė, pragarus pažadėjo ir iš ten nebemėgino vaduoti, kaip paprastai darydavo, suteikdamas vilties. Oras sudaro gyviams nuotaiką, be pagrindo pykina ar linksmina. Buvo jaučiama audra. Oras buvo pilnas elektros, ir ji amalu* byrėjo iš oro, nebesilaikydama, blizgėjo, žybčiojo be griaustinio, pažemiais pynėsi. Jei būtų griaudę, būtumei pamanęs, jog esi karo lauke per artilerijos ataką.

Neramu. Žmonės buvo kupini padidėjusių norų ir padidėjusio nepasitenkinimo. Nepatenkintas sugrįžo iš bažnyčios ir Mykoliukas. Vaikams šįkart jis neparnešė nieko. Tai ir jie liko nepatenkinti. Vienas net jį įžeidė, atsisakęs su juo sėstis už stalo, kaip visados. Kitas šnirpštė, lūpeles patempęs, piktai akelėmis žybsėdamas. Vaikai, kaip ir didieji, buvo pripratę iš Mykoliuko laukti ne malonės, tik „dėdės“ pareigų ėjimo, taigi ir vaikams pataikavimo, be kita ko.

Mykoliukas niekam neištarė nė pusės žodelio. Ką valgęs, ko nevalgęs, – rytą virtas viralas jam pasirodė ataušęs ir skanumo nustojęs, – išėjo į apluoką* ir užsirėmė abiem alkūnėmis ant vartų. Įsižiūrėjo dvasios akimis į savąjį pasaulį, į paprastąją savo erdvę ir išvydo ten nebe tai, ką visada matydavo, kam šypsodavosi. Bene pirmą kartą jis išvydo visą esamąjį ir būsimąjį savo gyvenimo pragarą.

Štai jis baigia tris dešimtis. Kiti jo metų draugai jau savarankiškai ūkį laiko, yra vedę, po vieną antrą klykiantį džiaugsmą susilaukę. O jis, Mykoliukas? Ko jis prigyveno? Ir tai, kas dabar ant jo, skalbiniai, „dveji“, ir tie brolio ar brolienės, „duoti“ vilkėti: tik naudoti, ne į savo skrynelę pasidėti ar išsinešti. Jo paties tėra nebent savas kailis, kurį vargiai nulupsi, nors ir sakoma, jog dvaras mėgina bent po du kailius lupti. Jei dvaras lupa po du, tai reikia pridėti trečią, kurį lupa brolis. Už ką? Kokiomis teisėmis? Vien tomis, kad jis pirmiau vedė, vaikais apsikrovė? Vadinasi, tyčia pasigamino daugiau duonos valgytojų ir pats vienas nebeišgali. Pamėgink dabar jam nebepadėti: visi jo mažiukai išeis elgetomis – ir Kaziukas, ir Laurukas, ir pati mažoji Onutė, kuri dar nieko nekalba, o dėdę jau pažįsta ir išmano, ko iš „dėdės“ reikalauti. Tik jis įeina, tuoj jam rankeles ištiesia, ruošdamasi eiti jam ant rankų, ir šaukia:

– Duod, duod...

Suprask, riestainį ar kokį pigų žaislelį iš pievos.

Vienas brolis nepavaldys valako, ir dvaras išmes jį kur į trobelę medsargiu* ar laukabėgiu*.

Pagalvojęs apie „gaspadoriaus“ nupuolimą, Mykoliukas net visas nutirpo. Kaipgi taip galima? Ne, jis, Mykoliukas, neleis, kad taip atsitiktų. Gi, atminęs Onutę ir berniukus, vėl ėmė šypsotis, kaip ir pirma. Visas gyvenimo kartėlis kažin kur dingo. Ne, tikrai ne! Jis negali suardyti broliui gyvenimo, vaikus paleisti iš neturto į tikrąjį badą. Jis turi būti taip, kaip yra, bent kol vaikai paūgės.

Tačiau šis šviesus, pragiedrėjęs tipas vėl ėmė savaime niauktis. Naujas, ligi šiol visai jam svetimas vidaus balsas ėmė gundyti:

– O kol tai pasidarys, tu būsi jau senas ir nebenorėsi savito gyvenimo. Nebenorėsi nei pačios, nei savo griežtuvėlio. Būsi kietas, bejausmis. Jei šiandien tavo brolis šeimininkas tave veda, kur tinkamas, kur nori, ir tu laikai, juolab tada laikysi. Tik jau nebebus nei Kaziuko, nei Lauruko, nei Onutės. Onutė išskris kitur vargo vargti ir parvažiuos ar pėsčia parbėgs ne pažaisti su dėde, tik pilnas kerteles* čia priverkti ir vargo dienelėmis pasiskųsti. Kaziukas su Lauruku bus taip pat nepatenkinti; riesis tarp savęs, riesis su tėvu, pasigers ir dar, žiūrėk, savo dėdę primuš... Dėdė ir tada bus vienas, kaip ir dabar, ir numirs užmirštas, kur arklidėje, tais pačiais amžinais savo dvejais užsiklojęs tik ligi kelių, nušalusiomis kojomis ar susitraukęs į kamuolį... Ne, Mykoliuk, to laukti nėra ko. Reikia vesti ir savo šeimą susidaryti.

Bet brolis ir brolienė neįsileis naujos poros į tą pačią gūžtą, kuri ir taip jau pilna. O kad ir įsileistų, tai kas doras eis į tokį tirštimą? Nebent paprašius pono, kad „pavelytų“* vesti. Reiškia, tuoj duotų atskirą valaką valdyti ir dienas eiti. Būtų gera... Tik kaip tu pavaldysi, ką įsitaisysi ir pasisamdysi, kad nė kelnių savų neturi? Tokiems plikiams neduodama valakų valdyti! Be to, visoje Saveikių seniūnijoje, rodos, nėra nė vienos dykynės, kad imtumei ir apsigyventumei pastatytose trobose. Gal kur kitur yra. Pats-Pamarnecko dvarų daug tolimuose kraštuose. Tada tektų išeiti iš Aužbikų, iš tos paraistės, nuo to kalno, iš kur taip toli matyti...

Ne, ne Mykoliuko tai jėgoms – išeiti iš gimtosios vietos, iš to krašto, kur jau tiek vargo privargta. Ir dabar dar Mykoliukas nežinojo ar nenorėjo

prisipažinti, kodėl jam ši gimtoji vietelė tokia brangi, kodėl nuo jos negali atitraukti savo širdies, kodėl ji taip prikepė prie jo, jog skauda, tik pagalvojus apie nebuvimą čia.

Mykoliukas dar nebuvo sau pasisakęs, jog čia pat jau ištisus dvidešimt metų jis žiūri į Pukštų Severiutę. Atmena jos krikštynas. Paskui bėgdavo jos verkiančios pasupti. Paskui nešiojo ją ir žadino. Paskui vedžiojosi, piemenuku būdamas, kai visas būrelis sodžiaus mažiukų prie jo prikibdavo. Paskui drauge vakarojo, jai šokti griežė, kas dieną matė. Galų gale visame pasaulyje juk nėra gražesnės, stipresnės, meilesnės, išmintingesnės, doresnės, tėvams paklusnesnės...

Biro Mykoliukui daugybė, be galo, be saiko, pagyrimo priedų, kurie vis dėlto nė iš tolo neatvaizdavo jam tikrosios Pukštaičios, viso Severjos gerumo ir tinkamumo. Tarytum tik dabar, šią slopią* dieną berymojant jam ant vartų, visa tai palengva prašliaužė pro jo atminties akis. Ir širdį jam taip suskaudo, taip ji ėmė plakti, jog net rankos ėmė drebėti, net ašaros pliūptelėjo iš akių. Mykoliukas įsikūkčiojo kaip Kaziukas, susigėdo pats savęs ir nubėgo į daržo galą prie šiaudų, išsigandęs, kad kas jo nepamatytų verkiant ir neimtų domėtis ir teirautis, kodėl.

Dabar tik Mykoliukas ne tiek suprato, kiek juste pajuto, kaip Severiutė yra jam artima, kokią didelę dalį jo būtybės sudaro, kokia didelė spraga pasidarytų jo gyvenime, jei jos netektų. Ne spraga, nebeliktų ištiso ilgo straipsnio, tiesiog nebebūtų kas beužstoja, kai šiaurus vėjas pučia, kas užtveria, kad svetimas gyvulys neljstų... tau į sielą. Taip, dabar Mykoliukui aišku: be Severjos jam gyvenimas ne gyvenimas, ar jis jos neves, ar ji už kito ištekės.

Ir tapo ji jam labai brangi, už viską pasaulyje brangesnė. Ak, kad jis dabar turėtų tiek, kiek Pats-Pamarneckas: kokie būtų jam niekai visi tie dvarai, kokiu nusijuokimu juos pablokštų Severjai po kojomis. Te, žinokis, tik būk mano – tu man atstosi visas pasaulio brangenybes.

Aš tau pačią saulę atiduosiu, nes tu man skaistesnė už saulę. Aš tau visas žvaigždes nuraškysiu, nes tavo dvi akelės gražesnės ir meiliau mirksi už visą dangaus skliautą giedrią šaltą žiemos naktį. Tegul sau iškerta visą mielą mūsų raistelį, – liks man tavo plaukeliai...

Dainavo savo širdyje savo meilės dainą Mykoliukas, įsikniaubęs į šiaudus. Visa, visa, kas tik Severiutės buvo, dabar jam kažin kodėl rodėsi, jog jau nebe jos, tik jo, tikrojo visa to savininko. Tiek jo, jog bet kieno pasikėsinimas atimti, tai būtų sunkiausias nusidėjimas septintajam Dievo įsakymui – nevok, net negeisk. Severja dabar atrodė Mykoliukui taip suaugusi su jo būtybe, jog nė tai vienai valandai nebegalima jos atplėšti. Jis ir ji – tai jau viena; ar juodu žmonės sujungė, ar dar ne, – pati gamta, pats Dievas jau juos sujungė, ir jeigu kas mėgintų išjungti, tektų atkirsti, atpjauti ar kokią kitą skaudžią operaciją padaryti, ir ji veikiausiai pasibaigtų jo, Mykoliuko, mirtimi...

Paskutinis vaizdas buvo toks baisus, jog Mykoliukas šoko iš šiaudų kaip iš verdančio vandens. Ne, jis dabar nenori mirti, nes jis dabar be galo turtingas, be galo pilnas, kažin ko prielektrintas. Tai buvo begalinis džiaugsmas, kad jis gyvas, jaunas, Mykoliukas, gimęs ir augęs Aužbikuose šalia Severiutės ir iš jos turbūt išmokęs griežti...

Pagavo tad mėgstamą savo dėžutę ir tokiu įnirtimu patraukė smuiku: „Kai noriu, rimtai dirbu“, jog net Margis, paklėtyje paslikas* gulėjęs, kilstelėjo galvą ir išgąsdintas gaidys suriko: „kur, kur, kur...“ Netrukus visas jaunimas išvirto iš trobų ir iš tolo liuoksėdamas ir maitodamasis* nuskubėjo paskui Mykoliuką.

Bene pirmoji tai išgirdo Severja ir nelaukdama, su kuria čia drauge susitvėrus, viena pasekė. Kažin kodėl kaip tik per šią slopą*, namie ir dabar eidama, vis mąstė apie Mykoliuką.

– Kad nebūtų toks menkas, būtų gana gražus... – kartojo nebe pirmą kartą.

– O koks geras! Jau tokio kito visoje parapijoje nerasi... Mums jis kaip ir nesvetimas, tik saviškis. Drauge augom... O koks jis nedrąsus... Mes, mergelės, esame drąsesnės. Jokio palaido žodžio... O kad griežia! Girdi? Visas raistas jam pritaria. Turės man pagriežti per vestuves...

Ir atsidūrė pakalnėje, kur savo vietoje ant ežios jau buvo skersomis atsisėdęs gamtos žiogas Mykoliukas ir čirškė nepaliaudamas. Daugiau dar nieko nebuvo. Severja, šį kartą neturėdama draugių, ėjo tiesiai pas griežiantįjį. Griežėjas lyg to tik laukė. Traukė griežtuvu ramiai, vyriškai, tvirtai;

visos stygos gauste gaudė, visas miškas aidėjo, net žiogai buvo nutilę. Griežė įsižiūrėjęs į ateinančią mergaitę. Tai nebuvo šįkart Aužbikų Pukštaičia, tik jo, artisto, antrininkė, kuri grįžo atgal į savo būstą, į artisto širdį. Nuo pat kalno, ligi tik ją išvydo, Mykoliukas ją imte ėmė į save, artino prie savęs Severją, rydamas erdvę, ir kai ji priėjo visai arti, nebenuleido savo akių, tik didelėmis didelėmis, pilnomis bekraščio džiaugsmo ir pasigėrėjimo akimis žiūrėjo tiesiai jai į akeles. Severjos akys, taip pat plačios plačios, lyg atropino* įleidus, kiek sudrėkusios, taip pat pasižiūrėjo Mykoliukui į akis su visišku pasitikėjimu ir be jokių reikalavimų ar pretenzijų. Taip, kaip ji mokėdavo susižiūrėti su savo motina ir akimis susikalbėti, kai pabaigdavo rietimą austi, kai griausmas sugriausdavo, kai nueidavo gubų* statyti: regis, kiek, kaip gražu, kaip baisu, kaip gera?

Abudu sakė: regis, kaip šiandien slopu, drabnu*, ir vis dėlto kaip miela malonu gyventi, nors tiek vargo baudžiauninkams žmonėms. Mykoliukas nieko nemąstė, tik žiūrėjo, žiūrėjo į akeles neatsitraukdamas, kaip pirma žiūrėdavo į savo erdvę. Dabar jis bus radęs naują erdvę, kuriai vėl šypsosis, kuria gyvens, dėl kurios nematys dienos vargų ir sunkumų. Severja irgi nieko nesakė, tik atsisėdo greta ir ėmė smilgeles, ašarėles smaugyti*, į vieną šluotelę dėlioti. Pagaliau tarė:

– Jei aš tau, Mykoliuk, šitą kutą prie kepurės prisegčiau, tai gražiau būtų negu Pats-Pamarnecko vežėjo povo plunksna...

Ir nusijuokė. Nusijuokė ir Mykoliukas, nustojęs griežti; ne balsu, tik kažin kaip savo vidumi. Jo krūtinę, gerklę kažin kas neapsakomai meiliai kuteno ir vertė balsą daryti *bul, bul, bul*, o krūtinę liūliuoti.

Ir daugiau nebegriežė. Kam gi griežti, jei dabar jo krūtinėje, visame jame buvo tokia muzika, kurios jis negalės išreikšti menku savo griežtuvėliu, dar menkesniu prasimanymu.

Sėdėjo abudu ir nieko daugiau nebekalbėjo. Jiems buvo gera. Taip gera, kaip pilnu žiedu pražydusiems žolynams. Jie tarpsta, kvepia, lapeliai skečiasi į šalis, iš sunkumo lėpsta. Jie gražina pievą, traukia į save bet kurio gyvio akis. Ir nė vienas vabzdys neaplenkia jų nepabučiavęs, ant jų nepasilsėjęs. Tik vienas nedorėlis žmogus tuoj siekia jo – nusiraškyti ir pavarčius numesti, kad be laiko nuvystų, jau užmirštas.

Ką jiedu galėjo vienas antram pasakyti? Kad myli vienas antrą, kad jiems gera kartu? Juk tai ir be žodžių aišku! Dar pilniau. Žodžiai arba ne viską pasako, arba per daug pasako ir atvėsina vidų. Žodžiai – garas, išsišnypščia ir nebepaliečia vidaus.

Saveikių dvaro prižiurna Daisia visas nušvito, išvydęs, jog Aužbikų kompanijėlės dar nesuskubo atidūlinti į paraistę. Oro slopumas visus darė nerangius. Visi šiandien ėjo lyg be tikslo, o Mykoliuko muzikai nutilus, ir visiškai buvo sustoję, kas kur pasišnekučiuoti, kas kur gėlelių pasiskinti. Paantvalnyje tebuvo ta viena kompanija – Mykoliukas Šiukšta ir Severja Pukštaičia. Tad senis tijūnas galėjo prie jų prisidėti, nes nebuvo vyresniųjų. Lengva širdimi, tampriu žingsniu pasileido iš miškelio į parugę. Jo akys blizgėjo, kaip išvydus seniai bematytą artimą ar mylimą giminę. Rodėsi, puls, prispaus prie krūtinės, išbučiuos veidelius tai jaunutei porelei. Ne, ne porelei: Daisia tematė vieną mergaitę, o vaikino, nors jis sėdėjo čia pat pašonėje, beveik prisiglaudęs, nematė. Ak, nematome sekėjo, kai skubinamės pasveikinti jo ponią ar poną. Ir šiaip jau Geišė šįkart nieko daugiau nematė: nei iškilmingai liūliuojančių rugelių, nei margos, storai prižėlusios pievos, per kurią jam reikėjo bristi, nei rudo šiandien dangaus ir tokio pat rudo tiršto oro. Tematė vieną Severją, nes į ją vieną težiūrėjo savo vidaus, ne kaktos, akimis.

Ir abudu sėdintys tuojau pamatė iš raisto išsinėrusį paprastą jų šventvakarių bendrą, dėl kurio jiems šiaip jau buvo nei šilta, nei šalta. Pasergėjo ir pagreitintą jo žingsnį, ne tokį šabasinį* kaip kitomis poilsio dienomis. Pasergėję žingsniuojant tiesiai prie judviejų, pajuto šiandien kitaip būsiant, nelaukiamą įlįsiant į tą orą, kurį tik ką buvo susidarę patys sau, sau vieniems, kurio pavydu buvo, kad kiti kvėpuotų; įlįs ir sudrums užkerėtą jų meilės sritį.

– Dėdė Geišė ateina... – patikino ramiai Severja, nepakeldama akių nuo savo žolių šluotelės, vis dėlto ėmė smarkiau alsuoti.

– Tijūnas ateina, – patvirtino Mykoliukas ir nė nejusdamas rankomis pasirėmė ir kažin kaip nukėlė save bent per žingsnį nuo Severjos. Kiek pirma jam buvo pasidarę jauku, tiek dabar tapo nebejauku. Kaipgi? Jis, Mykoliukas, bus sėdintis ne tik kad su savo nuolatiniu prižiurna, bet dar šalia tos pat mergaitės! Baisiai bus netinkama...

Mykoliukas daugiau nei kas kitas visoje seniūnijoje buvo supratęs* su Saveikių tijūnu. Jau keliolika metų jo ausyse skamba vis tie patys dėdės Geišės raginimai: „Mykoliuk, šen, Mykoliuk, ten“. Jau keliolika metų jis nuolat sukaliojasi Geišės akivaizdoje. Vis dėlto ir šiandien, kaip ir iš pradžių, juodu buvo tolimi vienas antram. Mykoliukui Rapolas Geišė tebebuvo, kaip ir buvęs, tijūnas, ūdytojas, Pats-Pamarnecko akis, tiesa, niekados jo nepalietęs, tačiau visados galįs jį perlieti savo bizūnu už bet kurį neįtikimą. Geišei jis tebebuvo tas pats vergas, pastumdėlis, vaikiščias, palyginti su juo, prižiūrėtoju. Ir kas galėjo būti bendra tarp įsakytojo ir klausytojo, tarp seno ir jauno? Vienas rėkavo savo įsakymus, nė nežiūrėdamas kam; antras atsidėjęs vykdė tai, nė nežiūrėdamas, kokių akių ar uostų yra tas, kuris dvarininko vardu laiko savo rankoje baudžiauninkų valdymo ženklą – bizūną.

Be pagarbos, kurią Geišių Geišė pelnė savo asmens savitumais, kaip dvariškis, jis galėjo dar pasigirti tuo, kad visi baudžiauninkai tikrai jo bijo, vadinasi – klauso, nesipriešina, tuojau vykdo jo paliepimus. Vadinasi, dvaras buvo aptikęs kaip tik tokį tarną, kuris sugebėjo dvaro santykius su mužikais sudaryti ir palaikyti – baime. Ir Mykoliukas, kaip ir kiti, buvo įbailintas pavergtos dvasios. Namie jį buvo pavergusi brolio šeima ir padariusi – dėde; dvare jį buvo pavergęs įsakinėtojas Geišė ir padaręs – tylia mašina darytoja. Taigi net dabar čia, pabarėje, nedirbamą dieną, toli nuo dvaro ir jo darbų, kur jį dengia ištisa giria, kur valandą baudžiauninkai jaučiasi esantys žmonėmis, kur ir Mykoliukas sugebėjo sudaryti sritį ir tapti jos karalaičiu, mylimu ir mylinčiu, – jis lygiai taip pat būtų šokęs, kaip ir dvare, ligi tik būtų išgirdęs: „Mykoliuk, šok ten“. Taigi ir dabar jis visas tiktai klausė, ką jam tijūnas tars ir lieps padaryti.

– Sveika gyva, Severiot! Ko taip viena šiandien, be draugių, daisia? – tarė dėdė Rapolas, draugiškai nusišiepdamas. Ir klastelėjo kiek į šalį, bet kad kalbindamas galėtų žiūrėti jai į veidą.

– Sveikas, dėde, – atsakė Severja ir siekė jo rankos pabučiuoti.

Geišė visas nuraudo. Pagriebė mergaitę už rankos, ištempė ją, kad sėdėdama nepasiektų jo lūpomis, ir ėmė svavalingai* kratyti ir truksėti.

– Na, jau, daisia, ir „dėdė“! Juk štai ir Mykoliukas namie, daisia, jau dėdė. O tu jo turbūt nė karto dar nesi tuo vardu pavadinusi. Pabūkime,

daisia, nors vieną dieną – broliai. Rapolui patraukus Severja už rankos, nuo kelių jai pabiro visos smilgelės, ašarėlės ir žvangučiai, iš kurių mėgino sudaryti neva Mykoliukui kutą prie kepurės.

– Severiote, daisia, nesiliauji vis dirbusi. Tai krembliauji, daisia, tai uogauji, tai lapauji. Kaipgi, daisia, pavadinsime tai, ką dabar darai? Vainikauji? Žiūrėk, kaip visa apsidraikei žolelėmis, daisia, kaip vištytė, ruošdamasi perėti. Ė, ką gi? Metas. Mergaitės veikiai sensta. Kad nesentų, vienas tėra vaistas – ištekėti. Tada vis vienodai yra iki pat keturiasdešimt penkerių ir daugiau metų, kada jau, daisia, tikrai pasensta ir niekas nebegali apsirikti. O gal jau ir ruošiesi už kokio beūsio?

Kalbėjo Geišė visai nebe taip, kaip kalbėdavo, atėjęs kur nors pavaryti. Kalbėjo kavalierišku ūpu* ir taip Severją kepino akimis, taip badė jomis lyg ylomis, jog tas svavalingumo ūpas ir ją pagavo.

– Dėdė brolis šiandien linksmas. Ko gi taip džiaugiesi? Bene pats sumanei kokią „bobą kvailę“ vesti? Ak, taip pat būtų pravartu, kad nesentumei, jei tai tikras vaistas nuo senatvės.

– Kva, kva, kva! – nusikvatojo Geišė garsiai ir širdingai, net atsiloš-damas, net abiem rankom lyg malūno sparnais aukštyn pamodamas ar ketindamas iš juoko ir didelio džiaugsmo kūliu aukštielninkas pervirsti per savo galvą, kaip daro piemenukai.

Širdingas juokas pagavo ir Severją. Pakrizeno ir ji. Pagavo ir Mykoliuką. Išsišiepė ir jis, tačiau visai ne taip, kaip šiepdavosi savo svajonėms, veikiau taip, kaip nesučiaupia dantų kvailokas sodietis, kada jį kalbina ponas, o jis nedrįsta ir nežino, ką čia atsakius. Arba kaip šypsosi žmogus smarkiai sumušta galva.

– Klausyk, Sever! Visi pasakoja, kad tu esi pirmoji šiame miške krembliautoja, pirmoji išrenkanti pačius gardžiausius kremblius. Nejaugi, daisia, tu nebijai ankstyvais rytais eiti į mišką? – toliau kalbino Geišė.

– Tai ko gi čia bijosi? Miškas žinomas, visi šuntakiai išvaikščioti ir nėra tokių tamsių vietų, iš kur nebūtų matyti saulės. Ji teka antai iš anapus mūsų galasodės*. Eik ten link ir išeisi nosies tiesumu į savo pusę.

– Bene visados saulė šviečia?

– Didelio čia daikto, jei ir į kitą pusę išrioglintumei: dvejetas varstų* daugiau prabėgti.

– O jei vilkas, meška – am? – pabaidė Geišė Severją, kaip baido mažus vaikus.

– Ne toks jau čia miškas, kad tiktų vilkams ar net meškoms būti. Nėra čia jų. O kitiems žvėreliams gana žąsienos ar vištienos. Kam čia jiems – mergienos!

Geišė vėl nusikvatojo iš visos širdies tokiu nervingu širdies balsu, jog net klausytojus suvirpino. Ir Severjai visiškai linksma pasidarė.

– Daisia, klysti, mergele, manydama, jog miške nėra tokių, kuriems tinka – mergiena... Nepaniekintų, daisia, lūšis piktoji įdrėksti, o dar aršesnis už lūšį – bernelis jaunasis...

– Bernelių miške aš, tiesą pasakius, dar nesu nė karto susitikus. Tokiu ankstyvu laiku, kaip aš kad krembliauju, jie, tinginiai, nepaslenka, o gal labiau už mane, mergelę, miško bijo. Lūšis pikta, tai teisybė, ji galėtų gerokai žmogų apdraskyti. Tą patį padarytų ir dvigubai mažesnė už ją mūsų katė. Bet reikia, kad jos pasiustų, ar ką. Šiaip jau lūšis tokia pat baili, kaip ir kiaunė. Nuo žmogaus slepiasi, ne kelią jam pastoja.

– Bene tu esi, daisia, lūšį mačiusi? – jau rimtai nustebo Geišė.

– O kaipgi? – gyvai pertraukė jį Severja. – Lūšis keliasi kartu su baudžiauninkais, auštant, medžioja lig pusryčių, paskui kiek ilsisi paėdus, o kai saulė gerokai įkaitina jų kinį*, išlenda ir ima žaisti. Aš žinau jų kinį šitame raiste, tai tyčia jas paseku nuėjusi. Jos taip pat žaidžia kaip voverytės, nors didžiulės. Jų laipumas neapsakomas. Pasileis vyti viena kitą aplink drūtą pušį, ne žemėje, tik sraigiu* aukštyn, tai net akys raibsta. Juokai vieni. Anądien neiškenčiau ir papliauškėjau delnais. Tai *žlebt žlebt* abi žemyn, bet į mane priešakiais – *šypt šypt* man, ak tu, kaip baisiai, kaip piktai: maniau – jau šoks ant manęs, o jos *dulkt dulkt* į tankmę, ir tiek jas temačiau. Gražūs žvėreliai, tik kodėl jie tokie pikti kitiems, jei tarp savęs taip gražiai žaidžia? Va, kad jos užšoktų man ant rankų kaip mūsų katytė, tai aš mokėčiau su jomis pažaisti...

Severiutė tauškė plepėjo, dėdama į kutą išbirusias savo smilgeles, ir nė nepasidomėjo, kokį įspūdį daro savo pasaka.

– Kažin ką plepi! Daisia, lyg būtumei ragana: su miškiniais užsigeidei žaisti, – bailiai tarė Daisia.

Baimė baime. O pasaka dėl to galutinai pavergė abu klausytojus. Mykoliukas dabar jau vėl šypsojosi, kaip pirma – savo mintims, savo valstybei, kur viešpatauja karaliūnaitė, kaip dabar matyti, miškinė. Geišė ryte rijo mergaitę, kuriai taip pat jauku su nekenksmingais, nekaltais žiogeliais ant Dievo patiesto užtiesalo, pievoje, kaip ir tamsiame miške su laukiniais.

– Iš jūsų matau, kad nei vienas, nei antras nenorėtumėte krembliauti lūšių srityje, – pašiepė klausytojus.

Mykoliukas nieko, sutiko, o Geišė užsigavo ir, padaręs rimtą miną, tarė:

– Ką žinosi...

– Tai derėkimės! – erzino jį Severja.

– Susilažinus gal ir pavojinga būtų eiti į mišką apyaušriu, kada ne tik žvėrys, ir visos dvasios pakirdusios. Vis dėlto, jei būtų geros lažybos, aš sutikčiau.

– Na, tai iš ko? – nesiliovė Severja.

– Iš rankos tos mergelės, kurią aš myliu. Jei ji pasakytų man: „Ateik pačiu vidunakčiu, į patį tamsųjį tankį, pačioje miško glūdumoje, jei nori mane laimėti“, aš eičiau.

– Kam gi taip brangiai? Geriau ateik, tamsta, su piršliu pas savo mylimąją, ji ir taip eis.

– Taigi, kad žinočiau, eičiau. Dabar reikės sukčiau* patirti...

Ir tuo metu, kai Mykoliukas lyg kažin kur nusigręžė, šnibžtelėjo Severjai:

– Ateinantį šventadienį, saulei tekant, Girstupio šlaite ar man bus žūti, ar būti. Kas gaili manęs, tegu ateina vaduoti.

– Kaip sakai? – išplėtė akis Severja.

– Tai paslaptis, kurią tegali patirti – tenai, – pabaigė Daisia ir atsistojo, nes jau artinosi prie jų grupelė žmonių.

– Mykoliuk, kas tau šiandien pasidarė? Ko tu negrieži? Mes jau manėme, jog tu kur išnykai, – ėmė prikaišioti priėjęs.

Mykoliukas tik dabar susigriebė seniai jau savo griežtuvėlį padėjęs panuovalyje* ir visai jį užmiršęs. Tad griebė jį nusigandęs ir ėmė linksmai čyruoti: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“. Dvejetai ėmė suktis. Tik Severja vis tebesėdėjo vietoje, negalėdama atspėti, ką gi reiš-

kia tie dėdės Geišės žodžiai, kokią paslaptį žada jis atskleisti kaip tik toje vietoje, kur lūšys vaikus vedžioja. Suprato tačiau, jog ta paslaptis ją kliudo ir labai intriguoja.

Pakviesta šokti betgi atsijokėjo, šoko stačiai ir ėmė kaip padūkusi suktis: čiūkš-čiūkš-čiūkš.

Mykoliukas, kaip ir pirma, jai griežė. Tik ar vienam Mykoliukui Severja šoko?

Aužbikų kaimas, išsitiesęs ilga virtine abipus neapsakomai purvinos gatvės, kur vežimai rudenį ir pavasarį kiaurai klimpo, stovėjo ant nuostabiai gražaus kalno, ne kalno, veikiau skardžio gilaus slėnio, kur žėlė miškas. Per jo viršūnes buvo matyti antras skardis, dešinėje – ežeras. Apylinkė juos vadino keturių bažnyčių vieta, nes tiek jų iš Aužbikų buvo matyti. Tiek jiems iš to ir tebuvo gerumo. Šiaip jau pilkas, surūgęs buvo jų, kaip ir kitų kaimiečių, gyvenimas.

Jei reiktų trumpai apsakyti anų laikų gyvenimą, pasakytume: minimaliai ištaigus, bet kokių patogumų. Viskas daryta tik tiek, kiek būtinai reikalinga, be ko jokiu būdu neapsieisi, norėdamas išlikti gyvas. Pilkos dūminės mažutytės pirkelės, pilkos mažutės klėtelės, pilki ir kiti trobesiai. Ir viskas mirštamai nuobodžiai, vienodai sustatyta. Tebuvo vienas skirtumas. Kas visą sodybą turėjo iš vienos gatvės pusės platesnę, tas pirkią ir klėteles statėsi abipus kiemo. Kas sodybą turėjo siauresnę, bet ilgesnę, tas pirkią statėsi vienoje gatvės pusėje, klėtį – kitoje. Ar šiaip ar taip, tos dvi trobos stovėjo, iš pirkios lango turėjo būti matomos klėties durys, matomos dieną, matomos ir tamsią naktį. Tam tikslui buvo šviesiai dažomos, kad ir tamsoje baltuotų ir reikštų, ar uždarytos, ar vagis bus jas atsidaręs.

Ne tiek dėl kūčių*, kiek dėl klėčių ūkininkas ilgomis rudens naktimis nemiegojo. Rietimus pavogus, skaudžiau buvo negu arklius. Arklių galėjai nusipirkti, audimus kiekvienas taisėsi* sau. Taigi gera šeimininkė, – o lietuvės visos geros šeimininkės, – turėjo visa to pasitiekusios* ne tik visam savo amžiui, dar ir vaikams kraičiui.

Ūkininkas nepasikliovė užraktu.

Geležinis jis buvo ir vadinosi spyna, vis dėlto tai buvo tik paprasti geležiniai skląsčiai, atšaunami bet kokia gera vinimi, bet kokiu raktu.

Menkutė buvo Pukštų, kaip ir kitų, pirkelė. Ji teturėjo du nedidelius keturkampius langus keturiais stiklais: vieną į kiemelį, antrą į gatvę, abudu krikštasuolėje*. Tiesa, buvo ir kiti du. Tik jie veikiau reiškė vietą, kur turi būti langai iškirsti, negu pačius langus, nes, kad nešaldytų vidaus, buvo užšaunami lentomis iš vidaus. Jie buvo keturis kartus mažesni už tikruosius langus ir vadinosi – prisimerkėliai, vadinasi, kaip nesveika žlibakio* akis. Praktinė jų vertė buvo jokia, ir sunku dabar atspėti, kam jie buvo iškertami, vienas priešais krosnies kaktą, antras ties lova. Nebent tai rudimentinė* senovės liekana.

Asla* buvo molinė, plūktinė. Visą žiemą pečeliuje (papečkyje*) laikomos vištos, kai imdavo iš bado kelti nebepakenčiamą lermą*, buvo paleidžiamos palesti. Jos čia, asloje, rasdavo saujelę papiltų grūdų, patrupintų bulvių, pelienės* duonos; čia pat turėjo gauti ir kitos joms reikalingos medžiagos – kalkių kiaušinio kiautui. Taigi lesė molį, darė duobeles, paskui tose duobelėse sugulusios krapštėsi ir dulkėmis gynėsi nuo ėdančių jas vištutėlių. Tik pratęs žmogus neknapsėjo, eidamas tokia asla.

Moterys, mazgodamos indus, neturėjo tam tikro didelio indo samplovoms* supilti. Jei jų buvo daug, kiekvieną kartą išnešdavo į lauką ir pildavo pro duris į kiemą. Jei buvo nedaug, pamazgojusios dubenėlį ar ką kitą, tingėjo duris darinėti, ypač šaltyje, ir šliukšėjo čia pat į aslą; kad palaidos, nesuplūktos žemės duobutėse nekeltų dulkių, tyčia buvo laistomos. Viduje laikomas indas vandeniui atsigerti ar virti nebuvo užvožiamas. Langai aklinai užkalti, nei žiemą, nei vasarą neatidaromi. Tai gali suprasti, kiek viduje buvo šuto*, drėgmės. Nuo jo langai vasarą buvo visi užburbėję bjauriomis zliaukomis*, kurios pūdė spielčius*; spielčiai nebelaikė stiklo kvartkų*, kvartkose plyšiai leido šaltį. Žiemą buvo storu šepečiu užšalę, užmarmėję* ir nebeleido šviesos.

Plūktinė krosnis nuo karščio buvo sueižėjusi, pro ją buvo matyti liepsna. Liepsna mušėsi, plakėsi iš krosnies tiesiai aukštyn, palubėn, pakriautėn, kur buvo kraunamos pliauskos džiūti. Dažnai jos užsidegdavo ir reikdavo numesti. O nepastebėjai, tai ir supleškėjo visa troba, dažnai ir visas kaimas sudegdavo. Tada žmonės statėsi dar menkesnes trobas.

Severja savo pirkios neprižiūrėjo ir jos nemėgo taip, kaip reiktų mėgti gimimo vietelę. Ji buvo vienatinis žmogus, kuris mėgo ištaigą* ir dailę.

Pirkia viso to jai negalėjo duoti, nei ji pirkiai. Ne vieno žmogaus galiai pakeisti visą susidariusią tvarką.

– Kur moterys ruošiasi, teliuškuojasi, švaros nepalaikysi, – teisinosi vyrai.

– Kur vyrai dirba, tašo* ir suka, nevaliosi* pašluoti, – teisinosi moterys.

Ir visi rimo, sutikdami su ta santvarka, kuri yra, nė nesuvokdami, jog gali būti geresnė jų buityje.

Pagaliau pirkia tebuvo ruošos ir darbo vieta, nelyginant skalbykla ar kuliamasis jaujas*. Per kiauras dienas šeima buvo lauke. Tėvas su sūnumi dirvoje, bernas su merga dvare, močia su dukterimi kamaroje, diendaržyje*, darže. Joms buvo daug darbo, sukosi po pirkią, po namelį, net viesulą kėlė. Tai kur čia švaros ir grožio besužiūrėsi. Dirbk nuo saulės patekėjimo iki pat nusileidimo ar net sambrėškos*. Darbas darbą veja.

Jei dėl švaros moterys negalėjo pasiteisinti, tai dėl dabos* nepaneigė, jog jos mėgsta dabą. Kur jų vienų buvo kertelė, ten ir dabos buvo, o su ja net ir švaros.

Kai pirkios stalą, suolus, langus ir palanges Severja mazgojo vos keletą kartų per metus, kiemelį šlavė kiekvieną šeštadienį, ir jis visados buvo švarus švarus, daug švaresnis, mažiau prišiukšlintas negu troba. Ką besakyti apie rūbų klėtį, kurią ji viena globojo. Prieklėtis, net akmuo pasistoti švietė baltumu, nė žymelės, kad kas būtų ant jo pasistojęs purvina ar tik dulkėta koja.

– Pas tave taip švaru, jog net nedrąsu stotis, – kalbėjo draugės, atbėgusios pakieminėti* ir dairydamosi; ne ko nauja ieškojo: jos kiekvieną daiktelį čia žinojo, tik kad akis mėgo. Gražiai obliuotos ir sandariai suleistos grindys ir lubos. Ant sienų, grindų nė dulkelės; pabalkiais*, sąsparose* nė voratinklėlio. Ant sienų, kur neprikabinėta drapanų ir nėra lentynų rietimams, penketas grafikos paveikslų kabo: Dievo kančia, palaiminimas tiems namams, šv. Jurgis vaduoja karaliūnaitę, šv. Brigita ir dar kažin kas. Šv. Jurgio kepurė iš tokių stručio plunksnų, kurios tedygsta artistų vaizduotėje. Visų spielčiai sveiki ir žiemą vasarą puošiami žolėmis. Švęstų ir nešvęstų žolių bei žolynų buvo pilni pabalkiai. O viduryje gražiai atsišvietė savo geltonumu didelis šiaudų sodelis ir didelė Šv. Dvasia ar karvelis,

padarytas iš žąsies kiaušinio. Indauja ir skrynia gana sumaniai išmargintos žaliai geltonomis gėlėmis. Net vienos kėdės atlošas buvo išdrožinėtas piešiniais ar paįvairintas kiaurymėmis. Net ir grindys pabarstytos smarkiai, bet gardžiai kvepiančiais sukapotais ajerais. Buvo taip jauku, kaip gerą skonį turinčios miestietės miegamajame. Nejauku čia būtų buvę tik vyriškiams. Bet jiems čia nebuvo vietos: jie čia nesilankė.

– Ak, sese, kur tu ir laiko randi visam kam taip padaryti? – kalbėjo draugės.

– Ir nė bluselės! – pavydėjo visos sukapotos blusų, jog, rodos, piršto nebebuvo kur pridėti, kur nebūtų kaip yla įdurta. O Severjos kakle, tai turbūt ir visame kūne, nebuvo jokios žymės.

– Turbūt ant tokios jau žemės jūsų klėtelė – ar ajerai baido, – stebėjosi, nežinodamos, jog blusos kiaušinius deda į dulkes ir šiukšles, kurių neišvalius, neišsibodėsi* nė blusų.

Gerai vėdinamoje troboje nebuvo nei pelėsių, nei moterų kvapų. Vis dėlto čia buvo kažin kokio erzinančio skonio kvapo, dėl kurio ir draugės čia atbėgdavo.

Štai Magdė stovi tarpduryje, kažin ką užantyje* rankoje laikydama. Kalbasi su Severja ir nedrįsta pasisakyti, ko ji čia atbėgo. Severja ir pati susipranta.

– Duok jau, duok riekelę. Kurių gi uždėti: ruduokių, grūzdžių, paliepių, paberžių? Nors šiandien penktadienis, tai visą šeimą gavau savo raugintais krembliais papenėti. Tačiau gal dar liko.

Kalbėjo, kilnodama čia vieną, čia antrą puodynėlę, imdama iš jų akmenis ir švarutėlius medinius dangtelius ir ieškodama kremblio draugei pavaišinti.

– Ak tu, gardumėlis rūgšties! Kaip tu taip ir padarai! Šiandien penktadienis, nėra ko valgyti sausai. Eisiu, sakau, pas Severiutę, ar neturi kremblelių. Dėkui, dėkui, gardžiai užkandau!

Štai kokiu kvapu kvepėjo Severjos klėtelė vasarą. O žiemą jautri nosis galėjo pajusti spalgenų* ir bruknių kvapelį, jei jo neviršijo mėtų, ramunėlių, čiobrelių žiedų kvapas.

Tokiai gerai viešnelei užėjus, Severja atsinešdavo šaukštą grietinės ir apdažydavo paliepę ar grūzdą, kol uždės ant riekės menkos duonos. Visa

tai buvo taip apetitinga, jog net nosį suko ir seilę varė. Tikrai sakau, tai tokie skanėstai, kokius tegali patiekti tik labai išmintinga virėja savo smaližiams.

Rudi, melsvi krembliai buvo tikras pokylis namiškiams ir draugėms pasninko dienomis ir pelnė Severiutei daug meilės ir pagyrimų. O ji visai nenumanė savo nuopelnų, nesuprato pasakymų „kur tu gauni laiko apsimazgot ar pakrembliaut?“, kad tai buvo daroma tuo pačiu laiku. Ir niekam ji nekalbėjo, kad pačios pasiraugtų kremblių ir apsigintų nuo blusų.

Pagaliau stambių paplokščių akmenų takas per purviną gatvę gelbėjo kojas nuo susipurvinimo, gelbėjo ir klėtelę nuo dulkių.

Reta viešnia klėtelėje buvo ir pati motina. Ji tenkinosi, kumščiu pabeldusi į galą, prie kurio viduje stovėjo lova dviem gulėti, ilgais per visą lovą pagalviais ir minkštais patalais, kuriais klojo žiemą vasarą. Nuo mažiausio dunkstelėjimo į sieną iš oro klėtelė visa virpėjo ir ūkė lyg tuščias puodas. Dėl to negalėjai nenubusti. Apie Severją sakydavo, jog tereikia paliesti sieną, ir ji tuoj ant kojų: tokia esanti budri ir klusni.

Severjai, išeinant į žmones, nebūtų tad buvę ko gailėtis ūkio buities, bet daug ko būtų buvę gailėti – mergos buities. Ji buvo savotiškai laiminga, *slauni** ir verta nemenko likimo. Tačiau gyvenimas kitaip pasuko savo ratą.

Šį šeštadienį Severja, kaip paprastai, buvo nuvargusi po dienos darbų ir miegoti krito kaip akmuo į vandenį, nors labai buvo sunerimusi rytdiena. Rytoj, kaip įprasta, visi, be vieno, turėjo eiti į bažnyčią. O ji, kaip įprasta, turėjo prieš tai suskubti pakrembliauti. Vis tai, – kaip paprasta. Neįprasta buvo tai, kad per šį krembliavimą ji galės įminti Geišės paslaptį, kuri, ji manė, paveiks ir ją pačią. Krito į miegą ir tuojau nuplaukė į tokias karalystes, į tokias keistenybes, kokių dar nebuvo sapnuose patyrusi. Net apsvaigo, ir širdis jai ėmė kūju plakti, blaškytis ir plastėti.

Kažin kas iš kažin kur dvelkė be galo maloniai, kažin kas spraudėsi be galo baisiai. Viena ir kita liejosi į krūvą ir kalnu virto ant jos, jog net iškentėti nebegalima. Plaukė srovės juoko ir srovės ašarų, nuo vienų ir kitų buvo lygiai trošku. Tačiau Severja matė, jog visa to galima išvengti. Tik kaip? Nebent tai težino vienas Geišė, užsakęs paslaptį. Galų gale taip jai pasidarė nejauku, lyg kas ją nuogą būtų stumtelėjęs į žmonių būrį.

Pabudo Severja visa stangi*, taip smarkiai ir bailiai stverdamasi visa ko aplinkui, lyg viskas nuo jos būtų kritę ir viską reikėjo prilaikyti. Visus patalus užsitraukė ant savęs, palikdama nuogas kojas. Šnirpštė nosimi, visa apdrikusi plaukais, kol galų gale praplėšė akis ir, pro vienatinį langiuką gero vyro kumščiui iškišti, pajuto įtrykštančią į vidų rytų aušrą. Langiukas buvo tiesiai į vasaros rytus, lyg tyčia, kad pirmieji danguje ištryškę spinduliai atsidurtų į jį. Pamėgino vėl užsimerkti, juk šiandien ir jai galima ilgėliau parūgti patale*. Tačiau ir per užvožtus akių vokus ėmė jausti įsiveržiančią šviesą, jautėsi jau likusi visai gyva, daugiau nebemigsianti, tai dar kartą griebėsi šen, griebėsi ten, lyg ūmai* išgąsdinta, ir atsisėdo kaip plieninė. Kaip įprastai metė ant savęs platų, gražų šv. kryžiaus ženklą, šį kartą balsu, pabrėžtinai ištardama žegnojimosi žodžius. Ir susijuokė; ne iš žegnojimosi: tai buvo ištikimiausias ir tikriausias jos apsigynimo ženklas, tik iš savo išgąsčio.

Ūmai visas jos kūno stangumas* kažin kur dingo. Dabar širdis tevirpėjo smulkiai, lyg kutendama. Per visą kūną perėjo lyg kokia miela vilnelė, nuo pakaušio, sprando ligi pat pakinklių* ir blauzdų. Ir pasidarė jai taip linksma, taip linksma, nors *rūtelę* imk niūniuoti. Severja staigiai kluptelėjo čia pat prie lovos ir greitai greitai iš visos širdies ėmė berti poterių žodžius. Kad ne pašnibždomis, būtų rodęsi, jog tie „poteriai“ lyg žirniai byra ant kietos lentos: gražūs, baltutėlaičiai, sveiki, kirmėlių nekandžioti ir sausi sudžiūvę. Tarė: „Amen“, ir paliko beklūpanti. Nebežinojo, ką dabar daryti, – taip jai gera buvo šitaip, nors ir visai nebesistok, lyg paralyžius būtų ją palengva ėmęs ir saldinęs. Tik gerokai taip pabuvusi, stryktelėjo į prieklėtį.

Ryto ramybė, tylumas, nors su savo sąžine šnekėkis: niekas nekliudė Dievui tos šnekos iš pačių aukštybių klausyti. Kaimas tebemiegojo pačiu tvirčiausiu įmygiu. Žemės knisiai*, žmonės, tebesidžiaugė, sulaukę sekmos poilsio dienos, tebeknarkė, tebeilsino nuo darbo sustingusius savo sąnarius. Net gyvuliai liovėsi savo gramą gromuluoti*, balsu atrajoję ir dūsavę, ir jie dabar snaudė. Dėl miegančių namų sargų, šunelių, galėjai visas klėtis išplėšti ir išvežti. Visi visi buvo įmigę priešaušriu.

Severja pasveikino tas vienas šnekutis švilpikas, išlindęs iš senos kiemelio liepos. Išlindo iš uokso*, pasipurtė, apsidairė, jog dar per anksti, sušvilpė savo pasveikinimą dienai ir vėl dingo gūžtelėje.

Severiutę buvo bepagaunantis tuščias pasididžiavimas. Štai visame kaime ji ta viena gyva būtybė. Ims dabar, niekam nejuntant, apsiruoš, apsižygiuos*, palikdama motutei tik valgyti išvirti. Tik tuoj susigriebė, jog nedaug begalėsianti padaryti, neprižadindama mergaičių. Be to, dar gali pasivėluoti krembliauti ir nebesuskubs sugrįžti tuo laiku, kada visi pasileidžia miestelio link, nors ligi dešimtos valandos jai rodėsi, kad yra begalės laiko.

Tai ėmė pati praustis, gražiai, kaip į bažnyčią, kad, iš miško sugrįžus, nebereiktų gaišti, tik papusryčiauti greitai ir tekinai į kelionę: ar tai juokai – keturi varstai nusispirti! Pasileido plaukus, ilgus, tankius, geltonus kaip vaškas, išsitraukė iš už balkio* šerinį šepetį sakuotu kotu, nusistebėjo, kaip jis gražiai, sumaniai ir tvirtai storais siūlais apipintas, ir ėmė juo šukuotis. Plaukai – ne nuobraukos*, buvo jauna, tai negaila buvo išpešti. Džiaugėsi, kad dar neslenka, ir šukavosi, atsisėdusi ant slenksčio, ir visai užsimiršo, ką bedaranti. Jaunos mintys vėl pasileido į tą pačią paslapčių sritį, kur buvo buvusios naktį, kietai įmigus. Rūpėjo dabar jai įspėti, ką gi reiškia matytieji sapnai, bent susekti, kaipgi ten viskas buvo, kokia istorija išsidėsčiusi. Tada būtų lengviau ir įminti, ką gi ji norėjo pasakyti. Ir kankinosi, veltui bandydama sumegzti į vieną protingą eilę visa, kas, kur, kaip.

Pagaliau susigriebė ir šoko pintis kasas. Į galus įsipynė paprastus kasdienius pilkus raištelius, tik pagalvojo, kad jie šiandien kažin kodėl nederės. Tad šoko į skrynią visai naujų, raudonų. Ir visa kita, ką tik vilkosi, šiandien atrodė jai vis netinkama, vis reikėjo ko kita griebtis ir vis gaišti. Severja, pamiršusi pačius reikalingiausius anais laikais apdaro dalykus, prikyštę* ir skarelę, vienplaukė, basakojė, užtat baltutėlaičiais marškiniais ir klostytu sijonu bei tokia pat striuke, nei klėtelės neužšovusi, pasileido kaip stirna šokinėdama per atšlaimo* ir kluonų tvoras. Bėgo pakluonėmis į pakalnę, į girią; ne kiauliarisčiu*, tik žengdama kaip per lenktynes, stengdamasi aplenkti savo šešėlį. Taip bėga tie, kuriems rūpi praeitį užmiršti ar ateičiai užbėgti už akių.

Tą valandą ji tikrai nedaug ką prisiminė iš praeities ir nieko nesitikėjo iš ateities. Jokių aiškių vaizdų ji neturėjo, lyg aną šventadienį nebūtų nieko atsitikę, nebūtų buvę pagiryje nei Mykoliuko, nei Geišės. Bėgo paprastais takais, paprastu atspėjamu laiku pakrembliauti, ir tiek. Ko jūs daugiau

norite, ką čia daugiau bepasakysi? Skubinasi? Kad galėtų laiku sugrįžti... Ko gi daugiau?

Mažutėje saujoje galingais trumpokais pirštais, kaip darbininkės *bulbakasės*, nešėsi pintinėlę. Visas jos stuomuo* nedarė jokio ypatingo įspūdžio. Tokių mergelių antai pilna bažnyčia. Visos jos, jei kuri tik ne ligota džiovininkė, ne padaryta, reiškia, nesužavėta ir dėl to nepagydomai nykstanti, buvo tokio pat stipraus kūno, taip harmoningai išlavinto darbais, kaip neišlavina joks sportas. Stiprios gamtos stiprūs padarai.

Šmūkštelėjo į girią ne takais, tik tiesiai į šlaitą, kur buvo lūšių, bet kur augo ir puikiausių kremblių, tokių krušnių* kaip kremzlės, jog net dantyse gurgžda. Taigi prisirinks pačių jauniausių, neperaugusių, dar nekirmijusių, nesuglebusių. Tegu vėlyvesniems krembliautojams tokie lieka.

Ir, viską pasaulyje užmiršusi, ėmė greitai greitai tursinėti* aplink medžius, raudama tuos, kurie „iš po samanų marškos sarmatlyvai kyšo“, kaip „Anykščių šilelyje“. Nė vieno karto nepakėlė akių, kol išėjo ten, kur rečiau medžių.

Čia rytų saulė pašvietė tiesiai į lazdynų krūmą, visą jį nudažydama raudonai. Dirstelėjo ten ir žaliame pasienyje išvydo, jai pasirodė, – milžiną, visą liepsnojantį tviskantį. Ir tokia bailė ją apėmė, jog ji sukliko nebe savu balsu ir taip šiurpulingai ėmė klykti, lyg proto netekusi. Plačiai akis išvertusi, veizėjo* į vyriškį ir, lyg jo nepažindama, spiegė kaip šunų apnikta* mažmergė, neturėdama kuo gintis.

– Severiute, ar pakvaišai? Gi tai aš, daisia, Geišė, ne koks pojuokas*... Severiute, atsitokėk, susimildama... Pagaliau žinokis, aš einu šalin... – kalbėjo tijūnas Daisia, iš pradžių nuo krūmo, paskui prišokęs prie jos, paglostęs ją abiem rankomis per pečius ir vėl atšokdamas atgal nuo nepakenčiamai skaudaus spiegimo.

– Oi, kas čia? Tai čia tamsta, dėde? O kodėl gi toks... Kodėl gi toks raudonas ir nemirkčioji... – ėmė pagaliau kalbėti, visa perbalusi, visa drebėdama, visa uždususi, akyse buvo tematyti didžiausias išgąstis.

– Daisia, tas pats, tas pats, – pradžiugo Geišė. Vėl prišoko arčiau, priglaudė mergelę prie savęs, prisispaudė jos galvelę, pabučiavo į kaktą, šiurkščiu savo delnu perbraukė jai per skruostą.

Severja nesipriešino, lyg jėgų netekusi; net užsimerkė. Glūdėjo Geišės glėbyje, leidosi pasodinama po medžiu. Geišė kažin ką jai šnekėjo ilgai, lipšniai, su ašaromis akyse. Turbūt žadėtąją paslaptį. Glostė jos ranką, petį, kaklą. Pasilenkė jos galvelę, ėmė bučiuoti akis, kaklą, plaukus, kol įkniubo į lūpas ir nebenorėjo atsitraukti. Maigė kankino krembliautoją, o ta vis nei žodelio, nei pritarimo, nei pasipriešinimo; jokiu mostu, jokiu raumenų timptelėjimu neatsakė į visus karščiausius Geišės mylavimus, saldžiausius jo žodelius. Plačiai išplėstos ir lyg miglotos jos akys tereiškė, jog jai visa tai nelabai buvo malonė. Vyrišką meilę ta gamtos duktė gėrė lygiai taip pat, kaip gėrė ryto rasą ar aušros šilumą; gėrė, kol dar nebuvo nuodėmė, kurios jau tenka bijoti. Gal to ji ir pabūgo*, kad ūmai it balandis spurstelėjo mergaitė iš Geišės rankų, tiek jos ir tematė.

Bėgo Severja namo kaip skraistė, dar greičiau negu iš namų, ir vis dar puse savo sąmonės tegalvojo:

– Argi tai reiškė nesuprantamą mano sapną? Ar tai ir yra pažadėtoji paslaptis?

Parbėgo namo ir įsikniaubė į priegalvį*. Nei pusryčiavo, nei į bažnyčią ėjo. Ji girdėjo, kai motina vieną kartą pabeldė į sieną, po valandos antrą, ir neatsiliepė. Ir tik kai viskas nurimo, kai visi išėjo išvažiavo į bažnyčią, pašoko ir pati galvotrūkčiais iškurnėjo* paskui.

Bažnyčioje, pilnutėlėje žmonių, jai buvo lengva pasislėpti, kad niekas nepastebėtų, kaip ji pailsusi ir visa sušilusi. Gulėjo kniūbsčia ant grindų ne iš maldingumo ar atgailaudama, tik kad buvo lyg girta ar kuo apipenėta*. Severja jautėsi lyg nebe ta pati besanti, lyg viskas joje susitraukė, susispaudė ir kažin kas darosi. Nors nieko nebuvo valgiusi, valgyti visai nenorėjo, tik troško gerti. Ir nė valandėlę neišnyksta iš jos vaizduotės – vyriškis, ir ne kas kitas, tik Geišė.

– Padaryta... – smilktelėjo jai per galvą, ir visa nutirpo: aiškiai pajuto, jog nuo tų „padarų“ nėra vaisto; ar, tikriau, yra: tai tas pats darytojas. Geišė užstojo jai visą saulės šviesą, visą pasaulį, visus žmones. Kiek lig šiol buvo laisva nuo visa ko pašalinio gyvenime, tiek dabar buvo pilna to vieno: teatminė tą vieną – Geišę, galvojo tik apie tą vieną – Geišę, kuris ją glamonėjo, davė pirmąją meilės pamoką.

O gal nebe pirmą? Ak, ji myli Mykoliuką. Tik visai kas kita yra mylėti ir būti mylimai. Mykoliukas, rodėsi, jokių pamokų jai nedavė. Kas buvo, tai savaime. Jųdviejų santykiuose meilė tik formavosi, o išsireikšdavo kur kitur. Su Mykoliuku buvo tik dvasių susituokimas, su Geiše – ko kito. Katroji gi meilė tikroji: ar dvasių sukritimas, ar kūnų? Ar kūnai tik panaudoja dvasių krypsnį? Kurgi tad laukiamoji ir žadamoji meilė: dvasių harmonijoje, ar kūnų patenkinime? Kas bendra dvasių srityje tarp mokyto profesoriaus ir jo tarnaitės, kurią jis pamilęs veda ir santaikoje sugyvena? Kodėl lietuvis patriotas „myli“ lenkę, aiškiai nusistačiusią prieš jo idealus, prieš visą jo tėvynę? Ir ar tik ne chimera tas tariamasis dvasių sukritimas? Tai ne Severja galvojo, ji nemokėjo galvoti. Ją tik gyvenimas pamokė, jog gali būti lygiai galingas dvasių sukritimas, kaip ir kūnų.

Tą pačią dieną, lyg tyčia neleisdamas Severjai ar sau ataušti, Geišė Rapolas, Saveikių dvaro tijūnas, pirštis atėjo pas Aužbikų Pukštus, Saveikių dvaro baudžiauninkus. Atėjo pats vienas, be piršlio, buteliu degtinės kišenėje nešinas, ir išgąsdino visą Pukštų šeimą, visus Aužbikus.

Pukštų samdiniai nustėro.

– Tijūnas! Pats dvaro tijūnas (ar tai juokai?) peršasi!

Užbartiems* pastumdėliams rodėsi, jog nė Pats-Pamarneckas didesnės garbės nebūtų padaręs Pukštams.

Brolis nesakė nieko, tačiau širdyje apsidžiaugė. Jis jau buvo pradėjęs dairytis į klėtelę, kaip čia jam pačiam joje susisukus lizdelį, ištekinus seselę.

Tėvai iš pradžių nusigando, kaip išgirdę savo nelaimę. Tik degtinė tėvą atvėsino. Jis ir visai nurimo, kai Daisia griežtai pasakė, jog nieko jam nereikia, nei pinigų, nei galvijų. Žemės negi pirksiąs, gyvuliais negi dirbsiąs jis, dvariškis. Pasiims, girdi, Severja savo skrynią su rūbeliais – ir viskas.

Vienai močiai instinktas sakė: ne! Lietuvės moters instinktas. Tos moters, kuri ir į tikrą vietą ėjo ašaromis paplūdusi. O ką gi besakyti, už tarno, be tam tikro padėjimo*. Taigi kaip nukrito Pukštienei širdis, pirmus žodžius Geišei ištarus, taip daugiau ir nebepakilo; kaip ėmė mausti ją, taip maudė vis labiau, kad pradėjo lūpos virpėti, ir ji niekaip nepra-

rijo degtinės raselės, kurios buvo siurbtelėjusi, kai jai padavė stiklelį. Siurbtelėjo, paspringo, apsipylė ašaromis ir, pastačiusi stiklelį atgal ant stalo, išėjo į lauką. Visi tai išsiaiškino ne kuo kitu, tik neapsakomu gailesčiu, kad reikės skirtis su ta viena dukterimi. Pagerbė jos skausmą ir sulygo* – be jos.

Motinai širdį fiziškai skaudėjo, lyg gumbui pakilus. Taigi prispaudė savo paširdį į piestos* briauną ir kalbėjo vis tą vieną:

– Dievuliau... Dievuliau... Dievuliau...

Senis Geišė pro sieną jos dvasios akimis buvo regimas. Antai jis sėdi įdubusiais skruostais... Ir jį jos mergytė gaus bučiuoti? Senis Rapolas tiek teturi, kiek ant savęs, kitką dvaras duoda. O kai nebeduos, tai ubagais eis* jos mergytė, mažučiais apsikrovusi?.. Driūksėjo per jos galvą baisių baisiausi, juodų juodžiausi paveikslai ir vaizdai, ir vis dėlto nenupiešė jai to tikrojo vaizdo, kaip jos mergytei reikės nugyventi ilgą amžių, kurį jai laiduoja* pavydėtina sveikata.

Kai Rapolas su buteliu atėjo, Severjos nebuvo viduje. Ji – „rekolekcijas sėdėjo“ ant skrynios savo klėtelėje. Ji nieko negalvojo. Graužtis ar gailėtis jai dar nebuvo ko, o ateities ji dar nematė. Ir dar viena buvo nuostabu: jos vaizduotė nepiešė jai jokio Geišės paveikslo, kokių jis akių, kokių plaukų, kokių lūpų, nosies, ką taip gerai žinojo apie Mykoliuką. Geišė jai buvo tik gamtos galia, pasinaudojusi tik jo rankomis ją glamonėti ir glostyti, lūpomis ją bučiuoti. Geišė buvo tik pasinaudojęs tokia valanda, tokiu laiku, tuo pereiginiu jaunystės laiku.

Severja sėdėjo ant skrynios ir degė, kaip degė ir visą dieną. Jos lūpelės buvo raudonos ir kiek išvirtusios, smilkiniuose tvinksėjo. Sėdėjo, draikė sau plaukus ir nieko nenorėjo veikti. Nenorėjo nei į vidų eiti, nors jautė kažin ką ten nepaprasta. Sėdėjo lyg stabo ištikta*.

O viduje Rapolas seniai jau neramiai dairėsi, bet tylėjo. Ir tada tik neva susigriebė, kai gavo visų pritarimą, jei dar ne žodžiais, tai palankumu apsiėjime su juo.

– Eisiu įsivesiu jaunąją, – tarė ir išėjo į klėtelę.

Eina Geišė per gatvę, o po jo kojomis žemė linksta. Akys paraudo, liepsnos prieš akis draikosi. Jei dabar Severja pasakytų jam: ne, tai... tai

jam būtų aiškus galas: nebegyventi. Kaip tai atsitiktų, jis nenumanė, tačiau jautė, jog būtų katastrofa. Nedrįso tad peržengti slenksčio merginos klėtelės, svyravo, kaip svyruojama žengti žingsnį, nuo kurio priklauso visa ateitis: žūti ar būti. Pasvyravęs ne tiek drąsiai, kiek būriškai, akiplėšiškai žingtelėjo.

Dėbtelėjo Severja akimis nuo skrynios ir kadgi suspiegs beveik taip pat, kaip rytą girioje, ir triskart pakratė rankeles, kaip gindamasi nuo ko nemėgstamo. Loštelėjo atgal Geišė, pasirengęs bėgti, kad žmonės nepamanytų ko bloga. Tik Severja riktelėjusi nutilo, ir Rapolas be nuovokos pulte įpuolė į vidų, uždusęs, paspringdamas. Atsisėdo šalia, apsikabino, prispaudė, pamylavo, kaip ir rytą. Severja ir vėl nieko: nesipriešina, tik ir į jo pusę nė nedirsteli. Jos akelės vėl apsitraukė migla ir nieko nesuprasi, kas viduje darosi.

– Eikiva vidun... – linksmai, jaunikaičiu striktelėjęs, tarė Rapolas ir išsivedė mergelę, automatiškai pastatęs ją ant kojų.

Pirkioje Severja namiškiams pasirodė visiškai apkvaitusi, tai per nevalią suvertė jai stiklelį bjaurios degtinės. Ji nurijo, ko neuždusdama spirito garais, ir visu delnu suktinai nusuko dantelius, kaip nugriežiami lapai nuo griežčio*. Nusišluostė ir taip pat išėjo į namelį, kur buvo prie grūstuvės* pastebėjusi alpstančią motiną. Už durų jau bėgte pribėgo prie motutės, iš tolo išskėstomis rankomis, kaip kitados, kai reikėjo gelbėtis nuo ko nors. Apsikabino motutę, įkniubo veidu jai į krūtinę. Ir motutė ją apsikabino, kietai kietai prispaudė jos galvelę prie širdelės, tik nebeištarė tų raminamųjų žodelių, kaip kad mažai:

– Cit, cit, aš tavęs niekam neduosiu!

Neištarė, ir dukrelei nepasidarė lengva lengva, jauku, nors užmik jos prieglobstyje. Du instinktai, motinos ir dukters, sukibo; du karkleliai susipynė iš baimės ateinančios audros viesulo, kuris pagaus vieną jų, pasuks pasuks ir nublokš į kažin kokią nežinomą šalį, į neatspėjamą likimą. Ir svyravo svyravo abidvi be žodžių. Kam žodžių? Žodžiais ateitį pagiedos vestuvių daina...

Sodžiuje gandas netrunka pasiekti patį galą. Jau jis visas ūžė, tratėjo. Vieni tyčiojosi iš nelygios poros, kiti pavydėjo. Išgirdo tai ir Mykoliukas.

Jis vienas nieko nepasakė, savo nuomonės nepareiškė. Nenusigando, neparaudo, tik susirūpino, kaip susirgus kam mylimam pavojinga liga. Nebegriežė jis tą šventadienį, nebėjo ten, iš kur toli matyti, ar kur girelė ošia. Nei jis pavydėjo, nei kelią užbėgti norėjo, nes jautė – ne jo pajėgoms išvaduoti Severiutė iš tos nelaimės, nes nebuvo ko kita duoti, kas vadintųsi – laimė. Taip pat būtų skaudėję jam širdį, jei jis būtų pamilęs Pats-Pamarnecko dukterį, ir ji būtų pažadėta grafui Marikoniui ar kunigaikščiui Radvilai. Ne jam, ne jam – dėdei...

Tas egoizmo pasipriešinimas, tas veržimasis į savo ateitį, kuris buvo anąkart kilstelėjęs ir nuslūgęs, šiuo kaip tik reikiamu momentu nebekilo ir nevertė ko nors griebtis. Mykoliukas buvo ne tragedijoms ar skaudžioms dramoms išgyventi, tik melancholijai, liūdesiui reikšti kitiems, tvirtai tvirtai savo viduje užvožus draminę padėtį.

Tokiam dalykui tinkamas nebent vienų tik lietuvių vidus. Jo viduje širdis sopėjo, sielos nelaimės apauga kaip gumbas; pasidaro dalis jo sielos, padaro jį kitokį, o pašalietis nė spėti neatspėja, jog to iš pradžių nebūta, su tuo negimstama, – tai susidaryta. Ką tu rastumei lietuvių širdyje, išskrodęs jų kokį šimtuką, sudarytumei kitiems gerą pragariuką, o lietuviams tai sudaro – tik liūdesį, iš šalies žiūrint. Širdims išskrost ir patirt, ką atskiras lietuvis kenčia, dar nerasta tokių peiliukų. Viena poezija tai težino, ir ta – tik nujautimu.

Per dvi savaites senis Geišė tik ieškojo progos nubėgti į Aužbikus ir pasimatyti su Severja. Ją, žinoma, visados rasdavo namie ir eidavo į klėtelę „pasišnekėti“, o tos šnekos kaip ir nebuvo, tik bučiavo ją be proto, be nuovokos. Rodėsi, dabar tapo pasiryžęs atsibučiuoti už visą savo sugaištą jaunystę. Jei buvo jam lemta pagyventi dar dvidešimt metų, tai, rodėsi, kondensavo, tirštino juos į dvejus trejus: atsiimti, kas tavo, ir išnykti. Ko gi daugiau, rodėsi, bebus vertas gyvenimas?

Ir Severją nuolat laikė neatsitokėjusią, lyg kuo apvalgydintą. Ji svaigo ir svaigo. Net jai kažką skaudėti ėmė. Nei poterių bekalbėjo, nei bažnyčioje besimeldė. Antriems užsakymams išėjus, imta ruoštis vestuvėms, daryti alų, pjauti karvę. Severja ėmė motinai atsidėjusi padėti, dirbo sušilusi ir vis labiau ėmė atsitokėti. Kai po trijų dienų viskas buvo sumesta

ir aptvarkyta, laisva atsisėdo ant savo skrynios, sunėrė rankeles ant kelių ir pati sumetė:

– Už trijų dienų paskutinieji užsakai, ir aš – Rapolienė Geišienė, nebe Pukštaičia; dvariškė, Saveikių kumetė*, nebe Aužbikietė. Nenusinešiu šios lovos, kur taip švaru, minkšta ir ramu buvo miegoti... Nei šios klėtelės, kur niekas po kojomis nesipynė... Nebeisiu į paraistę... nebegirdėsiu Mykoliuko: „Kai noriu, rimtai dirbu“...

Nuėmė nuėmė visą Severją, dabar tik atsiminus Mykoliuką. Perėjo šaltis per visą kūną, tik šiuokart ne iš viršaus, iš apačios, nuo kojų, kol nesugniaužė už pažiaunių*. Sugniaužė ir nebepaleido.

– Mielas berneli, drauge, augintojau, linksmintojau... Ogi aš ketinau tavęs paprašyti, kad man pagriežtumei per mano vestuves... Kodėl gi tu dabar jau kelintą šventadienį nebegrieži nebeskripkuoji?.. Eisiu pasikviesti.

Nutarė ir... nebėjo.

Numanė, jog tai bus pasityčiojimas. Numanė Mykoliuką ją mylint. Tačiau ir tai žinojo, jog tarp jųdviejų nieko nebuvo, tai niekas ir netrūksta. Mykoliukas jai nesipiršo, nei mėgino: kurgi jam ir pirštis, kad pirkioje nėra vietos, kurgi dėtų savo žmonelę ir pasipiršęs? Ne, jis ne rungėjas kitų.

– Taip tai taip, – ėmė kalbėti jai sąžinės balsas. – Vis dėlto tu jį išdavei, nes jį mylėjai ir tebemyli. Tebemyli, nesigink! Jis geras. Jis tau yra atidavęs kažin ką daug geriau negu Geišė. Ir tu tai tylomis andai* priėmei; ilgai priiminėjai, kaip stebuklingasis paveikslas tikinčiųjų maldas ir pasitikėjimą. Ir darei stebuklus: jį, vargšą, darei laimingą, viską jam atstojai, ko tik jis kitur stigo...

Severja ėmė dairytis progos jam pasiteisinti, tik neišmanė, dėl ko, kuo ji nusidėjusi. Ir perpietėmis*, kada pareina valgyti, nuėjo į Šiukštus. Visi miegojo pokaičio*. Pirkioje tebuvo vienas pats Mykoliukas, sėdintis antrame gale stalo, užsikniaubęs ant savo rankų. Miega ar verkia? Sakytumei – miega, nes štai kuris metas nė nekrust, sakytumei – verkia, nes retkarčiais pečiais trūkčioja.

Jau trečia savaitė, kai Mykoliukas, kai dirba – dirba, kai valgo – valgo, bet ligi tik palieka vienas pats be nieko, kniaubiasi ant rankų ir taip būna, kol brolis išvaro jį dirbti. Kad nepavarytų, gal taip prabūtų visą dieną, visą naktį.

Ak, kaip jam buvo sunku! Ak, kad brolis būtų žinojęs nors mažą dalelę to, kokią dramą išgyvena jų „dėdė", kokią auką jis daro iš savęs jo gerovei!

Gandas, jog į Pukštus jau atėjo piršliai, neužmušė Mykoliuko, tik jį nutirpino kaip perkūno srovė, ir nebežinojai, į kokią čia žemę įsikasus, kad ta srovė iš jo išeitų ir vėl padarytų nors tiek laisvą, kiek jis buvo prieš tai laisvas. Tokios „žemės" nebuvo, ir Mykoliukas pamažu mirė, tos srovės troškinamas.

Mirė, jis tai kuo aiškiausiai jautė. Silpo kūnas, nebebuvo jokios energijos, nei tos kojos bežingsniavo savaime, nei rankos besitiesė ko paimti. Mirė budėdamas, dar labiau mirė miegodamas. Tada jis visiškai „ėjo iš šio svieto", kažin kur toli toli, į nekrikštytų vaikų pragarus, kur nėra kančių, bet nebėra ir džiaugsmo, kur tuščia tuščia, kaip jo širdyje.

Nuostabu, kad ir jis iš pradžių neįsivaizdavo Severjos ir ne į ją sutelkė visa, kas dabar darėsi. Jis buvo toli nuo viso to, tos priežasties, ir jos nesitvėrė, kaip, susirgęs karštine, nesitveri mikrobų, kurie tą ligą sukėlė. Įėjo tau į kraują, ten gyvena ir vysta, o tu karščiuoji savaitę, dvi, tris, pagaliau miršti. Kokia prasmė pykti ant mikrobų, jei jų negalima pašalinti?

Namiškiai dar nebuvo Mykoliuko tokio matę. Tik jie paprastai sau tai išaiškino: tingi arba nesveikas. Ir ūdijo jį kaip tinginį, nematydami ligos: kas serga, gula.

Severja kaip šmėkla pasirodė atvirose Šiukštų duryse: atsisėdo šalia ir lengvai palytėjo Mykoliuką už peties.

– Mykoliuk, Mykoliuk, ar snaudi?

Tylutėliai, paslaptingai, daugiau pašnibždėjo, pasilenkusi prie jo ausies, negu pasakė.

Mykoliukas greičiau pajuto Severiutės lūpas arti ausies, negu išgirdo žodžius, ir sunkiai sunkiai atsvėrė savo galvą pabalusiomis it ožio akimis. Atsilošė į sieną, pažino Severją ir visas išbalo kaip drobė. Nė žymelės

tos šypsenos, kuri kiškeliu imdavo žaisti jam ant lūpų, ligi tik išvysdavo Severiotę.

Dabar jų abiejų galvos nusviro ant krūtinių. Abudu tylėjo gerą gerą valandą, lyg gedulingai laidodami į šaltą šaltą žemelę tai, kas buvo jiems brangiausia ir skaisčiausia visame visame pasaulyje. Gedėjo ir su pagarba lydėjo tai, kas jiems vargingąją buitį per kurį laiką saldino, lengvino, darė pakenčiamą, net džiaugsmingą.

– Mykoliuk, aš išteku... – pagaliau tarė Severja, lyg pirmą kartą pranešdama šią naujieną. Ir pabaigė: – Už Geišės, į Saveikius...

– Išteki... už Geišės... į Saveikius... – dusliu aidu pakartojo tai Mykoliukas nesavomis, užtirpusiomis lūpomis.

– Mykoliuk... ačiū tau už skripkavimą... ačiū... labai ačiū... Ak, kaip gražiai tu skripkuodavai...

Ir ėmė kukčioti. Krūtinėje jai virė lyg bulbių katilėlis.

– Tai dar kartą... paskutinį kartą pagrok man per vestuves...

– Ne... ne... Severiut, atleisk, susimildama... negalėsiu... Tik ne tai, tik ne tai!.. – užsigynė Mykoliukas su nepaprastu jam karštumu, net rankomis atsimušdamas.

Žiobt žiobt, dar kartą gaudė orą ir nebeteko žado. Nebevaldoma galva nusviro.

– Mykoliuk, Mykoliuk, kas tau?.. Ė, kodėl gi tu toks... – nusigando Severja, ir taip jai pagailo savo draugo, jog ėmė jį visa savo moteriškomis pajėgomis glamonėti.

Koks jis gražus dabar pusiau apalpęs! Kokia daili lenkta noselė, koks jis jaunas jaunas, baltas ir, dabar tik pamatė, koks jo veidelis per šias savaites sulysęs! Lyg Dievo mūkelė*, nuimta nuo kryžiaus: tiek buvo kančios pusiau pravirose jo lūpose.

Ir ėmė jį kaip pakvaišusi bučiuoti, prie savęs spausti, širdyje atsiprašinėdama už tą jam daromą skausmą. Savo rankele glostė Mykoliuką per veidelį taip švelniai, atsargiai, lyg tai vėjelis būtų jį bučiavęs. Sklaistė jo plaukelius, maukė juos aukštyn nuo rasotos prakaitu kaktos, nebeleisdama, kad vėl uždribtų. Ir vėl bučiavo skruostus, kaktą, lūpas.

Vykino iš Geišės gautas pamokas. Geišei ji meile neatsakydavo į karščiausius jo malonėjimus. Visa, kas buvo susidarę joje per tuos malonėjimus, ji dabar atnešė tam, kam buvo ji Apvaizdos, regėti, skiriama. Ji visą save davė Mykoliukui ir tikrai būtų atsidavusi, kad tik jis būtų priėmęs.

Mykoliukas tačiau švito švito, pasirodė ta pati senovinė šypsena ant jo lūpų, akys sublizgėjo pirmykšte svajone, – jis vėl tapo ne šios žemės gyventojas, tik savo išsvajotosios srities, kurią mes proziškai vadiname – poezija, nes jos esmės nei jaučiame, nei suprantame. Laimingas, jau ką čia besakyti! Jis dar kartą pakilo į tą sritį, ir to jam buvo taip sočiai gana, jog nė justi nepajuto reikalo iš ten nušliaužti į žemę kažko atsiimti. Ne, jis savo svajonei negalėjo taip atsimokėti kaip Geišė.

Tačiau į Severiutės meilę jis atsiliepė visa savo būtybe. Nieko panašaus jis nebuvo patyręs per visą savo amžių. Lyg dangus jam tai valandai būtų prasivėręs ir davęs jam paragauti savo saldybių. Tai buvo jam pažadas, jog iš tų dangiškųjų sričių į žemės vargus ir kartybes jis nebenužengs. Jis jaučia ir turbūt jau per visą amžių jaus mylimos mergelės delno švelnumą ir skruosto degimą, kuriuo ji glaudės prie jo skruosto. Jautė ir nebeužmirš niekados, kaip ji spaudėsi prie jo savo merginos krūtine, apkabino jo kaklą. Kiekvienas jos pabučiavimas buvo jam dar vienas svajonių rūmo filiorius*, ir tas rūmas statėsi dygo, tvirtėjo plėtėsi. Ir, ak, kaip jis buvo paskui per visą savo amžių laimingas, kad tų rūmų neišmainė į ką nors pigiau, ko jam būtų trumpesniam laikui beužtekę!

Atsikėlė abudu nuo suolo. Išsitempė Mykoliukas, dabar toks gražus, toks prakilnus, lyg dangaus arkangelas. Iš viso liesučio jo veido tryško įkvėpimas, tik tik nebesimatė kaktoje Mozės ragų. Akys švietė nežemiška meile ir dovanojimu visa visa, kas tik žemiška.

– Sudiev, Severiut! Ačiū ačiū tau už viską! Aš tau per vestuves vis dėlto pagrosiu...

Paskutinį kartą pagrosiu – tau, kaip per visą amžių tegrojau tau, tiktai tau ir saulei... dar miškui... dar pievai...

Ir paėmęs ją į vyrišką savo glėbį, stipriai stipriai suspaudė, stipriai stipriai pabučiavo į pat lūpas.

Geišė jos taip nėra nė karto pabučiavęs. Nuo Geišės akys temo, nuo šio šviesiau darėsi. Nuo ano neramu, nuo šio gera gera, taip gera, jog vargu ar beužmirštama.

Severja neverkė iš Šiukštų išeidama: Mykoliukas nestabdė išleisdamas; Dievas juos buvo besurenkąs į dvejetą, tik gyvenimas išskyrė. Mykoliukas ne varžovas nei Geišei, nei kam kitam.

Sekmadienį Mykoliukas lydėjo Geišę ir Pukštaičią per miestelį į bažnyčią, paskui atgal į užeigą, nieko nematydamas, nieko negirdėdamas. Jis vykdė savo pažadą – dar kartą, paskutinį kartą per vestuves pagroti, ir tesėjo: nesisakė, kiek jam tai kainuoja. Jis grojo Severjai, tai, kuriai grodavo paraistėje, tai, kuri taip brangiai jam užmokėjo už muziką, vieną vienintelį kartą per visą amžių pamylavo, pamylėjo, tai, kurią jis vieną vienintelę per visą amžių mylėjo, tebemyli ir niekados niekados nesiliaus mylėjęs.

Parvažiavo namo. Severja, dabar jau marti, užrišo Mykoliukui pačią gražiausią juostą – šaliką, žalią žalią, geltonais, raudonais kvietkais*, kaip Aužbikų pieva. Tai už muziką.

Nė valandėlei jos nenusirišdamas nuo kaklo, nors tai buvo vasara, Mykoliukas namelyje už grūstuvės užsiglaudęs, kad jo šokikai ir svečiai nestumdytų, griežė griežė savąją melodiją: „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“. Žmonės mainėsi, šoko, valgė, ilsėjosi, pypkes rūkė, žaidė kieme. Jis ir vienas palikęs vis griežė griežė nepaliaudamas. Prašė ir jį valgyti – nėjo, griežė. Lyg norėdamas tą dieną atsmuikuoti visam savo amžiui. Griežė ne vestuvininkams – jai griežė. Griežė lig išnaktų. Tad ūmai pasigirdo svečiams skaudus balsas – *brrrn*, ir suprato, jog smuikuotojas savo stygas perdilino*. Mykoliuko smuikelio trūko stygos.

Išvirtę į namelį, svečiai neberado Mykoliuko savo vietoje.

Klausimai ir užduotys

1. Kuo ypatingas Vaižganto dėdžių ir dėdienių apibūdinimas? Apie kokią istorinę epochą pasakojama?

2. Ar apysakoje pavaizduoti personažai atitinka XIX a. lietuvio tautinio charakterio sampratą? O ar toks šiuolaikinio lietuvio paveikslas? Koks yra Mykoliukas? Apibūdinkite šį personažą pagal citatas (apibūdinimas gali būti ir ne vieno žodžio):

Citata, apibūdinimas	**Charakterio savybė**
„Mykoliukas kažin kuo džiaugėsi, kažin kam šypsojosi.“	Svajingas, romantiškas, gebantis pasidžiaugti
„Nei Mykoliukas žmonių šalinosi, nei prie jų dėjos.“	
„Patekęs į būrį, jo nepadidino, išsiskyręs iš būrio, jame žymės nepaliko.“	
„Mykoliukas šypsosi kitam pasauliui, su kuriuo jis bendrauja kitiems neregimu būdu; kam jis pritaria, kas jam atliepia.“	
„Jis ir pats sau buvo kažin koks mažas, tikras – Mykoliukas.“	
Ašvienis	
Inventorius	
„Tačiau niekas to nepamato, niekas jam už tai ačiū nepasako, niekuo neatlygina, jokio gardėsio jam nepakiša.“	
„Niekas neįvertino Mykoliuko muzikos, kaip neįvertino jo darbo, nė meilės, – kaip gi ir kam gi įvertinsi saulės darbą, kai tai ir savaime aišku?“	
„Juo bjauresnė buvo pilna priverčiamųjų pareigų baudžiauninko buitis, juo gražiau puošė artistas vidaus gyvenimą.“	
.....	.....

3. Kodėl kaimo bendruomenė nevertino Mykoliuko rimtai? Nurodykite ne vieną priežastį.
4. Įrodykite, kad Severja – tikras deimantas. Kuo ji išsiskiria iš kitų sodžiaus merginų? Suraskite citatų, nusakančių jos fizinį ir dvasinį grožį:

Graži	Darbšti	Draugiška	Gera šeimininkė	„Slauna“ (šauni)

5. Vaižgantas troško, kad lietuviai būtų geresni, tobulėtų, siektų. Raskite lietuvių charakterio kritikos.
6. Kodėl ir kaip Severja ir Mykoliukas apibūdinami kaip gamtos vaikai?
7. Kodėl pradeda gegužinėse lankytis tijūnas Rapolas Geišė? Koks jis? Kokio amžiaus? Ar geras ūkininkas? Kodėl tiko dvarui? Ar buvo žiaurus prievaizdas? Kodėl jį ėmė pravardžiuoti *Daisia*? Kaip žiūrėjo į šeiminį gyvenimą, kol nesutiko Severjos? Kaip vertino kitas moteris?
8. Ką reiškia posakis: „Nesiutęs apželdamas, gavo atsiusti žildamas“? „Mykoliukas *pamaži mirė*.“ Kokie dar posakiai įstrigo į atmintį?
9. Šios apysakos intriga – meilės trikampis. Iš ko matyti, kad Severja į meilę žiūrėjo kaip į ligą? Ar Mykoliukas buvo „tijūno rungėjas“? Ar supranta Geišė, kokie pavojai jo laukia, kai jis pasens?
10. Kiekvienas mūsų siekia laimės. Kaip laimę įsivaizdavo apysakos veikėjai? Kas kaltas, kad žmonių likimai susiklostė ne taip, kaip galėjo? Ar svarbūs mūsų gyvenime jausmai? Kodėl ne visada susiklosto gyvenimas laimingai, kai klausoma širdies balso? Pasamprotaukite, koks yra laimės receptas.
11. Vaižgantas – ypatingo talento kūrėjas. Dažnai vadintas visuomenės barometru. Kunigas. Jis mokėjo pajuokauti, karštai ginti savo požiūrį. Vadintas prieštaringa asmenybe. Surašykite į lentelę teisingus ir neteisingus teiginius (remkitės apysaka „Dėdės ir dėdienės“). Teiginiai: Mykoliukas visą gyvenimą griežė smuiku „Kai noriu, rimtai dirbu, kai nenoriu, tinginiauju“; Severja atėjo į mišką susitikti su Geiše, nes

jį mylėjo; Šis kūrinys sukurtas romantizmo stiliumi; Apysaka „Dėdės ir dėdienės“ yra didaktinis (pamokantis) kūrinys; Severja ir Mykoliukas – dviejų sielų giminystė.

Teisingi teiginiai	**Neteisingi teiginiai**
Vaižgantas į žmonių jausmus žiūri ir per kūno pajautas.	Rašytojas teigia, kad baudžiava yra tamsus laikas ir žmogus negali būti laimingas.

12. Ar svarbi suaugusio žmogaus gyvenime santuoka, šeima? Ar lygiavertė Rapolo ir Severjos santuoka? Ką Jūs galvojate, kaip turėtų būti kuriama šeima?
13. Kodėl Mykolas Šiukšta nesiima ryžtingai ginti savo laimės? Nurodykite ne vieną priežastį.
14. Ar tikite, kad žmonės yra likimo skirti? Ar visi atsinešame savo dalią? Ar esame įveliami gyvenime į atsitiktinumų sūkurį?
15. „Tik visai kas kita esama mylėti ir būti mylimam.“ „Katroji gi meilė tikroji: ar dvasių sukritimas, ar kūnų?“ „Nuo Geišės akys temo, nuo šio (Mykoliuko) šviesiau darėsi.“ „Dievas juos buvo besurenkąs į dvejetą, tik gyvenimas išskyrė.“ Pasidalinkite savo įžvalgomis.
16. Parašykite rašinį / pastraipą: „Kas kam skirtas, tai kaip kirviu įkirstas“, „Tik pasakos baigiasi laiminga pabaiga“, „Jei nori būti laimingas, būk stiprus“, „Kas yra lemtinga klaida?“, „Žodžiai arba ne viską tepasako, arba per daug pasako ir atvėsina vidų“.
17. Jūs perskaitėte apysakos ištrauką. Kūrinyje yra pasakojama, kaip Severja ištekėjusi žvelgia į tėviškę pro medžių šakas, bet nesiartina. Mykoliukas aršiai aria jaučiais žemę ir visą jėgą tarsi skiria darbui. Rapolas greitai pasensta, tampa karšinčius. Gyvenimas viską rikiuoja sava vaga, talžo apysakos veikėjus, bet jie vis tiek išlieka orūs. Tai koks tas yra lietuvių charakteris? Pasamprotaukite.

ŽEMAITĖ (JULIJA BENIUŠEVIČIŪTĖ-ŽYMANTIENĖ, 1845–1921)

MARTI

Realistinis apsakymas

– Nieko neveiksi, matušėle, reik leisti Jonukui vesti, tegul ieško mergos su gera dalia*... apsimokėsim šiek tiek skolas... Negali niekur nė nosies iškišti, labiausiai karčemoje*, kai apstos, vienas – palūkų*, kitas šieno, pasėlio; kitas vėl kaip velnias prisispyręs kamantinės: „kuomet atiduosi? kuomet atiduosi?“, rodos, kad nieko daugiau nė šnekėti nebemoka.

– Užtai ko valkiojiesi po karčemas? – prikišo pati.

– Kažin kaip nenorėtumei eiti, bet kai apstos mieste, tai nemitęs* turi vestis puskvortės*. Bepigu dar, kad to užtektų. Tas prie to, tas prie to, beveizint į kelis butelius įvarę, o kai pasigers – tikri velniai: įmanytų mane suplėšyti už tas velnio skolas... Atiduosiu gyvenimą*, tesižino vaikas, tegul mokėsis, niekur nebesikišiu.

– Kaipgis kaipgis, to betrūko! Atiduok viską, paskui vaikas bevedžios mus už čiupros*! Aš neduosiu, neužleisiu, kol tik gyva! – šaukė pati, kaskart didžiau įniršdama. – Nepaduosiu samčio, nenoriu ponios ant savo galvos, aš nemeilysiu* kąsnio iš marčios rankų, to nebus, neprašau!

– Na na na, tarškėk netarškėjusi kaip žydo ratai! Gyvenk, gyvenk! Nepaduok, o kai ištaksuos* skolininkai, bus tau šmikšt per dantis. Bene tau marti sprandą nusuks? Nelaidyk liežuvio – ir bus gerai.

– Dėl mano liežuvio išsiteks* marti, – atšovė pati, – bet tau tai užruks*, nebeturėsi iš ko sprogti. Kas padarė tas skolas? Mažne* visą gyvenimą pravarei per gerklę! Ar negalėtumei dar gyventi dorai elgdamos? Maušas, berods*, prakuto*, bet tu nusmukai... Pagaliau marčią užsisodinsi ant sprando, palauk, išmanysi* tu!..

– Tylėk, na! – sušuko vyras. – Tuojau gauni į snukį! Kaip sakau, taip ir bus. Jonukas ves, gaus paspirtį* ir galėsime gyventi.

– Nebent taip, tai priduosiu*, – tarė motina. – Aš šeimininkausiu, o marti tegul sau būna ant šalies*, parsineš sau duonos.

– Liepsiu Jonukui pasiprašyti Mataušą būti piršliu, – šnekėjo tėvas, – ir tegul eina pas Driežo Katrę; nors nelabai aiški, bet pinigai kaip jei rankoje. Duoda keturis šimtus ir dalis nemaža, o gyvenimas nors ir apleistas, bet žemė gera. Nečiaudės Driežas, ogi ir Jonukas ar ne vyras... ir iš stuomens*, ir iš liemens, patiks mergai.

– Taigi taigi! Ką gi beišsiskyręs – tą pajuodėlę, didnosę, pataikūnę, valiūkę*! – pakilo šaukti pati. – Išlepinta, išpustyta, išsirėdžiusi*, tratanti, muslinuota*, krakmoluota, ir eis pastyrusi kaip pūslė. Negana į bažnyčią išsikvarkliuos*, bet ir po namus išsipuošusi kaip pana. Eis šieno grėbti – kiklikėlis* baltas, skepetėlė,* prijuostėlė išdailinta lygintuvu. Ar ta kurią dieną bus šeimininkė? Visa iškyla*, kad išeina su grėbleliu, o po namus, sako, nepasiima nė kokio darbelio, tik šlavinėtis, plovinėtis, tai sės prie staklelių, tai siuvinėlį nusitvers, vis niekniekius, o sunkaus darbo nė jokio. Tfu! tokios lengvadarbės neprašau! Man nereik cackų pacackų*! Man reik tokios purvabridės*, kaip ir aš pati!

– Na, motin, ką tu čia pliauški? Kas gi tuos darbus nudirba? Juk Driežas kitos mergos nesamdo, Katrikė viena tėra; tėvas toks šnerkšlys*, spaudžia prie darbo kaip pašėlęs.

– Ką čia man ginčiji, lyg aš nežinau. Mergos darbas darbui nelygu. Žiūrėk, pas juos ir namuose iššlavinėta, išdulkinta, tiek viduje, tiek kiemelyje niekur šapelio, niekur sąšlavėlės , lovos pataisytos*, baltutėlės. Tokia pataikūnė kaip Katrikė tam ir gaišta. Motina dėta*, leisčiau aš jai cackytis*! Jau kad duočiau, pasiimtų ji darbą! Tėvas to nežiūri, pinigus tik kala ir kala; apkrovęs šimtais tą savo pajuodėlę, iškiš kam nors, apmaus dorą vaikį.

– Nė kokio apmovimo čia nebus, – tarė tėvas. – Kad pinigų duos, nėra ko žiūrėti į mergą; iš kaktos sviesto netepsi, by tik šimtus paskleis, kito nieko nereik.

– Argi tu negalėtumei šimtus sklaidyti ir be marčios? Juk tavo gyvenimas vertesnis už Driežo, o plikas esi kaip šuo per tą prakeiktą smarvę!

– Bene aš iš tavo kišenės geriu! – sušuko vyras. – Kas tau darbo, aš ne tavo geriu. Mano žemė, mano gyvenimas, mano viskas, turiu valią; galiu vienas viską pragerti. Ką tu man padarysi? Kuo daugiau tu plepėsi

ir gyniosi* – juo daugiau gersiu; žinok, jog tavo lojimas nieko nepadės, verčiau tylėk, jei nenori gauti į snukį!

– Tiek tu ir težinai: „į snukį, į dantis!“ Dėl to, kad aš tiesą pasakau, netinka tau klausytis. Jeigut* Jonukas taip tegyvens ir tiek pačios teklausys, verčiau kiaules dar tepagano keletą metų, ir turi vesti.

– Ko gi dar reikia – pačios klausyti! Tai jau to ir nebus. Paskutinis veršis būtų klausydamas. Bene moteriškė turi tiek proto, kad galėtų vyrą valdyti? Jeigu pradeda vepėti*, drožk su kumščiu į dantis, kad apsilaižytų!..

Pati tratėdama išlėkė pro duris. Įkandin* įslinko į vidų minėtasis Jonukas, vienturtis Vingių sūnus, anot tėvo betariant, „berods vyras ir iš stuomens, ir iš liemens!“ Stambus, aukštas, plačiausių pečių, storo pilvo, per didumą truputį sukumpęs*, rankos smalinuotos* kaip balžienai*, kojos kreivos kaip ritmušai*, burna kaip sėtuvė*, nosis kaip už trečioką* agurkas, akys užgriuvusios kaip kurmio, galva didžiausia, pasišiaušusi pilkais plaukais ir nulinkusi į priešakį, įremta į liemenį ant storo sprando; kakta aukštyn atversta ir kepurė ant šalies užvožta, lūpa apatinė atkritusi rodė stambius pageltusius dantis ir tankiai leido seilėms nudrikti. Švarkas milinis*, nelabai aiškus, suglamžuotas*, rukšlėtas*, šapais ir šiaudais apkibęs. Marškiniai ir apatininkės* džiaugėsi baltais vadinami, stori, juodai sudėvėti, šuns neperkandami, turbūt pernai skalbti; kojas purvinas įsispyręs basnirčia* į klumpes. Perėjęs per aslą*, pasirąžė, pažiovavo, pažvelgė dar į mažą veidrodėlį, atsisėdo ant suolo trobos gale, ėmė pypkę krapštinėti ir tabako po kišenes graibytis.

– Kame buvai? – paklausė tėvas.

– Miegojau; kai atsiguliau po pusryčio, lig šiol pūčiau į akį, au! – žiovavo.

– Ar suveizėjai* arklius?

– Taigi taigi, kaipgis! Man arkliai nerūpi šventą dieną... taigi, tata*, pats ką dirbsi nesuveizėjęs?

– Bene kur nupuls arkliai, – pamojo tėvas ranka, – o dubos* pečių* bene užkišai?

– Taigi taigi, kaipgis, vis mat man! Ogi pats kame buvai ligi šiol neužkišęs?

– Ne bėda, išdžius rugiai lig rytojaus, – mostelėjo tėvas.

– Garbė Dievui, ir tas iškirmijęs* bent sykį! – stebėjosi motina įėjusi.

– Žmonės po visam* kada jau parėjo, o tu dar be pietų; per tą savo miegą gausi ir išalkti.

– Taigi taigi, kaipgis, stebėkis, nematei pažadinti!

– Kaip jau gali tave prižadinti? Ar aš nešaukiau, bet įsikirmys kaip paršas – nors patriūbočių* prie ausų statyk, nė tas dar neprikeltų laiku. Kaip sluogtis*, bjaurybė! Ir akys užgriuvo; į amžiną tinginį pavirtai, pasileidęs ant miego*, ar tai pridera tokiam jaunam? Būtumei verčiau į bažnyčią nuėjęs, arba po visam kur į uogas, kaip svieto* vaikiukai antai linksminasi, o tu rūgsti kaip kisielius.

– Taigi taigi, kaipgis! negirdėjau dar aš tavo pamokslo? – atšovė sūnelis.

– Gerai vaikas ir sako, – juokėsi tėvas: – ne pamokslus tauzyk*, tik pietus duok greičiau.

Jonukas paslinko už stalo; paėmęs duonos kepalą iš kertės* nuo suolo, atsiriekė porą storiausių riekių; motina įnešė rūgusio pieno dubenį kaip ežerą, įvertė saują stambios druskos. Sūnus žvalgėsi šaukšto. Žiūrėjo stalčiuje, ant lango, ant žemės; pamatęs po suolu, pakėlė, nubraukęs žemes su pirštais, įdėjo į dubenį. Kąsdamas duoną dideliais kąsniais, rūgusį pieną ėmė srėbti, net didžiosios jo ausys linkčiojo. Tėvas, pypkę rūkydamas, prašneko:

– Jonuk, ar tu vesk, ar ko!.. Pasiieškok turtingos mergos, be neapsimokėsiu skolų, negali nė atsikratyti tais velniais skolininkais.

– Taigi taigi, kaipgis! Kas apsiskolijo*, o aš turiu mokėtis, o dar parodyk, prie kurios mergos pritvinko tų pinigų?

– Tik sukis vikriai, o aš tau pasakysiu, kame gausi: pirškis Driežo dukteriai, pamatysi, kiek šimtų tau paklos.

– Taigi taigi, kaipgis. Pats galėtumei imti Katrę, tokia juoda, ir akys kaip vabolės*, o prie to dar ir sena*, už mane gerokai vyresnė.

Išgirdusi motina Jonuko kalbą, labai pradžiugo.

– Mat ar ne mano viršus? Sakiau, jog ne Jonukui Katrė, kaip žydelka* ar čigonė, kaip velniai žino, kas. Paseno, o ne nutekėjo, tai jau žinok, jog nėra dora; neimk, nereikia tokios! Ar doresnių mergų nėra sviete?

– Jonuk, tu neklausyk motinos, ji meluoja, papratusi niekus tauzyti! Klausyk tik manęs, kaip aš liepsiu, taip turi daryti, o jei ne – išginsiu abudu su motina: žemę užduosiu, kol skolas apsimokėsiu, o judu eikite sau, kur jums patinka.

– Taigi taigi, kaipgis! Pats galėsi eiti, kirsdamas šunims per blakstienas, o aš žemės neišsižadėsiu...

Berods, tu rendą* paėmęs pataikintumei prasprogti*, o skola skola paliktų. Neleisiu žemės užduoti, kad tu nesulauktumei! Mat vienas nori viską apžergti, kur mano viso amžiaus sveikata padėta. Užduok, jei nori, pabandyk, o aš nieko svetimo neįleisiu į savo butą.

– Tylėk! – sušuko tėvas. – Kaip matai, gauni į snukį! Didelė čia ponia prisakinėti... o kiaulių šerti! Kaip aš noriu, taip turi būti. Atsigręžęs į sūnų, tęsė toliau:

– Pamylėk Mataušą, veskis pas Driežą ir tikit*, netęskite, o kai paduosite užsakus*, anie ateis į ūkvaizius*, tada su dalia sutiksime.

– Taigi taigi, kaipgis! O kad, sako, Katrė nenori tekėti?

– Koks dar nenoras, bene jos bus valia? By tik tėvui tiks, duos dalį ir neveizės noro, varyte nuvarys.

Kaip tėvas liepė, taip ir įvyko. Jonukas su Mataušu apsilankė pas Driežą. Piršlys, Jonuko pamylėtas, šnekėjo ir derėjosi už jį; geras jo liežuvėlis apmetė ir ataudė*, o įgirti* ar įkalbėti taip mokėjo, jog Driežas tik seilę rijo ir rijo. Jaunasis rąžėsi ir žiovavo, bet netruko sutikti.

Katrė verkė, kaip lietus lijo. Motina tramdė ją geruoju, o tėvas subaudė aštriai: jeigu gerai rengiama ožiuosis ir neklausys, išginsiąs nuo savęs ir ničnieko neduosiąs.

Driežas pas Vingį rado apleistus ir apgriuvusius visus pašalius, vienok* tiko ir dalies dar pridėjo, kiek buvo piršliui žadėjęs. Sako:

– Žemė gera, pievos kaip avį kirpk, daržai geriausieji, su trobesiais – bepigu, sukibę visi naujus pastatysime. Nuolanka* maža, dalies nereiks niekam duoti, niekas karvelės neišves veltui. Katrelę pasodinsiu kaip vištelę ant kiaušinių.

Šalininkai* – vieni Katrę peikė, kiti Jonuką, arba tėvais baugino, o kiti tik pečius traukė.

Kol užsakai* išėjo, per tris savaites Katrė, kur tik ėjo, per ašaras sau tako nematė. Jonukas jai labai netiko. Motina, nors jos gailėjosi, bet prieštarauti vyrui neturėjo valios, o tėvas nė klausytis nesiklausė; šnekėjo tik apie Jonuko žemę, gerą vietą, įkalbinėjo, jog gyvens gerai, pralobs, pasitaisyti ir jisai padės, o prie vyro pripras; yra sakoma – miegalį pažadinsi, tinginį paraginsi; Jonukas jaunas tebėra, pamils tave ir klausys, kaip liepsi...

***

Besitaisant, besibrūzdant kaip ratas išrietėjo tos kelios savaitės. Katrė jau po šliūbo* parvažiavo su vyru pas tėvus, į jo namus. Parniūkė* atsilikęs kraitvežys*, nes jo vežimas taip buvo sunkus, net apsiputoję arkliai vos jį pavilko. Dvi šėpos*, dvi skrynios*, kaip tik akmenų, ritinių prikrautos, o tų ryšulių, patalynių, drabužių be galo! Nešė vestuvininkai iš vežimo, vilko į sukrypusią, sulūžusiomis durimis klėtį.

Kieme taškėsi, braidė ligi kelių po purvyną. Katrei kailis kratėsi, bet galvoje greit sumojo, jog čia reikia nustumdyti pakalniui mėšlus į laidarį*, porą vežimų žvyro papilti, takus akmenėliais išdėlioti, ir bus mažne kaip pas tėtušį, tik tvoros sulūžėjusios be galo.

Vedėsi vyras Katrę į vidų, tėvai su vestuvininkais ir muzikantais išėjo į prieangį marčios pasitikti.

Katrė puolė tėvams po kojų, bučiavo rankas, paskui davė katram po ilgą stuomenį* plonytėlės drobės. Motina susodino jaunuosius užstalėje, padėjo vaišes ir ragino gerti; žiūrėdama į juos, džiaugėsi ir stebėjosi:

– Kas galėjo tikėtis, jog Katrelė paliks* mano marti! Kai mano Jonuką vežė krikštyti, ji vartus atkėlė, jau prakutusi buvo piemenėlė. Ką padarysi, turbūt tokia Dievo valia. Apdovanojai, dėkui, mus gausiai; drobelė taip plona, čia audėjo austa, pažįstu tikrai.

Katrė prarijo pirmą gurkšnį vaišių, užtaisytų* kaip karčiaisiais pipirais žodžiais naujosios motinos.

Tėvas girtutėlis, nosim pamėlynavusia, šurmuliavo po aslą, tankiai, kumščius sugniaužtamas, išparpusiu balsu švarkštė: „Kaip aš liepsiu, taip turi būti!“ Paskui, užslinkęs už stalo iš antros pusės, prisisėdo prie marčios. Užsirūkęs dvokiančią pypkę, prilindęs kuo arčiausiai, marmėjo:

– Mano žemė aukso, mano gyvenimas visu kuo pertekęs; kaip inkstas taukuose vartysiesi, būsi paėdusi, tik manęs klausyk. Maža pasogėlė* tavo, menka dalelė! Jonukas būtų ir daugiau gavęs kitur, nes tai vyras ir iš stuomens, ir iš liemens, kaip iš pieno plaukęs! Kiek jam tave peikė, nieko nepadėjo, turbūt tau tokia gera laimė žadėta. Iš to apmaudo išgerkime arielkos*!

Čia, prisipylęs stiklelį, – sveika!

Per dvoką nuo pypkės, degtinės dvokimą Katrė niekur nebesitvėrė. Atsigręžė į vyrą, tas su atkritusia lūpa, išdrikusiomis seilėmis iš tiesų miega! Katrei šiurpas perėjo per kailį, nusiminė, pamačiusi, kokius draugus įgijo ligi grabo* lentos. Pažino aiškiai, jog vieną tikrą tėtušį ir vienintelę mylimąją matušėlę teturėjo savo, kurie, nors mylėdami, bet be malonės atidavė ją į tokias įžūlias rankas. Greitai sumojo sau galvoj, jog naujųjų tėvų nevadins tėtušiais, bet lenkiškai vadins: Papunėlis, Mamunėlė.

Ilgai dar kalino užstalėje jaunuosius. Katrė net apsvaigo nuo dūmų ir tvaiko, o priveikta skaudžiomis motinos užgaulėmis, tėvo žebelkavimu*, šalininkų mandagiais žodžiais, sunegalavusi nuo neįprastų vaišių, vos ne vos tamsoje nusigabeno ligi savo patalynės. Krito skersai lovos, sprogstančią skausmu ir karščiu galvą įkniaubė į priegalvį, kuris po menkos valandos sudrėko nuo sraunių jos ašarų, Tol verkė, kol miegas nuramino pavargusią galvelę.

Neilgai tesiilsėjo, nes vėjo girgždinamos durys neleido miegoti. Atsibudo net sustingusi ir drebanti nuo šalčio. Negreitai susivokė, kur nakvojanti. Apsičiupinėdama nepriprastoje vietoje, vos tik pataikė uždaryti duris, sugriebusi kažin kokį apklotą, susirangiusi lovoje, kiūtojo ligi aušros. Miegai iš galvos išsiblaškė, akyse mirguliavo įvairūs vakar regėti paveikslai; galvoje skambėjo įvairios kalbos, naujai girdėtos. Prasiblaiviusi perkratė galvoje visus vakarykščius atsitikimus, atsiminė jau atskirta nuo tėvų, su jų palaiminimu atiduota kitai giminei, kunigo sutuokta su vyru...

Atsidūsėjo, persižegnojo, akis pratrynė.

– Be nesapnuoju! O Jėzau, motinėle švenčiausia! Tikra teisybė... bet kur jis? Tai pirma naktis po santuokos... jo nėra. Čia gaidžiai gieda, jau nebetoli aušra, netrukus muzikantai gali ateiti prikelti. Kaip čia bus? Lova

nepataisyta, jaunasis pasislėpė, jaunoji iš vakarykščios nenusitaisiusi*; turbūt buvo girta... turbūt ir kiti dar tebegeria, tebešoka... Bet tylu, nieko negirdėti... Ką ta mano matušėlė beveikia? Pirmą naktelę nakvoju svetur... Dabar jau vadinsis mano namais. Kaip čia reiks priprasti? Ką čia reiks veikti?

Taip mąstė Katrė. Tankiai karštos ašaros smerkėsi į akis, bet, varu jas nurijusi, mąstė sau, jog verkimas nebepadės nieko, reikia nužemintai, kantriai ir tvirtai pasistiprinti prieš naujosios giminės persekiojimus. Jautė tą aiškiai: jautėsi dabar neturinti nė vienos širdies sau palankios, jautė, jog visi skersomis į ją žiūri, kiekvieną jos žingsnį ir žodį skaudžiai kratinėja.

Bešvintant aušrai, pašoko Katrė, apvalė savo kraitį, pataisė lovą, susitvarkė drabužius; privėrusi klėties duris, ėjo į vidų.

Niekur nė gyvos dvasios nematyti, nė čiūkšt: pats įmygis vestuvininkų. Užtat gyvuliai, visą valią gavę, šnerkštė po kertes. Veršiai, avys po kiemą pliauškė; kiaulės prieangyje indus, katilus barškino, žvygindamos visas pamazgas išlaistė. Trobos durys iškeltos ir pastatytos kitame pasienyje; turbūt padaužos vestuvininkai tyčiomis tai padarė, norėdami senius sušaldyti. Troboje tėvas, įstrižai lovos pavirtęs, knarkė, o šuo greta kaulą graužė; nebeatsiriedamas nuo paršelių, įsikėlė į lovą. Motina, kojas pakišusi po krosnimi, galvą ant židinio tarpangyje pasiklojusi dėvimuosius kailinukus, pelenuose skaniai kaip pūkuose miegojo. Paršeliai, susiglaudę prie apgriuvusio židinio, kriuksėjo, prašydami šeimininkės pusryčio, bet ši nieko nejuto. Gaidys, pašokęs ant stalo, kutnojo vištas prie trupinių; šios mušėsi su katėmis aplink išvartytus pienuotus puodelius. Žąselės nedrąsios prie slenksčio gagėjo, galveles kraipydamos, spoksojo į muzikantus, išsitiesusius ant suolų. Kada tie knarkdami suyzgė*, žąselės baidydamosi šnypštė. Asloj mažne kaip jei kieme, purvynas, o prieangyje – ką ir besakyti, nė išbristi nebegali.

Pamačius tokią tvarką, Katrei šiurpas perėjo per kailį, net plaukai ant galvos atsistojo. Bet nenuleido rankų: išvarė visus gyvulius, įstatė šiaip taip duris, užkamšė skarmalais išdaužytus stiklus, kad taip vėjas nepūstų, atrinko indus, sustatė į kertes; sugriebusi šluotražį, semtuvą, įniko valytis, kaip beįmanydama aslą sausinti. Žvilgtelėjo nejučiomis į lubas – vien

voratinkliai! Neiškentusi perbraukė porą brūkių* per balkį* su šluota. Pabudo motina. Pakėlusi galvą, pusiau atsimerkusi žvalgydamasi, prašneko:

– Na, padėk Dieve! Nauja šeimininkė atsirado!.. Ar seną paprotį varai? Šlavinėtis?! Čia to nereikia. Jei purvų nebraidysi, duonos neėsi. Pagaliau šiandien, ar tai gražu pirma keltuvių* pašokti?! Turbūt muzikantams stuomens* neturi. Mat, vyrą vieną palikusi, parkūrei valytis!.. Kas čia tavęs prašė?

Taip motinos pasveikinta, Katrė liūdnai nusišypsojo.

– Dovanok, mamunėle*, už mano atsikėlimą netikru laiku, – tarė, – bet aš nekalta, be galo sušalau, nebenugulėjau, ėjau ieškoti šilumos ir vyro... nežinau, kur jisai dingo, o žiūriu, jog ir troboje jo nėra. Šilumos taip pat neradau, duris iškeltas radau, visur šalta, šlapia, vėjas... Ir tamstos taip pat vargiai miegojot, be jokio poilsio, kaip ir aš. Dabar noriu apsivalyti maždaug; pasikursime pečių ir pasišildysime visi.

– Kas gi kaltas?! – murmėjo motina. – Vakar vakarą išlėkei viena gulti, o tas miegalius kur nors pavirtęs užkirmėjo. Nebarstyk tų smilčių taip storai: dulkės be galo, kai pradės šokti.

– Ar iš purvyno dulkės? – juokėsi Katrė. – Verčiau, mama, sakyk, jog purvą didesnį išmins.

– Ginčytis mat moki! – prašneko tėvas, ropšdamasis iš lovos, – pirmą rytą nori mus paneigti. Kaip ligi šiol, taip ir toliau mokės motina šeimininkauti ir be tokios ponios!

Katrė nusiminusi skubiai išėjo laukan. Priešininkėje* išgirdo miegančiųjų knarkimą. Pralenkusi* duris net nustebo: jos vyras miega kaip sluogtis* lovoje, kaip kiaulių migyje, greta su piemeniu, kuris, Jono spaudžiamas prie sienos, spyrėsi atgal naginėtomis*, purvinomis ligi kelių kojomis. Subjaurojo, supurvino visą šoną jo vestuvinių drabužių, Katrės pasiūtų iš gražaus ir brangaus audinio, jos pačios darbo. Suskaudo jai širdį: ne tiek drabužių gailėjosi, kiek iš apmaudo, jog niekaip negali vyro prižadinti. Šaukia, judina, glamžuoja, beveik verkdama, o jis miega, knarkia kaip dvėsdamas.

Išgirdo motina Katrės balsą, įpuolė į prieškambarį, užmetė akį, jau viską permanė.

– Tokia vikri stateisi*, – tarė marčiai, – o žliumbi dėl niekų! Nesumanai, ką padaryti. O taip!

Ir, pagriebusi už kupros piemenuką, kaip sviedė iš lovos į aslą, šaukdama:

– Tu, rupūžiuk, nusiauk kojas kitą sykį guldamas! O Jonuko nedraskyk pristojusi, – vėl kreipėsi į Katrę: – kai pramigs, ir atsikels... Ne dabar laikas tau lementuoti*, vakar nereikėjo užsisklęsti klėtyje.

Persigando Katrė, matydama tokį nemielaširdingą motinos apsiėjimą*. Nė galo jos kalbos nebegirdėjo: taip jai pagailo to piemenėlio, verkiančio iš skausmo ir drebančio iš išgąsčio.

Motina tuo tarpu užsiundė muzikantus. Tie, uždelsę su muzikomis, ėmė maršus jaunųjų keltuvėms griežti. Nors trankiai ir garsiai rėžė, bet Jono niekaip nepražadino: jisai, rodėsi, norįs tik pritarti savo knarkimu.

Katrė atnešė juostas muzikantams, patiesė savo staltieses ant stalų. Kilo iš šiaudų vestuvininkai, rinkosi kaimynai, juokėsi, tyčiojosi iš vienas kito nakvynės.

Katrė apkrovė stalus savo parvežtais pyragais, varške, apstatė buteliais, ragino svečius ir tėvus.

Tėvas, išvydęs degtinę, nėmaž nesiragino. Motina spyrėsi dar kaip ožka, bet, išmaukusi porą stiklelių, labai pasidarė šneki, kiekvienam atskirai pasakojo tą patį: kaip marti vakar vakarą, pasislėpusi nuo vyro, išlėkusi gulti, užsisklendusi klėtyje, nieko nebeįsileidusi... Jonukas, vargšas, baldėsis, braižęsis aplink duris, niekaip neįsiprašęs prie jos gulti. Iš to apmaudo ir dabar priešininkėje tebemiegąs. Bobos juokėsi, klegėjo, dievagojosi; kitos šypsojosi tiktai, kitos galvas tik kinknojo, bet nė viena žodelio neužtarė už Katrę.

Beviešint, bešokant neprailgo laikas. Netikėtai dar atžvangėjo atbraškėjo jaunosios pasekėjai: broliai, gentys* ir svočia su vyru. Apsidžiaugė Katrė, sulaukusi savųjų. Susodino, vaišino kuo beišgalėdama. Tėvas, gerai jau įmaukęs, šūkavo, sklaidėsi, girdamas savo žemę – aukso obuolį, savo sūnų – vyrą iš stuomens ir iš liemens, gailinosi pliką marčią, nevertą jo sūnaus, tegavęs. Svočios vyras, taip pat jau įkaitęs, ginčijosi ir gynė savo pusę, tyčiojosi iš jo pamatų, pro kuriuos šunys lando, iš stogų dangumi

dengtų, iš rūmo be langų, be durų. Iš pradžių juokais, paskui ir iš tiesų išsibarė, špygomis išsibadė, vos tik ligi peštynių nepriėjo. Tėvas, kumščiais mušdamas į stalą, rėkavo:

– Mano dvaras, mano geras, o nekviestiems svečiams nėra vietos! Kam nepatinka – laukan! Kaip aš liepsiu, taip ir bus!

Per barnį sumišo* visos vestuvės, kiekvienas tik žvalgėsi, kaip išsprukti namo. Anos pusės vestuvininkai išbruzdėjo atgal, taip pat ir kaimynai vienas paskui kitą spūdino laukan. Motina, girta apsimetusi, susirangė lovoje, lyg nieko nejuntanti. Katrė išsigandusi drebėjo kertėje. Tėvas įniršęs nė nepajuto, kaip svečių maža beliko. Ėmė prie visų kabinėtis: prie muzikantų, marčios, prie motinos, žadėdamas visus išperti*. Jų laimei, išsiropštė Jonas iš miego, išgirdęs tėvą berėkaujant po trobą. Jau duris beverdamas, sušuko:

– Taigi taigi, kaipgis, to dar betrūko... niekas dar čia negirdėjo tavo gerklės! Nežinai gultis prisisprogęs, ne triukšmą kelti!

– Je je, kaip tau, kad niekas daugiau nerūpi, tik gulėti ir kirmyti per dienas naktis! – lengvesniu jau balsu ginčijosi tėvas.

– Tau, rodos, niekas nerūpi už mano galvos... išsimiegojęs, duonos išsiėdęs*, užsimanei vesti.

Dar tokią plikę parvedei už ponią ant mano žemės. Nesitikėk, neduosiu jūsų valiai, bet kaip aš liepsiu, taip turi būti! – ir vėl smarkiai trenkė su koja į purvyną.

– Taigi taigi, kaipgis! Kas čia tavęs bijo? Bene aš užsimaniau vesti? Varu Katrę man pats užkorei, nes pinigų tau baisiai prireikė, nebeapsikopei* skolomis. Bepigu dabar tau gudrauti, kad jau atsikratei per mane žydų!

– Bene man pinigų reikėjo? Juk tu sau žemę išpirkai!.. Užtai, vaike, dabar mokykis gyventi! Sek mano pėdomis, jei nori gyventi: valdyk bobas, nesiduok už nosies vedžiojamas.

Katrės brolis, kuris dar čia tebešurmuliavo, sušuko asloje:

– Sudiev, tėtuši! Dėkui, jog patyriau, koks buvo Jono vedimas! O tu, svaini, laikyk pačią kaip reikiant, nes už jos laimę tu atsakysi... paėmei keturis šimtus ir dalį!..

Tai sakydamas, pagrasė jam dar stirnakoju*.
– Taigi taigi, kaipgis, man mat nepakelti!

***

Koks gyvenimas, toks ir mirimas, arba kokia pradžia, toks ir galas. Taip ir Driežo Katrei: kokios vestuvės, tokia ir laimė. Tėvams neįtiko niekuo. Ką tik Katrė darė, vis peiktinai; vaikščiojo ar sėdėjo, šnekėjo ar tylėjo, juokėsi ar verkė, darbavosi ar gulėjo – vis negerai ir negerai. Tėvas kitaip jos nevadino, kaip tik – šavalka*, plikė, ne tokios Jonas vertas. Motina, visaip meluodama, įdavinėjo* marčią vyrams, džiaugėsi, nugręžusi nuo savęs tėvo keiksmą, nes per jos liežuvį kaltė Katrei kliuvo.

Išaušo jau pavasaris. Po vakarykščio lietaus nušvito visa padangė. Saulelė linksmai šviečia, gaivina ir šildo žemelę, ką tik išsilaisvinusią iš šalto kietos žiemos kalėjimo; šalčio suspausta, sniego prislėgta, atitolinta nuo saulės, kentėjo ilgus laikus sustingusi ir apmirusi. Šiandien tarytum juokiasi linksmai, budinama atsigręžusios saulelės, sušilusi jos įkaitoje. Ji visa net garuoja, kvėpuodama iš vidurių paskutinį pašalą. Vėjelis, pranokdamas saulelės spindulius, šiltai pūkšnoja, skubindamas džiovinti purviną jos paviršių. Sniegas, kur ne kur dar pasislėpęs, baltuoja patvoryje, bet, pabūgęs šviesos, traukiasi, nyksta, tyžta, šyla ir tirpsta, mainosi į vandenį; pavirtęs vandeniu, graužiasi vinguriuotus takelius, tvinsta pakalniui į upelį, iš paskubos net apsiputojęs. Miškas papuro ir papilkavo pumpurais. Paukšteliai, kiekvienas kitokiu balsu, vinguriuoja savo giesmę, garbindami pavasario aušrelę. Sumišę balsai – tetervinų bildesio, vieversėlių vyturiavimo, varlių kurkimo, vabalų zyzimo – ir pasklidęs ore jų atgarsis padaro nepermanomą ūžesį, be galo meilų širdžiai, malonų ausiai. Vadovas didelio pulkelio, senis žąsinėlis, klykdamas patraukia iš pietų; žino gerai kelią, veda paskui save nemažą būrelį, persiskyrusį į dvi ilgas kartis; nutraukė, nuglegėjo tiesiai į šiaurę. Baltos gulbelės šniokštuoja sparnais virš pušyno, pailsusios iš tolimos kelionės; sunkiai mosuoja sparnais, garsiai tūtuodamos, ieško vietos, kur nusileisti. Kažin kur, toliau už miško, suklykė gervės. Ančių – tų begalinės minios užplūdo – kvarkinasi, pleškinasi po pievas, tokiais būriais pakilusios kaip debesimis laksto. Ilgakojis

gandras, stypinėdamas po laukus, renka šapus; prisikandęs pilną snapą, kyla į lizdą; ten, užsiversdamas galvą, klekina, sparnais pasisklaidydamas, ginasi nuo priešininkų, besisukiojančių aplinkui. Žvirbleliai kanaplesėliai* linksmai čirškauja apie gandralizdį. Ledspira*, šokinėdama prie tvenkinio, linguoja uodegėlę.

Kūtvailiškių sodžiaus rugių laukas kaip žalia gelumbe apsidengė. Po sodą taip pat, kas gyvas galįs, juda, plasta, kiekvienas ypatingai reiškia džiaugsmą, sulaukęs linksmo pavasario. Margi balandėliai, būriais lakstydami, nuo stogo ligi stogo skrajoja. Raudonas gaidys, išsivedęs vištų būrį ant skiedryno, pasikraipydamas raudoną skiauterę, garsiai gieda. Širvas* žąsinėlis kiūto ant vienos kojos netoli prieangio, galvelę pakreipęs klausosi, ar necypčioja žąseliai ląstoje*. Rainas katinas, pašokęs ant malkų, šerį papūtęs, uodegą pastatė prieš rudį, o tas, lakstydamas aplinkui cypdamas, pasikaukdamas loja.

Vaikų visus būrius ant pamato išperėjo saulelė: sustirę, susimurinę gniaužia drėgnas smilteles. Didesnieji jau basi, raudonomis nosimis ir kojomis, po gatvę važinėja ratukus. Džiaugdamiesi šnekasi:

– Mamaitė daug daug kiaušinių rytoj dažys, visą puodą su kaupu!.. O jūsų vištos ar daug pridėjo? Mušime per Velykas.

– *Ij mūsų dažys jaudonai, as nemusu, jitinėsu*.

– O aš tavo takšt, ir sudaužau.

– *As mamaitei pasakysiu*, – čirpė vos neverkdamas.

Vyrai ant skiedryno, nors kepurės dar žieminės ir pirštinės kailinės, bet, kailinius ant tvoros pasimetę, vienmarškiniai mietus tašė. Kitas, kumelę įsispraudęs į žambrį*, bandė daržą arti. Mergikės, vandens kibirą pasistačiusios, jau tykojo perlieti artoją, kad jo kumelė būtų riebesnė. Kitur šeimininkas grėbstė, valėsi kiemelį ir, parėjus iš lauko avims, skaičiavo ėrelius, rodydamas pirštą pagal nosį pasikėlęs. Kitame kampe, prie krūvos rąstų ir užtiestos statyti jaujos*, būrys vyrų strūliavo*, baidėsi. Kažin koks žilius parsiundė būrį kiaulių iš rugių; botagu nešinas, priėjęs prie vyrų, ėmė bartis:

– Ar jūs pašėlę esat – taip apleisti kiaulėmis rugius! Turbūt velnias apstojo; juk tai pavasaris! Visame sviete nėra tokio pasileidimo kaip pas mus. Kad Dievas ir duoda, o mes patys metame duoną nuo savęs... Aš

pasakysiu: kad nežiūrėsite kiaulių, atminkite, nepūpkite*, kad nebepareis kuri, arba uždarysiu parvaręs, kieno bus, ir neduosiu nė rublio; matyti, jog su jumis negali geruoju kaip su velniais. Į rugius nuėjus, Jėzus Marija reikia šaukti – tiek žalos daro!

– Dėkui, dėkui, dėdele, bent vienas apibark. Teisybė, didelis mūsų visų apsileidimas – taip neveizėti*.

– Tik gaila, neturiu šunų, ne vieną kiaulę velnias atimtų.

Kitas, kurio kiaulė buvo parvarytame būryje, tiek besako:

– Ir tavo paties deglę mačiau vakar rugiuose.

– Veizėkite, pieškite ir mane, barkite, – pašoko senis, – ar velnias jūsų neleidžia! Reikia visiems žiūrėti, nes liksime be duonos.

Taip vyrai po laukus bruzdėjo, o bobos po vidų. Vienur valėsi, lubas plovė, sienas šveitė, patalynes valkstė, kitur pyragus minkė arba jau iškeptus dėliojo. Kita miltų geldą nešėsi iš klėties į trobą; visur ruošėsi Velykoms, mėsas plovė, ruošėsi kepti; varškę darė, kastinį* suko, lašinius pjaustė, o visame sodžiuje, kiekviename bute, kaminas rūko dūmais, net gatve einant jutosi įvairūs kvapai. Mergos, šeimininkių siuntinėjamos, tekinos lakstė, skubėjo darbuotis šį vakarą, kad rytdienai mažiau beliktų darbo, anksčiau galėtų išeiti velykauti.

Kitai šeimininkei nesisekė vargšei: nekilo pyragai, puodeliu nešina lakstė po sodžių, ieškodama mielių; viename ir kitame kieme klausinėjo – vis neturinčios.

– Reikia lėkti prie galinės, – jie per gavėnią alų darė, gal ten gausiu.

Radusi Jurgienę sviestą beplaunant, apsikabinusi prašė:

– Jurgienėle, balandėle, duok mielių nors lašelį... miltus tokius brangius nupirko. Tėvas išgins mane į pipirų žemę, kai sukris pyragai.

– Taip mažai teturiu, visos nešė, nešė!

– Ko neužėjai pas Vingienę? Katrė nuo motinos, andai* mačiau, parsinešė visą butelį, jų liks.

– Buvau, širdele... kad ten įpuoliau į tokį triukšmą, tai bėda!

– Jau turbūt prieš Katrę sukilo?

– Visi riejasi kaip šunys... Ir Katrė gerą turi liežuvėlį, taip kertasi, kad bėda!

– A, matai tiktai, prabils, nebeiškentės!

– Na, kad ten negali. Gana kentėjo ir norėjo Katrė būti mažesnė. Juk aš ten rytą vakarą, žinau viską. Jau kaip ji pradžioje, tuo pradėjimu, lenkė tėvus: visada švelniai, gerai, maloniai slaugys, šokinės, įmanė ant rankų nešioti... Nieko nepadėjo: kaip laido dantis* ant jos, taip laido. Prisiklausė visko, užteko. Dabar jau atsibodo, ėmė kirstis kaip kirvis su akmeniu... Dantinga ir Katrė!

– *Dveigys treigį užėjo**, atata! Gerai Vingiams, gerai! Kiek ji mane veikė, liežuvį laidė, kai mes provojomės* su tėvų nabaštikais*, o pats ir į svietkus* ėjo tėvams... Gerai, kad bent marti jiems kaktą perskeltų! Ar girdi, tu pamokyk.

– Klausykis, nabagute! Juk per mane Katrė ir pakilo rietis. Aš prikurs-čiau... Pirma ta motina duos, duos pamokslus, tėvas nuo savęs keiks, pyš-kins... O ir Katrė, matyti, atkakli: būdavo, rėks, rėks, piktumu nesitver-dama, bet nesibars. Sakau: argi tu liežuvio neturi? Tokią dalį parsinešei, gyvenimą kaip ir išpirkai, ir tu leisiesi taip joti sau ant sprando? Na, kad užniko kirstis, nė žodžio nebenutyli... Pašėlęs ir Katrės liežuvis, kad bėda!

– Na, o vyras ką besako?

– Bene dar tą mulkį gali vyru vadinti? Jis ne vyras, bet stuobrys iš-puvęs, be galvos ir be širdies. Kiek ta Katrė vargsta su juo... bučiuos ir myluos, šnekins, malonėsis, glamžuos, norėtų pabudinti, norėtų žmogumi atversti, nieko negali. Jisai: „taigi taigi, kaipgis!“, ir gana, o tinginys, kad bėda. Su tėvais tik moka rietis.

– Taip ir gerai, sukibs abudu išvien prieš tėvus.

– Kad bent dar nekibtų tas veršis. Jam pati nerūpi, žiūri tik, kaip at-sirieti* nuo darbo, jei kuomet pradeda tėvas ūdyti. O Katrė, tai pašėlusi darbininkė, išširga* eina, sesele, darbas jai tirpte tirpsta rankose. Nors ir senė Vingienė nesugriuvusi, bet marčiai nė gerti neatneša dirbant. Žiū-rėk, kaip ji pašalius apvalė; ta pati trobapalaikė kaip ne tokia paliko. Bū-davo negali nosies įkišti, dabar bent sausa, švari kaip žmonių. Užtai juo labiau motina ir šėlsta, kad jos mėšlus apkopia...

– Ka ka ka! – juokėsi abidvi.

– Ar daug sviesto susisukai per gavėnią?

– Nedaug! Kas tos mano karvės pirmdėlėlės*, žiemmilžėlės*... Pašaras prastas, pieno neduoda.

– Šit ir mano visas, galbūt poros gorčių*... Įsiplepėjau, o mano pečius bevėsta. Dėkui už mieles, sudiev!

***

Vingių kiemelyje purvynai truputį apsusę*, takelis į klėtį ir po slenksčiu išbarstytas geltonomis smiltelėmis; dar krepšiai su smiltelėmis ir naščiai* tebeniūkso pamesti patvory. Trobos stogas storai apkerpėjęs, kur ne kur tarpais stypso stiebai žolių, vasarą žaliavusių ant stogo, kerpės kėkso kukuliais kaip duonos kepalais. Visas stogo paviršius atrodė kaip kęsynė* skynimuose*. Stogas per vidurį giliai įlinkęs kaip kumelės nugara; viduryje iškišta lentų gerklė, kamino pavidalo, kitą kartą dūmus vėmusi, dabar visai nukrypusi į vieną pusę; rodėsi, lyg kad troba galvą kraipo, stebėdamasi niekada nemačiusi išbarstyto kiemelio. Sienos sulinkusios ir susmegusios, negalinčios atsitiesti po stogo kiminų* sunkuma*. Pastogės kertė ties priešininke visai jau į žemę atsirėmusi, rodėsi, turinti atspyrusi trobos galą, kad langeliai neįsikastų į žemę. Stakta išsiviepusi įkypai, per tai durys vis praviros stovėjo. Prieangio viduryje aukštai sugrįstos luobinės užlos*, aprūkusios spindinčiomis suodimis, po jomis du vąšai pakabinti, apačioje sušlavinėti į krūvelę pelenai ir užkopta ugnelė. Indai surikiuoti į kertes; asla truputį pasausinta. Troba taip pat apvalyta: lova pataisyta, langai neseniai nuplauti, dar drėgni stiklai, kur išsproginėję, užspraudyti šakaliais ir keliomis rūtų šakelėmis apkaišyti; asla sausa, išbarstyta, krosnangio* ir židinio griuvėsiai nušluoti. Troba šilta, krosnis, atrodo, kūrenta, bet nė kokiu dvoku neprikvipusi.

Katrė, vienmarškinė, nesurištais plaukais, basa prie stalo kočiojo* drabužius; įpykusi įniršusi plyšo raudoniu, truputį vėjo supūsta, o daugiau iš apmaudo; juodos jos akys spindėjo piktumu, tarytum kibirkštis pažers į šalis; su kočėlais smarkiai švaistėsi.

Tėvas stovėjo asloje, netoli durų, motina prie židinio. Jonas išsitiesęs kniūbsčias prie krosnies ant suoliuko; maža jam vietos, todėl kojas ligi kelių pastatęs aukštyn pagal sieną; galva antrame gale nusikišusi ilgiau suoliuko; truputį burną pakėlęs, pypkę žinda.

Katrė drebančiu, bet skambančiu balsu aiškiai prorėksmais* barėsi:

– Nė jokių ištaigų* neprašau! Nepratusi kiauliškai ir nenoriu... Prie mano tėvelių šunys ir kiaulės geriau ėda. Grietinė antai – vienos kirmėlės, laikei apsižergusi!.. Kas tą kastinį gali ėsti? Mėsa kaip šikšna*... Nė pyrago gabalėlio nėra atgavėti*! Ar tai ne gėda ir patiems? Įmanytumėte savo draugą atsisukę suėsti! Ubagai geriau pasitaiso Velykoms negu jūs.

Motina, turbūt jau pritrūkusi žodžių, tą patį čirkšdama, rankomis mojuodama, atkartojo:

– Pataikūnė! Pataikūnė! Tinginė! Pajuodėlė!..

Tėvas vėl švarkšdamas kriokė:

– Tylėk, tuoj gauni į dantis! Kaip aš liepsiu, taip turi būti.

Jonas nusispjaudamas drūtai pritarė:

– Taigi taigi, kaipgis! Laidykit gerkles... Kas čia jūsų bijo?

Katrė, skubėdama kočioti*, taip smarkiai daužė į stalą, net langų stiklai virpėjo, ir vis nesustodama šaukė:

– Bene mane iš kokio kiaulininko parvedėte?! Ar aš jums siūliausi? Darbo aš nebijau, o jūsų liežuvio nė tiek!.. Man valia dirbti, valia nedirbti; savo šimtais išpirkau gyvenimą, o dabar per jūsų šykštumą kąsnio neturiu... gėda kam ir pasakyti. Per kiaurą žiemą kaip kokia vergė viena dirbu, visus gyvulius veiziu, o jūs tik dantis ant manęs pakabinti* temokate... Kad jūsų gyvenimas ežeru būtų aptekęs!

Barėsi rėkdama Katrė, o su kočėlais daužė, net stalas tratėjo, užtai ir tėvai, atstu* atsitraukę, barėsi. Taip kriokė tėvas, net gerklėje jam apkarto, o Katrės perrėkti niekaip negalėjo; ji spigino* ir spigino tėvams visą teisybę. Tėvas perpykęs, dantis tratindamas*, išlėkė į lauką, daužė duris, net sienos sudrebėjo. Motina paskui bėgo čirkšdama:

– Parvesk vyrus, eik į sodą! Matai, kad nieko nebus, reikia *duoti po sletatatoriu**! reikia pamokyti tokią ponią!

– Tauzyk kaip kvailė! Kam man tų vyrų? Aš ir pats mokėsiu. Būčiau ir dabar nutvėręs iš užpakalio už kupros, kad ne tie kočėlai jos rankose, susiturėjau tik tą kartą. Žinai gi, ir aš prisivengiau; tokia pikčiurna, pone Dieve sergėk, gali kaktą perskelti! Kitą sykį aš jai parodysiu! Kaip aš liepsiu, taip ir turi būti! – nuėjo, kumščius sugniaužęs, numojavo.

Katrei rankos kojos drebėjo, širdis plakė, kakta karščiu degė. Pasišalinus tėvams, užsikvempusi ant stalo, parymojo, nusišluostė prikyšte akis, atsidūsėjo giliai giliai. Tik atsisukusi žvilgt į vyrą, ir vėl jos akys pasruvo ašaromis.

Jonas visai užmigęs, pypkė iškritusi iš dantų ir seilės išdrykusios.

– Išsvajotasis tai mano vyras, mano tėvo išskirtasis!.. Tokios tai meilės troško mano širdis!? – kaskart lengviau kočiodama, mąstė Katrė. – Taip tad pildosi tėtušėlio žodžiai: „Jaunas tebėra, mylės tave ir klausys...“ Bepigu, kad dabar galėčiau parodyti, katras vertesnis meilės, krosnis ar ta žmogysta? Motinėle, mano motinėle, į kokias rankas mane atidavei!? Tėveli mano brangiausias, kuo aš tau taip nusidėjau, kad tu mane į tokį pragarą įstūmei?! Būtų buvę verčiau neužauginti, ligi mažą kur nužudyti!.. Išrėdėte, ištaisėte, o kokiai laimei?! Varsto kaip peiliais mano širdelę, girdo kartybėmis kas dienelę! Plyšta širdelė, sprogsta galvelė, nėra kam paguosti, nėra kam priglausti!.. – ašaros kaip pupos riedėjo Katrei per skruostus. – Gėlė* mano širdelė, gėlė... jautė, tik nepasakė, ką reiks išgirsti, kiek reiks iškentėti! Motinėle mano mylimoji, įkalbėjai mane nuo širdies: tėvus lenkti, jų klausyti, rūsčiu žodeliu neužgauti, vyrą mylėti! Prižadėjau, o kaip pildau? Dievulaičiau, kad negaliu, niekaip negaliu, nebeužtenka kantrybės! Kuo aš pavirtau?! Pasibaisėtų manimi ir užkulniškiai. Ne mano kaltė, ne mano, jie patys prisuokė mane prie to... Ką čia reiks veikti, kaip čia reiks tverti! Pusė metelių dar tik praėjo, o, rodos, jau amžiai!..

***

– Ko jūs nesikeliate! Ar velnias jus apstojo taip ilgai kirmyti? – šaukė tėvas, eidamas per kiemą, bet apsiriko: Katrė baigė jau pusrytį virti ir kitą apyvoką buvo jau apėjusi. Jonas, tiesa, dar tebedrybsojo klėtyje. Motina troboje kentėjo susirangiusi lovoje. Tėvas, įėjęs į trobą, barėsi:

– Aš, per naktį arklius ganęs, jau parėjau, o jūs ligi pusryčio kirmijate! Ko nežadinate Jono? Ta šavalka besivalkiojanti, o tas turbūt tebedrybso!

– Sunku mat jai pažadinti, – barėsi motina, – man taip galva gelia! Ji pati išsiropštė, o Jono nežadina tyčia, nori pasirodyti viena darbininkė. Iš to smarkumo, kažin, ir pusrytį ar išvirė. Jonas neėdęs negali niekur eiti!

– Kai aš jus imsiu perti visus įsikarščiavęs, tai skliundžiomis* eisite... Visas svietas kruta, Jonas mat neėdęs negali eiti!

– Šauk, šauk, susimildamas! Lyg nematai, kas yra? Pirma vaikas buvo kaip žiburys, o dabar koks?!! Nepatinkamą pačią gavo ir nenori darbuotis; pagaliau vienam visi darbai, nė jo sveikata nevalioja*.

– Tik maždaug reikia krutėti. Žiūrėk, visi po ventas* nuo aušros pjauna, o mūsų niekas nesirūpina.

– Taigi taigi, kaipgis! – sušuko Jonas, žengdamas į trobą.

Tėvas nutilo. Jonas, krapštinėdamas mieguistas akis, bambėjo:

– Gerklę laidyti težinai, o dirbti man vienam reikia! Vakar išėjau apie vakarą pjauti ir nulaužiau dalgį; šiandien reikia važiuoti į turgų naujo pirkti.

– Važiuosime abudu! – nudžiugo tėvas. – Nusipirksime dalgį, dar gal gausime kokį pjovėją pasisamdyti; vienas, žinoma, nepajėgsi nupjauti.

Vyrams bešnekant, Katrė įnešė praustuvę ir taisėsi pilti pusrytį. Girdėdama vyrų kalbą, neiškentė neatsiliepusi:

– Ar jau kito dalgio nebėra visame bute? Tėvelis nuvažiavęs ir vienas viską nupirks, o Jonas tegu pjauna, aš iš vandens trauksiu. Atminkite, jog pasiliksime su pievomis, kaip ir su kiekvienu darbu; negana nesikeliate laiku, dar mat reikia abiem gaišti šiokią dieną, kur visas svietas kruta iš paskutiniųjų, o jūs po turgų valkiositės!

– Tau nerūpi... kaip aš liepsiu, taip turi būti!

– Taigi taigi, kaipgis, laidyk čia gerklę!

– Anokia tu čia darbininkė – liežuviui tik laidyti.

Visi kartu sušuko ant Katrės. Ta džiaugėsi išsprukusi pro duris.

Po pusryčių vyrai, įsispyrę į batus, kinkėsi arklius, taisė vežimą. Motina, krūpštinėdama aplinkui, tarė:

– Reikia ir man važiuoti; turiu parduoti kvortą* sviesto ir kiaušinių dešimtį.

– Kurgi ne! Tokios dar betrūko! – subarė tėvas. – Žinai, kaip pas mane? Boboms sėdėti užpečkyje*, nesivalkioti kaip kantaplėms* paskui vyrus, o parduoti, jei ką turi, mokėsime ir be tavęs. Duok šen, įdėsiu gerai į vežimą.

Motina dairėsi. Nebenorėtų duoti savo pardavinio*, bet tėvas jau glemžė iš klėties puodelį sviesto ir krepšelį kiaušinių. Katrė pamačiusi vėl atsiliepė:

– Ką gi čia užsimanėt parduoti paskutinį kąsnį! Ką gi beėsime subatomis* per šienapjūtę?

– Tau tik viską suėsti terūpi, – šokosi tėvas, – o iš kur kapeiką paimsi? Džiaukis duonos turinti, ne sviesto!

– Jai daugiau niekas nerūpi, kaip tik skanėstai, – pritarė motina.

Jonas nieko nesakė, nes ir jisai labiau norėtų suėsti nei parduoti. Katrė, priėjusi prie vyro, prašė:

– Joneli, nupirk man nors svarelį muilo; reikia bent išsiskalbti šienapjūtei.

Vėl kaip dagį visiems pakišo. Tėvas spjaudėsi:

– Tfu, po velnių, tokių dar pramonių* betrūko mano gyvenime!

– Giltinių strainiuška*! – pridėjo motina, – amžių baigiu be muilų, tačiau esu paėdusi.

– Taigi taigi, kaipgis! Visų ištaigų bereikia...

Išvažiavo. Motinai vėl sugėlė galva, įsirito atgal į lovą. Katrė velėjo* drabužius, šutino ir krepšiuose su naščiais nešiojosi prie skalbyklos.

***

Kūtvailiškių pievos driekiasi pailga lygme* išilgai Ventos. Nuo sodžiaus pusės kalvos ir kelmuoti dirvonai, priešais, antroje pusėje, pušynai žaliuoja. Venta po plotmę visaip išsivinguriuoja, skiriasi į šakas, kurios, vingį aprietusios, ir vėl į krūvą susibėga, bet plaukti tiktai per potvynius tepakyla, o vasarą niūkso vietoje, apėjusi dumblais ir purvynais, per tai ir pievos šlapios ir smukios*, išdžiūsta tiktai pasitaikius giedrai vasarai. Tankiai per šienapjūtę tyvuliuoja vanduo po žolyną pasruvęs, o jei kartais sodresnis lietus sudrožia, tada Venta bematant pakyla, išsiliejusi plačiau duoda vandens šakoms, ir, susibūrusios visos kaip viena, pasijudina plaukti. Tuomet nuplukdo, nuneša pradalges, kupsčius ir kūgius, o stačioji žolė, aptvinusi ligi viršūnių, lenkiama sraunumo vandens, susikloja gulsčia ligi pat žemės. Tuomet šienaujantiems padaro nemažai žalos. Užtai nusekus pavasario potvyniams, pragiedrėjus, prieš šv. Joną subruzda jau sodiškiai po ventas valiuoti*.

Rytmetį, saulelei apšvietus pirmais spinduliais pušyno viršūnes, apibėrus žemę spindinčiais rasos burbulėliais, sukilus paukšteliams čiulbėti,

sustoję vyrai į būrelį garsiai suvaliavo. Dainos atgarsis atsimušė pušyne: antroje pusėje ligi sodybos skleidėsi vėl malonus garsas. Tas būrelis dar nepabaigė tęsti, kitame rėžyje vėl įniko ūžti. Kitur dalgius skambino ir klepnojo. Tokio ūžesio balsas kilo nuo žemės, kartu su balta migla sklido ore, mišo su vieversėlio giesme, nuūžė, nuskambėjo toli toli padangėse.

Margoji gegelė papušynėje linksmai kukavo ir sukvakėjo. Ventos gelmėje, duburyje, pliaukštelėjo lydeka. Su pusryčiais pasirodė mergaitės, pasirengusios į darbą. Šeimininkai su arkliais ir vežimais danginosi į pievas; vežiojo žabarus* kamšoms*, kur negalėjo įbristi; vežėsi iš namų lentas, visokias duris tiltams ir lieptams; per griovius dėliojo, taisė takus šienui išvilkti. Pjovėjai sušilę suplukę, vienmarškiniai, pasiraitę, nusitvėrę į glėbį dalgiakotį, susilenkę brido išilgai rėžio, koja už kojos, neaplenkdami sausumos nei pelkės. Kaip įniršę kareiviai arba kokie galvažudžiai kirto su dalgio ašmenimis, klojo žolelę į pradalgę, suko į šalį kaip kokią juostą, vilko greta, o savo šliūžei* skynė platų kelią. Kiekviename rėžyje du ar trys vyrai, eilėje vienas paskui kitą, kinkavo ir kinkavo, visi pavieniui. Kitas pailsęs sustojo, dalgį pasistatęs, suskambino, sužvangino su pustykle* per ašmenis, sučerškino, kepurę atsismaukęs, prakaitą nubraukė, diržą ant pilvo patampė, ir vėl dalgį į glėbį, ir vėl kinkavo.

Žolelė kioksojo pradalgėje pasišiaušusi, tarytum nenusimananti atkirsta jau nuo savo kelmo, nėmaž nenuliūdusi.

Mergikės įkandin vyrų šarpavo* kaip bitelės erškėtrožėse, nelaukdamos nė žolės pavystant, lėkė į pelkę padėliotomis lentomis, arba kur pakliuvo murkdėsi, brido pasikaišiusios, dumblais apsitaškiusios, basos, kaip antys raudonomis kojomis, nebodamos nieko, stūmė su grėbliu pradalgę pagal žemę, sugrėbusios glėbiais dėjo varvantį šieną ant velkių*; prispaudė su grėbliu, paskui užmetė virvelę ant pečių, kartelių galus nusitvėrusios, murkdėsi, brido smukdamos, klupdamos per purvynus, kol pribrido ligi padėliotų lentų. Priėjusios lieptus, tekinos lėkė, išilgai vilkdamos šėkų* valktį* už save didesnį, kaip skruzdėlės. Vilko ant kalvos, vertė į pakūgę* džiovinti. Mergos pailsusios, sušilusios skuba šarpuoja; nors kiekviena savo rėžyje verčia, bet, kita kitai pavydėdamos, grėbsto, godėjasi, kiekviena stengiasi kuo daugiau suglemžti.

Vyrai kinkuoja ir slenka į vieną pusę; moteriškos velka, šliaužia priešingai, į antrą pusę; vilnija kaip varpos vėjo linguojamos, maišosi, marguoja žaliosios ventų plotmės*, tarytum baltų žąsų prisklidusios. Taškosi po vandenį, murkdosi po dumblynus, bėgioja, rodos, banda* gyliuojanti*. Saulelė kaitina be jokio vėjelio.

Nebetoli jau pietūs, nes bobos su lauknešėliais, persižabojusios krepšeliais, slenka per pušyną į pavenčius. Ankstyvesniųjų būrelis, susėdusios pavėsyje, lūkuriavo, kol išbris darbininkai, ir tarp savęs šnekučiavo:

– O tai, žiūrėk, kokį valktį Katrė velka! – rodė viena, – ne tinginė, sesele! Juk čia nevalios jai nėra, o dėlto dirba pašėlusiai, kad bėda!

– Ką gi darys nedirbusi? Kad vyras tinginys, pati turi būti darbininkė – visuomet taip yra.

– Neduok Dieve, į kokį sūrų rasalą* įkrito mergelė! Kas žino, kokia širdis bėra jos tėvų... Tokią dalį paklojo, sesele, o vaiką įkišo į tokį vargą, kad bėda!

– Motina, žinoma, gailisi prapuolusios dukrelės; mačiau pašventoryje, kaip Katrė verkdama guodėsi. Motina kartu verkė, o tėvas, girdėjau, sako: „Kentėk, dukrele, atsigausi, tėvams numirus, žemė gera!“

– Kentėk, kentėk! – juokėsi kita. – Kol saulė patekės, rasa ir akis išės. Tokie dar tvirti tėvai; marti dar pirma gali kojas pastatyti, besiplėšydama viena su darbais. Motina iš didelio darbumo*, marčią gavusi, ir rankas susinėrė, pagaliau nebeneša nė pietų: Katrė, ateidama grėbti, turi pati atsinešti...

Kažin kur įniršo pliaukšti*, nėję dar ėsti:

– Pone Dieve, sergėk, kad šįmet tokios šlapios ventos! Pernai buvo daug sausesnės.

– Visą šieną reikės patiems išvilkti, arklių neįves... Nuobodus darbas... Kad bent Dievas giedrą pratęstų, išvilktas šienas nesupūtų.

Pjovėjai pradėjo žvalgytis į savo šešėlius.

– Kažin kelinta gali būti valanda? – paklausė vienas iš būrio.

– Valandos dar mat bereikia! – juokėsi kitas. – Pilvas geriausiai laiką nurodo... Antai ir nešėjos atvilnija su pietumis.

Skambino dalgius, šluostėsi prakaitą ir palengva pradėjo po kelis kalvos link slinkti. Vienas brisdamas įsmuko ligi juostos, storai susipurvinęs,

vos išmaujojo*... Kitas, eidamas takeliu, į šaką įpliumpėjo; juokų, klegesio ligi valios. Jaunesnieji įniko mergas velėnomis taškyti, ir tos nepasiduodamos leidosi priešais; paskui juokaudami, stumdydamiesi, mergų valkčius pagrobę arba jas pačias už rankų išlakinę, išklegėjo iš pelkės.

Rinkosi visi į būrelius, ieškojo pavėsio. Nešėjos išsisklaidė su pietumis, kiekviena prie savo šeimynos; tie, į ratą susėdę, lauknešius pasistatę viduryje, juokaudami valgė.

Per patį pietų įniršį tik griaustinis – *turrrurrrur*!! Čia pat, rodos, ant galvos. Kaip tik elektra užgavo visus, sujudo kaip skruzdėlės, per skruzdėlyną kirtus. Kiekvienas nusigandęs žvalgėsi į debesis. Pamiršo ir pietus: vienas pavalgęs, kitas ne, vieni, pasigriebę grėblius, sausąjį šieną metė į kupsčius arba krovėsi į vežimus. Kiti išlakstė arklių atsivesti. Šienas pjauti niekam neberūpėjo, puolė tik išdžiovintojo gelbėti.

Vingiai taip pat bruzdėjo. Tėvas brizgilais* nešinas landė po alksnynus; Katrė šieną vertė į kūgį; Jonas, atsigulęs ant pilvo, baigė iš lauknešės* pieną srėbti. Vežimas prikrautas jau stovėjo.

– Skubėk, Joneli! – prašė Katrė, – reikia apgrėbstyti ir priveržti vežimą; tėvelis netrukus arklius suras.

– Taigi taigi, kaipgis, vis į mane žiūrit... Taigi lipk ant vežimo!

Katrė pasistatė šalia vežimo kartį, įsikibusi šoko ant tekinio*, paskui ant vežėčios* ir užsirito ant šieno viršaus. Atsistojusi šaukė:

– Ko stovi? Grėbstyk, duok kartį, skubėk, debesys jau čia pat!

– Taigi taigi, laidyk gerklę!

Jonas atsidėjęs darbavosi. Katrė ant vežimo nekantrybe degė.

– Kas čia tau yra? Čiupinėkis, antai tėvas parjoja, mesk virvę greičiau! – skubino vyrą, pati įmanydama iš kailio išsinerti.

Pradėjo Jonas veržti. Kiek patrauks, virvė pakšt ir nutrūksta. Sumegs, pradės veržti, ir vėl pakšt, ir vėl čiupinės, kol sumegs. Katrė nesitvėrė apmaudu. Vėjas jau pakilo šniokšti; sukinėdamasis po pakūges, kilnojo nuo žemės šieno pluoštelius. Žaibai blizga, perkūnija vis tankiau gruma.

– Giltinių atpūtnagiau*! – sušuko ant Jono, – užmesk virvę ant karties, aš priturėsiu. Veržk!

Ir vėl virvė pakšt!

Prijojo tėvas.

– Ar dar nepasiruošę? Lietus jau ant nosies... Kiti jau važiuoja.

– Taigi, kad virvė trūksta!

Tėvas pripuolė, vadžias pririšo, suėmė kartu su virve.

– Spausk, užgulk kartį, tu ištiža! – šaukė ant Katrės, – o tu čia!

Sukibo abudu veržti. Tik kartis trakšt pusiau, kaip spriegs* Katrę nuo vežimo, net kojos pakežėjo*! Laimė dar, kad pataikė ant pakūgės*.

Čia pirmieji stambūs lietaus lašai pradėjo jau pakšnoti. Vingiai mato, jog nieko nebus: skubiai pasikinkė arklius, sukrito ant nepriveržto vežimo, nesidairydami nulėkė namo. Katrė atsikėlusi apsižvalgė; ar kas nepastebėjo jos nukritimo, bet kiekvienas skuba, kiekvienas savimi rūpinasi, nelabai dairosi į kitus. Buvo beeinanti namo, bet galva svaigsta, kojos dreba, todėl lindo į kūgį, nes jau iš tiesų pradėjo lyti.

Katrė, parkritusi į šieną, skaudžiai atsiduso.

– Kas ten manęs laukia!.. Ar tai tokios meilės trokšta mano širdis? Kad bent būtų prisiartinęs, bent žvilgterėjęs... Kad taip būčiau negyvai užsimušusi, vis tiek, o gal dar pasidžiaugtų?! Toks tai užmokestis už mano darbą ir vargus... Būčiau geriau varlele šokavusi nei į tokių beširdžių nagus pakliuvusi... Eisiu pas tėvelius, apkabinsiu kojeles, gal pasigailės, priglaus mane... O ar padės ką?.. Sukelsiu tik triukšmą, ir be to mano broleliai baudžiasi* Joną priperti... Ką tai padės, jam širdies neįdės! Kuo vilkas gimė, tuo ir karš*; jei geruoju nieko nepadeda, piktuoju nė tiek. Dievuliau, mano Dievuliau! Tokia tai mano laimė, ir nė mažiausios viltelės nėra...

Katrės karštos ašaros riedėjo; debesys slinko, lietus retėjo, perkūnija kaskart toliau grumėjo.

– Br, kaip nekenčiu tinginių! Bepigu dar, kad jis mane mylėtų, bent vieną žodelį už mane užtartų... Kad bent išaušty kuomet geresnė dienelė!

Pamažu Katrės širdies skausmas rimo, karštos ašaros vėso, pavargusios akys merkėsi, rūstūs paveikslai traukėsi. Gaubė ją saldi šiluma, pradėjo meiliai svajoti, glaudėsi su mažu kūdikėliu, pagaliau viskas persimainė į sapną.

Vyrai, parlėkę namo, su vežimu tiesiai įpuolė į daržinę. Belaukdami Katrės pareinant, Jonas užmigo, tėvas, atkinkęs arklius, pavarė į apluoką*,

pats nuėjo į trobą. Juokdamasis pasakojo motinai, kaip marti nusitelžė nuo vežimo.

– Katrės neraus giltinė, bet tas vaikas galėjo išsigąsti, – susirūpino motina.

– Ne toks jisai kvailys, nesirūpink! – juokėsi tėvas.

– Nė skersas nepažvelgė, paliko bedrybsančią.

– Na, žinai gi, užmigs, by tik pasiliko!.. Pirma koks jos vikrumas buvo, koks gašumas, o dabar amžina tingine pavirto! Negana mat vežimo nemoka nukrauti, bet ir po namus ištižo kaip kantaplė: nebesivalo, nebesišvarina, nosim ardama čiužinėja po sąšlavas ir purvynus kaip amžinoji nevaleika!

– Taigi ir dabar neparsivelka, nė vežimo nėra kam iškrauti.

***

Šį rudenį, kas susivėlino sėti rugius, tas prakišo, nes tiršti rūkai ir tankus lietus perlijo dirvas, sunku beįbristi. Vingiams paprasta visus darbus dirbti, todėl ir rugius taškė, murdė į šlapią ir praskiestą žemę.

Tėvas klojime ruošėsi eiti vagoti. Jonas, parvesdamas arklius, sustiro, įlindo į dubą*. Katrė klojime vėtė* grūdus.

– Ar girdi tu, paduok man pavalkus* iš dubos! – šaukė tėvas.

– Joneli, nešk tėveliui pavalkus! – pašaukė Katrė.

– Mat šuo šunį, šuo šunį, šuns uodega vikst, ar ne taip ir čia! Kitą šauks dar, o tu pati ar negali?

– Ar aš per grūdus braidysiu, pasiimkite patys!

– Ne liežuvį laidyk atsistojusi, bet eik man tuojau vagų kasti, gana čia styroti po jaują!

– Užtai suneškite grūdus, nes kiaulės įlenda pro pamatus, negalite čia palikti.

– Parikiuok dar, lyg mes nežinom! Kaip aš liepsiu, taip ir bus! – sušuko tėvas. – Kitas vėl drybsos, kažin kur įlindęs.

Išėjo ir Jonas.

– Nunešk grūdus į klėtį, tuojau eik vagoti!

– Taigi, kaipgis! Braidysiu čia per purvynus! Pabandyk pats nešti, jei taip lengva.

Tėvas, pažiūrėjęs į grūdus, pakraipęs galvą, tarė:

– Teisybė, sunku vienam tempti, verčiau nuvešime vakare.

– Anokia čia sunkenybė, – atsiliepė Katrė, – po pūrelį* du kartus suvaikščioti!.. Daugiau sugaišties pakinkyti arklius negu sunešti.

– Taigi, kaipgis! Nešk pati, jei nori.

– Tik sakau, eik į lauką! – sušuko tėvas, – nesirūpink dėl grūdų, dirbk, kas tau liepta.

Vakare sušliurusi, sušalusi parėjo Katrė, įlindo į dubą pasišildyti, čia staiga susirgo. Pakilo karštis; kartu šaltis, virpulys, diegliai, skausmai varstė be paliovos. Numanydama, jog čia nieko neprisišauks, vilkosi į trobą.

Motina pamačiusi iš tolo pradėjo šaukti:

– Iškirmijai jau duboje! O man vienai žygiai... Gatavickė* išvirtos! Atrodo, skanu paėsti...

Katrė nusilenkdama nuėjo į klėtį, bet nebegalėjo gulėti; plėšėsi, blaškėsi lovoje ir ant žemės ropomis slankiojo. Jonas, išgirdęs dejuojant, nuėjo gulti į šiaudus.

Rytmetį jau vėlai nuėjo motina pasižiūrėti, ko nesikelia marti.

Radusi ją besiblaškant, tuojau suprato, kas per liga; bardamasi, kad slapstosi, parvarė Katrę į trobą, pašaukė nusimanančią bobelę, siūlė valgyti; bet Katrė nieko nevalgė, tik verkdama šaukė:

– Jėzus Marija, nebetversiu! Susimylėkite, duokite žinią mano motinėlei!

– Tylėk, tylėk! – draudė bobos, – nebijok, bus viskas gerai.

Motina išėjusi varė Joną pas Katrės tėvus.

– Taigi, kaipgis! Josiu aš mat pas tuos galvažudžius?! Anąkart karčemoje Cipras kad drožė man per ausį! Taigi, kai nujosiu, gali mane užmušti... Kodėl nenuėjo, kol buvo sveika?!

– Tėvai, jok tu, kad taip ji užsimanė.

– Tegul juos velnias! Aš užkulniškių bijau iš tolo, o dar taip lyja... ar gali joti?!

– Nereikia, nereikia! – tramdė boba, įsimaišiusi į kalbą, – tarškės Driežienė atlėkusi, reikės daktaro ir kašavarkos*, viso ko; o čia ničnieko nereikia, žadėtosios valandėlės tik belaukia. Arielkos su žolėmis pavirinkite.

– Jonai, kaip tu poną Dievą pažįsti, – šaukė Katrė, – jok tu pas mano motinėlę!

Jonas, kepurę užsismaukęs, išdrožė pro duris.

– Gerk arielkos stiklelį, – siūlė motina, – būsi stipresnė.

– Išgerk, išgerk! – varė boba, – dėl sveikatos reikia gerti.

– Gerkim mudvi po burnelę, sveika, – įsikišo kita ir siurbė abidvi.

– Negersiu degtinės, ne! – šaukė ligonė, – man širdis pyksta, kad jūs geriate; verčiau išvirkite kokių žolelių, mano lovos gale yra cukraus.

– Giltinių popūtis*! – bambėjo motina, kaisdama katilėlį. – Visų ištaigų* reikalinga! Nei man reikėjo nei cukraus, nei arbatos, nei nieko, o jos opumas, Dieve sergėk!

– Tiesa, tiesa, – tvirtino boba, – neturi kantrybės nė už skatiką, argi negali pakentėti. Motinos šaukiasi, motinos! Ką ji čia bepadės? Mus tik užvaikys! Gerai ir darai, tėveli, kad neklausai jos ir nejoji.

– Niekas ir neskubės pildyti jos užgaidų*. Sveikas!

Siurbčiojo sau tėvai su bobele šildytą degtinėlę. Jonas knarkė, į dubą įlindęs. Katrė kankinosi viena, verkė, šaukėsi motinėlės, bet niekas nepasigailėjo. Naktį prisirinko daugiau bobelių; visos išmanančios, visos gelbstinčios, visos degtinėlę siurbčioja ir žadėtosios valandėlės laukia. O Katrei vis blogiau. Gaidgyste* jau ir bobos nuliūdo, ir tėvas žadėjo, kai išauš, jeigu nelis, duoti žinią tėvams. Rytmetį visos bobelės išlakstė.

Motina, iš svetimų žmonių nejučiomis išgirdusi, kad Katrė serga, atlėkė – vienoje plūdėje* arkliai. Įpuolusi į trobą, persigando: nebepažįstama dukrelė, sutinusi, pamėlynavusi, sušalusi, tikra numirėlė. Ėmė klykti, bartis ant tėvų ir žento, kodėl laukė taip ilgai, nevežė daktaro, nedavę jai žinios.

Apgręžė savo arklius atgal, liepė vaikui lėkti pas daktarą, kaip tik išgali greičiau.

Katrė pažino savo motinėlę, pradžiugo, apsikabinusi verkė.

– Do... va... no... kit!.. – vos beištarė paskutinį žodį.

Katrės brolelis gal pusiaukelėje tebebuvo nuo daktaro, kai ji keliavo iš šio pasaulio... palikdama didelę dalį, kraitį, gyvenimą, gerą žemę, geruosius ir piktuosius tėvus.

Klausimai ir užduotys

1. Rašytoja Žemaitė pradėjo kurti nugyvenusi beveik pusę amžiaus. Toks jos fenomenas. Septyni vaikai, nepriteklius... O jos apsakymų ciklas pavadintas „Laimė nutekėjimo“. Kodėl mūsų gyvenime vedybos yra labai svarbios? Kodėl Žemaitei ši tema buvo labai svarbi („Marti“, „Petras Kurmelis“, „Topylis“)?
2. Ką galvojate apie vedybas iš išskaičiavimo (naudingas)? Ar yra tokių vedybų XXI amžiuje?
3. Kodėl Vingių šeima (tėvas) nori, kad Jonas vestų Driežų Katrę? Kodėl tai yra sandoris?
4. Ką galvojate apie piršlybas, apie žmonių supažindinimą? Ar tai aktualu šiandien? Kaip žmonės susipažįsta šiandien? Kokie privalumai, trūkumai?
5. Kaip apibūdintumėte Vingių šeimyną? Pildykite lentelę, paaiškinkite posakius, turtinkite savo žodyną:

Posakis	**Reikšmė**
„nebeturėsi iš ko sprogti“	
„užsisodinsi ant sprando“	
„iš stuomens ir iš liemens“	
„bevedžios už čiupros“	
„nelaidyk liežuvio“	
„gyvenimą pravarei per gerklę“	
.....	

6. Kaip apibūdintumėte vyresniųjų Vingių vyro ir žmonos bendravimą? Ar toks bendravimas atsispindi folklore? Tai tradicija ar išimtis?
7. „Negana į bažnyčią išsikvarkliuos, bet ir po namus išsipuošusi kaip pana.“ Kaip Vingienė apibūdina Katrę? Giria ar peikia?
8. „Tfu! tokios lengvadarbės neprašau!“ Ar Katrė tinginė? Argumentuokite.
9. Kaip charakterizuojama Katrė? Ką reiškia *pajuodėlė*: nešvari, juodų plaukų, blogai elgiasi?

10. Įrodykite, kad vyresnysis Vingis į Katrę žiūri kaip į prekę? Pacituokite. Kaip vertinate jo žodžius: „valdyk bobas“? Ar tai priimtina kuriant šeimos mikroklimatą?
11. Įrodykite, kad žeminamai žiūrima į moterį, XIX a. pab. Lietuvoje lyčių lygybės nepaisoma. O kaip yra dabar?
12. Jono Vingio paveikslas. Įrodykite, kad jis nėra pasakų princas. Koks vyras turėtų būti Jūsų požiūriu?
13. Įrodykite, kad tėvai neteisingai auklėja sūnų, konkuruoja tarpusavyje, nėra teigiamas pavyzdys sūnui.
14. Įrodykite, kad vaizduojamos šeimos yra patriarchalinės. Ar rašytoją Žemaitę galima būtų vadinti palaikančia emancipacijos idėją visuomenėje? (emancipacija – požiūris, kad visi turi vienodas teises, neskirstoma į lytis sprendžiant visuomenės klausimus).
15. „Miegalį pažadinsi, tinginį paraginsi.“ Ar galima žmogų pakeisti? Savo nuomonę argumentuokite.
16. Įsiskaitykite į Vingienės žodžius: „Kai mano Jonuką vežė krikštyti, ji vartus atkėlė, jau prakutusi buvo piemenėlė“, „Apdovanojai, dėkui, mus gausiai; drobelė taip plona, čia audėjo austa, pažįstu tikrai“. Ar šie žodžiai kuria ryšius, ar juos griauna? Kaip turėtume elgtis, jei linkime savo vaikams laimingo gyvenimo?
17. Jūs esate operatorius. Ką žinote apie vestuvių papročius? Kokias detales nufilmuotumėte kurdami vestuvių sceną? Įrodykite, kad Žemaitė yra realistė. Įrodykite, kad ji kaimo rašytoja, kuriai rūpi moters dalia, jos pasaulis.
18. Reikia viską išbandyti, reikia kovoti už savo laimę. „Dantinga ir Katrė“. Kaip pasikeičia marti (pasirengimo šv. Velykoms scena)? Kodėl?
19. Jei įvardytumėte pasakojimo kūrimo schemą, kur yra ekspozicija, kulminacija, atomazga? Ar teisingi žodžiai: „Kokia pradžia, toks ir galas“? Ar gali gyvenime būti kitaip?
20. Mes visi siekiame laimės. Kaip tos laimės siekti? Ar aktualu kalbėti apie savo jausmus, įvardyti, kas nepatinka, kokios mūsų vertybės, siekiai? Ar gali būti kuriami tvarūs šeimos santykiai? Rašytojas S. Parulskis teigė, kad svarbu ne tik būti žmona ir motina. Kūrinio centre moteris, kuri siekia būti žmogumi. Galbūt ši tema yra universali. Padiskutuokite.

VYDŪNAS (VILHELMAS STOROSTA, 1868–1953)

Ištrauka iš knygos „SEPTYNI ŠIMTMEČIAI VOKIEČIŲ IR LIETUVIŲ SANTYKIŲ“

TĖVYNĖ IR ŽMOGUS

Taip nepaprastai skamba, kai kas nors kalba apie tėvynę. Regi sugrįžus pereitas erdves ir praėjusį laiką. Užmiršti įvykiai ir daiktai atgyja. Vėl pasigirsta seniai nuaidėję garsai ir žodžiai, vėl prabyla į žmogų lūkesčiai ir abejonės, aimanos ir džiaugsmai. Nušvinta visa būtis ir vėl kaip kadaise dosniai dalija viltis, žadėdama išsipildymą.

Lyg didis slėpinys sielai iškyla tėvynė. Pasaulis be tėvynės – tarsi lengvai ir greitai perskaitomas puslapis. O norėdamas suvokti tėvynės esmę, turi išmokti ramiai susikaupti savyje. Tik tuomet sieloje tyliai suskambės: tėvynė yra mūsų minčių pradžia ir esmė, slaptinga žmogaus palaima.

Tačiau tai nelengva suprasti. Tėvynė žmogui tiek daug reiškia tikriausiai todėl, kad jis čia viską patyrė pirmąsyk: pasiaukojamą motinos meilę, rūpestingą tėvo gerumą. Čia pirmąsyk išgirdo žmogaus balsą. Čia motinos širdingumas, tėvo mąslumas pirmąsyk leido jam patirti žmogų.

Taigi tėvynėje žmogų pirmąsyk apsiautė saulės spinduliai, apgobė nakties tamsa, čia jam pražydo pirmasis pavasaris, nuvyto pirmasis ruduo ir nukūpėjo* vešli vasara, su baltais sapnais išaušo žiema.

Visos gėlės, visi medžiai, laukai ir miškai, visa žemės, vandens ir oro gyvybė pirmąsyk žmogui pasirodė tėvynėje. Ir visa tai jam savitai pasireiškė. Čia, tėvynėje, palinko laikas ties erdve, kurioje jis užgimė, ir nuvedė jį į pirmąsias dienas, mėnesius, per metų laikus, nuolatinę jų kaitą ir permainas pro kitų žmonių gyvenimus, leisdamas pražysti jo paties gyvenimui.

Tačiau pirmoji patirtis dar ne viskas. Tik supratę, jog tėvynėje teišsiskleidžia žmogaus gyvenimas, atveriame tėvynės slėpinį. Tėvyne alsuoja žmogaus dvasia, ir tėvynė alsuoja žmogumi. Ji užtvindo jį visą, o žmogus tada ją įprasmina.

Atklydėlio iš svetur siela alsuoja visai kitaip. Jis negyvena tėvynės gyvenimu, nesuvokia jos turinio nei esmės, nejaučia jos gamtos nei žmonių, o tėvynė negyvena su juo. Jis visuomet lieka nuošaly, gyvena atskirai nuo jos erdvės, nors būtų išgyvenęs šioje žemėje šimtmečius. Išties, tėvynė – tai erdvė tam tikrame laike. Tačiau su ja susivienija žmogaus prigimties ypatumai. Tėvynėje, savo jaunystės erdvėje, žmogus pradeda įsisąmoninti savo būtį. Sąmonei bręstant, išauga žmogaus gyvenimo turinys, išauga visas pasaulis. Tėvynėje – augimo ir tapsmo pradžia.

O pati tėvynė? Susikaupęs savyje, žmogus regi ją augant iš savo esybės. Kokia žmogaus esybė, tokia ir jo tėvynė. Kad ir kaip į daugelį šių minčių bežiūrėtum, svarbiausia jų prasmė lieka nepakitusi. Tačiau tik tam, kuris pripažįsta, jog žmogus yra dvasinga būtybė, iškilusi virš erdvės ir laiko, tik tam ši mintis nušvis visiškai aiškiai.

Tėvynė neatskiriama nuo žmogaus esmės. Ji yra ta duotybė*, kai žmogus gali suvokti savo būties prasmę ir siekti sąmoningumo. Todėl tėvynė dar yra užduotis ir pareiga.

Šis vidinis ryšys atsiskleidžia ilgesiu, kurį žmogus patiria svetimoje šalyje. Būna tokios dvasinės sandaros žmonių, kurie gyvenimo keliu turi eiti be tėvynės, be jos žemės ir jos dvasios, kurie nepatiria tėvynės ilgesio, nesiedami su ja savo gyvenimo prasmės. Tai betėvyniai*, vargiai nutuokiantys savo gyvenimo prasmę ir tikriausiai niekada nesuvoksiantys savo pačių būties esmės. Tėvynė jiems ten, kur jie gali kaupti turtą ir įgyvendinti savo siekimą valdyti bei priversti. Tėvyniškumas ar betėvyniškumas nėra vien atskiro asmens bruožas. Ir tai, ir tai stiprėja per žmonių kartas, pratęsiama kiekvieno naujai užgimusio. Pirmuoju atveju su kiekviena karta auga darna tarp tėvynės ir žmogaus. Antruoju atveju vis labiau linkstama manyti, kad esą galima perkant ar prievarta įgyti žemės ir ją vadinti tėvyne.

Žinoma, galima ginčytis, kieno iš tikrųjų yra tėvynė. Tik viena aišku, kad prievartos žmonės yra svetimi tėvynei, o tėvynė jiems. Tėvynės žmogus nesirungia dėl jos, jis jai gyvena, ir tėvynė gausiai teikia jėgų, dalija ramybės malonę, bet tik tiems, kurių esybėje ji įsišaknijusi, kurie brandina joje savo žmoniškumą.

Tokie žmonės myli ir vertina visas tėvynės apraiškas. Jie yra visų tėvynės paslapčių, skausmų ir džiaugsmų žyniai. Tėvynė jiems yra dirva žmoniškumui ugdytis. Tėvynėje slypi visos jėgos ir kūrybinės galios, Kūrėjo valios nulemtos amžinybėje ir begalybėje.

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl, pasak Vydūno, nepaprastai skamba, kai kas nors kalba apie Tėvynę?
2. Ką reiškia „nušvinta būtis“? Remkitės tekstu.
3. Kodėl tėvynė iškyla „lyg didis slėpinys“? Kaip suprantate žodį *slėpinys*?
4. Kodėl, norėdami suvokti tėvynės esmę, turime susikaupti savyje?
5. Kodėl, pasak Vydūno, tėvynė žmogui daug reiškia?
6. Kaip suprantate: „Tėvyne alsuoja žmogaus dvasia, ir tėvynė alsuoja žmogumi“?
7. Kodėl Vydūnas sako, kad atklydėliui tėvynė lieka nuošaly?
8. Ką reiškia, kad žmogus – dvasinga būtybė, iškilusi virš erdvės ir laiko?
9. Kaip suprantate: tėvynė ne tik duotybė, bet ir pareiga?
10. Kaip šiandien galėtų vadintis betėvyniai (emigrantai, imigrantai, pabėgėliai, kosmopolitai...)? Remkitės tekstu.
11. Ar tikrai „su kiekviena karta auga darna tarp tėvynės ir žmogaus“?
12. Kam dalija tėvynė jėgų ir santarvės malonę?
13. Ką reiškia *auginti žmoniškumą*? Kaip jį auginti?
14. Kodėl Vydūno suformuluotos idėjos aktualios ir šiandien?
15. Parašykite laišką Vydūnui ir paklauskite / padiskutuokite.
16. Sukurkite savo tėvynės apibrėžimą.

DRAMOS

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS (1930–2011)

Draminė trilogija „Mindaugas, Mažvydas, Katedra“

MINDAUGAS

(ištrauka)

DVIEJŲ DALIŲ DRAMA-POEMA

PIRMA DALIS

MEILĖ IR SMURTAS

Baltas metraštininkas
Juodas metraštininkas

JUODAS METRAŠTININKAS
Tai vis rašai?

BALTAS METRAŠTININKAS
Žinai, kad aš rašau
Net ir tada, kai nerašau...

JUODAS METRAŠTININKAS
Vadinas,
Tu ir miegodamas rašai?

BALTAS METRAŠTININKAS
O kaipgi –
Istoriją sapnuoju visą laiką:
Karai, gaisrai, laiškai, pasiuntiniai...
Klasta, apgaulė, melas, išdavystė...
Aš negaliu miegot. Baisi atsakomybė,
Kai visa šita aprašyti reikia!

JUODAS METRAŠTININKAS
Atsikvošėk, žmogau! Ką tu rašai:
Ar metraštį, ar sapnininką?

BALTAS METRAŠTININKAS

Taigi
Kad aš ir pats dabar jau nežinau,
Kur čia tikrovė, kur tik mano sapnas.
O kas gi ta tikrovė? Trumpas sapnas,
Kurį kiekvienas vis kitaip sapnuojam,
Kol atsibundam ir užmirštam viską.
Akimirksnis, kurs štai dabar praėjo,
Jau nepriklauso mums, o tas, kursai*
Dar tik ateis, – mums taipgi nepriklauso.
Tik dabarties akimirksnis. Štai tas
Kalėjimas, kur esam uždaryti.
Pro vieną jo plyšelį mus pasiekia
Mažytis spindulėlis ateities.
Pro kitą jo plyšelį prasiskverbia
Dulkelė praeities. Bet mes nežinom,
Kur linkui juda dabartis. Vadinasi,
Mes net nežinom, taip, mes net nežinom,
Kur praeitis, kur ateitis.

JUODAS METRAŠTININKAS

Matau,
Jog tu tikrai sapnuoji.

BALTAS METRAŠTININKAS

O brolau,
Prakeiktas amatas – tikrovę liudyt!

JUODAS METRAŠTININKAS

O kas čia tokio? Sėdi ir rašai:
Įvyko tai ir tai tenai, tada.
Tas gimė, o tas mirė. Šitas vedė.
Tas mūšį pralaimėjo, šitas – ne.
Tas pasiuntinius atsiuntė. Šis – laišką.

Ir taip toliau, ir taip toliau. Geriausia,
Kada iš viso nieko neįvyksta.
Tada net ir rašyt nereikia.

BALTAS METRAŠTININKAS

Faktai!
Tau rūpi faktai. O žmogus? O žmonės?
Kas dedasi juose? Kas juos kankina?
Kodėl jie džiaugiasi? Kodėl jie liūdi?
Kodėl taip viskas susipynę
Į neišnarpliojamą kamuolį? O faktai –
Kaip akmenėliai Nemuno pakrantėj,
Nugludinti istorijos bangų,
Vaikams tetinka mėtyti į upę.
Mums reikia visumą aprėpti. Žmogų!
Jo priežastį ir tikslą jo išaiškint.

JUODAS METRAŠTININKAS

Žmogus be faktų – ne žmogus.

BALTAS METRAŠTININKAS

Teisybė.
Bet faktas be žmogaus – taip pat ne faktas.
Gerai. Tu duok faktus, aš duosiu žmogų.

JUODAS METRAŠTININKAS

Kokius faktus?

BALTAS METRAŠTININKAS

Kaip tai – kokius? Visus.

JUODAS METRAŠTININKAS

Juokingas tu žmogus. Ar užmiršai,
Kieno tu duoną valgai, kam tarnauji?

BALTAS METRAŠTININKAS

Istorijai tarnauju. Mokslui, tiesai
Ir būsimoms kartoms – tegu sužino
Jos tiesą apie mus.

JUODAS METRAŠTININKAS

O gal jos nenorės
Tiesos žinoti, o bevelys* melą.
Iš kur mes žinom, ko norės mūs ainiai.
Gal mūsų melas jiems tiesa atrodys.
Jie elgsis taip, kaip jiems naudinga bus.
Mes irgi taip, tik taip tegalim elgtis.
Tu dar per jaunas, tau sunku suprasti,
Kad aš tikiu tik šios dienos tiesa,
Tiesa, kad mudu esam ir kad mudviem
Pradėti laikas.

BALTAS METRAŠTININKAS

Taip, verčiau pradėkim.
Tu duok faktus, aš pabandysiu – žmones.

Abu sėdasi, rašo

BALTAS METRAŠTININKAS

„Grįžtant jiems namo, Nalšios kunigaikštis Vismantas pakvietė Mindaugą ir dar keletą kunigaikščių paviešėti jo pilyje. Mindaugas mielai sutiko. Ką jis tada galvojo? Ar jis žinojo, ko nori ir siekia, ar jo galvoje jau buvo subrendęs tas didelis, vienam žmogui nepakeliamas planas? O gal į Vismanto pilį jį traukė slaptas ir nenugalimas noras dar sykį pamatyti jauną Vismanto žmoną Mortą. Buvo pavasaris...“

Pakyla uždanga

1

Vismanto pilyje
Vismantas, Mindaugas, Kintibutas, Daumantas, Dausprungas, Vykintas ir kiti

VYKINTAS
Trečia diena balne! Jūs kaip sau norit,
O aš tuojau kur nors į kampą krisiu.

MINDAUGAS
Na ką jūs, dėde! Jūs po dvi savaites
Balne praleidę esat! Mano tėvas
Sakydavo, kad jūs ant arklio gimėt
Ir mirsite ant arklio...

VYKINTAS
Tai tiesa:
Gėdinga būtų vyrui lovoj mirti.
Manau, jog vyrui tinka du kartus,
Tik du kartus nušokt nuo savo žirgo:
Kai reikia žmoną pakylėt į balną
Ir kai saviškį sužeistą iš mūšio
Išgelbėti, išnešti privalai.

DAUSPRUNGAS
Garbė narsiam Žemaičių kunigaikščiui
Ir mano svainiui!

MINDAUGAS
Betgi tu, man rodos,
Iš Vykinto nedaug tepasimokei:
Tiktai didžiausio reikalo prispaustas,
Lipi į balną.

DAUSPRUNGAS

Negaliu, brolau,
Pakelti kraujo kvapo. Mano rankos
Mieliau prie arklo limpa. Mano mintys
Daugiau vis krypsta į aną pasaulį,
Kurs teisingiau nei šitas surėdytas.
Didžiausia laimė tyloje mąstyti
Apie žmogaus, apie žolės ar medžio,
Apie kiekvieno gyvo daikto tikslą
Ir su dievais kalbėtis. Karo žygiai
Manęs netraukia. Ir doriausias kardas
Už nedoriausią arklą ne doresnis.
Štai pasirašėm sutartį – garbė dievams –
Gal bent metus kitus klestės ramybė.

MINDAUGAS

Jeigu ne sutartis – tu iš namų
Tikriausiai niekad būtum neišjojęs.
Juk sutartį pirmiausia rašo kardu,
O tik po to jau plunksna.

VISMANTAS

Kas gi būtų,
Jei mes visi galvotumėm kaip tu?

SPRUDEIKA

Nebūtų nei tavęs, nei tos ramybės.

DAUMANTAS

Žinia, tebūtų tik anas pasaulis,
Apie kurį čia pats gražiai kalbėjai...

VYKINTAS

Tu, Mindaugai, geriau pasverki žodį –
Vyresnį brolį tu įžeidinėji!

DAUSPRUNGAS

Jis kalba tiesą – aš juk ne karys.

MINDAUGAS

Šeimoj vyresnis tas, kuris narsesnis.

VYKINTAS

A, štai kur tu suki! Pirmumo teisės
Tu reikalauji. Dausprungai, jei tu
Lengva ranka žadi ją atiduoti, –
Aš būsiu priverstas apgint tave
Ir savo seserį, kurią išleidau,
Deja, už žemdirbio, o ne už kario.

MINDAUGAS

Žemaičių kunigaikščiai ligi šiolei
Į Lietuvą dar neturėjo teisių.
Greičiau kad atvirkščiai.

VISMANTAS

Nurimkit, vyrai,
Draugai ir broliai! Mano namuose,
Pavargę iš kelionės, pailsėkit,
Ragaukit mano midų. Kai vedžiau,
Bitynuose koriai padvigubėjo.

VYŽEIKIS

O kaip žmona – ar jau padvigubėjo?

MINDAUGAS

Nevykęs juokas. Dausprungai, pradėk!
Arčiau dievų, tu moki jiems įtikti.

DAUSPRUNGAS

Dievams įtikt lengviau negu žmonėms.
Dievai aukščiausi! Jūsų valioj esam.
Jūs matot mūsų darbus ir mintis,
Jūs mus globojat ir savęspi* kreipiat,
Jūs vedat mūsų dieną išmintingai
Į taiką, nuolankumą ir ramybę...

VYKINTAS

Dievus aš kiek kitaip įsivaizduoju...

DAUSPRUNGAS

Kiekvienas juos supranta tiktai tiek,
Kiek patys jie save suprast jam leidžia.

MINDAUGAS

Jis bus vyriausias mano krivis*.

VISMANTAS

Aišku:
Jis pirmas nusilenks krikščionių dievui.

DAUSPRUNGAS

Dievai aukščiausi! Šiandien mes įvykdėm
Dar vieną žygį jūs didesnei garbei:
Mes pasirašėm taiką, nes taikos
Labiausiai trokšta ir dievai, ir žmonės...

DAUMANTAS

Nesutinku. Aš ir dabar manau,
Kad mums reikėjo į Volynę eiti

Su kardu, o ne plika ranka.
Jūs matėte, kokios ten geros žemės?
Kokie miškai? Yra ir kito lobio.
Tik leiskit man – aš pereisiu Volynę,
Kaip karštas kardas pereina per vašką.

MINDAUGAS

Mes, Daumantai, negalime kariauti
Į keturias puses. Ir vėjas pučia
Iš karto tik į vieną pusę. Mums
Į vakarus atėjo laikas pūsti.
Paskui galbūt mes pūstelsim į rytus.

DAUSPRUNGAS

Ar leisit man pabaigt?

DAUMANTAS

Gerai, gerai.
Tiktai trumpiau.

DAUSPRUNGAS

Dėkojame, dievai,
Kad mūsų širdys šiandien pilnos gėrio,
Kaip šitos taurės gėrimo saldaus.
Tad jūsų garbei nupilam po lašą
Midaus – iš taurių, gėrio – iš širdies.
Aš jau baigiau. Trumpiau, deja, nemoku.

DAUMANTAS

Ilga malda – kareiviui prapultis.

Įbėga Žygūnas

ŽYGŪNAS

Ar kunigaikštis Kintibutas čia?
Man sakė, kad jis čia...

KINTIBUTAS
Kas atsitiko?

ŽYGŪNAS
O kunigaikšti! Tavo aukštą pilį
Sudegino prieš tris dienas.

KINTIBUTAS
Dievai!

ŽYGŪNAS
O tavo žmones, kur gyvi išliko
Ir nesuspėjo į miškus pabėgti,
Išsivedė...

KINTIBUTAS
Perkūne galingiausias!
Ne veltui mano žirgas klupinėjo...

ŽYGŪNAS
Ir tavo žirgus, gyvulius, ir grūdus
Išsigabeno...

VISMANTAS
Kas tie užpuolikai?

ŽYGŪNAS
Ant jų apsiaustų buvo juodi kryžiai.
Kalbėjo nesuprantama kalba.

MINDAUGAS
Ar aš jums nesakiau? Tik negalvojau,
Kad prasidės taip greitai. Aš maniau,
Kad mes dar turim laiko pasiruošti.
O, vargas mums, jei mes jau pavėlavom!

DAUMANTAS

Kalbėk aiškiau.

MINDAUGAS

Aiškiau! Ar nežinai,
Kad popiežius Honorijus III
Išleido pernai bulę*, kurioje
Paskelbė kryžiaus karą mums ir prūsams?
Jau prūsai merdi. Greitai mūs eilė...

VISMANTAS

Pavyti ir išmušti kaip šunis!

MINDAUGAS

Ak, ne nuo to dabar pradėt reikėtų.
Pirmiausia reik susitvarkyt namie...
Ir kuo greičiau, nes laiko jau neliko.
Kol mes kiekvienas atskirai, mes – niekas.
Štai šiandien Kintibutą nuteriojo.
Rytoj galbūt mane. Poryt – jau kitą.
Mums reikia jungtis. Tai baisi jėga.
Mums reikia vienytis. O mes ką darom?

KINTIBUTAS

Aš noriu verkti, vyrai. Gal padėsit?

Visi dainuoja rečitatyvu kaip raudą:

Ko tujei, kunigėli, sudaičio,
Sudaičio, sudaičiutėle,
Ilgai pamiegėli?
Miegą bemiegančiam
Iškirto karelius,
Išpylė pilelę.
Katro tau, kunigėli,
Daugiau pagailėjo?

KINTIBUTAS

Ne taip gaila man pilelės,
Kaip man gaila karelių:
Aš pilelę supilsiu
Dvejais trejais meteliais,
O karelių nebužauginsiu
Nė dešimtis metelių!

MINDAUGAS

Aš užjaučiu tave baisioj nelaimėj
Dėl to, kad ji ištikt kiekvieną gali.
Tu, Kintibutai, doras ir narsus:
Aš dovanoju Kolainius tau – pilį
Su žemėm, su žmonėm ir gyvuliais.
Tu būsi pirmas kumštis, su kuriuo
Mes pasitiksime Dobrynės brolius.
Tikiu, jog tu mokėsi juos priimti.

KINTIBUTAS

O kunigaikšti, tavo tarnas būsiu...

MINDAUGAS

Tarnų nereikia, nes kareivių trūksta.

VYKINTAS

Gal Mindaugas paaiškint mums galėtų,
Iš kur jis ėmė teisę, kas jam leido
Dalyti Žemaitijoje pilis?

MINDAUGAS

Nejaugi Vykintas užmiršęs būtų,
Kad Kolainių pilis – tai mūs domenas*.
Ją tėvas mums paliko.

VYKINTAS
Kam? Ar tau,
Ar Dausprungui? Kuris iš jūs vyresnis?

MINDAUGAS
Kada bendra nelaimė – būtų kvaila
Metus skaičiuoti.

VYKINTAS
Dausprungai, o tu?
Ko tu tyli?

DAUSPRUNGAS
Taip, žinoma... Nelaimė...
Privalom viens kitam padėti...

VYKINTAS
Boba!

BALSAI
Teisingai, Mindaugai!

KITAS
Jisai supranta...

TREČIAS
Nūnai – mane, rytoj galbūt tave...

KETVIRTAS
Privalome laikytis vienas kito!

DAUMANTAS
Jisai turtingas – bepigu švaistytis.

VISMANTAS

Imk, Mindaugai, imk šitą kalaviją.
Tik vienas tu gali viena ranka
Pakelti jį. Laikyk tad jį iškėlęs.
Mes irgi savo dešines pridėsim,
Bet pirmas būsi tu: kur tu pakreipsi,
Ten kalavijas kirs. Tuo mes visi
Pirmumą, valdžią tavo pripažįstam.

VYKINTAS

Matyt, nelemta po sunkios kelionės
Man, seniui, pailsėti šioj pily...

Pakyla, eina

VISMANTAS

O tu kur, Daumantai?

DAUMANTAS

Man irgi metas...
Man netoli. Be to, aš nepavargęs.

MINDAUGAS *(rėkia)*

Kalbėki, Dausprungai! Tegu jie girdi.
Kalbėk greičiau! Tu juk žinai, ką reikia
Kalbėti tokiais atvejais kaip šis!

DAUSPRUNGAS

Aš jau sakiau, kad aš kardų nemėgstu.

MINDAUGAS

Kalbėki su dievais, ne su kardais.
Kalbėki, kol dar tie du neišėjo!

DAUSPRUNGAS

Tegu šis kardas niekad nenukrinta
Ant silpnojo ir teisiojo galvos.
Tegu jisai nuo užpuolikų gina
Tėvynę mūsų, kalbą ir tikybą,
Mūs papročius ir mūs dievus...

MINDAUGAS

Užteks.
Kalbėki apie tą, kurs kardą laiko.

DAUSPRUNGAS

Palaiminkit, dievai, šį narsų vyrą,
Kurį ir jūs, ir mes sau išsirinkom,
Kad jūsų valią vykdytų, kad mums
Jis būtų apgynėjas ir teisėjas.
O mes pasižadame jo klausyti,
Kiekvieną jo teisingą žingsnį remti
Darbais ir žodžiais...

MINDAUGAS *(nekantriai)*

Ir...

DAUSPRUNGAS

...kalaviju.

VISI

Pasižadam, pasižadam!

MINDAUGAS

Ir aš
Pasižadu šį sunkų kalaviją
Pakelti tik tada, kai to reikės,

Kai šito reikalaus tėvynės laimė,
Žmonių gerovė ir dievų garbė.

VYKINTAS

Jau baigėt?
Kaip gerai, kad aš girdėjau!
Bus ką papasakot, namo sugrįžus:
Visa Žemaitija iš juoko plyš,
Išgirdus, kad jau išrinktas ka-ra-lius.
Manęs čionai nebuvo ir nėra.
Ak, vis dėlto sunku nepailsėjus
Vėl į kelionę kilt.

Išeina

DAUMANTAS

Aš nežinau,
Gal ir gerai... gal reikia taip... Bet viskas
Į sąmokslą be galo panašu.

Išeina

MINDAUGAS *(rėkia)*

Jūs dar sugrįšite! Jūs prieš mane
Ant kelių šliaužiosit...
(Susigriebia)
Ne prieš mane:
Prieš mus, prieš Lietuvą – galingą, stiprią,
Kuri, ir jus nubaudusi...
(Susigriebia)
Ne tai...
Kuri, ir jums atleidusi, priglaus.

BALSAI

Priglaus... atleis... Tėvynė – ji teisinga.

DAUSPRUNGAS

Mes mėgstam didelius žodžius: tėvynė!
O kas gi ta tėvynė? Juk tai mes.
Taip, mes visi. Ir jeigu mes teisingi,
Tai ir tėvynė bus teisinga.

BALSAI

Taip.
Žinia, kad taip. Bet vis dėlto tėvynė
Tai daug daugiau negu kad aš ar tu.
Vadinasi, tėvynės teisingumas
Yra didesnis negu mano...

MINDAUGAS

Puikiai.
Gražiai, trumpai ir aiškiai pasakyta.

VISMANTAS

Dabar pats laikas būtų ir išgerti.
Pašauksiu Mortą, kad midaus įpiltų.

Klausimai ir užduotys

1. Dramos „Mindaugas“ pateikta ištrauka pavadinta „Meilė ir smurtas“. Pasvarstykite, ar tai suderinama? Jei taip / ne, tai kokiomis aplinkybėmis?
2. Kodėl, atskleidžiant karaliaus Mindaugo nuopelnus Lietuvai, pasitelkiami Juodasis ir Baltasis metraštininkai? Kodėl Baltąjį galima pavadinti dramatišku liudytoju?
3. Kodėl istorijos tema yra viena svarbiausių temų literatūroje mūsų tapatybei apmąstyti? Kaip suprantate žodžius: „Žmogus be faktų – ne žmogus. / Bet faktas be žmogaus – taip pat ne faktas.“

4. Pasvarstykite, ar karas / smurtas gali būti etiškas, teisingas? Kokios pozicijos laikomasi, jei sakomi šie žodžiai: „Manau, jog vyrui tinka du kartus, / Tik du kartus nušokt nuo savo žirgo: / Kai reikia žmoną pakylėt į balną / Ir kai saviškį sužeistą iš mūšio / Išgelbėti, išnešti privalai.“
5. Liepos 6-ąją švenčiama valstybės diena. Ką žinote iš istorijos apie karalių Mindaugą? Kuo jis svarbus lietuvių tautai? Koks atsiskleidžiamas Mindaugas, jeigu sakoma: „Juk sutartį pirmiausia rašo kardu, / O tik po to jau plunksna.“?
6. Ar visada tikslas pateisina priemones? Kodėl Daumanto argumentas apie Volynės užgrobimą: „Jūs matėte, kokios ten geros žemės“ yra neteisingas argumentas? Padiskutuokite.
7. Suraskite citatą, kuri atskleistų Mindaugą kaip didį strategą. Ar galėtume Mindaugą laikyti *vizionieriumi*, ypatingos idėjos formuotoju? Ar Mindaugas yra lietuvių nacionalinės istorijos kūrėjas? Kokią Lietuvą jis kūrė? (remkitės pateikta ištrauka). Argumentuokite.
8. Mindaugą galime laikyti ne tik strategu, bet ir diplomatu. Suraskite šioje ištraukoje argumentų, liudijančių, kad Mindaugas buvo iškili to meto asmenybė.
9. Suraskite ištraukoje žodžius, kurie liudija riterio kodeksą, atspindi kario kilnumą ir pasiaukojimą Tėvynei. Kaip pakomentuotumėte Lietuvos valstybės herbą (Vytį)?
10. „O kas gi ta tėvynė? Juk tai mes.“ Kūrinyje balsai sako, kad tėvynės teisingumas didesnis negu mano. Pasvarstykite, kodėl šie žodžiai gali būti svarbūs kuriant teisinę valstybę ir šiandien. Ar galime teigti, kad Just. Marcinkevičiaus dramoje keliama valstybingumo, laisvės idėja savo reikšmingumu yra amžina. Padiskutuokite.

MAŽVYDAS
(ištrauka)

TRIJŲ DALIŲ GIESMĖ

PIRMA DALIS

...SED LIBERA NOS A MALO...*

1562 metai. Ragainės bažnyčios šventorius. Gilumoje – didžiosios durys. Dešinėje – trys stulpai su geležiniais antkakliais nusidėjėliams. Keli kapai. Vidurnaktis. ŠPITOLNINKAI, MAŽVYDAS*

BALSAI UŽ SCENOS

Pakelk aukščiau! Paimk iš kito šono!
Na, dar kartelį – viens ir du... Šaknų!
Sakau, šaknų žiūrėkit!.. Nenulaužkit!
Kur tu tempi, žioply! E, silpnaklynis...
Tyliau, visa parapija sukils.
Jau netoli... dar truputėlį... Imam!
Šventorius jau čia pat. Užeik iš priekio!
Kapų nemindžiokit, galvijai! Viskas.
Dabar guldykim. Prie duobės arčiau!

Špitolninkai, sukibę iš visų pusių, įtempia į sceną jau sumitusį ąžuoliuką ir guldo jį šaknimis prie duobės. Kurį laiką ilsisi sukritę.

MAČYS

Ėgi sunkus, žaltys!

ŽIOBA

O ką manai –
Tiek mirkęs vandeny! Galvok, nuo Kauno
Jį Nemunas atplukdė.

TIRVA
Pasakei –
Lyg kad arčiau nebūtų ąžuolaičių.

ŽIOBA
Čia, prie Ragainės, nėr.

TIRVA
Užtat anapus,
Už Nemuno, Lietuvoje, vadinas, –
Jų kiek tik nori. Štai, paklausk Berankio.
Jis buvo neseniai.

BERANKIS
Buvau. Gviešiausi*
Arklių porelę sau parsiplukdyti –
Maniau: parduodu Tilžėj ir ūžiu.
Sugavo, rupečkos*! Čia pat, ant kelmo,
Nukirto ranką. Net nepamačiau,
Ar ąžuolo, ar kito kokio medžio
Tas kelmas buvo.

MAČYS
Griebia jie kaip reikia!
Lyg ne lietuviai būtų.

BERANKIS
Prūsai, sako,
Tupėkit sau už Nemuno. Ko lendat?
Per ilgos rankos...

NIKODEMAS
Jų pačių per ilgos.
O kas nuplukdė klebonijos bėrį
Aną pavasarį? Vidur dienos.

ŠLIUMPA

Betgi klebonas ir dabar galvoja,
Kad tu jo bėrį perleidai per gerklę...

NIKODEMAS

Į snukį gausi! Taigi pats girdėjai,
Kaip aš jį keikiau... Taigi pats žinai,
Kad plaukt nemoku... Taigi pats matei,
Kaip jis ant kranto, kelnes išsigręžęs,
Parodė užpakalį – pabučiuokit,
Girdi, ir man, ir arkliui. Eik, paimk!

ŽIOBA

Tas Nemunas, sakau, tai pykčio upė.
Per šienapjūtę Galbrasčiuos buvau:
Ir šiapus – pievos, ir anapus ... – pievos.
Tai kad pradėjo kernotis* ir plūstis
Ir moterys, ir vyrai, ir vaikai!
Prieš kaimą – kaimas. Ko neišgirdau,
Ir ko nepamačiau!

MAČYS

Kur du lietuviai –
Ten peilis prie gerklės.

TIRVA

Ir taip, ir šitaip.
Esu girdėjęs, kaip tą pačią dainą
Dainuoja žmonės: vieną posmą – ten,
O kitą – šičia.

BERANKIS

Rupūžės, ir viskas.
Nukirto ranką! Dar gerai, kad kairę.

ŽIOBA

Tas Nemunas, sakau, tai pykčio upė.

TIRVA

Kaip pažiūrėsi. Būna, kad ir meilės.
Pažįstu vieną berną iš Kruopių.
Tai tas prieš porą metų parsiplukdė
Iš Lietuvos sau mergą. Ir gyvena.

BERANKIS

Merga tai ne arklys – nepakinkysi.

MAČYS

Drūtai šneki.
(Apžiūrinėdamas qžuoliuką)
Kažin, ar prisiims?

NIKODEMAS

Turėtų prisiimt. Klebonas sako,
Kad šaknys gyvos...

MAČYS

Aš nesuprantu –
Ko jis į šitą medį įsikirto?
Ir pats nemiega, ir kitus kamuoja.

NIKODEMAS

Ė, mano mielas, taigi jis iš ten,
Iš kur ir pats klebonas – iš anapus.

MAČYS

Išeitų, lyg ir brolis.

NIKODEMAS

Ką manai –
Jis vienas čia kaip pirštas.

ŠLIUMPA
Tai galėjo
Gyventi sau Lietuvoje...

MAČYS
Tikyba
Tenai kita.

TIRVA
Aš pasakysiu taip:
Ir ačiū Dievui, kad kleboną turim,
Kad Nemunas atplukdė jį čionai,
Kaip šitą ąžuolaitį.

ŽIOBA
Kad ne jis –
Jau būčiau nusibaigęs kur pakrūmėj:
Nei stogo ant galvos, nei duonos kąsnio.
Gerai, kad į špitolę* įsileido.

NIKODEMAS
Tai argi dovanai? Tai ar nedirbi?

ŽIOBA
To mano darbo – Viešpatie, atleisk –
Kaip tavo proto...

NIKODEMAS
Gausi į dantis!

ŽIOBA
Kad tai jie būtų!

ŠLIUMPA
Vyrai, ša! Klebonas.

Žibintu ir krepšiu nešinas, įeina MAŽVYDAS. Padeda krepšį ir pasišviesdamas apžiūrinėja ąžuoliuką.

MAŽVYDAS

Šaknų ar nenudraskėt?

MAČYS

Jau saugojom...

MAŽVYDAS

Svarbiausia šaknys. Jei neprisiims,
Prie stulpo prirakinsiu! Kryžium žemę
Bažnyčioj paguldysiu! Tris dienas
Neduosiu ėst...

NIKODEMAS

Turėtų prisiimti.

MAŽVYDAS

Išvysiu iš špitolės, oi, išvysiu,
Jei nužudysit ąžuolą!
(Žegnojasi)
Beranki,
Kur tavo žiurkė?

BERANKIS

Taigi čia, klebone,
Ant pono Zetės kapo.

MAŽVYDAS

Kiek laikei?

BERANKIS

Kaip ir sakiau.

MAŽVYDAS
Pašvinko* jau?

BERANKIS
Pašvinko.

MAŽVYDAS
Tai tempk ją čia!
(Žegnojasi)
Oi, degsi pragare
Per savo burtus!
Oi, Beranki, degsi...
(Kol Berankis ieško žiurkės)
Kokie gi jūs krikščionys! Stabmeldžiai*.
Kiekvieną žygi pradedate burtais
Ir burtais baigiat. Poterių nemokat.
Žegnojatės, mačiau, kaire ranka
Ir tris kartus per kairį petį spjaunat.
Žemėpačiais*, laukosargiais*, žalčiais
Aptekę jūsų sielos. Dievas mato,
Kaip aš dėl jų su pragaru grumiuosi.
(Įsižiūri į vieną špitolninką)
Kas ten ant tavo kaklo, Nikodemai?
Atseki marškinius. Taip ir maniau:
Žalčių, gyvačių kaukolės! Į duobę,
Į duobę, Nikodemai!

NIKODEMAS
Mano tėvas
Nešiodavo nuo priemėčio* visokio...

MAŽVYDAS
(Nuplėšia tuos „karolius“, įmeta į duobę)
Į duobę, Nikodemai, kol dangus
Neužsirūstino. Rytoj per dieną

Kaposi malkas, Nikodemai. Malkas!
Pietų nebus. Galvosi apie Dievą
Ir melsies, kaip aš mokiau: „Tėve mūsų,
Kursai esi danguj...“ Ar atsiminsi?

NIKODEMAS

Kur čia neatsiminsi!

(Grįžta Berankis su žiurke)

MAŽVYDAS

Fu, koks dvokas!
Į duobę ją, Beranki, po šaknim.
Dabar įleiskit medį. Po perkūnais,
Šaknų žiūrėkit! Viešpatie, atleisk!
Ką tu čia bumbi, Tirva? Jeigu moki
Kokių nors burtų, tai sakyk juos garsiai.

TIRVA

Bijau, klebone, likti be pietų.

MAŽVYDAS

Velniai nematė, kad tiktai prigytų.

TIRVA

Jei taip, tai pasakykit tris kartus:
„Šaknim – į pragarą, šakom – į dangų.“

MAŽVYDAS

Šaknim – į pragarą, šakom – į dangų.
Klausyk, bet juk tai velniškai gražu!
Kokia prasmė! Ir medis, ir žmogus
Šaknim – į pragarą, šakom – į dangų.
(Išima mažą pinigėlį)
Čia tau, kad šitaip pasakyti moki.
O kad per burtus tu eini prie velnio,
Turėsi šluot sekmadienį bažnyčią.

TIRVA

Ar nesakiau...

MAŽVYDAS

Bažnyčią šluot – garbė.
Kad būtų įdomiau, atsiųsiu Katrę.

ŠLIUMPA

Su Katrike tik velniui žvakę žibint.

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl Nemunas vadinamas pykčio upe?
2. Kodėl sakoma: „Kur du lietuviai – ten peilis prie gerklės.“?
3. Kodėl abiejuose krantuose dainuojamos tos pačios dainos?
4. Kodėl žmogui buvo nukirsta ranka? Ar griežtos bausmės kuria geresnį žmogų?
5. Kodėl ąžuoliukas klebonui toks brangus?
6. Kodėl sakoma, kad klebonas čia vienas? Koks lietuvių tikėjimas? O seniau?
7. Kodėl špitolninkai džiaugiasi, kad klebonas *čia*?
8. Kas yra klebonas? Kokį pėdsaką Mažvydas paliko kuriant lietuvių tapatybę?
9. Kodėl klebonas bara špitolninkus? Kodėl nutraukia nuo vieno jų kaukolių karolius?
10. Kodėl klebonas ištaria: *po perkūnais, velniai nematė, velniškai gražu*? Kaip tai suprasti?
11. Kokia žodžių „Šaknim – į pragarą, šakom – į dangų“ prasmė?
12. Kodėl Mažvydo gyvenimas gali būti lyginamas su Prometėjo žygdarbiu?

KATEDRA
(ištrauka)

DEŠIMTIES GIESMIŲ DRAMA
VILNIAUS MIESTO 650-OSIOMS METINĖMS

PENKTA GIESMĖ

Prie žibinto. Laurynas, Žmogus

LAURYNAS

Aš juk matau, kad tu mane seki.
Prieik arčiau, bičiuli, nesigėdyk –
Norėčiau pamatyti tavo veidą.

ŽMOGUS

Aš veido neturiu.

LAURYNAS

Kaip įdomu!
Nors, tiesą sakant, irgi nieko naujo:
Manai, kad mes tai turim savo veidus?
Nė velnio mes neturim. Masė. Masė!
Štai mūsų veidas. Masė – mūsų akys.
Ir mūsų ausys. Masė – mūsų nosis.
Didžiu-u-u-lė nosis! Ja mes ir užuodžiam,
Jei kas (atleiskit!) pagadina orą,
Ir jaučiamės dėl to visi kalti,
Nes esam masė. Akys, ausys, nosis...
Didžiu-u-u-lė nosis! Nežinau, kaip tu,
Bet aš tikrai užuodžiu šnipo kvapą.

Žmogus tyli

LAURYNAS

Dar nesinori miego. Gal verčiau
Abudu pasivaikščiokim po Vilnių?

Aš tau parodysiu tokių kampelių,
Kad tu net aiktelsi. Nakties metu
Šis miestas ypač vertas Dievo meilės.

ŽMOGUS
Aš jį pažįstu ne blogiau kaip tu.

LAURYNAS
A, tu bijai, kad aš, pasivedėjęs
Į skersgatvį, tavęs nenudaigočiau*!
Be reikalo, be reikalo, bičiuli,
Nors, tiesą sakant, ką gali žinoti...
Bijok, tai ir kiti tavęs bijos.
Tada, bičiuli, tu prieik arčiau
Ir tiesiai klausk – aš viską pasakysiu,
Kas domina tave. Išklosiu viską.
Atliksiu išpažintį. Bus greičiau.
Ir tu ramiai galėsi eit miegoti
Arba pranešti viską tam, kam reikia.

ŽMOGUS
Aš viską jau apie tave žinau.

LAURYNAS
Koks talentas! Pasekti iš paskos
Du kvartalus – ir jau žinoti viską.

ŽMOGUS
Neapsimesk! Juk tu žinai ir pats,
Kad aš sėdėjau smuklėj, kad buvau,
Kai Rotušėj tau įteikė medalį...

LAURYNAS
Aš pirmąkart matau tave...

ŽMOGUS

Meluoji,
Ir Rotušėj, ir smuklėj, ir kitur –
Visur tu iš tikrųjų man kalbėjai,
Žinodamas, kad aš tave girdžiu.

LAURYNAS

Tai kam gi pagaliau tu šnipinėji:
Carienei, vyskupui, karaliui?

ŽMOGUS

Dievui!

LAURYNAS

Ir taip jau neįmanoma gyvent –
Visur vieni šnipai. O čia dar Dievas
Įkūrė Vilniuj savo agentūrą...
Kuo aš galėčiau būt jam įdomus?

ŽMOGUS

Tu būsi įrankis, kuriuo dangus
Įvykdys teisingumą.

LAURYNAS

Aš nenoriu.
Aš ir laiko neturiu. Matai: man reikia
Statyti Katedrą.

ŽMOGUS

Tai ir statyk.
Bet Katedra privalo būt teisinga!
O jei bent vienas melo akmenėlis
Į pamatus paklius – tai vargas jai
Ir tau, ir mums visiems! Sekiau tave,

Stebėjau ir klausiaus. Ir, man atrodo,
Tu jau subrendai maištui. Taip, subrendai.
Tu už kitus esi kur kas didesnis,
Užtat ir tavo maištas bus teisingas.
Ko vertas menininkas, jeigu jis
Ne maištininkas? Visos tavo kalbos,
Kančia ir skausmas, plėšantis tave, –
Tai dar tik maišto tolimas griaustinis.
Bet jis artėja. Būki pasiruošęs,
Nes Katedra privalo būt teisinga!
Lyra ir lankas! Lankas ir lyra!
Pirmiausia buvo lankas – ir iš jo
Pirmiausia buvo taikoma į blogį.
O jau po to buvo sukurtos giesmės,
Akompanuojant tuo pačiu lanku.
Lyra iš lanko gimė. Taip, iš lanko.
Ir grožis gimė iš kovos prieš blogį.
Lyra privalo vėl lanku pavirsti,
Nes jau atėjo laikas ginti grožį
Nuo prievartos, nuo smurto ir nuo melo.
Lyra ir lankas! Lankas ir lyra!

Žmogus dingsta

LAURYNAS *(šaukia)*

Kas tu esi? Sakyk, kas tu esi?
A, po velnių! Ne tiek daug ir išgėriau,
O jau vaidenasi... Keisti dalykai
Tam mūsų Vilniuj dedasi. Keisti.
(Ironizuoja)
„Tai dar tik maišto tolimas griaustinis!“
(Daužo sau į krūtinę)
Visi griaustiniai, visos perkūnijos,
Tik vienas juokas prieš tą baisią audrą,

Kuri štai šičia šėlsta. Dieve mano,
Kokia tamsa, kokia akla tamsa.
Ir koks pašėlęs uraganas! Žmonės,
Nejaugi Katedra ir vėl sugrius?..

Tyla. Išeina dainuodamas „Grūšią“:*

Mano šakos,
Mano šakos,
Šobliom* apkapotos.

Mano šaknys,
Mano šaknys,
Ugnimi išdegintos.

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl žmogus sako, kad neturi veido? Kodėl Laurynas sako, kad ir jis neturi. „Masė. Masė!“ Ar tinkamai atsakyta? Ar galima *save* vadinti mase? Kokius žmones, individus, asmenybes vadiname mase?
2. Kaip suprantate pasakymą: „Bijok, tai ir kiti tavęs bijos.“?
3. Kodėl Laurynas ne visai pasitiki žmogumi? Ką šis šnipinėja?
4. Kodėl Laurynas vadinamas įrankiu?
5. Kaip suprantate pasakymą: „Katedra privalo būt teisinga“?
6. Apie kokią katedrą kalbama? Kas ją sukūrė? Ar katedra tik pastatas? Pasamprotaukite.
7. Ko vertas menininkas, jeigu jis nemaištauja?
8. Kaip suprasti, kad svarbu *lyra* ir *lankas*? Kas norėta pasakyti?
9. Kodėl yra svarbi *katedra*? Ar teko girdėti, kad tai yra miesto širdis?

MARCELIJUS MARTINAITIS (1936–2013)

PELENŲ ANTELĖ

(ištrauka)

PJESĖ LĖLIŲ TEATRUI

VEIKĖJAI

SIGUTĖ, kuri nežino, kad ji našlaitė
BROLELIS raitelis
RAGANA pamotė
ŠAUKŠTABURNĖ ir TEŠLADANTĖ – Raganos pamotės dukros
MOTULĖ po žemėm
SIGUTĖ – antelė
KARVUTĖ
KALAITĖ
ŠARKA – piktoji Raganos dvasia
VARNAS – karo dvasia
RAITELIAI kareivėliai – visi kaip vienas
CHORAS

Scenovaizdis susideda iš trijų dalių, viena kitai prieštaraujančių, viena kitą papildančių ar tarpusavy kovojančių. Arčiausiai ir žemiausiai yra piktųjų žemės dvasių buveinė. Tai mėnulio, žvaigždžių, požemio šviesos pasaulis, kuriame žmogaus daiktai yra įgiję keistą paskirtį. Raganos būstas – lyg ir kaimo troba, bet kartu ir kažkas kita.

Sigutės pasaulis – tai šviesos, erdvių, augalų ir geruųjų gyvių pasaulis. Su ja yra visų pakelių saulė: ji – visų žmonių saulė. Ji gali patekėti iš po augalo, iš po gero žmogaus kojų, ir viskas gyvena ir juda aplink ją, už jos, virš jos...

Už Raganos buveinės ir Sigutės žemės prasiveria kitų žmonių erdvė, kurioje palaidota Motulė, kurioje klajoja Brolelis raitelis ir iš kurios ateina karų ir nelaimių žinia. Ten yra visų žemė.

Visos tos trys scenovaizdžio dalys yra vienu metu: jos juda, keičia proporcijas. Kiekvienas daiktas ar veikėjas turi savo ribas, tačiau, keičiantis vaizdui,

jie patenka į neįprastas situacijas, yra taip pat priversti keistis, priimti naują vaidmenį. Ragana Sigutės žemėj priversta tapti Motule, Sigutė Raganos buveinėje paverčiama Antele ir t. t. Tik Varnas ir Šarka – ta visų nelaimių nuojauta ir Raganos ryšininkė – neturi savo apibrėžtos ribos: veikia virš visų trijų pasaulių. Vėliau ir Sigutė Antelė tampa visų antele – nuskriaustųjų dvasia.

BROLELIS IŠVYKSTA Į KARĄ

Ramu Sigutės žemėj. Čia teka geroji jos saulė, viską gražiai apšviesdama. Tik Raganos požemių ji neapšviečia. Ten viskas dar sustingę, apšviesta negyva kito pasaulio šviesa. Pirmame plane – Šarka ant tvoros, lyg suakmenėjusi.

Toli, didelėje erdvėje, girdėti Sigutės balsas. Jai atliepia aidas, o gal kitų piemenų balsai. Tie balsai – vienas po kito, išvien, atskirai. Tai žmogaus ir gamtos sutartinė, ryto džiaugsmas, kuris ateina iš neužmatomų tolių. Toje sutartinėje atpažįstame Sigutės balsą.*

– Saulele! Saulele!
– Motinėle! Motinėle!
– O mes maži piemenėliai!
– Kurk, saule, ugnelę!
– Sušildyk žemelę basoms mūsų kojoms...

Kartu su šia sutartine artėja Sigutės balsas. Ji pasirodo su Karvute ir Kalaite. Ten, visų žmonių pasaulyje, Brolelis ant žirgo. Jo kaktoje – mėnulis. Jis medžioja, vaiko piktąsias dvasias. Šarka visa tai pajunta, krusteli uodegą, sunerimsta. Sutartinė nutrūksta.

ŠARKA

Kre kre kre!
Rrrrragana!
Rrrrragana!
Kre kre kre!
Rrrrragana!
Rrrrragana!

Šarka pakyla, suka ratus virš scenos, virš Raganos buveinės ir Sigutės, rėkdama šaižiu, grasinančiu balsu. Savo buveinėje pašoka atgijusi Ragana pamotė. Šarka tarsi prikelia požemio gaivalus. Ragana kaip ir Šarka rėkia tuo pačiu, į šaižų juoką panašiu balsu: „Kre kre kre!“*

Šarka vis suka ratus aplink Sigutę, Karvutę ir Kalaitę, praskrenda pro saulę, pro augalus – tarsi ir jiems grasina. Iš už saulės išjoja brolelis ir šauna. Šarka dingsta.

Raganos požemiai išsijudina, tarsi pradeda užgožti gamtos erdvę. Įsigali požemių šviesa.

Štai ant laktos tupi Raganos dukros – Šaukštaburnė ir Tešladantė. Kilnoja rankas lyg varniukai sparnus, kreksi, bjauriai žiojasi. Nasrai, rodos, net veidus užgožia. Vienos burna kaip samtis, o kitos – pilna baisių dantų.*

Verda puodas. Aplink jį šoka Ragana, maišo šluota. Ugnis – puode, lyg pati ugnis virtų.

RAGANA

Ugnies viralas,
akmens biralas,
akmens biralas,
ugnies viralas...

(Kreksi)

Gardus kąsnelis –
galva kojelės,
skruzdės kaklelis,
ugnies pelenėliai.

(Kreksi)

Ugnies pelenėliai,
akmens smegenėlės,
galva kojelės,
skruzdės kaklelis.

Dukros plasnoja lyg varniukai lizde – vis prašo. Ragana kemša joms į burnas savo baisų viralą. Dalį valgio ji atideda Sigutei.

RAGANA

Šaukštaburnei – viralėlis,
Tešladantei – smegenėlės,
O Sigutei – pelenėliai...
(Atideda)
Tešladantei – kaklelis,
Šaukštaburnei – kojelės,
o Sigutei – akmenėlis...
(Atideda)

Ragana įriša į skarą tai, ką atidėjo Sigutei.

RAGANA

Jūs užvalgėt – ir gana,
O Sigutė – alkana,
alkana, alkana...
(Kreksi)
Štai Sigutei – akmenėlis,
pelenėliai...
(Kreksi)
Štai Sigutei – akmenėlis,
pelenėliai...
Akmenėlis, pelenėliai, pelenėliai...

Ragana apsuka sau galvą, apgręžia antraip daiktus ir, išėjusi į laukų erdvę, pasidaro panaši į Motulę. Bet kai tik atsigręžia į mus – ji vėl Ragana, nes jos veidas – dvigubas. Ji, atsigręždama į savo buveinę, vis sukreksi. Paskui nutaiso Motulės balsą, šaukia Sigutę.

RAGANA

Ū ūūūū!
Sigut!
Ū ūūūū!
Kur tu?

Į visas puses sklinda aidas. Raganos buveinė blėsta, tarsi atsitraukia jos pasaulis. Ryškėja Sigutės augalai ir gyvulėliai. Iš už saulės išeina Sigutė, o paskui – Karvutė ir Kalaitė. Visos trys žiūri link šaukiančio balso, įsiklauso. Ir mato Sigutė Motulę raganą. Jos rankose lazdelė ir lauknešėlis. Sigutė neišmano apgavystės. Ji patikliai eina artyn.

RAGANA

Vai tu, vargdiene maža,
vai tau šalta rasa,
vai tau rankas gelia,
vai tau kojelės šąla,
vai tu, ryto rasele,
vai tu, mano dukrele,
vai kaip tau šalta, kaip šalta,
vai pavargai, išalkai...

Siekia paglostyti Sigutę, bet tuo metu suviauksi Kalaitė. Ragana skubiai atitraukia ranką, atsigręžia į Kalaitę, ir jos veidas persimaino. Ir meilūs žodžiai, sakomi Sigutei, ima skambėti šaižiai, nemaloniai. Bet visa tai mato ir girdi tik Kalaitė ir Karvutė. Sigutę pasiekia vien meilūs žodžiai.

RAGANA

Anksti kėlei –
štai tau pusrytėliai,
štai tau, dukrele,
balta duonelė,
štai tau viralėlis
baltam lauknešėly...

Meta Sigutei lauknešėlį, nusigręžusi sukreksi ir dingsta. Sigutė atriša ir pamato, kas ten yra. Karvutė ir Kalaitė taip pat žiūri. Joms liūdna.

SIGUTĖS RAUDA

Geroji motinėle,
ar aš ne tavo dukrelė,
ar aš rasos mergelė,

kad man pusrytėliai –
tik akmenėliai,
tik pelenėliai?
Ar tu motulė man
netikra?
Ar aš ne tavo dukra?
Ar aš našlaitėlė, purvabridėlė?
Ar aš benamė bevardė,
ar nėr kam manęs užtarti?
Saule saulele, vėjau vėjeli,
užstokit mane prieš motulę,
prieš gerąją motinėlę...

Raganos buveinėje smagus sujudimas, net Šarka nenulaiko uodegos. Brolelis ant kalno klausosi Sigutės raudos. Šauna. Šarka išsigąsta. Tarsi krūpteli požemio gaivalai, užleisdami vietą gamtos erdvei. Brolelis prijoja prie raudančios Sigutės, guodžia.

BROLELIS

Neverk, sesele,
neraudok, sesele –
mano žirgas žirgelis eiklus,
šautuvėlis taiklus.
Neverk, sesele,
neraudok, sesele, –
skrenda kulkelės
greičiau nei bitelės...

Ragana girdi brolio žodžius, pykčiu nesitveria. Šarka vėl nerimsta, lyg kažką nujausdama. Tarsi visa gamta tiesia savo rankas priglobti Sigutę. Net žemė perskyla, persišviečia joje tikroji Sigutės Motulė, gulinti savo amžiname mirties guolyje. Bet Sigutė jos nenujaučia, tarsi negirdi žodžių, nes Ragana nuslėpė tikrosios Motulės mirtį.
Iš po žemių – gili Motulės rauda.

MOTULĖS RAUDA

Aš tavo tikroji motulė,
nakties motinėlė,
tave varge palikau,
vėjų šaly palikau
ant ne savo rankelių,
ant Raganos kelelių.
Mano dukrele,
šviesiais lapeliais,
kas glosto šukuoja
tau glotnią galvelę,
kas rankeles tavo myli,
kas sapnus tavo supa,
kas ryto ugnelę tau užkuria?
Vai kam aš miriau – motulė,
žemės šaltos motinėlė...
Dovanok man, dukrele,
už mano mirtelę,
dovanok,
dovanok,
dovanok...

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl svarbi smulkiai aprašyta scenografija?
2. Kaip vadinamos autoriaus pastabos?
3. Kodėl Sigutės lauknešėlyje tik akmenėliai ir pelenai?
4. Kas ją skriaudžia? Kas gali būti jos gynėjai? Išvardykite.
5. Kodėl reikia gelbėti mažus, beglobius nuo blogio jėgos? O kas gelbsti silpnuosius valstybėje?
6. Ar visos pamotės yra blogos? Ar gali mamą atstoti svetima moteris?
7. Kodėl motinėlė atsiprašo?
8. Šis tekstas skirtas teatrui. Kas galėtų vaidinti šiame spektaklyje: žmonės ar lėlės? Perskaitykite tekstą vaidmenimis.
9. Prisiminkite liaudies pasakas. Kas gali nutikti Sigutei?
10. Ar visada pasakos baigiasi laimingai? Ar visada nugali gėris? Ko pasakos moko, kodėl jos liaudies / rašytojo kuriamos?

KIRČIUOTI TEKSTAI

IŠ LIETUVOS METRAŠČIŲ

APIE GEDIMINO SAPNĄ IR VILNIAUS ĮKŪRIMĄ

Pasakojimas

Víeną kařtą didỹsis kunigáikštis Gedimìnas išvỹko ìš sàvo sóstinės Kernavẽs medžióti ùž penkių mỹlių, ùž Neriẽs, ir rãdo gìrioje grãžų kálną, àpsuptą ąžuolýnų ir lygumų; jám didžiaĩ* patìko, jìs apsigyvẽno tenaĩ, įkū́rė miẽstą ir dãvė jám Trãkų vařdą – tenaĩ, kuř bùvo Seníeji Trãkai. Ir ìš Kernavẽs pérkėlė sàvo sóstinę į̃ Trakùs.

Neilgaĩ trùkus, išvỹko didỹsis kunigáikštis Gedimìnas medžióti ùž keturių mỹlių nuõ Trãkų. Ir rañda tiẽs Vìlnios upė grãžų kálną, añt kuriõ užtiñka* didžiùlį žvérį, taũrą. Ùžmuša jį̃ añt tõ kálno, kurìs ir dabař tebevadìnamas Taurãkalniu.

Õ kàd bùvo labaĩ vėlù grį̃žti į̃ Trakùs, jìs sustójo Šventarãgio slẽnyje, kuř dẽgindavo pirmúosius kunigáikščius, ir čià apsinakvójo. Tenaĩ miegódamas, jìs susapnãvo, kàd añt kálno, kurìs bùvo vadìnamas Kreivúoju, õ dabař Plikúoju, stóvi didžiùlis geležìnis vil̃kas, õ jamė stáugia tarýtum šim̃tas vilkų̃. Pabùdo ìš miẽgo ir tãrė sàvo žỹniui, vardù Lizdeĩka, kurìs bùvo rãstas erẽlio lizdė, – tasaĩ Lizdeikà bùvo nè tìk Gedimìno žynỹs, bèt ir vyriáusiasis pagónių kùnigas: „Susapnavaũ keĩstą sãpną.“ Ir nupãsakojo vìską, kàs jám sapnè bùvo pasiródę. Tasaĩ žynỹs Lizdeikà tãrė: „Didỹsis kunigáikšti, geležìnis vil̃kas réiškia – sóstinė čià stovẽs, õ staugìmas jõ vidujè – taĩ jõ garsas sklìs põ vìsą pasáulį.“ Ir didỹsis kunigáikštis Gedimìnas tuõj rytójaus diẽną nebeišvỹkdamas pàsiuntė žmonių̃ ir įkū́rė víeną pìlį Šventarãgyje – Žẽmąją, õ añtrąją – Kreivãjame kalnè, kurìs dabař vadìnamas Plikúoju, ir tóms pilìms dãvė Vìlniaus vařdą.

Ir, įkùrdinęs miẽstą, pérkėlė sàvo sóstinę ìš Trãkų į̃ Vìlnių. Pirmúoju Vìlniaus vaivadà* paskýrė sàvo ètmoną* Góštautą, Stulpų̃ hèrbo, gìmusį ìš Grum̃bio, kurį̃ vókiečiai Kaunė bùvo paẽmę į̃ neláisvę.

Klausimai ir užduotys

1. Kas buvo pirmoji Lietuvos sostinė?
2. Kas antroji? Kas trečioji? O gal žinote, kas laikoma laikinąja?
3. Kur vyko kunigaikštis Gediminas? Kokį laimikį nukovė?
4. Kur kunigaikštis nakvojo? Ką sapnavo?
5. Kaip ir kas išaiškino sapną?
6. Kaip paaiškintumėte Vilniaus pavadinimą?
7. Išrašykite tikrinius žodžius.
8. Ką paskyrė Gediminas vaivada? Koks herbas? Nupieškite.
9. Kaip paaiškintumėte geležinio vilko simbolį? Kaip šio Gedimino sapno įvaizdis įamžintas mūsų gyvenime?
10. Sukurkite legendą apie savo gyvenamąją vietą. Nupieškite savo miesto (miestelio, kaimo) herbą.

ALDONA RUSECKAITĖ (g. 1950)

Ištrauka iš romano „Šešėlis JMM. Maironio gyvenimo meniniai biografiniai etiudai“

Sekmãdienio pópietę pasiuntinùkas àtnešė daĩlininkės Sòfijos Ròmerienės vizìtinę kortẽlę sù príerašu, ar̃ jì galétų užeĩti trumpám põ porõs valandũ pàs Prelãtą, nès kìtą diẽną jaũ išvỹkstanti į̃ Týtuvėnų dvãrą. Pavasarė́ja, reĩkia tar̃tis dė̃l Poèto viešnãgių, màt jiẽdu numãtę, kàd Sòfija jaũ šią vãsarą būtinaĩ jį̃ portretuõs* – bùvo gerì bičiùliai, senì pažį́stami, kar̃tais pravérdavo vienas kitám ir̃ širdiẽs paslapčių kertelės. Albùmuose išlìko jõs dailì fotogrãfija – daĩlininkė sù skrybėláite, õ antrojè pùsėje ùžrašas:

Garbiájam Kùnigui Prelãtui Mairóniui vardañ draugỹstės Sòfija Ròmerienė. Týtuvėnai.

Kaĩ Poètas viešė́davo Týtuvėnuose pàs sàvo gẽrą bičiùlį kùnigą Antãną, kiekvienąkart užsùkdavo ir̃ į̃ netolíese stũksantį Ròmerių dvãrą. 1923 mẽtų vãsarą daĩlininkė Sòfija paprãšė papozúoti – paprastaĩ, bè įtampos, besišnekučiúojant pasėdė́ti, tàd nẽ nepajùto, kaĩp nùpiešė mãžą portretẽlį pieštukù. Pozúotojas jì pripažìno, pagýrė, pasìdžiaugė, apačiojè brū́kštelėjo sàvo autogrãfą – tar̃si sutikìmą, kàd ìš jõ galétų gìmti dìdelis spalvótas portrètas. Poètas pasitikė́jo daĩlininkės tãlentu, tačiaũ jì vìs tíek nesirýžo bè eskìzo portretúoti. Sòfijai nèdavė jokių núorodų, kaĩp jìs turétų portretè atródyti – nelabaĩ patogù – jùk móteris subtilì, talentìnga, galóp* įdomù, ką̃ sugalvójusi... Výrams daĩlininkams Pozúotojas daũg griežtèsnis ir̃ reiklèsnis. Bùvo portretãvimų madà, apliñkiniai kar̃tais pasišaipýdavo, nèt bičiùlis Vaĩžgantas yrà mèstelėjęs:

– Mairónį bùs portretãvę bemàž* visì garsesníeji Lietuvõs daĩlininkai...

Šiandiẽną láukė poniõs Sòfijos, turė́jo apiẽ ką̃ pasikalbė́ti – lýg týčia pasitáikė laĩsvas vãkaras, nèrà jokių kviestų̃jų svečių, niẽkas į̃ durìs nesibė́ldžia. Poètas pasirýžęs šią vãsarą vė̃l pozúoti mielajai mẽnininkei.

Jì atbėga paskubomìs, kažką pasikìšusi põ pažastimì – žìnoma, pavėikslą. Šeimininkas kviečia priẽ stãlo į̃ raudonúosius fòtelius. Sesuõ pàruošė kukliàs váišes, išẽjo į̃ vakarinės Mišiàs. Kõl kàs jiẽdu sėdi príeblandoje, jìs klausinėja naujíenų, ką tãpanti, kaĩp péržiemojo Týtuvėnų dvãras? Kaĩbasi ramiaĩ, neskubėdami. Staigà daĩlininkė Sòfija prisìmena sàvo nẽšulį, kurį̃ palìko príeškambaryje, púola jį̃ ródyti, Prelãtas ùždega elektrìnę lémpą.

– Àtnešiau dovanų̃, gál patìks... Čià tóks paprastùtis pólaidžio* peizãžas, – sãko išvyniójusi.

Šeimininkas dėkója, džiaũgiasi, daĩlininkei išẽjus, suràs vietẽlę jám pakabìnti.

Nórs nebė pìrmą kařtą viešėdama, ponià Sòfija tiriamaĩ žvaĩgosi põ puõšnųjį salòną – melsvomìs sienomis, áukso puošýba ir̃ raudóno aksómo baĩdais.

– Neužsigáukite, Prelãte, vienà mintìs atẽjo į̃ gálvą, pasipaišýsiu jũsų šìto gražaũs kréslo, kuriamè sėdite, drožýbos ornameñtą, tãpant támstos potrètą prireĩks.

Añt nedìdelio põpieriaus lãpo spalvótu pieštukù jì brū́kšteli kẽletą štrìchų.

Põ gerõs valandõs Sòfija pakỹla, nenóri užsisėdéti – jaũ sùtarta dẽl vãsaros, dẽl portrèto. Pozúoti daũg ir̃ nebereĩks, dabař grį̃žusi į̃ dvãrą ìš kařto imsis piẽšti pagaĩ eskìzą, õ kaĩ Pozúotojas atvažiuõs, pasėdẽs kókį pùsdienį kìtą, kartù pasižiūrẽs, pasikeĩs núomonėmis, ir̃ bùs baĩgta.

Taĩp vìskas ir̃ klóstėsi. Į̃ Týtuvėnus pàs bičiùlį kùnigą Antãną Poètas nukeliãvo į̃ balañdžio pãbaigą, ìš kařto aplañkė daĩlininkę Sòfiją, jì labaĩ norė́jo paródyti Poèto pastèlinį ãtvaizdą, jaũ visái mažaĩ jám trū́ko – gál truputẽlį parỹškinti ař priblaũsinti spalvàs, žinójo Pozúotojo jautrùmą sàvo portrètams, norė́jo, kàd jám patìktų. Poètas susijáudino: kóks subtilùmas, kokià póvyzos pagavà*, gývos ãkys, gál kíek rūstóka véido ìšraiška, bèt niẽko nesãkė – paláimino... Atvaizdė nebùvo dvãsininko insìgnijų*, kuriõs mãtosi pieštùko eskizė, čià tìk šíek tíek tradìciškai prasegtà sutanà. Keĩsta, kàs taĩp nuspréndė, taĩp

sùtarė, jóg didžiãjame portretė – bė dvasìškio ženklų... Grįžęs nakvýnės į Týtuvėnus pàs kùnigą Antãną, pàėmė lãpą põpieriaus, svařstė, miñtijo*...

Kàs yrà portrėtas? Amžinýbė, liẽka istòrijai, kitóms kartóms, kilnù, garbìnga... Norė́jo tõ! Bèt išliẽka iř mẽno kūrė́jas, nè tìk heròjus, reĩkia pageřbti Sòfiją, padėkóti.

1924 mẽtų balañdžio dvìdešimt peñktąją sukū́rė šešiàs eilutės apiẽ savė, daĩlininkę, amžinýbę iř miřtį.

Põ mė́nesio gãvo laiškẽlį, kàd portrėtas jaũ yrà visái ùžbaigtas, daĩlininkė Sòfija kviẽčia biržẽlio dvìdešimt ketviřtąją į Týtuvėnus švęsti Jonìnių, nórinti pasvéikinti sàvo mìelą Bičiùlį. Nórs jì žìno, kàd Poètas pripažį́sta sàvo vardinės rùdenį peř Šveñtąjį Jõną Kantiẽtį, bèt gãlima pasidžiaũgti iř peř biržẽlinį Jõną – jùk gražùs vãsaros laĩkas! Ìš vãkaro Prelãtas nuvỹko į dvãrą, daĩlininkė Sòfija bùvo laimìnga, baĩgusi portrėtą. Jì Svẽčiui léido akiẽs krašteliù žvìlgterėti į sàvo ãtvaizdą, paréiškusi, kàd iškilmìngas įteikìmas vỹksiąs rytójaus vãkarą, kaĩ bùs svečių, mùzika, kaĩ Vardùvininką apgõbs ą́žuolo lãpų vainikù. Nèt iř próbėgšmom* dìrstelėjęs, Pozúotojas suprãto, ką́ pasibraĩžė jõ namuosè daĩlininkė, besisvečiúodama tą́ sekmãdienio vãkarą, – pavéiksle matýti kréslo atkaltẽs ornameñtas. Vardùvių dienõs Svẽčias láukė jáudindamasis, nesutìko sù bičiulè pasiváikščioti põ apýlinkes, užsidãrė kambaryjè. Išsitráukė sàvo rankraštẽlį sù šešiomìs eilùtėmis, parašýtomis priẽš póra mė́nesių, skaĩtė dár iř dár kařtą, lýg kažkõ trū́ko, tàd añt naũjo põpieriaus lãpo pabrė́žė trìs papìldomas eilutės. Reikẽs viešaĩ daĩlininkei padėkóti, eilė́raštį paskaitýti priẽ svečių.

Į Týtuvėnų dvãrą švęsti Jonìnių susiriñko graži draugijà. Põ taurẽlės konjãko, kavùtės iř žemuogìnių pyragáičių daĩlininkė Sòfija visùs pàkvietė į puõšniąją svetaĩnę sù kolònomis, šalià savęs vẽdėsi Prelãtą iř lengvù rañkos mostù atìdengė portrėtą...

Tadà bùvo atsãkomasis žõdis:

– P. Zòfijai Ròmerienei, màno ãtvaizdą nupiẽšusiai:

Išlìksiu àš gývas pavéiksle tamè / Nèt tuomèt, kaĩ kū́nas, užbértas žemè, / Ilsė́sis, klajonės užbaĩgęs visàs!.. / Išlìksiu nè víenas: išlìksi var-

dù, / Kurì sumanìngai pirštẽlių raštù / Nemìrštamas ãtvaizdui dė́jai varsàs. /.../ ...vardaĩ sáu nelìks svetimì, / Nèt žẽmės klajonės užbaĩgus visàs.

Ilgaĩ griáudėjo plojìmai, visì norė́jo paspáusti rañką Vardùvininkui, išréikšti susižavė́jimą portretù. Daĩlininkės dárbas bùvo àtliktas – jì stovė́jo tuõ tárpu kíek nuošaliaũ priẽ lángo, šypsójosi, bùvo laimìnga. Jaũtė – jų̃, dviejų̃ mẽnininkų, likìmai ir̃ vardaì susipýnė šimtmečiams...

Klausimai ir užduotys

1. Apie kokią asmenybę kalbama? Ką žinote apie jo gyvenimą? Koks jis buvo? Kokia jo vieta literatūroje?
2. Kodėl svarbu tinkamai nutapyti žmogaus atvaizdą?
3. Kodėl Maironis buvo jautrus / kritiškas savo portretams?
4. Kodėl dailininkė Sofija Romerienė atsisakė dvasiškio ženklų?
5. Ar tiesa, kad išlieka ne tik portretuojamasis, bet ir portretuotojas? Kodėl?
6. Kaip vienas kūrėjas atsidėkojo kitam?
7. Iš ko galima spręsti, kad portretas pavyko?
8. Kodėl dailininkė buvo laiminga? Ar tiesa, kad menai gali vienas kitą papildyti? Pateikite pavyzdžių.

BRONIUS RADZEVIČIUS (1940–1980)

SPINDULYS

Novelė

Kietaĩ suspaustomìs lū́pomis, užmérkusi akìs, senóji Daũkintienė gulė́jo lóvoje, šaltì žiemių sáulės spinduliaĩ čiupinė́jo sẽną raukšlė́tą véidą. Kařtais jì pasitaisýdavo baltõs taškúotos skarẽlės mãzgą, senù įpročiu pakìšdavo põ smakrù, sučiaumódavo sausomìs lū́pomis, pasisùkdavo taĩp, kàd véidą liẽstų šviesà, kriñtanti prõ žẽmą, spiñdinčiomis sniẽgo dulkẽlėmis àpneštą lángą.

Dár rýtą jì smařkiai apsipỹko sù marčià: kám šì pósūnį Juzùką, jõs mylimiáusią anūkẽlį, vìs bãra iř gẽna ìš trobõs – taĩ málkų atnèšk, taĩ bùlvių, taĩ ùgnį pakùrstyk. Kã vaĩkas bedãro, vìs negeraĩ. Kíekgi jõ čià tėrà, kã jìs žìno? „Jéigu pagaléčiau*, patì atnèščiau“, – šnekė́jo senóji, vartýdamasi añt šiaudų čiužinio. „Tìk nesielvartáuk, nesigráužk, – pragýdo martì. – Nenùskriaustas šìtas našlaitẽlis, nebijók. Nekáišiok nósies, kuř táu nereĩkia.“ – „Eĩk tù, eĩk“, – šnekė́jo senóji gę̃stančiu balsù, modamà jái ìš sàvo pãtalo. Tačiaũ martì nesilióvė jái prikáišiojusi. Tadà jì nusùko véidą į̃ lángą. Tesižìno. Tačiaũ anūkẽlio, kõl jì gyvà, niẽkas tenedrį̃sta paliẽsti.

Jái vaidẽnosi, kàd tàs vaĩkas tebėrà mažùtis, kaĩp priẽš peñketą ař septýnetą mẽtų, kaĩ, įsikìbęs sijõno, eĩdavo gretà jõs, baĩkščiai dairýdamasis į̃ šalìs. Sė́di jìs añt šaltų̃ grindų̃, neválgęs, puřvinas, iř knibinė́ja kókį niekùtį, rãstą põ súolu ař lóva. Pamẽlę nuõ šaĩčio nagùčiai, iř pàts vìsas pastìręs. „Kuřgi tévas, kodẽl negrį̃žta? Pasakýčiau...“ – galvójo senóji, vartýdamasi išdùbusiame ligõs patalė. Numègztų jám megztùką, kójines ař pirštináites, tìk piřštai virbalų̃ nesugraĩbo. Kẽletą kařtų pabañdė atsisė́sti, šaũkė Juzùką, norė́jo dúoti cùkraus, kuriõ kẽletą gabalẽlių bùvo pasidė́jusi põ pagálve – kiekvíeną kąsnẽlį jì kìšdavo vaĩkui, nuõ sàvo burnõs atitraukdamà. „Juzùk, – šaũkė prikìmusiu balsù, – ateĩk gì, Juzùk, ař giřdi?“

Tačiaũ Juzùkas, ištį̃sęs išblỹškusio véido paauglỹs, negirdéjo, õ gál nẽ nenorė́jo girdė́ti. Užsidãręs kamaráitėje, peř stìklo lę̃šį gáudė žiemių̃ sáulės spiñdulius, skrùdino jaĩs atìrusius sàvo švařko rankógalius iř kárpą, áugančią tarpùpirštyje. Skaũsmas pérsmelkdavo kaĩp ãdatos dũris, tadà jìs mãžą ugnìnį taškẽlį nukreĩpdavo kuř į̃ stãlo kam̃pą iř láukdavo, kõl pradẽs svìlti. Kaĩ pakvìpdavo dū́mais, apim̃davo nesuprañtamas džiaũgsmas – jìs uostinė́davo iř čiupinė́davo mãžą žaizdẽlę, kurią̃ palìkdavo medíenoje ugnìnio spiñdulio smaigalỹs. Kai pãmotė àtėmė tą̃ lę̃šį, paslapčiomìs jìs išsitráukė astronòmijos knỹgą iř ẽmė skaitýti: bañdė įsivaizdúoti, kokià miĨžiniška mū́sų sáulė iř kìtos žvaĩgždės, nutõlusios peř milijárdus šviẽsmečių. Kadà nórs jám bùs léista žvìlgtelėti į̃ sáulę prõ teleskopùs, iř jìs pamatỹs ugnìnę sáulės karũną beĩ protuberáncus*, pamatỹs priartė́jančius iř nutõlstančius žvaigždýnus, bèt vargù ař tiẽ teleskòpai pasakỹs, ką̃ jaũtė karštaĩ jį̃ mýlinti močiùtė, tą̃ speigúotą vidùržiemio diẽną gulė́jusi priẽ žẽmo, švỹtinčiomis sniẽgo dùlkėmis àpnešto langẽlio. Tõs dienõs sáulė, mažà, šerkšnóta, trapì, pakìbusi viršum̃ mìško, nutõls nuõ jõ peř tū́kstančius šviẽsmečių iř tìk kařtais, retomìs akìmirkomis, ją̃ išvỹs tókią, kókią mãtė tą̃ vidùržiemio pópietę, kaĩ staigà, nẽ víeno ìš artimų̃jų neprisišaũkusi, mìrė jõ močiùtė.

Dár ìš vãkaro jì pajùto neį̃prastą negalãvimą: speñgė ausysė, gė́lė kū́ną. Sunkùmas neatlė́go iř diẽną. Mintimìs jì vìs šaũkė anūkẽlį, kàd ateĩtų. Paskuĩ kíek aprìmo, atsìgulė añt nùgaros, užsimérkė iř staigà pajùto tą̃ prisilietìmą, baĩkštų, atsařgų – lýg kóks mãžas vaĩkas bū́tų priẽjęs priẽ jõs añt piřštų galiùkų iř ẽmęs glóstyti véidą. Jì nèt blakstíena mìrktelėti bijójo – kàd tìk nenubaidýtų.

Taĩ bùvo žiemių̃ sáulės spindulỹs – kokià maloni bùvo võs juntamà jõ glamõnė. Jìs virpė́jo añt raštúotos márškos, liẽtė rankàs, slýdo véidu, glóstė, lýgino raukšlės, iř jì võs võs šypsójosi kažkám tolimám, nepasiekiamám, nemãtomam, užklýdusiam į̃ jõs šáltą bū́stą.

Užgriebdamà žẽmą dangaũs kraštẽlį, sáulė keliãvo sàvo keliù. Ištikimóji jõs žiemõs darbų̃ palydõvė, jõs rūpintojẽlė, maitìntoja. Kitadõs sáulė apžiūrė́davo tuštė́jančius arúodus, pirmà jõs nubė́gdavo į̃ klojìmą; kaĩ jì eĩdavo kim̃šti į̃ maĩšą pelų̃*, sáulė šìldydavo jái nùgarą, kaĩ šukúodavo ar̃ braũkdavo linùs, jõs šviesà tekė́davo tar̃p pir̃štų, kaĩ jì veř̃pdavo, šviesà virpė́davo añt miltúotų lentų̃, kaĩ kamaráitėje sugaũsdavo jõs sùkamos gìrnos; sáulė, tiẽsusi spindulių̃ gijàs añt vaikų̃ lovẽlės, tolimà, pirmà laĩko gramzdìnama į̃ tam̃są, neįsténgianti įveĩkti kvãpą gniáužiančio šaĩčio, senà, palíegusi žiemių̃ sáulė, véltui besibė́ldžianti į̃ apšarmójusį stìklo langẽlį. Kaĩp gõdžiai gérė jõs glamõnę bálto, išsẽkusio véido ląstẽlės! Jì plazdė́jo síeloje tar̃si kóks tólimas prisiminìmas, kažkur̃ vìs dár rãgino, kviẽtė ir̃ kartù tar̃si skýrėsi sù jà visíems laikáms. Nebeužtẽko jėgų̃ atsikélti, nebèsukamas jõs kójos dū̃zgė ratẽlis, apliñkui sùkaliojosi anūkẽlis, mỹkė, iškìšę ìš tvartẽlio gálvas, galvìjai, krìto ìš krosnẽlės žarìjos, gū̃džiai gaũdė vidùržiemio gìrnos, burkãvo klojìmo pakráigėje balañdžiai. Gyvẽnimas stìngo akìmirkose, kaĩ jì dár bùvo reikalìnga visur̃. Žiemàs keĩtė vãsaros sù ilgaĩs ir̃ šiltaĩs pavakariaĩs, sù áukšta darbýmečio sáule, stóvinčia kalnè – šnãrindamas báltus rugiùs, lýg kienõ atsidūsė́jimas nùplaukė vė́jo gū̃sis, jì klūpė́jo klojìmo angõj ir̃ vė́tė grū́dus, áidu atsitreñkdamas į̃ pušynėliùs ir̃ skardžiùs, aidė́jo kultuvẽs* gar̃sas. Ir̃ visuomèt sù jà bùvo sáulė, sáulė, atsimùšusi vandenỹ, tavarúojanti rasótoj žolẽj, sáulė – visų̃ jõs darbų̃ pribuvė́ja; sáulė, bė́gusi paknópstom ìš paskõs, kaĩ jì lẽkė į̃ miestẽlį kviẽsti mìrštančiam vaĩkui gýdytojo; sáulė, ankstývais rytmečiaĩs žãdinusi jõs mergáutines godàs. Nuõ ankstývo spiñdinčio rýtmečio ikì vėlývos šešėliúotos žiemõs jã atlydė́jusi sáulė... Jì susirãdo jã ir̃ dabar̃, kaĩ tãrėsi, jóg visì užmiršo. Kokià baikštì, atsargì bùvo sáulės glamõnė. Lýg nepagimdýto vaĩko šaũksmas, lýg var̃gano anūkẽlio šypsnỹs. Paskuĩ prisìminė víeną vidùrdienį.

Sù móterimis jì ravė́jo ruñkelius didžiùliame dvãro laukė. Bùvo káršta, žẽmė pérdžiūvusi, sukietė́jusi kaĩp káulas. Àk, kàd užsliñktų

kóks debesẽlis, prideñgtų tą prãgarišką dangaũs ùgnį – taĩp spìgino tadà sáulė, taĩp dẽgino, nèt tamsù dãrėsi akysė, iř baltì liepsnõs liežùviai plãkėsi priẽ pàt kójų, óras virpéjo kaĩp įkaĩtintas stìklas, iř nèt baltíeji drugiaĩ tũpdavo, nespéję suvėdúoti sparnẽliais. Nutìlo žiogaĩ, nustójo dũzgusios bìtės. Dangumì sliñko žalĩsvos plénys*, bèt dár labiaũ kaĩtino prõ tàs ū́kanas. Visì láukė lietaũs sù audrà iř perkū́nija. Bèt taĩ, kàs atsitìko, išgą̃sdino kuř kàs labiaũ neĩ griaũsmas ìš giẽdro dangaũs. Pamažù sutẽmo, pū́stelėjo leñgvas vėjẽlis, sužìbo žvaĩgždės. Akìmirką stójo mirtiẽs tylà. Klykdamì priẽ mótinų puldinéjo vaikaĩ, baũbė galvìjai. Visùs pagãvo tóks są́myšis, jóg nebežinójo, kuř lẽkti, kõ stvértis. Kõl gyvà neužmiřš tõ siaũbo, kurìs pagãvo jã pačiamė vidùrdieny nãkčiai užẽjus. Geriaũ tegù kẽpina, tegù svìlina véidą, rankàs iř pečiùs, galvójo, vìs víen geriaũ negù tóks siaũbas. Tekinà pasiléido laukaĩs, kuř kójos nẽša... Tokià bùvo sáulė jaunỹstės mẽtais.

Šìt iř dabař jái ródosi, kàd sáulė slýstelės žemỹn – kodẽl gì tokià baikštì jõs glamõnė? – iř stõs amžinóji naktìs. Naktìs iř spéigas, užgniáužiantis vìsa, kàs gýva. Jì vìs dár grę̃žia véidą į̃ šviẽsą, nórs jaũčia, kàd juõ jaũ sleñka šešéliai. Bèt kodẽl taĩp tylù tãpo piřkioje? Priemenėjė pasigiřsta žiñgsniai. Taĩ į̃ tróbą įẽjo sūnùs Konstántas, áukštas, suklùsusiu véidu výras; tylédamas jìs atsiséda ùžstalėje iř ìma vartalióti sàvo rankàs. Peř pušynėliùs àtskuba duktẽ Vìzgirdienė, gál iř kìtos jõs dùkterys – Graciẽlė iř Serafimà – jaũ čià, priemenėjė lýg iř girdéti tylùs, tiřpstantis jaunèsniojo sūnaũs Krìstupo baĩsas, kažkàs, vaĩkišku balseliù rẽkdamas, púola priẽ jõs, bèt jì vìs dár neatmérkia akių̃. Sáulė jaũ léidžiasi. Šešélis nùslenka jõs véidu, iř jìs tam̃pa kerštìngas, atšiaurùs; atgrę̃žia jám kampúotą nebỹlų pròfilį. Taĩ véidas móters, kažkienõ suvedžiótos iř paliktõs. Instinktyviaĩ jì griẽbiasi mažõs gudrýbės: ìš sàvo ìlgo gyvẽnimo patirtiẽs žìno, kàd méilės dažniáusiai neteñka tàs, kurìs nemóka nuslẽpti, kaĩp jõs geĩdžia, nemóka prisivilióti mažomìs gudrýbėmis iř apsimetinéjimais. Tegù tráukiasi nuõ jõs iř tàs paskutìnis spindulỹs, nesvarbù. Jì sùkteli gálvą šaliñ, iř staigà jã užlíeja šviesà.

Sáulė, vìsą pùsdienį vilióta, kviestà, sáulė, kurì baĩkščiai trumpù žingsneliù brìdo pàs jã peř beribiùs sniẽgo laukùs, staigà priartéja, gõdžiai pripúola priẽ lũpų, jì pasitemp̃ia, rankà kaĩp paléistas dáiktas nukriñta nuõ lóvos krãšto, atsigniáužia kietaĩ suspaustì piřštai. Leñgvas atsidūsė́jimas... „Baĩgta. Užgẽso“, – sãko sūnùs Konstántas.

Mirtìs jã apglébė, kaĩp apglébia gyvẽnimas, godùs, nepasótinamas. Kaĩ lóvą apstójo vaikaĩ, kaĩ, ìš kamaráitės atlẽkęs, pripúolė priẽ jõs anūkẽlis, jì gulė́jo võs pravérusi lũpas, lýg kám šypsótųsi, iř gę̃stanti šiltà žiemiũ šviesà plazdė́jo añt atjaunė́jusio véido.

...Kalnaĩs iř slẽniais sliñko šešė́liai. Dìdelė raudóna sáulė rẽmėsi į̃ júodą miškų̃ lìniją. Arřtinosi vakariẽnės mẽtas, ilgõs žvaigždė́tos naktiẽs iř póilsio mẽtas.

Põ kẽleto valandẽlių į̃ kiẽmą išeĩs ištį̃sęs paauglỹs Juzùkas, labaĩ mė́gstantis skaitýti astronòmines knygàs iř vaizdúotis beribės galãktikas; išeĩs sù dėdė Konstántu į̃ kiẽmą. „Kóks spéigas“, – pasakỹs senývas, suklùsusiu véidu výras, apvèsdamas akimìs žvaigždýnus. Jų̃ milijárdai teñ, iř vìsos didùmo sulìg sáule, pagalvõs Juzùkas. Vienà žvaigždẽ pralẽks prõ kitàs, skaĩsčiai sudegdamà. Ir lýg tólimas kóks griaũsmas pasigiřs galãktikose. „Gál iř tiesà, kàd kiekvíenas žmogùs tùri sàvo žvaĩgždę“, – pasakỹs Konstántas. Kokiẽ niẽkai, pagalvõs Juzukas. Jų̃ teñ milijárdų milijárdai, iř šviesà eĩna priẽ mū́sų tū́kstančius šimtmečių. Jõs vìsos bẽgalę kařtų didėsnės ùž Žẽmę. Peř dìdelė prabangà žmõgui, mažám padarẽliui, turéti tókį šviẽsulį. Jéigu jõs bū́tų tókios, kaĩp mùms atródo, dár supràsčiau, – pagalvõs Juzùkas, čiupinė́damas kišẽnėje gùlintį lę̃šį.

Kitókią sáulę, mãžą, arřtimą, sãvą kaĩp šiĩltas anūkẽlio delnẽlis, regė́jo močiùtė: jõs darbų̃ palydõvė sáulė varguõlė šitám vaĩkui, kurį̃ jì užaugìno, tebùs tìk òptinė iliùzija...

Klausimai ir užduotys

1. Ką gynė senoji Daukintienė, jau gulėdama ligos patale? Kodėl ji liūdėjo, kodėl jai skaudėjo širdį?
2. Kodėl prie patalo šaukė anūką?
3. Kodėl šis vis neateidavo? Kuo domėjosi, ką veikė ištįsęs paauglys Juzukas?
4. „<...> bet vargu ar tie teleskopai pasakys, ką jautė karštai jį mylinti močiutė, tą speiguotą viduržiemio dieną gulėjusi prie žemo, švytinčiomis sniego dulkėmis apnešto langelio.“ „Mintimis ji vis šaukė anūkėlį, kad ateitų.“ Kaip vadiname tą žmonių ryšį?
5. Kodėl svarbu ginti našlaitį? Kodėl svarbu rūpintis ne tik savimi, bet ir kitais? Kaip manote, kodėl tėvas neskyrė deramo dėmesio sūnui, kai šis augo?
6. Ar galima teigti, kad pamotė buvo bloga, gal per didelė senosios meilė? Ar gali būti per didelė meilė?
7. Pajuto „tą prisilietimą“. Kas tai? Suraskite sakinius, kur kalbama apie žmogaus išėjimą. Kodėl vaizduojama mirtis kitokia?
8. Koks prisiminimas apie saulę aplankė senąją? Ką galime spręsti apie jos gyvenimą?
9. Kaip manote, ar vertesnės didelės žvaigždės už vieno mirusio žmogaus žvaigždelę? Kodėl?
10. Ar verta aukotis dėl kitų? Ar galima dozuoti meilę, mažiau mylėti ir taip save tausoti? Ar to reikia?
11. Kodėl močiutės saulė buvo kitokia nei anūkėlio šviesa, apibūdinama kaip optinė apgaulė?
12. Parašykite pastraipą tema „Mano močiutė“. Parašykite rašinį tema „Jei žmonės nebūtų saulės, ką reikštų viena saulė danguje?“ (Justinas Marcinkevičius).

JURGIS SAVICKIS (1890–1952)

VAGIS

Novelė

Kaĩp gẽra turė́ti sàvo nãmą. Sãvas nãmas, šilumà. Pilnà trobà žmoniũ, pánčius* vẽjančių*. U tà tà, šìlta, geraĩ! Taĩp gãli manýti žmogùs, kurìs kaĩp šuõ išgùitas põ pasáulį bãstosi.

Užrūkýtoj iř dū́mų prileistõj grỹčioj senì žmónės pãsakojo apiẽ senų laikų plėšikùs, kaĩp jų pavogtì arkliaĩ bùvo rišamì priẽ mẽdžių, kaĩp arkliaĩ ìš bãdo žievės gráužė, kaĩp kunigáms įkaĩtintais virbalaĩs padùs svìlino.

Vaĩkas, drožinė́damas lentẽlę iř norė́damas ìš jõs smuĩką padarýti, svajójo iř klaũsėsi.

– Nàgi, kàd dabař ateĩtų peř prisnìgusį daržẽlį plėšìkas...

Plėšìkas ródėsi vaĩkui áukštas, malonùs, gražiaĩs juodaĩs rũbais apsirė́dęs*, lýg kùnigas sù blìzgančiais kaliòšais. Kodẽl jám taĩp ródėsi – jìs nežinójo.

Šiañdien bùvo nepaprastà dienà.

Vãgys pàvogė tẽtei tiesióg ìš kũtės* árklį. Sukviẽtus taĩką, arklỹs bùvo rãstas, õ vagìs sugáutas iř, į̃ rõgių dùgną į̃mestas, namõ parvežtas.

Namõ parvẽžus, vagìs bùvo prìrištas grỹčioje priẽ skersìnio spỹrio*, veržiančio įgùbusią síeną. Vienmarškìnis, žãdo netẽkęs. Viřvės bùvo giliaĩ įsipjóvusios į̃ bìcepsus, galvà nusvìrusi, pràmuštu smiĩkiniu iř kraujù, priskrẽtusiu añt grubių atlapų marškinių, ródančių jõ geležìnę krūtìnę.

Visì išsiskìrstė, kàs válgyti – svečių priimt̃i, kàs arklių – rõgių sužiūrė́ti.

Vaĩkas tỹliai stovė́jo priẽ pìktadario, lýg jį̃ kàs bū́tų tvirtaĩ laĩkęs. Jìs negalė́jo prisimiñti, kuř jìs jį̃ mãtė. Rarõtų* vaĩzdas prìminė jám šį̃ pìktadarį: žãlias véidas, suplė́šyti marškiniaĩ, pasvìrusi galvà... Dideliamė altõriuje prikáltas añt krỹžiaus Krìstus turė́jo tókio pàt panašùmo.

Kàs tàs „piktadarỹs“!

Šiáudą ìš lóvos ištráukęs, pasúoliu atsargiaĩ prišliaũžęs, jìs bãdė vãgiui šiáudu į̃ nósį.

– Tù esì galìngas, tù galì víenu žvilgsniù treñkti manè žẽmėn, bèt tù niẽko negalì mán padarýti, – taĩp sùkosi vaĩko galvõj minčių chaòsas.

Vagìs, atveřtęs raudónas akìs, apsidaĩrė nedrąsiai põ grўčią.

Búdamas tìkras úkininkas, žinódamas, kàd sù plėšikù reĩkia eĩgtis, kaĩp įstãtymai liẽpia, šeimininkas pakláusė tìkro veidmaĩnio balsù:

– Gál, svetẽli, pùsryčių nóri?.. Kiaulíenos?

– Greĩt pãtį pavaišìnsiu kiaulíena.

Vagìs nubùdo. Pajùto, kàd bėdà arčtinasi. Bùvo pasirýžęs giñti sàvo „razbáinišką“ garbę ir atsakinéjo tyliù, pỹktį sùkuriančiu balsù.

– Tylék, vagiẽ. Tuõj tavè čià pribaĩgsiu.

– Pamatýsime, kurìs pìrmą.

Vagiẽs galvà trañkėsi į̃ pasíenį, õ blaũzdos bùvo mùšamos bãtų sù pasagáitėmis.

– Štìl! – nusidìrbusio ir pavarĝusio žmogaũs balsù šaũkė šeimininkas, išbėgdamas ìš trobõs, nórs vagìs ir nemãnė atsakinéti, tìk piktõs ugniẽs akimìs lydéjo šeimininką.

Vaĩkas, užliñdęs į̃ palóvio tolimiáusią kam̃pą, žiūréjo nubùdusiomis akimìs į̃ šìtą baĩsią komèdiją.

– Tẽtė, sãko, gẽras, bèt kám taĩp baĩsiai mùša vãgį! – skaũdžiai suspingséjo vaĩko smilkiniuosė.

Vaĩkas pasirýžo išláisvinti vãgį.

Kàs bùs toliaũ, jám šią vãlandą nerūpéjo. Jõ niẽkas dabař negalétų sustabdýti.

Ìlgai vãlandai prasliñkus, kuomèt suñkiai pradétas dárbas bevéik baĩgtas, jìs sugalvójo pakláusti:

– Õ tù mán niẽko nedarýsi – tẽtės nemùši? – Paskuĩ sù výrišku budrumù pridéjo: – Žinaĩ, toliaũ galiù neberáišioti!

Vagìs bùvo bevéik visái išláisvintas, ir vaĩkas negalétų kariáuti sù tókia pãjėga, kaĩp pavãsario ùpės beplaũkią ledaĩ. Nùteistas žmogùs tylėjo įbẽdęs akìs į̃ ãslą. Jìs galbũt išgyvẽno geriáusias vãlandas sàvo ámžiuje.

Kuomèt paskutìnė viřvė nusmùko nuõ vagiẽs, jìs, kùpron susimẽtęs ir nenormalùs, neskubédamas atsidũrė priẽ dùrų. Kažką murmédamas, tařtum: „Vaĩke, sudiẽu“, sugniáužė jį̃ vìsą ir prispáudė priẽ krūtìnės.

Dviejų̃ kankinių̃ „sudiẽu“.

Vagìs lũkuriavo. Vaĩkui ãšaros pripìldė akìs ir pradėjo byrėti peř skrúostus añt jõ pilkų sù mėlynomis juosčiùkėmis trinỹčių*.

Jõ užgìmusioje šią vãlandą sieloje suskambėjo krištolìnio gaĩlesčio švičsios júros.

Jìs šią dičną tãpo įrašýtas žmonių tárpan. Jìs pajùto tókį ìĩgesį, lýg tàs vãkaras niekuomèt nesiliáutų. Nemãtęs didesnių mistèrijų*, pajùto šiamè daũg brangaũs.

Vakarè vaĩkas išgirdo, kàd vãgį sugãvo, prirìšo priẽ geltónų mažų šlajùkių* ir viĩko peř sniẽgą, bèt šiõ fãkto jìs neanalizãvo. Jaũtė tíek tvirtõs vãlios ãteičiai.

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl, pasak pasakotojo, gera turėti namus?
2. Kodėl vaikui smagu klausyti senų žmonių pasakojimų?
3. Kodėl vaikas įsivaizdavo plėšiką kaip nepaprastą herojų? Į ką šis buvo panašus?
4. Kodėl sakoma: *svajok atsargiai*? Ar pildosi mūsų svajonės?
5. Kaip elgėsi su plėšiku berniuko tėvas? Ar pateisinamas jo žiaurumas? Kaip derėtų elgtis?
6. Kodėl išlaisvintas vagis berniuką apkabino? Ar tiesa, kad jie buvo iš skirtingų pasaulių?
7. Ar galėjo būti piktadariui išlaisvinimas nauja pradžia?
8. Kaip suprantate pasakymą: „Jis šią dieną tapo įrašytas žmonių tarpan“?
9. Pakomentuokite sakinį: „Jautė tiek tvirtos valios ateičiai.“
10. Kodėl galima pasakyti, kad į vagį šiame kūrinyje žiūrima tarsi kitaip? Kodėl, aiškinant įvykių seką, labai svarbi žmonių psichologija?
11. Ar tiesa, kad jaunas žmogus mokosi iš pavyzdžių? Ar svarbi savivoka, kritinis mąstymas?
12. Rašytojas Jonas Biliūnas sukūrė tokio paties pavadinimo novelę „Vagis“. Palyginkite. Pildykite lentelę:

Abiejų kūrinių panašumai	**Šių novelių skirtumai**
Abu kūriniai – epika, novelės	J. Biliūnas laikomas psichologinės novelės meistru, J. Savickis – moderniosios

JUOZAS GRUŠAS (1901–1986)

UŽ SAULĘ GRAŽESNIS

Novelė

Ẽglė skam̃ba kaĩp varpas.

Mãžas žmogẽlis storomìs ìt kalãdės rañkomis kẽlia kir̃vį aukščiaũ sàvo galvõs, õ nuléisdamas pàts pašóksta į̃ viršų. Įklim̃pęs sniegè, jìs lañkstosi vienmaršk̀inis ir̃ mìna apliñk savè rãtą naginétomis* kójomis. Plãtūs kir̃vio ãšmenys švýsteli orè ir̃ kiekvíenu prisilietimù iškánda gývą mẽdžio gãbalą – skaĩstų kaĩp sniẽgas. Ẽglė vìrpa, konvùlsijų krečiamà, baltà žaizdà plẽčiasi.

Tãkas nubarstýtas ẽglių šakẽlėmis kaĩp láidotuvių procèsijai. Kvẽpia šviẽžias mẽdis ir̃ kadagių dúmai.

Žmogùs švytúoja pjū́klu ir̃ šaũkia keŕtančiajam:

– Žiūrék, nukirtaĩ į̃ šãlį, kàd tavè žmonà taĩp nukapótų! Ẽglė tùri viršti čià, õ dabar̃ nučiuõš į̃ medžiùs.

Bèt mãžas žmogùtis dár sù didesniù įnirtimù kapója jáuną mẽdžio líemenį, õ stam̃būs prãkaito lašaĩ kriñta į̃ sumìntą sniẽgą.

– Adomẽli, tù lėlẽ nematýta, kàd tavè žmonà taĩp numylúotų, paklausýk manę̃s, im̃kim pjū́klą ir̃ pjáukim.

Tačiaũ Adõmas vìs skìna skíedras, nèt kir̃vio ãšmenys zvim̃bia.

Žmogùs sù pjū́klu prisiar̃tina, spìria keŕtančiajam į̃ kójas ir̃ suriñka añt visõs gìrios:

– Kuŕčiau!

Adõmas nuléidžia kir̃vį, nusišlúosto prãkaitą ir̃ šỹpsosi lýg atsiprašýdamas.

– Taĩ gál jaũ peŕ daũg nukirtaũ...

– Vargas sù kurčiù kélmu, seniaĩ sakaũ...

Abù suklaũpia añt sniẽgo, pjáuna tylédami, susikaũpę lýg smuĩkininkai, įsigìlinę į̃ paslaptìngą melòdiją.

Ẽglė susiūbúoja ir̃ ìma palengvà liñkti. Bèt tą pãčią akìmirką jõs greĩtis didéja, šãkos sušniõkščia, susiūbúoja, tar̃si norédamos į̃ ką̃ įsi-

kìbti. Mẽdis dusliaĩ žnèkteli į̃ žẽmę, kamíenas dár pašóksta kaĩp pritrenktà gyvãtė, õ abù kirtė́jai nèt nusišỹpso.

Jiẽ dár valandẽlę žiũri į̃ sukniùbusį mẽdį sù švelnià pãgarba.

– Užtèks, prìvertėme kaĩp pėdų̃. Jaũ laĩkas... – sãko víenas iř lũpomis paródo kurčiájam, kàd reĩkia válgyti.

Dù výrai užsìmeta añt pečių̃ káilinius iř pãskui víenas kìtą tylė́dami nusvyrúoja peř sniẽgą. Láužas dẽga spragsė́damas, pilkų̃ dū́mų srúogos raĩzgosi tarp mẽdžių šakų̃, kvẽpia dúona iř sakaĩs. Apliñk láužą – kailiniúoti, vė́jo nugáirintais veidaĩs kirtė́jai. Jiẽ kramtõ sušãlusius mėsõs gãbalus iř sù kąsniais dantysè juõkiasi ìš kiekvíeno smailèsnio žõdžio.

Adõmas tỹliai atkiũtina priẽ láužo, apsidaĩro, ař niẽkam nekliùdo, iř sė́dasi añt sumestų̃ striũkų*. Pasìdeda kailìnę kepùrę, pérsižegnoja, ìš didelẽs drobìnės skẽpetos* išsivyniója dúonos iř mėsõs gãbalą. Dúonos kvãpas taĩp švelĩniai kutẽna gómurį: dár neragãvęs nẽ trupùčio, Adõmas pajuñta, kaĩp neišpasakýtai smagù iř gẽra válgyti. Jìs kánda didžiùlį kąsnį, õ añt sušãlusios mėsõs liẽka dantų̃ pė́dsakai. Atsiláužia stórą riẽkę, kuriõs akùtėse blìzga lẽdas, palaĩko priẽ láužo liepsnõs, õ pagruzdė́jusios dúonos kvãpas skliñda tarp ẽglių iř beržų̃.

Kirtė́jai jaũ paválgę, šìldosi, stùmdydami kójomis nuodégulius, sùka „bankrutkès“* iř sténgiasi įródyti, kàd jų̃ liežùviai põ pietų̃ dár paaštrė́jo. Dabař jíems parũpo užkálbinti tą̃ kuřčių, kurìs atsiskýręs víenas kiūtė́jo sù sàvo kvailomìs mintimìs pìktšašių nuėstamė pakáušyje iř sù juodõs dúonos plutà rañkoje.

Víenas, netolì sėdė́jęs, sušùko į̃ aũsį:

– Kaĩp tàvo pavardẽ, Adomẽl?

Adõmas niẽko neatsãkė.

– Ařgi tokiẽ tùri pãvardes, – nusistebė́jo kìtas juõkdamasis. – Yrà žmonių̃, kuriẽ nevertì pavardẽs. Adomẽlis, iř ganà, kàs jìs daugiaũ bùs.

Adõmas negirdė́jo, ką̃ šìs áiškina. Jìs tìk ìš kirtė́jų veidų̃ suprãto, kàd tiẽ žõdžiai neglósto. Užsimaũkšlino kepùrę iř reñgėsi priẽ dárbo.

Kirtė́jas padė́jo jám rañką añt petiẽs iř tãrė, kiekvíeną žõdį pasáldindamas:

– Adomẽl, séskis priẽ ugnẽlės, pailsék, vyrẽli, kám táu tíek daũg dìrbti...

Adõmas kaĩp ùjamas vaĩkas nuõ víeno švelnaũs žõdžio sušvìto pasitikéjimu iř méile. Jìs atsisédo añt kélmo iř žiūréjo šypsódamasis į̃ kirtéjus.

– Kàs ìš tavęs gẽro, Adomẽl, maitinì svẽtimus vaikùs!.. – rẽkė kìtas į̃ aũsį.

Rauplétas Adõmo véidas apsiniáukė.

– Našláičiai... mažýčiai... – prašnẽko užkìmusiu balsù. – Vãsarą taĩ sunkù sù dárbu. Móku iř kam̃pą sukiřsti, iř plỹtą į̃ rañką paim̃ti. Tìk, žìnot, kaĩ neprigirdžiù, taĩ kitì tuõj – jìs kvaĩlas, jìs niẽko nesuprañta... Niẽkas iř nenóri dúoti dárbo. Nėrà teisýbės pasáuly, kã darýsi...

– Kám vedeĩ nãšlę? Reikéjo vèsti pãną, iř bũtų bùvusi teisýbė.

– Kã čià kalbéti... Ař kità bũtų ẽjusi... Iř šità kařtais sãko, kàd degutù dvokiù. Àš vìs galvóju, kàd peř žiẽmą užsidìrbčiau – reikétų naujų̃ rũbų... Tìk tuõs suplýšusius káilinius beturiù. Labaĩ noréčiau gražiùs drabužiùs įsitaisýti...

Kirtéjai pradéjo juõktis, nès pasikalbéjimas dãrėsi įdomèsnis.

– Gražiùs drabužiùs!

– Iř skrýbėlę!

– Iř báltą apýkaklę!

– Kám reikéjo vèsti, ař negaléjai víenas gyvénti. Bũtų bùvę iř naujì drabùžiai, iř skrybėlẽ, iř tà apýkaklė.

Adõmas tyléjo.

Keliù peř eglýną nuvažiãvo daĩlios rogùtės. Prõ mẽdžių tárpus bùvo matýti, kaĩp béras arklỹs gražiaĩ mẽta kójas. Žvangùčiai skardéjo tyliamè miškė kaĩp sraunùs upẽlis. Kirtéjai akimìs nulydéjo puikiùs keleiviùs.

– Šálta, – padejãvo víenas, kaĩ jaũ nebesigirdéjo žvangùčių, iř stipriaũ susisùpo į̃ káilinius.

– Kvailỹs esì, Adõmai, didžiáusias kvailỹs, – šaũkė jáunas kirtéjas, lýg norédamas staigà kìlusį nepasiténkinimą išlíeti.

– Kodẽl?

– Kvailỹs, kàd vedeĩ, supranti dabař!

Adõmas susimąstė. Švelnaũs vė́jo srovė̃ pàdvelkė mẽdžių viršū̃nėmis, iř smùlkios sniẽgo žvaigždùtės pabi̇̀ro añt dẽgančio láužo.

– Grynamė laukė̃, vė́jo pagáirėje, nẽ mẽdis neáuga... Àš dažnaĩ žiūriù į̃ mi̇̀ško tañkmę iř galvóju...

– Žmogùs jùk nè mẽdis.

– Iř žmogùs nóri priẽ žmogaũs prisiglaũsti...

– Žiẽmą nè taĩp šálta, ař nè? – võs sulaĩkė juõką kirtė́jai.

– Nè taĩp šálta... – atsãkė Adõmas.

– Junti kū́no ši̇̀lumą iř širdiẽs plaki̇̀mą.

– Iř širdiẽs plaki̇̀mą...

– Iř dár kã̀? – kvatójosi výrai. – Bèt kàs gi̇̀ priẽ tókio tavę̃s norẽs glaũstis!

– Pasakýk jám, kàd ji̇̀s bjaurùs kaĩp rùpūžė.

– Ařgi taĩp gãlima añt žmogaũs...

– Sakýk, kàd ji̇̀s – kaĩp išmiřkusi velė́na.

– Klausýk, Adomẽl, – šaũkė į̃ aũsį jáunas kirtė́jas, – añt tavę̃s sãko, kàd tù bjaurùs kaĩp ru...

Rauplė́tu véidu šmė́kštelėjo šešė́lis.

– Nenusimiñk, Adomẽl, neklausýk jū̃...

– Kõ mán nusimiñti, – atsãkė Adõmas, tánkiai mirksė́damas. – Àš žinaũ, kóks esù, kã̀ čià kalbė́ti. Bèt vyresnióji mergýtė Stepùtė kařtą mán pasãkė, kàd àš gražėsnis ùž sáulę. Taĩ và!.. Kadà žmonà pradė́jo manè... kaĩp jū̃s dabař... lýgiai, kaĩp iř jū̃s... iř taĩp pàt... Stepùtė ilgaĩ veřkė. Kaĩ mótina išė̃jo, ji̇̀ prisliñko, atsi̇̀klaupė, išbučiãvo mán kójas iř pasãkė, kàd ùž sáulę gražėsnis.

– Bèt jùk Stepùtė aklà, i̇̀š pàt mažeñs nemãto.

– Taĩ juõ labiaũ, juõ labiaũ... – kalbė́jo susijáudinęs Adõmas. – Ji̇̀ pasãkė ùž sáulę... Ti̇̀k reĩkia supràsti.

– Gražėsnis ùž sáulę! Taĩ gražėsnis!

– Iř ùž mėnùlį.

– Jū̃s niẽko nesuprañtate, niẽko, – mikčiójo išraũdęs Adõmas. – Gyvenù kaĩp šuõ, diẽną iř nãktį di̇̀rbu, jéi ti̇̀k gáunu dárbo... Kã̀ jiẽ bè

manęs... Ką tõs mergýtės... Mãnot, kàd jų mótina... Jũs niẽko nesuprañtat! Jì, Stepùtė, jì, aklà mergáitė, bučiúoja mán kójas... Ką jũs supràsit!

Kirtė́jai nutỹla. Jíems nejaukù. Visì ilgaĩ žiũri į̃ dẽgantį láužą.

Gìrioje ramù ir nykù. Šalčio dvelkìmas skliñda peř áikštes ir tankumýnus, peř didžiulės pusnìs ir mélyną skliaũtą kaĩp sunkùs ir tylùs alsãvimas.

Adõmas susigũžia priẽ ugniẽs, jõ véidas išbãlęs, pašiurpęs, õ lū̃pos kietaĩ sučiáuptos. Sustìngusiu žvilgsniù jìs žiũri į̃ plãzdantį láužą ir giřdi kažkienõ tỹlią tylutė̃lę raũdą, kurì plaũkia kartù sù véju, siūbúoja sù mẽdžių šakẽlėmis.

Jìs pakỹla nuõ láužo ir nueĩna svyrúodamas peř gìlų sniẽgą. Ir dabař jám ãšaros vienà põ kitõs rìtasi peř véidą.

***

Vė̃l suskambė́jo mìškas. Kiřvių kiřčiai triñksi kaĩp kálvėj, krìsdamos ẽglės šniõkščia ir drẽbina žẽmę. Jų́ áidas skardẽna mìšką, plaũkia žaliomìs eglýno vilnimìs.

Prótarpiais véjo papūstà šlãma ir gaũdžia girià, õ kirtė́jai atródo mažýčiai kaĩp vabalaĩ plačiamė kviečių laukė. Atmẽtę gálvas, jiẽ žiũri į̃ dañgų síekiančias pušìs, atkakliaĩ kapója puikiùs jų́ líemenis ir šỹpsosi, kaĩ mẽdis išsitiẽsia põ jų́ kójomis.

Bèt štaĩ vienà mìško gyvéntoja sumãnė trupùtį pasišaipýti ìš tų́ ginklúotų vabalų́. Rimtà dailì ẽglė pasipríešino kirtė́jų vãliai ir virsdamà pasùko į̃ stipraũs kaimýno glẽbį. Jì dabař kýbojo orė̀, sàvo šakàs supýnusi sù béržo šakomìs.

– Výrai, į̃ taĩką! – šaũkė kirtė́jai, nebeįstengdamì nugaléti mẽdžio.

Visì, padė́jęs kirviùs, riñkosi murmė́dami, tìk víenas Adõmas, nekreĩpdamas dė̃mesio, genė́jo stórą pùšį.

– Eĩ jũs, senì glúosniai, – pỹko atė̃jusieji, – ařgi nemãtėte, kàd negãlima bùvo léisti į̃ šìtą pùsę.

– Mẽdis – gývas dáiktas, vyrùčiai, jìs paródo kařtais ir sàvo į́norių: būtinaĩ viřsta príešingai, negù manaĩ jį̃ nuléisti.

– Nepažį́state mẽdžių, výrai... Ir mẽdyje, kaĩp žmogujè, kařtais vélnias slỹpi.

Kirtė́jai sùrėmė dálbas* ir nustū́mė kamíeną nuõ kélmo, į̃ kurį̃ jìs bùvo atsirẽmęs. Tačiaũ ẽglė ir nemãnė taĩp lengvaĩ pasidúoti. Tìk gū́ztelėjo, sušlamė́jo ir dár labiaũ įsispráudė tarp storų̃ béržo šakų̃.

– Vélnias ař ángelas, vìs víen kàs nórs čià tarp šakų̃ pasipýnė, – kalbė́jo kirtė́jai.

Lìko dár víenas bū̃das nugaléti užsispýrusią mìško gražuõlę. Výrai apžiūrė́jo netolì áugančias eglès. Suskaičiãvo nèt kẽturias, kuriõs viršdamos galétų parblõkšti nekláužadą sàvo sẽserį. Pakirto víeną puĩkią egláitę ir ẽmė pjáuti. Ẽglė sudrebė́jo, pradė́jo liñkti. Kirtė́jai šóko į̃ šãlį ir įsitemp̃ę, virpė́dami láukė tõs akìmirkos, kaĩ abì kaimýnės sù dìdeliu triukšmù griùs añt sušãlusios žẽmės.

Ẽglė bùmbtelėjo, kamíenas pašóko kaĩp spyruõklė, õ viršū́nė nukrìto añt sniẽgo tařsi kárdu nukirstà galvà. Ir abù mẽdžiai, kryžmaĩs sudėtì, pasilìko kýboti tarp dangaũs ir žẽmės.

Reikalaĩ blogė́jo. Kirtė́jai murmė́jo ir kéikėsi. Jiẽ išsiriñko kìtą, dár storèsnę, ir pradė́jo kiřsti. Šì bùvo peř artì, dár neįsibėgė́jusi atsìtrenkė į̃ kýbančius medžiùs, pérsisvėrė, viršū́nė susmẽgo į̃ sniẽgą, õ pakìlęs kamíenas pradė́jo nuožulniaĩ slýsti žemỹn.

– Bė́kit! – nuskardė́jo šaũksmas.

Výrai kaĩp pabaidýti élniai léidosi peř sniẽgą. Bèt mẽdžio šãkos susipýnė, ir garbìnga mìško gyvéntoja bùvo priverstà mirtiẽs laukė guléti aukštỹn kójom.

Įniřtę kirtė́jai nuléido dár dvì eglès, bèt ir tõs įstrìgo mẽdžių tinklė. Jiẽ jaũ nebesikéikė. Išnỹko drąsà ir pasitikė́jimas, nès čià nebebùvo nẽ víeno mẽdžio, kurį̃ galétų pakiřsti bè pavõjaus ir sù triukšmù nuléisti añt šìto žãlio vainìko.

Belìko vienà išeitìs – kiřsti béržą. Bèt dárbas bùvo tikraĩ pavojìngas: mẽdis gãli lū́žti, võs tìk pradė́jus kiřsti. Õ šìtaip nepalìksi – dẽl tų̃ kelių̃ mẽdžių jiẽ galė́jo praràsti visõs saváitės ùždarbį, õ gál dár ir pãbaudą* gáutų.

Kaklùs ištem̃pę, visì jiẽ žiūrė́jo į̃ kýbančius medžiùs ir láukė, benè nusileĩs dẽbesys. Víenas kìtas nuklampójo priẽ béržo dár kařtą įsitìkinti, kaĩp stipriaĩ įkliùvusios ẽglės. Storà béržo šakà, matýt, nuõ paskutìnio smū̃gio bùvo jaũ kíek įplýšusi ir galė́jo bèregint lū́žti, paleisdamà vìsą miĨžinišką nãštą. Kirtė́jas šóko ãtbulas, tařsi nuodìngą gyvãtę pamãtęs.

– Stipriaĩ laĩkosi? – kláusė toliaũ stóvintieji.

– Šakà įplýšusi.

– Įplýšusi!

– Kàd taĩp dár nórs vienà ẽglė – dabař jaũ tikraĩ numùštų!..

– Bèt ẽglės neatnèši.

– Reĩkia kiřsti béržą, niẽko nepadarýsi...

– Kiřskit, kàd nórit, àš – nè.

– Àš taĩp pàt nekiřsiu.

– Nekiřsi – negáusi ùždarbio. Šeštãdienį ir kaũks žmonà, kàd nėrà kàs válgyti...

Kirtė́jai tū́pčiojo põ sniẽgą, šiřdo añt mẽdžių, pỹko vienì añt kitų̃, kéikėsi. Staigà víenas jáunas kirtė́jas sušùko, lýg išgãnymą rãdęs:

– Adomẽlis nukiřs!

Visì sužiùro į̃ tą̃ pùsę, kuř víenas lìkęs Adõmas ramiaĩ sáu skùto põpiermalkes. Visų̃ veidaĩ nušvìto. Nukiřs nenukiřs, beñt bùs dabař añt kõ pỹktį išlíeti.

– Stuobrỹs žvìrbliams tū̃pti! Mẽs čià vìsą vãlandą triū̃siam, õ jìs...

– Kitám taĩ nẽ pū̃ko jìs nepakeĨs.

– Dienàs ir naktìs dìrba, ir vìs tiktaĩ sáu.

– Naujų̃ rū̃bų jám reĩkia... Gražèsnis ùž sáulę... Žaltỹs!

Víenas kirtė́jas atìtempė Adõmą.

– Nóri, kàd išbraũktumėm ìš kirtė́jų?

Adõmas baikščiõm akim̃ péržvelgė výrus.

– Kodẽl?

– Todẽl, kàd nenóri mùms padéti. Girdì!

– Dabař ùž pãbaudą turėsi nukiřsti šìtą béržą. Jéi nè – taĩ rýt nebeateĩk į̃ dárbą! Suprataĩ! – ir miĨžinas výras iškélė gaurúotą kùmštį.

Adõmas nuẽjo priẽ béržo, ilgaĩ žiūrė́jo į̃ jõ šakàs, rankà padunksẽno kamíeną, sugrį̃žo pàs výrus.

– Kiřskit pãtys iř mán kùmščių neródykit, – pasãkė Adõmas išraũdęs.

Kirtė́jai susirū́pino. Jiẽ vẽl pradė́jo plū́sti víenas kìtą. Ilgaĩ giñčijosi iř šū́kavo. Pagaliaũ vẽl priẽjo priẽ Adõmo.

Dabař jiẽ pàkeitė tãktiką.

– Nà, bū́k výras, Adomẽl, bū́k draũgas... Mẽs atsilýginsim... Garbẽs žõdis! Àš turiù dvejùs rūbùs, vienì vìsiškai dár niẽko... Tikė́k manimì, àš táu juõs atidúosiu, tìk nukiřsk béržą.

– Àš kaklãraištį pridė́siu!

– Õ àš skrýbėlę iř báltą apýkaklę! Tuomèt tikraĩ bū́si gražėsnis ùž sáulę...

Kalbė́jo výrai Adõmui į̃ aũsį, tapnójo jám peř pẽtį, vadìno geriáusiu draugù.

Adõmas nusišypsójo, nuẽjo priẽ béržo, dár kařtą jį̃ geraĩ apžiūrė́jo, sugrį̃žęs tãrė:

– Taĩp nepalìksi... Nukiřsti reĩkia.

– Štaĩ kuř výras! – džiaũgėsi kirtė́jai.

Adõmas dár lū̃kuriavo.

– Nà, imk̃ kiřvį! Paródyk, kàd esì veřtas mū́sų draugỹstės.

– Bùs iř drabùžiai, iř skrybėlẽ, iř baltà apýkaklė.

Adõmas pàėmė kiřvį, apẽjo apliñk béržą, apmýnė sniẽgą, nùmetė šakàs, kàd bė́gant põ kójų nepasipáiniotų.

Výrai nusišypsójo, víenas kitám mìrktelėjo.

– Žiūrė́kit, štaĩ Adõmas!.. Sù kvailiù reĩkia mokéti...

Mãžas žmogùs nusiviĩko káilinius, pasispjáudė délnus, bùvo bekeliąs kiřvį, bèt vẽl nuléido iř atsisùko į̃ výrus:

– Drabùžių taĩ jū̃s nedúosit!.. Paminė́sit gerù žodžiù – iř tõ mán užtèks...

Kirtė́jai susižvaĩgė. Jū̃ veiduosè diñgo džiū́gavimas iř pašaipà. Žiūrė́jo į̃ jį̃, stóvintį teñ, põ baisià mẽdžių naštà, iř nebedrį̃so kartóti sàvo pãžado.

Adõmas užsimójo iř kiřto pìrmą smũgį. Dusliaĩ suaidė́jo bė́ržas lýg į̃ žẽmę susmẽgęs vařpas. Žmogùs kiřto smũgį põ smũgio sù tókia jė̀gà iř atkaklumù, tařsi stójęs į̃ miřtiną kõvą sù ámžinu prìešu. Akìs įtemp̃ę, výrai iš tólo sẽkė, ař nepajudẽs ẽglės. Įspė́tų, kaĩp įmanýdami jiẽ šaũktų, kàd tìk Adõmas suskùbtų pabė́gti. Sulìg kiekvíenu kiřvio dūžiù krūtìnėse dãrėsi šilčiaũ, tařsi jiẽ pãtys teñ bū́tų lañkstęsi priẽ bė́ržo.

Adõmas põ tuõ didžiuliù kýbančiu tìltu iš tólo atródė mažýtis kaĩp skruzdẽ. Bèt ritmìngai iř atkakliaĩ sùpo kiřvį, lýg vařpo šìrdį įkvėpìmo pagáutas vařpininkas.

Kirtė́jas atsìtiesė, pažiūrė́jo į̃ viřšų, ař stipriaĩ laĩkosi ẽglės, nusišlúostė prãkaitą iř vẽl užsimójo. Kiřvis kaĩp laĩkrodžio švytuõklė vienódai skaičiãvo smūgiùs, rẽtkarčiais blýksteldamas šáltu, šiurpiù blizgė́jimu. Mẽdžio žaizdà jaũ iš tólo baltãvo tařsi pìktas iškreiptų lū́pų šypsnỹs.

Ẽglės subraškė́jo. Výrai pãtys nepajùto, kaĩp visì kartù sušùko:

– Bė́k!

Kirtė́jas negirdė́jo. Jìs kaukšė́jo mẽdį kaĩp genỹs, į̃ tãktą lingúodamas gálvą iř siūbúodamas visù kū́nu.

Išbãlę veidaĩ paraũdo, iř šìrdys ẽmė vẽl lėčiaũ plàkti. Visì jiẽ pajùto dėkingùmą bė́ržui, kurìs añt sàvo pečių stipriaĩ laĩkė miřtį, iř ẽglėms, kuriõs dár léido mažýčiam žmõgui tę̃sti dìdįjį sàvo žaidìmą.

Žiemõs sáulė išliñdo ìš debesų̃ iř šiĩ̃lko baltumù nùplieskė sniegúotą áikštę. Spindulių plúoštas, prasinė́ręs prõ susikryžiãvusių ẽglių tárpą, apglė́bė kirtė́ją. Jìs staigà atšóko kẽletą žiñgsnių į̃ šãlį. Bèt mẽdis dár nejudė́jo, iř kirtė́jas vẽl grį̃žo priẽ sàvo kiřvio.

Výrai dabař norė́jo jám tařti ką̃ nórs kaĩp tikrám bróliui, kaĩp draũgui, kàd bū́t jám kiřvis lengvèsnis. Išlýgintų iř nutiẽstų jám kẽlią, añt rañkų išnèštų jį̃, bė́ržui susvyrãvus. Bèt tařp kirtė́jo iř jų̃ bùvo núotolis, kuriõ nepraeĩsi peř vìsą gyvẽnimą. Jìs teñ, tolýbėje, kaĩp kũdikis mū̃šio laukė̀ žaĩdė dár nesprógusiomis granãtomis.

Ką̃ tìk nutìlęs nuõ griū̃vančių mẽdžių aidė́jimo mìškas dabař ramiaĩ alsãvo kiekvíena mẽdžio šakelė. Ritmìngi víeno kiřvio dū̃žiai, tařsi laĩ-

ką skaičiúodami, dár labiaũ rỹškino tą begalìnę ramýbę. Jų́ áidas čià pàt uždùsdavo, atsimùšęs į̃ pirmúosius medžiùs, õ teñ toliaũ... vìs bál-tas sniẽgas, slẽniai, kalnẽliai, plãtūs laukaĩ, šlaĩtai iř sodýbos, iř vìsas dìdis pasáulis.

Kirtė́jas pavařgo, prisišlíejo priẽ keřtamo mẽdžio tařsi priẽ geriáu-sio draũgo petiẽs. Valandẽlę rýmojo, priglaũdęs véidą priẽ pašiuřpu-sios tóšies, õ jõ prãkaito lašaĩ nusirìto ruplétu* béržo kamíenu.

Čià vìsa bùvo gýva: póilsis iř skaũsmas, kiekvíenas prãkaito lašẽlis, tàs begalìnis laukìmas, mirtìs, čià nusiléidžianti tỹliai, iř méilė, kurì mìško dagìliui sukráuna žíedus. Iř vìsa bùvo mãtoma iř giřdima, kaĩp kurčiám giřdimas širdiẽs plakìmas, kaĩp aklám mãtomas ùž sáulę gra-žėsnis véidas.

Kirtė́jas atsìtiesė iř naują jėgà kiřto smũgį. Béržas skaũdžiai suvir-pė́jo, užgáutas į̃ šìrdį. Dár víenas kiřtis iř dár víenas – kaĩp laĩkrodžio dũžiai. Rañkos vẽl pakìlo... Kiřvis sudrebė́jo – krìto kartù sù kirtė́ju. Tą pãčią akìmirką sùšniokštė šãkos, sudundė́jo įšãlusi žẽmė, výrai ne-spė́jo nẽ sušùkti „bė́k!“.

Tařp šviežių kelmų́ gulė́jo sukrìtusios ẽglės, šalià jų́ – báltas béržas iř teñ pàt žalių šakų́ vainìko užklótas kirtė́jas. Dabař vidurỹ mìško jaũ bùvo tuščià aikštẽ. Ùž jõs, priẽ kẽlio, aukštumojė iškìlo jaunų́ egláičių pulkaĩ. Sáulės spindulių́ nùšviestos, balčiáusiu ãpdaru stovė́jo vie-nà ùž kitõs, žiedų́ žiedaĩs nuklódamos žẽmę. Pašvaĩstėmis iř vilnimìs spindė́damos, jõs kìlo vìs aukščiaũ iř aukščiaũ – ikì pàt meĩsvojo dan-gaũs tęsėsi neregė́to skaistùmo pasáuliai.

Klausimai ir užduotys

1. Kaip apibūdintumėte Adomą profesijos požiūriu?
2. Kaip elgiasi su Adomu kiti kirtėjai? Kaip manote, kodėl? Kodėl jų perdėtas saldumas skaudina?
3. Kuo Adomas gali pasirodyti kitoks? Kaip apibūdintumėte šį veikėją, jei reikėtų kurti jo portretą (išorė, vidus)? Kokiomis savybėmis jis pasižymi?

4. Kokia jo šeima? Kas jam pasako, kad jis „už saulę gražesnis“? Kodėl tai skamba paradoksaliai, neįprastai?
5. Kodėl Adomui sunku susirasti darbą? Ką galvojate apie fizinę negalią?
6. Ką galvojate apie patyčias, kito žeminimą, nepagarbų elgesį? „Argi tokie turi pavardes?“ Ar pastebėjote, kad įžeisti galima ir nevartojant keiksmažodžių, nepravardžiuojant, vien žvilgsniu, intonacija? Ar patys esate jautrūs, kai nederamai elgiamasi su kitais? Ar visada elgiatės pagarbiai su kitais?
7. Yra įprasta, kad lietuviai mėgsta vartoti mažybines žodžių formas (deminutyvus), jų gausu ir liaudies folklore. „Adomėlis, ir gana, kas jis daugiau bus.“ Pasvarstykite, ar visada tinka vartoti šias formas, kodėl?
8. „Kas iš tavęs gero, Adomėl, maitini svetimus vaikus!..“ Vienas sakinys ir tiek daug pasakyta skaudžių dalykų. Suskaičiuokite, kiek pasakyta skaudžių dalykų, pasvarstykite, kodėl tai žeidžia.
9. „Gryname lauke, vėjo pagairėje, nė medis neauga... Aš dažnai žiūriu į miško tankmę ir galvoju... Žmogus juk ne medis. Ir žmogus nori prie žmogaus prisiglausti...“ Suraskite tekste sakinius, kurie atskleidžia, kad vyrai nesiliauja ir toliau smurtauja. Pacituokite. Kas yra fizinis ir moralinis smurtas? Kuris skaudesnis?
10. Kur yra peržengta riba? Ką vyrai pasako? Kodėl tai ypač žiauru?
11. Apie ką svajojo Adomas? Kaip ėmė vyrai vilioti jį, kai ėmė nesisekti kirsti? Ar ketino laikytis žodžio?
12. „Drabužių tai jūs neduosit!.. Paminėsit geru žodžiu – ir to man užteks...“ Kodėl vyrai, išgirdę tuos žodžius, sutriko?
13. „Ir visa buvo matoma ir girdima, kaip kurčiam girdimas širdies plakimas, kaip aklam matomas už saulę gražesnis veidas.“ Kodėl vyrai to nematė, kodėl pasmerkė jį mirti?
14. Parašykite pastraipą tema „Visiems po saule yra vietos?“.
15. Žmogų galima sumindyti batu, sutrypti jo svajones vienu žodžiu. Žmogų galima subrandinti skrydžiui vienu žodžiu. Rinktis mums. Pasidalinkite savo įžvalgomis.

IGNAS ŠEINIUS (1889–1959)

Ištraukos iš romano „KUPRELIS“

III

Eĩdamas gė́riau pavãsarį visù kvapù. Jaučiaũ, kàd jõ eterìnga, orė̀ vìrpanti enèrgija pérsunkia iř gaivìna manè.

Platùs sõdžiaus dangùs áukštu, tìk įžiūrimu skliautù viliója gálvą aukščiaũ pakélti. Pàts pakìltum, jéi įmanýtum. Nórs ìma plačiaĩ iř tolì pamatýti.

Taĩ šeñ, taĩ teñ raĩžo dangaũs mėlỹnę dideliaĩs vìngiais gandraĩ. Plaũko, ródos. Sparnaĩs nemosúoja. Aukščiaũ jų̃ matýti tarp baltų̃, išdrìkusių debesẽlių kẽletas juodų̃ taškų̃. Stóvi tiẽ taškaĩ kaĩp įsegtì. Neĩ nesùkruta.

Žemiaũ, tiẽs sõdžium, nárstos*, žaibù skraĩdo krẽgždės. Gáudo, vaĩko nemãtomas musės. Jaũ, rẽgis, žẽmėn kaĩp akmeniùkas nupuĩs, taĩ, žiūrė́k, jaũ nèt kuř padángėn nušóvė. Bìtės tìk zimbia, tìk zimbia píevoje. Gėlių gárdų kvãpą draĩko.

Pradžiõs biržẽlio nedrąsùs vė́jas purẽna mẽdžių viršū́nes, vilniúoja išpláukėjusias* rugių dirvàs. Bė́ga bė́ga bangomìs várpos peř laukùs. Įsisvyruõs, rẽgis, visà dirvà iř aukštỹn pakiĩs.

Štaĩ jaũ netolì iř malū̃nas. Jìs stóvi pasistiẽbęs añt apvalaĩno, lýg pìliakalnis, kalniùko, atókiai nuõ Gervė́račio dvãro.

Ìš vienõs jõ pùsės tę̃siasi į̃ pakaĩnę rugių laukaĩ. Ìš kitõs žaliúoja ãvižos, miẽžiai, žìrniai iř baltúoja grìkiai. Teñ toliaũ krūmẽliais eilėsė suáugę bulvíenai matýti. Ùž jų̃ į̃ pãbalį dirvónas, linaĩs nusė́tas.

Į̃ vãkarus, ùž vasarójaus laũko, õšia tamsiomìs viršū́nėmis seniaĩ pasẽnęs beržýnas. Ródos, kienõ senóvės priminìmui pàliktas. Jõ pakraštyjė margúoja, kaĩp skraĩdantys drugiaĩ, mergáitės iř berniùkai. Vienì reñka gėlės, kitì ką̃ žaĩdžia, gáiniojas. Beržýno gilumojė gegùtė kukúoja. Pietuosė, tarp krū́mų, píevų, tarp stačių krantų̃, srovẽna upẽlis. Žvìlga sáulės spinduliuosė.

Į̃ rýtus, prõ Juodalksnýną, kuř nesiliaudamì krañkia júodvarniai sù sàvo paukščiõkais, stýro mū́sų nuplýšusiais stogaĩs iř iškrỹpusiais

kaminaĩs sõdžius. Ródos, jìs víenas tarp tõ šaunaũs žalùmo nuskuřdęs, víenas Diẽvo apléistas. Tìk geraĩ dár, kàd jį̃ kíek sulópo mažùčiai, menkì sodẽliai ir kẽletas dideliũ líepų ir klevų̃.

Netolì nuõ čià, į̃ žiemiùs, tarp tirštų̃ sõdų, tarp išnašių̃* mẽdžių, baltúoja dideli Sárgauto rū́mai. Nuõ jų̃ žẽri nè víenas Gervė́ratis, visà apýlinkė. Važiúojant nuõ dẽšimt kilomètrų leñgva juõs įžiūréti. Kókią grãžią diẽną dár ir nuõ toliaũ.

Kiekvienaĩs mẽtais mataũ šitùs laukùs, giriàs, sodžiùs, bèt kiekvíeną pavãsarį jiẽ mán atródo kitóniški. Ródos, pérnai taĩ nè taĩp bùvo, taĩ nè taĩp, šiẽmet kuř įstabiaũ*, labiaũ ãkį vẽria. Ir dár ìma nóras pažiūréti ir dár kařtą vìsą apýlinkę akimì apibė́gti, susipràsti sù jà.

Žiūriù, kìškis sù trẽjetu sàvo vaikų̃ añt kẽlio ìš rugių̃ ìšslenka. Stàptelėjau ir láukiu. Sẽnis pastãtė ausìs, atsitū̃pęs añt paskutiniųjų, pakė́lė priešakinės kójas. Atsargiaĩ žvalgosi į̃ visàs pusės. Ir vaikaĩ tė́vą sẽka, taĩp pàt dãro – gyvẽnimo taisỹklių mokìnasi. Tìk štaĩ pamãtė manè, príešą, žmõgų. Sẽnis sùmykė nustẽbusiu, sérgstančiu* balsù ir įsmùko atgal į̃ rugiùs. Kiškẽliai dár lùkterėjo, į̃ manè pažiūrė́jo. Ausýtėmis pakraĩpė. Norė́jo pãtys įsitìkinti, ař tikraĩ baisù. Paskum̃ lýg akmeniùkai nuriedė́jo pãskui sàvo tė́vą.

Malū̃nas eĩna palengvà. Pridùsęs, užkìmęs bùrba. Manaũ, didelẽs skubõs nėrà. Sustóju, stebiù jį̃.

Malū̃no spařnas, iškìlęs aukštaĩ, stàpteli kíek, pažiū̃ri į̃ apatìnį spařną ir kreñta añt jõ, lýg privýti norė́damas, bèt tàs pabė́ga, õ añt jõ, ìš viršaũs, žiū̃ri ir táiko jaũ kìtas.

Bildesỹs, rãtų teleskãvimas vìs didė́ja. Girdė́ti jaũ ir pìkliaus* sunkùs dū́savimas, lýg ìš põ malū̃no jìs veřžiasi.

XXXVII

Víeną šiĩltą vãkarą, nusė́dus sáulei, ẽmė kìlti ìš pievų̃ baltì rūkaĩ, kaĩp vidùrvasaryje. Àš sustójau ir įsižiūrė́jau į̃ juõs. Jiẽ kìlo, sklaĩstėsi*, nė́rė prõ krū́mus, pàslėpė upẽlį. Mán kìlo galvojè vãsaros vaizdaĩ, ráiškūs, varsìngi*, – jiẽ svaigìno manè.

Ėmiaũ brìst píevon. Tolỹn, gilỹn. Bèt pamažù. Bijójau sudraikýti rūkùs ar̃ sudrum̃sti sàvo regė́jimus.

Štaĩ mataũ, teñ toliaũ stóvi jì, visà baltà, apsisiaũtusi nuõ galvõs lìg žẽmės pérmatomu apsiaustù. Jì mója į̃ savė. Girdžiù ir̃ švelĨnų, rūkų̃ nẽšamą kùždesį: „Olẽsi, Olẽsi.“ Einù į̃ ją̃, tiesiù rankàs. Jì pakỹla orañ ir̃ sleñka pãžemiu. Vejuõsi pãskui. Jì sleñka greičiaũ ir̃ vìs toliaũ. Jaũ pavargstù, mán ùžmuša kvãpą, suklumpù píevoje, jì vẽl, mataũ, sustója ir̃ kùžda: „Olẽsi, Olẽsi!“ Vẽl vejuõsi, akių̃ nuõ jõs neatitráukdamas. Štaĩ jì lũkina* manę̃s. Jaũ visái artì, tiktaĩ penkiaĩs žiñgsniais nuõ manę̃s atókiai. Dár arčiaũ, dár arčiaũ. Štaĩ visái priėjaũ. Stveriù jõs rañką, širdìs sustójo ìš džiaũgsmo, ir̃ jì vẽl staigà manė̀ paliẽka. Bèt ìš tólo kùžda, viliója.

Štaĩ Guñdė įsliñko miškañ, išnỹko. Į̃lėkiau pãskui. Íeškau, graibaũ apiẽ kiekvíeną mẽdį. Jì štaĩ atsiliẽpia mán peř keliñtą mẽdį. „Aũ, àš čià!“ Lekiù tenaĩ, jì toliaũ: „Au au! Olẽsi!“ Štaĩ mataũ, jì mẽdyje añt šakõs lingúoja; šakà gìrgžda ir̃ jõs šilkìnis pérmatomas apsiaũstas čẽža. Pasalomìs, slapstýdamasis prieinù priẽ tõ mẽdžio, táikau jaũ lìpt, jì šùst añt kìto. Tenaĩ jaũ sùpasi, lingúoja. Žiū̃ri į̃ manė̀ ir̃ piršteliù mója.

Miškė̀ vìs daugiaũ tẽmo, bèt àš mačiaũ ją̃ vìs víena. Jì mán žvilgė́jo tamsojè ir̃ kẽlią ródė.

Naktìs nubãlo, išaũšo ir̃ Guñdė visái nuõ manę̃s pasìslėpė. Lýg vìsą pasakìngą rẽginį šviesà sugérė.

– Guñde, Guñde, ateĩk, sugrį̃žk, sugrį̃žk! Žiūrė́k, kaĩp čià raudóna sáulė tẽka, pur̃puru ùždega gìrių viršū́nes ir̃ áuksu tirpìna dẽbesis. Klausýk, kaĩp paũkščiai buñda, tolimõn keliõnėn reñgiasi, rokúojasi*. Jiẽ skrìs visì susitãrę. Tù išskridaĩ vienà...

– Sugrį̃žk, Guñde! Àš vìsas degù lũkesčiu. Sugrį̃žk ir̃ paim̃k manè!

Stovė́jau mìško pakraštỹ iškélęs rankàs ir̃ mačiaũ, kaĩp áugo, skleĩdėsi palšà* dienà, pérsunkta šaltõs tikróvės. Nemìgęs pradė́jau bùsti.

Láukiau tokių̃ rūkaĩs kỹlančių vakarų̃, láukiau ū́kanoje Guñdės, bèt vakaraĩ dãrėsi vìs šaltesnì, – rūkaĩ nekìlo. Nãktys dãrėsi juodėsnės ir̃ tẽmo greičiaũ.

Jaučiaũ, kàd buvaũ visái nesveĨkas. Ìro màno kū́nas ir̃ dvasià.

Prótarpiais, ýpač rytaĩs, vìskas mán prablaivėdavo, nuõ akių lýg kokià ùždanga nukrìsdavo. Jaučiaũsi pasveĩkęs. Juokiaũsi pàts ìš savęs, ìš sàvo méilės apskritaĩ.

– Kvaĩlas dáiktas. Dár kvailèsnis, kàs jái nùgarą leñkia.

Rýždavausi tuojaũ pàt grįžti į normaliàs gyvẽnimo vėžès iř nejuõkinti daugiaũ pasáulio. Bèt pamažù víenas vaĩzdas põ kìto primiñdavo mán Guñdę. Girdėjau jõs baĩsą, jaučiaũ jõs kvãpą. Iř mán vẽl darýdavosi svaigù. Vẽl keĩtėsi màno akysè dienõs šviesà iř visì daiktaĩ apliñkui.

Klausimai ir užduotys

1. Apibūdinkite rašytojo Igno Šeiniaus kuriamą veikėjo paveikslą. Kaip kuriamas vaizdas ir įspūdis dailėje ir literatūros kūrinyje?
2. Iš ko suprantame, kad kuprelis Olesis yra apsvaigintas meilės?
3. Kas geriau: mylėti ar būti mylimam?
4. Suraskite tekste sakinį, kuris teigia, kad Olesis kovojo su savimi, norėjo nustoti mylėti be atsako.
5. Kodėl mums svarbūs jausmai? O gal geriau visada pasitelkti racionalų protą? Argumentuokite.
6. Ar visi žmonės verti meilės? Ar meilę turime pelnyti? Kokio žmogaus negalėtumėte pamilti? Ar neįgalūs, turintys fizinę negalę žmonės gali mylėti ir būti mylimi?
7. Kas svarbiau: fizinis ar dvasinis grožis? Parašykite atsakymą raštu, padiskutuokite.
8. Ką suteikia ar atima iš mūsų meilė?
9. Šiuolaikinėje visuomenėje galima išgirsti posakį „draugystė veža“. Pasidomėkite, kas turima galvoje.

VINCAS KRĖVĖ (VINCAS MICKEVIČIUS, 1882–1954)

DAINA APIE ARĄ

Padavimas

Tolì tolì, teñ, kuř sáulė tẽka, yrà kalnúota šalìs, tokià gražì, kokià iř sapnè nesivaidẽna mū́sų krãšto žmonė́ms. Tojè šalỹ aukštì kalnaĩ. Añt tū́ aukštumýnų, añt jū́ kalnū́ žilū́jų viršū́nių neĩ žmogùs neùžlipa, neĩ žvė́rys neužbė́ga, neĩ paũkštis neùžlekia. Tìk dẽbesys teñ nakvója, tìk žiemà ámžinąjį lìzdą teñ susivìjo, iř laisvì tìk araĩ teñ sàvo vaikùs pẽri.

Tařp áukšto kálno viršū́nės kietū́jų uolū́ áugo lizdė̀ Ãras. Kaĩ jìs bùvo mãžas iř silpnì sparnaĩ, plùnksnomis neapáugę, dár jõ nekélė, daĩrėsi Ãras põ mélynas dangaũs erdvės, kuř aukštaĩ aukštaĩ, aukščiaũ aukščiáusiųjų kalnū́ viršū́nių, lekiójo senì stìprūs araĩ. Iř svajójo tadà Ãras:

– Kaĩ àš užáugsiu, paūgė́siu, kaĩp senì araĩ aukštaĩ padángėse lekiósiu.

Svajódamas džiaũgėsi Ãras, kàd arù gìmė, iř lauktè láukė tū́ laikū́, kaĩ arù imš aukštaĩ skrajóti, kuř žmogaũs akìs nepasíekia, kuř silpnas paũkštis nepakỹla.

Praẽjo daũg laĩko, sustiprė́jo Ãro sparnaĩ, iř skraĩdė Ãras aukštaĩ mélynose padángėse, kuř tìk senì araĩ skrajójo. Bèt jaũ nebesìdžiaugė tuõ Ãras, kàd taĩp aukštaĩ padángėse skraĩdo, kuř skraĩdo iř kitì araĩ. Dažnaĩ dažnaĩ, tupė́damas añt žilõs kálno viršū́nės, tamp̃ė Ãras galìngus sàvo sparnùs, daĩrėsi į̃ mélynas dangaũs erdvių bedugnės, kuř šviesì sáulė kẽlią sáu mìna.

Iř svajójo Ãras:

– Kaĩ sustiprė́siu kaĩp senì araĩ, kaĩ lekióti geraĩ įpràsiu, taĩ àš pakìlsiu taĩp aukštaĩ, kuř dár neĩ víenas ãras nelekiójo. Àš nuskrìsiu teñ, kuř dár neĩ víenas ãras neskrajójo, àš atràsiu kẽlią nuõ žẽmės į̃ dañgų.

– Taĩ tadà visì pagiřs iř sužinõs, kàd yrà tóks Ãras, visų̃ arų̃ ãras, kurìs taĩp aukštaĩ pakìlo, kaĩp dár neĩ víenas nebùvo pakìlęs, – kurìs žìno nuõ žẽmės į̃ dañgų kẽlią.

– Ir̃ ateĩs visì, kàs gývas yrà, ir̃ nusileñks mán ir̃ prašỹs, kàd kẽlią teñ paródyčiau...

Ir̃ taĩp svajójo Ãras ir̃ besvajódamas džiugiaĩ kleketãvo ir̃ jaũtė, kàd galýbė áuga jõ krūtìnėje, kàd širdìs vérda narsumù.

Eĩ, nėrà tõ pasáuly, kõ neišdr̃jstų Ãras, visų̃ arų̃ ãras.

***

Tar̃p tų̃ kalnų̃, kur̃ gyvẽno Ãras, bùvo víenas kálnas, visų̃ kalnų̃ aukščiáusias. Jisaĩ bùvo tar̃p tõs šaliẽs visų̃ kalnų̃ kaĩp Ãras tar̃p visų̃ arų̃.

Kaĩ šviẽsiai žveř̃blė* sniegaĩs jõ viršū́nė, skęsdamà sáulės spinduliuosė, visì kalnaĩ bùvo grynì, giedrì. Niẽkur nesiródė neĩ víenas debesẽlis, neĩ vienà miglẽlė, õ tõs, kuriõs nakvójo giliuosė klóniuose, slẽpėsi tar̃p uolų̃ ir̃ tarpùkalnių bedùgnėse... Bèt kaĩ apsiniáukia kálno viršū́nė, miglomìs sùpstosi*, žaibaĩs dabìnasi* – užsiūkanója* visà šalìs, baĩsūs tadà kalnaĩ. Buñda vétros ir̃ stáugdamos ìš visų̃ šalių̃ prõ žilų̃ kalnų̃ viršū́nes vẽja miglàs, dẽbesis... Buñda audrà, pakỹla bañgos ir̃ baĩdo vìsa, kàs yrà gýva pasáulyje. Išsigañdęs slẽpiasi giliaĩ žmogùs, slãpstosi žvėrìs, slãpstosi ir̃ paũkštis; visíems sáulę témdo audrà, kurì, gìmus tar̃p aukštų̃ kalnų̃, erdvẽs sáu íeško ir̃ ūždamà, staugdamà veř̃žiasi ìš aukštų̃ tarpùkalnių į̃ plačiùs laukùs, erdviàs lýgumas, kur̃ yrà daũg viẽtos skrajóti.

Ir̃ pasiriñko sáu Ãras viẽtą añt aukščiáusių tõ kalnų̃ kálno uolų̃, ir̃, pakìlęs aukščiaũ negù žìbanti amžinų̃ sniegų̃ vainìkų jų̃ viršū́nė, užtémdė jám sàvo sparnaĩs sáulę.

Ir̃ sùraukė sàvo kãktą kálnas, ir̃ apsiniáukė šviesùs jõ véidas. Õ kaĩ tìk jìs apsiniáukė, nubùdo vétros, pakìlo didì audrà, užtémdė miglomìs Ãrui kẽlią, kàd jisaĩ aukštaĩ neskrajótų, sparnaĩs sàvo unksnẽs* kálnui nedarýtų, sáulės netémdytų, jėgomìs nesipuikúotų.

– Vaĩ, pasislẽpki, Ãre, kur̃ vétra neùžpučia, kur̃ lietùs neužlỹja, kur̃ audrà nepasíekia. Pỹksta kálnas, siuntà audrà. Pasislẽpki, Ãre, ieškókis saugiõs príeglaudos. Mataĩ, visì araĩ seniaĩ jaũ pasìslėpė.

Puikùs bùvo Ãras, audrõs neišsigañdo. Krūtìnė jõ seniaĩ kovõs tróško, õ príešininko neturéjo. Ìšskėtė Ãras stipriùs sàvo sparnùs ir̃

nuskrìdo teñ, kuř bañgos ũžė, kuř audrà stáugė, – sù vétromis pasigalynéti, sù žaibaĩs apsikabìnti, sù perkū́nais pasikalbéti...

– Vaĩ, tù, Ãre, ilgaspařnių tù valdõve! Sunkì, smarkì tàvo kovà. Vétros plùnksnas tàvo tařšo, bañgos sparnùs láužo, lietùs akmenimì žemỹn tavè slẽgia...

Audrà į̃ plačiùs laukùs, beribės lýgumas veřžėsi, erdvės sáu ieškódama, iř Ãrą tenaĩ nẽšė.

Ilgaĩ siùto audrà... Plaũkė peř laukùs, peř jū́ras, peř giriàs... Plaũkė tolì, Ãrą nẽšė... Vaĩ, tolì nuklýdo nuõ aukštų̃ kalnų̃ Ãras, nuklýdo teñ, kuř žmónės klóniuose gyvẽna. Apaĩpo, nusiĩpo Ãras, õ nusiĩpęs nusiléido añt žẽmės pailséti. Žmónės jį̃ tinkluosè pagãvo iř patùpdė į̃ labaĩ grãžų auksúotą narvą.

***

Iř patùpdė žmónės Ãrą į̃ narvą, iř padéjo narvą teñ, kuř bùvo daũg paũkščių – iř laukìnių, iř namìnių. Bùvo teñ strazdų̃, vìštų, žąsų̃ iř kalakùtų.

Iř pastãtė narvą, kuř bùvo įtupdýtas Ãras, gražių̃ gražiáusioje viẽtoje. Džiaũgėsi žmónės, kàd tùri pasigãvę Ãrą, visų̃ arų̃ ãrą, iř édino* jį̃ geriáusiais ėdalaĩs, iř gìrdė týru šaltìnio vandenėliù. Bèt negérė, nèlesė niẽko Ãras, tìk daũžėsi į̃ narvo sienas, drãskė vielàs nagaĩs, láužė snapù, mùšė sparnaĩs.

Nusiláužė Ãras snãpą, nagùs apsiláužė, susìžeidė ikì kraujų̃ krūtìnę, apsidaũžė sparnùs, bèt nesilióvė į̃ láisvę veřžtis. Iř narvė nenorė́jo žmonių̃ vérgu bū́ti... Veřžėsi teñ, kuř mélynos dangaũs eřdvės jį̃ šaũkė. Iř mãtė kitì paũkščiai, kaĩp žmónės Arù rū́pinosi iř kaĩp jìs nepáiso jų̃ gerùmo, mãtė, stebė́josi iř Ãro supràsti nesuprãto.

– Kóks jisaĩ nedėkìngas! – kalbė́jo strãzdas. – Jėi manimì žmónės taĩp rū́pintųsi, diẽną iř nãktį jíems švirkščiau*.

– Iř kõ jám dár reĩkia? – kalbė́jo ántys. – Žmogùs maitìna jį̃, kõ tìk jisaĩ nóri. Jėi bū́tų nè tóks puikùs, taĩ jõ žmogùs iř narvė nelaikýtų. Sãko, jisaĩ kalnuosè gyvẽnęs. Ařgi teñ taĩp gẽra, kaĩp pàs žmõgų? Ařgi teñ ràsi tíek varliū́kščių kaĩp čià...

– Ir mėšlýnas gál kuř gerèsnis yrà! – kalbė́jo gaidỹs. – Và, pakrapštýtų dabař mė́šlo, tókius gerùs nagùs turė́damas. Kíek gẽro čià surąstų! Ė̃, kvaĩlas paũkštis, sàvo láimės nesuprañta...

– Gà gà gà! Kõ dár jìs nóri? Ką̃ jìs rąs tosè padángėse? Tokių bãlų, kaĩp mū́sų žmogaũs laukuosè, nėrà niẽkur kituř. Màno sesẽlės, kuriõs nepriklaũso žmõgui, ìš tolimõs šaliẽs kiekvienaĩs mẽtais čià àtlekia.

– Žmónės kal̃ba, kàd šaltì tiẽ kalnaĩ, amžinà žiemà tenaĩ siaũčia, – tãrė pralėkdamà kregždẽ, kurì bùvo tolì lekiójusi, daũg mãčiusi.

– Ir kõ jìs taĩp pùčiasi, kuõ didžiúojasi? – kalbė́jo kalakùtas. – Kàd turė́tų nórs tókį snãplį* kaĩp màno.

– Arbà tókią úodegą kaĩp màno! – pasigýrė póvas.

– Arbà nagaĩ... Taĩ nè kažìn kokiẽ jõ nagaĩ! Ir màno nè menkesnì. Arbà àš negaliù pasipuikúoti sàvo skiaũtere. Niẽkas tokiõs netùri... Kakariekū̃!

– Netùri, netùri, netùri, – kudakãvo vìštos ir meĩliai žiūrė́jo į̃ gaĩdį.

– Skiauterẽ! Kažìn kàs tóji tàvo skiauterẽ... Ir dainúoji, taĩ tìk rėkì... Õ gál tù móki švỹkšti* kaĩp àš, ař gál tàvo kãklas tóks liẽknas ir lankstùs kaĩp màno? – supỹkęs tãrė žą̃sinas.

– Tiẽsą, tiẽsą, tiẽsą kalbì, – prìtarė jám žą̃sys.

– Kalbė́kite! Jėi jū̃s bū́tumėte geresnì, taĩ žmogùs jùs penė́tų geriaũ. Manè žmogùs mýli labiáusiai ir grýnu píenu pẽni, – pasigýrė ir paléido kalakùtas sàvo snãplį, ìšpūtė úodegą. – Manę̃s ir šuõ bìjo! Àš ìš jū́sų visų̃ esù drąsiáusias...

Ir ẽmė paũkščiai giñčytis ir bártis víenas sù kitù ir bū́tų susikóvę, susipẽšę... Bèt štaĩ žmogùs atẽjo ir pàbėrė grūdų̃. Visì paũkščiai pamiršo sàvo barniùs ir nubė́go lèsti. Õ prilẽsę jiẽ vẽl susiriñko priẽ Ãro narvo ir peĩkė*, kàd jisaĩ véltui didžiúojasi, puikúojasi. Jėi gẽras jisaĩ bū́tų, taĩ žmogùs jį̃ išléistų ìš narvo... Tìk sparnùs kíek pakiřstų, gál kaĩp strãzdui... Ir nagùs reikė́tų pakiřsti, nès sù tokiaĩs nagaĩs ařgi gãlima gyvénti...

Bèt Ãras neklaũsė jų̃ kalbõs. Jìs nepàlietė neĩ ẽdalo, neĩ vandeñs. Jìs nebetẽko jėgų̃, sparnaĩ jaũ nebeklaũsė jõ. Narvo kampè tupė́jo niūrùs, õ kraũjas bė́go ìš sužeistõs krūtìnės... Mìrė Ãras... Láisvės ne-

tẽkęs, iř gyvẽnimo nustójo*. Težìno žmónės, kàd Ãras, laĩsvas gìmęs, iř narvė móka laĩsvas miřti iř žmoniũ vérgu niekadõs nebebùs. Nórs iř narvė kū́nas, nórs iř pavérgtas, bèt kàs palaũš Ãro puikýbę, kàs jõ dvãsią paveřžti galẽs? Aukštaĩ jì skraĩdo, dár aukščiaũ negù jìs sparnaĩs pakìlti gãli!..

Mìrė Ãras, apiẽ kálnus, apiẽ sáulę besvajódamas. Õ tū́, kuriẽ čià stovė́jo iř apiẽ jū́ kalbė́jo: vìštų, žąsū́ – Ãras neĩ mãtė, neĩ jū́ žõdžių girdė́jo.

– Vaĩ, jū̃s, žmónės, piktì žmónės, kodẽl pražùdėt Ãrą?

– Laĩsvas gìmęs, laĩsvas áugęs, niaũrią* láisvę tìk jìs iř mylė́jo.

– Nórs penė́tumėte nupenė́tumėte, nórs iř grýno áukso bū́tų tasaĩ jū́sų nařvas – žmoniū̃ vérgu nebùs Ãras: aukštaĩ mintìs jõ skraĩdo...

– Vaĩ, jū̃s, žmónės, piktì žmónės, kodẽl jū̃s nukankìnot Ãrą, visū̃ arū̃ Ãrą? !

Klausimai ir užduotys

1. Kaip pradedamas kūrinys? Pakomentuokite, kokias menines priemones atpažįstate?
2. Apie ką svajojo Aras, kai buvo mažas paukštelis?
3. Kodėl nesidžiaugė savo skrydžiu, kai pakilo ten, kur seni arai skraidė?
4. Ko siekė, apie ką svajojo Aras, kai sustiprėjo?
5. Ar atrado Aras savęs vertą priešininką? Kodėl?
6. Kodėl Aras, nors ir penimas, nepriėmė žmonių gerumo?
7. Kodėl žmonės bei naminiai paukščiai Aro nesuprato?
8. Kaip apibūdintumėte paukščius? Ko jie gyvenime geidė, kuo džiaugėsi? Kodėl tarpusavyje vaidijosi? Kada nustojo?
9. Kas atsitiko Arui narve? Kaip suprantate: „Laisvės netekęs, ir gyvenimo nustojo.“?
10. „Težino žmonės, kad Aras, laisvas gimęs, ir narve moka laisvas mirti ir žmonių vergu niekados nebebus.“ Apie ką svajojo Aras prieš numirdamas? Ar įmanoma būti laisvam kalėjime?
11. Gal Aras buvo išpuikęs, išlepęs, tuščiagarbis, drąsus, svajojantis, išdidus, siekiantis? Kodėl taip manote?
12. Šis kūrinys vadinamas *alegorija*. Gal jis turi paslėptą mintį, potekstę? Argumentuokite atsakymą.

ŽODYNĖLIS

A

Adventas – keturių savaičių laikotarpis prieš Kalėdas. Skirtas Jėzaus Kristaus atėjimo – gimimo – laukimui įprasminti.
Aibė – daug, daugybė.
Aišyti – traukti.
Aitvaras – turtus nešanti būtybė.
Aižyti – lukštenti, trupinti, skaldyti.
Akistaton – būti akis į akį su žmogumi.
Akylas – kuris gerų akių, pastabus, dėmesingas.
Akyliausias – kuris geriausiai mato.
Akstinas – paraginimas, stimulas.
Alsuoti – įkvėpti ir iškvėpti orą, kvėpuoti.
Amalas – pusiau parazitinis viršalis nuodingas, vaistinis augalas; žaibas be griaustinio.
Amatas – gebėjimas gaminti ką nors rankomis.
Anasai – anas.
Andai – anądien, anąsyk.
Aniuolas – angelas.
Ant šalies – šalia, pašonėje.
Antpelnis – pelnas, viršijantis pelną.
Antvožas (dėžutės) – viršus, dangtis.
Apatininkės – apatinės kelnės.
Apgargažėję puodai – anglėti, suanglėję, išdegę puodai.
Apipenėta – lyg ko privalgiusi.
Apyvoka – namų ruoša, gyvulių priežiūra.
Apluokas – aptvaras gyvuliams.
Apmalšti – sumažėti, susilpnėti.
Apmuturioti (apmuturiuoti) – sukti, vynioti.
Apnikti – užpulti.
Apnikti (jausmas) – apimti.
Apraiška – pasireiškimas.
Apsagalai – kuo kas apsegama, apsegta.
Apsiėjimas – elgesys, bendravimas.
Apsiliuobti (liuobtis) – apsitvarkyti, atlikti ruošos darbus.
Apsirasoti – sudrėkti, sušlapti.
Apsirėdęs – apsirengęs, vilkintis.
Apsiskolyti – būti skolingam.

Apsižygiuoti – atlikti namų ruošos darbus.
Apstu – gausu.
Apsupti (purvynai apsupę) – aplink besitęsiantys, esantys purvai.
Apžadai – pasižadėjimas ką padaryti, įžadas.
Archetipas – prototipas, pradžia, pirmavaizdis, vaizdinys.
Arielka – degtinė.
Asla – molinis trobos grendymas, plūkto molio grindys.
Ašutai – arklio uodegos ar karčių plaukai.
Ašvienis – darbinis arklys.
Ataidas – garsas, aidas, atgarsis.
Atatupstas – atbulas.
Atbalsiai – aidas, atgarsis.
Atgavėti – pasninkauti, neturėti ko valgyti.
Atilsis (atilsėlis) – poilsis, ilsėjimasis, ramybė.
Atkalnis – kalno šlaitas, ant kalno.
Atkampus – atokus, tolimas.
Atlaidai – atleidimas nuo nuodėmių, parapijos šventė.
Atlapos durys – atvertos, atidarytos durys.
Atmylėti – tuo pačiu atsilyginti, pamaloninti.
Atokiai – nuošaliai, per atstumą.
Atpėsčiuoti – ateiti.
Atropinas – medicinos medžiaga, plečianti akių vyzdžius.
Atsainiai – nerūpestingai, vangiai.
Atseit – neva.
Atsibastyti – atklysti, susirinkti bastantis, užsukti.
Atsirieti nuo darbo – vengti darbo.
Atsisakyti – atsakyti, sakyti.
Atsitokėti – susigaudyti, atsipeikėti.
Atsiūlėti – siūlėjant sustiprinti pakraštį.
Atskala (praeities) – skeveldra, atplaiša.
Atstoti – pavaduoti, pakeisti.
Atstu – nuošaliai, per atstumą.
Atšlaimas – kiemas, klojimo asla.
Atšlaitė – pašlaitė, vieta kalno papėdėje.
Atvėsti pagavo – atšalo, atvėso.
Auksinus supenėdavo riestainiais – už auksinus nupirkdavo riestainių.
Autai – medžiagos gabalas, skirtas kojas apvynioti aunantis.
Avinžarnių stygos – avies žarnų stygos.

B

Bakanėlis – kepalėlis duonos.
Balkis – sija, storas rąstas (ant balkių paprastai kalamos, tvirtinamos lubos).
Baltakiuoti meiliau – žvelgti meiliai, vilioti.
Balžienai – akėčių skersinis, medžio (beržo) gabalas ūkio padargams gaminti.
Baras – lauko ruožas, plotas.
Basnirčia – įsiavus basomis kojomis į apavą.
Baudžiauninkas – baudžiavinis valstietis.
Baustis perti – ketinti, ruoštis mušti.
Bebloznas (sl.) – vis dar sunykęs.
Bemaž – beveik, vos.
Bemerginėdamas – ieškodamas merginos.
Bepigu – lengva, gera, malonu.
Bergždžiai – veltui, tuščiai.
Berods – tikriausiai.
Besarmatis – be gėdos.
Betėvyniai – tie, kurie neturi tėvynės.
Beveizint – bematant, greitai.
Bevelyti – geisti, norėti, turėti valios.
Biednas (sl.) – neturtingas, vargingas.
Byloti – kalbėti, pasakoti.
Blefas – melavimas, apsimetinėjimas, apgavystė, klaidinimas.
Bloznas (sl.) – menkas, sunykęs.
Boluoti – neaiškiai rodytis, vos išsiskirti iš aplinkos.
Brasta – negili upės vieta pereiti.
Brevijorius – kasdienė katalikų dvasininkų maldų knyga.
Brikelė – nedidelis vežimas.
Brizgilas – apynasris su žąslais, padarytas iš virvelių; kamanos (maunamos kinkomam arkliui ant galvos).
Brūkis – braukimas, traukimas.
Bulė – popiežiaus dokumentas, antspaudas.
Burdiukas (avies kailio) – maišas iš avies kailio skysčiui laikyti (pavyzdžiui, vynui, Rytų šalyse).
Burmistras – miesto valdžios atstovas.

C

Cacka pacacka – lepūnėlė, mėgstanti puoštis, švarintis.
Cackytis – puoštis, gražintis; žaisti, niekais užsiimti.
Celė – vienuolio ar šiaip dvasininko kambarėlis, buveinė.
Chromo batai – plonos bei minkštos odos, išraugintos metalo druskomis, batai.

Č

Čalma – galvos apdangalas.
Čežėti – čirškėti (žvirbliai čirškia).
Čionykštė – vietinė.
Čirškinami žodeliai – nešvankūs, šiurkštūs žodžiai.
Čiupra – sprandas.
Čiurka – mirusiųjų kojų apavas, pasiūtas iš juodos medžiagos.
Čiužėti – šlamėti, šnarėti.
Čyptelėti – cyptelėti.

D

Daba – papuošalai, puošimasis.
Dabintis – puoštis.
Dabita – puošeiva.
Dalia – dalis – vaikams atiduodamas turtas iš tėvų ūkio, palikimas; likimas.
Dalykėlis – dalykas, apraiška, reikalas, daiktas.
Dantis ant manęs pakabinti – persekioti ir koneveikti.
Dantis (dantimis) tratinti – niršti, labai pykti.
Darbumas – darbštumas.
Das sollst du mir büssen, verdammter Litauer! (vok.) – Tau bus atkeršyta, prakeiktas lietuvi!
Davatka – perdėtai pamaldus žmogus, šventeiva.
Desperacija – neviltis, didelis nusiminimas.
Destis – žiūrint, nelygu.
Dėl liežuvio – už iškalbą.
Dėta motinos – jei būtų marčios motina, tai ...
Didžiai – labai.
Diendaržis – lauke gyvuliams užtverta vieta; vieta prie tvarto.
Dievo Kūno oktava – Dievo Kūno ir Kraujo šventė (iškilmės), vykstanti aštuonias dienas.
Dingotis – rodytis, vaidentis.
Dirstelti – dirstelėti, žvilgtelėti.
Dividendas – pelno dalis.
Dykas – be darbo, laisvas.
Dyvas (sl.) – stebuklas, keistenybė.
Domenas – teritorijos vienetas su nuosavybės teise.
Domė – dėmesys, domėjimasis.
Drabnu – kuris gerai drimba; tvanku, trošku.
Drykstelėti – įdrėksti, įplėšti, suduoti.
Drūčiai – stipriai, su jėga.

Drūtgalys – storasis galas, storas medgalis.
Duba – jaujos dalis, kur yra krosnis javams džiovinti.
Duonos išsiėdęs – persisotinęs.
Duoti po sletatatoriu! – Pranešti tardytojui (sekretoriui)! *Sletatatorius* – komiškas iškraipytas dviejų rusiškų žodžių junginys: *sledovatel* (tardytojas) ir *sekretar* (sekretorius).
Duotybė – tai, kas duota žmogui.
Dūlėti – senti, irti.
Dūšia (sl.) – širdis, siela.
Dveigys treigį užėjo – mažesnis, menkesnis eina prieš didesnį, stipresnį.

E

Edelmonaitė (germ.) – Prūsijos ar Mažosios Lietuvos bajoraitė.
Edelmonas (germ.) – Prūsijos ar Mažosios Lietuvos bajoras, didikas.
Egzorcizmai – religinės apeigos piktosioms dvasioms išvaryti.
Erčia – tuščia vieta, erdvi aikštė.
Esti – yra.
Et cum spiritu tuo (lot.) – ir su tavo dvasia (ir su tavimi).
Etmonas – XV–XVIII a. LDK kariuomenės vadas.
Ežia – žemės rėžio ar lauko riba, lysvė.

Ė

Ėdinti – penėti, lesinti; varginti, kamuoti; barti.
Ėmė pagunda – labai įdomu, labai norėjosi.

F

Filiorius – ramstis, stulpas; gotikinės bažnyčios architektūros detalė.

G

Gadynė – metas, epocha, laikas.
Gaidgystė – gaidžių giedojimo metas (anksti ryte).
Gaji nuomonė – paplitusi nuomonė.
Galas žino – neaišku, niekas nežino.
Galasodė – sodžiaus galas; vieta prie sodžiaus galo.
Galop – pagaliau.
Galulaukė – laukų galas; tolimiausi kaimo ar ūkio laukai.
Gardas – tvarte ar lauke užtverta vieta gyvuliams ganyti.
Gargaliuojanti opera – kai dainuojama gerkle, ypatingai garsiai.
Gašumas – vikrumas.

Gatavickė išvirtos – mėgėja išvirtos (vakarienės); kuri mėgsta ateiti, kai maistas paruoštas, kai nieko nereikia daryti.
Gavėnia – septynių savaičių pasninko ir atgailos nuo Užgavėnių iki Velykų laikas, skirtas pasiruošti Jėzaus Kristaus mirties ir prisikėlimo – Velykų šventei.
Gegužė – gegutė.
Gelti – skaudėti.
Gembėti – vingiuoti, raityti, sukti.
Gentis – giminė, bendruomenės narys.
Gerabūvis – gerovė, geras buvimas.
Gerklingas – turintis gerą, stiprų balsą.
Gerkliūgas – rėksnys; tas, kas rėkauja, garsiai šaukia, gerą gerklę turi.
Gėla – skausmas, gėlimas.
Gija – siūlas, ryšys.
Giltinių atpūtnagis – tinginys.
Giltinių popūtis – piktai sakoma apie tą, kuris miega be saiko.
Giltinių strainiuška – piktai sakoma apie tą, kuri nori tvarkos, pokyčių.
Gyliuojanti banda – puolama vabzdžių ir bėgiojanti gyvulių banda.
Gynioti – drausti.
Gyvenimas – sodyba, žemė, ūkis.
Glūduma – giluma, ramybė; tolybė.
Gniutulas – sugniutintas gabalas.
Goda – svajonė, mintis, lūkestis.
Godelė – goda, svajonė, svaja.
Godoti (gododams) – svajoti, rūpintis, gailėti, užjausti.
Gorčius – skysčių ir birių produktų kiekio matas (apie tris litrus).
Goslus – godus, geidulingas.
Graižyti – dejuoti, verkti; sukioti ir grąžyti rankas.
Grašis – smulkus pinigas.
Graudenti – graudinti, įspėti, skųstis.
Graužtis – sielotis, krimstis, labai liūdėti, sielvartauti.
Gremėzdiškas – didelis, neproporcingas.
Griežtis – pašarinė daržovė, šakniavaisis.
Grįžtelėti – staiga trumpam atsigręžti, atsisukti, žvilgtelėti atsisukus.
Gryčia – namas (-ai).
Gromuliuoti (gromuluoti) – atrajoti; iš lėto kramtyti.
Grovas – grafas.
Grūmoti – grasinti, grėsti.
Grūstuvė – piesta, indas druskai, prieskoniams smulkinti.
Grūšia (sl.) – kriaušė.

Guba – sustatyta javų (rugių, kviečių, linų) pėdų krūva.
Gužas – gandras.
Gvieštis – labai norėti, geisti, susivilioti, savintis.

I

Ich werde dich lehren, du verfluchter Hund! (vok.) – Aš tave pamokysiu, prakeiktas *šunie*!
Iena – vežimo, rogių ar arklo viena iš dviejų kartelė.
Insignija – valdžios institucijų, aukštų pareigūnų, valdovų luomo ženklas, gaminamas iš tauriųjų metalų su brangakmeniais.
Intonuoti – kalbėti aiškiai, į toną.
Iš kailio nėrėsi – labai stengėsi.
Iš stuomens ir iš liemens – petingas, puikiai nuaugęs.
Išdrykusios seilės – nutįsusios seilės.
Išėdyti (išėsti) iš mokyklos – priversti trauktis, išvaryti iš mokyklos.
Išgama – išsigimėlis, netikėlis.
Išganymas – išsigelbėjimas, atleidimas.
Iškaulyti (kaulyti) – labai prašyti, melsti.
Iškirmėjęs – išsimiegojęs.
Iškyla – išėjimas iš namų.
Iškurnėti – lėtai išeiti.
Iškvosti – išklausinėti.
Išmanyti – žinoti, suprasti.
Išmaujoti – sunkiai išbristi.
Išmauroti – išropoti.
Išnašus – aukštas ir lieknas.
Išperti – primušti.
Išpildyti – atlikti, padaryti, įvykdyti.
Išsiginti – išsižadėti.
Išsikvarkliuoti – išsipuošti, išpuošti kvarklėmis (moterų drabužių pagražinimais).
Išsipakūtavoti – baigti atgailauti / nustoti gailėtis.
Išsirėdžiusi – pasipuošusi, dailiai vilkinti.
Išsiteks marti – užteks vietos marčiai.
Ištaiga – patogumas, prabanga.
Ištaksuoti – parduoti iš varžytinių aprašytą turtą.
Ištikti – pagauti, užklupti; atsitikti, įvykti; pakilti, užeiti; užgauti, sumušti; trenkti (apie žaibą, stabą); iškęsti.
Ištikti (ištiko kardas) – suduoti, paliesti, kliudyti (kardu).
Ištrinkti galvą – išplauti galvą.

Išširga eina – eina plačiai statydama kojas, labai greitai; per daug stengiasi.

Į

Į svietkus ėjo tėvams – tėvams buvo kaip svečias; buvo tarsi šventas, gerbiamas.
Į uodegą kirsti – smarkiai suduoti, surėžti kuo.
Įaugusi – paaugusi, subrendusi.
Įdavinėti – skųsti.
Įdiržusi ranka – kieta, sukietėjusi nuo fizinio darbo ranka.
Įgirti – išgirti, girti.
Įjungti gerti – pradėti gerti, priprasti gerti, girtuokliauti.
Įkandin – paskui ką nors eiti.
Įkaušusi – apgirtusi, apsvaigusi nuo svaigiųjų gėrimų.
Įnagis – paprastas įrankis buityje.
Įpiršti – įkalbėti vesti ar tekėti; įsiūlyti.
Įręsti – įsiūlyti, įbrukti, įpiršti ką nors.
Įręsti – padaryti įpjovą, įkirsti, įpjauti.
Įsakmumas – pabrėžiantis, įsakantis griežtas kalbėjimas.
Įsėti – pasėti.
Įsigeisti – norėti, geisti, trokšti.
Įsigiedojęs – susikaupęs, susikoncentravęs, negalintis sustoti.
Įsigūžtęs – patogiai įsitaisęs, susisupęs.
Įsikirsti – suprasti, suvokti.
Įsikvepėjęs (sodas) – kvepiantis.
Įsipykti – nusibosti, įkyrėti.
Įsivaizdijimas – įsivaizdavimas.
Įspitrėti – įsižiūrėti.
Įžambiai – įstrižai, įkypai, ne tiesiai.

Y

Ypata – individas, asmuo, asmenybė.
Yr – yra.

J

Jauja – pastatas javams / linams džiovinti ar minti; javų / linų džiovykla; pirtis.
Jeigut – jeigu.
Judošius – Judas, išdavikas, nedorėlis.
Juoba – tuo labiau, labiau.
Jupelė – suknelė; ilgas drabužis, velkamas per galvą.

K

Kadais – kadaise, kažkada.
Kafė olė (pranc. *Café au lait*) – kava su pienu.
Kalamaška – vežimas.
Kalėdoti – vaikštinėti prieš Kalėdas pas kaimynus, lankytis svečiuose, prašinėti.
Kamara – patalpa valstiečio troboje įvairiems produktams ar daiktams laikyti.
Kamša – žabais, virbais išklotas kelias; prikimšta, užtaisyta duobė.
Kanaplesėliai žvirbleliai – kanapes lesantys žvirbleliai.
Kanifolija – kieta trapi spygliuočių sakų derva smuiko strykui tepti.
Kantaplė – prastas sunkus batas.
Karčema – užeiga pavalgyti, pailsėti, pernakvoti; smuklė.
Karšti – baigti amžių, gyventi senatvės dienas.
Kartelė – dviračio rėmas.
Kartis – ilgas pagalys.
Kastetas – metalinė skylėta, krumplius dengianti plokštelė, dedama ant rankos.
Kastinys – žemaičių valgis iš pašildytos ir suplaktos grietinės.
Kašavarka – akušerė, vaistininkė, mokslų nebaigusi gydanti moteris.
Kaukas – turtus nešanti būtybė.
Keltuvės – vestuvių tradicija – jaunųjų prikėlimas su muzika.
Kemsingas plotas – drėgna pelkės vieta.
Kemsynas – pelkinga, drėgna vieta.
Keras – medžio kelmas su šaknimis, krūmas.
Kerdžius – piemenų vyresnysis.
Kernotis ir plūstis – pradėti prieštarauti, šiaušti ir bartis.
Kertelė – vieta, kampelis.
Kertė – kampas.
Ketera – ko nors viršūnė; kalno, bangos viršus.
Kęsynė – kemsynas, šlapia ar drėgna vieta.
Kiauliarisčiu – bėgti, eiti greitai ir nedailiai.
Kiklikas (kiklikėlis) – moterų liemenė.
Kiksėti – kikenti, juoktis, kretėti, žagsėti.
Kiminai – samanos (stogo danga).
Kinis – gyvulio guolis ar migis.
Kinka – koja, blauzda, šlaunis.
Kinkymai – pakinktai; įtaisymas arkliui pakinkyti į vežimą, prie padargų.
Kinksėti – eiti linksint į priekį, kinknoti.
Kiškų galai – kelnių galai.

Kitoniškai – skirtingai, kitaip, ne taip kaip kiti.
Klampinėti – sunkiai eiti drėgna danga uogaujant.
Klasta – apgaulė, pinklės, pikta valia.
Klauptas (klaupka) – bažnyčioje baldas, skirtas melstis klūpant ar sėdint.
Klėtis – trobesys ar namo dalis javams (grūdams) pilti, drabužiams laikyti, miegoti.
Klotininė – drabužis su klostėmis.
Klumpės – avalynė mediniu padu arba visa medinė.
Knisys – kas mėgsta knisti; kas mėgsta visur kištis.
Knystelėti – sujudėti; krūptelėti išsigandus; paslysti.
Kočioti – kočėlu lyginti drabužius, juos minkštinti.
Koktu – bjauru, šlykštu, nepriimtina.
Kone – vos, beveik.
Konsekventiški – nuoseklūs, logiški.
Konspiruoti – slėpti.
Kontrapunktas – kelių savarankiškų melodijų junginys.
Kraigas – stogo viršus.
Kraikas – šiaudai, durpės, pjuvenos.
Kraitė – šiaudinė ar iš vytelių pinta pintinė.
Kraitis – nuotakos turtas (audeklai, drabužiai, baldai).
Kraitvežys – senovinėse vestuvėse asmuo, kuris veždavo nuotakos kraitį (turtą) į jaunikio namus.
Kratytinis – šokis kratantis.
Kraupas – siaubas.
Krembliai – grybai.
Krembliautoja – grybautoja.
Kresna – stipri, stambi, tvirtų kaulų.
Krežis – pintinė su lanku; pintinė.
Krikštasuolė – garbingiausia vieta prie stalo, stalo galas.
Kriuknoti – kriuksėti, krizenti; tyliai kiūtoti (tūnoti, lindėti).
Krivaitis – krivis, žynys.
Krivis – senovės lietuvių (baltų) vyriausiasis žynys.
Krykšti – linksmai šaukti, džiūgauti, rėkauti.
Krosnangis – krosnies anga, ertmė.
Krušnės – grybai.
Krūkių perbraukti – perbraukti porą grybšnių.
Krūpštinėti – krutėti, judėti; darbuotis.
Kuinas – prastas arklys, nustekentas gyvulys.
Kuinkapalaikis – prastas arklys, kuinas (menkinamai pasakoma).
Kultuvė – medinė lentelė su kotu žlugtui daužyti skalbiant.

Kumetė – samdoma dvaro darbuotoja.
Kumptelėti – susigūžti, turėti kuprą, būti netaisyklingos laikysenos.
Kuo vilkas gimė, tuo ir karš – koks žmogus gimė, toks ir mirs, nepasikeis.
Kuoka – lazda storu galu, vėzdas.
Kur link – žymi kryptį, vietą.
Kurpius – tas, kas gamina kurpes, batus; mėgsta avėti batais.
Kursai – kuris.
Kvaitulys – galvos sukimasis, svaigulys; įkarštis.
Kvartka (sl.) – lango stiklas, langelis.
Kvietkai (sl.) – gėlės.
Kvorta – talpa, saikas (maždaug 0,7–0,8 l).

L

Laidarys – užtvaras prie tvarto gyvuliams suvaryti, mesti mėšlui.
Laidyti dantis – šaukti, bartis.
Laiduoja sveikata – leidžia sveikata.
Laiduoti – garantuoti, užtikrinti, prisiimti atsakomybę už kitą.
Laikytis – būti.
Lakštas – lapas, plokštė.
Lakta – kartis, lentelė vištoms tupėti; penklinė natoms rašyti.
Lando (pranc.) – keturvietė karieta su atidengiamu stogu ir su dviem eilėmis sėdynių viena priešais kitą.
Laukabėgis – tas, kas bėga laukais, skuba; kas namie nepabūna, mėgsta trankytis.
Lauknešis (lauknešė) – medinis uždengiamas indas valgiui nešti į laukus darbininkams.
Lauksargis – lauko dievas, dirbamų laukų ir gyvulių globėjas (senovės lietuvių įsivaizduojamoji dievybė).
Lažas – priverstinis darbas dvare baudžiavos laikotarpiu.
Lažininkas – žmogus, kuris yra nelaisvas, priklausomas nuo dvaro.
Ląsta – lizdas žąsims perėti.
Ląsta – vienutė, kamera.
Ledspira – baltoji kielė (paukštis).
Leliumai – kalėdinių lietuvių liaudies dainų priedainis / adventas (iš advento giesmėse dažnai vartojamo priedainio „leliumai“).
Lementi – kalbėti (skaityti) iš lėto, sunkiai, vos ištariant žodį; neaiškiai kalbėti.
Lementuoti – raudoti, aimanuoti.
Lerma – triukšmas, aliarmas.
Lėkštas – banalus, nuolankus.

Liaupsinti – girti, pataikauti.
Lieknas – pelkė, klampi ir drėgna vieta, raistas.
Liežuvėlis apmetė ir ataudė – gerai pakalbėjo, susitarė.
Ligi grabo lentos – iki mirties.
Limpenas – tas, kas negudrus, apsigavo, nepelningai pardavė, be reikalo nusileido.
Lindėti – tūnoti, būti pasislėpusiam.
Lingė – lanksti kartis lopšiui kabinti.
Litanija – bendruomenės malda, kai vienas narys veda, kiti kartoja.
Liuikapalaikė – pypkė (menkinamai pasakoma).
Liustas – puota, džiaugsmas.
Liustelis – laisvė.
Liūnas – pelkė, drėgna vieta.
Lygmė – lygi vieta, lyguma.
Lokalus – vietinis, ribotas, ribinis.
Lovys – išskaptuota ar sukalta iš lentų dėžė gyvuliams šerti, girdyti ar mėsai sūdyti.
Lustas – gabalas, kampas.

M

Magėti – rūpėti, trokšti, norėti.
Magma – išsilydžiusi karšta masė, esanti Žemėje ir išsiveržianti lavos pavidalu.
Maitos vaikas – supuvėlis, suskretėlis; nepagarbus kreipinys, keiksmažodis.
Mamunėlė – mažybinis mamos pavadinimas lenkų kalba.
Mandiera (sl.) – kareivių uniforminis drabužis.
Manding – rodos, turbūt.
Mandrumas (sl.) – perdėtas orumas, išdidumas.
Manta – turtas, nauda; daiktai, prekės.
Marška – paklodė, audinys, drobė.
Mažne – bene.
Medsargis – eigulys, miško sargas.
Merdėti – gulėti artinantis mirčiai, būti arti mirties.
Merga – suaugusi netekėjusi moteris, mergina; ūkininko samdoma darbininkė, samdinė.
Miegas pjauna – labai norisi miegoti.
Miegt įsigūžtęs – miega patogiai įsitaisęs, susisupęs.
Miegūstas – mieguistas, tik ką atsikėlęs ar nubudęs.
Mietą praryti – amą prarasti, tylėti, nuščiūti.
Mikliai – greitai, akimirksniu.

Milinė – kareivio paltas; kas nors iš drobės.
Milinis – pagamintas iš milo (storo velto vilnonio naminio audeklo).
Misterija – viduramžių dramos veikalas, spektaklis bibline tema.
Misti – maitintis, sotintis, išgyventi.
Monas – burtas, dvasia, paslaptinga jėga.
Monelninkas – apgavikas, sukčius, suvedžiotojas.
Mozūras – tautinis lenkų šokis; lenkų etninės grupės žmogus.
Mudra – simbolinis ar apeiginis gestas.
Mudryti – miklinti.
Mumi – mums.
Murdyti – gramzdinti, kišti, grūsti į vandenį, purvą.
Muslinuota – vilkinti muslino (lengvas permatomas medvilnės audinys) drabužiais.
Muštruoti – šiurkščiai raginti, įsakinėti, gainioti; reikalauti besąlyginio klusnumo, aklo nurodymų vykdymo; mokyti karinių pratimų.
Mūkelė – Dievo kančia; Nukryžiuotojo skulptūrėlė.

N

Nabašninkas – numirėlis, velionis.
Naginė – iš vieno minkštesnės odos gabalo sutrauktas apavas.
Naginėtos kojos – naginėmis apautos kojos; su odiniu sutraukiamu apavu.
Naliekti – nelikti.
Narnėti – būti nepatenkintam, niurnėti.
Narsa – drąsa, drąsumas, energija.
Narsai (žiemos) – nasrai; įnirtimai, smarkumai, šaltis.
Naščiai – priemonė, lengvinanti naštą; kartis su dviem kabliais, užsidedama ant pečių, kibirams ar krepšiams nešti.
Neapsikopti skolomis – neišgalėti sumokėti, grąžinti skolų.
Nebepareiti – nebeatvykti, nebeatvažiuoti; netilpti.
Nebesitverti – nepajėgti būti nepalankiomis aplinkybėmis, nebeiškęsti, neatlaikyti.
Negrok man ant jausmo – nežaisk su manimi; nepykdyk manęs.
Neišsibodėti – neatsikratyti, neišvengti.
Nelyduoti savaitgalių – neskaičiuoti, nelaukti savaitgalių.
Nemeilyti – nenorėti, neprašyti; nemėgti, nesiteikti.
Nemitęs – neturėdamas kitos išeities, negalėdamas nieko kito padaryti.
Nenudaigoti – nepamesti, neprarasti.
Nenudobti – neužmušti, nepasmerkti mirti.
Nenusitaisiusi – nenusirengusi, nepersirengusi.
Nepigu – nelengva.

Neprigulmingumas – laisvė, nepriklausomybė.
Nepūpti – nesiskųsti.
Nerimastis – nerimas; neramumai; neramūs, pavojingi laikai.
Nesulaibinti – nesuploninti.
Netalpina padėti – negali padėti.
Nevalioti – negalėti, nepajėgti.
Niaurus – niūrus, be šviesos, džiaugsmo.
Nikociana – nikotinas, rūkalai.
Niūkti – dusliai gausti, ūžti, ošti; ingzti, mykti; slapta kalbėti, pasakotis.
Nudelbti akis – nuleisti akis, susidrovėti.
Nugardinti – per daug pagardinti, padaryti neskanų.
Nukepėstuoti – nueiti.
Nukūpėti (nukūpėjo vešli vasara) – augti, vešėti, lietis per kraštus; būti ko nors daug.
Numarinti – pasmerkti mirti, neduoti valgyti ir gerti.
Nuobraukos – tai, kas nubraukta (grūdai).
Nuolanka – nuolankumas; vyro tėvai, broliai ar seserys, kuriems reikia nusilenkti, įtikti.
Nuoteka – nuotaka; tai, kas teka.
Nuovada – policijos skyriaus prižiūrima teritorija; policijos skyriaus būstinė.
Nuovala – tai, kas likę nuo gyvulių; patalpa, kur dorojama skerdiena.
Nusiduoti – pavykti, pasisekti; atsitikti, įvykti; pasirodyti; pasidaryti panašiam, atsigimti; nuvykti, nukeliauti; nubėgti.
Nustėrti – prarasti amą, nustebti, apstulbti.
Nustoti gyvenimo – netekti gyvenimo, mirti.
Nusususi – sunykusi, išdžiūvusi; nusigyvenusi (menkinamai pasakoma).
Nusverti – lemti.
Nuščiūti, nuščiūva – nustebti, nustemba; nutilti, nutyla; nurimti, nurimsta.
Nutapenti – nueiti.
Nužlegenti – nužleginti; nukirsti, nukapoti, sutrupinti.

O

Obeliskas – paminklo rūšis, aukštas stulpas.
Obuoliuotas – dėmėtas, tarsi muštas obuoliais.
Obuolmušis – tas, kas išmargintas, dėmėtas, tarsi margintas obuoliukais.

P

Paantvalnys – vieta palei antvalnį (vieta palei pievos pakraštį prie dirvos).
Pabalys (pabaliai) – vieta palei balą; nuganyta pieva, pievos kraštas.
Pabalkiais – pasieniais, palei sienas.

Pabambinti būgną – mušti būgną.
Pablūdęs – išėjęs iš proto, pakvaišęs, pamišęs.
Pabūgti – išsigąsti, bijoti.
Padargas – įrankis, prietaisas, namų apyvokos pagalbininkas.
Pagaikštis – nedidelis pagalys, pagaliukas.
Pagairė (vėjo) – vėjo pučiama atvira vieta; gairinama vieta.
Pagalėti – galėti, pajėgti.
Pagava – suvokimas.
Pagieža – pyktis, kerštas.
Pagiežingai – apimtas pagiežos, pykčio; kerštingai.
Pagraudenti – graudinti, skųstis, gailėti, liūdėti, dejuoti.
Pagrumda – kas pagrumdyta, palamdoma ar paglamžoma; pastumdėlis.
Pakalikas – pakala dalgiui prie koto pritvirtinti; pataikūnas.
Pakežėti – iškilti aukštyn.
Pakieminėti – pabūti kieme, pasivaikščioti.
Pakinklis – užpakalinė kelio sąnario dalis.
Pakinktai – įtaisymas arkliui pakinkyti į vežimą, prie padargų.
Pakirsti – pabusti.
Pakluonė – vieta palei kluoną.
Pakrikti – iširti, išsiblaškyti, išsisklaidyti, išsiskirti, be tarpusavio ryšio.
Pakriūtė – status, yrantis krantas ar skardingas kalno šlaitas; vandens išgraužtas ežero pakraštys; įduba.
Pakūgė – vieta prie kūgio, tai yra stirta džiovinti šienui; sustumtas šienas, parengtas krauti į kūgius arba vežti.
Pakūtninkė – atgailautoja.
Palaikės (kelnės) – sudėvėtos, skylėtos, darbinės.
Palaiža – palaižūnas (menkinamai sakoma apie tą, kuris pataikauja); smaguriautojas, smaližius.
Paliegėlis – kas paliegęs, serga.
Paliks marti – taps, bus marti.
Paliovė (liautis) – nustojo ką nors daryti.
Palūkos – palūkanos, tai yra kiekis, kiek pabrangs skolinimasis (procentai).
Pamislyti – pagalvoti, pamąstyti.
Paniūrimas – liūdnumas, melancholija.
Pantis – trumpa stora virvė kam nors supančioti; tingus žmogus.
Panuovalis – pakilęs pievos kraštas prie ariamos dirvos, šlaitas, pakalnė.
Panūsti (nūsti) – norėti, trokšti, geisti, ilgėtis.
Paodis – poodis; po oda esantis audinių sluoksnis.
Papenėti (penėti) – pamaitinti, pasotinti.
Paraistė – vieta prie raisto, pelkė, drėgna pieva.

Pardavinys – parduodamas daiktas, prekė.
Parniūkti – atvykti; sunkiai atvežti, įvilkti.
Parūgti patale – pagulėti, pasimėgauti gulėjimu šiltoje lovoje.
Pasergėti – pasaugoti, patykoti, palaukti.
Pasileidęs ant miego – labai mėgstantis miegoti, tinginys.
Pasimarkstyti po sniegą – pabraidyti po sniegą, pasimurkdyti sniege.
Pasirokuoti – pasiderėti, skaičiuotis.
Pasisiūdyti – pasisiūti, siūdintis.
Pasišauti (valdyti) – pulti daryti, staiga leistis, ryžtis, griebtis, ketinti.
Pasitempti – pasikarti.
Pasitiekti (pasitiekusios) – pasiruošti, pasigaminti (pasiruošusios, pasigaminusios).
Pasiutusiai – labai, stipriai.
Paskala (-os) – gandas, apkalba, girdas.
Paskiri – atskiri.
Paskuigalis – pasturgalis, užpakalis, užpakalinė žmogaus ar gyvulio dalis.
Paslikas – gulintis išsitiesęs, išdrikas, negalintis atsikelti, leisgyvis.
Pasoga – ištekančiai dukteriai, seseriai iš tėvų ūkio seniau duodama dalis pinigais, gyvuliais.
Pasogėlė – nedidelė pasoga.
Paspirtis – pagalba, parama.
Pastoliai – iš karčių ir lentų ar iš metalo padaryti laiptai aplink statomą trobesį; scena.
Pastoti kelią – neleisti eiti, užtverti kelią.
Pasturgalis – žmogaus, gyvulio užpakalis; vežimo užpakalinė dalis.
Pašlaitė – kalno šlaitas, papėdė.
Pašliūža – slidė, medinė arklo ar rogių pavaža; pagalys, užkaltas ant akėčių, rogių, kad geriau slystų.
Pašvinkti – pradėti gesti, pūti, irti, dvokti.
Pataisytos lovos – paklotos, sutvarkytos lovos.
Patalas – guolis, lova.
Patrūbočius – muzikantas, grojantis dūda.
Pautužėliai – kiaušinėliai.
Paūksmė – paunksmė, saulės neapšviečiama vieta, pavėsis.
Pavalkai – pakinktų dalis su mediniais kamantais, maunama arkliui ant kaklo.
Pavažos – sutirštėjęs, išvažinėtas kelias; ratų, rogių vėžios.
Paveizėti – pažiūrėti, stebėti.
Pavelyti – leisti, įsakyti.
Paveržti (dukterį) – varžantis atimti, atkovoti; nuvilioti, nurungti, nukonkuruoti.

Pažiaunė – vieta prie žiaunos, žandikaulio pusė; skerdiena.
Pečelis – vieta po krosnimi, papečys, šildoma krosnelė.
Pečius – krosnis, šildoma krosnelė.
Peikti – kritikuoti, neigti.
Pekla – pragaras, karšta vieta.
Pekliškas (grojimas) – pragariškas grojimas, pašėlęs, energingas.
Pelai – varpų, šiaudų ir pan. liekanos kuliant; tuščias dalykas, niekai.
Pelienė (duona) – pelinė, iš pelų, kur daug atliekų iš grūdų (grūdų luobelių ir pan.).
Per giliai užlupęs dūmą – per daug įtraukęs dūmą.
Perdilinti stygas – nudilinti, sutraukyti, padaryti netinkamas, per daug stipriai spaudžiant.
Permanyti – suprasti, suvokti.
Perpietėmis – per pietų metą.
Pėdas – surištų javų glebėlis, ryšulys, pluoštas.
Pėgžla – nedidelio ūgio, neūžauga; nepatrauklus, atstumiantis.
Pilna jau – laukiasi, nėščia.
Pimpalas – vulgarus žodis, reiškiantis vyro lyties organą.
Pintinis – pintas gaminys, pintinė, lopšys, vyža.
Pirmdėlė (karvė) – pirmą kartą atsivedusi jauniklį karvė.
Plakas (šieno) – nedidelis glėbys, pluoštas.
Plėnys – sluoksnis; kas nors menka, sudūlėję, plona.
Plėtotis – vystytis, augti.
Pliaukšti – plepėti, niekus kalbėti.
Plynė – lyguma, plyna vieta, pelkė, raistas.
Plotmė – tuščia lygi vieta, aikštė.
Ploviniai – skalbiniai.
Plūstis (plūsdamasi) – pyktis, bartis, koneveikti, keikti.
Po pūrelį pagalėti – po pūrą (javų kiekio svorio matas) galėti nešti ar pakelti.
Po visam – visam laikui.
Pojuokas – juokdarys; tas, kas mėgsta pajuokauti; baidyklė, keistai atrodantis.
Pokaitis – pietų miegas.
Polaidis – sniego tirpimas, pašalo ėjimo metas pavasarį, atodrėkis.
Pondieu – ponas Dievas, pone Dieve.
Porinti – pasakoti, kalbėti nebūtus dalykus.
Portretuoti – tapyti, piešti portretą.
Pradeda pratartį – pradeda prakalbą (pradeda kalbėti).
Pradėti kastis – stengtis kam pakenkti, priekabiauti.
Prakusti – praturtėti, prasigyventi; truputį atsigauti; paaugti.

Pralenkti – pradaryti, praverti (sukrypusias duris).
Pramonė – sumanymas, kūrinys, darbas.
Pramonės – pramanai; išgalvoti dalykai.
Prasidėjo džiaugsmai – prasidėjo linksmi dalykai, dingo ramybė.
Prasimanyti – sugalvoti, gauti.
Prasprogti – pragerti, girtuokliauti.
Pratartis – prakalba.
Priduoti – duoti, suteikti, leisti.
Prie šalies – prie kūno, šalia.
Priebutis – priestatas su stogeliu prie įeinamųjų namo durų; veranda.
Priegalvis – pagalvė.
Prieglobstin – į globą; būti globojamam, kai rūpinamasi.
Priemenė – gyvenamojo namo dalis prie lauko durų; prieškambaris.
Priemėtis – nervų liga, konvulsijos.
Priešininkė – žemaičių trobos antrasis galas, kur gyvena seni žmonės ar įrengta seklyčia – svečių kambarys.
Prikergti – prijungti, nestipriai pririšti; pridurti.
Prikyštė – prijuostė; tai, kas apsaugo moters drabužius šeimininkaujant virtuvėje.
Prikreikti – prišiukšlinti.
Primiciantas – kunigas, kuris pirmą kartą laiko mišias.
Pripelnyti – pelnyti, uždirbti.
Prisipūškinti – prisipliuškenti, iki soties maudytis.
Pritalžyti – primušti, pridaužyti, suluošinti.
Prityręs – patyręs, visko matęs.
Probėgšmomis (probėgšmom) – prabėgomis, paviršutiniškai, tarpais, neatidžiai.
Prodančiai – bokšto kuorai, tarpas tarp jų, kiaurymė.
Prorėksmais – tarpais, kartkartėmis rėkiant.
Protuberancas – (lot. *protubero* – išsipučiu) didelis įkaitusių dujų darinys, išmestas virš Saulės ar kitos žvaigždės chromosferos, geriausiai matomas Saulės kraštuose visiško saulės užtemimo metu per teleskopą.
Provotis (provojomės su tėvų nabaštikais) – teistis su mirusiais tėvais, ieškoti teisybės bergždžiai.
Purvabridė – ta, kuri braido po purvus, nebijo juodo darbo, nevengia išsitepti, ne baltarankė.
Pusėtinai – vidutiniškai, neblogai, gerokai, smarkokai, ne visu pajėgumu.
Puskubilis – pusė kubilo; tai yra išskobtas indas ar statinė plačiu dugnu miltams, grūdams laikyti, kopūstams ar duonai raugti.
Puskvortė – pusės kvortos (0,82 litro) indas ar kiekis.

Pusmarškonė košė – žemaičių viralas iš bulvių, miltų ir kruopų.
Pustyklė – galąstuvas, įrankis dalgiui pustyti, galąsti (medinė lentelė, patepta sakų ir smėlio mišiniu).
Pusvarstis – pusė varsto, beveik pusė kilometro.
Putra – miltų, bulvių, kukulių, kruopų sriuba; gėralas ar košė galvijams.

R

Raguotasis – su ragais, velnias.
Rasalas – sūrymas, mirkalas, raugas.
Rasi – galbūt, bene.
Ražas – sausas, be lapų virbas; šluotos šakelė; aštrus rugio stiebo galas; linų gubelė.
Refektorius – krikščionių vienuolyno salė, valgomasis.
Reflektorius – teleskopas, žiūrėjimas atspindint.
Rekolekcijos – dvasinės pratybos, aktyvūs maldos renginiai, susikaupimas.
Rekreacija – pasveikimas, poilsis, pramoga, atgaiva.
Reliacija – raštiškas pranešimas vadovybei apie klierikų elgesį, veiksmus.
Renda – mokestis, nuoma, paskola.
Rieškutė – sauja, saujelė; tiek, kiek telpa saujoje ar delne.
Rietenos – barniai, nesutikimas, vaidai.
Rietuvė – tvarkingai sukrauta daiktų krūva (pavyzdžiui, malkų).
Ripka – ritinis, ritinys, skridinys, kažkas susukta.
Risčia – skubiu žingsniu (pavyzdžiui, arklys).
Ritmušas – pagalys, lazda ritiniui mušti.
Rykas – indas, padargas, reikmuo.
Rykaudamas – šūkaudamas.
Rykuoti – čiulbėti, šūkčioti, šūkauti.
Rokuotis – atsirinkti, atsiskaičiuoti (aukštaitiškai); kalbėtis, tartis (žemaitiškai).
Ruimas – patalpa, vieta, ertmė.
Ruja vilkų – gauja, lakstymas poruojantis.
Rukšlėtas – raukšlėtas, nelygus.
Rupečka – rupūžė.

S

Sacrosanctum silentium (lot.) – švenčiausioji tyla.
Saguotasai – sagotas; vilkintis ką nors su sagomis.
Saitas – ryšys.
Sakmė – pasakojamosios tautosakos kūrinys, kuriame aiškinama pasaulio ir įvairių gamtos reiškinių kilmė, vaizduojamas žmogaus susidūrimas su mitinėmis būtybėmis.

Sambrėška – temimas vakare, ryto prietema, dar neišaušus.
Samplovos – pamazgos, sąnašos, vanduo nuo plaunamų indų; kas surenkama, supilama.
Sapalioti – pliaukšti, plepėti, paisyti, niekus kalbėti.
Savęspi – į save, savyje.
Sąsmauka – sustorėjimas, siauras sausumos ruožas pereiti.
Sąspara – trobos vidaus rąstų sunėrimo vieta; trobesio kampas, kertė.
Sąšlavos – kas sušluojama, šiukšlės.
Sed libera nos a malo (lot.) – bet gelbėk mus nuo pikto.
Seikėti – vertinti, apgalvoti, svarstyti.
Seklyčia – gerasis valstiečio trobos galas, svetainė.
Sekminės – Šventosios Dvasios atsiuntimo šventė bažnyčioje septintą sekmadienį po Velykų; sėjos pabaiga, vasaros darbų pradžia.
Sekre – paslaptis.
Senystę graudena – senatvę įspėja.
Sėbras – draugas, bičiulis, kompanionas.
Sėbriškai – draugiškai.
Sėtuvė – rėčio pavidalo pintinė iš šiaudų grūdų sėklai laikyti.
Simuliakras – tokia daikto, reiškinio ar fenomeno būklė, kai tas daiktas veidrodžio principu nebeatspindi šalia vykstančio gyvenimo, o imasi vaizduoti ir rodyti tą, ko iš tiesų nėra.
Simuliavimas – apsimetimas, sudarymas įspūdžio.
Siūbtelti – siūbtelėti, plūstelėti.
Skaptas – skaptuojamasis įrankis (šaukštams, lėkštėms, dubenims drožti); nelaimė, žlugimas.
Skarots – nuskuręs, apiplyšęs, skurdžiai apsirengęs, skarmaluotas.
Skepeta – skara, skarelė; audeklas; sudriskęs drabužis.
Skepetėlė – skarelė, galvos apdangalas.
Skersinis – jungtis, pakopa; kas skersas.
Skerspjūklis – pjūklas, pjaunantis skersai.
Skersuotis – pyktis, žiūrėti skersai.
Skynimas – iškirsta miško vieta.
Sklaida – sklaidymas, išsisklaidymas, dispersija.
Sklęsti – skristi lengvai, išskleidus sparnus nemosuojant; užšauti skląstį; užsidaryti savyje.
Skliundžiomis eiti – galvotrūkčiais, strimgalviais, labai greitai eiti.
Skreitas – prijuostės, sijono ar marškinių priešakinė dalis, suimta kam įdėti; kiekis, sterblėje kam nors nešti; vieta ant sėdinčio kelių; prieglobstis.
Skripkelė – smuikelis.

Skrynia – medinė, su antvožu ir kojelėmis, ornamentuota dėžė drabužiams ar kraičiui laikyti.
Skujų žvyras – pušų spyglių danga, trupantis sluoksnis.
Skursti – vargti, menkti; silpnėti, liūdėti.
Skvernas – priekyje susegamo drabužio apatinis kampas, skutas, gabalas, dalis.
Slauni – šauni, graži, vertinga, garsi, verta pagarbos.
Sliuogtis – kartis, lenta, rąstas ar akmuo linams prispausti.
Slogus – varginantis, slegiantis, tvankus.
Slopa – tvankuma.
Slopi – tvanki.
Smalinuotos rankos – degutuotos rankos (susitepusios degutu).
Smaugyti – braukti, trinti, skinti, dailinti žoles, gėles.
Smilius – rodomasis pirštas, šalia nykščio.
Smuki – klampi, įtraukianti.
Snaplys – snapas; kalakuto išauga ant snapo; nosies vidų vilgančios gleivės.
Snapsoti – žiopsoti, spoksoti.
Snarpsoti – tūnoti; būti lyg apsnūdusiam, murksoti.
Somnambulė – nakviša.
Somnambuliškas sapnas – nakvišos, nemiegančio naktį būsena.
Sopėti – skaudėti.
Spalgena – uoga, spanguolė.
Sparti moterėlė – greita moteris.
Spielčius – lango dalis.
Spiginti teisybę – sakyti teisybę į akis.
Spyrys – baslys, strypas, kartis kam paspirti, ramstis.
Spriegti nuo vežimo – nukristi, nusviesti, mesti iš vežimo.
Sprogti – ėdriai valgyti, gerti; galą gauti, dvėsti (menkinamai pasakoma).
Spūdinti – lėtai eiti; eiti tylomis, nusiminus.
Spurgas – apynio žiedas.
Sraigiu – aplink.
Sriūtis – tai, kas srūva.
Srūti – lietis, tekėti, plūsti, veržtis, sklisti.
Stabmeldžiai – pirmapradis tikėjimas; tie, kas garbino atvaizdus ar gamtos objektus.
Stabo ištikta – suparalyžiuota.
Stačiai – tiesiog, net, nė.
Stainė – arklių tvartas, arklidė, aptvaras.
Stakta – rėmas, į kurį įstatomos durys ar langas.
Stangi – stangri; stangrus (kūnas) – nepasiduodantis liekamajai deformacijai.

Stangumas – stangrumas, sąstingis (stangrus, sustingęs kūnas).
Statytis – vaidinti, apsimesti, dėtis.
Sterblė – sijono, marškinių priekio ar prijuostės apatinė dalis, suimta į ranką; skreitas; į skreitą telpantis kiekis; vieta ant sėdinčio kelių.
Stikliuota – languota, su klostėmis (liemenė).
Stirnakojis – rimbas su stirnos kojos kotu.
Stirta – šieno ar šiaudų krūva.
Stoka – trūkumas, negana.
Stoniniai – tvarte laikomi, pavyzdžiui, arkliai.
Strėnos – nugaros apatinė dalis žemiau juosmens.
Strielčiukaitis (strielčius) – medžiotojas.
Strykas – lazdelė įtemptu gyvulio plauko ašutų pluoštu styginio instrumento garsui išgauti; griežiklis.
Strūliuoti – sukinėtis, triūsti.
Stula – katalikų liturginis ilgas drabužis; puošni juosta, juosiama per pečius.
Stuobas – gabalas; liemuo, kamienas; stuobrys.
Stuobrys – nykstantis medis, medžio galas; apsileidėlis, ištižėlis, nejautrus žmogus.
Stuomuo – stotas, sudėjimas; drobė, medžiagos gabalas.
Suavėti – sunešioti, nudėvėti iki suplyšimo batus.
Subata – šeštadienis.
Subatvakaris – šeštadienio vakaras, vakarėlis.
Subinė – nepagarbiai pasakyta apie apatinę liemens dalį, sėdmenis.
Sudiržęs – kietas, standus; lieknas, pavyzdžiui, liemuo; sudiržusios (sugrubusios) rankos nuo darbo.
Suglamžuotas – susiglamžęs, nelygus, suglamžytas.
Suglumti – sutrikti, susipainioti.
Suygzti – miegant inkšti, niurnėti, sudejuoti.
Sukarti – įveikti atstumą, nueiti.
Sukčiau – labiau, gudriau.
Sukinti kaulus – sukti kaulus, skaudėti.
Suktinis – lietuvių liaudies porinis šokis su sukiniais vietoje.
Sukumpęs – susikūprinęs.
Sulig įsigalėdamas sveikata – kol turės sveikatos (bus pajėgus).
Sumesti – suprasti, suvokti.
Sumišas – mišrus, sumišęs.
Sumišti – pakrikti, iširti; sutrikti, suirti.
Sunkuma – sunkumas; sunkus, didelis svoris.
Suprasti – susigyventi, susitaikyti.

Supstyti – į ką nors įsupti, įvynioti, pavyzdžiui, vaikelį; sūpuoti, pasupti; gobtis skara.
Surdutas – viršutinis, dvieilis, per liemenį siauresnis vyrų drabužis ilgais skvernais.
Susibuvimas – susiėjimas, subūrimas.
Susigarankščiavusi – susiglamžiusi, nelygi, nelyginta.
Susyk – iš karto, tuo kartu.
Susimilti (susimildamas) – susimylėti, pasigailėti; meldžiu pasigailėti.
Suskiaus išpera – susna, niekam tikęs žmogus, gimęs kaip nevykėlis.
Sušelpti – padėti, paremti maistu ar pinigais.
Sušnairuoti – šnairai, piktai, su nepasitenkinimu pažiūrėti, skersakiuoti.
Sutanotas – vilkintis sutaną.
Sutreškėti – traškėti, su garsu lūžti, degti.
Sutvatinti – primušti, priploti, sunaikinti.
Suveizėti (sl.) arklius – sužiūrėti arklius, prižiūrėti juos, rūpintis.
Suvirpinti – sugraudinti, sujaudinti, sudrebinti širdį; ilgesys apėmė.
Svavalingai – savavalingas (šokis), šokti savaime, intuityviai.
Sveikata nevalioja – sveikata neleidžia; nepajėgti, jėgų neturėti.
Svietas, svietelis (sl.) – pasaulis, žmonės.
Svietkas – liudytojas.
Svirnas – trobesys, kur laikomi grūdai; klėtis.

Š

Šabasinis – šventiškas, neskubus (galimai kilęs iš žydų šventės šabo, kai šeštadienį neskubama, ilsimasi, meldžiamasi).
Šalininkas – jaunosios ar jaunojo palydos dalyvis.
Šalis – šalia, prie.
Šarpuoti (įkandin vyro) – sparčiai, žvaliai dirbti, triūsti, plušėti.
Šavalka – pasileidusi mergina, apsileidėlė, valkata.
Šeiva – į šaudyklę dedama ritė arba virbuliukas, kad suktųsi audžiant.
Šelmybė – išdykumas, padaužiškumas, šelmiškas elgesys, padūkimas.
Šėpa – senovinė spinta.
Šikota – moterėlė.
Šikšna – oda, iš kurios daromi pakinktai, kasdienė avalynė.
Šikšninis – virvė iš ašutų, lino, vilnos.
Širma – apyžilė, balta, maišyta su tamsiais plaukais.
Širvas – keršas, obuoliuotas, pilkai rainas.
Šyvas – šviesiai pilkas, žilas.
Škaplieriai (iš lenkų k.) – tikinčiųjų ant kaklo nešiojamos šventintos medžiagos skiautelės su paveikslėliais, simbolizuojančios Marijos globą.

Šliūbas – bažnytinė santuoka, sutuoktuvių apeigos.
Šliūžė – rogės ar pavažos sunkumams vežioti; pėdsakas.
Šlyvas – šleivas; tas, kurio abi pėdos į vidų atsuktos.
Šmėkščioti – matytis, regėtis protarpiais; neaiškiai vis staiga pasirodyti ir išnykti.
Šmikšt per dantis – nieko neliks; nuskursti.
Šnerkšlys – taupus, sugebantis gyventi saikingai.
Šnervelės – dailios šnervės, nosies landa.
Šoblė – kalavijas, kardas; mintuvų dalis plūkiant.
Špagatas uodegos – virvinė uodega, uodega tarsi virvė.
Špetnybė (iš lenkų k.) – keistenybė, savitumas, grožis.
Špitolė – prieglaudos tipo įstaiga prie katalikų bažnyčios.
Špitolninkas – špitolės gyventojas, įnamis.
Štuka – daiktas, vienetas.
Štuku – garsažodis.
Šulas – medinio kibiro, statinės šono lentelė.
Šunkelis – siauras, menkas kelias; klystkelis.
Šunų išjoda – menkinamai ir pašiepiant sakoma apie nenuoramą; išjoda – paleistuvė, kekšė.
Šuoras – staigus papūtimas, gūsis, protrūkis.
Šutas – karštis, tvankuma.
Šventorius – užtverta vieta apie bažnyčią (su kapais arba be jų).
Šveplioti – švepluoti; neaiškiai kalbėti; neraiškiai skaityti.
Švirkšti – giedoti, skleisti garsus.
Švykšti – skleisti šaižų duslų garsą.

T

Taisyti – šalinti gedimus, trūkumus; rengti, ruošti; puošti; valyti; smarkiai ką daryti.
Taisytis – sveikti.
Tašyti – drožti, gaminti.
Tata – tėvas.
Tatai – tai.
Tauzyti – plepėti, kalbėti niekus, nusikalbėti.
Tekinis – važiuoklės ratas.
Tekite (tekitės) – imkite.
Tep – taip.
Tijūnas – dvaro prievaizdas.
Tikit – tik, tiktai.
Tyrelis – pelkė, tyras.

Toli gražu – toli iki to, anaiptol.
Tolydžio – nuolat.
Trečiokas – trijų grašių sidabrinė moneta. Grašis – XV–XVIII a. Lietuvos metalinis pinigas.
Trinyčiai – senovinis drobinis apsiaustas, marškiniai.
Trinka – nupjautas rąsto galas (ant ko kapojamos malkos); dunda.
Trobespalaikis – prasta troba, menkas namas.
Trūnijimas – puvimas, dūlėjimas; miegojimas.
Tulžį lieti – pyktį lieti.
Tumulas – minkštas, apskritas ko nors kamuolys; gabalas; krūva.
Tursinėti – vaikščioti lėtai, tūpčiojant.
Tuščia jų – tiek to, bala nematė (reiškiant nepaisymą ar atsiribojimą nuo ko nors).
Tušiukas – rašiklis.
Tuzinas – skaičius dvylika.
Tūlas – dažnas, ne vienas.

U

Ubagais eiti – nusigyventi, prarasti turtą.
Unksnė – paunksmė, pavėsis.
Uoksas – medžio skylė, drevė.
Uostai – ūsai.
Už pakalio – už sėdmenų.
Už tarnaitę – pasamdyta dirbti tarnaite.
Užantis – vieta už drabužių priešakinėje kūno pusėje lig juostos; toje vietoje telpantys daiktai; vieta arti kūno; užkampis.
Užbarti – apibarti, barti.
Užgaida – įgeidis, įnoris.
Užginti – drausti, neleisti.
Užkaboris – nuošali vieta; menka patalpa.
Užkerėjimas – užbūrimas.
Užkerėti – užburti.
Užlos – klėties lubos; lubos ant prieklėčio.
Užmačia – įnoris, noras, ketinimas.
Užmarmėję – aprūkę.
Užpečkis – vieta už krosnies, užkrosnis.
Užrukti – nutrūkti, nebūti toliau daromam, nebegalėti toliau vykti, tęstis.
Užsakai – viešas vedybų skelbimas bažnyčioje.
Užsikniaubti – užsigulti, prisilenkus ką nors daryti.
Užsiūkanoti – apsiniaukti.

Užsiznočyjusi – pasižymėjusi.
Užtaisytos vaišės – paruoštas, pagamintas valgis.
Užtinka – aptinka, randa, pamato.
Užtraukti – užsidėti paviršiui, apsidengti.
Užuolanda – vieta užlįsti.
Užvalktis – užvalkalas (patalynės).

Ū

Überbringe deinem Bruder diesen Gruss! (vok.) – Šį pasveikinimą perduok savo broliui!
Ūdyti – barti, raginti, skriausti, spausti.
Ūkana – rūkas, migla.
Ūktis – niaukstytis (dangus niaukiasi), tamsėti.
Ūkvaiziai – ūkio apžiūrėjimas prieš vestuves.
Ūmai – greitai, netikėtai.
Ūpas – nuotaika; siutas, šėlsmas.

V

Vabo ištikta – apstulbusi, kaip nesava.
Vabolė – karkvabalis, juodvabalis.
Vadžios – virvė šieno ar šiaudų vežimui priveržti; pavadis.
Vaidilutė – senovės lietuvių amžinosios ugnies kurstytoja, žynė.
Vaisyti – vaisinti; daryti vaisingą, tręšti (žemę).
Vaiskas – kariuomenė, kariuomenės tarnyba; kareiviai.
Vaitodama (vaitoti) – dejuodama (dejuoti), skųsdamasi (skųstis).
Vaivada – karo vadas, LDK vienas aukštųjų valdžios pareigūnų, valdovo vietininkas.
Vaivoras (-ai) – miško uoga; kitaip vadinamas girtuoklė.
Vaizduotuvė – vaizduotė.
Vakaruška (-os) – vakarėlis, pasilinksminimas, šokiai.
Valakas – žemės ploto vienetas (21,38 hektaro), vartotas iki baudžiavos panaikinimo (1861 m.).
Valakininkas – valako savininkas; žmogus, turintis tam tikrą žemės valakų skaičių.
Valas – plonas meškerės siūlelis žuviai gaudyti.
Valiūkė – turinti daug valios, laisvės; išdykėlė, tinginė, palaidūnė.
Valiuoti – šaukti *valio*, dainuoti šienapjūtės dainą.
Valkiotis – be reikalo vaikščioti, bastytis, slampinėti.
Valktis – rogės ar šiaip koks prietaisas šienui iš pelkės vilkti; pakinktų dalis, virvė, jungianti pavalkus su kita dalimi; įnaras.

Vangi – tingi, nerangi, neveikli.
Vanta – lapinė šluota vanotis pirtyje.
Varstas – rusų ilgio matas (1,067 km); lauko sklypas.
Varstotas – darbastalis, audimo ar verpimo stalas, darbo vieta.
Veizėti – žiūrėti, žvelgti.
Vėlė – mirusio žmogaus siela, būtybė, dvasia.
Velėti – skalbti drabužius (paprastai daužant kultuve).
Velyk – verčiau, geriau.
Velkės – neštuvai šienui vilkti iš pelkės; rogės ar ratai kam nors vilkti.
Ventos – užliejamos pievos, lankos.
Vepėti (vapėti) – neaiškiai kalbėti; niekus taukšti.
Vežėčios – prastas vienkinkis (vieno arklio) vežimas; viršutinė vežimo dalis.
Vėtyti grūdus – beriant skirti grūdus nuo pelų, juos mėtyti į šalis.
Vienoje plūdėje arkliai – labai suprakaitavę, pailsę arkliai.
Vienok – bet, vis dėlto, tačiau.
Vilpšt – ištiktukas (už galo vežimą vikriai pakėlė).
Viškos – klėties, daržinės ar kitos patalpos lubos; aukštas, bažnyčioje vieta giedotojams viršuje.
Vygis (vygelis) – ant lenktų pavažų supama lovelė (kaip lopšys).
Vykinti – vykdyti, vykti.
Vyti pantį – gaminti pantį; tai yra vyti storą virvę.
Vyža – iš karnų pintas senovinis apavas.
Vora – virtinė, eilė, rikiuotė (pavyzdžiui, karių).
Vožinti – vožti, dengti; kelti (dangtį, viršų) atidarant.
Wie kannst du es wagen... (vok.) – Kaip tu drįsti...
Wie kannst du es wagen, Bursche! (vok.) – Kaip tu drįsti, vaike!

Z

Zliauka – riebalai.
Zuiti iš paskutiniosios – šen ir ten lakstyti, bėgioti iš visų jėgų, kiek galint.

Ž

Žabaras – plona šakelė, žabas; stagaras, rykštė, virbas.
Žagrė – padargas žemei arti, arklas.
Žaizdras – krosnies kaitinamoji ertmė.
Žambris – medinis arklas, žagrė.
Žebelkavimas – neaiškus, nesuprantamas kalbėjimas.
Žemėpatis – lietuvių senovės dievybė, globojanti žemę, ūkį, trobesius.
Žičkinis – raudonais siūlais atsiūlėtas, puošnus, raštuotas.

Žiemmilžėlė (karvė) – nevedusi veršelio, bergždžia, mažai pieno duodanti karvė.
Žindyti – maitinti pienu; čiulpti.
Žioptelti, žioptelėti – išsižioti, pasiruošti ką nors sakyti.
Žiotis – norėti atkąsti; praverti burną ketinant kažką pasakyti.
Žiupsnis – pirštų galais paimamas kiekis (druskos).
Žizdras – smiltis, smėlio kruopelė.
Žydelka – žydė, žydų tautybės moteris.
Žlegtelėti – su garsu mestelėti, drėbtelėti, sunkiai virsti ar sėsti; drėbtis, kristi, pliumptelėti, šleptelėti, atsitrenkti (pasigirstant garsui).
Žlibakis – aklas, pusaklis, blogai matantis.
Žokėjas – žokėjus; profesionalus žirgų lenktynių jojikas.
Žverblėti – tviskėti, spindėti.

Summary

The book of Lithuanian literature texts “Mokomės skaityti lietuviškai” is intended for children learning Lithuanian language, living in Lithuania and abroad. This large selection of Lithuanian literature readings with text comprehension questions and various creative tasks is an excellent tool for teachers and students of Lithuanian schools, teachers, students of Lithuanian schools abroad, teachers of Baltistic centers who work at various universities around the world, students and the general public. This free digital book provides an opportunity to use Lithuanian literary and folklore works, while also solving the problem of shortage in methodological materials. This type of selection has not been published yet, hence it opens lots of opportunities to use Lithuanian literature (reading and completing tasks). It is an engaging learning tool needed by teachers, students, lecturers, students and the general public. From now on, it is available free of in Lithuania and abroad.

Santrauka

Lietuvių literatūros tekstų rinktinė „Mokomės skaityti lietuviškai“ skirta Lietuvoje gyvenantiems ir lietuvių kalbos besimokantiems vaikams ir paaugliams – užsieniečiams bei svetur gyvenantiems lietuviams. Ši pakankamai didelės apimties lietuvių literatūros skaitinių rinktinė su tekstų suvokimo klausimais ir įvairiomis kūrybinėmis užduotimis yra puikus įrankis Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų mokytojams, mokiniams, Lituanistinių mokyklų, veikiančių užsienyje, mokytojams, mokiniams, Baltistikos centrų dėstytojams, kurie dirba įvairiuose pasaulio universitetuose, studentams ir plačiajai visuomenei.